Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Lading, Aagot.; udg. af Dansk Kvindesamfund.
Titel | Title:	Dansk Kvindesamfunds Arbejde gennem 25 Aar
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København : Gyldendal, 1939
Fysiske størrelse | Physical extent:	357 s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

14,-446 B-8

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021854515

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

AAGOT LADING

DANSK KVINDESAMFUNDS ARBEJDE GENNEM 25 AAR

UDGIVET AF
DANSK KVINDESAMFUND

GYLDENDAL

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DANSK
KVINDESAMFUNDS ARBEJDE
GENNEM 25 AAR

1959 271

AAGOT LADING

DANSK KVINDESAMFUNDS ARBEJDE GENNEM 25 AAR

UDGIVET AF
DANSK KVINDESAMFUND

I KOMMISSION HOS:
GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMXXXIX

COPYRIGHT 1939 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN

—

OPLAG: 2000 EKSEMPLARER

—

KLICHEERNE UDFØRT AF
NORDISK REPRODUKTIONSANSTALT

—

PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

Forord 5
Dansk Kvindesamfund og den internationale Kvindebevægelse 9
Kvindesagens Skandinavisme 24
Valgretten vindes 28
Nyt Program 46
Arbejdet for Repræsentation i Rigsdag og kommunale Raad 48
Ligelønskampen 66
Alders- og Invaliderente 92.
Dansk Kvindesamfund og Kirken 93
Vielsesritualet 93. Menighedsraadene 96. Kvindelige Præster 98.
Dansk Kvindesamfund og Skolen 123
Skoleundervisningen 123. Kvinderne i Skolens Tjeneste 148. Folkeskolens Styrelse og Tilsyn 181.
For og imod Arbejderbeskyttelse 185
Den gifte Kvindes Retsstilling 206
Ægteskabslovgivningen 206. Næringsfrihed for den gifte Kvinde 228. Gift Kvindes Erhvervsret 229. Gift Kvindes Skat 237. Gift Kvindes Adgang til Statshusmandsbrug 243. Fraskilt Hustrus Adgang til Pension 244. Gift Kvindes Statsborgerret 251.
Dansk Kvindesamfund og det huslige Erhverv 256
Dansk Kvindesamfund og Børnelovgivningen 287
Jægerspris 309
Befolkningsspørgsmaalet 312
Retspleje og Straffelovgivning 327
Film og Radio 341
Kvindernes Bygning og Dansk Kvindesamfunds Kontor 344
Nye Opgaver 349
Sagregister 351
Personregister 353

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

FORORD

I Sommeren 1938 blev Kvindebevægelsens Behandling i Historiebøgerne taget op til Drøftelse i Udvalget for Historieundervisning under den internationale *Congress of Historical Sciences*. En foreløbig Undersøgelse havde vist, at Kvindebevægelsen enten slet ikke eller kun meget sparsomt var omtalt selv i den højere Skoles Lærebøger i Historie. Aarsagen hertil maa sikkert bl. a. søges deri, at den endnu ikke i tilstrækkelig Grad er blevet gjort til Genstand for historisk Forskning. I 1935 blev der ganske vist i Tilknytning til det Internationale Institut for Samfundskundskab i Holland skabt et Internationalt Arkiv for Kvindebevægelsen, men fra Enkeltundersøgelserne i Arkiverne over de store historiske Fremstillinger og Samlingsværker til Skolebøgerne er der en lang Vej.

Interessen for Kvindebevægelsens Historie er imidlertid vakt, og det er næppe tilfældigt, at den er blevet stærkere netop nu, da de aandelige Værdier, hvorpaa Bevægelsen er bygget, mange Steder fornægtes, og dens praktiske Resultater paa mange Maader trues. At beskæftige sig med dens Historie føles nu ikke blot som en Opgave for Faghistorikerne, der har det som deres Maal at sige, „hvordan det egentlig har forholdt sig" med det, som er gaaet forud paa alle Livets Omraader; det erkendes ogsaa af Kvinderne som en Hjælp til den Selvbesindelse, som er nødvendig i Nederlagets Tider, og som et væsentligt Led i Forsvaret for Bevægelsens Ideer.

De forstaar, at før Kvindebevægelsen bliver gennemarbejdet af den historiske Forskning, og før den kommer ind i Skolernes Historiebøger og Hjemmenes poulære Verdenshistorier, gaar den ikke for Alvor ind i den almindelige Bevidsthed, og før faar den heller ikke Mulighed for at tale til den unge Slægt paa samme Maade som de andre store sociale Bevægelser, selv om dens Resultater i ikke mindre Grad end deres har krævet Tænkning og Handlekraft, Mod og Udholdenhed, personlige Ofre og Solidaritetsevne, og selv om den som de har haft sine Revolutionshelte, der kan appellere til Ungdommens Idealitet, og sine Teoretikere, der kan tale til dens Tænkeevne og Reformiver.

Historien har sin Funktion i en kæmpende Bevægelses Liv, fordi den

hjælper til at bevare den indre Sammenhæng i Arbejdet, og fordi den lader den første Tids rene og stærke Idealisme øve sin Virkning paa modtagelige Sind i hvert nyt Slægtled.

En almen Kvindebevægelsens Historie findes ikke paa Dansk. Og den danske Kvindebevægelses Historie er heller ikke skrevet endnu. Dagmar Hjort gjorde et Forsøg paa at gøre danske Læsere bekendt med Verdensbevægelsen ved sin værdifulde, men ufuldendte og lidet kendte Bog om „Kvinderetsbevægelsen i Nordamerika" (1906), Viggo Koppel udgav i 1914 „Suffragetterne, deres Kamp med Regeringen", og i 1917 kom Johannes Steenstrups „Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor". „Kvinden i Samfundet" af Kirsten Gloerfelt-Tarp o. fl. Forfattere (1937) giver ogsaa en Del historisk Stof, men vi savner paa Dansk en Bog, som svarer til Lydia Wahlströms „Den svenska kvinnorörelsen" (1933) og Anna Caspari Agerholts „Den norske kvinnebevegelses historie" (1938).

Dansk Kvindesags Historie er imidlertid for en meget væsentlig Del Dansk Kvindesamfunds Historie, og Dansk Kvindesamfund fandt tidligt sin Historiker i Gyrithe Lemche, som i 1912 udgav „Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar", senere suppleret op til 1918 ved Kronikker i Foreningens Blad „Kvinden og Samfundet". Da denne Bog imidlertid blev udsolgt, og Dansk Kvindesamfund rundede sit 60 Aars Jubilæum, opstod der et Ønske om at faa Foreningens Historie udgivet paa ny med en Fortsættelse op til Nutiden. Helst vilde man, at Gyrithe Lemche skulde skrive denne Fortsættelse, men hun mente ikke at kunne paatage sig det, og først nu udkommer anden Udgave af „Fyrretyveaarshistorien".

Da Arbejdet paa nærværende Bog blev paabegyndt, saa det saaledes ud, som om Dansk Kvindesamfunds ældre Historie ikke mere vilde blive almindeligt tilgængelig for Foreningens Medlemmer. Det, der rent praktisk maatte være mest Behov for af Hensyn til Foreningens senere Arbejde, syntes derefter at være en historisk Redegørelse for de vigtigste af dens „Sager" fra det Tidspunkt, de blev taget op, og til de afsluttedes, eller til det Punkt, hvor man nu var naaet — naturligvis med Hovedvægten paa de sidste femogtyve Aar, som ikke har været behandlet historisk før.

Dansk Kvindesamfunds Historie er naturligvis meget mere end det, som er givet her. Hver Kreds har sin Historie, og i hvert Fald de ældste og største af dem kunde behøve hver sin lokale Historieskriver til at skildre den folkeoplysende Virksomhed, den Vagttjeneste over for Uretfærdigheder mod Kvinder og det Initiativ i sociale Forhold, som er øvet i Tidens Løb netop der. Det, som er behandlet i denne Bog, er kun det, som har været hele Foreningens fælles Arbejde, den Indsats, som Landsforeningen Dansk Kvindesam-

fund har ydet paa en Række vigtige Omraader i Samvirken med Regering og Rigsdag, med lokale Myndigheder og offentlige Institutioner og med andre Foreninger. Det er mit Ønske, at den derved maa blive til praktisk Nytte for dem, som fører Arbejdet videre i Dansk Kvindesamfund, samtidig med at den i nogen Maade skulde gøre Opgaven lettere for dem, som engang vil skrive den danske Kvindebevægelses Historie.

Til alle, som har givet mig Hjælp og Raad under Arbejdet, bringer jeg her min hjertelige Tak — og mest til Anna Koch Schiøler, som gennem sytten af de femogtyve Aar har redigeret „Kvinden og Samfundet", den vigtigste Kilde til Viden om Dansk Kvindesamfunds Arbejde.

Aagot Lading.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DANSK KVINDESAMFUND OG DEN INTERNATIONALE KVINDEBEVÆGELSE

„Den menneskelige Personligheds Ukrænkelighed har altid været det, som Kvindebevægelsen byggede paa, siden den rejste sig til Oprør mod paatvungne Normer for Tro, Handlemaade og økonomisk Stilling. Vore store Pionerer kæmpede for Samvittighedens og Personlighedens Frihed, for Ret til Valg af Erhverv og for Ret til at deltage i nationalt og politisk Liv og til at hjælpe med at forme deres Nations Skæbne."

„*Declaration of Principles*", vedtaget i København 11. Juli 1939.

Dansk Kvindesamfund er, som Gyrithe Lemche siger det i sin Bog, af international Oprindelse[1]). Mathilde Fibiger, som med „Clara Rafael"s tolv Breve, der udkom 1850, i ungdommelig Alvor og Idealisme tog Kampen op for den kvindelige Personligheds Frihed og for Kvindens Ret til at faa sin Aand udviklet og til at „deltage i Menneskehedens Kampe og Interesser," har ganske vist givet dansk Kvindebevægelse en Pionerskikkelse, som i sin rørende Ensomhed maa respekteres som original og selvstændig. Men det er dog en udenlandsk Bog, Stuart Mill's „Kvindernes Underkuelse", som Georg Brandes oversatte samme Aar, som den kom i England, 1869, der er den væsentligste litterære Forudsætning for den organiserede Kvindebevægelse i Danmark. Denne skriver sig fra Stiftelsen af D. K. i 1871 og Initiativet blev som bekendt taget af et ungt dansk Ægtepar, Fredrik og Matilde Bajer, men baade svensk Kvindesag, udtrykt i „Tidskrift för Hemmet", og *Association internationale des femmes,* som i 1868 var stiftet i Genève, stod Fadder ved den nye Forenings Start i Livet. Den begyndte sin Tilværelse som en dansk Afdeling af den internationale Kvindeforening, men dengang som nu var man bange for Ordet international. Det er ejendommeligt at se de Indvendinger, som blev rejst mod den udenlandske Tilknytning. Pauline Worm spurgte ængsteligt, om Associationens Formand, Marie Goegg, ikke var „en Agentinde for stortyske Formaal", medens andre af D. K.'s Medlemmer, især i

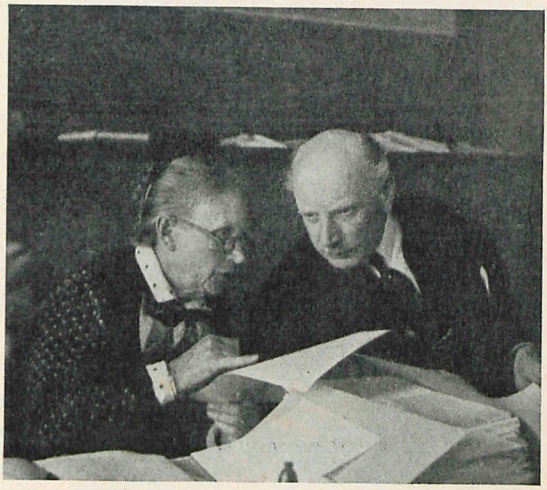
[1]) Gyrithe Lemche: „Dansk Kvindesamfunds Historie gennem 40 Aar" 1912. (2. Udgave med Tillæg 1912—18, 1939).

Jylland, satte Ordet international i Forbindelse med Pariserkommunen og den marxistiske Internationale. Allerede i samme Aar, som D. K. blev stiftet, trak det sig ud af den internationale Organisation, og Forbindelsen med det øvrige Norden blev ogsaa yderst svag. Man skal dyrke sin egen Have, sagde Voltaire, og det var, hvad D. K. gjorde i de følgende Tiaar. Ud fra København gjordes der et kvindesagligt Opdyrkningsarbejde med det Resultat, at Foreningen blev en virkelig Landsorganisation med Tyngdepunktet ude i Landet, saa København kun blev en Kreds blandt mange andre. Det gav maaske allerede da Foreningen en vis Tilbøjelighed til Konservatisme, men det gav den tillige et dybt og stærkt Rodfæste i dansk Jord, som gjorde, at den siden roligt kunde give sig det internationale Samarbejde i Vold. Faren for den vilde alligevel altid mest ligge i Retning af lokal Snæverhed og national Selvtilstrækkelighed.

Næste Gang, D. K. blev kaldt til Samarbejde med Verdens Kvinder, var i 1888, da en Række amerikanske og europæiske Kvindeforeninger sendte Repræsentanter til et Møde i Washington, hvor det forberedende Arbejde for Dannelsen af et *„International Council of Women"* blev gjort. Det næste Møde blev holdt i Chicago i Forbindelse med Verdensudstillingen i 1893. Her valgtes Lady Aberdeen, der var gift med Kanadas Guvernør, til Formand. Hun har siden med korte Afbrydelser ledet det internationale Kvinderaad indtil 1936 og døde i Foraaret 1939, efter at Jubilæumskongressen i Edinburgh 1938 havde formet sig som en storslaaet Hyldest til hende. Danmarks Repræsentant i Chicago var Lærerinde Kirstine Frederiksen, som vendte hjem opfyldt af det, som havde været Mødets Idé, nemlig at danne nationale Fællesraad for de enkelte Landes forskellige Kvindeforeninger, og saa atter samle de nationale Raad i det internationale Kvinderaad. Hermed var denne vældige Kvindesammenslutning, der nu repræsenterer 36 Lande og ca. 40 Millioner Kvinder, dannet. Dens Formaal er at fremme fredelige Forhold mellem Nationerne og at „skabe Muligheder for Kvinder for at mødes fra alle Verdens Egne for at drøfte Spørgsmaal vedrørende Samfundets, Familielivets og den enkeltes Velfærd". Dens Motto er den gyldne Regel: „Gør mod andre, som I ønsker, at andre skal gøre mod jer". Formand for den er nu den belgiske Baronesse Pol Boël.

I Danmark oprettedes „Danske Kvinders Nationalraad" i 1899 med Lærerinde Ida Falbe-Hansen som Formand. D. K. var blandt de syv Foreninger, som straks tilmeldte sig, og har saaledes haft sin Andel i baade det nationale og det internationale Arbejde, som Raadet har udført. Nu omfatter D. K. N. 57 Foreninger med ca. 100,000 Medlemmer. Danmark var det sjette Land, som tilsluttede sig *I. C. W.*, og det sendte Henni Forchhammer til Kongressen i London, der bl. a. er bemærkelsesværdig

derved, at Dronning Victoria værdigedes at modtage sine Kønsfæller. Og saa tidligt som 1902 var det danske Kvinderaad Vært for et internationalt Hovedbestyrelsesmøde. Det samme har senere været Tilfældet i 1912 og i 1924, hvor Aabningsmødet blev holdt i Universitetets Festsal, og Danmarks hidtil eneste kvindelige Minister, Magister Nina Bang, gav en Frokost for de udenlandske Gæster paa Rigshospitalet, der sorterede under hende som Undervisningsminister. Under Verdenskrigen var Formanden for det danske Nationalraad, Henni Forchhammer, det eneste Medlem af det internationale Raads Bestyrelse, som tilhørte et neutralt Land, og som Følge deraf havde hun en smuk og betydningsfuld Opgave i at bevare Forbindelsen mellem Kvinderaadene i begge de kæmpende Lejre. Efter Krigen deltog danske Kvinder i Arbejdet for at hjælpe de nødlidende, dels ved at organisere tyske og østrigske Børns Ophold i danske Hjem, dels gennem Karen Jeppes Arbejde for at hjælpe armeniske Kvinder og Børn, og endelig støttede D. K. N. Fridtjof Nansens Arbejde for at redde de kvindelige rusiske Flygtninge, som var tvunget til at leve af Prostitution i Konstantinopel.

Estrid Hein i Folkeforbundets sociale Kommission.

Ved den anden Haag-Konference i 1907 var Danmark repræsenteret i den Deputation fra *I. C. W.*, som henvendte sig til Konferencen for at støtte Arbejdet for Fred og Voldgift. I 1915 sendte det danske Kvinderaad en Repræsentant til det store Kvindemøde i Haag, hvor Grunden blev lagt til Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed — medens Krigen rasede faa Mil borte. Siden har Raadet staaet bag denne Forenings danske Afdeling i det Arbejde, den har gjort for Fredssagen, bl. a. for at faa indført Undervisning om Folkeforbundet og Fredsarbejdet i Skolerne, hvilket ogsaa lykkedes i Nina Bangs Ministertid. Det er ogsaa paa Foranledning af Nationalraadet og flere andre Kvindeforeninger deriblandt D. K., at Henni Forchhammer i Aarene 1920—37 har været Medlem af den danske Delegation til Folkeforbundssamlingen, og at cand. polit. Bodil

Begtrup blev sendt dertil i 1938. I 1935 og 1937, da Folkeforbundsforsamlingen drøftede Kvindernes Stilling, fik Verdens Kvinder en fremragende Talsmand i Fuldmægtig Anna Westergaard, der fulgte med den danske Delegation som særlig sagkyndig. Et andet ledende Medlem af saavel D. K. som Nationalraadet, Læge Estrid Hein, har gjort et meget betydningsfuldt internationalt Arbejde indenfor Folkeforbundets sociale Kommission. Kvindeorganisationerne har ligeledes ved aarlige Henvendelser til Regeringen foranlediget, at den danske Delegation til den internationale Arbejdskonference i Reglen har haft et kvindeligt Medlem, enten Fabrikinspektør Julie Arenholt eller Kontorchef i Fabriktilsynet Kirsten Gloerfelt-Tarp, der er Nationalraadets Formand.

Det er dog ikke alene gennem Danske Kvinders Nationalraad og sammen med dette, at D. K. har deltaget i Kvindernes internationale Arbejde. Da det internationale Kvinderaad i 1904 holdt sin Kongres i Berlin, fandt en Række af de Kvinder, som var mest interesserede i Kvindernes politiske Rettigheder, hverandre. Der var de tre fremragende Kvindesagsforkæmpere fra U. S. A. Susan B. Anthony, Carrie Chapman Catt og Præsten Anna Shaw; der var Dr. jur. Anita Augsburg fra Hamburg, og der var fra Danmark bl. a. Formanden for danske Kvinders Valgretsudvalg, Louise Nørlund. Da det besluttedes at oprette en særlig international Kvindeorganisation for Stemmerettens Erhvervelse, *„The International Woman Suffrage Alliance"*, tilsluttede Louise Nørlund Valgretsforbundet, hvori ogsaa D. K. var repræsenteret. D. K. ønskede imidlertid da at komme ud af Valgretsforbundet, men vilde gerne være Medlem af Alliancen. Det optog derfor i 1906 udtrykkelig Kvindernes politiske Ligestilling med Mænd paa sit Program og henvendte sig til Alliancens Formand Carrie Chapman Catt. Denne opgav imidlertid at finde ud af de danske Forviklinger og ønskede kun at have een national Forening tilsluttet og fortrinsvis en, som koncentrerede sig om Arbejdet for Valgretten. D. K. gik da atter ind i Valgretsforbundet, men udelukkende for at bevare Samarbejdet med Udlandet, som var stærkt aktuelt, da Alliancen vilde holde sin Kongres i 1906 i København. Denne Kongres var særlig interessant paa Grund af den aktive Repræsentation af russiske Kvinder, som deltog, opfyldt af de Forhaabninger, som Rigsdumaen, der sammenkaldtes efter den russisk-japanske Krig, havde vakt om politiske Rettigheder for Ruslands Kvinder og Mænd.

Efter et Møde i Amsterdam i 1908, hvor Danmark bl. a. var repræsenteret ved Louise Nørlund, Julie Laurberg og Anna Hude, holdt Alliancen sin næste Kongres i London i 1909. Her oplevede man den engelske Stemmeretsbevægelses enestaaende Evne til at vække og interessere Folkestemningen. En Procession af arbejdende Kvinder — fra Akademikere i Dok-

torkappe til *overall*-klædte Arbejdersker i Bomuldspinderier, der gav dem *4 shillings* for en 60 Timers Arbejdsuge — marcherede gennem London til Kongressens Møde i *Albert Hall*.

I 1911 fik Danmark Besøg af adskillige af de betydeligste Forkæmpere for Kvindebevægelsen i andre Lande, idet bl. a. Carrie Chapman Catt, Ishbel Aberdeen og Alice Salomon kom til København paa Gennemrejse til Alliancens Kongres i Stockholm. Paa denne taltes der for første Gang om Emnet: hvorledes kan de Lande, der har Valgretten, yde de andre bedre Hjælp i Agitationen — et Spørgsmaal, der ogsaa gjorde det skandinaviske Samarbejde aktuelt, idet Finland og Norge havde faaet Stemmeretten, Danmark og Sverige derimod ikke. For alle dem, der var med, er Kongressen blevet uforglemmelig paa Grund af Selma Lagerløfs berømte Tale om „Hjem og Stat".

Carrie Chapman Catt.

Til den næste Kongres, i Budapest 1913, mødte ikke mindre end 2400 Deltagere. Paa Programmet stod bl. a. et offentligt Møde arrangeret af Mandsalliancen for Kvinders Valgret og et særligt Ungdomsmøde. Pastor Anna Shaw, som havde prædiket i Gustav Vasa Kirken i Stockholm under Kongressen der, holdt ogsaa Søndags-Gudstjeneste i Budapest. Blandt de andre betydelige Deltagere var Jane Addams og den kendte Dommer Ben Lindsay fra U. S. A., og Arbejdsføreren Keir Hardie fra England, der netop var midt i Suffragette-Urolighederne. Andre kendte Navne var Advokaten Marie Verone fra Frankrig og Journalisten Adele Schreiber fra Tyskland. Fra Ungarn var der Journalisten Rosika Schwimmer. Og saa var der naturligvis selve Alliancens Hovedledelse, bl. a. Carrie Chapman Catt, Millicent Fawcett og Chrystal Macmillan fra England og Annie Furuhjelm fra Finland. Blandt de endnu ukendte var Margery Corbett Ashby — en af de „lovlydige", „meget ung og nydelig og med mange Idealer", skrev Thora Daugaard om hende til „Kvinden og Samfundet".

Paa Kongressen i Budapest blev Alliancen for første Gang stillet over

for et Spørgsmaal, som laa uden for dens snævre Stemmeretsprogram, nemlig den „hvide Slavehandel", og efterhaanden som flere og flere Lande gav Kvinderne Stemmeret, følte man det naturligt at udvide Alliancens Virkeomraade.

Den næste Kongres blev først afholdt efter Verdenskrigen, i Genève 1920. I Indkaldelsen til den omtaler Carrie Chapman Catt Krigens Betydning for Stemmeretsbevægelsen:

> „Ud af dens grufulde Sorger og Rædsler har mange Nationers Kvinder hævet sig frem til politisk Frigørelse. De sidste syv Aar har været Vidne til Kvindevalgrettens Sejr i ikke mindre end seksten Lande. — — Kvinderne sørger over, at deres politiske Frihed er kommet til dem gennem andres Lidelser; men de glæder sig over, at den er der ... Udstyret med nye Rettigheder og ny Magt staar de nu frit og kan bruge Hjerter og Hænder til de store Problemer i deres nationale Liv. Er vort Arbejde da til Ende? Eller skal vi fortsætte, til Kvinder i alle Lande er frigjorte? Er Kvindernes Frigørelse nu fuldstændig, eller er der endnu andet Arbejde, der skal udrettes, før det er naaet. Kalder Verdens Kvinder os til en videre Tjeneste, som tvinger os til at fortsætte?"

Det Svar, Kongressen gav paa dette Spørgsmaal, blev Ja. Ligesom D. K. i 1915 besluttede at ændre sit Program og arbejde videre, saaledes besluttede Alliancen nu, da 21 af dens 31 tilsluttede Lande havde indført Kvindestemmeretten, at den vilde udvide sit Program til ogsaa at gælde „saadanne andre Reformer, der er nødvendige for at tilvejebringe en virkelig Ligestilling mellem Mænd og Kvinder". Samtidig udtalte man Ønsket om, at der under Folkeforbundet maatte blive oprettet et Bureau, der skulde beskæftige sig med kvindesaglige Spørgsmaal.

Blandt D. K.'s Repræsentanter i Genève var Julie Arenholt, Thora Pedersen og Inga Nalbandian. For Landsforbundet for Kvindevalgretten mødte Folketingsmedlemmerne Elna Munch og Ivar Berendsen. Den Modsætning, som gjorde sig gældende mellem de to danske Organisationer i det hjemlige, fandt ogsaa Udtryk paa Kongressen, idet Elna Munch paa sin Organisations Vegne foreslog, at i de Lande, hvor Kvinderne var politisk repræsenterede, skulde Alliancens tilsluttede Organisationer udelukkende arbejde for at hjælpe de Lande, hvor dette ikke var Tilfældet. Det var det modsatte Standpunkt af det, som den internationale Komité i Alliancen havde fremført, og et Forsøg paa at trænge D. K. ud af Alliancen. Det fik Støtte af Ivar Berendsen, som frygtede Muligheden af særlige Kvindepartier i de forskellige Lande. Men paa D. K.'s Vegne talte Julie Arenholt indtrængende for den internationale Komités Forslag: „vi er overbeviste om, at rene Kvindesagsorganisationer, der arbejder virksomt og stadigt og uden noget som helst Hensyn til de politiske Partier, er absolut

nødvendige for Opnaaelsen af lige Ret mellem Mænd og Kvinder", og dette Standpunkt sejrede med stort Flertal.

Allerede under samme Kongres vedtog Alliancen Retningslinjer for det nye Arbejde paa en hel Række Omraader. Man krævede, at Kvinder i Østeuropa, Asien og Afrika i Lighed med Mænd skulde nyde Lovens Beskyttelse mod Slaveri, Ligeret for Mand og Hustru i Ægteskabet, gift Kvindes Raadighed over sine Børn, at gift Kvinde skulde have samme Ret til at beholde og skifte Nationalitet som en Mand, fuld Uddannelsesret for Kvinder, og lige Adgang til Stillinger, lige Løn for Mænd og Kvinder i samme Arbejde, ingen Særbeskyttelse for arbejdende Kvinder, lige Moral, statsordnet Moderskabshjælp og uden for Ægteskab fødte Børns Ret til samme Underhold og Uddannelse paa Faderens Bekostning som de i Ægteskab fødtes.

Forøvrigt var Kongressen i 1920 præget af det fjerne Østens Deltagelse. Blandt Indiens Repræsentanter var den kvindelige Digter Sarojini Naidu. Lady Astor, Englands første kvindelige Parlamentsmedlem, var ogsaa mødt op, og i Stedet for Dr. Shaw, som var død i 1919 efter lige akkurat at have set Stemmeretskampen i U. S. A. ført til Ende, holdt den engelske Prædikant Maud Royden Gudstjeneste for Kongressen.

I 1923 var Rom valgt til Mødested for Alliancens Verdensstævne. Den nye Diktator, Mussolini, stillede sig velvilligt overfor Kvindekongressen. Aabningsmødet skulde have fundet Sted paa Capitol, men Salen der var for lille. Den evige Stad havde draget Kvinder til sig i store Skarer. D. K.'s officielle Repræsentanter var Louise Neergaard, Charlotte Hansen og Anna Koch Schiøler, men der var adskillige andre Danskere med, og Danmark opnaaede at faa valgt et dansk Medlem ind i Alliancens Hovedbestyrelse, idet Julie Arenholt som Repræsentant for Norden afløste den norsk-svenske Jurist Anna Bugge-Wicksell, der gik ud, fordi hun helt vilde hellige sig Arbejdet i Folkeforbundet. Samtidig gik Landsforbundet for Kvinders Valgret ud af Alliancen, idet Elna Munch endnu engang fremsatte sit Synspunkt, at Kvinderne skal opnaa deres Maal alene ad politisk Vej, og at Kvindeorganisationerne ikke alene er overflødige men ligefrem skadelige. Dermed opnaaede D. K., at det ikke mere skulde dele den nationale Repræsentation med en anden Organisation. Det fik fremtidig Ret til at vælge alle de tolv danske delegerede.

Blandt Mødets Begivenheder var Mussolinis Tale ved Kongressens Aabning. Paa Regeringens Vegne bød han den „et hjerteligt og inderligt Velkommen" og lovede, at den „hvis intet uforudset indtræffer", vilde forpligte sig til at give Kvinder Stemmeret til de næste Kommunevalg. Han delte ikke „Pessimisternes Tro" paa, at det vilde have „katastrofale Følger først at give Kvinderne Stemmeret til Kommunen og siden til Rigsdagen". „Sandsynligvis vil denne Fremgangsmaade have frugtbringende Følger, fordi Kvin-

derne under Udvidelsen af deres nye Ret vil vide at uddybe de Egenskaber, der er dem egne, deres Omsorgsfuldhed, Ro og Klogskab". „Jeg vil hermed fastslaa, at alt, hvad man gør for at højne Kvindernes Stilling i Samfundet, har den varmeste Tilslutning fra den fascistiske Regering", fortsatte han, men det Eksempel, han lige efter anførte, var unægtelig noget uheldigt valgt: „Vi har for nylig tiltraadt Washington-Konventionen angaaende Kvinders og Børns Natarbejde"![1]) Og med Hensyn til at give Italiens Kvinder Stemmeret blev det heller ikke til Alvor. Noget bittert er det ogsaa for Verdens Kvinder at mindes disse Diktatorord: „Og tillad mig saa, at alle mine Tanker først og fremmest gaar til alle de Mødre, alle de Kvinder, som tavst og værdigt, under smertelige Opofrelser bar den store Krigs Lidelser ... Tænk ogsaa paa de Kvinder, der dagligt i Samfundets Tjeneste udfører et opslidende Arbejde i Skolerne, i Fabrikerne, i Hjemmene, paa Hospitalerne og ved Markarbejdet ..." Naar Mussolini er blandt Mænd, siger han med Nietzsche: „Mandens Maal er Krigen, og Kvinden er Krigerens Vederkvægelse", men her fortsatte han smukt i Kongresstil: „Det er mit inderlige Ønske, at denne Kongres maa give fornyet Fremgang til Højnelse af Kvindens Stilling og blive en Station paa Vejen fremad i de civiliserede Nationers Historie".

Alliancens Formand Carrie Chapman Catt svarede hertil bl. a.:

„Signor Mussolini! Deres Ekscellence er i Dag Verdens mest omtalte Mand. Millioner ser i Dem en Helt; Alverden ved, at De ikke er bange for noget, ikke engang for den offentlige Mening, naar den har Uret. Man har sagt os, at De kæmper for Orden, Enhed, Fædrelandsfølelse og en højere Verdenskultur. Vi har de samme Idealer. Vort Program omfatter Oplysning for Mænd saavel som for Kvinder, Skoler for alle Børn, Arbejde og god Løn til alle, en kærlig og forstandsmæssig Børneforsorg, saa at Barnet kan vokse op til at virke for en stedse bedre Tingenes Orden. Vi virker for at faa sat ud af Kraft hine gamle Love, der holder Kvinder under bestandigt Formynderskab, idet man ikke tilkender dem nogen uafhængig Individualitet, Love, der har gjort Mænd til Herskere, ofte grumme, og Kvinder til frygtsomme, afhængige Skabninger.

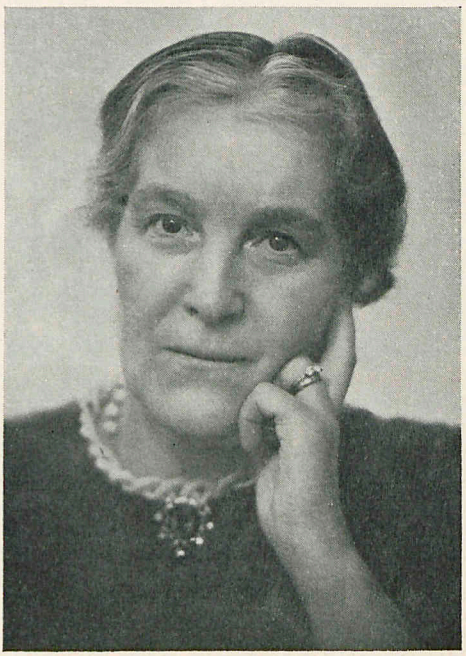
„... Han skabte dem Mand og Kvinde," saaledes staar der i første Mosebog ... og „Han gav dem at herske over hele Jorden". Ak, Manden tog saavist Herredømmet selv; men nu kommer vi og kræver vor Halvdel tilbage. Vi ønsker Selvstyre og lige Stemmeret for Mand og Kvinde.

Politiske Intriger ligger os saare fjernt. Vi skal ikke forstyrre Italiens Fred. Vi har imidlertid anmodet alle civiliserede Nationer om at antage sig vor Sag og vort Program. Ganske særlig indtrængende beder vi denne Regering gøre det samme for Italien, de store Nationers høje

[1]) jfr. Side 193.

ligestillede staar tilbage i Kvindesagsspørgsmaalet. Vi vover at haabe, at det bliver Deres Ekscellences Regering, som kommer til at bringe dette Land af gammelt Ry den fornødne nutidssvarende Majoritet." —

Det var Carrie Chapman Catts sidste store Formandstale. Paa Kongressen i Rom afløstes hun af Margery Corbett Ashby. De mange forskellige Problemer, som man i 1920 havde vedtaget at tage op, blev drøftet videre i 1923 og paa Kongressen i Paris 1926. Julie Arenholt, som var Medlem af Alliancens Hovedstyrelse og Formand for dens Udvalg vedrørende lige Arbejdsvilkaar for Mænd og Kvinder, blev forhindret i at rejse til denne Kongres men genvalgtes. D. K.'s delegerede medbragte et Forslag om en Resolution med Krav om Oprettelse af Læreanstalter i Ernæringsvidenskab [1]). Det blev forelagt af Marie Illum og støttedes af U. S. A., men faldt, ikke saa meget af Mangel paa Sympati som af Frygt for at sprede Alliancens Arbejde over for mange Felter. Med Emner som „Lige Moral", „Ugift Kvinde og hendes Barn", „Gift Kvindes Nationalitet", „Lige Arbejdsvilkaar" og „Forsørgerløn" havde man i Forvejen et meget vidtspændende Program for Kongressens Arbejde. Og dertil kom det meget vigtige, som ikke mindst Aabningsmødet paa Sorbonne drejede sig om, at støtte de franske Kvinder i deres hidtil forgæves Kamp for at opnaa politiske Rettigheder, og deres Kamp mod *„Code Napoléon"*, som tildels endnu giver Kvinderne en haabløst afhængig Stilling. Paa et stort offentligt Møde talte bl. a. den franske Advokat Marie Verone imod den. Fra Danmark talte Landsretssagfører Ingeborg Hansen. Paa et Møde, hvor kvindelige Parlamentsmedlemmer fra forskellige Lande talte, repræsenterede Marie Hjelmer Danmark. Iøvrigt var Kongressen særlig præget af Interesse for Fredssagen og for Folkeforbundet.

Margery Corbett Ashby.
Fot. Holt & Madsen.

[1]) jfr. Side 277.

I 1929 fejede Alliancen sit 25 Aars Jubilæum med en Kongres i Berlin, der foreløbig betød en Kulmination af den internationale Kvindebevægelse. Efter dette Aar satte den økonomiske Verdenskrise ind og forhindrede, at der blev afholdt Kongres i 1932, og da Alliancen i 1935 mødtes i Istanbul, var den tyske Kvindebevægelse knust, og Reaktionen mærkbar i adskillige Lande. Men endnu i 1929 kunde de tyske Kvinder tage imod Venner og Meningsfæller af andre Nationer og andre Racer paa den mest straalende Maade. I den danske Delegation var bl. a. Elisa Petersen, Helen Clay Pedersen, Gerda Mundt, Marie Hjelmer, Anna Koch Schiøler og som Ungdomsrepræsentant cand. jur. Anna Johnsen. Der var arrangeret et stort Ungdomsmøde og gjort særlig meget for at faa unge delegerede til Berlin. Desuden var der Ingeborg Hansen, som valgtes ind i den internationale Hovedbestyrelse.

Af særlig Betydning for Kvindebevægelsen var det, at den saakaldte *„Open Door"*-Bevægelse, som vendte sig mod enhver Form for Særbeskyttelse for Kvinder i Arbejdet, under Kongressen i Berlin organiseredes som en særlig Forening, *„Open Door International"*, med Kvindernes økonomiske Frigørelse som sit eneste Programpunkt, ganske som Stemmeretsalliancen 25 Aar tidligere havde udsondret sig af det internationale Kvinderaad med dets altomfattende Program. Blandt de danske delegerede, som var særlig interesserede i denne nye Organisation, var Helen Clay Pedersen, og to af sine Ledere fik den fra Danmark i Julie Arenholt og Anna Westergaard; den sidste er nu Verdenspræsident for den, ligesom to af de andre skandinaviske Kvinder, der havde arbejdet aktivt i Alliancen, Konsulent Ingeborg Walin fra Sverige og Læge Dagny Bang fra Norge ogsaa sluttede sig til den. Dens engelske Ledere blev ogsaa to af Alliancens betydelige Kvinder, Chrystal Macmillan og Elizabeth Abbott. At *„Open Door"*-Bevægelsen fik sin egen internationale Organisation, skyldtes dog ikke, at Alliancen havde skiftet Standpunkt med Hensyn til Kravet om lige Arbejdsvilkaar for Mænd og Kvinder. Den fastholdt i Berlin, at den vilde modsætte sig Særbeskyttelse for Kvinder, men det mærkedes, at Medlemmerne stod delt i dette vanskelige Spørgsmaal, og en særlig Organisation til at sprede Oplysning om Særbeskyttelsens Farer for Kvinderne følte derfor som ønskelig.

Blandt de tre Tusinde Kvinder, som samledes til Festmøde i den tyske Rigsdagsbygning, var en tyrkisk Kvinde, som tidligere havde fortalt om den Fremgang, Kvinderne gjorde i Tyrkiet. De havde kastet Sløret og var lige ved at faa kommunal Valgret. Seks Aar efter, da Verdenskrisen havde lettet saa meget, at man kunde tænke paa at mødes igen, var det det nye Tyrki, som bød Alverdens Kvinder velkommen i Istanbul. Ogsaa Danmark var repræsenteret bl. a. ved Anna Koch Schiøler. Da var de tyrkiske Kvin-

der naaet saa vidt, at de havde været med til at vælge Repræsentanter til Nationalforsamlingen. „Tiden efter Uafhængighedskrigen viste os et meget barskt Ansigt", skrev den tyrkiske Ministerpræsident i den Anledning. „Netop i dette Tidsskifte maa vi prise vore Kvinders Klogskab og Dygtighed ... De arbejdede ikke alene i Hjemmene og paa Markerne, men de blandede sig

Statsminister Stauning aabner Kongressen i København 1939. Fot. Elfelt.
Midt paa første Række langs Siden i Raadhushallen sidder Edel Saunte. I Forgrunden til højre en Række af den internationale Hovedstyrelses Medlemmer: Adele Schreiber, Frantiska Plaminkova (Czechoslovakiet), Germaine Malaterre-Sellier (Frankrig), Hoda Charaui (Ægypten), Milena Atanatskovitch (Jugoslavien), Bessie Rischbieth (Australien) og Nina Spiller (England).

i Byernes indviklede Erhvervskamp. De fyldte Skolerne og gav sig i Lag med vanskelige Fagstudier. Der kom tyrkiske kvindelige Dommere, Sagførere og Læger ... Paa alle Livets Omraader søgte de Arbejde samtidig med, at de vaagede over deres uplettede Navne og var tilfreds med lidt". Men ligesom i sin Tid ved Rom-Kongressen kom de smukke Ord om Kvinderne og til Kvinderne fra Mænd med en diktatorisk Indstilling. Deres Gaver og Løfter var ikke til at stole paa. Midt under Kongressen i Istanbul forlød det, at Kemal Pascha tænkte paa at forbyde de tyrkiske Kvinders Organisation. En Delegation af ledende Medlemmer af Alliancen rejste til Ankara for at bevæge ham til at afstaa herfra, men forgæves. Næppe havde Kongressen forladt Tyrkiet, før den Organisation, der havde været

Vært, blev opløst, men det skete ganske vist ikke ud fra anti-kvindesaglige Motiver.

Paa alle Maader mærkedes Tidernes Tryk under Kongressen i Istanbul. Af de to tyske Hovedbestyrelsesmedlemmer maatte Alliancen tage Afsked med det ene, Dorothea von Velsen; hun havde ikke længere en Organisation bag sig. Det andet, Adele Schreiber, kunde bevares ved at gøres til Æresmedlem. Hun er Jøde og lever som landflygtig uden for Tyskland. Trods Fremgang adskillige Steder i Verden var det dog umiskendeligt, at det var i Nederlagets Tid for Kvindebevægelsen, Margery Corbett Ashby havde overtaget Ledelsen. Saa meget mere beundringsværdig var den Tapperhed, hvormed hun søgte at finde Udveje og indgyde Mod. Ogsaa økonomiske Vanskeligheder havde Alliancen at kæmpe med. Paa Kongressen i Budapest 1913 indsamledes 50,000 Kr. til Alliancens Arbejde, men det blev vanskeligere og vanskeligere at skaffe de nødvendige Summer. Da ogsaa det internationale Kvinderaad kæmpede med Finansproblemer var den Tanke at slutte de to Organisationer sammen og ligeledes deres to Blade *„Jus Suffragii"* og *„Bulletin"* dukket op ved forskellige Lejligheder. I 1931, da Alliancen forgæves søgte at skaffe Midler til en paatænkt Kongres i Athen i 1932, støttede Anna Koch Schiøler i „Kvinden og Samfundet" ivrigt Sammenslutningen, og paa Kongressen i Istanbul forelagde Formanden for I. C. W., Lady Aberdeen, et fuldt gennemarbejdet Forslag til en Sammenslutning; man er imidlertid ikke kommet videre med Sagen, og det er muligt, at den er yderligere vanskeliggjort ved den nye Udvidelse af sit Arbejdsomraade til at omfatte en Kamp for Demokratiet i Almindelighed, som Alliancen har foretaget paa sin sidste Kongres.

Det har i det hele taget baade nationalt og internationalt været vanskeligt i de senere Aar for de kvindesaglige Organisationer at koncentrere sig om rent kvindesaglige Opgaver. Krigen og et Sammenbrud af hele vor Kultur føltes for truende. I 1936 tog den engelske Lord Cecil og den franske Luftfartsminister Pierre Cot Initiativet til en storslaaet Manifestation af Folkenes Fredsvilje gennem en *„Rassemblément universel pour la Paix"* i Bruxelles. Margery Corbett Ashby stillede sig til Raadighed for den som Lord Cecils Sekretær og besøgte København for at skabe Interesse for den. Dansk Kvindesamfund sendte sin Sekretær Margot Petersen til Mødet i Bruxelles, og da der senere oprettedes en dansk Afdeling af International Fredskampagne, tilsluttede Foreningen sig den.

8.—14. Juli 1939 var Dansk Kvindesamfund Vært for „Kvindernes internationale Alliance for Stemmeret og lige Borgerret"s XIII Kongres, og det havde sat alle Kræfter ind paa at skabe saa gode Rammer om Kongressen som muligt. Ved Støtte fra Staten, forskellige Fonds og gode Bidrag fra

D. K.'s Medlemmer var det lykkedes at give Kongressen, der havde Dronningen til Protektor, gode Arbejdsforhold i Studenterforeningens Bygning, en pompøs Aabningshøjtidelighed i Raadhushallen, hvor Statsminister Stauning bød velkommen, og en festlig Middag paa Bellevue, og ogsaa paa anden Maade at yde den Gæstfrihed.

Kongressens Arbejde resulterede i Vedtagelsen af en Række Resolutioner, der dog væsentlig betød en Fortsættelse af tidligere paabegyndte Linjer. De drejede sig om Stemmeretten i de Lande, hvor Kvinderne endnu ikke havde opnaaet den, Nationalitetsproblemer for Kvinder, lige Moral, lige Retsstilling, lige Arbejdsvilkaar, Folkeforbundets og det internationale Arbejdsbureaus Undersøgelse af *„Status of Women"* o. fl. Hvor — fra et nordisk Synspunkt — fjerne Opgaver, Alliancen ogsaa maatte beskæftige sig med, viser en Resolution om tvungne Ægteskaber hos indfødte Folk, og om Tilstandene lige før Krigen brød ud, vidner Resolutioner om Flygtninge og om Soldaters Fritidsbeskæftigelse — og en Resolution, der udtrykte Haabet om, at en international Konference som foreslaaet af Præsident Roosevelt maatte blive indkaldt. Den største Interesse paa Kongressen samlede sig om den *„Declaration of Principles"*, som Hovedstyrelsen længe i Forvejen havde bebudet, og det dertil knyttede Arbejdsprogram, paa hvis endelige Form D. K. havde haft en væsentlig Indflydelse.

Den principielle Erklæring lød saaledes:

> I disse alvorlige Tider, hvor der rokkes ved de Grundsætninger, hvorpaa Forholdet mellem den enkelte og Staten og mellem Staterne indbyrdes er bygget, er det af væsentlig Betydning, at Kvinder er sig fuldt bevidst, hvilket Ansvar deres kvindesaglige Overbevisning medfører.
>
> Den menneskelige Personligheds Ukrænkelighed har altid været det, som Kvindebevægelsen byggede paa, siden den rejste sig til Oprør mod paatvungne Normer for Tro, Handlemaade og økonomisk Stilling. Vore store Pionerer kæmpede for Samvittighedens og Personlighedens Frihed, for Ret til Valg af Erhverv og for Ret til at deltage i nationalt og politisk Liv og til at hjælpe med at forme deres Nations Skæbne.
>
> Deres Kamp var en Del af den store Kamp mod Undertrykkelse paa Grundlag af Religion, Race, Klasse eller Køn. Det var en Kamp for Retten til Uddannelse og økonomisk Frihed saavel som for Uddannelse til Samfundsarbejde.
>
> Kvindebevægelsen har derfor, skønt den altid har holdt sig borte fra Partipolitik, været bygget paa en politisk Opfattelse. Den gaar som Følge heraf ind for Kønnenes, Racernes og Religionernes Ligestilling.
>
> Hvis Kvinderne tror paa, at Staten skal være en Organisation, der sikrer Fred, Frihed, Retfærdighed og gode Kaar for alle, saa maa de

hævde denne Overbevisning med lidenskabelig Oprigtighed. Tro kan kun imødegaas med Tro. Kvinderne maa holde Troen paa Demokratiet i Live, den Tro, som kun er blevet fordunklet, fordi den ikke er blevet udført i Praksis.

Krig, Pinsler og Hungersnød truer med deres Barbari at opsluge Verden. Det gælder for Kvindebevægelsen om at vække og styrke den sunde Sans, det medfølende Sind og den Visdom og Forudseenhed, som er Kvindelighedens Naturgaver.

Kvindens Kamp er hele Menneskehedens Kamp. Der kan ikke være nogen Frihed for Kvinder, naar Frihed ikke længere anerkendes som ethvert enkelt Menneskes Ret. Der kan ikke være Retfærdighed eller økonomisk Frihed for Kvinder, naar al Ret er afhængig af et herskende Faatals Vilje.

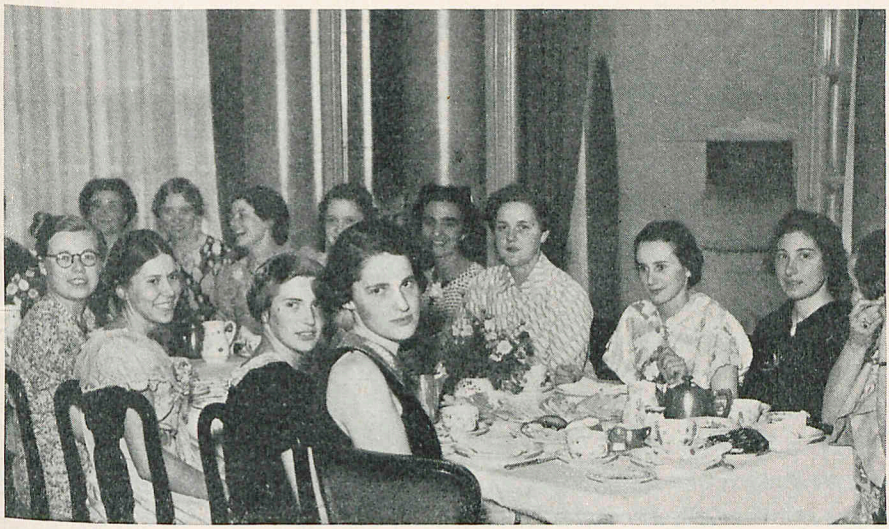
Vi gennemlever nu vanskelige Tider, hvori det Liv, som bygger paa vore Principper, er sat paa Spil. Derfor maa Kvinder sammen med Mænd, tro mod deres Grundsætninger, forsvare et System, som vil føre til større Retfærdighed og Frihed, til virkelig Fred og til gode Kaar og større Lykke for alle.

Da Kongressen holdtes i København umiddelbart efter D. K.'s Fællesmøde, kunde mange af D. K.'s Medlemmer deltage i den, og Foreningen være repræsenteret ved sit fulde Antal delegerede. Blandt Indlederne til Emnet: Kvindens Stilling i Nutidens Samfund var Husholdningsraadets Formand Karen Braae og Fuldmægtig Anna Westergaard. Det ene af de offentlige Møder hed „Skandinavisk Aften". Her talte paa Danmarks Vegne D. K.'s Næstformand Andrea Hedegaard.

Den Henstilling til Foreningerne om at medtage Repræsentanter for Ungdommen i deres Delegation, som Alliancens Bestyrelse havde udsendt, blev ikke fulgt af D. K.

Men det offentlige Møde, som særlig var beregnet paa Ungdommen, lededes af D. K.s' Sekretær, Margot Petersen, som Formand for „Dansk Ungdoms Fællesraad", den danske Afdeling af Verdensungdomskongresbevægelsen, som gennem Kongresser (i Geneve 1936, Paris 1937 og U. S. A. 1938) havde søgt at samle Ungdomsorganisationer fra alle Lande til Samarbejde, og som Alliancen nu søgte at komme i Forbindelse med. Blandt Talerne var Tandlæge Inga Dahlsgaard fra Dansk Kvindesamfunds københavnske Ungdom.

Paa Kongressen i København nedlagde Landsretssagfører Ingeborg Hansen sit Mandat som Medlem af Alliancens Hovedbestyrelse. I Stedet valgtes Dansk Kvindesamfunds Landsformand Edel Saunte, og som særlig Repræsentant for Ungdomsbevægelsen valgtes Margot Petersen. Med Dr. Hanna Rydh fra Sverige og Margarete Bonnevie fra Norge fik

Kongressens Ungdom. (Fot. Elfelt).

Norden saaledes fire Pladser i Bestyrelsen mod tidligere een. Kongressens Afholdelse i en af de nordiske Hovedstæder har sikkert ganske uvilkaarligt bidraget hertil, men maaske har der ogsaa været en Følelse af, at Kampen for Ligeret, Fred og Demokrati bedst kan betroes til Kvinderne i de fredelige og demokratiske nordiske Lande, hvor vi, som Statsminister Stauning sagde det for Danmarks Vedkommende ved Kongressens Aabning, „anerkender det enkelte Menneskes aandelige Frihed og sociale Selvbestemmelsesret", og hvor vi „anerkender Demokratiets Princip i alle samfundsmæssige Forhold, og fuld Ligeret, ikke blot for Mænd og Kvinder i alle politiske og økonomiske Spørgsmaal, men ogsaa for alle Dele af Befolkningen uanset Køn, Race og Trosbekendelse".

KVINDESAGENS SKANDINAVISME

„Hverken diplomatiske Misgreb eller blodige Sammenstød i gamle Dage har kunnet gøre det af med denne Idé, altid var det, som forenede, stærkere end det, som adskilte, altid bekræftede sig disse Ord af vor store Statsmand Bernstorff i 1794:

„Alt, hvad der nærmer Nordens Riger til hverandre, er naturligt, alt, hvad der fjerner dem, er unaturligt og kunstigt."

Nordiske Kvindesagsforeningers Samarbejde er den Digel, hvori den nordiske Enhedstanke skal gennemgaa endnu en Lutring for at faa sit Præg af Kvinde, undfanget af en Kvinde, som den i sin Oprindelse er. Men det er ikke tilstrækkeligt at afvise Tvivlen om vort Samarbejdes Berettigelse ved en teoretisk Forklaring, vi maa ogsaa kunne pege paa Kendsgerninger, som viser vor Vilje til som Kvinder at bygge med paa Nordens Enhedstanke."

(Gyrithe Lemche paa det nordiske Kvindesagsmøde i Helsingfors 1924).

De Kendsgerninger, som kan drages frem vedrørende Kvindernes nordiske Samarbejde om fælles kvindesaglige Problemer, er næppe saa mange og saa tungtvejende, som man kunde ønske, og svarer heller ikke helt til de store Ord, som undertiden er brugt paa nordiske Møder, men der kan dog spores en Vilje til at mødes med og samarbejde med de andre nordiske Kvindesagsorganisationer helt tilbage til Dansk Kvindesamfunds tidligste Historie. I 1888 holdtes der i Forbindelse med den store internationale Udstilling i København et nordisk Kvindesagsmøde, hvortil D. K. dog ikke var Medindbyder, men paa et snævrere Møde med Repræsentanter for de tilsvarende Foreninger som „Fredrika-Bremer-Förbundet" i Sverige, „Norsk Kvindesaksforening" og „Finsk Kvindeforening" drøftede D. K.'s Styrelse Mulighederne for et nordisk Samarbejde. Det blev imidlertid ikke til ret meget, før „Norsk Kvindesaksforening" indbød til et stort nordisk Møde i Kristiania i 1902.

Derefter kom der igen en lang Pause, indtil D. K. i 1914 var Vært for et betydningsfuldt Møde i København, sammenkaldt især i Anledning af de nordiske Familieretskommissioners Arbejde. Ogsaa Stemmeretten var da aktuel og blev behandlet, og desuden arbejdede man med Spørgsmaal ved-

rørende Børnelovgivning og Beskyttelseslovgivning. For at det nordiske Samarbejde ikke igen skulde opløse sig, saa snart Mødedeltagerne skiltes, blev man enige om at lægge det an efter fastere Linier, men Verdenskrigens Udbrud hindrede Udarbejdelsen af Regler for Samarbejdet. De fælles Problemer, og specielt Familieretslovgivningen, gjorde imidlertid et stadigt Samarbejde baade ønskeligt og naturligt, og i 1916 holdtes der baade i Januar og i November mindre Møder, første Gang i København og anden Gang i Stockholm. Paa det sidste Møde stiftedes „Nordiske Kvindesagsforeningers Samorganisation", og det bestemtes, at Møder skulde finde Sted, mindst hvert tredie Aar, og at Samarbejdet kun skulde omfatte rent kvindesaglige Formaal[1]).

Til at repræsentere Danmark i Samorganisationen oprettede D. K. og Danske Kvinders Nationalraad i Maj 1917 „Nordisk Kvindesagsnævn i Danmark" med Øjenlæge Estrid Hein som Formand og Lærerinde Anne Bruun som Sekretær. Tilsvarende Nævn stiftedes i de andre Lande, og da der efter Krigen blev nedsat Kommissioner for et nordisk Samarbejde paa det socialpolitiske Omraade, sendte baade det danske og det svenske Nævn, ganske vist forgæves, Henvendelse til Regeringerne om, at der maatte komme Kvinder med.

De finske Kvinder havde tænkt sig at indbyde til Møde i 1918, men Krigsforholdene forbød det, og siden blev det udskudt den ene Gang efter den anden.

I 1922, da man fejrede D. K.'s 50 Aars Jubilæum, benyttede „Nordisk Kvindesagsnævn i Danmark" Lejligheden til blandt Gæsterne at samle Repræsentanter for de andre nordiske Lande i København for at tilrettelægge Helsingforsmødet, som nu blev fastsat til Juni 1924. Det lykkedes endelig at faa Mødet afholdt, og blandt de Emner, som behandledes, var Kvinders Arbejdsvilkaar, gift Kvindes Nationalitet, Husmoderarbejdet, kvindelige Præster, en fælles Titel for gifte og ugifte Kvinder og unge Kvinders Erhvervsuddannelse. Det næste nordiske Kvindesagsmøde blev fastsat til Oslo 1928, men paa Grund af forskellige Vanskeligheder fandt det først Sted i September 1929. Emnerne viser tydeligt, at man nu var kommet ind i en økonomisk Krisetid. „Reaktion mod Kvindearbejdet" og „Gift Kvindes Erhvervsfrihed" stod paa Programmet, der forøvrigt omfattede „Kvindeligt Politi", „Slægtshygiejne", „Beskyttelseslovgivningens Indvirken paa Kvinders Erhvervsarbejde og Økonomi" og „Forskellige Lønsystemer".

Ligesom i det internationale Kvindesagsarbejde blev Aaret 1929 i det nordiske Arbejde det sidste Mødeaar for lange Tider. Kvindebevægelsen var kommet i Forsvarsstilling, og Depressionen øvede sine Virkninger overalt.

[1]) Vedtægter findes i „Kvinden og Samfundet" 1917 Nr. 1.

Først i 1935 mærkedes et nyt Initiativ, denne Gang fra den opblussende Ungdomsbevægelse i D. K., som stod under Ledelse af Stenografilærerinde Stella Kornerup. D. K.s Sommerlejr i Ryslinge det Aar havde en udpræget nordisk Karakter, og den 25. August holdtes der i København et nordisk Ungdomsstævne paa kvindesaglig Grund.

Sverige var her repræsenteret ved Sociologen Alva Myrdal, der samme

„Skandinavisk Aften" under Kongressen i København 1939. De fem Talere er: Dr. Hanna Rydh (Sverige), Matlin Palsdottir (Island), Margarete Bonnevie (Norge), Hedvig Gebhardt (Finland), Andrea Hedegaard (Danmark).

Aar sammen med sin Mand udgav den epokegørende Bog „Kris i Befolkningsfrågan".

For at bevare Kontakten mellem disse, væsentlig unge Kvinder, som nu havde lært hverandre at kende, stiftedes en „Nordiske Kvinders Samarbejdskomité", som ikke skulde repræsentere Organisationer, men kun bestaa af Enkeltpersoner og saaledes fik en halvprivat Karakter. Dens Betydning ligger dels i, at dens Medlemmer gennem duplikerede Meddelelser, holdes underrettet om Begivenheder af kvindesaglig Betydning i de andre nordiske Lande, dels i, at den har virket energisk for nordisk Tilslutning til de Sommerlejre for unge Kvinder, som er blevet arrangeret af nationale Organisationer i de forskellige Lande. Efter at Stella Kornerup i 1936 traadte ud af D. K.'s Fællesstyrelse, og Ungdomsbevægelsen inden for D. K. i de fleste Byer har opgivet Kampen, er der dog ingen Forbindelse mellem D. K. og denne Form for nordisk Kvindesagssamarbejde.

Derimod var D. K. naturligvis med og fuldtalligt repræsenteret paa det næste af de officielle nordiske Kvindesagsmøder. Initiativet kom nu fra Sve-

rige, og det blev afholdt i Stockholm i Marts 1937. Emnerne var her „Samfundets Mødrehjælp", „Gift Kvindes Nationalitet", „Fraskilt Hustrus Pensionsret", Kvinders Arbejdsforhold og endelig Samarbejdet mellem Nordens Kvindeorganisationer. Det blev vedtaget at nedsætte et Udvalg, som skulde udarbejde Forslag til Vedtægter for Samarbejdet. Dette Forslag er nu udarbejdet og skal forelægges for det næste nordiske Kvindesagsmøde, som er planlagt til København i 1940.

Under den internationale Kvindekongres i København i 1939 var der som nævnt en særlig „Skandinavisk Aften", hvor Talere fra de fem nordiske Lande belyste Emnet: Hvad har vi opnaaet, og hvad har vi ikke opnaaet gennem Stemmeretten? —

Hvorledes de danske Kvinder vandt Valgretten, og hvad de har opnaaet derigennem, vil ogsaa blive Hovedindholdet af den følgende Redegørelse for Dansk Kvindesamfunds Arbejde.

VALGRETTEN VINDES

„Naar Kvinden baade har den Mulighed, den Ret og den Pligt at arbejde med paa de almenmenneskelige Opgaver og uddanne sin Personlighed paa selvstændig Maade, vil hun heller ikke kunne holdes ude fra politisk Stemmeret."

Høffdings Ethik.

Dengang Dansk Kvindesamfund blev stiftet i 1871, var politisk Stemmeret for Kvinder noget endnu saa godt som ukendt i Verden. Amerika havde netop gjort Begyndelsen, da Wyoming i 1869 som den første af de Forenede Stater og i det hele taget den første af alle Stater i Verden havde givet Kvinder Stemmeret. Men Forholdene i Danmark var anderledes end Forholdene i det fjerne Vesten. Efter en „skøn Begejstrings Tid" med et nationalt Gennembrud fulgte Nederlagets og Reaktionens Aar. Og Frihedens og Folkelighedens Talsmænd havde ganske glemt Kvinderne, da de skrev Grundloven af 1849. Om den almindelige Valgret sagde Ahlgreen Ussing i den grundlovgivende Rigsforsamling: „Hvorledes man end opfatter dette Begreb, maa der fra Stemmeretten altid udelukkes Børn, umyndige, Fruentimmere og Forbrydere." „Kvinderne er ikke i Grundloven," skrev Jeppe Aakjær engang senere. „Det er en dristig Streg saaledes uden videre at overspringe Halvparten af Menneskeheden." Ja, man skulde synes saa, men i D. K.'s første 25 Aar fandt man selv i denne Forening, at det var for dristig en Streg rent ud at kræve Kvinderne medtaget i Grundloven som fuldmyndige Borgere med Stemmeret og Valgbarhed. Principielt herskede der naturligvis inden for Foreningen ingen Tvivl om, at Kvinderne burde have politisk Stemmeret. Det var af taktiske Grunde, især Frygten for at blive stemplet som en „politisk" Forening, man gik uden om Spørgsmaalet, som der dog ikke var Mulighed for at faa noget ud af under hele Provisorietiden. Betegnende for Stillingen var Landstingets Svar paa Fredrik Bajers Forslag i 1886, om at Kvinderne skulde stemme ved Kommunalvalgene. Efter at det var vedtaget i Folketinget 1888, standsedes det paa

Forslag af Carl Ploug med disse Ord: „Da Landstinget formener, at det hverken vil være i Kvindernes eller Samfundets Interesse, at der tildeles dem Valgret, gaar det over til Dagsordenen".

Kravet om kommunal Stemmeret og Valgbarhed blev dog fra første Færd støttet af D. K., men den politiske Valgret overlodes til andre Foreninger som „Kvindelig Fremskridtsforening" af 1886 og „Kvindelig Valgretsforening" af 1888 og disse Foreningers Blad: „Hvad vi vil", som blev udgivet i Aarene 1888—1895. D. K. samarbejdede med de andre Foreninger bl. a. om at interpellere Kandidaterne forud for Valg, men først saa sent som 1906 tog Fællesmødet i Horsens klart og tydeligt det Standpunkt, at man vilde arbejde for „Kvinders kommunale og politiske Valgret og Valgbarhed". Det kom nu til at staa som første Punkt paa D. K.'s Program.

Da var de politiske Forhold ændrede ved Systemskiftet i 1901, og man var inde i en rig Lovgivningsperiode med mange Muligheder. Den kommunale Valgret og Valgbarhed for Kvinder var nær ved at være vundet. Den 20. April 1908 blev den til Virkelighed. Og der forestod Grundlovsændringer. Yderligere gav Finlands nye Forfatning i 1906 Kvinderne politisk Ligestilling, og i 1907 fulgte Norge efter. Dermed var Sagen for Alvor kommet inden for Danmarks Synskreds, og det nye, stærkt voksende Socialdemokrati var ikke bange for at stille Forslag i Rigsdagen om Valgrettens Udvidelse til Kvinder (og mandligt Tyende). Det skete den 9. Okt. 1907 med Fred. Borgbjerg som Ordfører. „Det er nemlig Sagen," sagde han, „at det, vi kalder almindelig Valgret, og som fra en vis Side set ogsaa er det, ikke fuldt ud er almindelig Valgret. Den ene Halvdel er udelukket derfra, nemlig Kvinderne." Samme Aar havde D. K.'s Fællesmøde drøftet Planerne om et Fremstød for Kvindestemmeretten. Man havde vedtaget, at den 20. Juni, Stavnsbaandsløsnings-Dagen, hvert Aar skulde være „Kvindevalgretsdagen", hvor man agiterede Landet over. Det blev dog ikke muligt at fastholde Datoen, men den 28. Juni 1908 samledes D. K.'s Kredse rundt omkring til offentlige Møder, hvor der vedtoges en enslydende Resolution, der opfordrede Lovgivningsmagten til at arbejde for en snarlig Ændring i Grundloven, hvorved Kvinder fik samme politiske Borgerret som Mænd.

Da Spørgsmaalet om en Forøgelse af Rigsdagsmedlemmernes Antal var fremme under Ministeriet Neergaard, benyttede D. K. Muligheden for en Grundlovsændring til at anmode om, at Kvinderne maatte faa Stemmeret, og under Valgene i Maj 1909 interpelleredes og agiteredes der livligt. Rundt omkring i Valglokalerne hængte D. K.'s Medlemmer Plakater op, hvorpaa der stod: „Der er ikke almindelig Valgret i Danmark, naar Kvinderne er uden politisk Valgret."

I Oktober 1909 foreslog de Radikale i Rigsdagen, at der skulde være almindelig Valgret for Mænd og Kvinder over 25 Aar, og i Slutningen af samme Maaned overtog et radikalt Ministerium med Th. Zahle i Spidsen Regeringen som „det sidste Hold Politikere, Folket endnu troede paa". D. K. sendte da ogsaa tillidsfuldt en Deputation op til den nye Konseilspræsident i November og fik et meget lovende Svar med Henvisning til Partiets Forslag. Den 15. April 1910 blev dette vedtaget i Folketinget, men inden det naaede Landstinget, var Ministeriet Zahle faldet. Den 5. Juli 1910 dannedes Venstre-Ministeriet Berntsen. Under Folketingsvalget i Maj havde D. K. og Kvindevalgretsforeningernes Landsforbund interpelleret Kandidaterne over hele Landet, og det havde vist sig, at der praktisk talt ikke var Modstand mod Kvindevalgretten. Som et Kuriosum kan dog nævnes, at en enkelt Kandidat fandt, „det blev for megen Ulejlighed, naar man for at gøre sin Stemme gældende altid skulde slæbe sin Kone med."

Fra 1910 blev Agitationsdagen forandret til en Agitationsuge. I September Maaned afholdtes ca. 60 Møder for Kvindestemmeretten, og i Forbindelse med Landstingsvalgene samme Aar sendte „Kvinden og Samfundet" Forespørgsel til Kandidaterne om deres Stilling og fik gennemgaaende velvillige Svar. Da det radikale Grundlovsforslag var under Behandling, havde J. C. Christensen foreslaaet, at man skulde tage Grundlovsændringen i to Tempi, saaledes at først Folketinget, derefter Landstinget ændredes. I det første Tilfælde drejede det sig navnlig om en Udvidelse af Valgretten, i det andet om mere gennemgribende Ændringer, der truede med at afskaffe den privilegerede Valgret. Paa dette Standpunkt stod ogsaa Ministeriet Berntsen, der i December forelagde Forslag til Ændring af Folketinget og fik det vedtaget i dette Ting. Men Højre i Landstinget afviste det som utidigt. Det var dog ikke saa meget Kvindevalgretten som andre Dele af Forslaget, man var imod, og D. K. vedtog da paa Fællesmødet i Nykøbing F. 1911 en Resolution, der anmodede Regeringen om at forelægge et Forslag med Kvindernes Valgret og Valgbarhed som eneste Punkt, hvis det ikke var muligt snart at faa Grundlovsforslaget som Helhed gennemført. Man fandt, at det stred mod Ret og Billighed, at Kvindernes Valgret blev gjort afhængig af andre — den uvedkommende — Sagers Fremme.

Samtidig med denne Resolution blev en anden, som var vedtaget paa 78 Møder i Agitationsugen i September, overrakt Konseilspræsident Berntsen, som forsikrede, at han stadig holdt paa de to Tempi, og at Kvindevalgretten skulde høre til det første. I Oktober 1911 blev Forslaget igen forelagt Landstinget. Grev Frijs talte paa de Frikonservatives Vegne velvilligt med Hensyn til Kvindevalgretten, men iøvrigt afvisende, og Forslaget naaede

ikke til Folketinget. D. K.'s Repræsentanter, som med Jutta Bojsen-Møller i Spidsen sad i Landstingets Tilhørerloge og hørte paa Forhandlingerne, maatte stadig væbne sig med Taalmodighed, og som det noget bittert blev sagt i en Henvendelse til Landstingsudvalget i December 1911, D. K. kunde godt vente, det var det vant til gennem fyrretyve Aar, men kunde Samfundet blive ved at vente? Ved D. K.'s Jubilæumsfest i December 1911 talte Konseilspræsidenten varmt for Kvindevalgretten, men der skulde alligevel gaa mere end Vinter og Vaar, før den blev til Alvor.

Sommeren 1912 gik hen under mange Møder og Forhandlinger om Grundlovsændringen, og til sidst vidste ingen, hvad det skulde blive til. I Slutningen af August gjorde Grev Frijs privat Forsøg paa at faa Klaus Berntsen med til at gennemføre en Revision i Forbindelse med de Frikonservative. Blandt de Punkter, som de var enige om, var Kvindevalgretten. Det førte dog ikke til noget. Venstre opgav nu To-Tempi-Politikken, og den 23. Oktober forelagde Berntsen et samlet Grundlovsforslag i Folketinget. At det vilde ende hermed, havde man nok haft en Anelse om inden for D. K., men nu tabte man Taalmodigheden. Nu vilde man ikke længere nøjes med, at en snarlig Grundlovsændring gav Kvinderne Valgret. Nu vilde man have Valgretten først, saa Kvinderne kunde faa Indflydelse paa selve Grundlovsændringen.

Aarets Fællesmøde afholdtes i Kolding, og den 4. Juni samledes over 2000 Mennesker paa Skamlingsbanken for at høre Kvinder tale paa dette historiske Sted. Og de fik en Tale at høre, som nok kunde maale sig med de store, begejstrede og fyndige Taler, som før var hørt her. „Store nye Tanker, som flytter Støtterne langt udover, begynder altid med at være umulige —" saaledes indledede Gyrithe Lemche sin Tale[1]) med et Citat af Alexander Kielland, „men er de først sat, de fjerne Mærkepæle, saa er det, som om de trækker Masserne med sig, og efter en forbavsende kort Tid er vi der allesammen, forsamlede ganske ugenert om det umulige". Saaledes var det gaaet med alle Kvindebevægelsens store, nye Tanker. Stadig blev Mærkepælene flyttet ud, og stadig sugede de Massen efter sig, og saaledes stod man da ogsaa paa denne Dag, samlet om det „umulige". Men det var ikke længer Valgretten, som var det „umulige", — et Krav, som vakte Uro i Mængden. „Den politiske Valgret ved vi jo, at vi faar engang lige saa vist som, at det er Grundlovsdag i Morgen," nej, Støtterne skulde flyttes længere ud, og Junigrundlovens Mænd havde vist Vejen, da de ikke lod den enevældige Konge give en Grundlov, men krævede, at en grundlovgivende Forsamling skulde vedtage den.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1912 Nr. 16.

„Lad os tænke os, at det ikke lykkes denne Regering at gennemføre en Grundlovsændring i to Tempi, og at Lovgiverne skrider til en stor og samlet Grundlovsrevision, før Kvinderne er politiske Vælgere. — Hvad vil det saa betyde for os? — Spørg Junigrundlovens henfarne Givere derom, og de vil som med én Mund svare: det betyder Forfatningsreskriptet af 28. Januar 1848 om igen; det betyder, at nu har Mændene paataget sig Eneherskerens Rolle ..." „Lad det da være vort Svar paa det Nederlag, vi led i den sidste Rigsdagssamling, at vi flytter Støtterne endnu længere ud, at vi kræver Delagtighed i de Forfatningslove, vi skal medvirke under. Om vi skal have et Landsting efter lige og almindelig Valgret eller et privilegeret Landsting eller slet intet Landsting — vi kræver at blive spurgte. — Om vi skal have Stat og Kirke skilt ad eller blive ved den gamle Folkekirke, — vi forlanger at blive spurgte. — Om vi skal have Forholdstalsvalg eller Enkeltmandsvalg eller Valg efter Samstyreprincippet, — vi forlanger at blive spurgte." Det sidste „Umulighed", som det danske Folk nu ganske ugenert skulde samles om, var da „Kvinden som Grundlovsgiver".

„Men dette sker ikke, før det er gaaet op for os alle, at Kvindernes Anerkendelse som politiske Borgere, den er ikke den andenrangs Begivenhed, som man nu i Almindelighed vil gøre den til ... den betyder intet mindre end et Systemskifte ..... Thi Grundloven af 1849, den betød ikke, som Folk i Almindelighed mener, Enevældens Afskaffelse, men den betød kun Enevældens Overførelse til Mændene. Først den Grundlovsændring, som giver Kvinderne politisk Ligestilling med Mændene, vil betyde, at nu er Enevælden afskaffet i Danmark." —

Dagen efter vedtog Fællesmødet en Resolution: „Dansk Kvindesamfund samlet til Fællesmøde i Kolding Grundlovsdag 1912, udtaler over for Regering og Rigsdag som sin Overbevisning, at der ikke bør skrides til en stor Forfatningsrevision her i Landet, før Kvinder som Vælgere og Valgbare kan gøre deres Indflydelse gældende, saaledes som Mændene kunde ved Junigrundlovens Affattelse."

Betegnende for den lidenskabelige Interesse, hvormed Stemmeretskampen omfattedes, er ogsaa en anden Resolution fra Mødet, hvori man protesterede mod den strenge Dom, der netop da var fældet over de engelske Kvindevalgretsledere (Suffragetterne) og opfordrede den britiske Regering til at „tilstaa de fængslede Kvinder deres fulde Ret som politiske Forbrydere".

Paa et Møde i Kvindevalgretsforeningen samme Sommer udtalte Ove Rode sig bl. a. om D. K.'s førnævnte Resolution. Han anerkendte det berettigede i Kravet, men fandt det upraktisk. Selv om Kvinderne fik deres Stemmeret ved en samlet Grundlovsrevision, saa kunde de jo altid senere medvirke ved en ny Revision. Omtrent det samme Standpunkt indtog Klaus Bernt-

sen i sin Forelæggelsestale den 23. Oktober. Ganske vist var det „en større Grundlovsændring" han forelagde, men sagde han, „det maa erkendes, at der er flere Bestemmelser i Grundloven end dem, Lovforslaget berører, som der kunde være Anledning til at ændre —" og saa kunde Kvinderne forhaabentlig være med. „Kvinderne har her til Lands," sagde han videre, „uden større forudgaaende Kampe erholdt kommunal Valgret, og alle kommunalt interesserede Mennesker erkender, at det har været af Betydning for de kommunale Raad, at Kvinder har faaet Sæde i disse. Naar man nu skrider til en Forfatningsforandring, er det kun et simpelt Retfærdighedskrav, der sker Fyldest, naar man benytter Lejligheden til at give Kvinden den samme politiske Myndighed som Manden. Og jeg gaar ud fra, at naar en ny Grundlov er vedtaget, da er Kvindens Valgret her i Landet en fuldbyrdet Kendsgerning." Da Forslaget den 26. Okt. var til Behandling i Folketinget, talte alle Ordførere for Kvindevalgretten, og Berntsen svarede: „Ja, Kvinderne i dette Land behøver ikke at bevæbne sig. Ikke blot Regeringen, men alle Partier har nu erklæret sig villige til at yde dem den Retfærdighed, som der efter min Mening tilkommer dem, naar vi gaar til en Revision af vor Grundlov."

Valgretten var for saa vidt sikker nok, som Gyrithe Lemche havde sagt det i sin Tale paa Skamlingsbanken, men hendes Bitterhed over, at de to Tempi var forladt, var stor. „Man tale saa sagte om Junigrundlovens Aand i disse Dage" [1]), sagde hun, „man tale saa sagte om den almindelige Valgrets Triumf i det foreliggende Forslag." ... „Det var ikke os, som led et Nederlag den 23. Okt. iaar, da Regeringen forelagde et Forslag, der udelukkede Kvinderne som Grundlovsgivere, men det var den almindelige Valgrets Princip, som krænkedes i Kvinderne." ... „Dette Forslag skal Mændene have Lov til at beholde ganske for dem selv. Den Forfatning, de nu enes om, skal faa Lov at gaa over i Historien som Mændenes Forfatning. Vi vil ikke ved nogen Anmodning eller noget yderligere Andragende berøve dem hverken Æren eller Ansvaret for den."

Medens Gyrithe Lemche saaledes mente, at man skulde tie stille og lade Mændene om det, foreslog Lærerinde Hulda Pedersen og en Kreds politisk interesserede Kvinder fra forskellige Egne af Landet, som samledes i Aarhus den 24. Nov., at man skulde kræve en „ny grundlovgivende Rigsforsamling, valgt af alle fuldmyndige Mænd og Kvinder efter lige, almindelig og fri Valgret." Dette Krav mentes at ville vinde Tilslutning ogsaa blandt Mænd, „som ikke kan nøjes med at være „Partiførere" eller „Partifæller" og som er blevet lede og kede af Partistyret, „den evigt vedvarende Borgerkrig" " Gyrithe Lemche afviste dette Forslag som „uparlamentarisk" og et Forsøg paa at faa D. K. til at gaa med til et bestemt Parti (Samstyre-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1912 Nr. 19.

partiets) særlige — Kvindebevægelsen uvedkommende — Krav, og hun fastholdt sit Standpunkt med Hensyn til „Mændenes Forfatning" ... „heller ikke jeg agter at gaa i Takketog til Regeringen for en Valgret, som kun betyder for Kvinderne Retten til at være med, naar Festen er forbi, som Børnene ved Desserten."

Forgæves forsøgte fhv. Bibliotekar Emil Elberling ud fra den smukke Tanke, at „den, der styrer Kongens onde Raad, er Kongens bedste Ven," at faa hende til at afstaa fra denne negative Holdning. Der var ikke saa stor politisk Interesse blandt Kvinderne, at det var rimeligt at lave en almindelig Afstemning blandt dem først, før man skred til Grundlovsændring. En „stor Del er aldeles ligegyldig derfor, idet deres Sind er optaget af Husvæsen, af kirkelige Spørgsmaal eller Velgørenhed, af Forsvarssag eller af Litteratur og Kunst, for ikke at tale om den Flok af „Døgnets Flaner", hvis Hu kun staar til Pynt og Fjas og Forlystelser." Den „større Grundlovsreform" var den, som gav Kvinderne Valgret og fordoblede Vælgertallet med eet Slag. Han forstod ikke, hvorfor Gyrithe Lemche saa energisk holdt fast ved „de to Tempo'er". Hvorfor skulde det være „mere magtpaaliggende for Kvinderne at faa Del i Landstingets Omordning end i Folketingets?" Kvinderne burde se nøje til, hvordan Valgordningen til Folketinget blev. Der var forskellige Ting, som var afgørende for, om Kvindevalgretten og Valgbarheden blev mere end illusorisk, saaledes om der blev indført Afstemning i Hjemstavnskommunen, saa man ikke skulde drage langt bort for at stemme o. s. v.

Emil Elberling var een af de ikke faa betydelige Mænd, som virkeligt varmt og trofast tog sig af Kvindernes Sag. Han hørte til „Foreningen af Mænd for Kvinders Valgret", som dannedes den 7. Febr. 1913 i Tilknytning til en international Mandsorganisation med samme Formaal, ved hvis Kongres i London 1912 Danmark havde været repræsenteret af Overretssagfører Munch-Petersen. Det var dennes Initiativ, som laa bag Stiftelsen af den ny Forening, som fik Professor Harald Høffding til Formand og rummede mange kendte Navne bl. a. Professor Viggo Bentzon, Landstingsmand Jørgen Berthelsen, Dr. phil. Moltesen, Professor Hans Olrik, Højskoleforstander Thormod Jørgensen og Maleren Viggo Pedersen.

Det var sikkert ikke blot et velment, men ogsaa et klogt og godt Raad, Emil Elberling gav D. K. Men han fik kun et harmdirrende Svar fra Gyrithe Lemche i den store Tale[1]) fra Hammershus Slotsbanke under Fællesmødet paa Bornholm 1913, hvori hun stred for at holde D. K. fast ved den Politik, hun havde indvarslet paa Skamlingsbanken. *„Quo vadis"* — hvor gaar du

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1913 Nr. 12.

hen, lød Spørgsmaalet til D. K. forundret og forarget. *Quo vadis,* spurgte D. K. Regeringen; det var den, der havde svigtet sit Løfte om en Løsning i to Tempi. „Man havde gennem to Rigsdagssamlinger tilbudt os Vejen ad Hovedtrappen til den grundlovgivende Rigsdag. D e r havde vi taget Opstilling, rede til loyalt og lovligt Samarbejde med Mændene paa den Forfatning, som skulde danne Rammen baade om Mænds og Kvinders politiske Virksomhed ... og nu viser man os pludselig om til den sædvanlige Bagtrappe, om vi havde noget Ønske at gøre gældende med Hensyn til Fremtidens Grundlov." Derfor vilde D. K. holde sig udenfor, det var gaaet, som man havde frygtet og advaret imod. Ved at blive kædet sammen med alle mulige andre Ting var Kvindevalgretten, som Partierne ellers let havde kunnet enes om, „kastet ud paa en oprivende Forfatningskamps vilde Vover". Det „Ragnarok", som gennem en Menneskealder havde været forberedt i dansk Politik, var nu „over os alle". Men her skulde Kvinderne holde sig for gode til at være med ...

> „Vi var ikke med, da de oplyste Aser sveg de godtroende Jætter i 1866 og tog det Valhal i Besiddelse, som Jætterne havde hjulpet dem til. — Lad da nu kun hele Landets frigjorte Urkraft slippe sine Hære løs, lad den privilegerede Valgret samle sine Kæmper til en sidste Kamp for Valhal, — men lad os ikke splitte vore Kræfter i et Opgør, som vi ikke har nogen Part i, saa vist som vi ingen politisk Fortid har, men kun en Fremtid, som vi skal vogte os vel for at kompromittere ... Efter ethvert Ragnarok stiger en ny Jord op af Havet. Naar Ulven har slugt Odin, og Vidar har sprængt Ulven, da mødes Fremtidens Folk paa Idasletten for at grunde et nyt Samfund; der skal Kvinderne ogsaa give Møde, og til den Tid skal Mændene faa at vide, hvad vi kræver af den ny Forfatning — men heller ikke et Øjeblik før."

Saa højstemte og fremmede i Tonen disse Ord end maa forekomme en senere Slægt, er der dog, naar de læses med Verdenskrigen in mente, noget mærkeligt profetisk i dem. Det Ragnarok, hvoraf en ny Tid med politisk Myndighed for Kvinden skulde stige op, var blot saa uendelig meget større end den politiske Uro og Uklarhed, som Grundlovsforslaget af 1912 havde ført med sig i Danmark.

Men broget nok saa det ud. Visse Dele af Venstre blev mere og mere betænkelige ved at gennemføre en Grundlovsændring uden Tilslutning fra Højre, og inden for Højre var der stærk Modstand. Ved Juletid indsendte Højre et selvstændigt Grundlovsforslag. Samtidig blev Regeringens Forslag vedtaget i Folketinget med 95 Stemmer mod 12; 3 Venstremænd stemte ikke. Under 3die Behandling havde Højres Ordfører H. A a g a a r d H a m m e-

rich udtalt Ønsket om Valgpligt knyttet til Valgretten med følgende Motivering: „— thi saa meget er sikkert, at der er mange Kvinder, og ingenlunde de ringeste, som mener, at deres Livsgerning ligger i Hjemmet, og som meget frygter for, at det vil blive meget vanskeligt for dem at faa den tilfredsstillende røgtet, naar de skal følge med og tage Del i det offentlige og politiske Liv. Der er derfor ganske god Grund til, da man ikke kan ønske, at disse Kvinder ikke skulde tage Del i Valget, at slaa fast overfor dem, at de maa gøre Vold paa sig selv, at naar de faar denne Ret, har de ogsaa en Pligt til at benytte den."

I Januar 1913 kom Forslaget til Behandling i Landstinget, hvor Estrup kort og godt betegnede det som umuligt. Om Kvindevalgretten sagde Enevold Sørensen (Venstre), at den var det betydningsfuldeste af alt, hvad det foreliggende Forslag indeholdt, og naar den ikke saa meget var blevet nævnt under Forhandlingerne eller i Højrepartiets Forhandlingsgrundlag, maatte det være, fordi den fra alle Sider havde vundet Tilslutning. Fra radikal Side talte Edv. Brandes om Højres Forslag med Hensyn til Aldersgrænsen for Valgret til Landstinget. Det vilde for Kvindernes Vedkommende betyde, at „Jeanne d'Arc vilde være blevet brændt omtrent tyve Aar, før hun kunde have faaet Valgret til Landstinget. Og Dronning Margrethe kunde have styret de nordiske Riger meget længe, inden hun kunde have opnaaet Valgret til Landstinget." Og en almindelig Kvinde kunde blive Sagfører, Læge, Mejeribestyrer, hun kunde vælge sig en Mand, endogsaa en Landstingsmand, sætte Børn i Verden, opdrage dem og se dem forsørgede og forsørgende andre, „men denne vidunderlige og skæbnesvangre Handling: at vælge til Landstinget, kan hun ikke naa til, før hun omtrent er Bedstemoder."

Efter lange Forhandlinger foreslog Grev Frijs, at en Kommission af Rigsdagsmedlemmer og „Mænd uden for Rigsdagen med politisk og juridisk Indsigt" skulde behandle Sagen — altsaa en Kommission udelukkende bestaaende af Mænd, som det med Harme blev fremhævet i „Kvinden og Samfundet", — og i April blev dette Forslag vedtaget med 33 Stemmer mod 31. — Dermed var Regeringsforslaget bortfaldet. Den 25. Maj kom Folketingsvalget, som gav de Radikale og Socialdemokraterne Fremgang. Da Venstre stod splittet, endte det med, at Ministeriet Berntsen traadte tilbage den 12. Juli, og den 21. dannedes Ministeriet Zahle.

Den 17. September forelagde den nye Konsejlspræsident Grundlovsforslaget i den Form, hvorunder det tidligere var vedtaget af Folketinget. Dagen før havde J. C. Christensen i „Tiden" offentliggjort et eget Grundlovsforslag, hvori han bl. a. foreslog, at der blandt de kongevalgte i Landstinget skulde være en Repræsentant for hvert Erhverv, og at Grundlovsbestem-

melsen om den evangelisk-lutherske Kirke som Folkekirke skulde bortfalde. Det sidste rørte ved et Punkt, som maatte formodes at interessere Kvinder i ganske særlig Grad, og Gyrithe Lemche undlod da heller ikke i „Kvinden og Samfundet" at tage dette som et yderligere Bevis paa, hvor „langt ned" man kunde komme med Grundlovsforslaget, — „saa langt ned, at vi lader Mændene foreskrive os ikke blot Rammerne for vort politiske Liv, men ogsaa Rammerne for vort kirkelige Liv." I „Højskolebladet" skrev Pastor Morten Larsen udfra samme Betragtning mod I. C. Christensens Forslag om at afgøre Forholdet mellem Stat og Kirke. Det, der talte stærkest imod, sagde han, var, at over Halvdelen af de voksne Mennesker, som bor i Danmark, ikke vilde faa Indflydelse paa Afgørelsen. „Var det saa endda den Halvdel, som havde mindst kirkelig Sans, men det kan ingenlunde siges med Rette ... Derfor Hr. I. C. Christensen, tøv lidt, til Kvinderne faar et Ord med i Laget. Før den Tid er Folket ikke modent til at løse dette Spørgsmaal." Ud fra ganske samme Betragtning talte i Rigsdagen den senere Kirkeminister i Ministeriet Zahle, Pastor Th. Povlsen.

Forholdet mellem Stat og Kirke blev der forøvrigt ikke rørt mere ved. Derimod optog Højre og de Frikonservative Tanken om en Erhvervsrepræsentation. Og dermed lokkedes D. K. ud af sin passive Holdning. Ellers havde man omhyggeligt undladt at henvende sig til Regering og Rigsdag. Agitationsugen var blevet afholdt som sædvanligt i September, men ingen Resolutioner var blevet vedtaget. Og da Flertallet i Landstingsudvalget foreslog, at Hustruens Valgret skulde fortabes, naar Ægtefællen var under Konkurs, og at Fattighjælp for Ægtefællen i Løbet af de fem sidste Aar skulde regnes for Fattighjælp for Enker, fraskilte, fraseparerede og forladte Hustruer, med mindre der var gaaet et Aar efter Samlivets Ophør, uden at hun havde modtaget Fattigunderstøttelse, saa nøjedes „Kvinden og Samfundet" med at protestere imod, at Hustruen, der ikke havde Raadighed over Fællesboet, skulde undgælde for Mandens uheldige Forvaltning, og med at efterlyse en bedre Ægteskabslov, men D. K. henvendte sig ikke direkte til Regeringen herom.

Da Højre og de Frikonservative i det Fællesudvalg, som omsider havde faaet Grundloven til Behandling, imidlertid i Januar 1914 stillede Forslag om 16 kongevalgte repræsenterende 16 nærmere angivne Erhvervsgrupper, hvoriblandt Husgerning ikke var, turde D. K. dog ikke lade være med i en Skrivelse til Grundlovsudvalgets Formand Klaus Berntsen at henstille, at Husgerning blev medtaget blandt de repræsenterede Erhvervsgrupper. Derimod protesterede man ikke mod de samme Partiers Censusforslag, der vilde medføre, at der kun blev 94.000 kvindelige Landstingsvælgere mod 113.000 mandlige. Man konstaterede kun, at Grunden var, at Kvinder lønnedes lavere

end Mænd, og at de i Tilfælde af, at Forslaget gik igennem, maatte rejse Kravet om Ligeløn med dobbelt Styrke. Tanken om at gøre Statsskat til Betingelse for Valgret blev dog straks affærdiget af Konsejlspræsidenten. Paa dette Punkt vilde der ikke blive gjort Indrømmelser, og dermed var Faren herfor drevet over.

Paa endnu et Punkt søgte D. K. at øve Indflydelse „ad Bagtrappen". Der stod i Grundlovsudkastet § 8: Er der ved Tronledighed ingen Tronfølger, vælger den forenede Rigsdag en Konge og fastsætter den fremtidige Arvefølge." Ved en Henvendelse til Fællesudvalget foreslog D. K. dette ændret til „vælger den forenede Rigsdag en Regent", saaledes at Kvinder ikke fremtidig behøvede at være udelukkede fra Danmarks Trone. I Udvalget sørgede Herman Trier for, at der blev givet et Svar herpaa, men det var ganske vist undvigende og gik ud paa, at Landet havde en kraftig Kongeslægt, saa der var ingen Udsigt til Tronledighed og „iøvrigt vinder Kvinderne jo saa meget ved den nye Grundlov, at de nok kan lade det Krav fare".

I Løbet af Foraaret 1914 kæmpede Grundlovsforslaget sig frem gennem den ene Overenskomst efter den anden. Den 9. Juni blev det endelig vedtaget i Folketinget med 102 Stemmer mod 7. I Landstinget var man, efter at Estrup var død, naaet saa vidt, at der var 33 Stemmer af de 66 for, men ifølge Dagsordenen skulde een mere end Halvdelen, altsaa 34, være tilstede. Ved at forlade Salen kunde Højre og de Frikonservative saaledes hindre Vedtagelsen. Det kom derfor til Landstingsopløsning og i Forbindelse dermed til nogle Dage, hvor Ministeriets Forbliven var usikker, da det var uenigt med Kongen om, hvorvidt Opløsningen ogsaa skulde gælde de kongevalgte. Valgets Resultat blev dog saaledes, at der uden Ombytning af de kongevalgte blev 38 Grundlovstilhængere mod 28 Modstandere.

Loven kunde saaledes hurtig være vedtaget, hvis ikke Venstre stadig havde været ivrigt for at give Højre Lejlighed til at forhandle sig til Rette med de andre Partier.

Inden det var gjort, udbrød Verdenskrigen. En Valgkamp var under disse Forhold lidet ønskelig, hvad Ministeriet ogsaa erkendte. Derimod haabede det, at de særegne Forhold vilde fremme Forstaaelsen, men forgæves. Højre afviste de Indrømmelser, man lovede det, og den 18. August gik Grundlovsforhandlingerne istaa.

Under D. K.'s Fællesmøde i Juni 1914 blev der ikke talt mange Ord om Stemmeretten. Man holdt haardnakket fast ved, at naar Kvindernes politiske Frigørelse var et Led i den meget omstridte Grundlovsreform, saa var den dermed gjort til et partipolitisk Spørgsmaal, som D. K. som upartipolitisk Forening maatte lade være med at befatte sig med. Paa det nordiske Kvinde-

sagsmøde, som lige efter blev afholdt i København den 10.—11. Juni, var Kvinders politiske Valgret derimod et af de store Punkter paa Dagsordenen, men der blev ikke vedtaget nogen Resolution. Fra dansk Side talte Professor Høffding og Gyrithe Lemche. Den sidstes Tale var præget af Bitterhed og Mismod med Hensyn til Fremtiden, „Ugleskrig ved en Glædesfest". Dens Ledemotiv var: „Der er sørget for, at Træerne ikke vokser ind i Himmelen," og den mundede ud i følgende:

> „Sandheden om Kvindens Stilling i dansk Politik i Øjeblikket er, at handicappede kommer vi ind paa Banen, og fuld af Forhindringer ligger den for os. Al vor Styrke i Fremtiden, som nu, beror paa vort Sammenhold." — „Der er sørget for, at Kvinderne ikke oversvømmer den danske Rigsdag — men eet er der ikke sørget for, og det er, at Kvindesagen med Opnaaelsen af den politiske Valgret er ude af Verden med det samme."

Denne afvisende Holdning, som maaske ikke har været uden Paavirkning af de engelske Suffragetters uforsonlige Stilling til Regering og Parlament, ganske uanset, om de enkelte Medlemmer erklærede sig for Tilhængere af Kvindevalgretten eller ej, saalænge de ikke positivt gjorde noget, er sikkert faldet mange Kvinder for Brystet. I en Artikel i „Kvinden og Samfundet"[1]) vendte Louise Nørlund sig mod den „Harme eller Surhed", som Redaktionens Holdning til Grundlovssagen var præget af. Der var ingen Grund til at være sur over, at ogsaa andre end Kvinderne fik Valgret ved denne Lejlighed. „Bedre et virkeligt Forslag, der medtager Kvindevalgretten, end et tænkt Forslag, som aldrig vilde være kommet til at foreligge." Gyrithe Lemche, som siden 1913 redigerede Bladet, svarede skarpt med en Artikel om „den rene Kvindelinje". Kvindernes Valgret var ikke et Led i den almindelige Kamp mod Valgretsprivilegier. Den var noget helt andet.

> „Medens de Skel, som skilte Mændene ad, kunde flyttes, naar visse Betingelser kom til Stede, var det, som skilte Mand og Kvinde ad, uflytteligt. Den Mand, som af sin Ungdom udelukkedes fra Valgretten, havde dog Vished for, om han levede det tilstrækkelige Antal Aar, at se dette Skel forsvinde. — Den Mand, som stod i Tyendeforhold til Andenmand, og derfor var udelukket fra Valgretten, havde dog Mulighed for engang at blive sin egen Mand og dermed valgberettiget, — den Mand, som ikke havde tilstrækkelige Indtægter til at blive selvskreven Landstingsvælger, var dog ikke fra Fødslen udelukket fra at komme paa en grøn Gren og blive baade højst beskattet og selvskreven; — den Mand, som paa Grund af Æresfortabelse havde mistet sin Valgret,

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1914 Nr. 14.

kunde i hvert Fald gøre sig Haab om ved god Opførsel at skaffe sig Æresoprejsning og dermed Valgretten tilbage. Men den, som fødtes Kvinde, var for Livstid udelukket fra politisk Borgerret, hvad enten hun ydede Millioner eller maatte betle for Føden, hvad enten hun havde udviklet sin Aand til den højeste Fuldkommenhed eller var blandt de fattigste i Aanden — hvad enten hun æredes og agtedes for sine Dyder, eller levede prisgiven hver Mands Foragt. Et saadant Skel var og er endnu den Dag, hvor dette skrives, rejst mellem hver Mand og hver Kvinde i Landet, et Skel, som ikke kan flyttes, kun slettes."

Naar det skete paa den Maade, at Kravet om Kvindevalgret blev taget paa Slæb af andre Krav, saa kunde Dansk Kvindesamfunds Blad ikke være Organ for Glæden herover. Det maatte nøjes med at tage Sejrsbudskabet til Efterretning.

Sejrsbudskabet kom den 22. April 1915, da Landstinget, efter at Grundlovsforslaget igen var blevet taget op til Forhandling, vedtog det med kun 11 Stemmer imod. Modstanden mod Kvindernes Ligestilling var nu indskrænket til een Mand, Højremanden Lange, som erklærede: „Jeg har tidligere været Modstander af Kvinders Valgret, og deres Valgbarhed er jeg fremdeles en afgjort Modstander af." I Folketinget blev Forslaget Dagen efter vedtaget med 106 Stemmer mod en Højremands. De paafølgende Valg var fredelige, og den 3. og 4. Juni fandt de endelige Vedtagelser Sted. Den 5. Juni underskrev Kongen den nye Grundlov.

Selv om man fra D. K.'s Side ikke just følte sig taknemmelig og ikke ønskede at give demonstrative Udtryk for Glæde, fandt man det dog rimeligt, at Kvinderne paa een eller anden Maade tilkendegav overfor Offentligheden, at de „paaskønnede og værdsatte den Borgerret, som Mænd af alle Partier var enedes om ikke længer at udelukke dem fra" [1]). Man besluttede derfor at arrangere et „Kvindernes Valgretstog" til Amalienborg den 5. Juni. For at faa saa bredt et Grundlag som muligt, vilde man foreslaa Danske Kvinders Nationalraad at arrangere det. Ironisk nok var det Gyrithe Lemche, der som D. K.'s Repræsentant i Danske Kvinders Nationalraad maatte overbringe Forslaget. Til det sidste fastholdt hun dog, at det ikke maatte kaldes et „Takketog", og det „Opraab til Danmarks Kvinder", som det nedsatte „Fællesudvalg for danske Kvinders Valgretstog" udsendte, blev omhyggeligt redigeret, saa der hverken var Tak eller Glæde i det.

Men ellers havde det store Øjebliks Stemning fejet „Surheden" ud af D. K. Da Folketinget den 23. April vedtog Grundlovsforslaget, lød der et jublende „Leve den nye Grundlov" fra Tilhørerlogen, hvor D. K.'s gamle Æresformand Jutta Bojsen-Møller sad midt i en Flok Kvinder, og paa Fæl-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1915 Nr. 9 og 10.

lesmødet i Odense den 19. og 20. Juni, der blev holdt i Anledning af Grundlovens Vedtagelse til Trods for, at man paa Grund af Krigsforholdene havde vedtaget at nøjes med at holde et Formandsmøde, tolkede Formanden, Astrid Stampe Feddersen, D. K.'s Følelser i dette Udbrud: „Det er som et Vidunder, at dette er sket, et Lysglimt paa den mørke Himmel,

Deputationen, som overbragte Kongen Kvindernes Adresse 5. Juni 1915.
I Forgrunden Jutta Bojsen-Møller og Matilde Bajer.

som hvælver sig over Verden i disse knugende, forfærdelige Aar," og senere sagde hun: „Trods det tunge Tryk, der hviler paa enhver af os i disse Aar, følte dog alle vaagne Kvinder en jublende Glæde og en dyb Trang til at give denne Glæde Udtryk ved i et stort Kvindetog at gaa til Kongen og Rigsdagen."

Organisationen af Kvindetoget skete fra D. K.'s Kontor i Studiestræde 49. Derfra gik Traadene ud til alle de mange Kvindeorganisationer, som sluttede sig til Ideen. De eneste, som ikke vilde med, var Højres Kvindeforening, der vel ikke havde noget imod Kvindevalgretten, men maaske beklagede Tabet af den privilegerede Valgret for de velstillede, og Socialdemokratisk Kvindeforening, der ligesom Gyrithe Lemche ikke syntes, der var noget at takke Regering og Rigsdag for. — De vilde i Stedet feste i Søndermarken sam-

men med deres Partifæller. Allerede inden Kvindernes Valgret var blevet en Virkelighed, bandt saaledes Partibaandene nogle af dem nok saa stærkt som Samhørighedsfølelsen med andre Kvinder. De to eneste politiske Kvindeorganisationer udeblev fra Valgretstoget. Dette kom alligevel til at samle ca. 10—12.000 Kvinder, og der skulde en ikke ringe Organisationsevne til at faa det saa smukt gennemført, som det blev. Det var Formændene for de to kvindelige Gymnastikforeninger, K. S. A. Præstgaard og Magdalene Paul Petersen samt Ingeborg Paul Petersen, der paatog sig at ordne det med deres unge Gymnastikelever som Marshaller. Forstanderne for „Hjemmet for Vanføre", Thora Fiedler og Johanne Petersen, havde stillet hele deres Gaard paa Toldbodvej til Disposition den 5. Juni. Der samledes de 30 unge Kvinder, der skulde føre Dannebrog og de seks Forenings-Faner frem forrest i Toget, og der samledes Marshallerne, der skulde ordne de Tusinder af Kvinder i Rækker med fem i hver. Kl. $12^1/_2$ stod Toget med sin Spids ligeover for Meteorologisk Institut og Bagtroppen omtrent ved Østbanegaarden. Da var Amalienborg Plads allerede saa fyldt med Tilskuere, at det kneb at holde Plads fri til Toget, som satte sig i Bevægelse Kl. 13. Lige bag Fanerne kom den Deputation, der skulde overbringe Regering og Rigsdag følgende Adresse fra danske Kvinder:

„Paa denne for os saa betydningsfulde Dag, da danske Kvinders politiske Valgret er en fuldbyrdet Kendsgerning, har vi som Talsmænd for Tusinder af Kvinder ønsket at udtale for Danmarks Regering og Rigsdag vor Glæde over den fulde politiske Borgerret, som den nye Grundlov giver Kvinderne.

Vi værdsætter i fuldeste Maal denne Valgret, som aabner os Mulighed for Indflydelse paa Landets Love, de Love, der gælder for Kvinder saa vel som for Mænd.

Det har været os en stor Tilfredsstillelse at se alle Partier staa enige i denne Sag, og det er vor Forventning, at det Lovgivningsarbejde, som Mænd og Kvinder nu sammen skal tage op, vil blive øvet med fuld Hensyntagen, saavel til kvindelige som til mandlige Synsmaader og Interesser.

Vi er os bevidst, at der følger Ansvar og Pligter med de nye Rettigheder, og vi udtaler som vort Haab og vort alvorlige Ønske, at Kvinders Deltagelse i det politiske Liv maa blive til Lykke for Land og Folk."

Deputationen, som overbragte Adressen, bestod af Henni Forchhammer som Formand for Danske Kvinders Nationalraad, Matilde Bajer som D. K.'s Stifter, Jutta Bojsen-Møller som D. K.'s Æresformand, Astrid Stampe Feddersen som D. K.'s Formand, Estrid Hein som Københavns-Kredsens Formand og desuden en hel Række Repræsentanter for andre Kvindeorganisationer.

Kong Christian X hyldes af Valgretstogets Deltagere, da han kører over Amalienborg Plads efter at have underskrevet Grundloven 5. Juni 1915.

Kongens Svar paa Adressen lød saaledes:

„Jeg takker for den venlige Henvendelse gennem Adressen. Jeg nærer fuld Tillid til, at Kvinderne ved den af alle Partier paa Rigsdagen vedtagne Grundlov vil gøre god Fyldest sideordnet med Manden. Eksempler i den Retning haves jo allerede i det kommunale Liv og i Menighedsraadene, men paa ét Sted kan Kvinden ikke undværes, og det er i Hjemmene. Her kan Kvindens Indflydelse ikke erstattes, thi gennem Barnets Kærlighed til Hjemmet vækkes Kærligheden til vort fælles Hjem: Danmark. Idet jeg gentager min Tak for Deres Henvendelse, beder jeg Dem udtale min Tak til de forsamlede Kvinder, samt bringe dem Dronningens og min Hilsen."

Kongen udtalte senere fra Balkonen:

„Jeg takker Dem for den Hyldest, De har vist os i Dag. Det er en betydningsfuld Dag, og vi har Lov at haabe, at de kommende Slægter vil høste Velsignelse under den Grundlov, som i Dag er blevet stadfæstet. Gud velsigne og bevare vort gamle Fædreland! Det leve!"

Konsejlspræsident Zahles Svar lød saaledes:

„Vi Mænd haaber, at Kvindernes politiske Valgret skal faa en heldbringende Virkning paa Statsstyrelsen. Det er min Tro, at Kvinderne vil elske Freden, og de vil fremme den sociale Lovgivning. I det Haab, at denne Tro maa blive til Virkelighed, byder jeg Kvinderne velkommen som danske Medborgere."

Fra Amalienborg gik Deputationen med de 10—12,000 Kvinder bag sig til Rigsdagen i Bredgade (nu Østre Landsrets Bygning). Paa Rigsdagens Vegne svarede Folketingsformand Pedersen-Nyskov:

„Maa jeg bringe Rigsdagens Tak til danske Kvinder for den modtagne Henvendelse, og naar De udtaler Deres Glæde over, at der er givet Dem lige politisk Borgerret med Mændene, saa maa jeg dertil sige, at det ogsaa har været den danske Rigsdag en stor Glæde at hæve den hidtil bestaaende politiske Ulighed, og om dette — et af de allervigtigste Punkter i Grundloven — har der været fuld Enighed i Rigsdagen.

Ved denne Grundlov er der politisk talt indvundet nyt Land, aabnet Adgang for hidtil ubrugte Kræfter, og ogsaa vi tror, at Kvindernes Deltagelse i det politiske Liv vil blive til Gavn og Lykke for Folket og Fædrelandet.

Vi beder Dem bringe vor bedste Tak til de Tusinder af Kvinder,

hvis Repræsentanter De i Dag er, og sig dem, at vi med Glæde og Tillid begynder Fremtidens Samfundsarbejde med dem."

Efter at disse forskellige Svar var læst højt for Togets Deltagere, som stod og ventede i Grønningen, opløstes det.

Om Aftenen festede saa mange, som Hallen i Grundtvigs Hus kunde rumme, videre med Københavns Kvindevalgretsforening og D. K.'s Københavns-Kreds som Værter. Blandt Gæsterne var en Mængde tilrejsende fra hele Danmark og Kvinder fra Sverige, Norge, England og Ungarn (Rosika Schwimmer), der var kommet for at være med paa de danske Kvinders Glædesdag.

NYT PROGRAM

Da Valgretten var vundet, maatte Paragraf 1 i Dansk Kvindesamfunds Love ændres. Det Maal, den havde sat frem for alle andre, var nu naaet. Paa Fællesmødet i Odense stillede Gyrithe Lemche paa Fællesstyrelsens Vegne følgende Forslag til Lovenes § 1:

Dansk Kvindesamfunds Formaal er:

a) at udvikle og dygtiggøre Kvinderne til den fuldmyndige Borgers Ansvar og Arbejde.
b) at arbejde for Kvinders Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat.
c) at forbedre Kvinders og Børns Kaar særlig ad Lovgivningens Vej.

Under den paafølgende Diskussion udtalte Wilhelmine Willingshøj, Slagelse, Ønsket om at faa det udtrykkelig sagt, at Dansk Kvindesamfund ogsaa arbejdede for Fredssagen, men paa indstændig Opfordring tog hun sit Forslag tilbage.

Flere Talere, deriblandt Birgitte Berg Nielsen ønskede Stykke c. noget skarpere udformet; til Gengæld holdt Anne Bruun paa, at man ikke behøvede at tale om Forbedring af Kvinders Kaar i Stk. c., det laa jo i Ligestillingskravet, og hun vilde nødig altid have Kvinder og Børn slaaet sammen.

Gyrithe Lemche mente ikke, at Ligestilling alene var nok til at forbedre Kvindernes Kaar. Derimod vilde hun og Fællesstyrelsen gerne gaa med til at ændre Stk. b., saa der kom til at staa:

at arbejde for Gennemførelsen af Kvinders fulde Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat,

saaledes at det blev ganske klart, at D. K. ikke ønskede kunstige Skel af nogen Art.

Med denne Ændring vedtoges eenstemmigt den Formaalsparagraf, som kom til at staa i Spidsen for Foreningens Love af 1915, og som gik uæn-

dret over i de nye Love af 1937. Et Forslag i 1915 om, at der i Lovene skulde staa, at D. K. er en upolitisk Forening, blev afvist af Gyrithe Lemche med følgende Bemærkning: „Vi er ikke en upolitisk Forening, men en upartipolitisk Forening. Det er overflødigt at sige det sidste og kunde indskrænke vor Handlefrihed." I 1937 blev det dog indføjet i Lovene, at Dansk Kvindesamfund er en upartipolitisk Forening.

Om dette Formaal har i de forløbne 25 Aar ca. 10.000 danske Kvinder samlet sig til et Arbejde for at dygtiggøre sig selv og andre til en social og politisk Indsats som Mændenes Medarbejdere, for at faa Kvinder stillet lige med Mænd paa alle Samfundslivets og Statslivets Omraader — herunder ogsaa Kirkens —, og for at give dem Ligestilling i familieretlig Henseende og skabe lysere og bedre Kaar for Kvinder og Børn i det hele taget. Selv om Kvindebevægelsens Forkæmpere ikke ønsker at faa Kvinder slaaet sammen med Børn som umyndige Væsener, uegnede til at træffe Beslutninger for sig selv — f. Eks. med Hensyn til Erhvervsarbejde —, saa har dog næppe nogen saa klart som de indset, at Kvindernes og Børnenes Kaar i Samfundet hænger nøje sammen. Der kan ikke skabes gode Kaar for Børnene, — og et Problem som Befolkningsspørgsmaalet kan ikke løses —, hvis ikke Kvinderne faar gode, frie og selvstændige Kaar. Og omvendt vil alt, som gøres for Børnene — for deres Sundhed og rette Pleje og Opdragelse — ved offentlig Foranstaltning, virke til at forbedre Mødrenes Vilkaar.

ARBEJDET FOR REPRÆSENTATION I RIGSDAG OG KOMMUNALE RAAD

„Vist vil vi have Politik ... Fordi Politik er allevegne, fordi det er den enkeltes og det heles daglige Liv — og fordi vi alle har Ret og Pligt til at tage en Haand i med, naar det skal ordnes." Anna Westergaard.

„Før var Maalet: Valgretten, nu er Maalet: den rette Brug af Valgretten," hed det som Indledning til Gyrithe Lemches Foredrag om „Dansk Kvindesamfunds Fremtidsarbejde under den nye Paragraf 1" paa Fællesmødet 1915. Efter nogle Betragtninger om det Oplysningsarbejde, som maatte gøres gennem D. K. bl. a. i Form af Samfundslærekursus, og efter at have understreget, at Fællesstyrelsen altid maatte have et Vindu aabent i Retning af Rigsdagen, og Kredsene altid Vinduer aabne i Retning af de stedlige Kommunalraad, tog hun fat paa „dette Mødes mest brændende Spørgsmaal: hvad vi skal gøre for at skaffe os Repræsentanter paa Rigsdagen og i de kommunale Raad, thi uden Repræsentanter begge Steder gennemfører vi ikke Kvindens fulde Ligestilling". „Men Repræsentanter er ikke tilstrækkeligt," fortsatte hun,

> „Lighedskravet kræver ligesaa mange Repræsentanter som Mændene. Og her vil jeg straks begynde med at gøre skarp Front mod den almindelig udbredte Antagelse, at Kvindesagen er repræsenteret ved enhver Kvinde, som indvælges, saaledes at enhver Kvinde er at foretrække for enhver Mand. Den store Fare for Kvindesagen ligger efter min Mening ikke deri, at vi slet ingen Kvinder faar indvalgt, eller maaske kun nogle enkelte, den ligger deri, at vi kun faar indvalgt Kvinder, som vi ikke kan føle os repræsenteret ved, fordi de er ganske uden Forstaaelse af Kvindesagens Idé. Dette bliver sikkert ofte Tilfældet, hvis vi overlader til Partierne alene at bestemme, hvilke Kvinder de vil opstille, og ikke søger at skaffe os Indflydelse paa Valget af dem."

Hendes Konklusion blev den: „D. K. har ingen som helst Pligt til at opretholde de bestaaende Partier, det har tværtimod en Pligt til at omforme dem saaledes, at Kvindesagen kan rummes i dem." Hvis det ikke var muligt,

maatte D. K. ikke vise den Tanke fra sig at skabe en ny Delingslinje, det maatte ikke paalægge sine Medlemmer som en Pligt at melde sig ind i de politiske Partier, men i Øjeblikket vilde Fællesstyrelsen bestemt fraraade Medlemmerne at skabe en politisk Afdeling. Tanken om et „Kvindeparti" (af Mænd og Kvinder, som kunde samles hovedsagelig om Kvindesagens Program) maatte være D. K.'s Reserve, hvis alle andre Veje slog fejl. Men denne Reserve maatte sikres: „Tal aldrig derom, tænk altid derpaa!"

Gyrithe Lemche.

Denne Tale var et Svar til Partierne og til de Kvinder, som allerede i Forvejen havde sluttet sig til dem, og som advarede mod at danne et særligt Kvindeparti. „Næppe var Blækket tørret i Grundlovens Underskrift, før den ene Kvinde efter den anden ilede hen til sit Parti og lagde det nyerobrede Vaaben som en Trofæ for dets Fødder," havde Gyrithe Lemche skrevet i „Kvinden og Samfundet", „O, taabelige Mathilde Fibiger! o, ligesaa taabelige Pouline Worm, og alle I andre, som traadte Kvindesagens trange Sti uden Respekt for de allerede bestaaende makadamiserede Alfarveje ...," men Fællesstyrelsen havde altsaa besluttet at se Tiden an. Partiernes Holdning overfor de nye Vælgere maatte blive afgørende. Paa Fællesmødet vedtoges følgende Resolution efter Forslag af Karen Hessel: „Fællesmødet bemyndiger Fællesstyrelsen til at nedsætte et Udvalg paa 7 Medlemmer til at arbejde for og om mulig finde Midler til at udnytte de Muligheder, som den nye Grundlov indeholder for, at kvindelige Synsmaader kan blive repræsenteret paa Rigsdagen."

Nogle af Medlemmerne følte sig noget desorienterede over for D. K.'s Stilling til Problemet: ind i Partierne! eller: særligt Kvindeparti! „Lad os skilles", skrev et af dem i Bladet, „det var smukkere og værdigere nu straks at opløse Dansk Kvindesamfund, end at lade Uenighed splitte det ad, eller Ligegyldighed smuldre det bort". Gyrithe Lemches Svar herpaa var et haardt og haanligt Angreb paa Kvindevalgretsforeningerne, der nu var „døde som

et Dørsøm", selv om de prøvede at holde Interessen for Liget oppe „for en Spotpris af 10 Øre om Aaret" [1]). Dansk Kvindesamfund var ikke en Kvindevalgretsforening, der havde „dømt sig selv til at dø paa Tærskelen til det politiske Liv". Dets Værk var kun halvt fuldendt.

Striden om den organiserede Kvindebevægelses fremtidige Berettigelse fortsattes baade i „Kvinden og Samfundet" og i Bladet „Kvindevalgret". Gyrithe Lemche fastholdt naturligvis Nødvendigheden af D. K.'s Arbejde ogsaa i Fremtiden og sin Skepsis med Hensyn til Kvindernes politiske Muligheder: „tror nu nogen for Alvor, at det Par Kvinder, vor partisplittede Kvindebevægelse kan sætte ind paa Rigsdagen, vil kunne politisk yde denne Modstandskraft uden Støtte af en kraftig Organisation?" Og den tidligere saa foragteligt omtalte „Bagtrappe" — „gennem Andragenderne Vejen til Regering og Rigsdag fra saa og saa mange Tusinder organiserede Kvinder" — forbeholdt hun sig — paa D. K.'s Vegne — stadig at benytte, sikkert ikke uden en vis indre Tilfredsstillelse. D. K. havde sin gennem aarelangt Arbejde fastlagte Arbejdsmetode, og Arbejdet i Foreningen var for dens ledende Personligheder blevet en Del af deres Liv, som det ikke vilde falde dem let at opgive. Eftertiden har vist, at de havde Ret: en organiseret Kvindebevægelse uafhængig af alle Partiskel var efter Valgrettens Gennemførelse saa nødvendig som nogensinde.

Men at de Kvinder, som samtidig med, at de stod i D. K., havde fundet deres Plads i et Parti, i nogen Grad følte sig svigtede af D. K. og navnlig af dets Blad paa dette Tidspunkt, da de skulde til at gøre kvindesaglige Synspunkter gældende inden for deres Partier, er ikke underligt. De savnede Forstaaelsen af, at Arbejdet nu først og fremmest skulde gøres i Partierne, og den Misstemning, der herved skabtes, førte i Kvindernes første Valgaar 1918 til en Krise i Dansk Kvindesamfunds indre Liv. —

Det paa Fællesmødet nedsatte Udvalg holdt i Efteraaret 1915 et Møde med Repræsentanter for Partierne og udsendte derefter en Skrivelse til disse. Heri meddelte man, hvorledes D. K.'s nye Program var blevet udformet, og anmodede om, at Partierne vilde tage Hensyn til Foreningens Formaal og Hensigter ved Udformningen af deres egne nye Programmer, „idet vi er forvissede om, at en saadan Forstaaelse og Imødekommenhed fra de forskellige Partiers Side vil bane Vej for et frugtbringende Samarbejde mellem Kvindesagens Venner og de politiske Partier". Desuden anmodede man i Anledning af de „forhaabentlig i en nær Fremtid forestaaende Rigsdagsvalg" Hovedbestyrelserne om at drage Omsorg for „at der ved Valgene, saa-

[1]) „Dansk Landsforbund for Kvinders Valgret" vedblev at bestaa, men kun med det Formaal at være „en Sympatitilkendegivelse overfor de Kvinder i Udlandet, som endnu kæmper for at naa den Ret, vi fik 5. Juni". (Johanne Rambusch.)

vel til Landsting som til Folketing, af Partiet rundt om i Landet bliver opstillet Kvinder baade i de Kredse, hvor Forholdstalsvalg finder Sted, og i Enmandskredse, saaledes at Kvinderne inden for deres Parti kan faa om ikke straks en forholdsmæssig, saa dog en fyldig Repræsentation". D. K. tilføjede: „Vi er overbevist om, at en saadan Opstilling Landet over af de rette Kvinder vil styrke Kvindernes Tillid til, at deres kvindelige Særinteresser ved forekommende Lejligheder vil blive paa bedste Maade varetaget, og at Dansk Kvindesamfunds Arbejde for at faa Kvinderne til i størst muligt Omfang at bruge deres Stemmeret derved i betydelig Grad vil lettes."

Valgene var imidlertid ikke nær forestaaende; de blev udsat paa Grund af Krigsforholdene; og kun et af Partierne vedtog nyt Program paa dette Tidspunkt, nemlig det nydannede konservative Folkeparti, som paa sit Program satte: „Gennemførelsen af Kvindens retslige Ligestilling med Manden"; hertil knyttede sig følgende Udtalelse: „Partiet nærer den Overbevisning, at Kvindens Indtræden i Fremtidens politiske Gerning vil bidrage til at højne det offentlige Liv, og tilsiger sin Bistand til hendes Bestræbelser for at udvikle og dygtiggøre sig til den frie, selvstændige Samfundsborgers Ansvar og Arbejde. Det er Partiets sikre Haab, at Kvindens Indskud i Landets Lovgivningsvirksomhed vil blive en Støtte til Gennemførelsen af Kvindens fulde retslige Ligestilling med Manden." Heri saa „Kvinden og Samfundet" et Tilsagn om Støtte til D. K.'s Arbejde for Undervisning i Samfundskundskab og om, at Partiet vilde gøre, hvad der stod i dets Magt, for at Kvinderne kunde faa den Repræsentation paa Tinge, som var Betingelsen for, at de kunde gøre noget Indskud i Landets Lovgivningsvirksomhed. Med Hensyn til det første kom der ogsaa i Partiprogrammets endelige Form til at staa, at man vilde yde Støtte til „Kvinders Bestræbelser for at udvikle og dygtiggøre sig til den frie, selvstændige Samfundsborgers Ansvar og Arbejde" — med tydelig Efterklang af D. K.'s Program.

Partiet Venstre vedtog i Januar 1916 en Udtalelse om, at det vilde arbejde for: 1) at der ydes Støtte til Kvindernes Dygtiggørelse til den særlige Gerning i Hjemmet, 2) for Kvinders fulde Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat, ogsaa i formueretlig Henseende og med Hensyn til Raadigheden over Børnene og 3) for at enhver i Henseende til Frihed og Lighed i Samfundet faar samme Adkomst uden Hensyn til Stand, Formue eller Køn.

Det radikale Parti havde allerede i Forvejen udtalt sig for „Gennemførelse af Kvindernes retslige Ligestilling i familieretlig og formueretlig Henseende, samt med Hensyn til Uddannelse og Adgang til at beklæde Embeder".

Socialdemokratiet havde paa sit Program af 1913 foruden naturligvis

Valgret for Kvinder „Tilintetgørelsen af alle Former for Udbytning, Undertrykkelse og social Ulighed", og „alle Menneskers fuldkomne Frigørelse uden Hensyn til Køn, Race eller Nationalitet", og det sagdes udtrykkeligt, at Mænds og Kvinders Arbejde i samme Industrigren skulde betales efter fælles Tarif. Saa dertil var der intet væsentligt at føje efter Grundlovens Gennemførelse. Det fortjener dog at nævnes, at Folketingsmedlem Vilhelm Rasmussen i Marts 1916 paa sit Partis Vegne udtalte i Rigsdagen, at „Kvinder skal konkurrere med Mænd under fuldkommen lige Vilkaar, med samme Løn for samme Arbejde, og samme Adgang til ledende Stillinger, saaledes at det udelukkende er den enkelte Persons Kvalifikationer, der bliver afgørende for, hvorvidt man foretrækker en Kvinde eller en Mand".

Vedtagelsen af at udsætte Valgene blev mødt med bitre Protester i „Kvinden og Samfundet"'s ledende Artikler, men som Astrid Stampe Feddersen sagde paa Fællesmødet i Aarhus 1916: paa anden Maade turde Kvinderne, der endnu var politisk uansvarlige og ikke havde større Kendskab til de vanskelige udenrigske Forhold, ikke protestere.

Derimod kunde man jo udnytte Ventetiden godt ved at holde Kursus i Samfundslære, og et af Fællesstyrelsen nedsat Udvalg havde udarbejdet en detailleret Plan for saadanne Kursus og desuden en „Ledetraad i Samfundslære". Paa Fællesmødet 1916 kunde allerede oplyses, at 23 Kredse havde haft Kursus eller oplysende Møder. Efter en langvarig Drøftelse af Spørgsmaalet „Kvinderne og Partierne" med Karen Johansen, Holstebro, og Dr. Hedvig Reinhard som Indledere, der henholdsvis opfordrede Kvinderne til at virke indenfor og udenfor Partierne, vedtoges en Resolution, der overlod det til Medlemmerne selv, hvad de vilde gøre, men indstændigt opfordrede alle Kvinder til „at udnytte enhver Lejlighed til at skaffe sig en upartisk politisk Oplysning", og Fællesmødet udtalte tillige, at det betragtede det som een af D. K.'s Hovedopgaver i Øjeblikket ved Kursus i Samfundslære at støtte Kvindernes Bestræbelser i den Retning.

I 1917 samlede Interessen sig om Kommunevalgene. D. K.'s Hovedkontor udsendte et Spørgeskema[1]) til alle Kredsene for at faa Oplysninger om de valgte Kvinder og om Kredsenes Arbejde før Valget. 60 Kredse svarede. 38 Kvinder var valgt (fordelt paa 25 Kredse). 18 Kredse havde rettet Henvendelser til de Partier eller Foreninger, som opstillede Lister, om at sætte Kvinder paa sikre Pladser. 2 Kredse havde forsøgt selv at opstille en Liste, men havde ingen faaet valgt. Dette var jo imidlertid kun Resultaterne fra nogle af D. K.'s Kredse. Statistisk Departements Redegørelse for Valget viste, at den kvindelige Valgdeltagelse var for nedadgaaende (53 % mod 56 % i 1913), og de valgte Kvinders Antal ganske naturligt ogsaa. Til Trods

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1917, Nr. 6.

for, at Antallet af Kommunalbestyrelsesmedlemmer var forøget med 100, var Kvindernes Antal sunket med 22 (fra 136—114).

I 1918 kom endelig Grundlovens Ikrafttræden og Valgene. Paa Formandsmødet i Januar fremsatte Lærerinde Hulda Pedersen det Forslag, at Kvinderne skulde søge at sikre sig en Trediedel af Valgmandsmandaterne. Fællestyrelsen nedsatte et „Udvalg angaaende Landstingsvalget 1918", og til 17. Februar indkaldtes et ekstraordinært Fællesmøde i Fredericia som Forberedelse til den forestaaende Begivenhed. Københavns-Kredsen udskrev en Konkurrence om Fyndord til Brug i Agitationen, og følgende sejrede: „Kvinde svigt ej Stat, ej Hjem, gør din Pligt, gaa hen og stem". Da Dagen kom for D. K.'s fingerede Landstingsvalg i Købestævnets Bygning, mødte 200 Tillidsmænd for at modtage deres Papirer, der var tro Kopier af dem, som Valgmændene ved et rigtigt Landstingsvalg fik. Fra de forskellige Partier havde Udvalget i Forvejen skaffet Udtalelser til Støtte for D. K.'s agitatoriske Arbejde[1]). De mest positive af disse var det jyske Venstres, som erklærede indtrængende at ville anbefale „Venstres Valgbestyrelse, at der vælges mindst et saa stort Antal kvindelige Valgmænd", som var foreslaaede i D. K.'s Skrivelse (nemlig 2. og 4. Valgmandsmandat i hver Valgmandskreds, og hvor Partiet valgte mere end 4 Valgmænd, mindst en Trediedel Kvinder). Valgarbejdet organiseredes med et Hovedudvalg bestaaende af et Medlem for hver af de Landstingskredse, hvor der skulde være Valg, og hvert af disse Medlemmer var saa igen Formand for et Underudvalg i hver enkelt Landstingskreds. Formænd blev Esther Carstensen, 1. Landstingskreds, Elisa Petersen, 2. Landstingskreds, Elisa Bjerre, 4. Landstingskreds, Hulda Pedersen, 5. Landstingskreds. (Paa Bornholm, 3. Landstingskreds, lykkedes det ikke at faa dannet et Udvalg).

Efter at saaledes det virkelige Valgarbejde var tilrettelagt, gik man i Gang med det fingerede Landstingsvalg under Ledelse af cand. polit. Zeuthen som valgteknisk Ekspert[2]).

Det ekstraordinære Fællesmøde sluttede med at vedtage en Resolution, hvori det beklager „at Opstillingen af kvindelige Kandidater til Folketingsvalget ikke har fundet Sted i den Udstrækning, som det var ønskeligt og retter derfor med Henblik paa det nu forestaaende Landstingsvalg en indtrængende Opfordring til Landets kvindelige Vælgere om ved dette Valg i Samarbejde med de politiske Partier og Vælgersammenslutninger at udføre et energisk Arbejde for at faa valgt saadanne Kvinder, der i Lovgivningsarbejdet kan varetage saavel almene som kvindesaglige Interesser". Til de Fællesstyrelsesmedlemmer, som var Medlem af politiske Partier, blev der

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1918, Nr. 4.
[2]) Beretning herfra findes i „Kvinden og Samfundet" 1918, Nr. 4.

rettet Forespørgsel, om de vilde lade sig opstille, og deres Navne blev derefter udsendt til Partiledelserne.

„Vi kan tabe, men har vi sat al vor Vilje og al vor Kraft ind, da vil selv et Nederlag blive en Sejrvinding for vor Sag. Nederlagets Skam kommer ikke over os". Paa denne Maade havde Gyrithe Lemche søgt at opildne D. K.'s Medlemmer, samtidig med, at hun forberedte dem paa alle Eventualiteter.

Folketinget var, som det fremgaar af det foregaaende, nærmest opgivet paa Forhaand. De Kvinder, man fra D. K.'s Side helst saa valgt, stod ikke paa sikre Pladser. Typisk for Bladets Holdning er følgende lille Artikel:

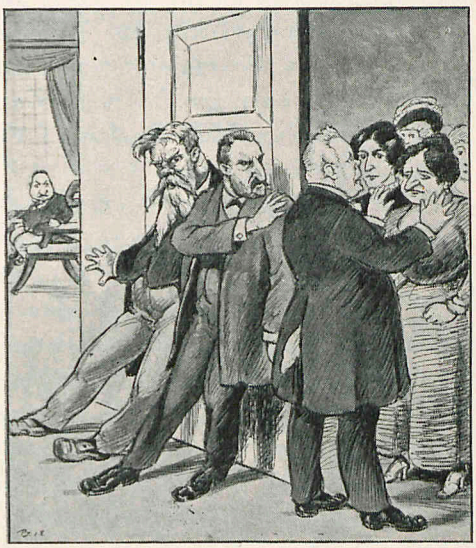
> „Dødsbataillonen. Naar d. 22. April slaar Døren til Folketinget op for de nye Repræsentanter, da vil de tre højst fire Kvinder, som indlades, være Kvinder, som Kvindebevægelsen ikke kender.
>
> De kan allesammen være højst habile Partifæller, af hvem de ledende venter sig al mulig Nytte, bevares! — men der, hvor det grundlæggende Arbejde for Kvindevalgretten blev gjort, der, hvor Beviserne blev ført, der, hvor Ofrene blev bragt, der kendtes de ikke.
>
> Men var den da ganske forsvunden af Jordens Overflade, den gamle Garde, dengang Partierne kaldte hvert paa sine? Meldte den sig slet ikke til Tjeneste, og maatte man derfor nødvendig indkalde den sidste Aargang?
>
> Jo, — og det skal huskes særlig paa den Dag, hvor vi forgæves leder efter den gamle Garde mellem de nye Folketings Medlemmer, — der var Kvinder af den gamle Garde, som tilbød deres Tjeneste, og som med Tak for Tilbudet blev indrulleret i Dødsbataillonen paa de til Undergang viede Pladser; Kvinder, som med Dødsforagt kæmpede den haabløse Kamp og led det ærefulde Nederlag: Helene Berg, Andrea Brockmann, Julie Arenholt, Vibeke Salicath, Eline Hansen, Meta Hansen o. fl.
>
> Honnør for disse Kvinder den 22. April."

Man maatte saa sætte sit Haab dels til Landstingsvalget, dels til de Mænd, som blev valgt, og der blev derfor lagt et stort Arbejde i at interpellere Kandidaterne om deres Stilling til alle D. K.'s vigtigste Spørgsmaal. De 12 Interpellationer, der i flere Tilfælde var ledsaget af lange Redegørelser, blev tilligemed Svarene offentliggjort i „Kvinden og Samfundet", saaledes at Kvinderne i det mindste kunde undgaa at stemme paa Mænd, der ikke delte deres Synspunkter. Valget til Folketinget fandt Sted d. 22. April. Fire Kvinder blev valgt: Overretssagfører Mathilde Malling Hauschultz og Kommunelærerinde Karen Ankersted (Konservative Folkeparti), cand. mag. Elna Munch (Radikale Venstre), Helga Lar-

sen (Socialdemokratiet). Venstre havde ingen valgt, og Astrid Stampe Feddersen sendte i den Anledning en Artikel til Venstre-Pressens Korrespondancebureauer, hvori hun udtrykte sin Sorg herover, men samtidig henviste til, at det forsømte kunde gøres godt ved Landstingsvalget.

Den Modtagelse, de nyvalgte kvindelige Folketingsmedlemmer fik i „Kvinden og Samfundet", var saadan, at den vakte den dybeste Harme hos en stor Del af deres Partifæller inden for D. K.'s Rækker:

„Naar af saa mange dygtige forhaandenværende Kvinder kun fire opstilles med Mulighed for at blive valgt, er vi berettigede til at tro, at de som Partifæller betragtet bærer Prisen fremfor alle andre. Desværre er dette ikke ensbetydende med, at Dansk Kvindesamfund fra sit Synspunkt set kan erklære dem værdige til Kvindesagens Pris. Karakteristisk er det, at ingen af dem kendes indenfor Dansk Kvindesamfunds Rækker, og saa vidt vi kan forstaa, heller ikke skøtter om at kendes der .... Kvinderne har faaet fire Repræsentanter i Folketinget — Dansk Kvindesamfund ingen."

I Anledning af Folketingsvalget den 22. April 1918 bragte „Kvinden og Samfundet" denne Tegning med Henvisning til en Karikatur i „Ravnen" 1888, hvor Landstinget afviste Kvindestemmeretten med følgende Ord: „Nej, der er vinket af, min smukke, bliv Barnepige, Kokkepige, Dansedukke, alt det er no'et, vi kan finde os i, men Stemmeret — det kan der ikke bli'." Nu skrev „Kvinden og Samfundet" under ovenstaaende Billede: „Nej, der er vinket af, min smukke, bliv Stedfortræder, Dumpedame, Stemmedukke. Alt det er no'et, vi vil finde os i, men mere end 4 af 140 kan vi ikke gi'."

Da Resultaterne af Landstingsvalget forelaa: fem Kvinder valgt, nemlig Nina Bang (Socialdemokratiet), Marie Hjelmer (Radikale Venstre), Inger Gautier Schmit, Olga Knudsen og Marie Christensen (Venstre), gentoges de samme Toner: „Paa Forhaand tør D. K. ikke betragte det som givet, at Kvindesagen er repræsenteret gennem alle disse ni, eftersom vi kun kender de tre fra Kampen, som gik forud." „Slaget er endt — endt med, at de bedste Kvinder, som D.K. havde at tilbyde Partierne, blev vraget."

Under Formandens Beretning paa Fællesmødet i Aalborg 1918 gav Astrid

Stampe Feddersen paa lignende Vis Udtryk for Skuffelse: „de to" (af de ni Kvinder i Landstinget), sagde hun, „kender vi ikke kvindesagligt set", og hun spurgte: „Hvem bærer Skylden for dette Udfald, Partiledelserne eller Kvinderne selv?" Alligevel maatte hun erkende, at Resultatet i Danmark var saa meget bedre end i de andre Lande, det kunde sammenlignes med, og hun sluttede med trods alt at byde de ni „hjærteligt Velkommen i Tingene".

Et af Hovedpunkterne paa Dagsordenen var: „Hvorledes skal D. K. i Fremtiden gøre Kvindevalgretten frugtbringende for Kvindesagen" med Elisa Petersen som Indleder til en Generaldebat om, hvorvidt D. K.'s Fremgangsmaade og hele Holdning i Forbindelse med Valgene havde været rigtig.

Elisa Petersen mente ikke, den havde været rigtig. D. K. havde gjort en Fejl, da det i 1916 saa stærkt fremhævede for Medlemmerne, at det „hastede ikke" med at komme ind i Partierne. Det var blevet en blød Sovepude for dem. D. K. burde ikke officielt have udpeget Landstingsemner, men have vist Kvinderne, hvordan de skulde arbejde gennem Partierne. Hun var ikke saa sikker paa, at D. K.'s Blad havde været Talerør for Medlemmernes Mening i den sidste Tid. „Jeg synes, vi er saa ganske ved Siden af det praktiske Liv, ligesom i en Verden for sig, hvor man ikke kan og ikke vil se ud ad sine egne Vinduer". Om Kvinderne i Rigsdagen sagde hun: „Jeg føler mig i høj Grad repræsenteret af disse 9 Kvinder, og det tror jeg, vi alle vil komme til. Deres Ære vil blive vor Ære, deres Skam vor Skam." D. K. burde hellere have søgt at knytte dem til sig i Stedet for at sætte Skel mellem Kvinder. Et Kvindeparti vilde hun finde uheldigt, efter at D. K. i 50 Aar havde kæmpet for at slette Skel mellem Kvinder og Mænd.

Gyrithe Lemche svarede hertil, at Bladet havde fulgt Fællesmødets Anvisning, selv om maaske D. K. under Valgkampen var løbet fra sin Retningslinje.

Diskussionen støttede overvejende Elisa Petersens Synspunkter, og der faldt en Del ret skarpe Udtalelser mod Redaktionen. Selv Birgitte Berg Nielsen, der meldte sig med 99 % Anerkendelse og Beundring for Gyrithe Lemches Arbejde, mente, at hun kunde have skrevet lidt venligere om de valgte Repræsentanter. Julie Arenholt mente dog, at Elisa Petersens Indledning havde vist manglende Blik for, hvad det betyder at have en Organisation, der kan stille sine Krav med Kraft og Dygtighed. Vor Taktik burde i det væsentlige være som hidtil, og Gyrithe Lemche burde ikke rette sig efter Kritikken, da det vilde svække hendes Arbejdsevne.

Derefter kom et Indlæg af en „ny Røst" i D. K., Assistent ved Statsbanerne, Anna Westergaard: Hun paaskønnede D. K.'s Virksomhed, men D. K. var ikke populær, og det havde for faa Medlemmer, og dette

skyldtes to Ting: Mangel paa Oplysning om D. K. og Bladets Tone. Den var unødvendig bitter. Bladet burde være i Kontakt med Medlemmerne, men det var det ikke. Det var vigtigt, at Fællesstyrelsen stod i Rapport til Redaktionen og brugte den Ret til at skride ind, som den havde ifølge Lovenes § 4.

Paa samme Maade udtalte Telegrafassistent Margrethe Mathiassen, at Bladet havde gjort hende forskrækket. Hun havde tænkt at henvende sig til de kvindelige Rigsdagsmedlemmer angaaende Ligelønnen, men fandt det vanskeliggjort ved Bladets Holdning.

Af denne Diskussion drog Gyrithe Lemche den Slutning, at det nu var Fællesstyrelsens Pligt at bruge sin Ret ifølge § 4, som en „ny Røst" havde anbefalet at bruge. Fællesstyrelsen maatte nu finde en ny Redaktør, hun kunde ikke forandre sin Overbevisning.

Dagen efter valgtes Anna Westergaard til Suppleant i Forretningsudvalget med et meget stort Stemmetal. Og da Valgene var overstaaet, meddelte Astrid Stampe Feddersen, at hvis Gyrithe Lemche gik af som Redaktør, vilde Thora Daugaard trække sig tilbage som Forretningsfører, og hun selv vilde nedlægge sit Hverv som Formand. Om Gyrithe Lemche sagde hun, at hun var en Kraft og Personlighed, som D. K. ikke let fik erstattet, og at selv om hun kunde skrive lidt skarpt, var det intet mod det store, grundlæggende Arbejde, hun havde gjort. Det samme sagde hun om Thora Daugaard, der selv indrømmede, at hun kunde være heftig, hvilket aabenbart havde ført til Vanskeligheder i Forholdet til nogle af Fællesstyrelsens Medlemmer. Men hun havde dog i de ti Aar, hun havde ledet Kontoret, gjort det til D. K.'s Midtpunkt i en enestaaende Grad.

Resultatet af Fællesmødet i Aalborg blev da, at baade Redaktøren, Formanden og Kontorstyreren nedlagde deres Hverv. At Redaktøren gik, var en logisk Konsekvens af en Holdning, som efterhaanden i Aarevis havde irriteret ikke alene de Medlemmer, som paa Grund af deres nøje Tilknytning til deres Parti betragtede D. K.'s Politik som upraktisk og uheldig, men ogsaa en Del af dem, som var gaaet stærkest ind for D. K.'s Politik i Forbindelse med Landstingsvalget. Hulda Pedersen, som ikke var med i Aalborg, skrev saaledes bagefter, at hun i høj Grad beklagede den Modtagelse, Bladet havde beredt „vore, d. v. s. de danske Kvinders Repræsentanter paa Tinge. — Bladets Stilling ved denne Lejlighed har virket saarende til mange Sider". Der kan ikke være Tvivl om, at der var et udbredt Ønske blandt D. K.'s Medlemmer om, at dette maatte blive anderledes. Maaske ønskede man ikke, at Gyrithe Lemche skulde gaa, men man ønskede en anden Tone. Og den kunde og vilde hun ikke prøve at finde. Derfor var det rigtigt, at hun gik, selv om Fællesstyrelsen paa Mødet d. 18. September udtrykkelig erklærede, at

den ikke havde næret Ønske om Redaktørskifte, og at den i Hovedsagen var enig med de Principper, hvorefter Bladet var blevet ledet. Anna Westergaards Udtalelse var den ret tilfældige Anledning til denne Omvæltning i D. K. Aarsagerne laa dybere og gik tilbage til Forhold og Tider, som denne nye Kraft i D. K.'s Tjeneste næppe kendte noget til. Hun har maaske selv været mest forbløffet over sine Ords Virkninger.

Af de tre, som traadte tilbage i 1918, bevarede Gyrithe Lemche paa anden Vis den nære Føling med D. K. Hun blev i Fællesstyrelsen til 1929, og hun vedblev at lede sin Kreds i Lyngby. Forøvrigt fandt hun senere Udløsning for sine Følelser i Romanserien „Tempeltjenere", hvis Indhold af „*Dichtung und Wahrheit*" ikke skal vurderes her. Thora Daugaard stillede sine Kræfter til Raadighed for „Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed". Den, det maaske var sværest for, var Astrid Stampe Feddersen. Hun blev ved at gruble over, hvorfor „Facit for hint sørgelige Aar 1918" var blevet, som det blev. I sine „Minder", som blev udgivet 1929, har hun prøvet at give en Forklaring, nemlig, at det var nogle af de dygtigste af de ledende Personer i det da opløste „Landsforbund for Kvinders Valgret", der trængte til at fortsætte Arbejdet og derfor søgte at tage det op i D. K. Men som hun ogsaa selv siger, dette kunde være naaet uden at fortrænge Gyrithe Lemche, og det var det utvivlsomt blevet, hvis det kun var det, det drejede sig om. Naar hun derefter taler om en „Klike", som vilde vælte dem, der ledede D. K., er hun uretfærdig. Der er intet som helst, der kan tyde paa det, og Anna Westergaard, til hvem hun sendte et harmfuldt Brev som „Ordfører for Kliken", har fralagt sig at have haft Forbindelse med noget andet Medlem af D. K. i Anledning af den Tale, hun holdt paa Fællesmødet 1918. Forøvrigt havde hun heller ikke nogensinde været ledende i Stemmeretsforeningen, og hun var kommet til Aalborg efter Opfordring fra Københavns-Kredsen om at blive delegeret. „Jeg talte k u n for Kvindesagens Skyld, udelukkende for at standse en Udvikling, som jeg fandt katastrofal for Dansk Kvindesamfund og uheldig for Dansk Kvindebevægelse i det hele", skrev hun i „Kvinden og Samfundet" i 1930 i Anledning af „Minder".

Efter Astrid Stampe Feddersens Fratræden i September 1918 overtog Julie Arenholt Formandsposten — „for første Gang sidder en aktiv kvindelig Politiker paa Formandspladsen. Naar der ved enhver Lejlighed, hvor D. K.'s Stilling til Partierne har været til Drøftelse, har vist sig overvejende Flertal for at virke gennem Partierne, vilde det jo ogsaa være en utilgivelig Inkonsekvens at forlange Formandspladsen forbeholdt en Kvinde, som enten stod uden for Partierne eller forholdt sig ganske passiv over for sit Parti", kommenterede den ledende Artikel i „Kvinden og Samfundet" Valget. Gyrithe Lemche fortsatte som Redaktør Aaret ud, medens Dønningerne efter Aal-

borg-Mødet stadig mærkedes i Bladet. Det føltes, som om der var sket en Revolution, og de sidste svage Krusninger efter den kan endnu mærkes i Foreningen.

1919—29.

Da den nye Fællesstyrelse begyndte sit Arbejde, mærkedes Anna Westergaards Initiativ straks til Trods for, at hun kun var Suppleant. Hun fik Fællesstyrelsen til at nedsætte et Agitationsudvalg, som hun selv blev Leder af, og som i Løbet af 1919 gjorde et vældigt Arbejde for at overbevise de Kvinder i Landet, som ikke kendte D. K. om, at Foreningens Mission ikke var endt med Valgrettens Opnaaelse. Herigennem lykkedes det D. K. at skabe Kontakt med store Grupper af „selverhvervende" Kvinder, ikke mindst inden for Statens Tjeneste. 1919—20 voksede Medlemstallet med næsten 2000.

Da man forventede Valg igen, maatte Fællesmødet 1919 søge at gøre det klart for Fællesstyrelsen, hvorledes Arbejdet nu skulde gribes an, navnlig med Hensyn til Udpegning af Kandidater og med Hensyn til Interpellationerne — man var bange for, at de tolv, man havde udsendt sidst, havde været for mange og for lange. Hvad det første Spørgsmaal angik, mente Flertallet af Fællesstyrelsen, at man ikke fremtidig burde anbefale navngivne Kandidater. Derimod fandt man et direkte Samarbejde med Partierne naturligt og nødvendigt, og — understregede Formanden: Det første og vigtigste var, at D. K.'s Medlemmer arbejdede for D. K. hver inden for sit Parti.

Fællesmødet vedtog derefter med stort Flertal, at Fællesstyrelsen ikke skulde udpege Kandidater til Valgene, med mindre den fik Opfordring dertil. Et Forslag fra Gyrithe Lemche om at forsøge en Parti-Gruppe-Deling inden for Kredsene turde man ikke gaa ind for. Da der forestod Valglovsændring, vedtog man at indsende en Resolution om visse Ændringer, der skulde lette Kvindernes Adgang til Rigsdagen. De sikre Enkeltmandskredse turde de ikke gøre sig meget Haab om. Derfor udtalte man Ønsket om:

a) „at man ved den forestaaende Ændring af Valgloven indfører Forholdstalsvalg i store Kredse (Amtskredse).
b) at man indfører en Afstemningsmetode, som tillader Vælgerne ikke blot at stemme paa en Liste i sin Helhed, men paa en enkelt Person paa Listen, saaledes at den Kandidat, som har det største Stemmetal, betragtes som den første paa Listen, den med det næststørste Antal som den næste og saa fremdeles.
c) at man opretholder Tillægsmandaterne, men sletter Bestemmelsen om de 10,000 Vælgere som Betingelse for Andel i disse, og at man ved Tillægsmandaternes Fordeling betragter hele Landet som een Valgkreds."

Disse Ønsker blev i nogen Grad opfyldt ved Valgloven, men i 1921 blev der nedsat en Valglovskommission, som igen skulde tage Spørgsmaalet op, og der var stærke Kræfter i Bevægelse for at komme tilbage til Enkeltmandskredsene. Fællesmødet vedtog da at indsende de to første Punkter af den samme Resolution igen med ubetydelige Ændringer. Paa næste Fællesmøde gjorde Formanden for Valglovsudvalget nærmere Rede for Henvendelsen til Kommissionen. Man havde foruden at indsende Resolutionen peget paa en Række forskellige Punkter. Man udtalte Ønsket om, at Sygeplejersker, som var borte fra deres Hjemsted, maatte faa Ret til at stemme i Lighed med Søfolk. Det blev i Loven til en Bestemmelse om Tjenestemænds Ret til at stemme skriftligt, naar de var borte fra deres Hjemsted. Ligeledes søgte man, men forgæves, at faa truffet Forholdsregler mod, at gifte Kvinder mistede deres Stemmeret, naar Manden undlod at betale Skat. Og man nævnte det Tilfælde, at en Kvinde kunde melde sig ved Valgbordet og blive afvist, fordi hendes Mand ikke havde betalt Alimentationsbidrag til et Barn, hvis Eksistens hun ikke havde nogen Anelse om. I det væsentlige fik D. K. dog sine Ønsker opfyldt med Hensyn til Valgloven, for saa vidt som Opstillingen i de store Kredse blev bibeholdt. Men der vedblev stadig at være en Følelse af, at naar det var saa umuligt at faa en tilfredsstillende Kvinderepræsentation, ja, at det snarest gik tilbage i Stedet for frem, saa hang det sammen med Valgmaaden, som gav Partierne alt for stor Indflydelse.

Paa Fællesmødet 1926 drøftedes — paa Foranledning af 1. Distrikt med Hedvig Sonne Hald som Indleder — Spørgsmaalet: „Bør D. K. arbejde for en forbedret Valgmetode, saa den mere end nu bliver et sandt Udtryk for Vælgernes Ønsker?" Indlederen fremhævede her „Kvalitetsmetoden", hvorefter Vælgerne ikke blot kan stemme personligt paa een Kandidat, men opføre Kandidaterne i den Orden, de ønskes valgt. Derved skulde det udelukkes, at Vælgernes Stemmer kunde komme en anden Synsmaade til gode, end den, de ønskede fremmet. Diskussionen sluttede med, at Fællesstyrelsen lovede at nedsætte et Udvalg. Dets Arbejde resulterede i følgende Resolution:

„Dansk Kvindesamfund, samlet til Fællesmøde paa Nyborg Strand den 27. Juni 1927 udtaler Ønsket om:

a) at man ved en Ændring af Valgloven sletter Opstillingskredsene, fastholder Forholdstalsvalg med fri Opstilling og Ret til at afgive personlige Stemmer.
b) at man udvider Valgkredsene til at omfatte 2 eller flere Amter.
c) at man ændrer Valglovens § 28 saaledes, at en Kandidat kan lade sig opstille samtidig i flere Amtskredse.
d) at man sletter Bestemmelsen om de 10.000 som Betingelse for Andel i Tillægsmandaterne."

Denne Resolution gentoges paa Fællesmødet i 1928.

„Hvad kan der gøres for at interessere Kvinder for Politik?" var en saa ofte tilbagevendende Overskrift i „Kvinden og Samfundet", at et Medlem engang protesterede: hun kunde ikke udholde at se den mere. Som Erstatning foreslog hun: Vælg Kvinderne ind i aktiv Politik! Meningen blev naturligvis den samme, for Problemet var jo stadig: hvordan? Det friskeste Svar paa Spørgsmaalet gav Anna Westergaard i 1926:

> „Der eksisterer indenfor „Dansk Kvindesamfund" et gammelt, dumt Ord, nemlig: „Vi vil ikke have Politik i D. K." Meningen er maaske god nok, men Frasen skader i den Form, hvori den anvendes. Selvfølgelig vil vi ikke have partipolitisk Agitation i D. K., men vist vil vi have Politik! Nemlig al Slags Politik, al Oplysning om alt, hvad der er her i Landet af Politik. Fordi Politik er alle Vegne, fordi det er den enkeltes og det heles daglige Liv — og fordi vi alle har Ret og Pligt til at tage en Haand i med, naar dét skal ordnes.
>
> Altsaa: Væk med de visne Ideer om det politiske Arbejdes Tarvelighed og Kvindernes ædle, fine Ophøjethed over det og om, at vi ikke vil have Politik i D. K.! Der er Mug paa alt det!
>
> Og dernæst: Oplysning, neutral, alsidig politisk Oplysning udover hele Dansk Kvindesamfund — i alle Kredse, ved Møde efter Møde."

Ogsaa de andre Kvindeforeninger følte Problemet, og i Efteraaret 1928 samlede Danske Kvinders Nationalraad sine tilsluttede Foreninger til et Møde med Emnet: „Hvad kan Kvindeforeningerne gøre for at faa Kvinderne fyldigere repræsenterede i Rigsdagen og i de kommunale Raad". Indleder var Gyrithe Lemche, som her atter fremførte sit Grupperingsforslag denne Gang saaledes, at ikke alene D. K. men ogsaa de andre landsorganiserede Kvindeforeningers Medlemmer skulde samarbejde partigruppevis om at faa Kvinder opstillet. Dette kunde Forsamlingen dog ikke tage Stilling til, men Gyrithe Lemche blev valgt til Formand for et Udvalg, som skulde planlægge et Samfundslærekursus.

Udvalgets Arbejde resulterede i, at der Landet over blev organiseret en Del Kursus i Samfundslære efter D. K.'s Mønster som Forberedelse til 1928, der var et udpræget Valgaar. Der var Valg til Amtsraadene, til det kirkelige Udvalg og til Landstinget. Da der kun var 88 Kvinder i de kommunale Raad, var der ikke store Muligheder for at faa Kvinder i Amtsraadene, og der kom heller ingen ind. Ejheller kom der paa det Tidspunkt nogen Kvinde ind i det kirkelige Udvalg. Landstingsvalget rustede man sig til paa Fællesmødet i Haderslev med nogenlunde Optimisme; der var da 8 kvindelige Landstingsmedlemmer mod 3 kvindelige Folketingsmedlemmer, saa Haabet

stod nu som før særlig til Landstinget. Resultatet blev det glædelige, at D. K.'s Formand blev tingvalgt Medlem, og det sørgelige, at Antallet af Kvinder i Landstinget reduceredes med to.

1929 var der Kommunevalg. De foregaaende Valg havde vist en Stigning i Kvindernes Valgdeltagelse og en stadig Dalen af de valgte Kvinders Antal:

D. K.'s Fællesstyrelse holder Møde.
For Bordenden Landsformanden Elisa Petersen. Til venstre for hende: Ida Holck, Marie Hjelmer, Hedevig Matthiassen, Hulda Pedersen, Paula Brems, Sigrid Ammitzbøll. Til højre for hende: Marie Illum, Hedvig Sonne Hald, Dr. Dida Dederding, Dr. Eli Møller, Andrea Brockmann, Anna Koch Schiøler, Dagmar Nielsen.

136 (1913) — 114 (1917) — 102 (1921) — 90 (1925). Saa her laa en stor Opgave for D. K. og for Kvindeforeningernes Oplysningsudvalg. Omhyggeligt og grundigt gav Anna Westergaard sit Bidrag til Oplysningen i en Række Artikler i „Kvinden og Samfundet" 1928[1]). Trods en virkelig energisk Valgkampagne fra mange D. K.-Kredses Side blev Resultaterne ikke straalende, men det lykkedes dog at standse Nedgangen. 93 Kvinder blev valgt.

1929—1939.

Paa Fællesmødet 1929 tog Fru Magda Andersen, som Indleder af en Drøftelse med Emnet „Kvinders Deltagelse i Politik" Grupperingstanken op igen under en ny Form. Hun foreslog, at Fællesstyrelsen eller det politiske Udvalg skulde dele sig efter politisk Overbevisning, saaledes at Partifæller arbejdede sammen. Paa samme Maade skulde Distriktsstyrelserne dele sig, og de, som tilhørte samme Parti, skulde søge ud til Meningsfæller i de forskellige Valgkredse.

Magda Andersen blev derefter Formand for det politiske Udvalg og

[1]) Nr. 16, 17, 18.

organiserede Arbejdet saaledes, at der indenfor hvert Distrikt skulde dannes et Udvalg bestaaende af 2 Repræsentanter for de store Partier, dels hentet fra Distriktsstyrelserne, dels udefra. I disse Udvalgs Hænder skulde derefter det lokale politiske Arbejde for en bedre Kvinderepræsentation lægges.

Det gik ikke saa let at organisere disse „Timandsudvalg" og deres Arbejde. I flere Distrikter kom det ret hurtigt i Gang, men paa Fællesmødet i 1932 kunde Landstingsmedlem Marie Hjelmer som Formand for D. K. ikke sige andet end, at det politiske Oplysningsarbejde under denne Form endnu kun var i sin Begyndelse. Samtidig vedtoges en Resolution, der henvendte sig til „Kvinder paa Land og i By" og opfordrede dem til at „forstaa deres Ansvar og gøre deres politiske Borgerpligt, søge politisk Oplysning, indmelde sig i deres respektive politiske Partier og derefter ved de kommende Rigsdags- og Kommunevalg benytte deres Stemmer saaledes, at Antallet af kvindelige Rigsdags- og Kommunalbestyrelsesmedlemmer i væsentlig Grad øges, hvorved de af Dansk Kvindesamfund forfægtede Ideer og Tanker kan komme til at præge Lands- og Kommunestyret".

Forud for Valgene i Efteraaret 1932 afholdtes der i D. K.'s Kredse 57 politiske Agitationsmøder eller valgtekniske Oplysningsmøder arrangeret af D. K.'s Hovedkontor. Noget mærkbart Resultat gav de dog ikke. Landstinget mistede i 1932 tre af sine kvindelige Medlemmer, Elisa Petersen døde, Marie Christensen traadte tilbage paa Grund af Alder, og Andrea Brockmann faldt ved Afstemningen. Ved Folketingsvalget blev Gerda Mundt valgt i København, men det var ogsaa den eneste Sejr for Kvinderne, som kunde noteres.

Saa snart Valgene var overstaaet, tog Magda Andersen fat paa at udbygge „Timandsudvalgenes" Arbejde yderligere. Hun delte fremtidig Arbejdet saaledes, at D. K.'s Distriktsformænd skulde undersøge, om Timandsudvalgene arbejdede og sende Beretning derom til D. K.'s politiske Udvalg, hvis Formand dengang var Dagmar Nielsen; og Partiernes Repræsentanter i Timandsudvalgene skulde paase, at der arbejdedes i Opstillingskredsene.

Før Kommunevalgene i Foraaret 1933 synes baade det politiske Udvalg og Timandsudvalgene at have arbejdet meget intenst, og „Kvinden og Samfundet" [1]) gav D. K.'s Medlemmer omhyggelig Vejledning i, hvad hver enkelt kunde udrette inden for sin egen Kommune og Valgkreds. Saa snart Valgene var overstaaet, udsendtes Spørgeskemaer til alle D. K.'s 121 Kredse, for at man kunde faa oplyst, om der var Fremgang. De 63 Svar, som indsendtes omgaaende, viste en samlet Fremgang fra 37 Kvinder til 51, og da den endelige Opgørelse af Valget forelaa, bekræftedes Forventningen om en virkelig Forøgelse af Kvindernes Repræsentation, idet Antallet af valgte Kvinder var steget fra 93 i 1921 til 135.

[1]) Nr. 2.

I 1935 skulde der for første Gang vælges Amtsraad direkte af de valgberettigede til Kommuneraadene. I den Anledning sendte D. K. Oplysningsmateriale med Direktiver for Arbejdet ud til alle sine Kredse, men der blev ingen Kvinder valgt ind i Amtsraadene. En stor Skuffelse var det, at Anna Westergaard, som var opstillet som Nr. 1 paa den radikale Liste, ikke blev valgt. Heller ikke Folketingsvalget i Oktober samme Aar bragte nogen Fremgang for Kvinderne. Det var, som om alt, hvad der blev gjort fra D. K.'s Side, var forgæves.

Et Forsøg paa at tage Arbejdet for Kvindernes politiske Oplysning op paa et bredere Grundlag, end en enkelt Organisation kunde gøre det, blev paa Trafikkontrollør Margrethe Mathiassens Initiativ gjort i 1936 ved Oprettelsen af Danske Kvinders politiske Samraad under Danske Kvinders Nationalraad. I dette nye Raad var alle Partier og desuden de politisk interesserede partiløse repræsenterede. Til Formand valgtes Margrethe Mathiassen, og den 28. April lagde Raadet ud med et stort offentligt Møde i Grundtvigs Hus, hvor Spørgsmaalet: „Skal Kvinder ud af Politik?" blev besvaret med nej og atter nej af ni forskellige Talere, hvoraf den første var fhv. Statsminister Zahle. Blandt de forskellige Indlæg var Margrethe Mathiassens maaske det, der gjorde dybest Indtryk ved de rent faktiske Oplysninger, hun gav. Der var efter en Opgørelse i 1934 ca. 150 officielle Kommissioner, Udvalg, Raad og Nævn, hvori ikke fandtes een Kvinde; til Gengæld var der Mænd, som kunde bestride ca. 20 offentlige og private Hverv. Som Eksempler paa manglende Repræsentation af Kvinder nævnede hun Ernæringsraadet, Arbejdsraadet, Invalideforsikringsretten og Invalidenævnet, Næringslovudvalget, Udvalget vedrørende Retsforholdet mellem Husbond og Medhjælper og Udvalget angaaende den praktiske Mellemskole. I intet af disse Tilfælde var der taget Kvinder med, og i Svangerskabskommissionen sad der 11 Mænd og kun 8 Kvinder, i Befolkningskommissionen dobbelt saa mange Mænd som Kvinder. Det var derfor tvingende nødvendigt, at Kvinderne samlede sig om at faa en bedre politisk Repræsentation. —

Forud for Landstingsvalget arbejdede D. K. og det politiske Samraad paa hver sin Maade for at vække Kvindernes politiske Interesse og Ansvarsbevidsthed. Gennem Timandsudvalgene udsendtes der fra D. K. et af det politiske Udvalgs Formand, Magda Andersen, udarbejdet Opraab til Opstillingskredsenes Formænd med Anmodning om at bidrage til, at der blev opstillet Kvinder paa sikre Pladser. I en Række Kredse afholdtes der i Samarbejde med det politiske Samraad „firkantede" Vælgermøder (d. v. s. Møder med Talere fra de fire store Partier). Valgets Resultat blev, at Redaktør Esther Malling Petersen kom ind. Blandt de tingvalgte var Fru Gudrun Vang Lauridsen, og i Forvejen var Landsretssagfører

Ingeborg Hansen rykket ind som Suppleant. Dermed var der kommet tre gode Repræsentanter for D. K.'s Synspunkter i Tinget.

I 1936 behandledes i Rigsdagen et Forslag til Ændringer i Lov om kommunale Valg. En af disse Ændringer gik ud paa, at Stedfortræderne skulde oprangeres efter Partilisternes Rækkefølge uden Hensyn til eventuelle personlige Stemmer. Dette Forsøg paa at mindske de personlige Stemmers Indflydelse til Fordel for Partiernes forekom D. K. at være uheldigt for Kvindernes Muligheder, og man indsendte derfor d. 15. December 1936 et Andragende til Regeringen[1]) hvori man paapegede, at hvis ikke Partierne søgte at give Kvinderne en rigeligere Repræsentation end hidtil, saa betød Ændringen en Fare for Kvindernes Repræsentation, og man henstillede derfor til Regeringen at overveje Ændringen endnu en Gang. Loven blev imidlertid vedtaget med den af Folketinget foreslaaede Ændring af § 27.

Lige forud for Kommunalraadsvalgene i Foraaret 1937 udsendte D. K.'s Landsformand, Landsretssagfører Edel Saunte, gennem Ritzau's Bureau en Henvendelse fra D. K. til alle danske Kvinder med Opfordring til at sørge for, at kvindelige Synsmaader blev repræsenterede, men Valget bragte en om end ikke særlig stor Nedgang i Antallet af Kvinder i By- og Sogneraad. Der er nu kun 128 Kvinder mod 12.245 Mænd.

Alt i alt har saaledes det Arbejde, der i Aarenes Løb er gjort for at faa Kvinderne repræsenteret i politiske og kommunale Raad ikke ført til Resultater, der svarer til Anstrengelserne. En Opmuntring har det dog været i de sidste Aar at se, hvorledes vel tilrettelagte Kampagner fra de norske og svenske Kvinders Side har ført til en ganske betydelig Forøgelse af Kvinderepræsentationen i disse Lande.

Med Udnyttelse af Erfaringerne derfra har D. K.'s politiske Udvalg sammen med det politiske Samraad udarbejdet en oplysende Pjece „Samfundet kalder", som gennem Danske Kvinders Nationalraad er blevet udsendt til Brug for praktisk talt alle Kvindeorganisationer i Danmark. Valgene i 1939 viste imidlertid ingen Fremgang for Kvinderne, men to Kvinder rykkede ind i Landstinget som Suppleanter, nemlig Nicoline Winther og Anna Westergaard.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1936, Nr. 22.

LIGELØNSKAMPEN

„Ligelønskravet rejstes af Lærerinderne, men siden genlød Kravet fra alle de mange andre selverhvervende Kvinder, der rundt omkring i Statens mange Væsener, ved Telegrafen, Telefonen og Skrivemaskinen, ved Regnskaber, Korrespondancer og Bogføring med flittige Hænder og aarvaagne Hjerner holdt Maskineriet i Gang. Det Raab, der lød fra de mange tusinde Kvinderøster, var ikke i første Række et Raab om højere Lønninger, ikke det nu overalt skingrende Raab om flere Penge, nej, det kom langt dybere fra, fra Bunden af tusinde Kvindesind, der følte sig krænkede i deres Æresfølelse, svækkede i deres Selvtillid og oprørte i deres Retfærdighedssans."

Julie Arenholt i Talen ved Ligelønsfesten. (19. Nov. 1919.)

„Lige Løn for lige Arbejde" [1]) hævdedes som et Retfærdighedskrav allerede 1889 af Kommunelærerinde Anne Bruun, som i „Kvinden og Samfundet" optog en Diskussion herom med daværende Kontorchef Marcus Rubin, Medlem af D. K.'s Styrelse. Han mente ganske vist, at man lige saa lidt kunde berøve Kvinden som Manden en af de uomtvisteligste Menneskerettigheder, „Retten til at arbejde for at leve", men havde hævdet, at personligt Arbejde lønnes ikke blot efter Arbejdsværdien, men ogsaa efter Personen, der har ydet det, og at dette gælder ikke blot mellem Mand og Kvinde, men ogsaa mellem Mand og Mand. Anne Bruun bestred dette: for Mænds Vedkommende gøres der Forskel paa Stillinger, men „der gøres Forskel paa Mand og Kvinde, selv om Stillingen er den samme". Paa Anne Bruuns Side stilledes en anden af D. K.'s gode Mænd sig, cand. jur. Poul Svejstrup, der mente, at hvis Forsørgerargumentet skulde gøres gældende, maatte man ogsaa give Kvinder, der havde andre end sig selv at forsørge, højere Løn end ugifte Mænd.

Bag disse to stod Dansk Kvindesamfund, som i 1896 paa Fællesmødet

[1]) Dette Slagord blev senere i de internationale Kvindeforeninger det almindelige Udtryk for det Krav, om hvilket D. K. fra 1919 foretrak at bruge den rigtigere Formel: „Lige Løn for Mænd og Kvinder i lige Stilling".

i Elbæk vedtog en Resolution, der udtrykte Ønsket om, at „Begyndelseslønnen maa sættes ens for Lærere og Lærerinder med ens Uddannelse".

Anledningen hertil var, at en Lønningslov for Lærere behandledes i Rigsdagen, og den vilde ikke alene lønne de mandlige Lærere efter en stærkere stigende Skala, men ogsaa i Købstæderne sætte Begyndelseslønnen for Lærerinder 200 Kr. lavere end deres mandlige Kollegers Løn. Lærerinderne havde selv gjort, hvad de kunde, gennem en Henvendelse til Danmarks Lærerforening, der dog ikke saa meget som nævnte Lærerindernes Sag i det Andragende, den indsendte til Regering og Rigsdag. Dernæst havde 220 Købstadlærerinder selv indgivet et Andragende om ens Begyndelsesløn. Svaret fra Kultusministeren var en Henvisning til „Kvindernes bekendte Nøjsomhed". Heller ikke D. K.'s Andragende førte til noget.

„Dette vilde vi ikke vove at byde Lærerinderne, hvis de var Vælgere," sagde Folketingsmand Gustav Philipsen derom i Rigsdagsdebatten.

Udviklingen har givet ham Ret. 1918 blev Lærerinderne Vælgere. 1919 fik de „Ligelønnen".

1916—1919.

Men inden man naaede saa vidt, havde D. K. jævnt og roligt arbejdet med Lønspørgsmaalet gennem Aarene. Det Udvalg, som blev nedsat efter Forslag af Overretssagfører Munch-Petersen paa Fællesmødet i Holstebro 1909 for at virke for Kvinders Adgang til Stillinger og Erhverv, skulde ogsaa arbejde for, at de kunde opnaa samme Løn for deres Arbejde som Mænd.

Et særligt Ligeløns-Udvalg fik D. K. først i 1916. Paa Formandsmødet i Januar bragte Kommunelærerinde M. Sørensen Spørgsmaalet: „Samme Løn for samme Arbejde" paa Bane, og det blev henstillet til Fællesstyrelsen at nedsætte et Udvalg, der skulde arbejde med Sagen. Dette skete paa et Forretningsudvalgsmøde d. 20. Jan. og Udvalget kom til at bestaa af L. Basse Møller, Esther Carstensen og Marie Illum.

Paa samme Aars Fællesmøde i Aarhus var Ligelønnen et af Hovedpunkterne paa Dagsordenen. Indleder var cand. polit. Helge Smith,[1]) der til en Begyndelse oplyste, at det ved Københavns Universitet doceredes, at der var syv gode Grunde til, at Kvindernes Arbejdsløn var mindre end Mændenes. I sit Foredrag gik han ind paa de Vanskeligheder, som knytter sig til Afgørelsen af, hvad der er „lige Arbejde", og anviste Enquêtens Vej som bedre end egentlig Statistik til at belyse Sagen, vel at mærke, hvis man ikke bad

[1]) Hans Foredrag findes i „Kvinden og Samfundet" 1916, Nr. 18.

om færdige Domme ved at spørge: Hvem er dygtigst, de mandlige eller de kvindelige Funktionærer? men bad om positive Oplysninger. Som sin egen Mening udtalte han til Slut, at Mandens velforstaaede Interesse er, „at lige Arbejdspræstation lønnes ens for Mand og Kvinde; hans Konkurrence med Kvinden vil i hvert Fald i første Omgang lettes — og senere, naar Kvinden paa Grundlag af sine bedre Lønvilkaar er bleven ham mere jævnbyrdig, vil han maaske forstaa, at det maatte og burde være saadan — og Forsørgelsespligtens Ændring vil svække hans Indvendinger væsentligt". Kvinden vilde efter hans Mening ikke i første Omgang vinde ved Ændringen. „I mange Tilfælde vil Arbejdsgiveren i hvert Fald foreløbig tro, at han kommer til at betale for meget for, hvad han faar, og Fordommene vil her spille en stor Rolle. Men i Længden vil Kvinden vinde i personlig Selvagtelse, i Menneskeværdighed og i Dygtighed." ... „Den lige Løn for det lige Arbejde er en af de vigtigste Løftestænger" i Bestræbelserne for at løse Kvindespørgsmaalet.

Under Diskussionen bebudede Lærerinde Marie Egeberg, at Lærerinderne Landet over snart vilde rejse sig mod den Uretfærdighed, at de trods samme Uddannelse lønnedes daarligere end Mændene. Dertil udtalte Helge Smith, at han ogsaa betragtede Lærerfaget som det Fag, hvor Ligheden først kunde gennemføres.

I den samme Drøftelse henstillede Birgitte Berg Nielsen til Fællesstyrelsen, at den skulde samle saa meget Materiale som muligt angaaende Lønforhold, for at man kunde have et godt Grundlag for en Forhandling paa næste Aars Fællesmøde. Ligelønsudvalget tog saa fat paa Arbejdet; og yderligere Tilskyndelse fik man fra den nordiske Kvindesagskonference i Stockholm i November 1916, hvor man drøftede den Stilling, de nordiske Kvindesagsorganisationer skulde tage til et Opraab, som var udsendt til baade neutrale og krigsførende Lande fra Mme. Duchêne i Frankrig. Spørgsmaalet: lige Løn for lige Arbejde mentes at ville blive et af de mest brændende Problemer, naar Krigen sluttede, og de Forhold, som var opstaaet ved, at Kvinderne havde maattet overtage Mændenes Arbejde, skulde reguleres. Derfor foreslog Mme. Duchêne, at man skulde foretage en indgaaende Undersøgelse i alle Lande og forberede en international Optræden fra Kvindernes Side, saa snart Fredsbetingelserne skulde skrives.

I Foraaret 1917 forhandlede D. K.'s Forretningsudvalg med Statens Statistiske Departement om Hjælp til Samling og Bearbejdelse af et saadant Materiale, og da Departementet havde tilsagt sin Støtte, henvendte Fællesstyrelsen sig til Regeringen i følgende Andragende af 13. August 1917:

„Til Indenrigsministeriet!

Paa Foranledning af „Fédération féministe universitaire de France" er der til alle Nationers Kvinder rettet en Opfordring om at iværksætte en systematisk Undersøgelse af Forholdet mellem Mænds og Kvinders Løn i de respektive Lande.

„Lige Løn for lige Arbejde" er et socialt Problem, som Krigen uden Tvivl har gjort mere aktuelt end nogensinde, fordi Kvinderne i saa stor Udstrækning har overtaget det Arbejde, der hidtil ene udførtes af Mænd, og Problemet vil sikkert saavel ved som efter Fredsslutningen blive af international Betydning.

Arbejderorganisationer og Kvindeorganisationer i de forskellige Lande har sluttet sig til Opfordringen, der her i Landet er rettet til Dansk Kvindesamfund.

Vi har henvendt os til Statistisk Departement, der velvilligst har lovet at vejlede os i Arbejdet for at skabe et rationelt Grundlag for en Sammenligning mellem Mænds og Kvinders Løn indenfor de forskellige Erhvervsvirksomheder her i Danmark, men vi savner de økonomiske Midler til at udføre Arbejdet. Vi retter derfor en ærbødig Anmodning til Indenrigsministeriet om at bevilge os en Sum paa 600 Kroner til Arbejdets Gennemførelse og dermed sætte os i Stand til at møde velforberedt, naar vi paa danske Kvinders Vegne skal tage det samfundsvigtige Spørgsmaal op til Drøftelse med Kvinder fra andre Lande, hvor man flere Steder har en saadan Undersøgelse i Gang.

Da vore internationale Forbindelser stadig anmoder os om Svar paa Spørgsmaal, som vi uden statistisk Materiale ikke kan besvare, og da Sagen i sin Helhed haster, tillader vi os ærbødigst at anmode om det højtærede Ministeriums snarlige Svar."

Den 5. Sept. svarede Indenrigsminister Rode, „at Indenrigsministeriet vilde søge det nævnte Beløb bevilget ved Forslaget til Lov om Tillægsbevilling for indeværende Finansaar".

De 600 Kr. blev bevilgede, og i Sommeren 1918 blev Undersøgelsen foretaget af cand. polit. Meta Hansen i Forbindelse med Statistisk Departement. Tidspunktet var uheldigt, fordi der i alle Virksomheder blev givet stadig voksende Dyrtidstillæg, hvilket gav et noget uensartet Billede af Lønningerne; men Forskellen mellem Mands- og Kvindeløn var lige tydelig. 400 detaillerede Spørgeskemaer blev udsendt til private Fabriks- og lign. Virksomheder. Deraf kom 100 tilbage, men en Trediedel var ubrugelige. I nogle Tilfælde blev ogsaa indhentet Oplysninger fra Fagforeningerne.

Resultatet, som blev fremlagt i en Beretning fra Meta Hansen d. 27. Nov. 1918, var, at paa ganske faa Undtagelser nær blev det opgivet, at Kvinderne havde Arbejde, der var forskelligt fra Mændenes; ellers — blev der sagt fra

forskellig Side — vilde Lønnen være ens. Kun for Skræddernes Vedkommende blev det angivet, at noget Lagerarbejde blev betalt forskelligt for Mand og Kvinde, medens f. Eks. Leverance-Arbejde lønnedes ens (Akkord).

Med Hensyn til gift Kvindes Arbejdsret blev det oplyst, at den var lig med ugift Kvindes, men der blev ikke betalt Løn under Fraværelse p. Gr. af Barnefødsel.

Overordnede Stillinger havde Kvinder ikke Adgang til, uden hvor Kvinder alene beskæftigedes i Virksomheden eller i særlige Afdelinger.

Resultatet af D. K.'s Undersøgelse viste Overensstemmelse med en Opgørelse foretaget i 1913 af Statistisk Departement om industrielle Arbejderes Løn. En Undersøgelse fra 1914 om Handels- og Kontorfolks Løn viste derimod større Forskel paa Mands og Kvindes Løn og viste, at Forskellen indtraadte, naar Mændene var udlært, d. v. s. at den sikkert, i hvert Fald for Ekspedienternes Vedkommende, skyldtes en mangelfuld Uddannelse hos Kvinderne.

Imidlertid var der i Rigsdagen vedtaget en Lov (af 21. Juli 1917) om Nedsættelse af en Lønningskommission med det Hverv „at undersøge Spørgsmaalet om Principperne for Statstjenestemænds Lønnings-, Pensions- og Understøttelsesforhold" og at udarbejde Forslag til Lov om disse Forhold.

I den Anledning sendte D. K. den 20. Juli følgende Andragende til Justitsministeren:

> „Dansk Kvindesamfund tillader sig herved at anmode den højtærede Konseilspræsident om blandt Lønningskommissionens Medlemmer ogsaa at udnævne en Repræsentant for de kvindelige Statstjenestemænd.
>
> Vort Andragende behøver næppe nogen anden Motivering end en Henvisning til det stadig stigende Antal af Kvinder, der ansættes i Statens Tjeneste, og til den Uoverensstemmelse m. H. t. Princippet om Kvindelønninger, som desværre ofte findes mellem Mænd og Kvinder."

Svaret af d. 21. Juli 1917 lød saaledes:

> „I Anledning af Dansk Kvindesamfunds Skrivelse til mig af 20. d. M. skal jeg bemærke, at det er selvfølgeligt, at en kvindelig Statstjenestemand vil blive Medlem af den Lønningskomité, som i en nær Fremtid skal nedsættes.
>
> Zahle."

Under 13. Sept. samme Aar nedsattes Kommissionen, og blandt de af Konseilspræsident Zahle valgte Medlemmer var Lærerinde Thora Pedersen, Aalborg, der blev den eneste Kvinde i Kommissionen, som var paa 21 Medlemmer.

Selv om Folkeskolens Lærere ikke i egentligste Forstand er Stats-Tjenestemænd, idet deres Løn for en Del udredes af Kommunerne, var det alligevel

lykkedes dem takket være Formanden for Danmarks Lærerforening, Viceskoledirektør Svanes Bestræbelser, at faa deres Forhold inddraget under Kommissionens Arbejdsomraade, hvad der fik stor Betydning, idet en Forbedring af deres Lønninger vilde have været langt vanskeligere om ikke umulig at opnaa i de daarlige Tider, som hurtigt fulgte efter Lønreformerne i 1919.

Det var da naturligt at vælge en Lærerinde til Repræsentant for de kvindelige Tjenestemænd, idet der var ca. 4000 Lærerinder i Folkeskolen, men kun ca. 1450 kvindelige Tjenestemænd forøvrigt; deraf var de fleste ansat ved Telegrafvæsenet, hvor der i 13. Lønningsklasse (Assistenter og Telegrafister) var ca. 290 Kvinder, d. v. s. 58 % af det hele Antal, og i 12. Lønningsklasse (Medhjælpere) ca. 350 Kvinder, d. v. s. 72 % af det hele Antal. Indenfor Toldvæsenet var der ansat ca. 90 Kvinder, d. v. s. 30 % af hele Antallet, indenfor Statsbanerne var der ca. 300 Kvinder ansat som Medhjælpere, Elever, Assistenter og Ledvogtere, d. v. s. ca. 12 % af hele Antallet, og indenfor Postvæsenet var der foruden 1 kv. Postmester henved 370 Kvinder ansat som Ekspedienter, Medhjælpere, Elever, Skrivere, Kontorister og Landpostbude, d. v. s. ca. 7 % af det hele Antal.

For Lærerinderne var det ogsaa af største Betydning, at det netop blev en af deres Midte med et dybtgaaende Kendskab til Skolens Forhold, der kom til at repræsentere dem; det var nemlig, da Kommissionen blev nedsat, aldeles tydeligt, at det ikke vilde gaa, som Helge Smith havde ment et Aar tidligere, at Lærerfaget var det Fag, hvor Ligheden først kunde gennemføres; tværtimod kunde man forudse, at de kvindelige Lærere vilde faa en haardere Kamp end alle andre kvindelige Tjenestemænd for at opnaa den lige Løn.

Man kan undres over, at Sagen kom til at ligge saadan. I Løbet af det sidste halve Hundredaar havde Lærerinderne gjort sig uundværlige; deres Arbejdsværdi anerkendtes af Befolkningen og Myndighederne. De havde den samme (men oftest dyrere) [2]) Uddannelse, den samme (eller længere) Arbejdstid og iøvrigt samme Arbejdsvilkaar som de mandlige Lærere, og yderligere var Misforholdet mellem Lærer- og Lærerindeløn betydelig større, end det var Tilfældet med Mands- og Kvindeløn indenfor andre Tjenestemændsgrupper. [2]) Men alt dette betød intet for Flertallet i Danmarks Lærerforening, som, naar det gjaldt Kvindernes Ønsker, ikke havde forandret sig synderligt siden 1896.

[1]) Fordi de var henvist til private Seminarier.

[2]) En kvindelig Lærer var saaledes daarligere lønnet end en kvindelig Assistent indenfor Civiletaterne, medens en mandlig Lærer var højere lønnet end en mandlig Assistent. I Etaterne var Lønnen for Mænd 1470 Kr. stigende til 2790, for Kvinder 1380 Kr. stigende til 2280. Slutlønnen for mandlige Købstadlærere var 3000 Kr., for kvindelige Købstadlærere 2000. Altsaa var Forskellen paa Lærernes Slutløn dobbelt saa stor som Forskellen paa Assistenternes.

Naar det alligevel lykkedes Lærerinderne at opnaa Ligelønnen sammen med de andre kvindelige Tjenestemænd, skyldtes det naturligvis først og fremmest, at deres Krav var i Pagt med Tiden, med den Udvikling, som lige havde stillet Kvinderne lige med Mændene som valgberettigede Borgere i Staten. Men det var dog i ikke ringe Grad deres Repræsentant i Lønningskommissionen, Thora Pedersen, de kunde takke for Sejren.

Da Lønningskommissionen blev nedsat, havde Thora Pedersen allerede et stort Arbejde i Lønsagen bag sig. Paa et Møde i Fredericia 1915 havde hun ved et Valgmøde for Købstadgruppen indenfor D. L. F. foreslaaet, at de Kandidater, som blev opstillet paa en Fællesliste af Mænd og Kvinder, skulde love at arbejde for fuld Ligestilling mellem Lærere og Lærerinder. Hun blev derefter selv valgt ind i Hovedstyrelsen for D. L. F., og da der indenfor denne blev nedsat et Lønudvalg, kom hun ind i dette, der foruden hende rummede Forskolelærerinde Marie Hansen og tre Mænd.

Dette Lønudvalg havde som Punkt 1 paa sit Program: En ny Lønningslov skal bringe Lærerinder og Lærere paa samme Levefod. I det Udkast til Lønlovforslag, som blev udarbejdet, fandtes da ogsaa kun Begrebet „Lærerløn" — ikke mere Lærer- og Lærerindeløn. Grundløn og Alderstillæg skulde være ens for begge Parter. Dog var der i § 7 om „Forsørgertillæg" bestemt, at en Lærer, naar han giftede sig, skulde have et Tillæg til sin Løn paa 200 Kr. aarlig og yderligere 200 Kr. om Aaret efter 20 Aars Tjeneste, hvis hans Hustru ikke havde pensionsberettiget Indtægt, og dertil 200 Kr. aarlig for hvert uforsørget Barn under 18 Aar. Thora Pedersens principielle Standpunkt var, at Forsørgertillæg kun burde gives, naar der var Børn at forsørge, men hun gik alligevel med til § 7 i denne Form, fordi Hustrutillægget svarede til en anden Bestemmelse i Forslaget om, at Lærerne skulde betale med til Hustrupensionen.

Dette Lovudkast blev forelagt paa Danmarks Lærerforenings Ombudsmøde i København d. 8.—9. August 1917. Det vakte straks en Storm af Uvilje; ganske vist takkede Formanden for Københavns Kommunelærerindeforening, Sofie Rasmussen, Udvalget og udtalte sin Glæde over, at Princippet lige Løn for lige Arbejde havde gjort sig gældende. Men i øvrigt var det ikke blide Ord, der faldt. Især gik det ud over „Forsørgerprincippet", som man gav Thora Pedersen Skylden for og karakteriserede som „et sørgeligt Udslag af den fortvivlede og forvildede Kvindebevægelse" — „Gammeljomfrutale". Thora Pedersen hævdede stærkt, at man kom ikke uden om samme Løn for Lærere og Lærerinder. Vilde Lærerne ikke tage imod Forslaget om Forsørgertillæg, maatte de stille et andet. I en Resolution krævede Forsamlingen, at Hovedstyrelsen ikke traf afgørende Beslutninger i Lønsagen, før et nyt Ombudsmøde havde taget Stilling dertil.

I den følgende Tid fortsattes Striden i de faglige Organisationer og Blade. Rundt omkring i D. L. F.'s Kredse blev der vedtaget Resolutioner, som krævede, at Forholdet mellem Lærerinders og Læreres Lønninger skulde vedblive at være det samme som i den gældende Lønningslov af 1908, hvor Forholdet for Købstadskolens Slutløn var som 2 : 3. Thora Pedersen forsvarede derimod i „Folkeskolen" for 13. Sept. 1917 Lønforslaget og sagde om det saa haardt kritiserede Forsørgertillæg: „Det er ud fra Synspunktet Forsørger, Lærerne kræver højere Løn; det bliver da ogsaa ud fra dette Synspunkt, en Ordning maa træffes, hvis man ikke vil gaa ind paa, at det er Arbejdet, der skal betales og intet andet." I „Købstadskolen" afviste samtidig Lærerinde Sine Veilgaard Angrebene paa Thora Pedersen, hvem man tillagde „hele Æren — eller om man vil — hele Skylden" for Lønudvalgets Udkast, skønt hun i Udvalget kun var en af fem, — og anbefalede hende varmt som Medlem af Lønkommissionen.

Resultatet af en Afstemning i D. L. F.'s Kredse blev dog, at et Flertal udtalte sig for en Lønregulering efter Hovedprincipperne i Lov af 1908 — den Lov, man ellers havde arbejdet for at komme bort fra. Herimod protesterede over 1600 Købstadlærerinder i en Resolution, der krævede en tidssvarende Lønreform efter Princippet: lige Løn for lige Arbejde, og blev sendt til Hovedbestyrelsen for D. L. F. og Lønkommissionen.

Paa et Repræsentantskabsmøde i Odense d. 28. og 29. December 1917 blev Lærerindernes Resolution forelagt; men fra den modsatte Side stilledes Hovedstyrelsen overfor Spørgsmaalene, om den efter den foretagne Afstemning fremdeles betragtede sine to Medlemmer i Lønningskommissionen (foruden Thora Pedersen var nu afdøde Førstelærer C. Dige, Aunslev, der ogsaa havde været Medlem af Lønudvalget, kommet ind i Kommissionen) som Repræsentanter for de Anskuelser, der var raadende i Foreningen, og om den vilde arbejde for en Lønlov efter Hovedprincipperne i Lov af 1908.

Det, Kampen først og fremmest drejede sig om, var Spørgsmaalet om Mandsløn og Kvindeløn. Thora Pedersen nægtede at arbejde for noget andet Standpunkt end lige Løn for Mand og Kvinde i samme Tjenestestilling. Man forlangte, at hun skulde træde ud af Kommissionen. Hun nægtede det. Ganske vist var hendes Stilling vanskelig, idet hun skulde repræsentere D. L. F. og især Købstadlærerne, hvis Flertal hun ikke var i Overensstemmelse med. Men hun var tillige valgt som Repræsentant for alle kvindelige Tjenestemænd, og dem kunde hun ikke svigte.

Det truede med en Sprængning af D. L. F., men takket være Formanden lykkedes det at komme til Enighed om følgende: Thora Pedersen skulde have Lov at arbejde for Lærerindernes Standpunkt: lige Løn for Mand og Kvinde; C. Dige skulde arbejde for Mændenes Opfattelse: forskellig Skala for de

to Køn som Udtryk for Ønsket om et „Forsørgertillæg". Først hvis Opfyldelse af Kvindernes Krav vilde medføre en Forringelse af Mændenes Lønsatser, maatte man modarbejde det. Det sidste gik ogsaa Thora Pedersen ind paa, idet hun erklærede, at hun „aldrig vilde gaa med til at forringe sine mandlige Kollegers Løn". Paa dette Program fik Hovedbestyrelsen et Tillidsvotum, og det anerkendtes paa Ombudsmødet i Sommeren 1918.

Efter denne Sejr kunde Thora Pedersen fortsætte sit Arbejde i „den store Lønningskommission".

Der var foruden Folkeskoleloven af 27.-5. 1908 en hel Række Love, som fastsatte forskellig Løn for Mænd og Kvinder, der var ansatte under Staten. Saaledes Etatslønningsloven af samme Dato, der gav de kvindelige Assistenter i 13. Lønningsklasse lavere Løn end de mandlige, og ved Statsbanerne gjordes en tilsvarende Forskel m. H. t. de saakaldte „Kontormedhjælpere". I Lov om Assistentshuset ligeledes af 27.-5. 1908 var der fastsat lavere Løn for Taksatricer end for 1. og 2. Taksator. Lov af 30-3. 1906 om Blindeinstituttet og Døvstummeinstituttet bestemte, at Lærerinderne skulde have lavere Løn end Lærerne. Lov af 13.—5. 1911 om Sindssygehospitalerne gav Overplejersker lavere Løn end Overplejere og Sygeplejersker og kvindelige Plejeassistenter lavere Løn end mandlige Plejeassistenter.

Om denne stærkt udtalte Tilbøjelighed til at give Kvinder lavere Løn yderligere skulde underbygges og udvikles, eller om samme Princip skulde lægges til Grund for Mænds og Kvinders Lønninger, stod det nu til Kommissionen at afgøre.

I dennes Generaldebat havde Thora Pedersen ganske enkelt fremsat sin Mening saaledes: Det Princip, som man lægger til Grund for Fastsættelsen af den mandlige Tjenestemands Løn, maa ogsaa lægges til Grund ved Fastsættelsen af den kvindelige Tjenestemands Løn. Løn for Arbejde, Uddannelse og Ansvar alene, eller Løn for Arbejde, Ansvar og Uddannelse med et Hensyn til Forsørgerpligten, hvad enten denne paahviler Kvinde eller Mand. Blot ikke Løn efter Køn.

Og da det var blevet hævdet, at de kvindelige Tjenestemænd ikke stod Maal med de mandlige i Tjenesteydelse, og navnlig ikke var saa anvendelige som Mænd, havde hun krævet, at der blev ført Bevis for denne Paastands Rigtighed.

Der var da blevet nedsat et Udvalg til Undersøgelse af Mænds og Kvinders Arbejde. I dette blev Thora Pedersen Sekretær. Paa sin Side havde hun Telegrafist L. P. Jensen, der paa Civiletaternes Organisationers Vegne skulde arbejde for lige Løn. Udvalgets Formand, Generalsekretær Fr. V. Petersen, var derimod dengang en erklæret Modstander af Kvinders Ligestilling med Mænd. Desuden sad der i Udvalget to Rigsdagsmænd, der og-

saa var Modstandere af den lige Løn, og Lærer Dige, der jo var forpligtet til at arbejde for en Forskel i Mands- og Kvindeløn som efter Loven af 1908.

Man kunde da frygte, at Flertallet i Udvalget vilde give det Spørgeskema til Administrationerne, som skulde udarbejdes for at faa fremskaffet de nødvendige Oplysninger, en saadan Formulering, at det mere egnede sig til at skaffe Grunde for at give Kvinderne lavere Løn, end til at give et Grundlag for en neutral Bedømmelse af, om det vilde være rigtigt og retfærdigt at søge Princippet: lige Løn for lige Arbejde gennemført.

Anna Westergaard.

Spørgeskemaet blev heller ikke tilfredsstillende for de kvindelige Tjenestemænd, men det lykkedes dog Thora Pedersen at faa mange af sine betydningsfulde Ændringsforslag til Formandens Udkast taget med.

Skemaet gav Anledning til en Henvendelse (af 9. Marts 1918) til Kommissionen fra de kvindelige Tjenestemænd i Etaterne. Den var udarbejdet og underskrevet af Telegrafist Margrethe Mathiassen og Assistent ved Statsbanerne Anna Westergaard og gennemgik Spørgeskemaet kritisk. Desuden fremsatte den nogle Bemærkninger om de Forhold, som vilde præge den daværende kvindelige Personalstyrkes Sygelighedsstatistik i uheldig Retning. Med Hensyn til selve Udvalgets Arbejdsprogram skrev de:

„Det beskæftiger sig kun med Kvinderne og ikke baade med Mænd og Kvinder.

Det er Kvindens Anvendelighed, der skal undersøges, og om hendes Anvendelse er uøkonomisk for Staten.

Det kunde se ud, som om Kvinderne ikke regnes for Landets Borgere, men for en Maskine, hvis Rentabilitet skal udregnes. Af Udregningens Resultat afhænger det, om den skal anvendes eller ikke. Men efter vor Anskuelse har Samfundet — uanset hvorledes dette Regnestykke falder ud — Pligt til at skaffe ligesaa vel de kvindelige

som de mandlige Borgere Adgang til og Arbejde under gode og retfærdige Vilkaar.

I Stedet for vil man søge at vurdere Kvinders Arbejde i Forhold til Mænds paa et Tidspunkt, hvor Vilkaarene, Mænd og Kvinder har arbejdet under, har været forskellige, og hvor Udfaldet derfor ikke kan blive korrekt."

Alligevel mente de, at hvis Administrationerne vilde være „virkelige retfærdige og klartseende Dommere", vilde Bedømmelsen — ogsaa paa det daværende Tidspunkt — ikke falde ud til Ugunst for Kvinderne; men de vilde særlig paapege, at man for at bedømme Kvinderne retfærdigt maatte tage i Betragtning, at de havde været saa godt som udelukkede fra Avancement. „Ikke just principielt, men ved at deres Foresatte i overvejende Grad har holdt dem borte fra det Arbejde, der lige som danner Indledningen til de overordnede Stillinger, og derved har taget Chancerne og Modet fra dem til at søge disse."

Først henimod Slutningen af 1918 forelaa Svarmaterialet. Af dette fremgik, at hvor Kvindernes Arbejde i det væsentlige var ensartet med det af Mændene udførte, om end ikke helt tilsvarende, som ved Statsbanerne og Toldvæsenet, beroede Forskellen i Anvendelsen af Mænd og Kvinder paa Administrationens Bestemmelser. Ved Statsbanerne gjaldt det samme Uddannelsen. Man lod ikke Kvinderne faa Uddannelse i alle de samme Grene af Arbejdet som Mændene og udelukkede dem derfor fra visse Grene af Tjenesten. Under ens Betingelser fandt man dem lige saa anvendelige som Mænd.

I øvrigt gav Spørgsmaalet om Kvindernes Anvendelighed et temmelig vidt Spillerum for den personlige Opfattelse, hvilket tydelig ses af følgende Eksempler fra Indberetningerne fra Postkontorerne. Spørgsmaalet lød:

„Har Kvinderne, i de Stillinger, i hvilke de findes ansatte, og i hvilke de har faaet lige Uddannelse med Mænd, vist sig lige saa anvendelige som Mænd eller bedre eller mindre anvendelige?"

Sundbyernes Postkontor: Kontoret har ikke bemærket nogen Forskel.

Strandvejskvarterets Postkontor: Nej! I alle Grene af Tjenesten — som Regel — næppe saa anvendelige.

Postkontoret i Herning: De her tjenestgørende kvindelige Postmedhjælpere har vist sig i enhver Henseende lige saa brugbare som Mænd.

Postkontoret i Hjørring (forkortet Gengivelse): Jeg kan egentlig ikke udtale, at jeg har haft Grund til Beklagelse. Ikke desto mindre bør efter min Mening 3 Betingelser være til Stede for Kvindernes Indtræden og Forbliven i Postvæsenet: 1. at Kvinderne ikke indtager

en ledende Stilling, da jeg har den Overbevisning, at Kvinder mangler administrativ Evne, ligesom det forekommer mig bagvendt, at Manden er Kvinden underordnet; allerede det, at det utvivlsomt vil skorte paa den fornødne Respekt, er uheldigt. 2. at Kvinden bør have mindre Løn, idet jeg gaar ud fra, at hendes Arbejdsevne utvivlsomt vil briste betydeligt tidligere end Mændenes. Dertil kræver nu engang Mændenes Levemaade betydelig flere Fornødenheder. 3. at Kvinden i Tilfælde af Ægteskab — i alt Fald med Børn — ubetinget bør give Afkald paa sin offentlige Stilling.

Postkontoret i Helsingør: Kvinderne har her ved Kontoret i de Stillinger (Medhjælpere), de har været ansatte, vist sig lige saa anvendelige som Mænd. Kontoret har imidlertid dannet sig det Skøn om Kvindernes Tjeneste, at det rolige indre Arbejde ved Kontoret udføres aldeles fortrinligt af en Kvinde, men at en forceret Indleveringstjeneste eller en Tjeneste, hvor hurtig Beslutning skal tages, i Almindelighed ikke vil kunne forventes udført saa godt af en Kvinde som af en mandlig Tjenestemand. Her har imidlertid ikke været ansat nogen kvindelig Ekspedient, saa Kontoret savner Erfaring for deres Arbejde ved forceret Indleveringstjeneste.

Postkontoret i Randers: Erfaringen har vist, at de her ansatte Kvinder har vist sig mindst lige saa anvendelige som Mænd — særlig i Indleveringstjenesten — deres Optræden er i højere Grad end Mændenes præget af Imødekommenhed og Elskværdighed.

Foruden disse Udtalelser fra Administrationen fik man ogsaa tilvejebragt en Statistik over Tjenestemænds Sygelighed i Jernbane- Post- og Telegrafvæsenet. Den viste, at kvindelige Tjenestemænd i højere Grad forsømte Tjenesten paa Grund af Sygdom end mandlige. Men de Slutninger, man heraf vilde drage med Hensyn til Lønnen, kunde jo være af vidt forskellig Art.

Paa Grundlag af dette Materiale skulde først Udvalget, siden hele Kommissionen tage Stilling til Spørgsmaalet om Mænds og Kvinders Løn.

Ved den endelige Afstemning i Kommissionen sluttede et Flertal paa 15 Medlemmer sig til det Standpunkt, som Thora Pedersen havde kæmpet for i Udvalget, og udtalte, at „der bør ydes samme Løn til Kvinder og Mænd i samme Tjenestestilling". Mod dette Standpunkt stod Formanden i Udvalget angaaende Mænds og Kvinders Arbejde, Fr. V. Petersen, Lærer Dige og Venstres 4 Repræsentanter.

Med Hensyn til Administrationernes Udtalelser fandt Flertallet, at det formentlig vilde „være betænkeligt at tillægge de paagældende Udtalelser nogen afgørende Betydning ved Afgørelsen af et vigtigt principielt Lønspørgsmaal, tilmed da de til Dels bygger paa en Erfaring, der kun strækker

sig over en forholdsvis kort Aarrække ..., inden for hvilken det endda maa antages, at Lejligheden til at udvikle og prøve kvindelige Tjenestemænds Kvalifikationer ofte ikke er bleven benyttet".

Den større Sygelighed blandt de kvindelige Tjenestemænd mente man i nogen Grad kunde være „en Følge af en mindre effektiv Kontrol med den enkelte Tjenestemands Sygdomstilfælde", og at den særlig skyldtes „et begrænset Antal Kvinder, hvis Helbredstilstand i det hele gør dem mindre egnede til Tjenesten". Man vilde finde det naturligt, om man fremtidig vilde stille „i hvert Fald omtrentlig samme Krav til kvindelige som til mandlige Tjenestemænds Helbredstilstand som Vilkaar for deres Forbliven i Statstjenesten".

At Kvinderne paa Grund af tidligere Afgang fra Tjenesten skulde være dyrere for Staten, fandt man heller ikke Grund til at antage.

I de fra de forskellige Statsinstitutioner og fra Folkeskolen indhentede Oplysninger mente man ikke, der var nogen „Begrundelse for i Stillinger, hvor Mænd og Kvinder udfører ensartet Arbejde, og hvortil kræves samme Uddannelse, at give de kvindelige Tjenestemænd en ringere Løn end de tilsvarende mandlige".

Paastanden om, at Kvinder i nogle Statsvirksomheder skulde have vist sig mindre anvendelige til kvalificeret Arbejde, vilde, selv om den blev bekræftet i Fremtiden, „ikke kunne faa Indflydelse paa de Virksomheder, overfor hvilke den ikke gøres gældende. En Regel om mindre Løn for Kvinder kunde saaledes ikke faa almindelig Gyldighed".

Men selv om man godkendte denne Paastands Gyldighed, maatte det erkendes, at man ikke for de mandlige Tjenestemænds Vedkommende inden for samme Stilling gør Forskel paa deres Løn, efter som man anser dem for mere eller mindre anvendelige til kvalificeret Arbejde. Mangel paa Evne til at bestride et kvalificeret Arbejde bevirker derimod, at Avancement ikke opnaas, og det gælder selvfølgelig ogsaa kvindelige Tjenestemænd, hvis deres overordnede gør den Erfaring om dem, at de er mindre anvendelige til kvalificeret Arbejde.

„En Begrundelse for forskellig Løn for Kvinder og Mænd lader sig i det hele næppe opstille under Henvisning til saglige Forhold, og naar der i den gældende Lovgivning findes saadanne Bestemmelser endogsaa paa Omraader, hvor den fulde Ligestilling med Hensyn til Arbejdets Kvalitet indrømmes, er det sikkert begrundet i Hensyn, der er Arbejdets Værdi uvedkommende.

Af saadanne Hensyn skal nævnes:

1. at Kvinden som Regel ikke har tilsvarende faktiske Forpligtelser i Henseende til Forsørgelse af andre som Manden,

2. at Kvinden formodes i sin Livsførelse at kunne indrette sig mere økonomisk end Manden,
3. at Kvinden bl. a. af den Grund i stort Omfang viser sig villig til at paatage sig Arbejde for en ringere Betaling end Manden.

Flertallet indrømmede, at man kunde tillægge det under 1) anførte Hensyn en vis Betydning, idet det vilde være ønskeligt, at Udøvere af samme Gerning saa vidt muligt kom paa samme Levefod, men den ugifte Mand maatte da stilles paa samme Vilkaar som den ugifte Kvinde.

Med Hensyn til det under 2) og 3) anførte fandt man ikke, at Staten var berettiget til at drage Fordel af, at Kvinderne som Regel paa Grund af økonomisk Nødvendighed i deres Fritid udførte et Arbejde, som Mændene ikke mente at kunne gøre; og at det var tvivlsomt, om Staten ved at modtage et paa dette Grundlag hvilende Tilbud om villig Arbejdskraft, opnaaede nogen virkelig økonomisk Fordel, idet utilstrækkelig Frihed og Hvile maa indvirke uheldigt paa det tjenstlige Arbejde; „og de Iagttagelser, som under disse Omstændigheder foretages af de overordnede til Bedømmelse af de kvindelige Tjenestemænds Ydeevne, bliver da ogsaa misvisende, ikke mindst hvad den typiske Udholdenhed og Helbredstilstanden angaar.

Ud fra disse Betragtninger maa det formentlig anses for rettest, at der fastsættes samme Løn for Kvinder og Mænd i samme Tjenestestilling."

I Begyndelsen af 1918 havde Anna Westergaard lidt bittert sluttet en Artikel i „Vor Stand" med at udtale, at Lønningskommissionens „første Skridt kan have bibragt os nogen Tvivl om, at den som Helhed er besjælet af den Lydhørhed overfor det kvl. Medlems Ønske, som maa have været forudset, da man nøjedes med at give Kommissionen eet kvindeligt Medlem".

Hvordan det alligevel i sidste Omgang lykkedes dette ene Medlem at faa de førnævnte — fra D. K.'s Standpunkt saa fuldkommen tilfredsstillende — Betragtninger og Slutninger til at staa som Udtryk for Flertallets Mening i den Betænkning, som Lønningskommissionen afgav d. 27. Juni 1919 „vil formodentlig til alle Tider blive en Kommissionsgaade", som Fabrikinspektør Julie Arenholt sagde ved Ligelønsfesten. Forklaringen maa søges i den „Dygtighed, Klarhed, Sejghed og Behændighed" som andre Medlemmer af Kommissionen roste Thora Pedersen for, men det afgørende var dog, at der stod stærke Kræfter bag hende. I nøje Samfølelse med og Samvirken med de kvindelige Tjenestemænd havde D. K. fulgt hendes Arbejde, støttet hende paa forskellig Vis og til sidst mod Slutningen af Kampen sat alle Kræfter ind for om muligt at sikre hende og alle erhvervende Kvinder, at hendes Indsats ikke havde været gjort forgæves.

Den 31. Jan. 1919 indsendte D. K.'s Fællesstyrelse et Andragende til Lønningskommissionen med Krav om samme Arbejdsvilkaar for Kvinder og Mænd:

„Dansk Kvindesamfund, hvis Formaal det er at arbejde for Gennemførelsen af Kvinders fulde Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat (Lovenes § 1 b) tillader sig herved at rette en Anmodning til Lønningskommissionen om i sine Beslutninger ang. de under Staten ansatte Personers fremtidige Arbejdsvilkaar at gennemføre Princippet „Samme Arbejdsvilkaar for Kvinder og Mænd" baade med Hensyn til Løn, Ansættelse og Forfremmelsesbetingelser i de Institutioner, hvor dette endnu ikke er Tilfældet.

Vi anser det ikke for nødvendigt overfor Kommissionen nærmere at gøre Rede for dette Kravs Berettigelse eller for Betydningen af dets Gennemførelse, men skal blot i Almindelighed fremhæve det urimelige i, at foretage en summarisk Vurdering af Kvinders Arbejde i Sammenligning med Mænds og derefter en summarisk Adskillelse mellem Mænd og Kvinder paa Arbejdsomraadet, saa meget mindre, som Grundlaget for en saadan summarisk Vurdering overhovedet ikke kan være til Stede; idet de Vilkaar, under hvilke man indtil nu har anvendt Kvinder, i Henseende til Ansættelsesbetingelser, Løn eller Avancementsmuligheder i mange Virksomheder har været mere eller mindre afvigende fra dem, man har budt Mænd i tilsvarende Stillinger og med tilsvarende Arbejde.

Vi ønsker endvidere at fremhæve, at Gennemførelsen af Princippet „Samme Løn for samme Arbejde" kun da fører til Maalet, naar det knyttes sammen med den fulde Ligestilling m. H. t. Ansættelses- og Forfremmelsesvilkaarene, i modsat Fald vil Resultatet let blive, at visse Arter af Arbejde paa Forhaand maa anses som „passende for Kvinder" og kun bestrides af Kvinder — en Tendens, der allerede spores indenfor flere af Statens Administrationsgrene — og som i Regelen er ensbetydende med relativt daarligt betalt Arbejde og Arbejde uden Avancementsmuligheder for Kvinderne.

Efter vor Opfattelse maa det være Statens Pligt som Arbejdsgiver at stille Landets kvindelige Borgere lige med de mandlige og derved give et Eksempel til Efterfølgelse for private Arbejdsgivere.

Vi udtaler Haabet om, at Kommissionen vil tage disse vore Krav under velvillig Overvejelse."

I „Absalon"[1]) for d. 15. Maj 1919 skrev Anna Westergaard en fortræffelig Artikel, hvori hun Punkt for Punkt gendrev Argumenterne mod Ligelønnen. Bl. a. hævdede hun stærkt, at de to Spørgsmaal om Lønning efter Forsørgerbyrde og Lønning af Mand og Kvinde maatte løses hver for sig,

[1]) Kommunalforeningens Organ.

idet hun mod Paastanden: „Mænd er som Regel Forsørgere, Kvinder ikke" stillede Statistisk Aarbogs Tal: 210 000 Mænd over 20 Aar er ugifte, 110 000 Kvinder er Enker, og spurgte: „Hvilken af disse 110 000 Enker kan mætte sine Børn med den Besked, at det ikke er Reglen, at hun er deres Forsørger??"

Og endelig lod D. K.'s Københavns-Kreds d. 11. Juni 1919 afholde et stort offentligt Møde med Tilslutning fra en Række Foreninger, der havde erhvervende Kvinder som Medlemmer. Ved dette talte Formanden for Københavns Kommunelærerindeforening Sofie Rasmussen, Anna Westergaard som Medlem af Bestyrelsen for Told- og Trafiketaternes Centralorganisation, Sine Veilgaard, Formanden for Købstadlærerindernes Valg-Forbund, Hedvig Post, Formanden for Københavns kommunale Sygeplejerskeforening, og endelig Julie Arenholt som Formand for Dansk Kvindesamfund. Mødet sluttede med følgende Resolution:

> „Ca. 1500 kvindelige Medlemmer af Københavns Kommunelærerindeforening, Lærerindernes Afdeling af Frederiksberg Lærerforening, Danmarks Lærerforening, Dansk Telegrafforening, Dansk Postforening, Den danske Toldetats Forening, Jernbaneforeningen, Københavns kommunale Sygeplejerskeforening, Foreningen af Sygeplejersker ansatte under Krigsministeriet, Postkontoristforeningen, Foreningen af Skrivere og Kontorister i Telegrafetaten, Dansk Kvindesamfund, Centralforeningen for Ministeriernes Embedsmænd og Assistenter, m. fl. forsamlede til Møde i Grundtvigs Hus den 11. Juni 1919 kræver Princippet, „Lige Løn for Mand og Kvinde i lige Stilling", gennemført ved de nu forestaaende Lønreformer og udtaler Haabet om, at Regering og Rigsdag saavel som Landets Kommunalbestyrelser vil tage Konsekvensen af den politiske Ligestilling, som for 4 Aar siden gaves Kvinderne, ved ogsaa med Hensyn til Løn for ydet Arbejde at stille sine mandlige og kvindelige Borgere lige."

Denne Resolution blev efter Raad fra Statsminister Zahle, som var til Stede, først overbragt Lønningskommissionen og siden sendt til Rigsdagen.

De Lønningslove, som Kommissionen udarbejdede, byggede, hvad Mænds og Kvinders Løn angaar, paa ovenomtalte Flertalsbetænkning. Spørgsmaalet var nu, hvordan Rigsdagen vilde stille sig.

Før Rigsdagsvalgene i 1918 havde D. K. interpelleret Kandidaterne saaledes: „Vil De arbejde for, at Mænd og Kvinder overalt i Statens og Kommunens Tjeneste faar lige Løn for lige Arbejde og lige Forfremmelsesvilkaar?" Den langt overvejende Del af Svarene var positive. Saaledes svarede Forstanderen for Statens Lærerhøjskole, at dér blev Mænd og Kvinder lønnet ens, og han var gennem 23 Aar vænnet til at betragte denne Ordning som selvfølgelig.

Da Lønningslovforslagene i Sommeren 1919 behandledes i Rigsdagen, viste det sig da ogsaa, at alle Partier trods visse Indvendinger fra enkelte Medlemmer, kunde gaa ind for Ligelønnen. Der var især af Anna Westergaard og Margrethe Mathiassen blevet gjort et ualmindelig grundigt Oplysnings- og Agitationsarbejde over for Tjenestemandsorganisationernes Ledere og Rigsdagens Medlemmer, saaledes at mange var naaet til en virkelig Overbevisning om dens Rigtighed.

For det konservative Folkeparti anbefalede Folketingsmand Abrahamsen den lige Løn som værende i god Overensstemmelse med Ligestillingen paa det politiske Omraade og den foreslaaede Ligestilling inden for Ægteskabet. Socialdemokratiets eneste Betænkelighed var, at Administrationerne efter Lovforslagets Gennemførelse kunde befrygtes at ville nedsætte Anvendelsen af Kvinder, hvormed Kvinderne jo ikke kunde være tjent, men „Kvindernes Repræsentanter har imidlertid selv erklæret sig for Princippet, og da Socialdemokratiet altid har støttet det og gennemført det, har vi enstemmigt sluttet os dertil". Fra radikal Side imødegik Folketingsmedlem Elna Munch det Synspunkt, som var kommet frem inden for Venstre, at de højere Lønninger vilde lokke Kvinderne bort fra Hjemmene. Meningen var jo ikke, at Lønningerne skulde være ligefrem skræmmende. Netop for Hjemmenes Skyld var det det bedste, at man lønnede kvindelige Tjenestemænd saa godt, at de var i Stand til at skaffe sig den fornødne Medhjælp. I øvrigt blev det udtrykkelig udtalt i Landstinget, at Venstres Kommissionsmedlemmers Stilling ikke dækkede Venstrepartiets Stilling til Kvindernes Krav. Venstre vilde stemme for Forslaget.

Det endelige Resultat blev da en Lov om Statens Tjenestemænds Lønninger af 12. Sept. 1919, der indførte Konjunkturtillæg, Dyrtidstillæg, hvori der blev taget Hensyn til Forsørgerpligt, og Stedtillæg, og lige Løn for Mænd og Kvinder. Dermed havde Danmark vist et godt Eksempel for det øvrige Europa med Hensyn til Efterlevelsen af det Krav, som Kvindeorganisationerne havde fremført under Versailles-Konferencen, og som nedfældede sig i Fredstraktatens 13. Afsnit (om Arbejde): „Mænd og Kvinder skal have lige Løn for Arbejde af lige Værdi."

En tilsvarende Lov af 4. Okt. 1919 drejede sig om Lønninger m. m. for Folkeskolens Lærere. Ved denne sidste Lov fik Lærerne en god Placering. De fik deres Krav om at faa lige saa høj Løn som første Avancementsklasse inden for Civiletaterne opfyldt. En Del Utilfredshed herskede der dog stadig blandt Købstadlærerne, men med god Grund kunde Redaktøren af „Købstadskolen", Skoleinspektør R. Hansen, Hobro, hævde, at ingen vilde „være i Stand til at føre Skygge af Bevis for, at en mandlig Købstadlærer paa Frk. Thora Pedersens Plads vilde have kunnet skaffe en eneste Øre mere

til de mandlige Arbejdere i Skolen". Derfor mente han, at ogsaa Mændene burde paaskønne hende.

At Kvinderne — først og fremmest Lærerinderne og de kvindelige Tjenestemænd, men ogsaa alle de andre, som i den lige Løn havde set et Retfærdighedskrav — jublede og samlede deres Tak om Kommissionens eneste kvindelige Medlem, var kun naturligt.

D. 19. November 1919 holdt D. K. i Studenterforeningen sin Ligelønfest, hvor Anne Bruun blev hyldet „som den, der talte det første manende, vækkende Ord", og Thora Pedersen „som den, der talte et sidste afgørende Ord". Det har sikkert været en af de mest straalende og sejrsglade Fester, D. K. har holdt. Om det gode Humør vidner bl. a. en Sang paa Melodien „Til min gamle Væltepeter":

„... Hvad har Løn med Køn at gøre?
Det maa nok De spørge om!
Naar vi gaar til Sprogmand Kaper,
han, som er en lærd Person
udi Kønnets Videnskaber,
si'r han: Løn — paa Tysk: D e r Lohn,
Samme Ord
gammelt Stammeord,
har med H u n k ø n nix at gøre — ikke mindste Spor!
Kaper, ædle Søn,
Tanken er skam skøn,
men paa Dansk er Løn, saa vidt jeg ved, da F æ l l e s k ø n."

1920—

Naar det i Sangen ved Ligelønfesten særlig gik ud over Københavns Kommunes Skoleborgmester, Dr. E r n s t K a p e r, var det ikke uden Grund. Ganske vist tog Borgerrepræsentationen Konsekvensen af Statens nye Lønprincipper og indførte Ligelønnen for de af Kommunen ansatte Mænd og Kvinder, hvilket naturligvis først og fremmest fik Betydning for Kommunelærerinderne i København. Men det skete ikke med Borgmester Kapers gode Vilje — tværtimod gjorde han gældende, „at det — til ingen Verdens Nytte — kostede Københavns Kommune, inden for Skolevæsenet alene, ca. $1^1/_2$ Million Kroner om Aaret i Sammenligning med, om man var bleven staaende ved den samme Brøksforskel i Løn mellem de to Køn som hidtil". I de følgende Aar blev han da ogsaa Hovedmodstanderen mod „det doktrinære, principbrydende og uretfærdige Ligelønsprincip", som han kaldte det.

„Fremskridtet føder i sig selv Reaktionen," sagde D. K.'s Formand, Julie Arenholt, paa Fællesmødet i Vejen i 1920, da hun omtalte den nyvundne

Ligeløn; og Reaktionen viste sig hurtigt, idet det stadig var Lærerlønningerne, der var Uro om.

I 1920 stiftedes en „Købstadlærerforening", der fandt, at Lønprincippet af 1908 — „ens Grundløn og Løntillæggene som 3 til 1" — stadig var en tilfredsstillende Løsning, og som søgte at drive en Kile ind i Kvindernes Rækker ved at forespørge hos „Husmoderforeningen", om den kunde tænke sig at deltage i Arbejdet mod Ligelønprincippet, hvad denne dog fandt, laa uden for dens egentlige Opgave.

Lærerforeningernes Organer og i visse Dele af Dagspressen fremkom ogsaa Indlæg med Angreb paa D. K., Forsøg paa at vise, hvorledes Gennemførelsen af Ligelønnen havde været et Fejlgreb, — indtil der endelig i 1922 udviklede sig en voldsom Strid mellem Borgmester Kaper og Kommunelærerinderne.

I Januar 1922 skrev Borgmesteren nogle Kronikker i „Nationaltidende", de saakaldte „Økonomiske Stormvarsler", hvis Maal bl. a. var at „bringe Ligelønsprincippet og dets mulige Afløsning — — til fornyet Drøftelse i rette Tid". „Rette Tid," mente Dr. Kaper formentlig det var, fordi Staten og Staden var i økonomisk Bekneb, saa der var opstaaet et „Spareproblem"; og til Løsning af det viste han hen til „de Luksusmillioner, der her (d. v. s. i Lærerindelønninger) kan spares, uden Skade, tværtimod til Gavn".

At Lærerinderne fik for meget i Løn, søgte han bevist ved „en kompetent Institutions nænsomme Skøn", der gik ud paa, at Lærerinderne i København paa Grund af deres højere Sygeprocent, tidligere Pensionering og længere Liv fik en direkte aarlig Overbetaling af ca. 300 000 Kroner. Den kompetente Institution var Københavns Kommunes Lønnings- og Pensionskontor, som til Brug for Borgmesteren under Budgetdebatten i November 1921 havde opstillet en Beregning, der anslog Kommunens Merudgift i Anledning af, at den anvendte Lærerinder i Stedet for udelukkende Lærere, til de ovennævnte 300 000 Kr. Formanden for Københavns Kommunelærerindeforening, Hedvig Baumgarten, opstillede imidlertid straks et andet Regnestykke, der viste, at paa det Budget, som var lagt for 1922—23, vilde Lærerinderne betyde en Besparelse for Kommunen paa 198 331 Kroner i Stedet for at koste 300 000 Kr. mere, altsaa for det Aar en Fejlregning paa 498 331 Kr. „Det kalder Borgmester Kaper en kompetent Institutions nænsomme Skøn," sluttede hun. Da Grundlaget for samme Skøn blev offentlig tilgængeligt i en Artikel i „Københavns Kommuneskole" gennemgik Thora Pedersen det kritisk i samme Blad og kom til det Resultat, at det ikke var „en uhildet Embedsmands neutrale Redegørelse, men en Mands fortvivlede Forsøg paa gennem et slet underbygget Skøn og ud fra et forud indtaget Standpunkt at naa til et givet Facit". Det var en haard Dom, men ikke

uforstaaelig, naar man ser, at for at Facit kunde naas, maatte f. Eks. Kommunens Tab ved Lærerindernes Sygdom ikke alene beregnes efter Udgiften til Vikarer; men ogsaa „det Tab i Arbejdsydelsens Værdi, som fremkommer ved, at en ung og uøvet træder i Stedet for en ældre og erfaren Tjenestemand" maatte vurderes i Penge og tælles med.

Borgmester Kapers Angreb besvaredes med voldsomme Protester fra Københavns Kommunelærerinder, der alle som een udmeldte sig af „Pædagogisk Selskab", saa længe han var Formand. „Det, vi Lærerinder opnaaede under Ligelønkampen, det er for os en Æresag, som vi ikke giver Slip paa uden Kamp," erklærede Hedvig Baumgarten. Og at Kvinderne inden for Skolen ikke behøvede „at slaa Øjnene ned overfor deres mandlige Kolleger", indrømmede ogsaa Skoleborgmesteren: „Jeg erkender fuldt ud Lærerindernes Uundværlighed for Skolen, jeg erkender, at de præsterer meget pligttro, interesseret og dygtigt Arbejde, og at der blandt dem findes flere af den danske Skoles bedste Kræfter, ja Foregangsmænd, der ikke blot gavner det almindelige daglige Arbejde i Skolen, men vogter og nærer dets stadige Fremgang." Ikke paa Grund af ringere Arbejde skulde Lærerindernes Løn skæres ned. At de skulde lønnes lavere paa Grund af deres Køn, vilde ikke mange sige rent ud mere, men saa var der jo „Forsørgerprincippet". Det af de mandlige Lærere tidligere forkætrede Forsørgerprincip blev nu, efterhaanden som Kampen bredte sig og fjernede sig mere og mere fra det finansielle Udgangspunkt, til et Slagord for alle Parter.

Borgmester Kaper, der til at begynde med udtalte: „Det har ingen synderlig Interesse for mig, om Resultatet inden for Skolevæsenet bliver Forskelsløn eller Forsørgerprincip," blev efterhaanden helt varm for det sidste og fremhævede de gifte Læreres Fattigdom over for Lærerindernes Rigdom og luksuøse Tilværelse. Da han dog ikke tænkte paa at give de gifte Lærere mere i Løn, men kun at tage fra Lærerinderne, bemærkede Thora Pedersen dertil, at „ingen fatter, at sultne Munde mættes, fordi andre mister Brødet".

Imidlertid var der i Forsørgerprincippet en Mulighed for, at de stridende Parter kunde komme til Enighed. De mandlige Lærere var kommet til den Erkendelse, at de til Fordel for dette maatte „ofre" de ugifte Lærere, og Kommunelærerforeningens Formand, B r o d t h a g e n, erklærede, at „naar blot Forsørgerprincippet anerkendes paa forsvarlig Maade, agter jeg ingenlunde at komme bort fra Ligelønnen". Lærerinderne var i 1917 gaaet med paa, at der skulde gives Forsørgertillæg ikke blot til Lærere med Børn, men straks naar de giftede sig. Det var fra Lærerindernes Side et Kompromis, ikke en Indrømmelse af, at en Lærers Økonomi forringedes, fordi han fik en Hustru — saadan som de fleste mandlige Lærere og mærkeligt nok ogsaa mange Lærerhustruer syntes at mene. Den eneste Begrundelse for et Hustru-

tillæg, som Thora Pedersen havde kunnet finde i 1917, nemlig Forslaget om, at Lærerne skulde betale Bidrag til Hustrupensionen, bortfaldt med den nye Lønningslov i 1919. Alligevel havde dengang 70 jydske Lærerhustruer — uden at fatte hvilken Ringeagt for deres eget Arbejdes økonomiske Værdi, de derved viste, — protesteret mod de nye Lønningsprincipper. Og i 1922 sluttede Borgmester Kaper Diskussionen med en Appel til de „gifte Koner" og et „Skarpskud" mod Lærerinderne:

> „Det er ikke sandt, at Landets Lærerinder i 1919 vilde bifalde Forsørgertillæg; nej, de vilde gerne give Lærerne „Børnepræmier" — das ist ganz was anderes. *Den gifte Kone maatte der ikke tages Hensyn til* ... og Børnepræmien maatte kun vedvare til Barnets 15. Aar!"

Altsaa Tillæg til Børn var efter Borgmesterens Mening ikke Forsørgertillæg, og at give Tillæg for hvert Barn var ikke at tage Hensyn til de gifte Kvinder! Hvor velgørende klart var ikke i Sammenligning med dette det djærve Svar, som en jydsk Lærerhustru, Byraadsmedlem Christine Jensen Storch i Aalborg i 1919 gav de 70:

> „... den unge Mand skal have Lov at gifte sig, selvfølgelig, men derfor faar Samfundet ingen større Forpligtelser overfor ham. Enten har den Kvinde, han gifter sig med, Betingelsen for at blive en dygtig Husmoder, som kan forvalte hans Løn til Gavn for dem begge, eller ogsaa er hun selverhvervende og er saaledes med til at opretholde det fælles Hjem. — Er hun ingen af Delene? — Ja, saa er hun en Luksusgenstand, som Samfundet slet ingen Forpligtelser har overfor, — det maa blive dens Sag, der gifter sig med hende. Samfundets Forpligtelser kommer først, naar der kommer Børn, og den vokser med Børnetallet. ... Vi Lærerhustruer vil da ikke forlange, at vi skulde holde vor Levefod oppe paa vore Medsøstres — de kvindelige Læreres — Bekostning, ved at de skulde lønnes ringere for deres Arbejde, en ganske uværdig Tanke."

Naar blot Forsørgerhensynet blev taget med i Betragtning, var der heller ingen virkelig Modsætning mellem Lærerhustruernes og de ugifte Lærerinders Interesser for Modstanderne at bygge paa. Ligelønnen var rigtigt forstaaet „til Gavn for alle Kvinder, til Højnelse af det almene Syn paa, hvad Kvinders Arbejde er værd", som D. K.'s Formand Julie Arenholt sagde paa Fællesmødet i 1920, da hun understregede det Ansvar, som i denne Sag paahvilede ogsaa de i Hjemmene arbejdende Kvinder, „Ansvaret for, at der ikke med Støtte fra Kvinder kan skabes Modvilje eller Modbevægelse, der kan bringe det i Fare, som nu er naaet og er den dyrt købte Frugt af de mange Aars Kamp og Arbejde".

„Striden mellem Borgmester Kaper og Københavns Kommunelærerinder

er endt — udadtil. Ikke for at erhverve, men for at bevare en Rettighed, maatte Kvinderne denne Gang ud paa Arenaen. For saa vidt er Begivenheden bemærkelsesværdig og fortjener at optegnes i Kvindesagens Annaler." Saadan skrev Thora Pedersen i „Kvinden og Samfundet" i Februar 1922. Aarene, der er gaaet siden, har vist, at Begivenheden ikke skulde blive enestaaende i D. K.'s Historie; og at Striden kun var endt for en kort Tid.

Under de Forhandlinger om Tjenestemændenes Lønninger, som fandt Sted i Vinteren 1922—23, blev der ikke fra ansvarlig Side rejst Angreb mod Ligelønsprincippet, men i Pressen blev Interessen for Spørgsmaalet holdt vedlige, især ved Indlæg fra Kommunelærere. Saaledes beklagede Kommunelærer Thorkild Jensen i Berlingske Tidende, at han havde støttet Kvinderne i deres Kamp, idet han nu fandt, at man ikke „for de Mænd, som er indtraadt i en Etat under den Forudsætning, at de vilde faa „Mandsløn" deres Liv igennem", burde forandre denne Forudsætning.

En enestaaende Lejlighed til at docere sine Anskuelser om Spørgsmaalet fik Borgmester Kaper ogsaa i Vinterens Løb, idet han d. 9. Marts 1923 skulde tale om „Kvinden og Ligelønnen" paa Universitetet, hvor de akademisk-sociale Foredrag havde Kvinden og hendes Stilling i Samfundet til Emne. Aftenens Forløb skildredes i „Kvinden og Samfundet" som følger:

„Universitetes Anneksauditorium var fyldt til sidste Plads, da Borgmester Kaper besteg Talerstolen. Bladet „København" havde lovet Publikum en glad Aften. Borgmesteren kom ogsaa straks i Stemning. Rød Lygte ude! Det var fint.

— Mine Damer og — Herrer! — Der sad 7—10 Mænd spredt i Forsamlingen.

Borgmesteren lod sit Vid spille — Charmerende. Forsamlingen var gravalvorlig.

Hvad var det? Borgmesteren pudsede sine Lorgnetter og saa sine Tilhørere an. — Der sad Formanden for Københavns Kommunelærerindeforening, Fru Baumgarten, i rolig Sejrsglæde og skuede ud over sine Tropper. De havde pareret Ordre. Paa forreste Række skraas for Talerstolen Anne Bruun. Hendes Ansigt var som hugget i Sten. Ligefor Thora Pedersen. Hun skrev ustandseligt. Anna Westergaard var dyster Alvor. Julie Arenholt behersket som altid. — „Vi er her allesammen. Dine gode Venner Lærerinderne. De kvindelige Tjenestemænd. Holmens faste Stok", stod der skrevet i hendes Ansigt.

Og nu forstod Borgmesteren.

Han saa i sit Papir og slog ind i en anden Gangart; han blev det, han er, Kaper, Dr. phil., Skoleborgmester i København, en Folkets Lærer. Og han formanede Kvinderne til at være fornuftige — til at

tage mod Ræsonnement for Hjemmenes Skyld og for de Kvinders Skyld, som kom efter denne Slægt. — Og han steg ned fra Katederet og forsvandt gennem en Sidedør, og de 10 Mænd sendte en Sejrsalut efter ham."

Det er tidligere nævnt, hvorledes Borgmester Kaper i 1922 underbyggede sin Agitation mod Kommunelærerindernes Ligeløn med en skønsmæssig Beregning, foretaget af Kommunens Lønning- og Pensionskontor. Den 26. Oktober 1925 holdt Borgmesteren i Kommunal Assistentforening et Foredrag om Kvinders Vilkaar under offentlig Ansættelse og benyttede sig da ogsaa ved denne Lejlighed af Tal, som efter Anmodning var blevet meddelt ham af Kontorchef i Magistraten J. Jespersen. Paa Mødet blev der rejst Indvendinger mod disse Tal, og Kontorchefen offentliggjorde dem da i „Absalon" for 1. Dec. i en Artikel om „Forskellen mellem mandligt og kvindeligt Personales Sygeforsømmelser og Pensionshyppighed". Heri opgaves det gennemsnitlige Antal Sygedage pro persona for hele Kommunens Personale (excl. Lærerpersonalet) for de tre sidste Aar:

1922—23:	Mænd	14,4	Kvinder	17,2
1923—24:	„	15,2	„	16,2
1924—25:	„	14,0	„	14,9

Helhedsindtrykket maatte altsaa blive, at Kvindernes Sygelighed var aftaget i paafaldende Grad siden Ligelønnens Indførelse, og at Forskellen paa Mænds og Kvinders Antal Sygedage var blevet ubetydelig. Men dette Helhedsindtryk fandt Kontorchefen misvisende; det gav „et altfor gunstigt Billede af det kvindelige Personales Sygelighed". Derfor anførtes ogsaa visse Undergrupper, hvor Forskellen paa Mænds og Kvinders Sygelighed var betydelig større, deriblandt Lærerpersonalet. For dettes Vedkommende var Tallene i de samme tre Aar: Mænd: 13,5; 14,4; 13,7; Kvinder: 26,7; 24,2; 21,6; d. v. s. disse er ikke de reelle Tal; de er fremkommet ved at lægge 50 % til de virkeligt forsømte Dage ud fra den Forudsætning, at der er lige saa mange Sygedage i Ferierne som i Skoletiden. Men i alle Tilfælde var Forskellen paa mandlige og kvindelige Læreres Sygeforsømmelser betydelig. Dog var Nedgangen i Kvindernes Sygedage lige saa afgjort som for de andre Tjenestemandsgruppers Vedkommende. Alligevel blev det slaaet fast som „en Kendsgerning", at Kvindernes Sygedagetal under nogenlunde lige Arbejdsforhold og lige Aldersfordeling er væsentlig større end Mændenes.

Til Belysning af Pensionsforholdene opstillede Kontorchefen en Beregning, der viste, at naar en Lærerenke regnedes lig en halv pensioneret Lærer (idet Enkepensionen beløber sig til Halvdelen af Egenpensionen), og der

blev trukket 20 % fra Antallet af pensionerede Lærerinder (idet der var ca. 25 % flere Lærerinder end mandlige Lærere) saa viste det sig, at Antallet af pensionerede Lærerinder var større end det sammenlagde Antal af pensionerede Lærere og Lærerenker. Og Kontorchefen drog da den Slutning, at „den Omstændighed, at Lærernes Konto belastes med Enkepension, mere end opvejes af, at Lærerinderne har en længere gennemsnitlig Pensionisttid".

Kort sagt, Konklusionerne af denne Statistik var vel egnede til at støtte Borgmester Kapers stadige Paastand, at Lærerinderne paa Grund af højere Sygeprocent, tidligere Pensionering og længere Levetid var dyrere Arbejdskraft end de mandlige Lærere, — naar de fik Ligeløn!

Københavns Kommunelærerindeforening protesterede naturligvis i „Absalon" mod Kontorchef Jespersens Artikel; men den gjorde mere endnu. Sammen med Dansk Kvindesamfunds Københavns-Kreds udgav den i Februar 1926 en lille Pjece paa 8 Sider med Titlen „Misvisende Tal angaaende Syge- og Pensionsforhold" [1]).

I denne blev det paapeget, at i de Grupper, hvor Kontorchefen havde fundet den store Forskel mellem Mænd og Kvinder, hvad Sygedage angik, var Alder og Arbejdsvilkaar vidt forskellige. Alderen, fordi Mændene i stort Tal var avanceret ud af Grupperne, medens næsten alle de kvindelige Tjenestemænd blev deri. Vilkaarene, fordi Løn og Arbejde var uensartede; saaledes sammenstilledes Arbejdere med 70 Kr. om Ugen og Rengøringskoner med 44 Kr. i een Gruppe og i en anden Sygeplejeelever og medicinske Kandidater.

Med Hensyn til Lærernes Sygedage protesterede man mod de konstruerede Tal, der tillagde det kvindelige Personale Sygedage, det maaske aldrig havde haft, og som i hvert Fald ikke havde kostet Kommunen en rød Øre; og man understregede den tydelige Nedgang i Lærerindernes Sygedage, der rimeligvis skyldes de bedre Levevilkaar, ligesom den Forskel, der var, naturligt kunde forklares ved de mange Tjenesteaar paa lavere Løn, som de fleste af Lærerinderne havde bag sig. Derfor mente man heller ikke, at en „gyldig" Statistik kunde laves i de første 50 Aar.

Hvad Pensionsbekostningerne angaar, havde Københavns Kommunelærerindeforening allerede i Dec. 1924 ladet Fuldmægtig i Statistisk Departement, cand. polit. Meta Hansen, foretage en Beregning. Den gav det Resultat, at de gennemsnitlige Udgifter til at pensionere en mandlig Lærer beløb sig til 39,014 Kr. og til en kvindelig Lærer 34,662 Kr. Mod Kontorchef Jespersens Opstilling af Beregningen indvendtes det, at han ikke havde taget med

[1]) Skrevet af Trafikkontrollør Anna Westergaard og Telegrafkontrollør Margrethe Mathiassen.

i Betragtning, at en større Procent (ca. 1,4) af Kvinderne end af Mændene (ca. 0,5) forlod Tjenesten uden at faa Pension og altsaa betød en Besparelse; og ligeledes, at han ikke havde vist selve Bekostningen ved Pensioneringen.

Pjecen sluttede med at erklære det for „meningsløst at lægge en ensidig Syge- eller Pensionsstatistik til Grund for Bedømmelsen af, om et Samfund bør anvende Tjenestemænd af det ene eller det andet Køn, mens alle andre Hensyn eller Bedømmelsesomraader paa Forhaand lades ude af Betragtning", og med Krav om, at Kommunen maatte „indrette sig med ligeligt Hensyn til sine mandlige og kvindelige Borgere".

Denne Pjece blev overbragt Undervisningsministeren og sendt til Københavns Borgerrepræsentanter og Pressen, foruden at D. K. sikrede sig Eksemplarer til Brug for Fællesstyrelsens Medlemmer og Kredsformændene, og den bidrog utvivlsomt til at udbrede en bedre Forstaaelse af disse Forhold hos Offentligheden. Dertil kom, at Københavns statistiske Kontor noget senere udgav en Statistik over Sygeligheden blandt Byens kommunale Tjenestemænd for Aaret 1924—25 — en Statistik, som i ingen Henseende afkræftede Indholdet af „Misvisende Tal", men tværtimod paa visse Punkter syntes at underbygge dens Paastande yderligere. Saaledes viste den, at de lavest lønnede Klasser havde den højeste Sygeprocent baade for Mænd og Kvinder; og ligeledes at Agitationen mod Kvinderne paa Grund af deres Sygedage i hvert Fald var uretfærdig mod over Halvdelen af dem, idet 52,3 % af dem overhovedet ingen Sygedage havde. Yderligere godtgjorde den, at Lærerinderne gennemgaaende var ældre end de mandlige Lærere, (21,2 % af dem var under 35 Aar mod 28 % for Mændenes Vedkommende) og derfor maatte have en Slags anerkendt „Ret" til at have flere Sygedage end de sidste.

Den 14. December 1926 dannedes Ministeriet Madsen-Mygdal med Nedskæring af Statens Udgifter som første Punkt paa Programmet. Af en planlagt Besparelse paa ca. 74 Millioner for Staten og Kommunerne var det Meningen, at henved Halvdelen skulde vindes ved en Nedsættelse af Tjenestemandslønningerne. I forskellige Dagblade undlod man naturligvis ikke at pege paa, at nu var der en Mulighed for at komme af med Ligelønnen. Inden for D. K. blev man derfor urolig, og paa et Forretningsudvalgsmøde d. 20. Jan. 1927 blev det vedtaget, at Forfatteren Gyrithe Lemche og Seminarielærer Dagmar Nielsen skulde henvende sig til Finansminister Neergaard og siden maaske ogsaa til Undervisningsminister Byskov og Indenrigsminister Kragh.

En travl Dag stod de to Repræsentanter for D. K. Vagt ved Ministrenes Overtøj i Rigsdagen for endelig at faa talt med Finansministeren. De belønnedes med et Løfte om, at Ligelønsprincippet skulde forblive urørt, og senere

fik man Vished for, at heller ikke Undervisningsministeren havde tænkt at rokke ved det.

Der blev heller ikke i Lovforslaget rørt ved selve Princippet, og efter at Sagen var grundigt drøftet paa et Møde i Forretningsudvalget d. 11. Februar, hvortil Formanden for Stemmeretsalliancens internationale Ligelønsudvalg, Fabrikinspektør Julie Arenholt, og desuden Lærerinde Thora Pedersen og Trafikkontrollør Anna Westergaard, der begge kom lige fra Mødet mellem Finansministeren og Tjenestemændenes Repræsentanter, særligt var indbudt, blev det vedtaget efter Henstilling fra Anna Westergaard, at man skulde forholde sig afventende. Loven af 27. Juni 1927 blev ogsaa i det store og hele tilfredsstillende for D. K. Paa Fællesmødet paa Nyborg Strand 1927 udtalte D. K.'s Formand Elisa Petersen i den Anledning:

> „Vi haaber, og vi tror, at dette, at Ligelønnen har bestaaet sin Prøve, vil betyde, at Princippet nu er at betragte som fastslaaet — som anerkendt. Vi glæder os over det for Kvindernes Skyld Verden over, thi i alle Verdens Lande bærer Kvinder Kravet om Ligelønnen frem — Kravet om, at Mand og Kvinde skal lønnes efter samme Skala indenfor samme Beskæftigelse eller Grad. Det eneste retfærdige Lønningsgrundlag for saavel Mænd som Kvinder."

Med en vis Ro kunde man nu imødese den Revision af Lønningslovene af 1919, som ifølge Bestemmelse i disse skulde finde Sted efter 10 Aars Forløb. Alligevel søgte D. K. naturligvis at sikre Kvinderne en Repræsentation i den Lønningskommission, som skulde nedsættes. I September 1928 sendtes et Andragende herom til Statsministeren. Man haabede, at Thora Pedersen ogsaa denne Gang maatte komme til at sidde i Lønningskommissionen. Der kom imidlertid ingen Repræsentanter for de kvindelige Tjenestemænd med i den Kommission, som Finansminister Bramsnæs nedsatte i 1929; men der kom dog en Kvinde med ligesom i 1917, idet Landstingsmedlem Henriette Crone var blandt de rigsdagsvalgte Medlemmer. Hendes Standpunkt afveg imidlertid i et væsentligt Spørgsmaal fra de kvindelige Tjenestemænds og D. K.'s, nemlig med Hensyn til Bestemmelsen om tvungen Barselhvile, som hun gik ind for.

Af særlig Interesse for Kvinderne kom Lønningslovene af 31. Marts 1931 til foruden denne Bestemmelse at indeholde den saakaldte „Udstyrsparagraf". Den gaar ud paa, at der skal betales kvindelige Tjenestemænd, der forlader Tjenesten paa Grund af Ægteskabs Indgaaelse, en vis Godtgørelse (for hvert fuldt Tjenesteaar $^1/_8$ af Aarslønnen med Stedtillæg, dog ingensinde over 1 Aars Løn) for Tab af Pension, som de selv havde været med til at betale, og for at have været Staten en billig Arbejdskraft. Det er en ikke i og for

sig urimelig Bestemmelse, men dog en „blomstersmykket Fælde", som man har kaldt den, egnet til at friste unge Kvinder til at forlade Tjenesten, naar de gifter sig.

Men ogsaa „Fælder", som der ikke er nogen forsonende Blomsterudsmykning ved, sættes der for Kvinderne med det Formaal at gøre Ligelønsprincippet mindre effektivt i Praksis. Indenfor Skolen sker det gennem Forskoleinstitutionen (se D. K. og Skolen S. 153), indenfor Etaterne gennem en Kontoristklasse uden Avancementsmuligheder og helt eller overvejende forbeholdt Kvinder. Vedrørende den sidste sendte D. K. i December 1936 i Tilknytning til et offentligt Møde, som Centralraadet for Statens Kontoristklasse havde arrangeret under Ledelse af Assistent Inger Hempel, et Andragende til Regeringen, hvori man indtrængende anmodede om, at denne Klasse maatte blive gjort tilgængelig baade for Mænd og Kvinder, og at Reglerne for Overgang til Elevstilling maatte blive ensartede for Mænd og Kvinder.

ALDERS- OG INVALIDERENTE

I 1919 behandledes der i Rigsdagen et Lovforslag om Aldersrente, der byggede paa det Princip, at Aldersrenten skulde være „en virkelig Ret, en Pension eller Efterløn, der af Samfundet ydes Arbejdsinvaliderne", ikke som før en Understøttelse. Man skulde saa vente, at Ligelønsprincippet ogsaa var blevet lagt til Grund her, men der var imidlertid fastsat betydeligt mindre Beløb for Kvinder end for Mænd. I flere Andragender søgte D. K. at faa denne Uretfærdighed fjernet fra Loven, men forgæves. Ved Socialreformen i 1933 bibeholdtes Forskellen i Ydelserne til mandlige og kvindelige Aldersrentenydere og Invalider. Paa Fællesmødet i Aarhus samme Aar, hvor D. K. drøftede Socialloven med Socialminister Steincke, svarede denne paa en Indvending mod disse Punkter i Loven fra cand. jur. Edel Saunte, at Statistikken viste, at Kvinder faktisk klarer sig med mindre end Mænd. At det nødvendigvis maa være saaledes, saa længe Kvinderne faar mindre, saa man i Lovgivningen bort fra, men fra D. K.'s Side bestred man (i et Andragende af 4. April 1936 om Ændringer i Lov om Folkeforsikring, gentaget i Oktober samme Aar) „Samfundets moralske Ret til at tage til Indtægt for det offentliges Økonomi" den gamle Kvindes „gennemsnitlige særlige Dygtighed eller Nøjsomhed", og man gjorde gældende, at Ydelserne til Folkeforsikringen er de samme for Mænd og Kvinder. Men hidtil har Arbejdet for at sikre de gamle og invalide Kvinder lige saa gode Kaar som de gamle og invalide Mænd været resultatløst.

DANSK KVINDESAMFUND OG KIRKEN

„Det følger af sig selv, at den levende Christendoms Forhold til Kvindeligheden altid maa være det samme som Christi Forhold til Kvinden,"
.... „saa er det jo soleklart, at hvis vi som Christi Tjenere og Evangelister ikke stiller os i samme venlige, inderlige og kjærlige Forhold til den troende Kvinde, men tværtimod skabe os, som om hun kun med Nød og næppe kunde komme til at leve med Christus og maatte i alt Fald aldrig opløfte Røsten blandt Folket til hans Priis, da skeer Kvinden Uret, og da har Herren Skam af os som sine Tjenere."
.... „Naar derfor de Skriftkloge, selv hos os, hvor man dog mere end de fleste andre Steder stræbde at lade Kvindens Tro og Kjærlighed skee Ret, dog har indbildt sig, at det, at opløfte Røsten til Herrens Pris i Forsamlingen, det maatte dog Kvinden under ingen Omstændigheder, end sige da, at vi højt skulde behøve de troende Kvinders Hjælp til deres eget Kjøns og i det hele til Hjertets, Menneske-Hjertets Oplysning om Guds Rige og Indførelse deri, da er det kun af Uforstand saa vel paa Herrens og hans Apostlers Ord som paa deres Exempel."
.... „Derfor skal og vil det herefter ogsaa i denne Henseende blive bedre med os."

N. F. S. Grundtvig.

(Af en Prædiken holdt i Vartov Kirke 3die Faste Søndag 1856.)

Efter at Ligelønskampen i 1919 var ført til et heldigt Resultat, blev Kvindernes Adgang til offentlige Stillinger i det hele taget drøftet i Rigsdagen. Der viste sig kun at være Vanskeligheder paa to Punkter, nemlig med Hensyn til militære og kirkelige Embeder. Med Hensyn til de første ønskede Kvinderne selv ikke at tage Kampen op, men Modstanden mod deres Adgang til Præsteembedet ramte dem dybt. Før dette endnu ikke løste Problem behandles, skal nævnes et Par andre Forhold, hvor Kvinderne tidligere ogsaa har mødt en fjendtlig Holdning fra Kirkens Side.

VIELSESRITUALET

Allerede i 1899 fandt man selv fra en vis kirkelig Side, at det dog var for galt, at Præsten ifølge det autoriserede Brudevielsesritual af 24. Marts 1897 skulde sige til de Kvinder, som kom til Kirken for at faa deres Ægteskab helliget: „I Kvinder, værer Eders egne Mænd underdanige som Her-

ren; thi Manden er Kvindens Hoved, ligesom og Kristus er Menighedens Hoved, og han er sit Legemes Saliggører" (Efes. 5,22). Man tog da dette Stykke ud og erstattede det med de ikke helt saa forargelige Ord fra I. Pet. 3,1: „I Kvinder, værer Eders Ægtemænd underdanige ... thi saaledes frydede sig ogsaa fordum de hellige Kvinder, som haabede paa Gud og var deres Ægtemænd underdanige."

Men galt var det naturligvis stadig, og en mere gennemgribende Reform var absolut paakrævet, hvis ikke Kirken vilde tvinge selv kristne Kvinder til at gaa ud af Kirken, som de tidligere maatte for at kunne gifte sig paa borgerlig Vis. Ganske vist forsvarede man det gamle Ritual med, „at det havde saamænd ingen Indflydelse paa Ægteskaberne, hvad Præsterne sagde". Men det var dog vist for stor Beskedenhed fra Præsternes Side. Astrid Stampe Feddersen mente tværtimod, at „netop de bedste Kvinder, de stille, fromme, pligtopfyldende, har lagt sig Præstens Ord paa Sinde, og er bleven forkrøblede i Samlivet med en Mand, der troede, han af Gud var bestemt til at herske over sin Hustru".

Derfor tog hun Arbejdet for en Ændring af Ritualet op indenfor D. K., og paa Fællesmødet i Aalborg 1905 vedtoges det at andrage de kirkelige Myndigheder om at fjerne det nævnte Skriftsted. Man henviste imidlertid D. K. til at vente; og dette tog saa Sagen helt i sine egne Hænder.

Paa Fællesmødet i Odense 1908 blev der efter Forslag fra Astrid Stampe Feddersen nedsat et Udvalg, som skulde udarbejde Forslag til et nyt Ritual. I dette kom foruden hun selv følgende til at sidde: Johanne Vahl Blauenfeldt, Astrid Hostrup, Louise Høgsbro, Jutta Bojsen-Møller, Bothilde Scheuer, Præsterne Mollerup og Welding og daværende Provst Ostenfeld og endelig Professor Torm og Borgmester Rosenørn.

Paa Fællesmødet i Holstebro i 1909 forelagdes Resultatet af Arbejdet, som godkendtes med Tak.

Udkastet til Ritualet havde følgende Ordlyd[1]):

> „Da I nu have givet Eder i Ægteskab sammen, saa hører først af Guds Ord, hvorledes Gud selv har indstiftet denne Stand:
>
> I Skabelsens Bog staar skrevet: Gud sagde: Lader os gøre et Menneske i vort Billede efter vor Lignelse. Og Gud skabte Mennesket i sit Billede. Og han sagde: Det er ikke godt, at Mennesket er ene; jeg vil give ham en Medhjælp, som skal være hos ham. Og Gud velsignede Manden og Kvinden og sagde til dem: Vorder frugtbare og mangfoldige[2]) og opfylder Jorden og gører Eder den underdanig!

[1]) Sml. Ritualet af 1897 og Ritualet af 1912, som findes i „Salmebog for Kirke og Hjem".

[2]) Det synes, som om Udvalget gerne vilde have udeladt disse Ord, men det turde ikke, siger Astrid Stampe Feddersen.

Og at Ægteskabet er en Pagt, i hvilken der kræves ubrødelig Troskab, det lærer vor Herre Jesus Kristus os, idet han siger:

(Have I ikke læst, at) Skaberen skabte dem fra Begyndelsen som Mand og Kvinde og sagde: „Derfor skal en Mand forlade sin Fader og Moder og holde sig til sin Hustru, og de to skulle blive eet Kød." Derfor hvad Gud har sammenføjet, maa et Menneske ikke adskille."

Og til Manden siger Apostelen Paulus:

„I Mænd, elsker eders Hustruer, ligesom ogsaa Kristus elskede Menigheden og hengav sig selv for den."

Og til Kvinderne siger Apostelen Peter:

„Eders Prydelse skal ikke være den udvortes, men Hjertets skjulte Menneske med den sagtmodige og stille Aands uforkrænkelige Prydelse, hvilket er meget kosteligt for Gud."

Kommer iøvrigt under Eders daglige Samliv Apostelen Paulus' Ord i Hu:

„Vorder velvillige imod hverandre, barmhjertige, tilgivende hverandre, lige som jo Gud har tilgivet Eder i Kristus" og fremdeles: „Siger Gud og Faderen Tak for alle Ting i Vor Herres Jesu Kristi Navn og underordner Eder hverandre i Kristi Frygt."

Og endelig:

„Vaager, staar faste i Troen, værer mandige, værer stærke. Alt ske hos Eder i Kærlighed."

At dette nu maa fuldbyrdes paa Eder under Eders Samliv, derom bede vi med og for Eder i Jesu Navn."

Med Ritualforslaget fulgte en Begrundelse, udarbejdet af Professor Torm og Pastor Welding, der om Kvindens Underordnelse under Manden bl. a. sagde:

> „Vi holder for, at et saadant Skriftord, der har sin særlig skarpe Form efter de Tidsforhold, under hvilke det først blev sagt, ikke egner sig til at være Led i et Ritual, hvor det, udtaget af sin Sammenhæng og som direkte Tiltale til de enkelte, bliver det Udtryk for Sagen, som Kirken vedkender sig. Og det kan Kirken saa meget mindre gøre, som dette Ord i det brede Folk sikkert ofte er blevet misbrugt til, at Mændene, med det som Hjemmel, tiltager sig en brutal Overhøjhedsret over Kvinden."

D. K.'s Ritualforslag med Motiveringen blev derefter indsendt til Regering og Rigsdag og til Biskopperne, men der skete ikke foreløbig noget i Sagen. En Tid senere henvendte D. K. sig til Sjællands Biskop Peder Madsen[1]), som lod til at have nogen Forstaaelse for Spørgsmaalet, og da

[1]) Han fortjener iøvrigt at nævnes, fordi han i sit Testamente bestemte, at hans og hans Hustru, Charlotte Storchs Ejendom, Vedbygaard, skulde overgaa til at blive en Stiftelse, der bl. a. skulde yde Sommerferieophold til kvindelige Studenter, som læser til teologisk Embedseksamen.

Biskopperne endelig i 1911 udsendte et Forslag til Ritualer, de havde udarbejdet, viste det sig, at D. K.'s Ritualforslag havde faaet en ikke ringe Indflydelse paa Ritualet for Brudevielser, der i en let ændret Form blev autoriseret til valgfrit Brug ved kgl. Resolution af 19. Juli 1912.

Foruden at Ordene om Kvindens Underdanighed var udgaaet, var der sket en anden væsentlig Ændring ogsaa ifølge D. K.'s Forslag. Ordet: „Hvad Gud har sammenføjet, maa et Menneske ikke adskille" stod i det gamle Ritual lige efter Ægteskabserklæringen og virkede paa den Maade „til at udbrede og opretholde den Misforstaaelse, at det er Præstens Erklæring over Brudeparret i den treenige Guds Navn, der er ensbetydende med Guds Sammenføjning, medens der jo i Virkeligheden tænkes paa deres sande og ærlige Hjertens Forening for Guds Øjne. Dertil kommer, at idet dette Ord lyder som et Led af selve Erklæringen, faar det Udseende af, at Kirken derved vedkender sig som sin Opfattelse, at Skilsmisse er umulig, hvad den dog ikke kan, da Jesus selv i et vist givet Tilfælde tænker sig den mulig." (Motiveringen til D. K.'s Forslag). I det nye Ritual kom Ordet til at staa i den Sammenhæng, hvori det oprindelig er udtalt.

„Kun een Sætning kunde vi ønske udeladt i Biskoppernes Forslag, det er den, hvori Paulus ligner Kristi Forhold til Menigheden med Ægteskabet mellem Mand og Kvinde" skrev Astrid Stampe Feddersen: „Det forekommer os dog, at der er en Væsensforskel paa Forholdet mellem Kristus, Guds Søn, hvem Menigheden tilbeder som sin Herre, og hans Menighed, og saa Forholdet mellem to ligestillede Ægtefæller."

Men iøvrigt var man fra D. K.'s Side fuldt ud tilfreds med det nye Ritual og fandt det i en vis Henseende bedre end D. K.'s eget Forslag, idet det ikke indeholdt noget Ord, som var rettet til Kvinden alene, men kun Forjættelser og Formaninger til dem begge i Fællesskab. „Efter dette Vielsesritual kan enhver kristen Kvinde lade sig vie uden at stødes af Præstens Ord," skrev Astrid Stampe Feddersen, idet hun bragte D. K.'s varme Tak for det nye Ritual.

MENIGHEDSRAADENE

Det fremhæves undertiden af kirkeligt interesserede Mennesker, at det var i kirkelige Spørgsmaal, Kvinder først fik Stemmeret, nemlig ved Loven om Indførelse af Menighedsraad af 1903 (nugældende Lov af 30. Juni 1922), der gav Kvinder baade Valgret og Valgbarhed.

Hvis de dermed mener, at Kvinderne har noget at takke Kirken for paa det Punkt, har de dog ikke Ret; det var ikke den, men Kultusminister J. C. Christensen og Rigsdagen, Kvinderne skylder Tak for dette

Fremskridt. Begejstringen i kirkelige Kredse var langt fra ublandet — den var det ikke overfor selve Institutionen: „Forslaget vil prisgive Kirkens allervigtigste Interesser" spaaede „Kristeligt Dagblad"; men den var det ganske særlig ikke overfor Kvindernes Meddeltagelse. Da Loven var gennemført, skrev Pastor Moe: „Efter min Mening er Kvinder ikke valgberettigede efter Guds Ord — under alle Omstændigheder ikke valgbare."

Resultaterne af Valgbarheden er heller ikke store. Det er næppe forkert at sige, at Antallet af Mænd og Kvinder i Menighedsraadene har været omvendt proportionalt med Antallet af kirkesøgende Mænd og Kvinder: Mange Kvinder i Kirken og faa i Menighedsraadet, faa Mænd i Kirken og mange i Menighedsraadet. I 1930 valgtes saaledes 14.424 Menighedsraadsmedlemmer; heraf var 11.998 eller ca. 83 % Mænd og 2.426 eller ca. 17 % Kvinder.

Det er Kvindernes egen Skyld, kan man sige. Det er sandt, og D. K. har ogsaa mange Gange forud for et Menighedsraadsvalg gjort Kvinderne opmærksom paa deres Ret og deres Pligt. Men selv om det er Kvindernes egen Skyld, kan man næppe helt tage Ansvaret fra de Menighedens Ledere, der lærte Kvinderne og deres „læge" Mænd, at efter „Guds Ord", hvis Grundtekster de ikke havde lært at tyde og tolke, var Kvinder hverken valgberettigede eller valgbare. Som om Bibelen havde sagt noget om J. C. Christensens Menighedsraad. I. Kor. det 14. om, at Kvinderne skulde tie i Kirkerne, kunde vel næppe bruges til at forbyde dem at skrive Kryds paa en Stemmeseddel uden for Kirken, — hvor forskelligt dette Ord saa ellers er blevet fortolket i Tidens Løb. Poul Helgesen, Protestantismens tapre Modstander fra Reformationstiden, tænkte, at Meningen med de Ord var, at Kvinderne skulde lade være at synge med i Salmerne, da deres høje, lyse Stemmer maaske kunde forstyrre Mændenes Andagt og bringe dem til at tænke paa mere verdslige Lyster. Den Betænkelighed hører man dog aldrig mere fremsat selv af Paulus' ivrigste Disciple i vore Dage. Der er intet i Vejen for, at Kvinder maa synge i Kirkekor; men det er jo ogsaa et ret beskedent „Embede" i Kirkens Tjeneste og lønnes daarligere for Kvinder end for Mænd. Organister kan Kvinder ogsaa blive, og ligeledes Klokkere, skønt de yderst sjældent er blevet det; det er jo straks et noget bedre Embede. Men kommer vi saa højt op som til Præsteembedet, kommer vi til et sørgeligt Kapitel i de kristne Kvinders Historie, — og i D. K.'s Historie. Ganske vist maa Kvinderne nu tale i Kirkerne, og ganske vist er alle kristeligt motiverede Betænkeligheder svundet i Tidens Løb, men Embederne maa Kvinderne endnu ikke faa.

KVINDELIGE PRÆSTER

Den kgl. Anordning af 25. Juni 1875, som gav Kvinder Adgang til at studere og tage Embedseksaminer og erhverve akademiske Grader ved Universitetet, indeholdt følgende Undtagelsesbestemmelse:

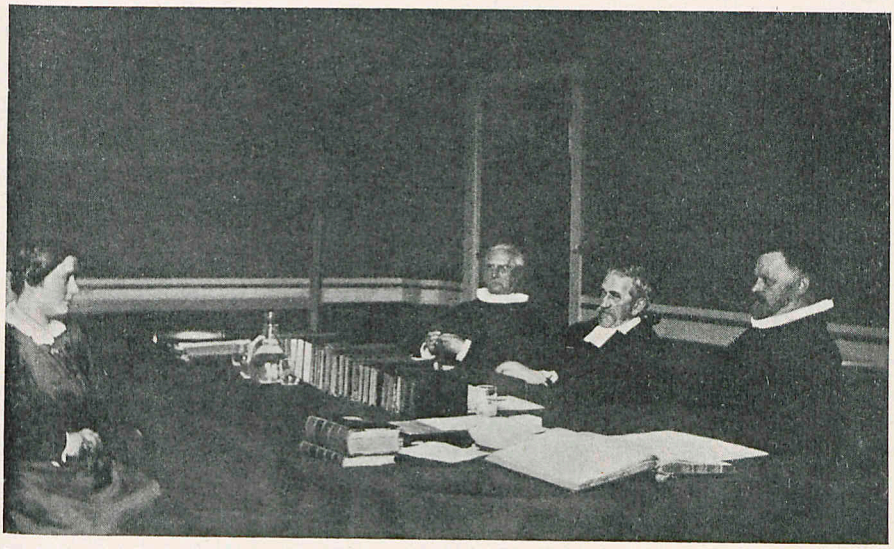
> „Dog skulle kvindelige theologiske Studerende ikke have Adgang til at indstille sig til theologisk Embedsexamen eller til at erhverve akademiske Grader ved det theologiske Fakultet, men deres Studier afsluttes ved en særlig Religionsprøve, hvis Indhold og Beskaffenhed fastsættes af Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet. Kvindelige theologiske Studerende skulle ikke have den Adgang til at bestige Prædikestolen, som ved Lovgivningen er tillagt mandlige theologiske Studerende."

Begrundelsen fra det teologiske Fakultet for denne Undtagelse samlede sig i en Henvisning til I. Kor. 14, 34—35. („Ligesom i alle de helliges Menigheder skulle eders Kvinder tie i Forsamlingerne, thi det tilstedes dem ikke at tale, men lad dem underordne sig, ligesom ogsaa Loven siger. Men ville de lære noget, da adspørge de deres egne Mænd hjemme; thi det er usømmeligt for en Kvinde at tale i en Menighedsforsamling.")

„Vist nok fører det theologiske Studium ikke umiddelbart til præstelig Virksomhed, men hiint er dog det første Skridt, som letteligt kan drage det andet efter sig." Den sikreste Bom mod kvindelige Præster var derfor efter Fakultetets Mening helt at forbyde dem at tage Embedseksamen. Derimod blev der fastsat Regler for den omtalte Religionsprøve ved ministeriel Bekendtgørelse af 29. Juni 1876.

Ingen Kvinder følte sig imidlertid kaldet til at tage denne Prøve, og da der endelig var en, som begyndte at studere Teologi, vilde hun ogsaa have Adgang til at tage Embedseksamen. Hun ansøgte derfor Ministeriet, som spurgte Konsistorium, der atter lod Sagen gaa videre til det teologiske Fakultet. Her anbefalede et Flertal bestaaende af Professorerne Madsen, Jacobsen, Ammundsen og Torm, Andragendet, medens Professor Scharling stadig stod paa Fakultetets Standpunkt af 1875. Ministeriet fulgte Flertalsindstillingen, og ved kgl. Anordning af 30. December 1904 fik Kvinder Adgang til at tage Embedseksamen og erhverve akademiske Grader ved det teologiske Fakultet. Dermed fulgte naturligvis ingen Ret for dem til at blive Præster i Folkekirken, saa lidt som de andre Universitetseksaminer gav Kvinder nogen „Adkomst til offentlig Embedsansættelse". Det var udtrykkeligt bemærket i Anordningen af 1875.

Ejheller skulde dette første Skridt „letteligt drage det andet efter sig", som Professor Scharling havde troet. Det Billede, som findes paa D. K.'s Kontor, af den første kvindelige cand. teol., Rigmor Larsen, som hun i 1916 sad ved det grønne Bord og blev eksamineret af Professor Scharling med en kjoleklædt Provst og en dito Sognepræst som Censorer, det er endnu ikke blevet blot et historisk Kuriosum. Det minder stadig om, at der er

Den første kvindelige Teolog, Rigmor Larsen, eksamineres af Professor Henrik Scharling. Censorerne er Provst Anders Andersen og Pastor Ludvig Glahn.

unge Kvinder, som underkaster sig denne Eksamen uden at have Mulighed for bagefter at komme til at virke i den Gerning, de føler sig kaldet til — hvis ikke Arbejdet paa at faa Loven forandret og Fordommen brudt ned bliver ført til Ende.

Den Lov, som skal forandres, er Lov af 4. Marts 1921 om Kvinders Adgang til Tjenestestillinger og Hverv. Før den Tid var der ingen Lov, som udtrykkelig formente Kvinder Adgang til Præsteembeder; men skulde det forstaas saadan, at naar det ikke var forbudt, saa var det tilladt, eller saadan, som man efter Praksis maatte antage, at naar det ikke udtrykkeligt var tilladt, saa var det forbudt? Det Problem rejste et af de nyvalgte kvindelige Rigsdagsmedlemmer, cand. mag. Elna Munch, med Hensyn til Rektorembeder og Præsteembeder under Finanslovdebatten i Folketinget i 1918. Kirkeminister Povlsen svarede paa Forespørgelsen om Præsteembeder, at han ikke troede, der var noget i dansk Lovgivning, som forbød Kvinder at blive Præster, og at han personlig ikke kunde se, at der var noget som

helst principielt til Hinder derfor, men at Stillingen vist nok var saadan, at der maatte en Lov til, for at det kunde ske.

Forslag til en saadan Lov blev da fremsat af Statsminister Zahle i Folketinget d. 14. Januar 1919, idet det var Tanken at give Kvinder „under de samme Betingelser som Mænd Adgang til alle ved Lov bestemte Tjenestestillinger og Hverv under Stat og Kommune, militære ene undtagne".

I Folketinget fik Forslaget en meget velvillig Behandling. Paa Venstres Vegne gav Jensen-Sønderup det fuld Tilslutning, Socialdemokratiets Ordfører, Kammersgaard, mente ikke alene, at Kvinder havde særlige Evner for Præstegerningen, men ogsaa at „en Bispestilling særlig egnede sig for Kvinder". Elna Munch anbefalede naturligvis Forslaget varmt paa det radikale Partis Vegne. Ogsaa fra konservativ Side blev der givet Tilslutning. Mathilde Malling Hauschultz mente, at Loven vilde faa størst Betydning med Hensyn til Dommer- og Præsteembeder, hvis den da ikke nøjedes med at blive en Lov paa Papiret. K. Birck ansaa det ogsaa for principielt rigtigt, at Kvinder fik Adgang til alle Embeder. J. Oskar Andersen kunde personlig gaa med til Kvinders Anvendelse som Præster i visse Stillinger, saasom Stillinger ved Hospitaler, Fængsler og personelle Kapellanstillinger; men fandt, at det vilde være „Bluff" at give Kvinder Adgang til gejstlige Embedsstillinger gennem den foreliggende Lov, da Kollatsspørgsmaalet, Bispeembedernes Prøvelse, dog vilde komme til at spille en Rolle. Ganske vist var de Forhold, som Bisperne skulde prøve, nemlig om vedkommende havde visse Kundskaber, havde den rette Lære og havde ført et retskaffent Liv, antagelig ikke nogen Hindring for Kvindernes reelle Adgang til præstelige Embeder. Men man maatte være klar over, at vor Kirke var bundet aldeles principielt af Skriften, og saa maatte man regne med den gamle Forstaaelse i Kirken af Ordene i I. Korr. 14, 34 — en Opfattelse, han ikke delte. Dertil kom fra gammel Tid en uhyre stærk Uvilje mod, at Kvinder og da ganske særlig gifte Kvinder traadte ind i kirkelige Tjenestestillinger, en Uvilje der særlig viste sig over for Sakramenternes Betjening. Derfor kunde han tænke sig, at Loven, hvis den blev gennemført, kunde føre til Konflikt med det biskoppelige Embede. Af afgørende Betydning forekom det ham imidlertid at være, at Lovforslaget, som berørte de indre Forhold i Kirken, ikke havde været hverken behandlet i Kirkeministeriet eller forelagt Bisperne. Dette forekom ham mærkeligt, da Kirkeministeriet havde sendt en Forespørgsel til det teologiske Fakultet angaaende denne Sag, medens man nu risikerede, at Loven blev gennemført, inden Svaret forelaa.

Overfor dette erklærede Statsminister Zahle, at „om Kvinder skal

kunne faa kirkelige Embeder eller ej, er ikke noget kirkeligt Spørgsmaal; det er et rent politisk og statsretligt Spørgsmaal, som det er Rigsdagens Sag at afgøre"; og han understregede stærkt, at Meningen var, at naar Lovforslaget var blevet til Lov, „skulde Kvinder have lige Adgang med Mænd til at blive baade Præster, Provster og Biskopper, til at faa et hvilket som helst kirkeligt Embede". Om Ordinationsvanskeligheden udtalte han skarpt, at en Biskop ikke vilde kunne „nægte en Kvinde Kollats, fordi hun er Kvinde, thi det vilde være direkte i Strid med Loven".

Paa den Maade blev Tyngdepunktet i Kampen om de kvindelige Præster flyttet fra det saglige til det politiske. Det afgørende for Kirken blev ikke, om den Lov, Rigsdagen behandlede, var kristeligt forsvarlig, for saa vidt den angik Kirken, men om Rigsdagen overhovedet skulde have Lov at vedtage noget med Hensyn til Kirken, enten det saa var kristeligt eller ikke.

Derfor hjalp det intet, at det efterhaanden viste sig, at kun en af Landets 7 Biskopper fandt det stridende mod Kirkens Lære, at en Kvinde blev Præst, eller at Sjællands Biskop Harald Ostenfeld saaledes d. 24. Januar 1919 overfor „Kvinden og Samfundet" erklærede, at han ikke havde nogen principiel Indvending mod kvindelige Præster og dermed mente, „at man ikke ud fra Bibelen eller Sagens egen Natur kan anføre Grunde, som skulde gøre en saadan Ordning „ukristelig"". Det maatte komme an paa, om der var nogen Kvinde, der vilde være Præst, og om der var nogen Menighed, som vilde have en kvindelig Præst.

Det hjalp heller ikke, at det teologiske Fakultet, der som nævnt var blevet spurgt, den 13. Februar 1919 afgav følgende Erklæring:

> „Der vil efter Fakultetets Mening ikke — fra almen kristeligt eller særlig luthersk Synspunkt — kunne rejses nogen berettiget principiel Indvending imod, at Kvinder faar Adgang til det præstelige Embede, naar de iøvrigt fyldestgør Betingelserne for præstelig Virksomhed. Men Fakultetet maa mene, at de praktiske Vanskeligheder ved at bestride den præstelige Virksomhed vil for Kvinder være overordentlig store, og der burde være Grund til ved Kvinders Ansættelse som Præster at gaa frem med den største Forsigtighed, saaledes at det i hvert Fald foreløbig kun blev ganske særlige Præstestillinger, saasom ved Kvindefængsler, til hvilke Adgangen for Kvinder stod aaben.
>
> Skulde der, hvad Ministeriets Skr. af 14. Januar stiller i Udsigt — blive aabnet Adgang til Præstestillinger for andre end teologiske Kandidater fra Kbh.'s Univ. burde der i hvert Fald være Grund til ikke for Kv. at fravige Kravet om bestaaet teol. Embedseksamen ved Univ. som Betingelse for præstelig Virksomhed."

I det nedsatte Folketingsudvalg havde ikke blot det konservative Mindretal rejst Indvending mod, at det ikke udtrykkelig var tilkendegivet i Lovforslagets Tekst, at det ikke omfattede Stillinger inden for Kirken, men ogsaa Venstre-Mindretallet udtrykte Beklagelse af, at Spørgsmaalet om Kvinders Adgang til Præsteembeder var blevet rejst i Forbindelse med Lovforslaget.

Anden Behandling blev derfor langt mindre gunstig for Forslaget end første Behandling, selv om Elna Munch atter varmt forsvarede det og søgte at faa den saglige Side af Sagen i Forgrunden. Angaaende de praktiske Betænkeligheder, man havde fra visse Sider, f. Eks. Frygt for, at en Kvinde som Landsbypræst ikke skulde kunne taale i al Slags Vejr at tage rundt i Sognet til syge og døende, henviste hun til Jordemødrene, som i Hundredevis gør det og til de praktiserende kvindelige Læger paa Landet, — og saa til de kvindelige Missionærer. Og ikke mindst fremhævede hun, at Kvinderne ikke burde undgælde for, at man i kirkelige Kredse mente, at Kirkeministeren havde handlet ukorrekt.

Forandringen i Venstres Stilling blev imidlertid afgørende for Forslaget. Flertallet for det i Folketinget var sikkert nok paa Grund af de politiske Forhold (66 Stemmer for, 18 imod), men i Landstinget havde Venstre og de Konservative tilsammen 44 Mandater mod de Radikales og Socialdemokraternes sammenlagte 28. Ved 1. Behandling her den 24. Juni 1919 talte 3 Kvinder som Ordførere for de 3 af Partierne. Inger Gautier Schmit udtrykte Venstres Beklagelse af, at Forslaget ikke holdt sig til det rent borgerlige Omraade, men ogsaa havde taget Kirken med. Nina Bang og Marie Hjelmer talte for Loven, som den var, og endelig sympatiserede de Konservatives Taler, S. Rasmussen, slet ikke med Lovforslaget.

Derefter gik det i Udvalg, og derfra tilbage til Landstinget, som vedtog det, men med en Tilføjelse om, at Stillinger, hvortil der krævedes Præstevielse, var undtaget. Folketinget bøjede sig imidlertid ikke, men sendte Forslaget tilbage til Landstinget i dets oprindelige Form. Landstinget vedtog det paa ny med Tilføjelsen, og endelig havnede Forslaget i et Fællesudvalg fra begge Ting, som beholdt det, lige til Folketinget blev opløst d. 21. April 1920.

I hele denne Tid havde Spørgsmaalet kvindelige Præster været Genstand for en livlig Drøftelse i Offentligheden. Saglige og nøgterne Indlæg havde vekslet med stærkt følelsesbetonede. For nogle var kvindelige Præster det selvfølgeligste af alt, for andre vilde de betyde, at et dybt og pinligt følt Savn blev stillet. For nogle var de stridende mod deres æstetiske Følelse, hos andre stødte de an mod sære uhyggelige gamle Forestillinger om de

gifte Kvinder som urene Væsener og om en vordende Moder som det vederstyggeligste, man kunde se for Guds Alter. Og saa var der som nævnt nogle, for hvem Paulus var højeste Autoritet i Spørgsmaalet og hans Ord ikke til at misforstaa; følgelig var for dem kvindelige Præster ukristelige. Og der var andre, som ikke havde Skrupler med Hensyn til det kristelige, men havde saa mange flere med Hensyn til det kirkelige. Kvinder maatte i hvert Fald ikke blive Præster efter denne Lov; det vilde være et Skaar i Kirkens Magt.

Derimod kan man ikke sætte Mænd og Kvinder op mod hinanden som Udtryk for modsatte Standpunkter. Der var Mænd paa begge Sider. Som Eksempel paa Mandsindlæg for kvindelige Præster fortjener dette af Pastor Oscar Geismar (fra „Fyns Venstreblad") at anføres:

> „man skulde sandfærdigen tro, at Danmarks nuværende Præstestand var et Kuld af ypperlige Mænd som med Rette kunde slaa sig for Brystet og sige: Vi gør den Gerning saa godt, som den kan gøres. Og maaske har en og anden ogsaa Lyst til at tale saadan. En Statistik over Kirkens Befolkning Søndag efter Søndag skal dog snart faa slige Ord til at forstumme ... Lad os mande os op til at byde Kvinderne Velkommen som Arbejdsfæller. Ringere end vi kan de ikke godt blive."

Og der var Kvinder paa begge Sider, som følgende Udpluk af Avisindlæg fra Kvinder i 1919 viser:

Ida Falbe-Hansen (i „Politiken"):

> „... Den Gang Frøken Zahle for en halvtredsindstyve Aar siden som Afslutning paa Ugens Arbejde samlede sine unge Elever til Bibellæsning, fik hun, som hun selv har fortalt, Brev fra en af Hovedstadens bekendte Præster, der lagde hende paa Sinde, at „Kvinden bør tie i Forsamlingerne". Da gik Frk. Zahle ind i sit Lønkammer, beraadte sig med Gud og sin Samvittighed og fortsatte derefter rolig sine Bibellæsninger. Senere har jeg aldrig hørt nogen, hverken Præst eller Lægmand, forarge sig over hendes Taler til Ungdommen.
>
> Nu er der altsaa en ny Forklaring. Mon den ikke vil gaa samme Vej som de andre?"

Wilhelmine Rerup (i „Politiken"):

> (Kvinders) „Indtræden i det præstelige Samfund vil utvivlsomt give Anledning til yderligere Splittelse og Strid indenfor Kirken og nærmest virke som en Afkristning af Folket."

Ingeborg Maria Sick (i „Politiken"):

> „... At Kvinder kan prædike og øve Sjælesorg — undertiden fuldt saa godt som Mænd — er en Kendsgerning ... Men eet er vist: faar

vi Præstinder i vor hjemlige Kirke ... da har vi selv dermed indrømmet den *katholske* Kirke et umaadeligt Fortrin fremfor vor."

Henni Forchhammer (i „Hovedstaden"):

„At Kvinder skal kunne blive Præster, synes jeg, er en saa selvfølgelig Sag, at det næsten ikke er værd at skrive om. Maa jeg for at vise, hvad Vanen betyder for Folk, fortælle Dem en lille Anekdote, jeg har fra den norske Unitarpræst, Kristoffer Janson. Han skulde engang i Amerika prædike i en Kirke, hvor der var en kvindelig Præst, og hvor de to nærmeste Præster i Omegnen ogsaa var Kvinder. Da han kom, sagde en lille Dreng forbavset til sin Moder: Kan Mænd ogsaa være Præster? — —"

Elise Möller Bjerre (i „Kvinden og Samfundet"):

„... skulde en kvindelig Teolog ikke ligesaa godt kunne døbe et Barn i Kirken, som *enhver* Kvinde kan døbe et Barn hjemme, ... saa er der Altertjenesten. Jeg hørte for nogle Aar siden i en Forhandling om dette en af vore Præster sige — efter at der var faldet mange Indvendinger —: „Ja, jeg tror, at Kvinder i Almindelighed vil kunne foretage Altertjenesten kønnere og finere end Mænd ..." — — Min første *store* Sorg over at være født Kvinde fik jeg netop, da jeg som lille Pige fik at vide, at fordi jeg var Kvinde, kunde jeg ikke blive Præst ..."

Marie Luplau (i „Kvinden og Samfundet"):

... „*Vi skal have kvindelige Præster, fordi de i høj Grad tiltrænges* — religiøst — aandeligt set. —

Mangfoldige Gange har jeg — og jeg tør sikkert sige mange med mig — siddet i Kirken og vaandet mig under Mandstanken — Mandssynet — Mandsopfattelsen ... Vi trænger til Kvindeord — til Kvindesyn — til en Forkyndelse af Gud afklaret gennem Kvindesind; og derfor — først og fremmest — skal vi *ogsaa* have kvindelige Præster. — Hvad Retfærdigheds- og Lighedskravet angaar, da forekommer det mig uhyre simpelt — det gælder her som i Alt: Loven skal intetsteds spænde Ben for Kvinderne; hvor Naturen gør det, skal den nok klare sig selv."

Mellem Indlæggene var der paa „Berlingske Tidende"s Kirkeside et af Astrid Stampe Feddersen, som oplyste, at det var sket, at en Præst havde henvendt sig til Dansk Kvindesamfund med Forespørgsel, om der fandtes en kvindelig Teolog, han kunde faa til Kapellan. Af dette Indlæg tog Redaktøren af Kirkesiden Anledning til at erklære, at man fra kirkelig Side sent vilde glemme Dansk Kvindesamfunds Stilling til Spørgsmaalet: Kvindelige Præster.

D. K.'s Stilling kunde der naturligvis ikke være Tvivl om, og der blev

ogsaa fra D. K.'s Side gjort, hvad der kunde gøres, for at udbrede Forstaaelse af kvindesaglige Synspunkter overfor dette Spørgsmaal Landet over. I Løbet af 1919 behandlede „Kvinden og Samfundet" det i næsten hvert Nummer. Bl. a. optryktes en Artikel af Religionshistorikeren Professor Edv. Lehmann[1]), som fra et historisk Synspunkt gjorde sig til Talsmand for, at man trøstigt kunde begynde med kvindelige Præster. Pauli Ord blev misforstaaet, hævdede han, og Kristus selv staar i Evangeliet omgivet af Kvinder som ingen anden af Oldtidens Vismænd. De forstod ham bedre; de er de sidste ved hans Kors, de første ved hans Opstandelse. Ogsaa i „Apostelgerninger" ser vi Kvinderne virksomme „veltalende i Tavshed", som det ofte paa den Tid sagdes om dem. „Hvorledes skulde en Kærlighedens Religion kunne sejre uden Kvinder?" Og videre: „... ogsaa Ordets Magt fandtes hos Middelalderens Nonner; hvor klart de kirkelige Idealer har staaet for disse, ja, hvilket Samfundsliv de har kunnet sætte paa Fode, derom er den svenske Birgitta det største Vidnesbyrd. Og hun var ikke den eneste, som løftede Fanen og drog i Kamp for Kirkens Renhed mod dens urene Mænd. Hun har haft sine Søstre i Tyskland, i Spanien og Italien, fra Hildegard af Bingen til Katarina af Siena. Og hvem vil nægte disse mægtige Nonner Navn af Forkyndere? Er Kristendommens Forkyndelse nødvendigvis indskrænket til en Prædikestol i en Kirke, og skal den nødvendigvis just vare tre Kvarter? Det er snarere disse Kvinder, som i deres Skrifter — oprindelige og personlige, som de var — har skabt en Forkyndelsestype, som Mændene senere optog." Prof. Lehmann fremhævede ligeledes, at Valdenserne omkr. 1200 allerede havde kvindelige Præster, der baade prædikede og udførte anden Præstetjeneste, og at i nyere Tid Kvækerne, Kongregationalisterne, Adventisterne og Unitarerne har kvindelige Præster. Metodisterne afviste dem derimod til at begynde med, men opgav dette Standpunkt i 1891, og „Frelsens Hær"s store Organisator General Booth skrev en Bog om „Female Ministry or Woman's Right to Preach the Gospel". Om Annie Besant, der var gift med en Præst, der var „lige saa ubetydelig som hun blev verdensberømt" siger han, at hun følte det som sit Kald at staa paa en Prædikestol, men „den kristne Kirke havde ingen Prædikestol til hende; saa byggede hun sin egen og blev en af Kirkens farligste og mægtigste Fjender, som har draget Titusinder om ikke Hundredtusinder bort fra Kirken og over i den halvhedenske Teosofi". I det praktiske Amerika havde man derimod forstaaet at give „Kvindernes Fromhed dens Plads i Forkyndelsen og forstaaet, hvilken Kraft der ligger i Kvindernes Tro og Inderlighed, deres Iver — og deres Veltalenhed". I 1905 havde man der allerede 1250 kvindelige Præster i 158 forskellige kristelige Samfund.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1919, Nr. 11 og Nr. 12.

„Kvindelige Præster" var ganske naturligt ogsaa et af Punkterne paa Dagsordenen for Fællesmødet i Horsens d. 19. og 20. Juni 1919. Emnet blev ikke diskuteret, men Charlotte Hansen, som samme Aar blev valgt ind i Fællesstyrelsen, holdt et Foredrag derom. Hun var ud fra et rent kristeligt Synspunkt en meget varm og klar Forkæmper for Kvinders Adgang til at blive Præster, og maa siges at være den indenfor D. K., som i Aarenes Løb har gjort den største Indsats i denne Sag.

Foruden at Spørgsmaalet blev drøftet ivrigt i Præstekonventer og paa Menighedsraadsmøder, blev der ogsaa holdt offentlige Møder om kvindelige Præster en Mængde Steder, dels arrangeret af D. K., dels af kirkelige Kredse. Blandt D. K.'s Møder skal særlig nævnes to. Det første blev holdt den 15. Maj i Aalborg med Biskop Ludwigs og D. K.'s Formand, Julie Arenholt, som Indledere. Biskoppen mente ikke, der var Grund til at drøfte kvindelige Præster, før en Menighed rejste Krav om at faa en Kvinde som Præst. Dertil hævdedes fra D. K.'s Side, at det vilde en Menighed naturligvis aldrig gøre, naar den ikke havde nogen kvindelige Ansøger at holde sig til og yderligere vidste, at den ifølge Loven ingen kvindelig Præst kunde faa: „Hvad kan det skade, at vi nu faar en Lov, der giver Kvinder Ret til at blive Præster?" spurgte Julie Arenholt, „ingen har tænkt, at Kvinder skulde blive Præster uden efter Indstilling af Menighederne". „Jeg tror," udtalte hun endvidere, „at der i mange Kvinder lever en Trang til at faa Lov at forkynde Guds Ord. Jeg forstaar ikke, at Kirken vil forhindre et eneste Menneske i at faa denne Trang opfyldt. Og hvorfor skal vi vente? Der vilde ikke være noget farligt i, om Danmark blev det første Land, der fik kvindelige Præster[1]). Men jeg indrømmer, at man skal være varsom, hvis der virkelig er en meget stor Del af Menigheden, der mener, at det strider mod Bibelens Ord, at Kvinder bliver Præster. Men saa bør man optage et Arbejde for at vise dem, at deres Mening er forkert".

Af de andre „underlig laadne Indvendinger", som „Kvinden og Samfundet"s Redaktør kaldte dem, skal blot lige nævnes denne, at for at Kvinder kunde blive ordinerede, maatte Ritualet forandres! og saa endelig den i denne Forbindelse mærkelige Udtalelse af Biskop Ludwigs, at Kirken maatte være konservativ, fordi den havde „de svage og brudte" (Mændene??), som den skulde værne[2]).

Ved det andet D. K.-Møde om Sagen, som skal nævnes, Københavns-

[1]) Det vilde det imidlertid aldrig blive. Jfr. ovenfor Prof. Lehmanns Foredrag.

[2]) Man fristes til i den Forbindelse at citere den engelske Statskirkepræst B. H. Streeter: „Det er en ondsindet Opfattelse, at den eneste Dyd, som kræves af en Biskop, er Forsigtighed ... En Biskop er ikke en Konservator af gamle Mindesmærker, han er General for en Armé, der altid bør være i Fremmarch."

Kredsens Møde d. 23. Oktober 1919 indledede Kirkeministeren. Ogsaa han understregede, at der ikke var Tale om at „paatvinge Menighederne kvindelige Præster". Selv de Embeder, som før var blevet besat uden Indstilling fra Menighedsraadene (ca. 200), var Ministeriet endog villigt til for Fremtiden at besætte efter Indstilling fra Menighedsraadene. Han selv mente, at man ikke havde Raad til at undvære Kvinderne i Kirkens Tjeneste som Præster, og at det var en af den lutherske Kirkes allerværste Mangler, at den ikke havde forstaaet at drage Kvinderne ind i Kirkens Arbejde, men var „en retslig organiseret Mandfolkekirke" [1]).

Om den store almene Interesse for Sagen vidner det, at tre Dage senere kunde „Kristne Kvinders Vælgerforening" fylde det samme store Lokale, som D. K. havde haft fyldt til sidste Plads ved sit Møde, nemlig Hallen i Grundtvigshus, med Mennesker, der lyttede til en Diskussion om det samme Emne indledet af Charlotte Hansen. Ved den Lejlighed talte Formanden for K. F. U. K., Ingrid Ulbricht imod, at Kvinder fik Adgang til Præsteembeder. Dette var der fra D. K.'s Side god Grund til at beklage, da man kunde befrygte, at det vilde faa Indflydelse paa de Tusinder af unge, kristeligt indstillede Kvinder, som samledes i K. F. U. K.

Ved Valget den 26. April 1920 fik Venstre og de Konservative et stort Flertal, og den 5. Maj dannedes Ministeriet Neergaard. Lovforslaget om Kvinders Adgang til Tjenestestillinger og Hverv blev derfor forelagt paa ny i den Form, Regeringspartierne havde vedtaget det tidligere i Landstinget d. v. s. med følgende Ændring: „Med Hensyn til Adgangen til militære Tjenestestillinger og Hverv og til Embeder, hvortil der kræves Præstevielse, har det dog sit Forblivende ved den hidtil gældende Ordning."

I den Anledning sendte D. K. følgende Henvendelser til Regeringen, underskrevet af Julie Arenholt:

> „Dansk Kvindesamfunds Forretningsudvalg, samlet til Møde den 17. November 1920, udtaler sin Glæde over og Paaskønnelse af, at der i Rigsdagen er genfremsat Forslag til Lov om lige Adgang for Kvinder og Mænd til Tjenestestillinger og Hverv; men samtidig maa vi dybt beklage, at Regeringen har givet efter for det Pres fra visse Sider indenfor Kirken, der har bevirket Kvindernes Udelukkelse fra Præstegerningen. Efter vor Opfattelse har Kirken i sin blinde Iver for at værne Kirkens Omraade ladet den verdslige lovgivende Myndighed forhindre Fornyelse og Udvikling indenfor Kirken selv."

Denne Henvendelse foranledigede et heftigt Udfald mod D. K. — og navnlig dets Formand — i Rigsdagen fra Prof. J. Oskar Andersens Side.

[1]) Elisabeth Malo i „Deutsche Evangelische Blätter" 1907.

Hans Parti, hævdede han, ønskede ikke Forbud mod, at Kvinder blev Præster, men det gjaldt aldeles ikke, som Venstres Ordfører havde sagt, om at „løse dette Spørgsmaal paa en Maade, som de danske Kvinder kunde være tjent med". Der maatte tages Hensyn til, hvad Kirken ønskede. Men „naar har Kirken overhovedet kunnet faa Lejlighed til at udtale sig om kirkelige Anliggender? Har man ikke herinde fra, navnlig fra den radikale Side, som Fru Julie Arenholt er Talsmand for, Gang paa Gang villet dæmme op for Kirkens Røst. Det har man gjort fra radikal Side; og saa siger man her, at Kirken „i blind Iver" o. s. v.!

Hvis „Kirkens Røst" er Menighedens Røst, saa fik den heller ikke Lov til at gøre sig gældende nu; men Loven blev dog ikke endelig vedtaget, uden at i det mindste Menighedsraadene var blevet spurgt. At lade dem være „Kirkens Røst" havde jo ogsaa den Fordel for Modstanderne af kvindelige Præster, at der havde Mændene et stort Flertal, medens de i Menighederne var i Mindretal.

Spørgsmaalene til Menighedsraadene var følgende:

1. Billiger Menighedsraadet, at det ved Lov fastslaas, at Kvinder ubetinget faar Adgang til kirkelige Embeder, hvortil der kræves Ordination, paa samme Vilkaar som Mænd?

Svar: Ja: 796. Nej: 5.974.

2. Billiger Menighedsraadet, at det — under særligt Hensyn til Kvinders fysiske og aandelige Forskel fra Mænd — fastslaas ved Lov, paa hvilke Vilkaar Kvinder med teologisk Embedseksamen faar Adgang til kirkelige Embeder, hvortil der kræves Ordination?

Svar: Ja: 1.122. Nej: 5.472.

3. Finder Menighedsraadet noget at erindre mod, at kvindelige teologiske Kandidater kan udnævnes til Præster, naar vedkommende Kandidat er indstillet af et Flertal af det paagældende Menighedsraad?

Svar: Ja: 4.759. Nej: 1.926.

Den 15. Februar 1921 vedtoges Loven i Folketinget, den 24. Februar i Landstinget, og den 4. Marts fik den Kongens Underskrift. Den betød en stor Vinding for Kvinderne, men Glæden druknede næsten i Sorgen over, at Undtagelsesbestemmelsen angaaende Præsteembederne var blevet staaende. Bittert skrev „Kvinden og Samfundet" om denne ny Erfaring, man havde maattet gøre af, at „Kvinders Frigørelse kun vindes Skridt for Skridt i opslidende Kamp mod gængse Forestillinger og urgammelt Snæversyn". — „Jeg skammer mig!" skrev Magdalene Lauridsen fra Sorø Husholdningsskole ind til Bladet, „over at vi Kvinder uden at protestere i Tusindtal lod Rigsdagen vedtage en Lov, der stempler Kvinderne som en Kaste, der ikke er værdig til at forkynde Guds Ord".

Dobbelt bitter maatte denne Afgørelse af Spørgsmaalet, om Kvinder kunde blive Præster i Folkekirken, føles, fordi der paa det Tidspunkt faktisk var Mangel paa Præster i Landet paa Grund af de Sønderjydske Landsdeles Tilbagevenden til Danmark. Dette Forhold gjorde det saa meget mere meningsløst at vrage de kvindelige Teologer, som fandtes. Men hellere end at aabne dem Adgang til den Gerning, de havde den fornødne Uddannelse til, vilde man have Mænd uden teologisk Uddannelse. Ved en midlertidig Lov af 28. Juni 1920 om Afhjælpning af Præstemangel i Folkekirken og senere Lov af 30. Juni 1922 om Adgang til Præsteembeder i Folkekirken blev der givet Hjemmel for, at Mænd uden teologisk Embedseksamen kunde faa Præsteembede. Heller ikke ved den sidste Lejlighed turde man tillade det enkelte Menighedsraad at vælge en kvindelig Teolog fremfor en Mand uden Uddannelse. Derefter var, som Kontorchef i Finansministeriet Jørgen Hansen senere udtrykte det „den eneste virkelige, den eneste haandgribelige, den eneste for alle Præster fælles Betingelse for at kunne blive Præst i den danske Folkekirke den, at Vedkommende er af Mandkøn".

D. K.'s Fællesmøde i Maribo d. 1.—3. Juli 1922 udtalte „sin alvorlige Beklagelse" af, at Regeringen ogsaa i de nye vedtagne Kirkelove var „gaaet imod D. K.'s Krav om Kvinders Adgang til Præstestillinger".

Siden da har saa godt som hvert Fællesmøde henledt Regerings og Rigsdags Opmærksomhed paa, at man paa dette Omraade endnu lod Love gælde, der var i Strid med Kvindernes Ret efter Grundlovens Paragraf 81: „Alle Indskrænkninger i den fri og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundet i det almene Vel, skal hæves ved Lov."

„Det almene Vel" var efter den førnævnte Kontorchef Jørgen Hansens Mening lige saa lidt tjent med denne Ordning paa det teologiske Omraade, der efterhaanden vilde gøre den danske Folkekirke til „en slet og ret Forsørgelsesanstalt for Lægprædikanter", som det vilde være tjent med, at man gav Mænd uden Lægeuddannelse Ret til at praktisere som Læger for at afhjælpe Lægemangel og undgaa kvindelige Kandidater.

Saaledes vedtog Fællesmødet paa Nyborg Strand d. 27.—29. Juni 1924 følgende Resolution:

> „Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde opfordrer Regering og Rigsdag til i den kommende Rigsdagssamling at fremsætte og gennemføre Forslag til Ændring i Lov om Kvinders Adgang til Statsembeder, saaledes at Kvinder faar samme Adgang som Mænd til Landets Præsteembeder." [1])

[1]) Denne Resolution laa lige i Forlængelse af en Resolution vedtaget paa det tredie nordiske Kvindesagsmøde d. 3.—5. Juni 1924 i Helsingfors: „Samfundet maa sikre sig Kvinders Medvirken ogsaa paa det religiøse Omraade, og da der ikke findes

Paa det Tidspunkt var der atter stærk Bevægelse om Sagen. I April var der blevet holdt Folketingsvalg, og D. K. havde interpelleret Kandidaterne, om de vilde arbejde for, at der i den kommende Rigsdagssamling vedtoges en Lov, der gav Kvinder lige Adgang med Mænd til de Embeder, hvor der kræves Præstevielse. Valgets Resultat blev det første socialdemokratiske Ministerium, saa der var nu Haab om at faa Sagen rejst paa ny. Bladet „Vore Damer" fik hurtigt paabegyndt en Enquête, hvori forskellige Præster udtalte deres Mening. Hovedindtrykket var, som Anna Koch Schiøler skrev i „Kvinden og Samfundet", at „ikke een regner med den Mulighed, at en Kvinde kan være besjælet af den samme dybe og aandelige Trang til at udøve Præstegerning, som vi helst vil gaa ud fra, er Drivfjederen for mandlige Præster".

Biskop Ludwigs fastholdt sin Undren over, at Kvinderne ikke søgte Præsteembeder, naar de gerne vilde have dem. „Foreløbig ligger Landet saadan, at Adgangen til det teologiske Studium er aabent for Kvinder, og at meget faa har benyttet sig deraf, og af disse faa har endnu ingen søgt Præsteembede." — Men hvorfor skulde de spilde Papir og Blæk paa at søge et Embede, naar Loven forbød dem at faa det?

Provst Fenger fandt hverken i sin Forstand eller sin Erfaring udtømmende og overbevisende Svar, men spurgte, om det ikke var Guds Aand, som havde ladet Apostlene forstaa, „at der er det i Kvindens Naturbestemmelse fra Guds Side, som ikke egner hende til selve Præstegerningen — men vel til at hjælpe Præsten i det allermeste af hans Arbejde — kun ikke paa Prædikestol, ved Alterbordet og ved Døbefonten i Kirken?"

Pastor Arboe Rasmussen lod til at have Betænkeligheder, men sagde alligevel: „Selvfølgeligt er der ikke det allerbitterste til Hinder for, at en Kvinde bliver Præst lige saa vel som en Mand."

Stiftsprovst Hoffmeyer mente, at Sognepræster paa Landet kunde Kvinder ikke være, men en to-tre kvindelige Præster i København kunde være ønskeligt.

Endelig svarede Biskop Olesen bl. a.: „Præstemangelen er ikke saa stor, som Folk tror. Var Menighedsraadene ikke saa kræsne i deres Valg, blev de fleste Huller dog vist fyldt, uden at man behøvede at ty til Lægmænd.

Kvindelige Præster vil vi Danske i Almindelighed have os frabedt. Vi ønsker ikke at faa „Præstemænd" i Lighed med „Jordemodermænd", og kvindelige „Præstenonner" var vist heller ikke af det gode."

nogen fornuftige Grunde for at udelukke Kvinder fra Præsteembeder, er Mødet af den Mening, at de nuværende Skranker maa fjernes, saa at Kvinder, som føler sig kaldet til det, uhindret kan beklæde gejstlige Embeder."

„Vi ærer i vore Tanker de kræsne Menighedsraad. Begrebet — Hullerne udfyldt! er saa ubehageligt, at vi for et Øjeblik føler os taknemmelige over, at Kvinderne er udenfor denne Konkurrence," var Anna Koch Schiølers Kommentar til Biskop Olesens Udtalelse.

Enten det nu skyldtes Kræsenhed hos Menighedsraadene eller Mangel paa Trang hos Mændene til at blive Præster, saa var der ifølge en Opgivelse i Kristeligt Dagblad i September 1924 96 ledige Præsteembeder inden for Folkekirken og deriblandt 3 Hospitalsembeder og 1 Fængselspræsteembede. Denne „Præstenød", som Bladet klagede over, maatte jo ogsaa berøre den nye Kirkeminister, Pastor Dahl; men denne regnede i Modsætning til Kr. Dagbl. med Kvinderne i den Forbindelse. I et Interview d. 12. Sept. udtalte han, at han ikke saa nogen „som helst Grund til at udelukke Kvinder fra dette Kald", og endvidere fandt han, at visse Præsteembeder, som ved Kvindefængsler, Fødselsstiftelser og lign. fortrinsvis burde besættes med Kvinder.

Dette sidste var netop aktuelt, da det Fængselspræsteembede, som stod ubesat, var Embedet ved Kvindefængslet paa Kristianshavn.

To af Medlemmerne af D. K.'s Fællesstyrelse, Gyrithe Lemche og Charlotte Hansen, gik da d. 24. Sept. til Kirkeministeren for paa D.K.'s Vegne at anmode ham om i den kommende Rigsdagssamling at fremsætte Forslag til en Lov, hvorved Kvinder erholdt samme Adgang som Mænd til de Embeder, hvortil der kræves Præstevielse.

Omtrent samtidig med denne Henvendelse, som var dateret d. 15. Sept. 1924, sendte de kvindelige Teologer (6 Kandidater og 12 Studenter) et Andragende til Ministeren om at søge at faa tilvejebragt Lovhjemmel for, at kvindelige Teologer kunde ordineres. Hvis Tidspunktet ikke var gunstigt, bad de om, at der i det mindste maatte blive aabnet Adgang for, at en kvalificeret kvindelig Ansøger kunde komme i Betragtning ved Besættelsen af Embedet ved Kvindefængslet paa Kristianshavn.

„Det er beskæmmende for alle dem, der taler ondt om den Kvinde, som vil øve Præstegerning, „at det første Kald, der søges af en kvindelig Teolog, er det stille upaaagtede Arbejde blandt Kvinder bag Fængslets Mure"," skrev Charlotte Hansen derom i „Kvinden og Samfundet".

Kort efter bebudede Ministeren et Lovforslag, og der kom atter stærk Fart i Indlæggene for og imod de kvindelige Præster, navnlig da Ministeren paa Foranledning af Folketingsmand Carlsen Skjødt havde besluttet at spørge Menighedsraadene først. Der var jo saa Mulighed for at faa Indflydelse paa Stemningen i disse.

I en Artikel i „Nationaltidende" d. 6. Dec. søgte Pastor O. Rothe at latterliggøre kvindelige Præster — „Præstinder", som han kaldte dem. Da

„Kvinden og Samfundet" fandt, at hans Indlæg vidnede om „Mangel paa Selvkritik og almindelig Sømmelighedsfølelse", svarede han:

> „De Sympatitilkendegivelser, jeg har faaet, bestyrker mig ogsaa i den Mening, at min ironiske Behandling af Emnet har været et godt Bidrag til at vanskeliggøre Vejen til de kirkelige Embeder for de Kvinder, hvem ikke almindelig Takt og kvindelig Sømmelighedsfølelse alene vil kunne holde tilbage. Der er intet saa farligt som at føle sig latterlig, og en Præstinde foran Alteret i en Kirke er — foruden at være en saare tragisk og sørgelig Fremtoning — tillige i høj Grad latterlig."

Fra modsat Side svarede Kontorchef i Finansministeriet Jørgen Hansen i samme Blad d. 27. Dec. Han fandt det paafaldende, at Modstanden mod Ansættelsen af Kvinder som Præster i den danske Folkekirke havde undgaaet at give Grunde og nøjedes med at anvende Ordet „Præstinde" [1]) paa en Maade, som tydeligt tilsigtede Latterliggørelse. For ham var Modstanden i Virkeligheden Udtryk for en „papistisk Vildfarelse". „Ansættelsen af den første kvindelige Præst i den danske Folkekirke vil derfor betegne Reformationens Fuldførelse. Og en af hele det danske Folks lovlige Repræsentation — nemlig Konge og Rigsdag i Forening — gennemført Lov, der giver Kvinder samme Adgang som Mænd til det præstelige Embede i Folkekirken, vil være et klart Udtryk for, at Kristendommens Grundsætninger har været stærke nok til at gennemsyre det danske Folk."

Paa tilsvarende Vis blev Teologen Dr. A. Th. Jørgensen, der „aldeles ikke" fandt det „nødvendigt ved det Par Anstalter, hvorom der kan blive Tale, at oprette et kirkeligt Embede for en Kvinde", gendrevet i „Berlingske Tidende" af en kristen Lægmand, Dommer A. C. Frost.

I „Kvinden og Samfundet" fremkaldte Pastor O. Rothes Indlæg en saadan Storm af Uvilje blandt Mænd og Kvinder, kristelige og ikke kristelige, at Charlotte Hansen fandt, det vilde være et fortræffeligt Vaaben i Kam-

[1]) Mærkeligt nok fandt man det Ord særlig lattervækkende. Det var jo dog kun forældet. For en tidligere Tid var det naturligt Sprog at føje -inde til. Saaledes hos Grundtvig, da han i „Kristenhedens Syvstjerne" (1854—55) skrev om de kvindelige Præster og Bisper, som skulde komme i den sjette Menighed — den nordiske, som han særlig stillede sit Haab til:

Det til Gavn paa Hjerte lægge
Skal den sjette Menighed,
Ej af Skin sig lade gjække,
Som om Kvinden Gud var led,
Som om hun kun skulde høre,
Aldrig fatte, aldrig føre
Herrens Ord i Herrens Aand.

Han Marie Magdalene
Sendte ud med Livets Ord
Hvem tør Kvinderne formene
Vandringen i hendes Spor!
— — —
Først naar atter fromme Kvinder,
Som i Ordets Heltetid
Herren tjene som „Bispinder" ....

pen for kvindelige Præster. „Hvem er VI, Hr. Pastor? Jeg kan forsikre, at vi er mange, der inderlig ønsker, længes efter og haaber at se Kvinder indtage Stillinger fuldtud som Præster i den danske Folkekirke," skrev Læge Manna Dencker Christensen. Og Apoteker Arden i Hurup, for hvem det dog ikke var „et Livs- og Dødsspørgsmaal, om Kvinden bliver Præst", skrev:

> „Altsaa — naar en Dag en Kvinde i Kraft af de borgerlige Love og drevet dertil af en ærlig Overbevisning og ved Hjertets Kald, staar som Præstinde foran Alteret, saa sidder den Herrens Tjener, Pastor O. Rothe, nede i Kirken og griner! ... og man spørger uvilkaarligt sig selv, om han egentlig selv har Ærbødighed for det Arbejde, han staar i, siden han — blot fordi Tilfældet vedrører en Kvinde — øjeblikkeligt skal stille Sagen i et latterligt Lys."

Menighedsraadene vidste efterhaanden knapt, hvad de skulde svare, trods al velvillig og bekymret Vejledning fra „Kristeligt Dagblad". Frederiksberg Menighedsraad søgte at gøre sit ene Svar afhængig af, om samtlige Biskopper i Danmark erklærede sig villige til at ordinere Kvinder; endvidere ønskede det, at Loven udtrykkelig skulde opregne de Embeder, Kvinder i saa Fald kunde faa Adgang til, og det maatte endelig kun være Embeder, hvor der udelukkende var Kvinder at betjene.

De Spørgsmaal, som Ministeriet havde sendt Menighedsraadene, var følgende:

1. Kan Menighedsraadet tiltræde, at der ved Lov gives Kvinder Adgang til alle kirkelige Embeder paa samme Vilkaar som Mænd?

Svar: Ja: 2.271. Nej: 11.124.

2. Kan Menighedsraadet tiltræde, at der ved Lov gives Kvinder Adgang til kirkelige Embeder, som særlig skønnes at egne sig til at betjenes af en Kvinde f. Eks. kvindelige Straffeanstalter, Fødselsstiftelser og andre Stiftelser og Hjem særligt for Kvinder?

Svar: Ja: 5.389. Nej: 7.948.

Afstemningen viste betydelig Fremgang i Sammenligning med den af 1921. Den viste ogsaa, at den principielle Modstand ikke var nær saa stor som den politiske. Ca. 3000 af de ca. 11.000, som stemte imod at give Kvinder „fri Konkurrence" med Mændene om de kirkelige Embeder, havde ikke principielt noget imod kvindelige Præster. De Embeder, som Mænd ingen særlig Interesse havde i, fordi de var saa faa og saa „oplagt" krævede kvindelig Betjening, maatte de gerne faa.[1])

[1]) Men det var dog over Halvdelen af de afgivne Stemmer, som ogsaa principielt gik imod, at Kvinder fik Adgang til at blive Præster. Og Charlotte Hansen havde formodentlig Ret, naar hun søgte Grunden dertil i, at Flertallet af Folkekir-

Ogsaa Biskopperne blev spurgt, og flere af dem fandt ligesom det teologiske Fakultet, hvis Mening ogsaa blev hørt, heller ikke, at der kunde rejses principielle Indvendinger; og særlig havde de ikke noget imod, at Kvinder fik Adgang til enkelte Stillinger. En af Erklæringerne har Betydning ud over den Situation, som fremkaldte den og kan maaske faa Indflydelse, naar Spørgsmaalet atter rejses. Det er Biskop Dr. theol. Valdemar Ammundsens Erklæring, der havde følgende Ordlyd:

Haderslev Bispeembede.
Haderslev, den 21. Oktbr. 1924.

Til Kirkeministeriet.

I Skrivelse af 3. Oktober d. A. (J. Nr. 3 Z. 2149) har Kirkeministeriet begæret min Udtalelse om et Andragende fra kvindelige teologiske Kandidater og studerende om, at der maa søges tilvejebragt Lovhjemmel for Kvinders Ordination og Beskikkelse til Præsteembede, eventuelt alene gældende Embedet som Præst ved Straffeanstalten paa Christianshavn. I den Anledning skal jeg udtale følgende.

Det er en fundamental kristelig Grundtanke, at i den nye kristne Menneskehed er alle religiøst ligestillede, uden noget Fortrin knyttet til Race, Nation, social Stilling og Køn (Gal. 3,28). Det maa kristelig set anses for ønskeligt, at de ydre Ordninger formes ved et Samspil mellem dette Grundprincip og Livets praktiske Forhold, saa man i lige Grad undgaar en Konservatisme, der bevarer Former, som ikke mere har nogen indre Ret til at bestaa, og en Radikalisme, der ved abstrakte Doktriner støder an mod Virkeligheden, hvilket altid vil fremkalde en Reaktion. Derfor vil Ordningerne ganske naturlig burde være forskellige efter Tid og Sted.

At binde Menighedens Liv til enhver Udtalelse i det Nye Testamente om saadanne Spørgsmaal vil være baade ugørligt og stridende mod Evangeliets frigørende Aand; det vilde være netop at berøve Kristendommen en Del af dens fremaddrivende Kraft. Allerede Reformatorerne følte dette; den Augsburgske Konfession Art. 28 fremhæver, at Apostelmødet i Jerusalem (Ap. Gern. 15) forbød at nyde Blod, men at dette Forbud forlængst er ude af Kraft, og med Rette, fordi man bestandig bør tage „Evangeliets Vilje" (egentlige Hensigt) i Betragtning.

Apostlen Paulus accepterede Slaveriet som en Institution, han aldeles ikke vilde rokke ved; de første Kristnes Forventning om Herrens nære Genkomst gjorde ogsaa saadanne Reformer af mindre Interesse, og Kristendommens religiøse Formaal vilde være bleven misforstaaet, om man i hine Tider havde kastet sig ind i en Kamp for Slaveemancipationen; men i senere Tider har man med Rette følt en Kamp paa dette Punkt som en ædel kristelig Indsats,

kens Præster havde „forsømt deres Pligt til at oplyse Menighedsraadene om Sandheden i denne Sag, en Sandhed, som de Præster, der er i Besiddelse af teologisk Embedseksamen skal være vidende om i Kraft af deres Studium."

fordi der er et skrigende Misforhold mellem Kristendommens Grundtanke om Menneskers Lighed for Gud og en Ordning som Slaveriet — saa vel som andre Ordninger af en lignende Karakter. I Aposteltiden vilde ogsaa en Optagelse af Kvindeemancipationen have været ganske umulig og forvanskende for Kristendommens Hensigt. Men senere Tider har med Rette ikke fundet sig bundet til saadanne tidsbestemte og tidsbegrænsede Udtalelser i det Nye Testamente, som naar Paulus byder Kvinden at bære Slør i Menighedsforsamlingen (1. Kor. 11) eller naar man i Spørgsmaalet om ugift Kvindes Ægteskab aldeles ikke regner med hendes egen Vilje, kun med Faderens eller Formynderens (1. Kor. 7, 36 ff.); enhver vil se, at en Frigørelse af Kvinder paa det sidstnævnte Punkt netop vil være at gennemføre i det ydre, hvad Kristendommen har skænket hende paa det indre, religiøse Omraade og derfor i Overensstemmelse med „Evangeliets Vilje". Ogsaa Forbudet mod, at Kvinder taler i Menighedsforsamlingen (1. Kor. 14. 34; 1. Tim. 2,12), der forøvrigt allerede i den apostoliske Tid faktisk var begrænset ved profetisk begavede Kvinders Optræden, har for Menigheden i nyere Tid, ogsaa i Danmark, ikke været nogen Hindring for, at Kvinder faktisk taler ved kristelige Møder, af og til ogsaa i Kirkerne. Hvorvidt man skal gøre Skridtet til at overdrage Kvinder de fulde præstelige Funktioner, er da nærmest et praktisk Spørgsmaal. Efterhaanden er den Anskuelse ved at bane sig Vej, f. Eks. blandt Forkæmpere for Kvindens fortsatte Emancipation i England, at skal Kvindens stærkere Inddragen i det offentlige Liv blive til Gavn, maa hun bevare sin Karakter som Kvinde og netop som saadan give en særlig Indsats; hvis hun intet særligt havde at give, men hendes Adgang til det offentlige Liv kun betød en Fordobling af Antallet af dem, der tog Del heri, vilde det næppe være nogen Vinding; kan hun derimod give en særlig kvindelig Indsats, da kan man vente en virkelig Hjælp af hende. En saadan Erkendelse vil være af største Betydning for hele Kvindesagens fortsatte sunde Udvikling. Anvendt paa det foreliggende Spørgsmaal vil det sige, at Kvinden, i alt Fald i første Række, skal have Adgang til at øve Præstetjeneste ved Kvindefængsler, Kvindehospitaler og under andre Forhold, hvor der er Brug for netop en Kvindes religiøse Hjælp. Jeg finder det da ønskeligt, at Andragendet om, at der søges Lovhjemmel for at kunne ansætte en kvindelig teologisk Kandidat som Præst ved Kvindefængslet paa Christianshavn, imødekommes. Jeg lægger mindre Vægt paa, om dette sker i Form af en Lejlighedslov eller ved, at der aabnes en almindelig Adgang for Kvinder til at blive Præster. Thi i sidste Tilfælde tror jeg, at Menighederne selv vil give den fornødne praktiske Begrænsning. For at Sagen kunde gennemføres paa en god Maade og for at formindske Uviljen hos den Del af Menigheden, der ikke er forberedt til at tage et saadant Skridt, vil det vistnok være ønskeligt, om Biskopperne stilles frit med Hensyn til Ordination af Kvinder og derved ogsaa faar Ansvaret fuldt ud, naar de er villige til at foretage den.

Valdemar Ammundsen.

Den 23. Jan. 1925 fremsatte endelig Kirkeminister Dahl et Forslag til Lov om Adgang for Kvinder til visse Præstestillinger. Det var en Skuffelse for D. K., at det kun drejede sig om de tidligere omtalte Undtagelsesstillinger ved Straffeanstalter for Kvinder, Fødselsstiftelser og lign., men man haabede paa, at det under Rigsdagsbehandlingen kunde faa en mere almengyldig Form. Det skete dog ikke. Forslaget blev ikke færdigbehandlet i samme Samling, og da Ministeren d. 20. Nov. forelagde det igen i den nye Rigsdagssamling, havde det nøjagtig samme Form, og ikke den oprindeligt tænkte, som man paa et stort Møde i Københavnskredsen d. 11. Nov., hvor Provst Hans Koch indledede, havde bedt Ministeren, der selv var til Stede, om.

Paa Fællesmødet i Odense d. 13.—15. Juni 1925 udtalte D. K. overfor Regering og Rigsdag sin Beklagelse af, at det ikke var lykkedes Kirkeministeren at fremme Spørgsmaalet, og udtrykte sin Forventning om, at det maatte lykkes at gennemføre Sagen i den kommende Samling.

Samtidig indledede Provst Hans Koch en Drøftelse af Spørgsmaalet i et historisk Foredrag derom, hvori han til sidst opmuntrede Kvinderne til i Kampen at holde sig til, at der i Kristendommen ikke er Forskel paa Mand eller Kvinde. „Er en Kvinde aandelig mægtig til at optage Præstegerningen — gennem sin Forkyndelse føre Sjæle til Gud — saa er Grundene for at nægte hende Adgang til Præsteembedet bortfaldet." Under den følgende Drøftelse fortalte Grethe Mølbak Frederiksen fra Støvring Højskole, at i Sotrup-Horning Frimenighed i Himmerland, hvor det var almindeligt, at næsten hele Menigheden gik til Alters, plejede Kvinderne i Menigheden at hjælpe med Uddeling af Brødet, uden at nogen undrede sig over det. Da Biskop Ludwigs næste Aar udsendte et Cirkulære om, at Kvinder ikke maatte prædike ved ordinære Gudstjenester i Sognekirker, nægtede Præsten i Thy Valgmenighed at rette sig efter det; og det blev i den Forbindelse fremhævet, at Missionær Ane Marie Pedersen adskillige Gange havde prædiket ved ordinære Gudstjenester rundt om i forskellige Kirker. Efter at hun havde prædiket i Ryslinge, skrev Bladene paa Fyen om hende, at hun gjorde al Betænkelighed ved kvindelige Præster til Skamme.

Helt uset var det altsaa ikke, at en Kvinde kunde udføre præstelige Funktioner. Efterhaanden sluttede ogsaa flere sig til D. K.'s Standpunkt til den Lov, som var forelagt: at den var et højst utilfredsstillende Kompromis. I „Holger Danske" skrev Sognepræst Dr. Kure bl. a. „... skille en Særklasse ud, som Kvinden, om galt endelig skal være, kan være Præst for — det gaar blandt Kristne og især i vor Tid dog ikke." Og i Rigsdagen sagde Dr. L. Moltesen om Lovforslaget, at det var uoprigtigt, og henstillede til det Udvalg, der skulde behandle det, at samle sig om det, som var Kærnen i Sagen: at faa strøget sidste Del af Loven af 4. Marts 1921 om Ad-

gang til Tjenestestillinger og Hverv, saadan at Undtagelserne med Hensyn til militære Stillinger og kirkelige Embeder bortfaldt. „Dermed overlader vi til Kirken, om den vil have kvindelige Præster, og til Staten, om den vil have kvindelige Generaler."

Udvalget arbejdede da med Sagen og indhentede bl. a. Udtalelser fra Biskopperne om, hvorvidt de ved given Lejlighed vilde ordinere en kvindelig Præst. Biskop Gøtzsche i Viborg svarede nej, andre vilde nødig tage Standpunkt med det samme, men Biskop Valdemar Ammundsen, Hadersley, og Biskop Fonnesbech-Wulff, Roskilde, var villige; og det var jo i og for sig nok, da Præstevielsen ikke er stiftsbundet, men blot skal foretages „ved den af Rigets Biskopper, som dertil maatte være villig" i hvert enkelt Tilfælde.

Resultatet af Udvalgets Grundighed blev imidlertid, at Loven ikke blev færdigbehandlet, før Valget kom i December 1926. Dermed var den bortfaldet, og Kirkeministeren i det nydannede Venstreministerium Madsen-Mygdal, Stiftsprovst Bruun-Rasmussen, erklærede overfor D. K.'s Repræsentanter, Formanden Elisa Petersen og Charlotte Hansen, som henvendte sig til ham d. 13. Jan. 1927, at han ikke agtede at forelægge noget Forslag til Lov om Kvinders Adgang til Præsteembeder. Han havde ganske vist ikke principielle Indvendinger, men var betænkelig ved at lade den danske Kirke være banebrydende blandt de lutherske Kirker. Derimod vilde han forelægge Forslag til Forlængelse af Loven af 1922, som gav Lægmænd Adgang til at blive Præster. Dette Forslag gik igennem og blev Lov af 14. Dec. 1928. Under Behandlingen i Rigsdagen kom man atter ind paa Spørgsmaalet kvindelige Præster, idet bl. a. Gunnar Fog Petersen fra radikal Side udtalte følgende: „Den højtærede Minister brugte i sin Forelæggelsestale flere Gange Udtrykket „Mennesker" i Forbindelse med Præstestillingen. Kvinder er jo ogsaa Mennesker, og selv om det i det store og hele vil være en Opgave, der egner sig bedst for Mænd, kan jeg ikke se, at nogen Mand, enten han er Minister, eller hvad han er, har nogen som helst Ret eller Myndighed til at nægte kvindelige Medborgere Adgang paa lige Fod til disse Embeder."

Det Synspunkt, som havde sejret i Kampen i Kraft af de ændrede politiske Forhold var altsaa det, at Rigsdagen af Hensyn til Kirken maatte nægte Kvinder Adgang til at søge Præsteembeder. Dansk Kvindesamfund fandt, at Hensyntagen til Kirken tværtimod maatte kræve, at den selv fik Lov at vælge sine Præster — ogsaa blandt Kvinderne, om den ønskede det, uden Forbud fra Rigsdagens Side. Men Hovedsynspunktet var, at det var en rent borgerlig Lov — Loven af 4. Marts 1921 —, det drejede sig om

at faa forandret, fordi Rigsdagen ikke i sin Lovgivning havde Ret til at gaa imod Principper, som var anerkendt ved Grundloven. Derfor vedtog alle Fællesmøderne fra 1927 til 1931 — begge Aar medregnet — enslydende Resolutioner til Regering og Rigsdag med en „indtrængende Opfordring" — til snarest at slette Undtagelsesbestemmelsen i Loven af 4. Marts 1921 om „Kvinders Adgang til Tjenestestillinger og Hverv", hvorved Loven bringes i Overensstemmelse med det i Grundloven af 1915 anerkendte Princip om Mænds og Kvinders borgerlige Ligeberettigelse.

D. K.'s Formand, Elisa Petersen, sagde derom, at D. K. ikke maatte blive træt af — ligesom gamle Cato, der i Senatet i Rom gentog, at Karthago burde ødelægges — at gentage sit: „Forøvrigt mener vi, at det sidste retslige Skel mellem Mand og Kvinde ... skal nedrives."

I 1928 blev der ved Lov nedsat et kirkeligt Udvalg, som skulde forberede en Kirkeforfatning. I dette blev Landstingsmedlem Inger Gautier Schmit det eneste kvindelige Medlem. Det Forslag, hun kom med, var meget beskedent, nemlig at der skulde aabnes Adgang til at ansætte kvindelige Sognemedhjælpere til Hjælp for Præsterne. Der laa bag Forslaget en Erkendelse af, at Præsterne ofte kunde trænge til Hjælp, og at de i mange Tilfælde fik den Hjælp af Kvinder, som gjorde ulønnet Arbejde i Menigheden. Men alligevel blev man i de Kredse, som var fjendtligt indstillet mod kvindelige Præster, grebet af Skræk for, at dette skulde betyde, at de kvindelige Præster, man lige havde vist eftertrykkeligt ud ad Hoveddøren, nu skulde liste sig ind ad en Bagdør. Fra andre Sider var der en vis Sympati for Forslaget, men det kom dog ikke til at betyde noget. I Forbindelse med Problemet kvindelige Præster havde det ingen anden Interesse, end at det maaske fik Mennesker til at spørge sig selv: skal Præsterne have lønnede Medhjælpere, hvorfor saa udelukke Mænd fra de Stillinger? Er det Kvinder, som tiltrænges i Præstegerningen, hvorfor saa ikke kvindelige Præster?

Omtrent samtidig med, at man drøftede Spørgsmaalet kvindelige Sognemedhjælpere, henvendte D. K. sig imidlertid til Kirkeministeren — siden 1929 atter Pastor Dahl — i en anden Sag, som maaske kunde have betydet et Fremskridt paa Vejen mod kvindelige Præster. Det drejede sig her om Oprettelsen af en Stilling som Medhjælper for Præsten ved Vestre Kvindefængsel.

I 1928 havde cand. theol. Ruth Vermehren henvendt sig til Fængselsmyndighederne for at bede om at faa Lov til at gøre et ulønnet Arbejde blandt de kvindelige Fanger. Det fik hun, og senere gav Fængselsdirektøren paa Anmodning af Fængselspræsten, Pastor Larsen, hende Tilladelse til at vikariere for denne. I 1929 holdt hun saaledes under et tre Maaneders Vikariat Gudstjenester i Fængslet paa Nytorv og i det ny Kvindefængsel, og

siden havde hun fortsat med det under Pastor Larsens Ferier, og naar der ellers var Brug for det.

I Maj 1931 sendte D. K. da følgende Andragende til Kirkeministeren:

> „Som det vil være den højtærede Minister bekendt, har en ung kvindelig Teolog som Vikar for Fængselspræsten ved Vestre Kvindefængsel arbejdet blandt Fangerne der og i Nytorvs Arrest. Hun har holdt Gudstjenester om Søndagen, haft Bibeltimer med dem og har talt med dem saavel paa Fællesstuerne som i Cellerne, og baade Fængselspræsten og Fængselsautoriteterne har udtalt deres Anerkendelse af hendes Gerning. Ud fra den Overbevisning, at en Kvinde i Reglen vil have flere Forudsætninger for at kunne øve Sjælesorg blandt Fangerne end en Mand, tillader vi os herved at andrage den højtærede Minister om, at der maa blive oprettet en fast Stilling, som sikrer de kvindelige Fanger en saadan kvindelig Sjælesørger for mere end en kortere, mere tilfældig Periode."

Pastor Larsen anbefalede Andragendet: „Jeg har tænkt mig og ønsker, at hun maa blive min Eftermand," udtalte han til „Kvinden og Samfundet". Ministeren var ogsaa meget velvillig, men vilde spørge Biskoppen, før Sagen kom videre, skønt Oprettelsen af en saadan Stilling først og fremmest beroede paa Fængselsmyndighederne.

Fremmende for Sagen var det ikke, at den blev sendt til Biskoppen. D. K.'s Andragende med Pastor Larsens Anbefaling forsvandt nemlig sporløst uden at naa Fængselsmyndighederne. D. K.'s Repræsentanter gik atter til Kirkeministeren og sendte et ligelydende Andragende til Fængselsdirektøren, da det første ikke var naaet frem. Ruth Vermehren henvendte sig selv til Biskoppen og motiverede udførligt sit Ønske at faa en Stilling som fast — om end uordineret — Medhjælper for Fængselspræsten ved Kvindefængslet — og udtalte tillige, at hun vilde finde det naturligt, om hun med Tiden blev ordineret.

Trods alle Anstrengelser endte Sagen i Oktober 1932 med et Afslag fra Justitsminister Zahle. Grundene derfor var dels, at der var saa faa kvindelige Fanger, og dels, at det paa Grund af Krisen ikke fandtes forsvarligt at oprette en ny Stilling af Hensyn til disse faa Fanger, naar der var sørget for, at de kunde komme i Forbindelse med kvindelige Fængselsmissionærer. „Justitsministeriet skal dog have sin Opmærksomhed henvendt paa Spørgsmaalet, naar der paa Grund af Ledighed vil være at foretage Nybesættelse", lovede Ministeren til Slut. Ledigheden indtraf i 1937, da Fængselspræst Larsen gik af paa Grund af Alder. Da der var saa langt flere mandlige Fanger end kvindelige under Fængselspræst-Embedet, var det under alle Om-

stændigheder ugørligt at besætte det med en Kvinde, men Fængselsmyndighederne ønskede at bevare den frivillige Sjælesørgergerning, som Ruth Vermehren nu i otte Aar havde paataget sig, og at faa den bragt ind under fastere Former. Fra 1. April 1938 oprettedes der derfor en Stilling som honorarlønnet Medhjælp for Fængselspræsten. Ruth Vermehren forespurgte derefter, om Københavns Biskop H. Fuglsang-Damgaard var villig til at ordinere hende til hendes Gerning, men hun fik intet Svar.

Hele denne Udvikling er blevet fulgt med Interesse af D. K., skønt det i nogle Aar saa ud, som om Foreningen havde opgivet at sige sit: „Forøvrigt mener vi." Endnu Fællesmødet i Fredericia 1932 vedtog en Udtalelse om, at „Bestemmelsen om, at Kvinder ikke har Adgang til Præsteembeder, bør søges ophævet". Men siden var Fællesmøderne stumme i denne Henseende, indtil man i 1936 tog Sagen op igen med en Resolution fra Fællesmødet i Odense, i hvilken Regeringen opfordredes til at forelægge Forslag til Ændring af Lov Nr. 100 af 4. Marts 1921, „saaledes at den i Overensstemmelse med Grundlovens § 81 ikke indeholder nogen Undtagelsesbestemmelse for Kvinder og navnlig ikke hindrer Kvinder i at blive Præster."

I Forbindelse med Formandsmødet i November samme Aar henvendte D. K.'s Landsformand Edel Saunte sig sammen med Præstø-Kredsens Formand Lærerinde Nanna Ingerslev, der ofte havde talt i Kredsene om Emnet, „kvindelige Præster" og selv regelmæssigt havde holdt Søndagsgudstjenester for Dansk Kvindesamfunds Sommerlejre for unge Kvinder, sig til Kirkeminister Johannes Hansen, dog uden at opnaa andet end Forsikringen om en velvillig Indstilling. Vanskelighederne, forstod man, laa hos Biskopperne. Paa Formandsmødet vedtoges det da gennem de stedlige Repræsentanter for D. K. at rette en Forespørgsel til Biskopperne, om hvorvidt de

1) vilde mene, at der er Grund til fra Kirkens Side at rejse Indvendinger mod, at Undtagelsesbestemmelsen angaaende Kvinders Adgang til Præsteembeder i Henhold til Lov Nr. 100 af 4. Marts 1921 fjernes, saaledes at Afgørelsen af, om en Kvinde skal kunne blive Præst i Folkekirken fremtidig ligger hos Kirken selv i hvert enkelt Tilfælde — nemlig hos Biskoppen og Menighedsraadet?

2) vilde være villig til at ordinere en Kvinde, forsaavidt hun fyldestgør Betingelserne for præstelig Virksomhed.

Da flere af Biskopperne svarede, at de ikke ønskede at udtale sig, før Sagen havde været drøftet paa Bispemødet i Januar, bad D. K. Biskop Fuglsang-Damgaard om at gøre Foreningen bekendt med Resultatet af Drøftelsen. Biskoppen svarede med følgende Protokoludskrift:

„Der var Enighed om at afvise Spørgsmaalet, da man hverken fandt Anledning til at ønske en almindelig Ordinationstilladelse for Kvinder eller til at udtale sig om sin Stilling overfor et tænkt Tilfælde som ikke foreligger."

Spørgsmaalet var imidlertid ikke saa uaktuelt, som Biskopperne gerne vilde tro. For begge de to danske Kvinder, som udøver Præstegerning, havde det en personlig Aktualitet. Den ene var Ruth Vermehren; den anden Maren Sørensen i Valsbøl, som holder Gudstjenester med de danske Sønderjyder Syd for Grænsen. Begge ønskede de, at „ordineres" — hvilket i de evangeliske Kirkesamfund (ifølge Professor Plum) blot vil sige at faa „et Udtryk for Menighedens Anerkendelse af og Forbøn for dem, hvem Tjenesten i Menigheden er betroet." I Praksis betyder det Tilladelse til i en Kirke at udføre de sakramentale Handlinger, som enhver Kristen gyldigt kan foretage i sit Hjem. Og det var denne Tilladelse, som havde aktuel Betydning for dem begge i deres Gerning. Der taltes om, at Maren Sørensen vilde lade sig ordinere af Frimenighedspræst Niels Dael, men det synes, som om hun er veget tilbage ved Tanken om de Vanskeligheder, som derved kunde beredes hende og den lille Menighed Syd for Grænsen fra danske Kirkemænds Side. I Ruth Vermehrens Tilfælde kunde hverken et direkte Spørgsmaal til Biskop Fuglsang-Damgaard i en ledende Artikel i „Kirken og Samfundet" eller hendes egen Henvendelse formaa Biskoppen til overhovedet at svare.

Paa Fællesmødet i Løkken 1937 ændredes Ordlyden af D. K.'s traditionelle Henvendelse noget efter Henstilling fra Gyrithe Lemche. Man anmodede nu om, at Loven maatte blive bragt „i Overensstemmelse med Grundloven", saaledes at Forbudet mod Kvinders Adgang til Præsteembeder ophæves. Motiveringen skulde efter Gyrithe Lemches Mening være denne, „at dette Spørgsmaal, saaledes som daværende Statsminister Zahle sagde i Rigsdagen i 1919, ikke i første Række er et kirkeligt Spørgsmaal, men et rent politisk og statsretligt Spørgsmaal, som det er Rigsdagens Sag at afgøre".

Næste Aars Fællesmøde i Aalborg 1938 forlod dog denne Motivering og henviste i Stedet til Spørgsmaalets Aktualitet i Norden: „Tilsvarende Lovforslag og Drøftelser i vore Nabolande Norge og Sverige viser, at Sagen nu kræver sin længe udskudte Løsning, saavel af Hensyn til Kvinderne som af Hensyn til Kirken".

Om det kirkelige Udvalg af 1928 i sin længe bebudede Betænkning har forberedt en Løsning for Danmarks Vedkommende er endnu uvist, men man tør næppe regne med det. Vi venter endnu stadig forgæves paa, at det skal „blive bedre med os i denne Henseende", som Grundtvig sagde. Men selv om store Dele af Gejstligheden endnu lider af Hæmninger paa dette

Punkt, foregaar der dog utvivlsomt en stilfærdig Udvikling af Indstillingen hos den kristeligt tænkende Del af Befolkningen. K. F. U. K. synes saaledes at have faaet en mere selvstændig og derfor mere forstaaende Holdning, samtidig med at Foreningen er blevet mere klar over Behovet for kvindelig Indflydelse i Samfundet i det hele taget. Og den psykologiske Indsigt, som flere og flere unge tilegner sig, har gjort det muligt at tale mere aabent om, at det i Virkeligheden er en primitiv og seksuelt bestemt Opfattelse af Præstegerningen som en kønsbunden Funktion af magisk Karakter, der ligger bag ved Indvendingerne mod kvindelige Præster.

I Norge er man kommet saa vidt, at Lovens Hindring for Kvinders Adgang til Præsteembeder er fjernet, og i Sverige har Kirkemødet i 1938 henstillet til Regeringen at undersøge Spørgsmaalet om en kvindelig Tjeneste i Kirken. Saa det kunde se ud, som om Grundtvigs Fædreland skulde blive det sidste af de nordiske Lande til at „forbedre sig", men engang lærer vel ogsaa Danmarks Kirke at „lade Kvindens Tro og Kærlighed ske Ret".

DANSK KVINDESAMFUND OG SKOLEN

I Forholdet til vort Lands Skolevæsen har D. K. haft en tredobbelt Opgave at varetage. Det har arbejdet for Forbedringer i Skoleundervisningen; det har altid været paa Vagt, naar det gjaldt Ændringer i de kvindelige Læreres Stilling og Kaar, og det har virket trofast for, at Mødrenes Indflydelse kunde komme til at gøre sig gældende i Skolens Tilsyn.

SKOLEUNDERVISNINGEN

(Man maa) „saa vidt det overhovedet er muligt og allerhelst i Barnealderen ... stræbe efter at behandle Piger og Drenge ens og stille dem jævnsides. Man skal vænne dem til at betragte sig ikke som Piger og Drenge, men som Børn, som ganske ligestillede Kammerater ...“

(Ministerielt Cirkulære til kgl. Anordning af 31. Juli 1903).

Før „den store Skolekommission“.

Hvad Skoleundervisningen angaar, har Opgaven dels været at sikre Pigebørnene en Undervisning, der ikke er ringere og heller ikke væsentlig forskellig fra Drengenes; dels at arbejde for Indførelse og Udbredelse af de saakaldte „kvindelige“ Fag; og endelig i Almindelighed at virke for praktiske Fremskridt i Skolens Undervisning.

I Folkeskolen har Pigerne fra gammel Tid haft Adgang til i det store og hele den samme Undervisning som Drengene. Paa et enkelt Punkt har de dog været ringere stillet, idet Faget Gymnastik var obligatorisk overalt for Drenge, men ikke for Piger. Allerede i 1896 var D. K. opmærksom paa Sagen, men ved Lov af 29. Marts 1904 om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen naaede man alligevel ikke længere, end at det blev obligatorisk for Piger i Købstæderne, — dog saaledes, at Ministeriet kunde tillade, at Indførelsen blev udsat foreløbig, — mens det paa Landet blev afhængig af, om Skolekommissionen ønskede det indført.

De „kvindelige“ Fag, Haandarbejde og Husgerning, har D. K.

i ganske særlig Grad arbejdet for. Haandarbejdssagen blev taget op paa det første egentlige Fællesmøde i 1893, hvorfra der sendtes et Andragende til Regering og Rigsdag om, at Haandarbejde maatte blive obligatorisk Fag i alle Kommuneskoler. I de københavnske Kommuneskoler var det indført. Andragendet fornyedes paa Fællesmødet i 1896, men førte ikke til noget.

Ved Loven af 29. Marts 1904 blev „kvindelig Haandgerning" obligatorisk i Købstæderne og paa Landet, hvor der er en Lærerinde i Skoledistriktet. Dermed kunde D. K. ikke slaa sig til Ro; ikke alene var der stadig paa Landet mange Skoler, hvor Haandgerning ikke var indført, — endnu i 1913 manglede 1350 Skoler denne Undervisning — men det var jo heller ikke Tanken, at dette Fag skulde vedblive at føre Prædikatet „kvindelig". De elementæreste Færdigheder, som hører til Tilfredsstillelsen af to saa almenmenneskelige Behov som Klæder og Føde, burde efter D. K.'s Mening baade Drenge og Piger lære.

I Lyngby Kommuneskole indførtes fra 1. Maj 1912 paa Initiativ af Sogneraadets Skoleudvalg, hvori Distriktslæge Lemche og cand. phil. Gerda Mundt sad, forsøgsvis Haandgerning for Drenge i de tre første Klasser. Det viste sig, at Eleverne var meget interesserede, og at Skolen var fuldt tilfreds med Resultatet. Senere blev Undervisningen derfor udstrakt til 4de Klasse og indført ogsaa i de 4 andre Skoler i Lyngby-Taarbæk Kommune. Som Borgerrepræsentant i København har Gerda Mundt ligeledes slaaet til Lyd for Haandgerning for Drenge i Københavns Kommuneskoler.

Der laa da allerede nogen Erfaring paa dette Omraade til Grund, da D. K. paa Grundlag af et paa Fællesmødet i Rønne 1913 vedtaget Forslag i Februar 1914 indgav et Andragende til Regering og Rigsdag om, at der ved Lov maatte blive indført Undervisning i Haandgerning ved alle Landets Folkeskoler saavel for Piger som for Drenge, for de sidstes Vedkommende i mindst 1 Aar af Skoletiden.

I 1916 kom man det Skridt videre, at der af Ministeriet blev udnævnt en Haandgerningsinspektrice, som skulde tilse Undervisningen i Haandgerning, hvor den var indført, og arbejde for Fagets videre Udbredelse. Det var Borgerrepræsentant, Kommunelærerinde Johanne Blom, der i Forvejen var Censor ved Seminarierne og Medlem af Komitéen til Uddannelse af Haandarbejdslærerinder, som fik denne nye Post.

D. K.'s Arbejde for Skolekøkkensagen stammer fra Aarene efter 1886, da Styrelsen nedsatte et „Kogeudvalg" til at sørge for, at der blev uddannet Lærerinder i Husgerning, og til saa vidt muligt at gøre Skolemyndighederne interesserede.

Louise Wintelers Skole i Odense var den første, som indførte Skolekøkkenundervisning. I den offentlige Skole naaede man inden Aarhundredskiftet saa vidt, at Husgerning var gennemført som Fag i øverste Pigeklasse i de københavnske Kommuneskoler. For det øvrige Land bestemtes det ved Loven af 29. Marts 1904, at i Købstæder skulde kvindelig Husgerning kunne optages paa Undervisningsplanen efter Forslag fra Skolekommissionen.

I Februar 1914 indgav D. K. samtidig med Andragendet om Haandgerning (begge Andragender overbragtes Ministeren af Forfatteren Gyrithe Lemche og Kommunelærerinde Birgitte Berg Nielsen) et ligeledes paa Fællesmødet i Rønne 1913 vedtaget Andragende til Regering og Rigsdag om, at der ved Lov maatte blive indført Undervisning i Sundhedslære, Næringsmiddellære med Husholdningsregning og Regnskab i alle Danmarks Folkeskoler med 1 Times ugentlig Undervisning i hvert af disse Fag i de to sidste Aar af Barnets skolepligtige Alder baade for Drenge og Piger; ligeledes om at der maatte blive indført en toaarig praktisk Skolekøkkenundervisning for Piger i alle Folkeskoler med købstadmæssigt Skolevæsen samt eet Aars praktisk Skolekøkkenundervisning for Drenge.

I 1917 nedsatte Indenrigsministeren paa Grund af Krigstilstandene et Husholdningsudvalg med Fabrikinspektør Julie Arenholt som Formand, og dette rettede en Henvendelse til Undervisningsministeren om, at Skolekøkkenundervisning maatte blive obligatorisk i Barneskolen, og at der maatte blive ansat en Skolekøkkeninspektrice til at føre Tilsyn med Faget. Denne Henvendelse blev henvist til en Kommission, som var nedsat d. 11. Juni 1918 for at tage hele Husholdningsspørgsmaalet op til Behandling. I denne Kommission var D. K. repræsenteret. Formand var Borgerrepræsentant, Haandgerningsinspektrice Johanne Blom, og Skolekøkkensagen var repræsenteret ved Skolekøkkeninspektrice i København, Elna Hansen og Skolekøkkenlærerinde Helga Sahlertz, begge fra „Pædagogisk Forening for Husholdnings- og Skolekøkkenlærerinder".

I Kommissionens Betænkning udtaltes det, at Skolekøkkenundervisning burde være obligatorisk, hvor det kunde lade sig gøre, nemlig i Købstæder, større Stationsbyer og Skoler med købstadlignende Ordning. Paa saadanne Steder burde der ikke opføres nye Skoler uden Skolekøkken. Hvor det ikke kunde lade sig gøre at indføre denne Undervisning i Barneskolen, burde Kommunerne — eventuelt flere i Forening — sørge for Undervisning i Husgerning for de konfirmerede Piger. Kommissionen gik altsaa ikke nær saa vidt som D. K., idet den bl. a. ikke interesserede sig for Drengenes Undervisning. Til Fremme af Undervisningen i Husgerning ønskede Kommissionen, at der ansattes en kvindelig Inspektør. Dette sidste Ønske gik først i Op-

fyldelse i 1927, da Inspektør ved Statens Lærerhøjskole, Thyra Hansen, blev Tilsynshavende med Skolekøkkenundervisningen, og Undervisningen i Husgerning i Ungdoms- og Aftenskoler ligeledes fik en Tilsynsførende i Forstanderinde for Husholdningsseminariet i Sorø, Magdalene Lauridsen.

Den højere Skole har i langt ringere Grad beskæftiget D. K. end Folkeskolen, ikke blot fordi Interessen for den sidste ganske naturligt strækker sig langt videre, men ogsaa fordi man fra 1903 havde en Ordning af de højere Almenskolers Forhold, hvis bærende Tanker paa den smukkeste Maade stemmer overens med, hvad man har kunnet ønske fra D. K.'s Side.

Der havde i Forvejen været en Bevægelse for at give Piger Adgang til den billigere Undervisning i Statsskolerne. Saa bestemtes det ved kgl. Anordning af 31. Juli 1903, at „samtlige Staten tilhørende højere Almenskoler skulle efterhaanden, som Omstændighederne tillade det og gøre det tilraadeligt, ogsaa aabnes for Piger som skolesøgende Elever". Meningen var, at disse Skoler efterhaanden skulde blive gennemførte Fællesskoler, hvor Drenge og Piger undervises og opdrages sammen af baade Lærere og Lærerinder. Det understreges, at Legepladsen skal være fælles, og at Lærerpersonalets Venteværelse skal være fælles for Lærere og Lærerinder, saa disse „ledes til at føre en saa rig Tankeudveksling med hinanden som muligt ved Samtalen om deres fælles Elever".

I det medfølgende ministerielle Cirkulære gjordes der smukt Rede for Synet paa Fællesskolen: „Det ligger i og følger af Fællesskolens Væsen, at man i den, saa vidt det overhovedet er muligt og allermest i Barnealderen, altsaa gennem hele Mellemskolen, maa stræbe efter at behandle Piger og Drenge ens og stille dem jævnsides. Man skal vænne dem til at betragte sig ikke som Piger og Drenge men som Børn, som ganske ligestillede Kammerater, næsten som Søskende; de skulle lære at omgaas jævnt, ligefremt og utvungent med hinanden, samtidig med at de opføre sig hensynsfuldt overfor hinanden. Men dette medfører, at man maa blande dem med hinanden, saa vidt det kan ske ...". Alt dette er som gennemtrængt af D. K.'s Aand; og en ministeriel Udtalelse som denne, at det „baade af Hensyn til Pigernes praktiske Udvikling og af hygiejniske Grunde, maa anses for rigtigt at give de Piger, hvis Forældre ønsker det, Adgang til at modtage Undervisning i Sløjd i Mellemskolen", ligger i lige Linje med D. K.'s senere Forslag om Sløjd ogsaa for Piger.

Denne Overgang til at blive Fællesskoler skulde ske gradvis og med al mulig Hensyntagen til stedlige Forhold; men i 1907 var allerede alle Statsskoler aabnet for Piger undtagen Odense Kathedralskole og Metropolitan-

skolen. Angaaende den sidste findes i „Kvinden og Samfundet“ 10 Aar senere[1]) en Klage fra „en forurettet Skolepige, 14 Aar“:

> „Som Skolepige vil jeg henlede Opmærksomheden paa den Uretfærdighed, det er imod nogenlunde kvikke og velbegavede Pigebørn, at der ingen Metropolitanskole er for dem. Hvorfor skal de, lige fra de er smaa, lære, at Mændene altid har lettest ved at komme frem her i Verden? Jeg vil derfor paa mine Kammeraters og egne Vegne henstille til Kultusministeriet, at det snarest muligt søger at raade Bod paa denne Uretfærdighed!“

Nu har Metropolitanskolen i en Aarrække optaget Piger i den klassisk-sproglige Linje af Gymnasiet; men naar dette lille Indlæg er taget med her, er det dels, fordi det antagelig er den yngste Røst, som har lydt i Bladets Spalter, og dels fordi det senere er blevet aktuelt.

Den psykologiske Virkning af dette at være Pige, og lige fra man er lille lære, „at Mændene altid har lettest ved at komme frem her i Verden“, har nu gentagne Gange været taget op til Undersøgelse og Drøftelse ogsaa i D. K.-Kredse; og man har rejst det Spørgsmaal, om Pigerne i Fællesskoler ikke trods alt risikerer at blive udsat for en Behandling, der faar dem til at føle sig underlegne paa Grund af deres Køn og gaa ud i Livet hæmmede af denne Følelse. Det er muligt, at der her ligger et Problem, som vil kræve Opmærksomhed i den nærmeste Fremtid, selv om det altid vil være langt vanskeligere at anvise en Løsning af det, end det er at stille det klare Krav om ens Uddannelse, hvad Fagene angaar.

I Realundervisningen efter Lov af 24. April 1903 er der et enkelt vigtigt Omraade, hvor Pigerne stilles anderledes end Drengene, idet Fagene praktisk Regning og Matematik kun er paabudt for Drenge. Pigerne faar kun denne Undervisning, hvis de selv vælger den; de kan nøjes med at faa „praktisk Regning for Piger“, eller de kan blive helt fri for begge Dele; og i en Del Tilfælde har dette været at friste dem over Evne og at skade deres Erhvervsmuligheder siden hen. Med Hensyn til Realeksamens Retsvirkninger[2]) er Forholdene nemlig saaledes, at i Stillinger under Finansministeriet — derunder Toldvæsenet — hvor der kræves Realeksamen, stilles der ikke særlige Krav om Prøve i praktisk Regning og Matematik, i Stillinger under Statsbanerne, Telegrafvæsenet og Postvæsenet derimod kræves praktisk Regning, og den kgl. grønlandske Handel kræver baade Matematik og praktisk Regning. Begge Dele er ligeledes nødvendige for Stu-

[1]) 1917, Nr. 6.
[2]) Kgl. Anordn. og Min. Cirk. af 2. Aug. 1907.

dier ved Landbohøjskolen; og den danske Handelsstands Fællesrepræsentation har paa Forespørgsel fra Ministeriet udtrykkelig erklæret, at Piger med Realeksamen uden Regning og Matematik ikke kan stilles i Klasse med Drenge med Realeksamen i Hensende til Adgang til Stillinger under Indenrigsministeren.

Det er saaledes intet Under, at D. K. Gang paa Gang har arbejdet for at fjerne denne Fristelse fra de unge kvindelige Realisters Vej.

„Den store Skolekommission".

Alle disse Skolespørgsmaal, som D. K. fra gammel Tid havde arbejdet for, fik særlig Interesse i Tiden henimod 1919, fordi der forberedtes Nedsættelsen af en Kommission, som skulde tage hele Skolens Forhold op til Drøftelse og grundig Overvejelse.

I 1917 paatænkte Undervisningsminister Keiser-Nielsen administrativt at nedsætte en rent faglig og saglig Kommission; men Klaus Berntsen standsede som Medlem af Finansudvalget denne Plan i Folketinget, idet han bl. a. fandt, at Skolesagen ikke burde afgøres, før Kvinderne havde deltaget i Valg af Repræsentanter til Rigsdagen.

Da Tanken om en Skolekommission igen kom frem, var det i Form af et Lovforslag, der fik Tilslutning fra Regeringspartierne. Venstre og det konservative Folkeparti gav ogsaa deres Tilslutning, men ønskede, at Kommissionen skulde faa Karakter af en Rigsdagskommission, idet de hævdede, at Rigsdagsmedlemmerne som Hjemmenes naturlige Talsmænd burde have den afgørende Indflydelse i den. Da Oppositionen havde Magten i Landstinget, bøjede Ministeren sig for dens Ændringsforslag om, at Kommissionen skulde sammensættes af 9 ministervalgte og 16 rigsdagsvalgte Medlemmer.

Allerede den 25. November havde D. K. i Anledning af Lovforslaget indsendt følgende Andragende:

„Til Undervisningsministeren!

I Anledning af det af den højtærede Undervisningsminister i Folketinget d. 22. Novbr. fremsatte Lovforslag angaaende Nedsættelsen af en Skolekommission til at overveje det samlede Skolevæsens Forhold, tillader „Dansk Kvindesamfund" sig herved at ansøge om:

1) at denne Kommission blandt sine Medlemmer maa tælle kvindelige Repræsentanter for de Hjem i Landet, der har skolesøgende Børn og Ungdom.

2) At Kommissionen maa blive ligelig sammensat af Mænd og Kvinder.

Det hævdes fra alle Sider, at et nøjere Samarbejde mellem Skole og Hjem er en Betingelse for en god Udvikling af vort Skolevæsen. „Dansk Kvindesamfund" hører da ogsaa til dem, der vil anse en Kommission, der — i den Udstrækning, som Forslaget angiver — skal udføre det grundlæggende Arbejde for Fremtidens Lovgivning paa dette for vort Samfund saa overordentlig vigtige Omraade, for mangelfuldt udrustet, om den kun kommer til at tælle Repræsentanter for de fire politiske Partier og de forskellige Skolearter, men ikke faar en fyldig Repræsentation for de Hjem, hvis Børn og Ungdom skal søge Skolerne, og som derfor — fra Begyndelsen og vedvarende — burde have Lejlighed til at yde sit Bidrag til Kommissionens Arbejde og fremføre sine Erfaringer som dem, der daglig har Lejlighed til at iagttage Skolens Virkning paa Børnene udenfor Skolen, og som raadgivende med Hensyn til den Maade og det Omfang, i hvilket man bør søge Hjemmet og Skolen sammenknyttet.

Vi tør vel gaa ud fra, at Repræsentation for Hjemmene er paatænkt, omend den højtærede Minister i sine Udtalelser under Finanslovdebatten om denne Sag ikke særlig pointerede dette, og vi andrager ærbødigst om, at denne Repræsentation — saavel hvad Afdelingen for Folkeskolen som for den højere Skole angaar, — maa tælle Mødre, der i deres Egenskab som saadanne tør forventes at sidde inde med saavel Indsigt som Forstaaelse paa dette Omraade.

Ud fra den Betragtning, at Kvinderne som politiske Borgere, og ikke mindst som Pædagoger, i dette Spørgsmaal har erhvervet sig lige saa megen Kompetence — og altsaa yder lige saa store Muligheder som Mændene for at rumme de rette Emner — andrager D. K. om, at det høje Ministerium for sit Vedkommende saa vidt mulig vil udpege lige saa mange Kvinder som Mænd."

Herpaa svarede Ministeriet i December følgende:

„Paa Dansk Kvindesamfunds Andragende af 25. f. M. kan jeg kun givet et meget lidt udtømmende Svar, da det efter den Stilling, Partiet Venstre og tildels det konservative Folkeparti indtog under første Behandling af Lovforslaget om den store Skolekommission, er meget usikkert, om Ministeriet faar videre Indflydelse paa Kommissionens Sammensætning udover de Sagkyndige, der er selvskrevne som Ministeriets Repræsentanter.

Hvad jeg kan gøre for at faa Kvinder ind i Kommissionen, skal imidlertid blive gjort.

Overfor Dansk Kvindesamfunds Fremhævelse af Betydningen af Forældre som Medlemmer af Kommissionen — en Betydning, jeg ganske kan tiltræde, — skal jeg bemærke, at de af Rigsdagen valgte

Repræsentanter dog ikke i ringe Grad ogsaa maa betragtes som Repræsentanter for Forældre, og blandt dem vil formentlig findes baade Fædre og Mødre med skolepligtige Børn."

Ønsket om en særlig Repræsentation fra Hjemmene blev ikke opfyldt, men i sit Valg af Kommissionsmedlemmer imødekom Ministeren D. K.'s Anmodning for saa vidt, som han satte Lektor, Dr. phil. Kirstine Meyer, Folketingsmedlem, Borgerrepræsentant, cand. mag. Elna Munch og Lærerinde ved Aalborg kommunale Skolevæsen, Medlem af „Danmarks Lærerforening"s Hovedbestyrelse, Thora Pedersen, ind i Kommissionen. Rigsdagen valgte kun een Kvinde, Landstingsmedlem, Lærerinde Marie Christensen.

Det gjaldt nu for D. K. om at faa samlet sine Medlemmer om en Henvendelse til „den store Skolekommission". Med det Maal for Øje gjorde „Udvalget angaaende Undervisning i Barneskolen" under Ledelse af Kommunelærerinde, senere Skoleinspektør Margrethe Petersen et stort Arbejde, og paa Fællesmødet 1919 blev der gjort Rede for Udvalgets Synspunkter, som gik ud paa, at man skulde foreslaa 1. Oprettelse af kommunale Børnehaver, 2. Obligatorisk Haandarbejdsundervisning, 3. Obligatorisk Skolekøkken og Sløjdundervisning, 4. Bibliotekskundskab, 5. Læsestuer for Børn, 6. Fritidsværksteder.

Under Diskussionen vandt Udvalget Bifald fra mange Sider, bl. a. udtalte Adjunkt Thorup fra Horsens sin Tilslutning til, at Drengene skulde have Del i Skolekøkkenundervisningen, men der blev ogsaa af Lærerinde Karen Johansen, Holstebro, som Repræsentant for Friskolen og for Landet rejst Protest mod Udvalgets Arbejdsplan, idet hun mente, at den var bestemt udfra Enhedsskolesynspunkter og ikke passede for Forholdene paa Landet. Spørgsmaalet om Enhedsskolen var der imidlertid ikke taget Standpunkt til i Udvalgets Arbejde, men Indvendingerne mod obligatorisk Skolekøkken- og Sløjdundervisning paa Landet som uigennemførlige og upaakrævede, da Hjemmene formentlig kunde gøre en saadan Undervisning bedre, gjorde, at en Del af de delegerede ønskede at opsætte Afgørelsen. Udvalget opgav da at tage en Afstemning om dets Plan paa Fællesmødet og henstillede i Stedet til Kredsene at drøfte Sagen videre.

Nogle Maaneder senere sendtes saa Forslaget ud til Afstemning i Kredsene. Under de videre Overvejelser kom der Betænkeligheder frem fra en anden Kant end paa Fællesmødet, idet Anna Westergaard i „Kvinden og Samfundet" [1]) udtalte sin Bekymring for, at Pigerne vilde faa mindre boglig Uddannelse end Drengene, hvis der skulde blive Plads til de mange Timer

[1]) 1919, Nr. 17.

i Gymnastik, Sløjd, Haandgerning og Husgerning, og foreslog, at man i Andragendet tog det Forbehold, at alle disse praktiske Reformer ikke maatte stille Pigerne ringere med Hensyn til de boglige Kundskaber. I sit Svar herpaa oplyste Margrethe Petersen, at som Forholdene allerede var, vandtes Tiden til Haandarbejde for Pigerne i Købstadskolen bl. a. ved, at de kunde nøjes med færre Dansk- og Skrivetimer end Drengene, da de var ordentligere anlagt, men at Tanken var, at Drengene skulde have flere Sløjdtimer, saa det kunde gaa lige op med Pigernes flere Haandarbejdstimer, og endelig, hvad der var det vigtigste, at Forudsætningen for Forslaget i hvert Fald for hendes Vedkommende havde været, at den almindelige boglige Uddannelse maatte være ens for Piger og Drenge.

Thora Pedersen.

Trods Indvendinger og Betænkeligheder af forskellig Art vandt Forslaget et afgjort Flertal i Kredsene og indsendtes med ubetydelige Ændringer som Andragende med udførlig Motivering af de enkelte Forslag til „Den store Skolekommission".

Dansk Kvindesamfunds Andragende til „Den store Skolekommission" lød som følger:

> „Dansk Kvindesamfund, der ogsaa har paa sit Program at forbedre Børns Kaar særlig ad Lovgivningens Vej, indgav 25de November 1918 et Andragende til Undervisningsministeren om, at Kommissionen blandt sine Medlemmer maatte tælle Repræsentanter for de Hjem i Landet, der har skolesøgende Børn og Ungdom, idet man ansaa en Kommission, som skulde udføre det grundlæggende Arbejde for Fremtidens Lovgivning for vort Skolevæsen — for mangelfuldt udrustet, om den kun kom til at tælle Repræsentanter for de fire politiske Partier og de forskellige Skolearter, men ikke fik en fyldig Repræsentation for de Hjem, hvis Børn skal søge Skolerne.
>
> Dette Ønske blev ikke efterkommet, idet Antallet af Kommissionsmedlemmer blev stærkt begrænset. Vi beklager, at dette blev Tilfældet,

idet vi stadig hævder, at det vilde have haft stor Betydning, om Mødre fra Begyndelsen og vedvarende havde haft Lejlighed til at fremføre deres Erfaringer for Skolens Virkninger paa Børnene og været raadgivende med Hensyn til den Maade og det Omfang, i hvilket man bør søge Hjemmet og Skolen knyttet sammen.

Spørgsmaalet Hjem og Skole, Skolekommissionens Sammensætning og dens Virkemaade etc. vil vi ikke i dette Andragende komme ind paa, men kun drage nogle Punkter frem, der staar i Forbindelse med et af Dansk Kvindesamfunds Programpunkter: „at forbedre Børns Kaar særlig ad Lovgivningens Vej".

Dansk Kvindesamfund har nedsat et Udvalg angaaende Barneundervisningen i Skolen. Paa Grundlag af dette Udvalgs Arbejde skal vi tillade os at foreslaa:

1) a. at Haandarbejde gøres til obligatorisk Skolefag for Piger.
1) b. at Haandarbejde gøres til obligatorisk Skolefag for Drenge mindst et Aar af Skoletiden (se „Dansk Kvindesamfunds Historie" Side 159, 160, 164 og „Kvinden og Samfundet" 1919, S. 109).
2) at Gymnastik gøres til obligatorisk Fag for Drenge og Piger (se „Kvinden og Samfundet" 1919, S. 109).
3) at praktisk Skolekøkkenarbejde indføres saa vidt muligt i alle Skoler baade i Land og By med Hensyntagen til Forholdene,
   a. for Piger i 2 Skoleaar,
   b. for Drenge i 1 Skoleaar,
   (se „Dansk Kvindesamfunds Historie, S. 89 og „Kvinden og Samf." 1914, S. 71 og 1919, S. 109).
4) Sløjd indføres i Skolen baade for Piger og Drenge.
5) at „Undervisning i Bøgers Brug" indgaar som Led i Skolens Undervisning, saa Børnene opøves i at arbejde med Bøger paa egen Haand, og at der saa vidt muligt knyttes Bibliothek og Læsestue til Skolerne (se „Kvinden og Samf." 1919, Side 109).
6) at Kommunerne opretter Børnehaver eller Smaabørnsasyler for Børn i 3—7 Aars Alderen (se „Kvinden og Samf." 1919, Side 109 og 110), og
7) at Kommunerne opretter Fritidsværksteder, hvor Børn udenfor Skolerne kan faa Vejledning i de Arbejder, der interesserer dem (se „Kvinden og Samf." 1919, S. 109).

Som Motivering for vort Andragende skal vi tillade os at fremføre følgende:

Efter det ministerielle Cirkulære af 17de April 1917 er Haandarbejdsundervisningen kun betinget obligatorisk for Hovedskolen og frvilligt Fag for Forskolens Vedkommende, idet det hedder: „Hvor der i Skoledistriktet er ansat en Lærerinde, Forskolelærerinde eller Pogelærerinde, skal der i Hovedskolen (de ældste Klasser) undervises

i kvindelig Haandgerning. I Forskolen (de yngste Klasser) hører Haandgerning derimod ikke i noget Tilfælde til de obligatoriske Fag, men kan efter Indstilling af den stedlige Skolebestyrelse optages paa Undervisningsplanen."

Det vil altsaa sige, at der endnu findes Hovedskoler, hvor der ingen Haandarbejdsundervisning finder Sted, og at Tusinder af Børn indtil 10—11 Aars Alderen slet ingen Undervisning faar i dette vigtige Fag.

Idet vi udtaler vor Anerkendelse af, hvad Ministeriet de sidste Aar har gjort for at fremme Haandarbejdsundervisningen paa Landet — navnlig ved Ansættelse af en Haandarbejdsinspektrice, saa der er kommet Plan og Metode i Arbejdet, ved Afholdelse af Instruktionskursus, der har haft den største Betydning — skal vi fremhæve, at saa længe Faget kun er betinget obligatorisk for Hovedskolen og frivilligt for Forskolen, har man endnu ikke varetaget dette Fag, som det bør.

I ministerielt Cirkulære af 1908 (se Lehmanns Haandbog), udtales om Haandarbejdsundervisningen: „... særlig Haandarbejdsundervisningen paa Landet vil blive af den største Betydning, ikke blot med Hensyn til den Hjælp, som Børnene vil kunne yde i Hjemmet, men tillige og ikke mindst i deres fremtidige selvstændige Stillinger i Livet. En saadan Undervisning er saa meget væsentligere, som der ikke kan gøres Regning paa, at Pigebørn i deres Hjem kan modtage en blot nogenlunde tilfredsstillende Undervisning i Faget."

Den Udtalelse kan vi fuldt ud tiltræde; bag vort Krav staar Tusinder af Mødre.

Ad Punkt 1 b: at Haandarbejde gøres til Skolefag for Drenge mindst et Aar af Skoletiden.

Vi mener, det har den allerstørste Betydning, at Drengene ogsaa opdrages til at blive selvhjulpne. Selv om det fra enkelte Sider fremhæves, at de i Hjemmet kan lære at sy Knapper i, stoppe og lappe, saa véd vi, at Størsteparten af Hjem ikke overkommer dette. Det er ikke nogen ny Fordring, Dansk Kvindesamfund her fremkommer med.

Eksempelvis skal anføres, at man allerede flere Steder gennemfører en saadan Undervisning i de første Skoleaar baade for Piger og Drenge. I Frøken Adlers Fællesskole har man i mange Aar praktiseret det, og det er Børn fra velstillede Hjem, hvor man bedre end i Arbejderhjemmene vilde kunne give Børnene Undervisning hjemme. Frøken Adler har set den pædagogiske og opdragende Betydning, Faget har. Desuden skal nævnes la Courvejens Skole og enkelte Fællesklasser i Københavns Kommuneskoler. I Sverige gennemfører man — i alle større Byer (i hvert Fald Göteborg, Stockholm — selv Husqvarna m. fl.) — Fællesundervisning i dette Fag i de første Skoleaar.

Ad Punkt 2: at Gymnastik gøres til obligatorisk Fag for Drenge og Piger.

For Drengenes Vedkommende er dette allerede Tilfældet i By og paa Land, men for Pigernes Vedkommende er det kun gennemført i Købstæderne og Forskolerne paa Landet. (Lehmanns Haandbog § 21, S. 172, § 28, S. 257). Nu anmoder vi om, at Gymnastikundervisningen ogsaa gøres obligatorisk for Pigerne i Hovedskolen og i den kommende Ungdomsskole. Vi finder det ganske uforsvarligt, at Halvdelen af Ungdommen paa Landet gaar ud af Skolen uden at have faaet legemlig Opdragelse i 10, 14, 17 Aars Alderen, netop den Tid, hvor de unge Piger trænger allermest dertil, og vi skal tilføje, at Pigernes Gymnastikundervisning selvfølgelig bør ledes af en Lærerinde, og at det er formaalstjenligt, at Tilsynet med Pigernes Gymnastik skilles fra Tilsynet med Drengenes Gymnastik og ledes af en kvindelig Gymnastikinspektør for Landet. (Dette er allerede sket i København, Stockholm o. fl. andre Steder).

Som Motivering herfor skal vi fremføre følgende:

Den Ling'ske Gymnastik er ikke tilstrækkelig tilpasset efter Alderen 14—17 Aar.

Den Ling'ske Gymnastik er kommen til Danmark som en Gymnastik for voksne, indført og i mange Aar ledet af Mænd. Den maa ændres og tilpasses for Pigeskolen baade med Hensyn til Valget af Øvelserne og Brugen af disse. Der trænges i dette Udformnings- og Tillæmpningsarbejde til en kvindelig Vejleder og et effektivt Tilsyn.

Der giver her i Danmark af Staten Millioner af Kroner i Tilskud til Forædling af vore Husdyrracer, til Planteavlens Fremme o. s. v., — overfor den kvindelige Ungdoms legemlige Opdragelse har man hidtil været for karrig m. H. t. Bevillinger. Kvinderne i den kommende Slægt trænger lige saa vel til legemlig Opdragelse som Mændene. Deres Sundhed og Kraft er af lige saa stor Samfundsværdi.

Ad Punkt 3: at praktisk Skolekøkkenarbejde indføres saa vidt muligt i alle Skoler baade i Land og By med Hensyntagen til Forholdene.

Dets Betydning behøver vel næppe at pointeres over for Skolekommissionen. Vi skal dog fremkomme med et Par Bemærkninger i Anledning af, at enkelte Stemmer har hævet sig for, at dette Fag henlægges til Ungdomsskolen. For det første er der vel endnu lang Udsigt til, at den obligatoriske Ungdomsskole indføres for hele Landet, og før vilde man ikke kunne tage Faget bort fra Barneskolen, men desuden har Faget overordentlig stor Betydning i Barneskolen. Hvis det kun blev Ungdomsskolefag, vilde desuden alle, der gik den studerende Vej, aldrig faa Undervisning deri. Dette praktiske Fag hører til de Fag, som Børnene skatter højst.

Det drejer sig her om en rationel Undervisning i huslig Økonomi, og mange Hjem kan tale med om, hvilken Nytte de har haft af, hvad de unge Piger paa dette Omraade har lært i Skolen. Desuden lærer de her praktisk, hvad mange Fag giver teoretisk: praktisk Kemi, praktisk Regning, praktisk Sundhedslære, de lærer en gennemført Orden og Properhed, og hvad dette betyder for de unges Opdragelse, vil enhver forstaa.

Vi skal derfor indtrængende henstille, at dette Fag saa vidt muligt indføres over alt i Skolerne i By og paa Land, og for Landets Vedkommende, hvor det maaske er vanskeligt at finde en Lærerinde til dette Fag, skal vi blot pege paa, at en Løsning maaske foreløbig kunde findes i de saakaldte Vandrekøkkener.

Her som ved Haandarbejdsundervisningen skal vi pege paa det ønskelige i, at denne Undervisning ogsaa gives til Drengene, saa de kan blive lige saa selvhjulpne som Pigerne.

Ad Punkt 4: Sløjd indføres saa vidt mulig i alle Skoler baade i Land og By.

I det ministerielle Cirkulære over Sløjdundervisningen henleder Ministeriet de stedlige Skolemyndigheders Opmærksomhed paa, hvor stor Betydning Indøvelsen i Sløjd har for Barnets hele personlige Udvikling, og hvor ønskelig dets Indførelse som Fag derfor er.

Der skrives: „Den bliver gennem Barnets Interesse for praktisk Arbejde et frugtbringende Middel til Udviklingen af Forstanden, Moralen og den praktiske Evne, et væsentligt Led i den alsidige Forberedelse til Livet, som Skolen skal danne."

Ministeriet har altsaa selv givet Sløjden den varmeste Anbefaling. Vi skal i Forbindelse med vort Krav om Fritidsværksteder, hvor Børnene uden for Skoletiden kan faa Vejledning i de Arbejder, der interesserer dem, stærkt betonet Nødvendigheden af, at det manuelle Arbejde, i højere Grad end det nu er Tilfældet, indføres i Skolerne baade som Princip i Undervisningen og som Fag i Værksteder, hvor Arbejdet udføres som Præcisionsarbejde. Fritidsværkstederne bør i ganske særlig Grad oprettes i de større Byer, hvor den industrielle Udvikling og Boligforholdene har ført med sig, at Børnene ikke som i gamle Dage kan beskæftiges i Hjemmene.

Sløjd som Fag i Skolen bør efter vor Mening være saa vel for Piger som for Drenge, og vi kan atter her henvise til forskellige Skoler i Sverige, bl. a. i Samskolen i Gøteborg, hvor man forøvrigt ikke alene driver Pap-, Ler-, Træ- og Metalsløjd, men har Trykkeri, Bogbinderi og Vævestue. Her i Danmark kan henvises til Frøken Adlers Skole og la Cour-Vejens Skole, Frederiksberg, hvor Pigerne i Mellemskolen har Træsløjd.

Ad Punkt 5: at „Undervisning i Bøgers Brug" indgaar som Led i Skolens Undervisning, saa Børnene oppøves i at arbejde med Bøger paa egen Haand, og at der saa vidt muligt knyttes Bibliothek og Læsestue til Skolerne.

Det er ikke noget nyt Fag, der skal indføres, men en ændret Arbejdsmetode. Det er rigtigt, naar en Bibliotekar for nylig udtalte, at Staten aarlig giver Millioner ud for at bibringe Børnene Læsefærdighed, men i Skolen forsømmer man at lære Børnene at orientere sig i Bøgernes Verden, lære dem at benytte Haandbøger, Opslagsbøger og Leksikon og vise dem i hvert eneste Skolefag, hvor de i Bøgerne kan hente Viden om de Emner, de beskæftiger sig med. Vi skal ikke komme ind paa nogen lang Redegørelse for Skolebibliotekets Betydning. Skolebibliotek er ikke et Bibliotek med udelukkende underholdende Litteratur, men et Bibliotek med Faglitteratur til Støtte for de forskellige Fag og afpasset efter de forskellige Alderstrin.

Her ligger en stor Opgave for den danske Skoleverden.

Husmoderen og Tjenestepigen, Syersken og Sygeplejersken, Gaardmanden og Husmanden, Forretningsmanden og alle Erhvervslivets Folk — nævn hvem De vil — enhver kan faa Svar paa Dagliglivets utallige Spørgsmaal gennem Bøgerne, men vi vil noget mere end at gøre Børnene til selvhjulpne Mennesker i det praktiske Liv, det bedste af Litteraturens Verden vil vi vise Børnene Vej til. Hvilket Perspektiv aabner der sig ikke herigennem for Arbejdsomraader, for Midler til at hjælpe de unge til at finde de Felter, som har deres Interesse.

Hele Biblioteksbevægelsen er ved at tage Fart herhjemme, Højskoler, Afholdsfolk, socialdemokratiske Ungdomskredse, Friskolekredse o. s. v. henvender sig til Bibliotekarerne og beder dem om Assistance til Indretning af Biblioteker, til Dannelse af Studierejser o. s. fr.

Nutildags kan Bibliotekarerne tale med om, hvor ukyndige Folk er m. H. t. Brugen af et Bibliotek, og hvor lidt man almindeligvis aner om, hvilken praktisk Viden der er at hente i Bøgerne. Erhvervslivets Folk, Kontorledere o. s. v. kan fortælle om, hvor uvidende Ungdommen er med Hensyn til at bruge Vejvisere, Telefonbøger, Statskalendere o. s. v., og endelig kan vi fremhæve, hvor urimeligt det er i vor Tid, Bøgernes Tid, at Børnene gaar ud af Skolen uden at have stiftet Bekendtskab med andre Bøger end deres Lærebøger. Den rent underholdende Børnelitteratur, som nu sædvanligvis bydes Børnene, skal her forbigaas. Det er Læsestuer med Faglitteratur til Støtte for de enkelte Fag, hvor Børnene baade under Lærerens Vejledning og paa egen Haand kan søge sig Viden, vi forlanger oprettet, Læsestuer med Bøger, der hører til Litteraturens bedste, vi beder om.

Det er ikke et nyt Fag, men en ændret Arbejdsmetode, (Arbejdsskolens Princip paa Læsningens Omraade), vi her peger paa som ønskelig.

Ad Punkt 6: at Kommunerne opretter Børnehaver eller Smaabørnsasyler for Børn i 3—7 Aars Alderen.

Kommunerne i Købstæderne og de større købstadlignende Byer opretter saa mange Børnehaver eller Smaabørnsasyler, at alle de Forældre, som ønsker det, kan faa anbragt deres Børn i Alderen 3—7 Aar i disse. Dansk Kvindesamfund krævede i sit Andragende angaaende den forebyggende Forsorg denne Institution ud fra et socialt Synspunkt; over for Skolekommissionen ønsker vi tillige at kræve den ud fra et pædagogisk, set fra Skolens Side.

I mange af Storbyernes Skoler viser det sig, at en Mængde Børn ikke har naaet den Udvikling, som kan forventes hos 7-aarige. Deres Forestillingskreds er meget ringe, de er ikke kommet ud over Børnehavealderen, fordi de har været overladt til sig selv. Mange af Storbyernes Begynderklasser burde egentlig betragtes som Børnehaveklasser. Den moderne Undervisning, der har Øjet aabent for Nødvendigheden af, at Haandens Arbejde indføres som Led i Undervisningsfagene, saa det støtter disse, viser tillige, hvor man prøver at gennemføre det, hvor langt tilbage i Udvikling mange af de smaa er. For Storbyernes Vedkommende er Børnehaven nødvendig ikke alene som Led i det forebyggende Arbejde, men tillige for Skolens Skyld, hvis Folkeskolen for det store Flertals Vedkommende virkelig skal naa de Maal, der sættes. Men skal Børnehaverne faa den Betydning, vi tillægger dem, maa Lederen være en pædagogisk uddannet Kvinde.

Dansk Kvindesamfund har her kun fremdraget nogle enkelte Punkter af de Reformer, som vi mener den store Skolekommissions Forslag vil bringe, vi haaber, at Kommissionen ved Drøftelsen af de paapegede Spørgsmaal vil tage Hensyn til vore fremsatte Ønsker. Til Slut skal vi blot understrege, at det er en Forudsætning for vort Forslag, at Pigernes boglige Uddannelse inden for enhver Skoleform ikke maa blive ringere end Drengenes."

Kommissionens Arbejde tog sin Tid — „Evighedskommissionen" begyndte man at kalde den —, men dens Opgave var jo ogsaa omfattende. Da ogsaa den højere Skole var under Behandling, indsendte D. K. i 1922 endnu et Andragende til „den store Skolekommission" — angaaende Realundervisningen. Spørgsmaalet om Matematik for Piger var blevet aktuelt ved, at Ministeriet erklærede sig villigt til at tillade Pigeskoler at erstatte Matematik i 5. og 6. Pigeklasse med Husgerning og Skrædersyning. Pigeskoleeksamen efter denne Undervisning skulde saa give lige Ret med — eller lige saa lidt Ret som — Realeksamen uden Matematik. Andragendet lød saaledes:

„Da det er Dansk Kvindesamfund bekendt, at der er Bestræbelser fremme for at faa indført en Skoleordning, hvorved Undervisningen i Realskolen for Pigernes Vedkommende indrettes saaledes, at Fag som Matematik og Regning erstattes med Husgerning, kvindelig Haandgerning eller andre praktiske Fag, tillader vi os herved at fremsætte vort Syn paa den kvindelige Ungdoms Oplærelse.

Vi er Tilhængere af, at der i Skolerne lægges Vægt paa de praktiske Fag, men vi mener, at manuelle Færdigheder ikke er af større Betydning for Pigernes end for Drengenes Opdragelse. Vore Ønsker i Henseende til Børnenes praktiske Oplærelse har vi gjort Rede for i en tidligere Henvendelse, vi skal derfor ikke gentage dem her, men blot pege paa, at vi har betonet, at ogsaa Drenge bør have nogen Undervisning i Fag som Husgerning og Haandgerning.

Med Hensyn til den intellektuelle Side af Undervisningen mener vi, at Pigerne, hvad enten deres Arbejde kommer til at falde i eller udenfor Hjemmene, lige saa vel som Drengene har Brug for den Opøvelse i nøjagtig og følgerigtig Tænkning, Fag som Matematik og Regning giver. Vi skal derhos pege paa, at en forskellig Oplærelse skader Kvinderne i deres Erhvervsmuligheder. Saaledes har Bestemmelsen i Lov om højere Almenskoler § 5, 4. Stk., der tillader Pigebørn at tage Realeksamen uden Matematik, efter vor Mening ikke været til Gavn for Kvinderne. Denne Uddannelse giver nemlig ikke Adgang til de Stillinger, som den egentlige Prøve giver, hvilket de unge Piger ofte først er blevet klare over, naar de har søgt ind til de Erhverv, som de mente deres Oplærelse gav dem Adkomst til.

Det forekommer os, at de danske Kvinder maa kunne stille de Krav til en fremtidig Skoleordning, at der ikke skabes et Undervisningsvæsen, der i sine Konsekvenser vil besværliggøre for ikke at sige umuliggøre det for Kvinderne at opnaa en taalelig Eksistens i Erhvervslivet. Vi skal derfor over for Skolekommissionen tillade os at udtale et bestemt Ønske om, at Realskoleundervisningen i det væsentlige bliver ens for Piger og Drenge."

Endelig kom i 1923 „den store Skolekommission"s Betænkning[1]), der omfattede 17 Lovforslag. Angaaende de Ting, som D. K. havde andraget om, var der Enstemmighed om at gøre Gymnastik obligatorisk for alle Skolebørn og Haandgerning for alle Piger, og Flertal for at gøre Sløjd for Drengene og Husgerning for Pigerne til obligatoriske Fag; paa Landet for det sidste Fags Vedkommende dog kun, for saa vidt Skolekommissionen og Kommunalbestyrelsen besluttede det, eller et Flertal af de til Skolekommissionen valgberettigede udtaler Ønske derom. Ligeledes var der Flertal for Forslag om, at Oprettelsen af Børnehaver, Fritidsværksteder og Skolebiblioteker skulde gøres

[1]) Redegørelse af Thora Pedersen i „Kvinden og Samfundet" 1923, Nr. 11.

obligatorisk i Købstæderne, men afhængig af Sogneraadets og Skolekommissionens eller Befolkningens Ønske paa Landet. Realundervisningen bestemtes som „en videregaaende Undervisning, som tilsigter at meddele Eleverne den personlige Udvikling og de Kundskaber, der gør dem skikkede til at overtage Stillinger under Staten og i Erhvervslivet og letter dem Adgangen til højere Anstalter", og der blev ikke gjort anden Forskel paa Drenge og Piger end, at det skulde tillades de Skoler, som udelukkende optager Piger, at lade Undervisningen være 3-aarig i Stedet for 2-aarig, og bruge den vundne Tid til Undervisning i Haandgerning og Husgerning.

Paa Fællesmødet i Vejle forelagde Thora Pedersen de Resultater, der var naaet; men foreløbig var der ikke Udsigt til, at de skulde blive ført ud i Virkeligheden. De Lovforslag, som havde kostet saa stort Arbejde, blev end ikke forelagt Rigsdagen. Tiderne var blevet ugunstigere siden den Gang, Kommissionen blev nedsat, og Venstre, som havde dannet Regering i 1920 med Jacob Appel som Undervisningsminister, maatte trods dennes Sagkundskab og varme Interesse for Skolereformer, beslutte sig til at henlægge Kommissionens Forslag indtil videre.

Efter „Den store Skolekommission".

I 1924 dannedes det første Ministerium Stauning med Historikeren, Landstingsmedlem, mag. art. Nina Bang som Undervisningsminister — Danmarks første og hidtil eneste kvindelige Minister. Hun tog Arbejdet med Skolelovgivningen op igen, og i Erkendelse af, at Reformer i Skolen maatte begynde med Lærerne, forelagdes i 1925 et Lovforslag om Lærerskoler (Seminarier) i det væsentlige paa Grundlag af „den store Skolekommission"s Betænkning. Ligeledes kom der et Lovforslag om Skolens Tilsyn, derimod trak det ud med den Lov om Folkeskolens Indretning, der skulde afløse de gamle Skolelove fra 1814 og Loven af 29. Marts 1904, og som var stærkt paakrævet især af Hensyn til Forholdene paa Landet. I Byerne kunde i Henhold til en Bestemmelse i sidstnævnte Lov en Del af Skolevæsenet indrettes efter Almenskoleloven af 1903, og der var sket store Fremskridt ogsaa paa de Omraader, som D. K. særlig virkede for.

Skolelovforslagene vakte en livlig Drøftelse af Fremtidens Skolevæsen. Ogsaa i D. K. blev Emnet „den nye og den gamle Skole" gennemdebatteret, især paa Fællesmødet i 1926, hvor man vedtog følgende Resolution:

> „Med Hensyn til den nye Skoleordning maa Dansk Kvindesamfund som sit Standpunkt kræve,
> 1. at den teoretiske Undervisning i alle Landets Skoler bør være den samme for Drenge og Piger,

2. at Gymnastik og kvindelig Haandgerning bør være tvungne Fag for Piger i alle Landets Skoler,
3. Skolekøkkenundervisning bør indføres for Piger i de ældste Klasser i alle Købstæder og i Landsbyer med bymæssig Bebyggelse.

Samtidig maa D. K. kræve af den fremtidige Skoleordning, at den saavel i By som paa Land indrettes saaledes, at Børnene kommer under Paavirkning saavel af kvindelige som mandlige Lærere."

Under Ministeriet Madsen-Mygdal, hvori Seminarieforstander Byskov var Undervisningsminister, fortsattes Arbejdet med Skolelovgivningen, uden at der dog kom noget Resultat ud af det.

Næste Gang D. K. henvendte sig til Undervisningsministeren angaaende Undervisningen i Folkeskolen, var i Oktober 1930 under det andet Ministerium Stauning. Ved denne Lejlighed gjaldt det Haandarbejdsundervisningen paa Landet, men samtidig gav man Udtryk for Nødvendigheden af, at Skoletimerne her blev bedre fordelt.

Andragendet lød som følger:

Da det har vist sig, at unge Kvinder paa Landet, hvor kvindeligt Haandarbejde ikke er indført i Skolerne, ofte savner Kendskab til Fagets simpleste Grundelementer og derfor er ude af Stand til at udføre saadanne Arbejder, som er nødvendige for Hjemmenes Opretholdelse, tillader Dansk Kvindesamfund sig at bede Undervisningsministeren fremsætte Forslag om, at Haandarbejde maa blive indført som tvungent Fag for Pigerne i alle Landets Skoler.

Vi maa imidlertid gøre opmærksom paa, at Haandarbejdets Indførelse i de Skoler, hvor Hverandendagsundervisning finder Sted, medfører, at Pigebørnene aldeles overbebyrdes med Arbejde paa de Dage, Faget indøves. I Forvejen strækker Undervisningen sig over 6 Timer om Dagen for saa vel de yngre som de ældre Elever; naar Haandarbejdet kommer til, bliver Skoledagen som Regel paa 8 Timer. Det er formentlig indlysende, at Børnene ikke blot er ude af Stand til at faa fuldt Udbytte af Undervisningen, men at saa lang Skoletid er skadelig for dem i sundhedsmæssig Henseende.

Samtidig med, at Dansk Kvindesamfund gør sig til Talsmand for, at kvindeligt Haandarbejde maa blive obligatorisk Fag i Skolerne, gør Foreningen sig derfor ogsaa til Talsmand for, at der indføres en Skoleordning, som tager Hensyn til Barnets Tarv. — Det er os bekendt, at der i indeværende Aar skal foretages en Revision af Skole- og Undervisningsplanerne for Folkeskolen; vi mener, at der ved denne Lejlighed maa kunne raades Bod paa de værste Ulemper ved den nu gældende Skoleordning paa Landet ved en rimelig Fordeling af Skoletimerne."

Undervisningsminister Borgbjergs Svar gik ud paa, at han ikke for Tiden mente at kunne gaa til en saa vidtgaaende Udvidelse af Folkeskolens Rammer. I den Anledning oplystes det paa D. K.'s Fællesmøde i 1931, at der efter en Opgørelse i 1921 var ca. 1100 Skoler i Danmark, som manglede Undervisning i Haandgerning. Da Tallet for 1931 blev opgjort, viste det sig dog at være sunket til 847.

Samtidig med Andragendet om Haandarbejde henvendte D. K. sig ved Københavns-Kredsens Formand fhv. Seminarielærerinde Dagmar Nielsen og Overlærer Thora Pedersen til Undervisningsministeren angaaende en anden Sag. Der var nedsat en „Skolebogskommission" bestaaende udelukkende af Mænd. Ogsaa i Rigsdagen udtalte Folketingsmedlem Inger Gautier Schmit sin Misfornøjelse med denne Sammensætning. D. K.'s Andragende førte til, at Ministeren anmodede Henni Forchhammer om at tiltræde Kommissionen. Da hun ikke kunde efterkomme Anmodningen, blev Fru Clara Thybjerg Medlem af den.

Under Trykket af den forfærdelige Arbejdsløshed blandt Ungdommen kom Tanken om forlænget Skolegang frem i Skolekredse.[1]) I Dansk Kvindesamfund gjorde Overlærer Thora Pedersen sig til Talsmand for denne, og efter Drøftelse i D. K.'s Skoleudvalg og Fællesstyrelse blev der sendt Forslag ud til Behandling i Kredsene. Det gik ud paa enten et 8. Skoleaar (obligatorisk) eller 2 Aars obligatorisk Ungdomsskole. Paa Fællesmødet i 1933 forelagde Thora Pedersen Sagen i et Foredrag, der for Ungdommens Skyld varmt anbefalede en Løsning og gav en udmærket Redegørelse for, hvilket Indhold og hvilken Form en saadan Undervisning burde have, og hvordan den praktisk kunde gennemføres — især i Købstadskoler, hvor de to ældste Folkeskoleklasser trængte haardt til Reform. Hun beklagede, at der i det af Ministeren nedsatte Udvalg, som skulde udarbejde Planer, ikke var medtaget nogen af Skolens Kvinder.

Efter mange gode Indlæg af D. K.'s skolekyndige og skoleinteresserede Medlemmer enedes man om følgende af Fællesstyrelsen foreslaaede Resolution:

> Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Aarhus 17.—19. Juni 1933 giver Tanken om udvidet Skolegang i Folkeskolen sin Tilslutning, forudsat at den gennemføres med Hensyntagen til Forskellen mellem Forholdene i By og paa Land, og at den giver Drenge og Piger lige Adgang til alle Fag eller Faggrupper.
>
> Vi kræver som en Selvfølge, at den videre Udformning af Planen gennemføres af Mænd og Kvinder i Samarbejde — ikke af Mænd alene, et Krav, som Kvinders Arbejde og Initativ paa det pædagogiske Omraade fuldt ud retfærdiggør.

[1]) Det nordiske Skolemøde i 1931.

I Løbet af 1933 begyndte det at lysne for den Reform af Folkeskolen, som man saa længe havde ventet paa, idet Undervisningsminister Borgbjerg vilde forelægge et Forslag til Lov derom. I den Anledning udarbejdede D. K.'s Skoleudvalg atter en udførlig Henvendelse til Ministeren, som Udvalgets Formand, Overlærer Thora Pedersen d. 17. Sept. fik Fællesstyrelsens fulde Tilslutning til.

I denne Henvendelse gentages D. K.'s gamle Ønsker angaaende de praktiske Fag i Skolen. Denne Gang er foruden de gamle, Haandgerning, Skolekøkken og Sløjd, kommet et nyt til, nemlig Skolehave; og det fastholdes, at „de nævnte Fag i pædagogisk Henseende og i Henseende til det praktiske Livs Krav maa anses for at være af Betydning for saa vel Piger som Drenge", saa det henstilles til Ministeren at søge en Ordning, hvorefter disse fire Fag til Dels bliver fælles for Drenge og Piger. Ligeledes benyttedes Lejligheden til at fremføre de vigtigste af D. K.'s andre Ønsker med Hensyn til Skolens Indretning. Herom har Andragendet følgende:

> „Vi maa i det hele taget hævde, at Folkeskolens Undervisning i det store og hele maa være ens for de to Køn.
>
> I denne Forbindelse tillader vi os at pege paa, at der formentlig i større Udstrækning end hidtil, navnlig paa Landet, bør ansættes kvindelige Lærere. Vi mener, at de bør findes ved Skolerne i saa stort Antal, at de ikke blot bliver Faglærere i Haandarbejde, Gymnastik og Husgerning, men at de faar Adgang til som Klasselærere i almindelige Skolefag at gøre deres pædagogiske Indsats i samme Udstrækning som de mandlige Lærere.
>
> Med Hensyn til Skolegangsordningen gør vi opmærksom paa, at Skoletidens Fordeling flere Steder paa Landet er en saadan, at Børnene overbebyrdes med Skolearbejde, de smaa Børn om Sommeren, de store om Vinteren. Det er ikke ualmindeligt, at Børn, endogsaa Smaabørn, har en Skoledag paa 6 Timer foruden Timer i Haandarbejde eller Gymnastik. Dansk Kvindesamfund gør sig til Talsmand for, at der indføres en Skoleordning, der tager Hensyn til Barnets Tarv ved en rimelig Fordeling af Skoletimerne."

Det Forslag til en Lov om Folkeskolen, som behandledes i Rigsdagen i 1934, imødekom i nogen Grad D. K.'s Ønsker. Efter det skulde Gymnastik være obligatorisk overalt, — ogsaa for Piger. Det samme gjaldt Haandarbejde — men kun for Piger. I Mellemskolen og de til Mellemskolen svarende Klasser skulde Sløjd være obligatorisk for Drenge. Kvindelig Husgerning kunde optages, men var ikke obligatorisk. Det samme gjaldt Skolehave. I den eller de sidste Mellemskoleklasser gaves der Mulighed for at afpasse Undervisningen i de Fag, hvor det naturligt kunde ske, „med Hensyntagen til Er-

hvervslivet paa den paagældende Egn"; der kunde i saa Henseende optages andre Fag paa Undervisningsplanen end de obligatoriske og særlig nævnte, og det skulde kunne bestemmes, „at Drengene deltager i visse af disse Fag, Pigerne i andre".

For om muligt at faa den sidste uheldige Bestemmelse udryddet og endnu engang minde om Betydningen af Husgerningsundervisningen sendte D. K. i Begyndelsen af 1935 et Andragende til Folketingets Udvalg angaaende Forslag til Lov om Folkeskolen. Det blev overbragt ved Dagmar Nielsen og Fuldmægtig i Fængselshjælpen Martine Bjørneboe og lød saaledes:

> Dansk Kvindesamfund tillader sig herved at rette følgende Henvendelse til det ærede Udvalg:
>
> Af Forslag til Lov om Folkeskolen, §§ 25 og 28, ses det, at Faget Husgerning er optaget kun som frivilligt Fag. Dansk Kvindesamfund, paa hvis Initiativ dette Fag blev indført her i Landet i Slutningen af forrige Aarhundrede, vil mene, at Tiden nu er inde til at gøre Undervisning i Husgerning obligatorisk i Folkeskolen.
>
> Overalt, hvor denne Undervisning er blevet indført i Skolerne, har der i Hjemmene været stor Tilfredshed med det Udbytte, Pigerne har faaet derigennem. I de Hjem, hvor Husmødrene deltager i Erhvervslivet og derfor ikke har Tid og Lejlighed til at oplære Døtrene i Husgerning, har Skolens Undervisning paa dette Omraade været af den allerstørste Betydning. Ikke blot har Pigebørnene i saadanne Hjem faaet en Oplærelse i Madlavning og Rengøring, som de ellers maatte savne, men de har ogsaa kunnet yde deres Mødre en højst tiltrængt Hjælp.
>
> Fra Skolens Side anses Undervisning i Husgerning almindeligvis for at være meget værdifuld, bl. a. fordi den yder en gavnlig Modvægt mod det meget stillesiddende Arbejde, Skolen byder paa, og fordi den er saaledes tilrettelagt, at Samarbejde mellem Børnene fremmes derigennem.
>
> Da Faget Husgerning er indført i de københavnske Kommuneskoler og i Folkeskolerne i mange af Landets Købstæder samt i enkelte Skoler paa Landet, vil det formentlig være saaledes indarbejdet, at det naturligt indgaar i Rækken af de obligatoriske Fag, i hvert Fald i Købstadskoler og i Skoler beliggende i Distrikter med bymæssig Bebyggelse.
>
> Med Hensyn til en Udtalelse i Bemærkningerne til Lovforslagets § 25, at man anser det for heldigst, at Undervisningen i nye Fag er sondret for Drenge og Piger, i hvert Fald i de Fag, hvor Drenges og Pigers Interesse gaar i modsat Retning, skal Dansk Kvindesamfund tillade sig at gøre gældende, at det i pædagogisk Henseende og i Henseende til det praktiske Livs Krav maa anses for at være af Betydning, at Fag som Haandarbejde, Skolekøkken, Sløjd og Skolehave kommer baade Drenge og Piger til gode.

Vi tillader os derfor at bede Udvalget tage under Overvejelse at fremkomme med Forslag om en Ordning, hvorved Undervisningen i de nævnte Fag tildels bliver fælles for de to Køn.

Angaaende den højere Skoleundervisning blev der af Undervisningsminister Byskov d. 13. Okt. 1928 nedsat en Kommission paa 11 Medlemmer. Da den kun skulde være saa lille og rent saglig, havde D. K. ikke rettet nogen Henvendelse til Ministeren om at faa Kvinder med, men man var dog en Del skuffet ved at erfare, at den kun rummede een Kvinde, nemlig Rektor Ingrid Jespersen som Repræsentant for den private Gymnasieskole.

Til denne Kommission indsendte D. K. i Begyndelsen af 1929 et Andragende vedtaget paa Formandsmødet i 1928; det hedder heri:

„Almenskoleloven af 1903 indeholder som bekendt i § 5, 4. Stk. en Bestemmelse, ifølge hvilken det er tilladt Pigebørn at tage Realeksamen uden at aflægge Prøve i Fagene Regning og Matematik. Denne Indrømmelse, hvor humane Synspunkter der end ligger til Grund for den, har desværre ikke været til Gavn for Kvinderne, men har skadet dem i deres Erhvervsmuligheder. Det har nemlig vist sig, at den for Kvinderne anordnede specielle Prøve ikke giver Adgang til flere af de Stillinger, som den egentlige Prøve giver. Tit er de unge Piger først blevet klare herover, naar de har søgt ind i de Erhverv, som de troede stod aabne for dem. Det skal anføres, at ofte har hverken Eleverne eller deres Forældre haft nogen klar Forestilling om de Muligheder, Loven af 1903 aabner Kvinderne Adgang til. Desuden er Skolen maaske tilbøjelig til at betragte det som en Selvfølge, at de kvindelige Elever, naar ikke noget andet forlanges, gaar ind under de Lempelser, Loven tillader.

Hvad Undervisningen i de nævnte Fag iøvrigt angaar, mener vi, at Pigerne, hvad enten deres Arbejde kommer til at falde i eller uden for Hjemmene, lige saa vel som Drengene har Brug for den Opøvelse i nøjagtig og følgerigtig Tænkning, Fag som Matematik og Regning giver.

I nogle, vist især københavnske Pigeskoler, har man indskudt et saakaldt Hvileaar i Skoletiden, idet man har ment, det vilde være af Betydning for de kvindelige Elever at faa Oplærelse i en Del praktiske Fag, som der ellers ikke kunde afses Tid til. Vi skal heroverfor bemærke, at vi er Tilhængere af, at der i Skolen lægges Vægt paa manuelt Arbejde, men i hvorvel det er paa Dansk Kvindesamfunds Initiativ, Fag som Skolekøkken og Haandgerning for Piger er blevet indført i Skolerne, maa vi mene, at Oplærelse i praktisk Arbejde ikke har større Betydning for Pigernes end for Drengenes Opdragelse.

Under Henvisning til ovenstaaende skal vi tillade os at udtale det Ønske, at Skolekommissionens Forslag til en Omordning af den højere Skole maa gaa ud paa, at Undervisning og Eksamenskrav maa blive ens for de kv. og mandl. Elever."

D. 20. Dec. 1930 afgav denne Kommission sin Betænkning; den har Interesse, fordi Flertallet i den foreslog, at Matematik skulde være obligatorisk for Piger. Men paa Grund af de ændrede politiske Forhold blev den stærkt kritiseret. Undervisningsminister Borgbjerg overdrog derfor i 1932 Undervisningsinspektørerne Højberg Christensen og Bjørneboe at udarbejde nye Forslag for henholdsvis Gymnasieskolen og Realskolen med de bestaaende Forhold som Grundlag.

Dr. Højberg Christensens Betænkning, som kom i 1933, indeholdt et Forslag om en særlig Eksamensform for de kvindelige Elever i Gymnasiet. Tanken var at gøre Matematik valgfrit for Piger paa den ny-sproglige Linje og i Stedet give dem en udvidet Undervisning i Biologi og Fysiologi. Den havde dygtige Talsmænd i Lektor Sofie Petersen, der havde rejst Spørgsmaalet, om den store Tilgang af Piger til den nysproglige Linje ikke opfordrede til at søge en Undervisning, der var særlig afpasset for Piger indført paa denne Linje, og i Dr. med. Marie Krogh, der ganske naturligt havde stor Interesse for at faa indført en dyberegaaende Undervisning i de nævnte Fag — men hvorfor kun for Piger? Det var udtrykkelig Forudsætningen for Udarbejdelsen af Planer om en saadan Undervisning, 1. at den maatte være af en saadan Art, at dens Nytte for Pigerne var indlysende, 2. at den maatte indrettes, saa de kvindelige Studenters Studiemuligheder ikke blev væsentlig forringede, 3. at denne Undervisning ikke i Lødighed stod tilbage for de mandlige Elevers, saa kvindelige Studenter med den paatænkte Uddannelse ikke kunde betegnes som Studenter af 2. Klasse.

Paa D. K.'s Formandsmøde i 1933 forelagde Overlærer Thora Pedersen Sagen i et Foredrag, der samlede sig i følgende Slutning:

„Den Undervisning, der er Tale om, tilsigter, saa vidt jeg kan se, en dybere Indtrængen i de Emner, som hører under Fysiologi og Biologi, Emner, som er af den største Vigtighed for Livet. En saadan Undervisning maa derfor siges at være paa sin Plads i Gymnasiet, forudsat der kan skaffes Tid til en saa fyldig Undervisning i de omtalte Fag.

Men det er ikke godt at se, hvorfor denne Undervisning kun maa komme Kvinderne til gode. Den er akkurat lige saa paakrævet for de mandlige som for de kvindelige Gymnasieelever. Og nogen Grund til at oprette en særlig Særundervisning for Piger paa dette Omraade er der derfor ikke.

Hvad Kvindernes Studiemuligheder angaar, bør der formentlig tages samme Hensyn til dem som til Mændenes. Er det nødvendigt at bibeholde Matematik for Drengene i den nysproglige Linje af Hensyn til deres Universitetsstudier, er det ogsaa nødvendigt at bibeholde den for Kvinderne. Det er en Forringelse af de kvindelige Gymnasieelevers Studiemuligheder at vælge den særlige Undervisning for Piger i det sproglige Gymnasium, da de, for at kunne studere Medicin ved Universitetet, maa tage en Tillægseksamen i Matematik. Bortfald af Faget Matematik vil bevirke, at den kvindelige Student bliver mindre konkurrencedygtig end den mandlige i Erhvervslivet. Til Trods for, at det udtrykkelig er sagt, at den særlige Pige-Realeksamen skulde kunne benyttes som Adgangsbetingelse til Etaterne, har man ikke villet tage den for gyldig. Som Adgangsbetingelse til Tandlægeskolen, Polyteknisk Læreanstalt og til Apotekerne vil Pige-Studentereksamen heller ikke blive regnet for god nok.

Om Lødigheden af den særlige Undervisning er det vistnok for tidlig at have nogen Mening, men saa meget kan siges, at et indgaaende Kendskab til Faget Husgerning, huslig Økonomi eller hvad man nu vil kalde det, ikke kan erhverves i Gymnasiet. — En videnskabelig Undervisning i Husholdning maa henlægges til et Fakultet paa Universitetet, og en faglig Uddannelse maa søges paa de dertil indrettede Fagskoler, Husholdningsskoler etc.

Dansk Kvindesamfund maa udtale, at Undervisningen i vore Gymnasier saa vel som Fordringerne ved Studentereksamen som hidtil bør være ens for Drenge og Piger."

Resultatet af Mødets Drøftelse af Sagen blev følgende Resolution:

„I Anledning af det i Undervisningsinspektør Højberg Christensens Betænkning fremførte Forslag om Særundervisning for Piger i Gymnasiet skal Dansk Kvindesamfunds Formandsmøde udtale, at Bortfald af Matematikundervisningen vil stille de kvindelige Studenter ringere med Hensyn til deres Almenuddannelse, deres Studiemuligheder og Konkurrencen i Erhvervslivet, og at de Særfag, der skulde træde i Stedet for Matematik, ikke specielt angaar Kvinder.

Mødet kræver derfor, at Gymnasiets Undervisning og Fordringerne ved Studentereksamen som hidtil bliver ens for Piger og Drenge."

Efter alt at dømme vil dette ogsaa fortsat blive Tilfældet. Foreningen „Kvindelige Akademikere" protesterede paa et Møde mod en særlig Studentereksamen for Piger, og Forslaget maa siges at være dødt.

I Betænkningen vedrørende Realskolen fastholdt man den gamle Bestemmelse, om at Regning og Matematik kun var obligatorisk for Drenge.

Det Udvalg, som i 1933 blev nedsat til at afgive Betænking om en ud-

videt Folkeskoleundervisning (den praktiske Mellemskole) kom kun til at bestaa af Mænd, og det afviste i Betænkningen (som kom 1936) D. K.'s Krav om lige Adgang for Drenge og Piger til de praktiske Fag, men foreslog Sløjd og Skolehave for Drenge, Haandarbejde og Skolekøkken for Piger. Efter en mere detailleret Imødegaaelse af denne Deling sluttede Thora Pedersen sit Indlæg paa Fællesmødet i Odense med at sige: „En saa dybtgaaende Reform af den danske Folkeskole, som Betænkningen om den praktiske Mellemskole fremkalder, burde ikke havet set Dagens Lys uden Kvindernes Medvirkning."

Folkeskolereformen gennemføres.

Imidlertid sled Forslaget til Lov om Folkeskolen sig igennem den ene Rigsdagssamling efter den anden. Det Borgbjergske Forslag blev med forskellige Ændringer forelagt igen i December 1935 af Undervisningsminister Jørgen Jørgensen, og i Begyndelsen af 1936 indsendte D. K. atter et Andragende herom, der dog i alt væsentligt var en Gentagelse af det foregaaende. Men heller ikke i dette Aar lykkedes det at gennemføre Skoleloven; der ændredes og ændredes paa den, især for at man kunde finde en Form, som ikke gjorde den for dyr til, at Partiet Venstre kunde gaa med til den, og Resultatet blev, at det Forslag, der forelagdes i Efteraarssamlingen 1936, var betydeligt ændret. Saaledes var det foreslaaede 8. Skoleaar, der i det Borgbjergske Forslag var obligatorisk, nu gjort frivilligt. Med Hensyn til de Fag, som D. K. særlig interesserede sig for, var der en Del at glæde sig over. Gymnastik skulde blive obligatorisk for Piger ogsaa i Landsbyskolen, og ligeledes skulde Haandgerningsundervisningen gennemføres paa Landet, dog kun for Piger. Det samme skulde gælde Skolekøkkenundervisningen. Til Gengæld skulde Sløjdundervisningen være forbeholdt Drengene. Mod denne Deling af Fagene efter Køn kæmpede D. K. til det sidste.

I et Andragende af 4. Februar 1937, underskrevet af Landsformanden Edel Saunte, hedder det efter en Udtalelse af Glæde over de praktiske Fag, som nu skulde blive obligatoriske:

> „Vi maa dog beklage, at vor Henstilling om, at de nævnte Fag gøres til fælles Fag for Drenge og Piger ikke er blevet taget til Følge. Ikke blot synes Samfundsudviklingen at nødvendiggøre en saadan fælles Undervisning, men den Forbindelse mellem Arbejdet i Værkstedet og Arbejdet i Klasserummene i Fag som Fysik, Naturhistorie, Tegning m. fl., som den paatænkte Emneundervisning i den praktiske Mellemskole forudsætter, nødvendiggør, saa vidt vi kan se, at Drenge og Piger faar fælles Undervisning ogsaa i praktiske Fag. Det gælder i hvert Fald for Skoler med Fællesundervisning, Landets almindeligste Skoleform."

For ikke straks at blive afvist med den Indvending, at der ikke kunde blive Tid til, at baade Drenge og Piger fik alle Fag, tilføjede man, at i Grundskolen, hvor Pigerne efter Forslaget skulde have eet Fag, nemlig Haandgerning, mere end Drengene, kunde man jo blot gøre Undervisningen fælles. I Hovedskolen og Mellemskolen vilde man foreslaa den Ordning, at Drenge og Piger i en eller flere af Klasserne i et Par Maaneder byttede Fag, saaledes at Drengene fik Skolekøkken og Pigerne Sløjd.

Den 5. Maj 1937 blev Skoleloven omsider færdig, og den 1. April 1938 traadte den i Kraft. Med Hensyn til Undervisningen betød den for D. K. det Fremskridt, at de praktiske Fag lovfæstedes som obligatoriske, at Timetal og Fagrække blev ens for Landsbyskole og Købstadskole, og at der blev lagt større Vægt paa skolehygiejniske Foranstaltninger. Det sidste Punkt havde D. K. taget op til Drøftelse paa Fællesmødet 1935, hvor et Foredrag af Læge Lauritzen om Skolebørns Sundhedstilstand resulterede i Vedtagelsen af en Resolution, der understregede Vigtigheden af, at et Arbejde for Skolebørns Sundhed blev taget op over hele Landet ved et Samarbejde mellem Skolemyndighederne, Lægestanden og Skolen og i Forstaaelse med Forældrene. Men Loven bibeholdt Fag „for Drenge" og Fag „for Piger" og forkvaklede dermed de paagældende Fags Mening i Skolen. Tanken med dem skulde jo ikke være at presse Børnene ind i bestemte Erhvervsbaner, men at opøve dem i elementære praktiske Færdigheder, som enhver Mand og Kvinde let kan risikere at faa Brug for ganske uanset Erhverv. Selv om D. K.'s Arbejde paa Skoleundervisningens Omraade saaledes ikke har været forgæves, kan det dog ikke siges at have naaet sit Maal endnu.

KVINDERNE I SKOLENS TJENESTE

Seminarieuddannelsen.

> Staten bør „tage Lærerindernes Uddannelse i sin Haand og efter andre Landes Forbillede ved Oprettelse af en derpaa anlagt Statsskole sikre sig, at de faar en tilstrækkelig og tidssvarende Uddannelse og derved tilvejebringe de ydre Betingelser for, at de Kvinder, der føler Kald til Skolegerningen, ikke af Mangel paa Midler skulle savne den til Lærerkaldet nødvendige Uddannelse, og Staten selv gaa Glip af ønskelige, mulig endog de bedste Lærerkræfter".

Saaledes sagde Kultusminister Scavenius i 1884 i Bemærkningen til sit Lovforslag om Oprettelsen af et Statsseminarium for Kvinder. 1918 overtog Staten da ogsaa Seminariet i Ribe for at drive det som Kvindeseminarium, men da havde i Mellemtiden 34 Aargange af Lærerinder maattet betale Ud-

dannelse paa private Seminarier[1]), en Uddannelse, der efter en Opgørelse af Birgitte Berg Nielsen i 1891 normalt lod dem begynde deres Gerning med en Gæld paa 2000 Kr., og Slutlønnen, de kunde naa til, var da 1600 Kr. om Aaret. „Hvorfor vil De endelig have disse Statsseminarier?" sagde en Minister engang til Kommunelærerinde Anne Bruun. „Vore private Seminarier er jo saa udmærkede." Hun svarede dertil det ganske simple: „Ja, men de er seks Gange saa dyre."

Intet Under da, at der fra visse Politikeres, fra Lærerkredses og fra Dansk Kvindesamfunds Side blev arbejdet paa at skaffe de unge vordende Lærerinder økonomisk Ligestilling med de vordende mandlige Lærere; — hvad Eksamensfordringerne angaar, havde de været ens fra 1894, dog med den Forskel, at Lærerinderne havde et ekstra Fag: Haandarbejde. Underligt kun, at det skulde være saa svært at naa til Maalet. Bittert skrev Anne Bruun derom i 1912: „De politiske Partier bruger os ganske simpelt til at spille Plat og Krone med. Det, man i Reglen vil, er at komme sine Modstandere til Livs. Om Sagen selv er ret og retfærdig, kommer saare ofte i anden Række". I 1884, 1891 og 1893 havde Højreregeringer fremsat Forslag om et Statsseminarium for Kvinder og Landstinget vedtaget Lov derom, men Folketinget været imod. I 1908 var Kvindernes Ønske ikke imødekommet i et Forslag til en ny Seminarielov, men Socialdemokraterne og Landstingsmedlem Herman Trier havde krævet Statsseminarier for Kvinder, og 2000 Lærerinder havde indsendt Andragende derom. I 1912 havde Dansk Kvindesamfund indsendt et Andragende (af 16. Febr.) til Kultusminister Appel om:

1) at der maatte oprettes Statsseminarier for Kvinder under lige Vilkaar med dem, der findes for Mænd, og

2) at disse Seminarier maatte blive ledet af kvindelige Forstandere.

Ministeren var velvillig, men videre kom man ikke.

Paa Fællesmødet i København i 1914 rejste Anne Bruun atter Sagen og henstillede, at Fællesstyrelsen skulde arbejde for, at Kvinder fik Adgang til Statsseminarier — den eneste Undervisningsinstitution, som endnu var lukket for Kvinder. Under Diskussionen gjorde Seminarieforstander Theodora Lang, Silkeborg, Rede for, hvor ringe den Statsstøtte var, som de kvindelige Seminarieelever kunde opnaa, og udtalte, at hvis der ikke kunde oprettes Statsseminarier for Kvinder, maatte de have en saadan Understøttelse, at de i Uddannelsestiden økonomisk blev ligestillede med Mænd. Det endte da med, at Fællesstyrelsen bemyndigedes til at arbejde for Oprettelse

[1]) 5 Kvindeseminarier, 2 i København: Femmers og N. Zahles fra Beg. af 1860'erne, og 3 i Jylland. Desuden fandtes 8 blandede Seminarier. I 1913—18 uddannedes gennemsnitlig 234 Kvinder om Aaret.

af Statsseminarier for Kvinder, eller for at der paa anden Maade ydedes Kvinderne samme økonomiske Støtte, som Mænd fik.

Til at varetage denne Opgave nedsatte Fællesstyrelsen et Udvalg. Dette henvendte sig først til Forstanderne paa Statens fire Seminarier med Forespørgsel om, hvorvidt de vilde tilraade, at Statsseminarierne aabnedes for Kvinder. Flertallet svarede, at de ikke vilde finde det heldigt, men tilraadede, at Staten oprettede et Seminarium for Kvinder. Derefter sendtes følgende Andragende af 4. Februar 1915:

> „Dansk Kvindesamfund ansøger ærbødigst det høje Ministerium om, at der i den Kommission, som Ministeriet antagelig vil nedsætte til at gøre Udkast til Revision af Loven om Seminarieundervisningen, maa blive indvalgt en eller flere Kvinder.
>
> Dansk Kvindesamfund ansøger om, at der i den paatænkte nye Seminarielov maa fremkomme Forslag om Oprettelse af Statsseminarier for Kvinder, ledet af Kvinder som Forstandere, eller at Oprettelsen af saadanne Seminarier maa blive fremmet ved særligt Lovforslag.
>
> Oprettelsen af Statsseminariet for Kvinder turde være en Retfærdighedshandling, som ikke bør lade vente længe paa sig. Saa længe Kvinderne er udelukkende henvist til private Seminarier, er deres Undervisning betydelig kostbarere end Mændenes. Ikke blot udelukkes derved en Del Kvinder, især af Bondestanden, som vilde være vel egnede til Lærergerningen, men de i pekuniære Henseender mindre velstillede paadrager sig i deres Seminarietid en Gæld, der tynger dem betydeligt, og som nøder dem til at tage Pladser i Købstæder, selv om de ellers vilde foretrække Embede paa Landet. Utvivlsomt vilde Oprettelsen af Statsseminarier for Kvinder bidrage til at afhjælpe det øjnefaldende Misforhold, at Landsbyskolerne i saa ringe Grad er forsynet med Lærerinder, og at der paa Grund heraf kun i saa ringe Omfang kan gives Undervisning i Haandgerning og Husgerning."

Ministeren var velvillig, men intet skete før næste Aar, da Seminariekommissionen blev nedsat, og der gik Rygter om, at Kultusminister Keiser-Nielsen paatænkte at give Kvinder Adgang til Skaarup Seminarium og muligvis ogsaa til andre Seminarier. I hvert Fald blev der i Finansloven foreslaaet 600 Kr. til en Lærerinde i kvindelig Haandgerning og Gymnastik til Skaarup og Ranum Seminarier. Dette gav Anledning til Drøftelser i Rigsdagen af, hvorvidt det var heldigt at lade unge Kvinder komme ind i de bestaaende Seminarier, hvad Venstrepolitikeren Klaus Berntsen fraraadede, eller om man skulde søge et særligt Statskvindeseminarium oprettet. I saa Fald kunde man tænke sig at erhverve Privatseminariet i Ribe, som havde ringe Tilgang, til det Formaal. Dette fandt ogsaa Ministeren, der

kunde være god Mening i, ja, han kunde endog tænke sig, at Staten ogsaa overtog et Seminarium i København. Det blev imidlertid ved det første, selv om det tog nogen Tid. Først d. 18. Januar 1918 fremsatte Undervisningsminister Keiser-Nielsen Forslag til Lov om Oprettelse af et Statsseminarium for Kvinder. Loven blev vedtaget, og Ribe Seminarium overtaget af Staten og aabnet som Kvindeseminarium, da det nye Skoleaar begyndte.

Efter Genforeningen med Sønderjylland forsøgte D. K. i Forbindelse med D. K. N. og andre interesserede Foreninger paa Initiativ af Magister Ida Falbe-Hansen at faa det tidligere private Lærerindeseminarium paa Augustenborg bevaret som dansk Statskvindeseminarium, eventuelt med Benyttelse af det tidligere Præparandseminariums Bygninger i Aabenraa. Da det imidlertid blev vedtaget at opretholde de to tidligere preussiske Statsseminarier i Haderslev og Tønder, skønt der knapt var Brug for to nye danske Statsseminarier, blev det ikke til noget; men paa Henstilling fra Undervisningsminister Keiser-Nielsen til det sønderjyske Ministerium blev der givet Adgang for et begrænset Antal Kvinder til Tønder Seminarium, skønt man fandt, det var „et Brud paa det gamle Seminariums Traditioner", og ogsaa Seminariet i Haderslev blev Fællesseminarium.

I den store Skolekommission af 21. Febr. 1919, der ogsaa skulde arbejde med Læreruddannelsen med det Formaal at naa til en Afløsning af Seminarieloven af 1894, foreslog et Flertal, at enhver Lærerskole (Seminarium) skulde have fælles Undervisning, og at der derfor skulde ansættes baade mandlige og kvindelige Lærere ved Seminarierne.

Væsentlig paa Grundlag af den store Skolekommissions Seminarieprogram fremsatte Undervisningsminister Nina Bang i 1925 Forslag til en Lov, der skulde forbedre Læreruddannelsen. Den gik ikke igennem, men banede Vej for et nyt Forslag fra den næste socialdemokratiske Undervisningsminister Borgbjerg. Dette Forslag blev med visse, især af Seminarieforstander Byskov foreslaaede, Ændringer til Lov af 15. April 1930, der danner Rammen om den nugældende Seminarieordning. Ved denne blev Sløjd gjort til obligatorisk Fag for mandlige Seminarieelever svarende til Haandarbejde for de kvindelige.

I 1931 blev der forelagt en Lov om Nedlæggelse af de Seminarier, der havde de ældste og daarligste Bygninger. Derved blev ogsaa Statskvindeseminariet i Ribe truet. Ganske vist var det nu Meningen, at Seminarierne skulde være fælles for Mænd og Kvinder, men det paatænktes dog at forbeholde eet Seminarium for Mænd. For at opnaa noget tilsvarende for Kvinder gik D. K. til Undervisningsministeren med følgende Andragende:

> „Det var et længe næret Ønske fra Kvindernes Side, der blev opfyldt, da der i 1918 oprettedes et Statsseminarium for Kvinder.

Vel havde der længe været udmærkede Privatseminarier, de kunde søge, men Undervisningen der var dyrere end paa Statens Seminarier; desuden var de saa godt som alle knyttede til Hovedstaden, hvor ogsaa Opholdet er dyrere end ude i Landet.

Det nye Lovforslag om Seminarier giver Kvinder Adgang til nogle Statsseminarier, der hidtil udelukkende søgtes af Mænd. Men den i Loven fremsatte Plan om, at eet Seminarium fremtidig forbeholdes Mænd, synes at anerkende, at der er og formentlig vil vedblive at være Mænd, der ønsker at læse paa et Særseminarium og ikke paa Fællesseminarium. Det samme gælder sikkert ogsaa for Kvinders Vedkommende, og vi tillader os derfor at andrage den højtærede Undervisningsminister om, at der ogsaa fremdeles gives Kvinder Adgang til et særligt Statskvindeseminarium."

Seminariet i Ribe opretholdes da ogsaa stadig og har nylig faaet indrettet Lokaler til Uddannelse i Skolekøkkenundervisning, efter at dette Fag er blevet obligatorisk i den nye Skolelov.

Forskoleuddannelsen.

„Da Folkeskolen er en Helhed, bør de Kvinder og Mænd, som arbejder i den, have et fælles Dannelsesgrundlag og en Faguddannelse, der gør dem til ligestillede Arbejdere i Skolens Tjeneste."

Thora Pedersen.

Til een bestemt Form for Statsseminarium havde Kvinderne dog haft Adgang lige fra 1893 — nemlig Statens Forskoleseminarium i Vejle.

I 1890 var det blevet foreslaaet i Rigsdagen at oprette en særlig Forskolelærerindeuddannelse paa Grund af, at det var vanskeligt at faa eksaminerede Lærerinder til at søge Embeder paa Landet, hvor de kun blev brugt til at undervise de yngste Elever.

Disse Forskolelærerinder skulde have den svimlende Løn af 350 Kr. aarlig (og Bolig, men ikke Kost). I den Anledning forefaldt der i Tivolis Glassal under et nordisk Skolemøde et Optrin, som er værd at mindes. Under en Drøftelse af Lærernes Lønforhold havde Kommunelærerinde Anne Bruun indtegnet sig som Deltager, men da Indlederen langt om længe var færdig, og Anne Bruun stod paa Trappen til Talerstolen, erklærede Ordstyreren, at der ikke kunde blive Tid til Diskussion. Anne Bruun vilde have taget Ordet alligevel; men bag Taleren stod en Landsbylærer, som hun Dagen før under en Forhandling om, hvorvidt Landsbylærerne skulde beholde deres Jordlod, havde lagt sig ud med; han havde nemlig da erklæret, at han var „Landmand med Liv og Sjæl," hvortil Anne Bruun havde bemærket, at hun vilde hellere have hørt ham sige, at han var Skolemand med Liv og Sjæl, da

han vel kun havde een Sjæl! Denne Mand hævnede sig nu ved at brøle ud over Forsamlingen: „Da der nu ikke er Tid til Diskussion, skal vi saa synge: „Sparsomt i Norden"!" Gladelig og intetanende istemte den tætpakkede Forsamling af Lærere — og Lærerinder — Sangen. Da kom „Valkyrien" op i Anne Bruun (som hun selv har udtrykt det). Da man naaede til „Hende vi prise, mens Læben formaar", dundrede hun ud over Salen: „Saa gid Deres Læber aldrig maa formaa det mere! Dette er en Skandale; vi kommer for at diskutere de fattige Lærerinders usle Løn, og saa byder man os en Vise!" Sangen holdt op, men en Del gav sig til at le. Een af dem i det mindste fortrød det siden. Efter D. K.'s Fællesmøde i Vejle 1923 kom en af Deltagerne hen til Anne Bruun og sagde: „Jeg har i mange Aar — siden jeg lærte Kvindesagen at kende — ønsket at bede Dem om Forladelse for den Dag i Tivoli, for jeg stod der som ung Lærerinde med min Kæreste og sang med — og lo ad Dem bagefter, og nu beder jeg Dem om at tilgive mig. Nu forstaar jeg Dem."

Tanken om en ringere uddannet og daarligere lønnet Klasse af kvindelige Lærere blev imidlertid til Lov af 30. Marts 1892, og i 1893 oprettede Staten efter svensk Mønster et Forskoleseminarium i Vejle, hvor unge Kvinder — udelukkende Kvinder — kunde faa en kortvarig og eksamenfri Uddannelse til at undervise Landsbyskolens Elever i Alderen 7—10 Aar.

Dermed var der lagt Grund for en Udvikling, der skulde blive meget uheldig for de kvindelige Lærere og i høj Grad forringe Betydningen af den lige Uddannelse for Mænd og Kvinder, som iøvrigt indførtes ved Seminarieloven af 1894.

Anne Bruun var vistnok den eneste indenfor D. K., som dengang indsaa dette. Men fra 1916 tog hendes Arvtager i Kampen for at forbedre de kvindelige Læreres Kaar, Kommunelærerinde Thora Pedersen, som Medlem af Danmarks Lærerforenings Hovedstyrelse, Sagen op.

Forholdene paa Landet var da blevet saadan, at der nogenlunde konstant var omtrent dobbelt saa mange Forskoleembeder som Embeder for eksaminerede Lærerinder, og Forskolelærerinder underviste ikke udelukkende, som Meningen oprindelig var, Smaabørn, men havde ogsaa Haandgerning i Hovedskolen, der hvor der ingen kvindelige Lærere var, og paa nogle Steder ogsaa Gymnastik med Pigerne. Dette kunde føre til, at de ligesom de eksaminerede Lærerinder paa Landet kunde komme op paa et meget højt Timetal — ved et ministerielt Cirkulære begrænsedes det til 42 Timer d. v. s. 6 Timer mere, end Købstadskolens Lærere var pligtige at undervise, og „vistnok Europas Maksimalpræstation" (Rektor Julius Nielsen). Men naar Forskolelærerinder kunde risikere at faa en Trediedel af deres Timer ved Hovedskolen, var den Forudsætning, som laa i deres særlige Uddannelse, sprængt.

Fordelen ved at anvende dem saa meget som muligt var imidlertid iøjne-

faldende. Deres Løn laa efter Lønningsloven af 1908 mellem 550 Kr. og 1100 Kr. d. v. s. 950 til 1300 Kr. lavere for Slutlønnens Vedkommende end den Løn, som mandlige Lærere kunde vente at slutte med, og fra 350 til 400 Kr. lavere end de eksaminerede Lærerinders Slutløn. Ved Lønreformen i 1919 fik begge Parter en betydelig Lønstigning, idet Første- og Enelærere kunde naa en Slutløn af 4440 Kr. (de fleste mandlige Læreres Slutløn), Andenlærerne en Slutløn af 3660 Kr. (de fleste eksaminerede Lærerinders Slutløn, idet kun meget faa af dem bliver Første- eller Enelærere) og Forskolelærerinderne en Slutløn af 2550 Kr. Men Forskellen vedblev at være den samme. Den var begrundet i Forskellen i Uddannelse, som var lige stor, selv om Forskellen i Anvendelse udviskedes noget efterhaanden.

Overfor dette søgte Thora Pedersen ogsaa at rejse Dansk Kvindesamfund til Protest. I en Artikel i „Kvinden og Samfundet“ [1]) hævdede hun, at Udviklingen tydede paa, at Forskoleuddannelsen ikke passede for Landsbyskolen; den var for speciel. „De Krav, som Loven stiller til Undervisningen, Timefordelingen, hele Skolens tekniske Opbygning, nødvendiggør, at de forhaandenværende Lærerkræfter anvendes paa alle Skolens Klassetrin.“

Paa det Tidspunkt sad hun midt i Arbejdet i „den store Skolekommission“ (1919—1923) og kunde forudse, at hvis Landsbyskolen underkastedes den paatænkte og tiltrængte Reform, vilde Forskoleinstitutionen passe endnu daarligere ind i Skolens Rammer, end det allerede var Tilfældet. Fra et sagligt Synspunkt fandt man derfor ingen Grund til at opretholde Forskoleuddannelsen.

I den store Skolekommissions Betænkning udtalte Flertallet imidlertid, at den nuværende Uddannelse af Lærerinder til Forskolen var tilstrækkelig til at undervise Børn indtil 10 Aar i alle Fag og de større Piger i Haandgerning og Gymnastik.

Et ret stort Mindretal [2]) foreslog derimod, at alle Lærere i Folkeskolen for Fremtiden skulde have en fireaarig Uddannelse, der ogsaa omfattede Smaabørnsundervisning. Med Hensyn til Forskolelærerindeuddannelsen udtalte det:

> „Mindretallet maa formene, at den væsentligste Grund til, at Forskolelærerinder er blevet anvendt i saa vidt Omfang som sket, er Sparsommelighedshensynet, idet deres Lønninger altid har ligget betydeligt

[1]) 1921, Nr. 18.

[2]) Det bestod af Rektor Bruun, Stiftsprovst Johannes Fog-Petersen, Finansminister H. P. Hansen, Landstingsmand Johansen, Lærer, Folketingsmand Kammersgaard, Overlærer, Redaktør af Folkeskolen Kjærgaard, Folketingsmand K. M. Klausen, Folketingsmedlem, cand. mag. Elna Munch, Lærer, Folketingsmand Nøhr, Overlærer Thora Pedersen samt Folketingsmand, Forstander for Statens Lærerhøjskole Vilhelm Rasmussen.

under de eksaminerede Lærerinders. Dette Hensyn vil ogsaa stadig vise sig stærkt fremherskende og vil bevirke, at der ansættes Forskolelærerinder i vidt Omfang til Varetagelse af Smaabørnsundervisningen. — Mindretallet er af den Anskuelse, at den forberedende Undervisning i de første Klasser kræver saa rig Almendannelse og saa dyb pædagogisk Forstaaelse, hvis den skal blive, hvad den bør være, at det vil være ganske forfejlet at gaa ud fra, at denne Undervisning kan varetages fyldestgørende af Lærerinder, der ikke har samme Uddannelse som deres Kolleger i de højere Klasser. Det er i saa Henseende ikke Omfanget af det Undervisningsstof, der skal meddeles de paagældende Børn, der er afgørende, men den pædagogiske Forstaaelse og almene Udvikling og Dannelse, som Læreren er i Besiddelse af, og som gør det muligt at lede Smaabørnsundervisningen, der er mindst lige saa vanskelig en Undervisning som Undervisningen i de højere Klasser, paa rette Maade. Mindretallet kan derfor ikke gaa med til, at Smaabørnsundervisningen skal kunne betros Lærerinder, der ikke har den fulde Uddannelse paa en Lærerskole."

Med Hensyn til Læreruddannelsen blev dette Mindretals Forslag fulgt i den nye Seminarielov af 15. April 1930, for saa vidt som Uddannelsen blev fireaarig og Faget „praktisk Skolegerning" kom til at omfatte Smaabørnsundervisning.

Men i det Forslag til Lov om Folkeskolen, som d. 10. Jan. 1934 blev fremsat i Rigsdagen, var der ikke Tale om at afskaffe Forskoleuddannelsen, men tværtimod at udvide den. I Lovforslagets § 31 stod nemlig: „For at kunne overtage Undervisningen i Folkeskolen skal den paagældende have bestaaet den afsluttende Lærerprøve; dog kan en Lærerinde paa Landet antages til Undervisning i Grundskolen i en Folkeskole af A.-Formen[1]), naar hun har bestaaet Forskolelærerindeeksamen, der fremtidig kaldes Grundskolelærerindeksamen." Og det var Meningen, at Grundskolelærerindeuddannelsen skulde være 2-aarig i Stedet for $1^1/_2$-aarig, og at der skulde dimitteres et Hold hvert Aar i Stedet for to i Løbet af 3 Aar. „Da man næppe," som Kommunelærerindeforeningens Formand Ella Arnefelt skrev i „Københavns Kommuneskole" i den Anledning,

„kan have sat sig den Opgave at producere arbejdsløse Forskolelærerinder, maa det aabenbart være Tanken at presse dem ind i Folkeskolen i ret stort Antal, og selv om der i Lovforslaget kun tales om Forskolelærerinder paa Landet, er det dog et Tilfælde, der ser ud som en Tanke, at Forskolelærerinderne med den langt ringere Uddannelse skal kunne undervise i hele Grundskolen i en Folkeskole af

[1]) Omfattende en fireaarig Grundskole (med Elever til 11 Aar) og en tre-fireaarig Mellemskole.

A-Form; med andre Ord, der skabes, saafremt denne Ordning bliver til Lov, Mulighed for gennem en lille Lovændring — der skal blot stryges de to Ord „paa Landet" — at overdrage hele Grundskolen til Lærerkræfter med en Uddannelse, der ligger langt under, hvad der ved Loven om Uddannelse af Lærere i Folkeskolen er fastslaaet som det normale. Skulde Udviklingen gaa den Vej, vilde det betyde en Katastrofe for Folkeskolen, men det kan vel ikke være Meningen!"

Inden for Dansk Kvindesamfund raabte Overlærer Thora Pedersen: „Vagt i Gevær!" og fik Fællesstyrelsen til at sende en Henvendelse til Folketingets Udvalg angaaende Loven. Den blev overbragt af Thora Pedersen og fhv. Seminarielærerinde Dagmar Nielsen og havde følgende Indhold:

„I det af Undervisningsministeren den 10. Januar d. A. i Folketinget fremsatte Forslag til Lov om Folkeskolen er der i § 31 indsat den Bestemmelse, at der ved Folkeskolen af A.-Formen paa Landet ved Siden af Lærere — Mænd og Kvinder — som har bestaaet den afsluttende Lærerprøve, skal kunne ansættes kvindelige Lærere med en Uddannelse, der kun skal strække sig over 2 Aar, og som benævnes Grundskolelærerindeuddannelse.

I den Anledning skal Dansk Kvindesamfund tillade sig at rette følgende Henvendelse til det ærede Udvalg.

Tanken om at indrette en særlig Uddannelse af Lærerinder for Smaabørn fremkom paa en Tid, da det var vanskeligt at faa eksaminerede Lærerinder til at søge Embeder paa Landet, bl. a. fordi den Løn, der gaves, ikke stod i Forhold til de Udgifter, en Lærerindeuddannelse beløb sig til. Desuden tog Læreruddannelsen paa den Tid ikke særlig Sigte paa Undervisningen af Smaabørn.

Men de Forhold, som dengang gjorde sig gældende, bestaar ikke mere; der findes nu Overflod af Lærerinder med den fulde Læreruddannelse som Ansøgere til ledige Embeder paa Landet, og i Seminarieloven af 1931 [1]) er der indsat den Bestemmelse, at enhver Lærer i Folkeskolen skal have Uddannelse i at undervise Smaabørn.

Det maa saaledes siges, at det ikke er nødvendigt at opretholde den særlige Forskolelærerindeuddannelse.

Nutidens Opfattelse gaar ud paa, at den grundlæggende Undervisning som Fundament for Skolens øvrige Arbejde er af saa stor Betydning, at den Lærer, som sættes til at undervise Smaabørn, ikke blot maa være fortrolig med denne særlige Undervisnings Metodik, men være i Besiddelse af en pædagogisk Indsigt og psykologisk Forstaaelse, der forudsætter omfattende Kundskaber, en skolet Hjerne og en dybtgaaende Dannelse. Dansk Kvindesamfund vil mene, at den foreslaaede

[1]) Lov af 15. April 1930 med nærmere Bestemmelser i Bekendtgørelse af 4. Maj 1931.

2-aarige Uddannelse aldeles ikke vil være i Stand til at fyldestgøre disse Krav.

Med Hensyn til de Fordringer om Undervisning, der i Forslaget stilles til Grundskolelærerinderne, maa det siges, at de gaar langt ud over Forskolestadiet. Der tænkes her ikke blot paa, at Undervisningen foreslaas udvidet til at omfatte Børnene helt op til det 11. Aar i Stedet for som nu til det 10. Aar, men paa at Grundskolelærerinderne ifølge Bemærkningerne til Forslaget skal være pligtige til at overtage Undervisningen i Gymnastik for Piger og formentlig Haandarbejde i Mellemskolen. Da Lærerinderne ved de fleste af Landets Skoler er i afgjort Mindretal, vil en saadan Ordning medføre, at Grundskolelærerindernes Arbejde for en stor Del bliver Undervisning af større Børn.

Ifølge Bemærkningerne er det Meningen, at Læreren med den 4-aarige Uddannelse skal overtage de Timer i Grundskolen, som Grundskolelærerinderne af Hensyn til Særfagene i de højere Klasser ikke kan overkomme at besørge.

Ved en saadan Fordeling af Fagene mellem Skolens forskelligt uddannede Lærere vil den Idé, som laa til Grund for Forskoleinstitutionens Oprettelse, blive ganske forflygtiget. Naar en Tilpasning af den Art er nødvendigt for at faa Institutionen indføjet i den reformerede Folkeskole, har den overlevet sig selv og savner enhver Berettigelse.

Hvad Undervisningen iøvrigt angaar, er det indlysende, at de to Slags Lærere i det store og hele vil faa det samme Arbejde, og at der vil blive stillet lige store Krav til dem med Hensyn til dets Resultater. Men naar dette er Tilfældet, bør Læreruddannelsen være ens for alle Lærere i Folkeskolen.

I de Bemærkninger, som ledsager Skolelovforslaget, findes ingen Begrundelse for, at Forskoleinstitutionen ønskes opretholdt. Dansk Kvindesamfund maa derfor gaa ud fra, at Motivet har været at faa billig Arbejdskraft, da Forskolelærerindernes Løn ligger betydeligt under de fuldt uddannede Læreres. Men vi maa bestemt protestere imod, at vore Lovgivere forsøger at opretholde en Skoleordning, for hvilken ingen saglig Begrundelse findes, blot for at bevare billig kvindelig Arbejdskraft for Skolen. Vi skal i denne Forbindelse henvise til, at Tjenestemandsloven forudsætter lige Adgangsbetingelser og lige Løn for det samme Arbejde.

Den kvindelige Lærer i Folkeskolen i Købstæderne har i de 70 Aar, hun har været ansat i denne, tilkæmpet sig en Stilling, der ikke blot hvad Arbejde, men ogsaa hvad Uddannelse og Løn angaar, er ligestillet med den mandlige Lærers. Denne Udvikling har været til Gavn ikke blot for Lærerinderne, men for Skolerne i det hele taget.

Det vil være til ubodelig Skade for Undervisningen, om den kvindelige Lærer skulde blive en daarlig uddannet og slet betalt Arbejdskraft,

hvilket der i høj Grad vil være Fare for, dersom Forskoleinstitutionen bevares og udvides. Og det maa fremhæves, at den forbedrede Læreruddannelse i saa Fald kun kommer Skolen til gode i ringe Grad.

Af ovennævnte Grunde stiller Dansk Kvindesamfund Krav om, at den særlige Forskolelærerindeuddannelse i Henhold til Lov af 30. Marts 1892 ophæves, saa at ikke blot enhver Mand, men ogsaa enhver Kvinde, der ansættes som Lærer i Folkeskolen, maa have bestaaet den afsluttende Lærerprøve."

Ved D. K.'s Fællesmøde i Frederikshavn 1934 var Forskolelærerindespørgsmaalet et af Hovedemnerne. Thora Pedersen indledede ud fra de samme Synspunkter, som var gjort gældende i Henvendelsen til Folketingsudvalget. Hun understregede, at det ikke var Meningen at underkende det Arbejde, Forskolelærerinderne har gjort i den danske Folkeskole; „der er mange dygtige Forskolelærerinder, som har udført et godt og fortjenstfuldt Arbejde. Men alt andet lige, med den fulde Uddannelse vilde de have staaet bedre rustet til deres Arbejde".

At der nu i Modsætning til i Begyndelsen af 90'erne, da Forskoleinstitutionen oprettedes, var eksaminerede Lærerinder nok, der søgte Embede paa Landet, vistes ved en Statistik, ifølge hvilken der var en stigende Tilbøjelighed til at ansætte eksaminerede Lærerinder i Forskolelærerindeembeder. I 1921 var dette sket i 4,2 % af disse Embeder, i 1931 i 11,7 %.

Hendes Anklage mod Lovforslaget var da denne, at „det omgaar Loven om lige Løn for lige Arbejde, det Grundprincip, som vore Lønningslove hviler paa".

Under den følgende Diskussion opponerede Rektor Karen Linderstrøm Lang, Silkeborg, der mente, det var et pædagogisk Tab, hvis den særlige Uddannelse til Smaabørnsundervisning forsvandt, og ogsaa, at det kunde gaa ud over baade Skolen og Kvinderne: „Vil man fordre baade samme Uddannelse og samme Løn, er det sandsynligt, at man vil foretrække Mænd i mange Stillinger, hvor nu Forskolelærerinderne sidder." — Ogsaa fra anden Side protesteredes der mod Fællesstyrelsens Virksomhed i denne Sag, men der var dog et overvældende Flertal for en Udtalelse fra Fællesmødet i Tilslutning til Fællesstyrelsens Henvendelse.

Paa samme Maade stillede Danmarks Lærerforening sig paa et Repræsentantskabsmøde i August 1934, idet der blev et stort Flertal for det Standpunkt, Hovedbestyrelsen havde taget: „Danmarks Lærerforening maa bestemt hævde, at enhver, der ansættes som Lærer i Folkeskolen, maa have bestaaet den afsluttende Lærerprøve. Efter at Uddannelsen i Smaabørnsundervisning er indført paa Seminarierne, har Forskolelærerindeinstitutionen ingen Berettigelse, og Forskoleseminarierne bør derfor nedlægges."

Den 16. Oktober 1934 fremsattes Lovforslaget igen uændret i Folketinget.

Under Udvalgsbehandlingen naaede man frem til et Forslag om, at Grundskolen, om man ønskede det, ogsaa paa Landet skulde kunne være femaarig, og da Forskolelærerinderne skulde kunne undervise i hele Grundskolen, tegnede det til, at deres Omraade yderligere skulde udvides. Forslaget betød, sagde Thora Pedersen, „en Indskrænkning af den mere kvalificerede Arbejdskraft", ja, en Fare for, at de fuldt uddannede Lærerinder helt vilde forsvinde fra Landet, hvor de i Forvejen var faa i Sammenligning med Forskolelærerinderne (ca. 500 mod 1300). Med Forskolelærerinder til at undervise i de fem første Klasser og i Gymnastik og Haandarbejde i de ældste blev det muligt at undvære de eksaminerede Lærerinder i Skoler af A-Formen. I den anden Skoletype, som Forslaget omfattede, B-Formen, var det ikke Meningen at anvende Forskolelærerinder, men ved at give Anvisning paa, at man til Undervisningen i Pigernes Særfag kunde antage en egnet Kvinde i Sognet, havde man ogsaa sørget for Udveje til at undgaa den fuldt uddannede kvindelige Lærer. Ved at opretholde og udvide Anvendelsen af den billige kvindelige Lærerkraft i Skolen, haabede Regeringspartierne at vinde Venstres Tilslutning til Skolereformen.

Den eneste Mand, som i Rigsdagen tog til Orde mod, at de eksaminerede Lærerinder saaledes blev ofret i den politiske Kamp, var fhv. Trafikminister Hassing Jørgensen. Han sagde bl. a. at den foreslaaede Paragraf (25) „betyder en Udvidelse af de nuværende Forskolelærerinders Undervisningsomraade, idet de nu kan bruges gennem hele Grundskolen. Det betyder ogsaa en Svækkelse af de fuldt uddannede Lærerinders Mulighed for at finde Ansættelse i Embeder, hvis Vilkaar svarer til deres Uddannelse, og det tvinger dem til at søge de Embeder, som er bestemt for Forskolelærerinderne, hvor de naturligvis paa Grund af deres større Uddannelse vil blive foretrukket for Grundskolelærerinderne. Følgen vil blive, at et stort Antal af disse Lærerinder, til hvis Fordel Bestemmelsen til syvende og sidst er indsat, vil blive skubbet ud af de fuldt uddannede Lærerinder, som til Gengæld maa tage Plads paa Vilkaar, som slet ikke svarer til deres Forudsætninger. Det forekommer mig, at der her finder et Snigløb Sted af de fuldt uddannede Lærerinders berettigede og velerhvervede Interesser, og jeg henstiller til Udvalget, som vil blive nedsat, at man meget nøje undersøger dette Forhold."

Den 29. Januar 1936 gik Overlærer Thora Pedersen sammen med Fru Esther Carstensen til Folketingets Udvalg vedrørende Skoleloven med et langt og udførligt Andragende[1]). Det begyndte med den Resolution som Fællesmødet i 1935 havde vedtaget:

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1936, Nr. 3.

„Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Sønderborg 14., 15. og 16. Juni 1935 nedlægger en bestemt Protest mod Bestemmelsen i Skolelovforslaget om Opretholdelse af en særlig Uddannelse for kvindelige Lærere i Folkeskolen paa Landet. Vi anser en 2-aarig Uddannelse for ganske ufyldestgørende og maa derfor af Hensyn til Undervisningen og Børnenes Tarv kræve, at Lærerinderne paa Landet faar samme gode og fyldige Uddannelse som de øvrige Lærere i Folkeskolen.

Da Forslagets Gennemførelse desuden vil være en Fornægtelse af den ved Lov bestemte Ligestilling af Mænd og Kvinder i Statens og Kommunens Tjeneste, maa Mødet kræve, at den nævnte Bestemmelse udgaar af Forslaget."

Det henviste derefter til Udtalelsen af Mindretallet i den store Skolekommission, nævnede, at baade Norge og England var gaaet bort fra den udstrakte Brug af ueksaminerede Lærere, og fortsatte derefter: „At Spørgsmaalet om Forskoleinstitutionen ikke blev løst i Lønningskommissionen af 1917—19, skyldtes formentlig skolemæssige Grunde, det maatte overlades til den store Skolekommission, som netop paa den Tid blev nedsat, at fremkomme med et Forslag til en Ordning. Det Mindretal i Skolekommissionen, som foreslaar Loven om Forskoleuddannelsen hævet, har efter vor Mening givet Anvisning paa den eneste rationelle og rigtige Løsning af Spørgsmaalet. Denne Løsning maa ses i Forbindelse med den Lov, som blev vedtaget i 1931, at Mænd og Kvinder har lige Adgang til Tjenestestillinger og Hverv. Det vilde stride mod denne Lov at opretholde en Stilling indenfor Folkeskolen, til hvilken kun Kvinder har Adgang. Derfor bør ogsaa nu, da Folkeskolen er til Revision, Spørgsmaalet om Forskoleinstitutionen løses i Overensstemmelse med gældende dansk Lov."

Dansk Kvindesamfund hævdede endvidere, at Grundskolelærerindestillingen var en camoufleret almindelig Lærerstilling, og at det vilde være i Strid med Ligelønsprincippet, paa hvilket vore Lønningslove er bygget, at opretholde denne som en særlig og lavere lønnet Lærerstilling.

I denne Forbindelse pegede man paa, at Tilstedeværelsen af saadanne Stillinger virkede løntrykkende for de fuldt uddannede Lærerinder. Allerede under de bestaaende Forhold ansættes disse i ikke ringe Antal i Forskoleembeder. I 1931 var saaledes i Henhold til Statistisk Departements Opgørelse 11,7 % af disse Embeder besat med eksaminerede Lærerinder. Udvidedes Forskolelærerindernes Arbejdsomraade som foreslaaet i Skolelovforslaget, vilde de eksaminerede Lærerinders Ansættelsesmuligheder yderligere forringes, de vilde i endnu større Tal blive tvunget over i Grundskolelærerindestillingerne.

Man tog dernæst fat paa Lovforslagets § 22, Stk. 2, hvori der var givet Anvisning paa, at der ved Skoler af B-Formen til Undervisning i de kvindelige Særfag kunde antages en dertil egnet Kvinde:

„Vi kunde tænke os, at Bestemmelsen er udformet med Henblik paa Skoler, ved hvilke der kun er ansat en enkelt Lærer. Men da Enelærerembederne er tilgængelige ogsaa for kvindelige Lærere, burde Paragraffen have givet Anvisning paa, at der ved de nævnte Skoler tillige vil kunne antages Mænd til Undervisning i Drengenes Særfag, Gymnastik og Sløjd. Dersom en saadan Bestemmelse ikke vedføjes, vil de eksaminerede Lærerinder ikke kunne ansættes i Enelærerembeder, hvilket yderligere vil forringe deres Ansættelsesmuligheder.

Vi henstiller til Udvalget at ændre den nævnte Paragraf i Overensstemmelse med det fremførte, saa at Lærerindernes Ret til at blive ansat i Enelærerembeder ikke skal blive illusorisk. Vi skal tillige henstille, at Paragraffen faar en saadan Affattelse, at den nævnte Bestemmelse kun kommer til at gælde for Skoler med kun een fast ansat Lærer, idet vi mener, at der, hvor det kan lade sig gøre, af Hensyn til Undervisningen og Børnenes Tarv, bør ansættes ikke blot mandlige, men ogsaa kvindelige fuldt uddannede Lærere."

Ved adskillige Lejligheder kom det imidlertid frem, at der ogsaa inden for D. K. fandtes et andet Synspunkt paa Forskoleinstitutionen. Angrebet paa den følte undertiden paa Landet som et Angreb paa Forskolelærerinderne, der ofte var uhyre afholdte — rent personligt, og der laa utvivlsomt ogsaa i Kampen for at beholde Forskolelærerinderne den Tanke, at fik man ikke Lov at beholde dem, fik Børnene paa Landet maaske slet ingen kvindelige Lærere. Paa Fællesmødet i 1936 udtalte Landstingsmedlem Gudrun Vang Lauridsen skarpt, at det havde „vakt Opsigt, at D. K. gik ind for Forskoleinstitutionens Afskaffelse", ja at D. K.'s Optræden vakte „uhyre Forargelse". Selv fandt hun, at Forskolelærerinderne „ved deres Friskhed og Umiddelbarhed" var ypperlige Vejledere for de smaa Børn, og at de pædagogiske Evner var vigtigere end de intellektuelle. Flertallet paa Fællesmødet saa dog anderledes paa det. Man anerkendte Forskolelærerindernes Arbejde, men ønskede ikke, at Skolen skulde fortsætte med og udvide Anvendelsen af en ringere lønnet Lærerindeklasse.

I Løbet af 1937 fortsattes denne Diskussion i „Kvinden og Samfundet", og atter blev det slaaet fast, at det ikke var Forskolelærerindernes Undervisningsform, man havde noget at udsætte paa — det var deres Arbejdsvilkaar og Lønforhold, og det var ganske særlig, at man ved at udvide Anvendelsen af dem fortrængte de eksaminerede Lærerinder ogsaa fra de store Børns Undervisning og fra de egentlige Lærerembeder, hvor de fik Ligeløn med Mændene. At de ansættende Myndigheder vurderede den fireaarige Læreruddannelse højere end Forskoleuddannelsen, ogsaa naar det gjaldt Smaabørnsundervisningen, viste Tilbøjeligheden til at ansætte eksaminerede Lærerinder i Forskoleembeder. Dermed blev det klart, at det var et Spørgsmaal om Lige-

løn frem for noget andet, og følgelig et Spørgsmaal af vital Interesse for Kvinderne som Helhed. Dansk Kvindesamfund fortsatte derfor med lange og udførlige Andragender vedrørende Skoleloven.[1]) Samtidig med at man principielt protesterede mod Opretholdelsen af Forskoleinstitutionen, søgte man at sikre Forskolelærerinderne en retfærdig Behandling ved Overgangen til de nye Skoleforhold. Det hedder herom i Andragendet:

> „Bestemmelsen i § 25 gaaende ud paa, at de ved Lovens Ikrafttræden ansatte Forskolelærerinder deltager i Undervisningen i 2. Klasse i en 3-klassedelt Landsbyskole under Forudsætning af, at det paagældende Embede ved Ledighed omdannes til et Embede for en eksamineret Lærerinde, forekommer os at indeholde en stor Uretfærdighed mod de omhandlede Forskolelærerinder. Naar man anser disse for at være kvalificerede til at udføre fuldtuddannede Lærerinders Arbejde, er de formentlig berettigede til at faa den Løn, som ellers gives for dette Arbejde.
>
> Vi skal derfor henstille, at den nævnte Omdannelse foretages samtidig med den paagældende Forskolelærerindes Overtagelse af det mere kvalificerede Arbejde, idet vi mener, at Paragraf 24, Stk. 1 sidste Punktum giver fornøden Hjemmel til hendes Ansættelse i det omdannede Embede."

I den ellevte Time — den 14. April 1937 — sluttede fem Kvindeorganisationer, D. K. N., D. K., Københavns Kommunelærerindeforening, „Den aabne Dør" og „Danske Kvinders Erhvervsraad" sig sammen om en Henvendelse til Landstinget for om muligt at afværge i det mindste Anvendelsen af Forskolelærerinder til de større Pigers Undervisning i de tre nu obligatoriske Fag, Gymnastik, Haandgerning og Husgerning, idet man henviste til, at der for de tilsvarende Fag i Drengeskolen ikke blev tilladt at fravige Kravet om Lærereksamen.

Det var altsammen forgæves. Loven blev vedtaget, og i dens § 24 staar der:

„Lærerinder med Forskolelærerindeuddannelse kan ansættes ved Skoler med Landsbyskoleordning til Undervisning af Børn indtil det fyldte 10. Aar og af Piger ud over denne Alder, for saa vidt angaar Undervisning i Gymnastik, kvindelig Haandgerning og kvindelig Husgerning.

Undervisningsministeren kan tillade, at de ved Lovens Ikrafttræden ansatte Forskolelærerinder deltager i Undervisningen i 2. Klasse af en 3-klasset Landsbyskole under Forudsætning af, at det paagældende Embede ved Ledighed omdannes til et Embede for en eksamineret Lærerinde.

Ved denne Lovs Ikrafttræden ændres den ved Lov Nr. 55 af 30. Marts 1892 oprettede Forskolelærerindeuddannelse, saaledes at den bliver 2-aarig."

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1937, Nr. 8.

Lærerindernes Arbejdsvilkaar.

„Naar vi ligestiller Lærerinder med Lærerne, bør det gøres fuldt ud, saaledes at Kvinderne kan faa fuld Ligestilling med Mændene ved alle Skoler under det offentlige Skolevæsen ... Jeg haaber, at det ... maa blive saaledes, at det i hvert enkelt Tilfælde udelukkende er den paagældende Persons Kvalifikationer, der bliver afgørende for, hvorvidt man foretrækker en Mand eller en Kvinde til en ledende Stilling." Vilhelm Rasmussen i Folketinget 1916.

Uddannelsesvilkaarene har, som det foregaaende har vist, været forskellige for de unge Mænd og de unge Kvinder, som har valgt at forberede sig til Lærergerning. De Arbejdsvilkaar, som blev budt dem efter endt Uddannelse, har heller ikke været lige. De Faktorer, som her har størst Betydning, er Lønforholdene og Ansættelses- og Avancementsforholdene.

Naturligvis betyder det ogsaa noget, om der er Forskel i Arbejdstidens Længde, men den Kendsgerning, at en Del Lærerinder paa Landet naar op paa et Timetal af 42 Timer ugentlig d. v. s. 6 Timer mere end Normen, vilde dog være mindre væsentlig, hvis ikke samtidig Lønningerne, som det var Tilfældet før 1919, for deres Vedkommende var baseret paa, at de skulde gøre al deres Husgerning selv. Hvor uheldig man ellers vilde finde en saadan Ekstrabeskæftigelse, ses bedst af et Tilfælde, hvor en mandlig Lærer blev „paragrafottet" (afskediget efter den berygtede, nu ikke længer gældende, § 8); i et Anklageskrift mod ham stod der: „Den største Del af den Tid, De har virket her i Sognet, har De jo selv udført alt Deres Husarbejde, og det er den almindelige Mening, at De umuligt kan være oplagt til Deres Skolearbejde, naar De skal gøre det."

Forskellen i Mænds og Kvinders Løn inden for Skolen og Kampen for Ligelønnen er blevet behandlet i Kapitlet om „Ligelønskampen". Her skal kun berøres Spørgsmaalet om, hvorledes Forskellen og Ligheden i Løn har virket paa Ansættelsesforholdene.

Den store Forskel paa Lærer- og Lærerindeløn efter Lønloven af 1908 burde have den ene Fordel for Kvinder, at det var lettere for Lærerinderne at finde Ansættelse, fordi de var billigere. Det var imidlertid saa viseligt indrettet, at de kvindelige Lærere i Reglen ikke engang nød godt af en saadan — ganske vist noget problematisk — Fordel. Grundlønnen, som blev udredet af Kommunerne, var nemlig ens for Lærere og Lærerinder, saa Kommunerne, som havde den ansættende Myndighed, ikke fik nogen økonomisk Gevinst ved at ansætte Lærerinder. Forskellen i Løn beroede paa et forskelligt Statstillæg, men Staten øvede ingen Indflydelse paa Ansættelsen[1]).

[1]) Dette gjaldt dog ikke København. Her havde Kommunen Fordel af, at Lærerinderne var lavere lønnet, og ansatte følgelig flere kvindelige end mandlige Lærere. Paa Landet kunde Kommunerne ogsaa spare ved at ansætte Forskolelærerinder.

Den lave Løn for de kvindelige Lærere medførte derfor aldeles ikke, at Antallet af Lærerindeembeder blev uforholdsmæssig stort. Derimod førte Gennemførelsen af Ligelønnen fra 1919 til en ikke ringe Nedgang i Tallet paa ansatte Lærerinder i Sammenligning med Tallet paa ansatte Lærere.

I 1926 var der saaledes i København og Købstæderne efter Statistisk Departements Opgørelse 82 færre Lærerinder ansat end i 1921, medens der var 103 flere mandlige Lærere. Dog maa det bemærkes, at 61 af de Stillinger, Kvinderne havde mistet, var tabt i København, hvor der trods alt stadig var flere kvindelige end mandlige Lærere.

Gennemgaaende maatte Lærerinderne ogsaa blive betydeligt længere i ikke pensionsgivende og ringere betalte Stillinger end de mandlige Lærere. 80 % af Mændene blev fast ansat, før de naaede 30 Aar, medens det samme kun opnaaedes af 68 % af de kvindelige Lærere. 22 % af disse maatte endog være Timelærere i 4 Aar eller derover, medens denne Skæbne kun overgik 7,5 % af de mandlige Lærere.

En saadan Udvikling kunde man fra D. K.'s Side ikke se roligt paa. Man maatte søge at gribe ind, hvor man kunde, naar det drejede sig om Omlægning af Lærerindeembeder til Lærerembeder.

Hvorledes en saadan Omlægning kunde gaa for sig, gjorde D. K.'s Formand Elisa Petersen, Rede for til Oplysning for Fællesmødet i Randers i 1926: — naar der skal oprettes et Embede,

> „indstiller Lærerraadet, at Embedet opslaas som et Lærerembede. — D. v. s. Indstillingen gøres efter Køn — Lærerne stemmer for en Lærer, Lærerinderne for en Lærerinde; men da Lærerne er i Flertal, gaar Flertalsindstillingen ud paa, at det bliver et Lærerembede. Skolekommissionen — der som Regel bestaar af Mænd — giver Tilslutning. Byraadet — der som Regel ogsaa bestaar af Mænd — giver det samme; derefter gaar saa Sagen gennem Skoledirektionen til Undervisningsministeren."

Allerede inden Lønningsloven af 1919 var færdig, truede man rundt omkring med ikke at ville ansætte Lærerinder, saaledes i Vejle, og i Aalborg vilde man indskrænke Tallet paa nye Lærerindeembeder.

I 1924 skete det endvidere i Aalborg, at en mandlig Lærer og socialdemokratisk Byraadsmedlem foreslog, at 3 faste Lærerindeembeder blev omdannet til Timelærerembeder for Mænd, hvilket ikke alene vilde være at skade de kvindelige Vikarer, som ventede paa Ansættelse, men ogsaa at forringe Standens økonomiske Kaar i det Hele taget. Lærerinderne protesterede over for Byraadet, og Formanden for den socialdemokratiske Gruppe tog Forslaget tilbage; men samtidig blev det af et Gruppemedlem udtalt, at man vilde arbejde paa længere Sigt for at indskrænke de kvindelige Læreres

Tal, saa Forholdet til de mandlige Læreres Tal blev 1 til 2, medens det i Forvejen var 5 til 6. Ogsaa i et Tilfælde, hvor det drejede sig om Ansættelse af Vikarer, blev det udtalt, at hvis de fra Skolekommissionen og Skoleudvalget foreslaaede kvindelige Vikarer blev antaget, vilde de ikke som de mandlige Vikarer kunne regne med at blive fast ansat.

Da det viste sig, at lignende Drøftelser førtes andre Steder i Landet, indsendte D. K. i 1925 en Henvendelse til Undervisningsministeren om at modvirke en saadan Udvikling, der kunde blive skæbnesvanger for Skolen.

Aaret efter fornyedes denne Henvendelse. Anledningen var denne Gang, at man i Thisted paatænkte at omdanne et Timelærerindeembede til et Timelærerembede til Trods for, at Forholdet mellem mandlige og kvindelige Lærere var saadan, at der var 3 mandlige Overlærere, 21 fast ansatte mandlige Lærere, 3 mandlige Timelærere og 1 fast mandlig Vikar og kun 9 faste Lærerinder og 3 Timelærerinder. Lærerinderne var følgelig i Mindretal, da de stemte imod Omlæggelsen. D. K. bad nu Ministeren om i dette Tilfælde, hvor det saa øjensynligt var Ønsket om at trænge den kvindelige Arbejdskraft ud og ikke Hensynet til Skolens Vel, der gjorde sig gældende, at forhindre den nævnte Omlæggelse.

I 1928 henvendte D. K. sig to Gange til Undervisningsministeren for at hindre Omdannelsen af et Lærerindeembede til Lærerembede, den ene Gang i Aarhus, den anden Gang i Sorø. I begge Tilfælde forgæves. Som et karakteristisk Eksempel skal Andragendet i Anledning af Sorø Sagen anføres:

> „D. K.'s Fællesstyrelse tillader sig herved at henvende sig til den højtærede Undervisningsminister i Anledning af følgende:
>
> I Sorø har Borgerskolens Overlærer og Provsten længe forberedt en Omdannelse af et Lærerindeembede til et Lærerembede. Først i Lærerraadsmødet d. 26. Febr. blev Lærerinderne bekendt dermed, og de henvendte sig da til Dansk Kvindesamfunds stedlige Kreds, hvorfra der derpaa blev rettet en Indsigelse mod en saadan Omdannelse til Byraad, Skolekommission og Skoledirektion, ligesom Lærerinderne selv indsendte en motiveret Redegørelse for deres Protest.
>
> Sagen ligger saaledes: 5 Lærere ved Skolen har 169 ugentlige Timer, 5 Lærerinder 155 + 25 Særtimer for Pigerne alene, Haandarbejde og Husgerning, ialt 180 Timer. Skulde der nu blive 6 Lærere og 4 Lærerinder, vil disse 4 faa endnu flere Timer i Haandgerning, Skolekøkken, Gymnastik og Badning med Pigerne, saaledes at de vil faa et ringere Antal Timer til almindelige Skolefag. Paa den Maade indskrænkes de kvindelige Læreres Indflydelse betydeligt, hvilket maa opfattes som en Uret mod Skolens Pigebørn, der udgør ca. Halvdelen af Eleverne. Men dertil kommer, at da ca. to Trediedele af Skolens Elever

er Børn i Alderen 7—11 Aar, idet mange i 10—11 Aars Alderen overgaar til Sorø Akademi, har Skolen i Realiteten nærmest Karakter af en Underskole. Og det er dog hidtil af alle pædagogiske Autoriteter anset for givet, at til Smaabørns Undervisning er Kvinder i Reglen bedre egnede end Mænd.

— — —

Omdannelsen af Købstædernes Lærerindeembeder til Lærerembeder virker saa meget mere uretfærdig overfor de eksaminerede Lærerinder, som det jo praktisk er disse Embeder, de er henvist til at søge, eftersom Embederne paa Landet væsentlig besættes med Lærere og Forskolelærerinder.

Vi beder den højtærede Undervisningsminister om at se med Forstaaelse og Velvilje paa denne vor Henvendelse og yde os sin værdifulde Hjælp i denne Sag." —

I 1926 havde D. K.'s Fællesmøde i Randers krævet „af den fremtidige Skoleordning, at den saa vel i By som paa Land indrettes saaledes, at Børnene kommer under Paavirkning saavel af kvindelige som af mandlige Lærere."

Da der imidlertid ingen ny Skoleordning kom, og den kvindelige Paavirkning af Børnene blev mere og mere truet under den gamle, blev det besluttet at gøre „Kvinden som Pædagog" til et Hovedemne paa Fællesmødet paa Fanø i 1929 og faa det indledet af en Mor og en Far. Første Indleder blev Byraadsmedlem Marie Ingerslev, Saxkjøbing, der i sit smukke Foredrag tog baade ideelt og praktisk paa Sagen. Hun krævede, at i Fællesskolen saavel Lærerinder som Lærer underviste helt op i de øverste Klasser, og opfordrede Mødrene til at erkende den Frihed, de havde, og bruge den til at værne om deres Børns Velfærd. Den anden Indleder var Kommunelærer, Forfatteren Richard Gandrup, Aarhus, der besvarede Spørgsmaalet: hvorledes gør Kvinder Fyldest i Skolens Tjeneste? saaledes: „Kvinder gør i højst ulige Grad Fyldest i Skolens Arbejde — ganske som Mænd. Den dygtige gør god Fyldest, den udygtige daarlig. Kan der siges mere?" — Fællesmødet vedtog derefter denne Resolution:

„D. K.'s Fællesmøde paa Fanø 8.—10. Juni 1929 udtaler, at da det er af største Betydning, at Børn og Unge i Skolen som i Hjemmet er under baade mandlig og kvindelig Paavirkning, maa det kræves, at man i Folkeskolen anvender Kvinder i samme Udstrækning som Mænd, og at man derfor ikke, saaledes som det flere Steder i den senere Tid er sket, ombytter Lærerindeembeder med Lærerembeder."

I Virkeligheden vilde maaske heller ingen bestride, at det af Hensyn til Børnene var rimeligt at anvende kvindelige Lærerkræfter. Men der var

dem, der fandt, at andre Hensyn var vigtigere: det, „det drejer sig om, er at skaffe Mændene flere Embeder", erklærede man rent ud i Esbjerg Byraad som Motivering for at indføre et Forholdstal paa 7—4 for Lærere og Lærerinder i den Skoleplan, man udarbejdede i 1930 og indsendte til Undervisningsministeriets Godkendelse. I den Anledning stemte et kvindeligt Medlem af den socialdemokratiske Gruppe imod sit Parti, og D. K. protesterede over for Ministeren mod dette Forsøg paa at indskrænke den Ret, Loven hjemler Kvinderne, og bad ham om at hindre, at der ved den forestaaende Revision af Skoleplanerne blev optaget Bestemmelser, der gjorde Loven illusorisk, hvad Fælleskolens Embeder angaar.

Man imødegik den ofte fremførte Paastand, at Lærerinder var dyrere end deres mandlige Kolleger, og henviste til en Undersøgelse i Esbjerg, som viste, at en Lærerinde var 260 Kr. billigere end en mandlig Lærer; deraf sparede Staten de 250 Kr.

Man henviste ogsaa til, at Staten ved at opretholde Seminarier med lige Adgang for Mænd og Kvinder, havde givet Kvinderne de samme Muligheder for at paatage sig Lærergerningen. (Forholdet mellem de Mænd og Kvinder, der uddannedes paa Seminarierne, var 3 : 2).

Ministeren svarede med at meddele, at han over for Esbjerg Byraad havde udtalt,

> „At der almindeligvis ikke findes særlige Bestemmelser i Skoleplanerne om Forholdstallet mellem Lærere og Lærerinder, og at man vil anse det for rigtigst, at Bestemmelsen derom i det indsendte Skoleplansforslag udgaar som unødvendig, da det ved Oprettelsen af nye Embeder ved Købstadens Skolevæsen i hvert enkelt Tilfælde maa forelægges Ministeriet, om Embedet skal oprettes som et Lærer- eller Lærerindeembede."

Alligevel kunde f. Eks. 1938 et Medlem af Gentofte Skolekommission udtale offentligt, at Kommissionen opslog 3 Lærerembeder for hver Gang, den opslog 2 Lærerindeembeder. Ogsaa i Kolding var der Planer om at forringe Lærerindernes Antal betydeligt, hvorfor D. K. i Efteraaret 1938 henstillede til Ministeriet ikke at godkende en saadan Ændring i Skoleplanen.

Var det saaledes svært for en Lærerinde at finde Ansættelse, saa var hendes særlige Vanskeligheder ikke overstaaet, naar hun endelig blev ansat. Hvis hun dermed mente sig økonomisk sikret, saa hun kunde stifte Hjem og Familie, risikerede hun at blive afskediget netop af den Grund.

Allerede i 1927 maatte Thora Pedersen i „Folkeskolen" tale de gifte kvindelige Læreres Sag og henvise til gældende Lov overfor en Række mand-

lige Lærere, der havde udtalt sig mod de gifte Lærerinders Forbliven i Skolens Tjeneste. Stemningen mod Lærerinders Ægteskab og Moderskab var mærkeligt fjendtlig.

I Forslag til Lønningslove af 1931 kom for Lærerindernes Vedkommende til at staa: „Naar en Lærerinde venter sin Nedkomst, skal hun ophøre med sin Virksomhed i Skolen fra den 1. i den efter Udgangen af Svangerskabets 6. Maaned følgende Maaned, med mindre de stedlige Skolemyndigheder efter hendes Ansøgning giver hende Tilladelse til at fortsætte med Skolegerningen ud over det nævnte Tidsrum." En lignende Bestemmelse skulde gælde visse andre kvindelige Tjenestemænd. For at forhindre dette sendte D. K. følgende Henstilling til Regeringen og Folketingets Lønningsudvalg:

> I Anledning af Bestemmelserne om gravide Tjenestemænd jvfr. § 16 i den nylig forelagte Tjenestemandslov og § 12 i Lønningslov for Lærere i Folkeskolen skal Dansk Kvindesamfund udtale, at vi meget beklager, at den Betragtning skal finde Udtryk i Lovgivningen, at Synet af en gravid Kvinde skulde virke anstødeligt paa Børn og Unge. Dette naturlige og almenmenneskelige Forhold bør ikke kunstigt tilsløres. Vi finder, det er moralsk anstødeligt og krænkende for den kv. Tjenestemand, at hun „beordres" til Besigtigelse hos Myndighederne efter Udløbet af 6. Svangerskabsmaaned.
>
> I det hele taget maa vi beklage den Tendens, som gennem visse Bestemmelser i vor Lovgivning — i Stedet for at fremme — modvirker Ægteskab og Moderskab.
>
> Sluttelig maa vi protestere mod Bestemmelsen om, at en tvungen Fratræden fra Tjeneste skal betragtes som Sygemelding, endda uden at der ydes fuld Løn. Dette Forhold vil ydermere uretfærdigt paavirke ikke alene vedkommendes egen Sygestatistik, men ogsaa hendes kvindelige Kollegers.

Loven blev imidlertid vedtaget uden Ændringer paa dette Punkt. Frygten for, at denne „Tvangsparagraf", som man kaldte den, skulde øve Indflydelse paa Sygestatistikken, skyldtes bl. a., at denne i overvældende Grad var blevet benyttet mod Lærerinderne i Kampen om Ligelønnen. I noget ringere Grad gjaldt dette ogsaa de andre kvindelige Tjenestemænd, og dette Spørgsmaal er derfor behandlet i Forbindelse med Lønkampen.

De forskellige lokale Forsøg paa at ramme de gifte Lærerinder havde i Reglen ogsaa Karakter af almindelige Forslag om at afskedige kvindelige Tjenestemænd, naar de giftede sig, og vil derfor blive taget op under Spørgsmaalet: Gifte Kvinders Erhverv.

Men i alle disse Tilfælde vilde det mest være Lærerinderne, det gik ud over, og undertiden var det udelukkende dem, man var ude efter.

Saaledes blev det i Struer Byraad i 1931 foreslaaet at afskedige Lærerinder, naar de giftede sig. I Aarhus forsøgte man at faa Lærerinderne til ved Ansættelsen at forpligte sig kontraktmæssigt til at gaa ned paa halvt Timetal, hvis de giftede sig.

Begrundelsen var formentlig i alle Tilfælde, at man vilde afhjælpe Arbejdsløsheden. Som Helhed betragtet blev det naturligvis hverken værre eller bedre med Arbejdsløsheden af den Grund, men i nogen Maade kunde det ganske vist hjælpe de mandlige Lærere, som gik arbejdsløse. Vikargruppen uden for Danmarks Lærerforening søgte da i 1933 at gennemføre en Aktion mod, hvad man kaldte „samgifte" Lærere d. v. s. en Lærer og en Lærerinde, som var gift med hinanden. Man forlangte ganske vist ikke ubetinget, at Kvinden skulde gaa, men en af dem skulde. Nogle sagde dog rent ud: „Hvis en Lærerinde gifter sig, saa ud af Lemmen med hende straks."

Ogsaa „de 65-aarige skulde smides ud; de *har* levet Livet. — Ud med de 65-aarige. — Ud med de gifte!" Saadan lød Agitationen ud over Landet. I „Københavns Kommuneskole" klagede man bittert over, at den oven i Købet betaltes af Danmarks Lærerforening, der skulde afholde Vikarkredsens Udgifter: „Med Tilsidesættelse af alle kollegiale Hensyn udpeger Vikarerne Danmarks Lærerforenings Medlemmer som egnede Nedskæringsobjekter. Og Danmarks Lærerforening betaler selv Agitationen."

Til Repræsentantskabsmødet i Aug. 1933 indsendte Vikargruppen følgende lidt ubehjælpsomt affattede Forslag: „I et *effektivt Ægteskab*, hvor en af Parterne virker som Lærer eller Lærerinde under Stat eller Kommune, kan kun en af Parterne virke under de samme Myndigheder." Det stemtes ned af et stort Flertal.

Men næste Aar, i 1934 havde Vikarerne den Trøst at se deres Forslag optaget af Kolding Byraad. Der stilledes fra socialdemokratisk Side følgende Forslag: „Saalænge der blandt Seminarister findes nævneværdig Arbejdsløshed, ansættes der ikke ved Kolding kommunale Skolevæsen nogen Lærer, hvis Hustru i Forvejen er ansat som Lærerinde, og ligeledes ansættes der ikke nogen Lærerinde, hvis Mand i Forvejen er ansat som Lærer." Forslaget blev stærkt imødegaaet fra konservativ Side, ikke mindst fra Byraadets eneste kvindelige Medlem. Lærerraadet blev spurgt og svarede, at der kun burde tages Hensyn til pædagogiske Betingelser, og at Lærerens private Liv ikke skulde være afgørende. Dansk Kvindesamfunds Kolding-Kreds tog naturligvis ogsaa Sagen op, men Forslaget blev vedtaget trods alt. Mere Held havde D. K., D. K. N., „Den aabne Dør" og „Danske Kvinders Erhvervsraad" i 1937 med en Henvendelse til Undervisningsministeren i Anledning af, at en Timelærerinde i Hvidovre var blevet forbigaaet ved Besættelsen af et fast Embede med den Motivering, at hun var gift. Hun blev fast ansat, men

hun var ogsaa ifølge en Udtalelse fra et Skolekommissionsmedlem „en meget værdifuld Lærerinde, der staar til rent ug i alle Forhold".

En ejendommelig Maade at ramme de gifte Lærerinder paa saa man i Gentofte Kommune i 1937. Der blev oprettet en „Vikarskole", der bestod i, at unge Lærere og Lærerinder, som blev optaget paa Vikarlisten, fik Lejlighed til at overvære nogle af de fastansatte Læreres Undervisning. De sidste skulde herfor have et mindre Vederlag. Der skete da det, at Skolemyndighederne nægtede de af Skolerne indstillede fuldt kvalificerede gifte Lærerinder at fungere som Vejledere for Vikarerne. Og dette gjorde de „af Forsørgerhensyn", idet de paagældende Vejledere kunde komme til at tjene 15 Kr. pr. Maaned i to Maaneder. D. K.'s Gentofte-Charlottenlund-Kreds gjorde Fællesstyrelsen opmærksom paa Sagen, og den 30. November indsendte D. K. sammen med „Den aabne Dør" en Henvendelse til Undervisningsministeren, hvori man pegede paa det meningsløse i „denne rent faglige Tilsidesættelse af veltjente Lærerinder", og henstillede, at Undervisningsministeren tog „Skridt til at retlede Skolemyndighederne i Gentofte, saaledes at Hensynet til Skolens Tarv og Udøvelsen af Retfærdighed mod Lærerkorpset som Helhed" maatte blive afgørende ved Udtagelserne til nævnte Hverv.

Gentofte Kommune fortsatte imidlertid sin Forfølgelse af de gifte Lærerinder. I 1938 fik en Timelærerinde, der følte sig forbigaaet ved Besættelsen af et fast Embede, den trøstende Forsikring fra Skolekommissionen, at det ikke var, fordi hun manglede Kvalifikationer, men kun fordi hun var gift, at hun ikke var blevet fast ansat. I den Anledning udtalte et Medlem af Kommissionen, Bankbestyrer Bindslev, til „Politiken", at Kommissionen principielt foretrak ugifte for gifte, for saa vidt disse sidste maatte have Ret til Enkepension. Herimod indvendte D. K. i en Henvendelse til Undervisningsministeren, som det indsendte 8. Februar 1938 sammen med D. K. N., Danske Kvinders Erhvervsraad og „Den aabne Dør", at en Timelærerinde var interesseret i fast Ansættelse ganske uanset hendes mulige Enkepension. Hendes Stilling som Timelærerinde var usikker, Enkepensionen ligeledes (hun kunde f. Eks. blive skilt), og hendes egen Pension vilde ofte være større end hendes eventuelle Enkepension. Dertil føjede man en Henvisning til Befolkningskommissionens paatænkte Lovforslag om, at Kommunerne og de statskoncessionerede Institutioner ikke maatte stille Kvinder ringere af Hensyn til deres ægteskabelige Stilling.

De gifte Lærerinder har dog altid været et forsvindende Mindretal i Forhold til den store Skare af ugifte Lærerinder, i hvis Interesseliv Skolen ikke som naturligst hos de gifte Lærere maatte vige Førstepladsen for Familie og egne Børn. Man kunde vel saa have Lov at vente, at en forholdsvis stor Del af de ledende Stillinger i Skolen bliver givet til saadanne ugifte Lærer-

inder, som praktisk talt ofrer Skolen deres hele Liv, men — gifte eller ugifte — saa er Forholdet dog det, at det er et ganske uforholdsmæssigt lille Tal af ledende Stillinger i den offentlige Skole, som er blevet givet til kvindelige Lærere.

Den 31. Marts 1916 kom der en ganske lille Lov, der kort og godt lød saaledes:

„Lærerinder har fremtidig Adgang til Første- og Enelærerembeder paa Landet og til Overlærer- og Skoleinspektørembeder ved de kommunale Købstadsskoler og Skoler med Købstadsskoleordning. Hvorefter alle vedkommende sig have at rette."

Ved Københavns Skolevæsen, som er noget for sig selv, havde man allerede i 1894 udnævnt en kvindelig Skoleinspektør, Henriette Petersen ved Dronningensgades Skole. I 1916 var man naaet op paa 7 kvindelige Inspektører; deraf var de 5 ansat ved blandede Skoler.

Dansk Kvindesamfund havde flere Gange sendt Andragende ind om, at Kvinder maatte faa Adgang til Overlærerembede, og der havde et Par Gange været Forslag derom fremme i Rigsdagen i Forbindelse med Lovforslag om Folkeskolens Tilsyn (1911—12 og 1912—13).

Naar det nu blev gennemført alene som Lov skyldes det, at Livet selv trængte paa og krævede en Løsning. Anledningen kom fra Kolding, hvor man ønskede at besætte et ledigt Overlærerembede ved den kommunale Skole med en Lærerinde. Byraadet sendte Andragende derom til Kultusminister Keiser-Nielsen, der maatte svare, at der ingen Hjemmel var i Lovgivningen. Man besluttede saa foreløbig at lade Embedet bestyre ved en Inspektrice, og i Rigsdagen søgte Repræsentanten for Kolding at faa en Lov om dette særlige Tilfælde.

Resultatet blev imidlertid det langt mere tilfredsstillende, at Kultusministeren d. 25. Febr. forelagde Forslag til den ovenanførte Lov, og næppe nogensinde har en Lov, der gjaldt Kvinder, gaaet smukkere gennem Rigsdagen.

Fra Venstres Side takkede man Ministeren for dette Vidnesbyrd om, „at man nu fra alle Sider vil yde Lærerinderne en Anerkendelse for det Arbejde, de har gjort i Folkeskolens Tjeneste, ved at give dem Adgang og Ret til ogsaa at søge de overordnede Stillinger". Dog vilde man tage et lille Forbehold med Hensyn til, om Lønnen skulde være den samme som en mandlig Overlærers. Den radikale Ordfører mente, at der maaske havde været Anledning til at gaa et Skridt videre og ogsaa give dem (Kvinderne) Adgang til de øverste Stillinger inden for Folkeskolen.

Allervarmest i sin Anbefaling var Socialdemokratiets Talsmand, den senere Forstander for Statens Lærerhøjskole, Vilhelm Rasmussen, der ud-

talte, at Socialdemokratiet „altid har ønsket at ligestille Mænd og Kvinder ogsaa i det økonomiske Liv. Vi ønsker, at Kvinder skal kunne konkurrere med Mænd under fuldkommen lige Vilkaar, men i Modsætning til, hvad den ærede Ordfører for Venstre sagde, netop paa det Vilkaar, at der gives lige Løn for lige Arbejde". I Anledning af, at Ministeren særlig havde anbefalet Forslaget under Henvisning til, at det foreliggende Tilfælde drejede sig om en Skole med mindre Børn, sagde han endvidere:

> „Naar vi ligestiller Lærerinderne med Lærerne, bør det gøres fuldt ud, saaledes at Kvinderne kan faa fuld Ligestilling med Mændene ved alle Skoler under det offentlige Skolevæsen, ikke alene ved dem, hvor der undervises mindre Børn, eller i hvilke der i de højere Klasser kun gaar Piger, men ogsaa ved dem, hvor der i de højere Klasser dels er baade Piger og Drenge, dels store Drenge. Jeg haaber, at det, naar dette Lovforslag gennemføres, i Fremtiden maa blive saaledes, at det i hvert enkelt Tilfælde udelukkende er den paagældende Persons Kvalifikation, der bliver afgørende for, hvorvidt man foretrækker en Kvinde eller en Mand til en ledende Stilling indenfor det højere Skolevæsen uden Hensyn til, om det er Drengeskoler eller Pigeskoler eller Skoler, hvor der gaar baade Piger og Drenge, og uden Hensyn til, om det er Skoler med mindre eller med større Børn." — Ogsaa Højre tiltraadte Forslaget.

Den 11. August 1916 udnævntes Theodora Deissner til Overlærer ved Kolding Borgerskole. Fra 1. November samme Aar fik Aarhus en kvindelig Overlærer, Theodora Müller, og samtidig udnævntes den første kvindelige Førstelærer, Mine Hvid ved Pillemark Skole paa Samsø. Den tredie kvindelige Overlærer udnævntes i Sønderjylland efter Genforeningen; det var Signe Tørsleff i Haderslev. Endelig fik ogsaa Frederiksberg i 1922 en kvindelig Overlærer eller Inspektør, som Stillingen kaldes i København og paa Frederiksberg, J. M. Sørensen. Men dermed var det ogsaa Slut for lange Tider, saa Resultatet af den Lov, som var gennemført med saa mange smukke Ord, var ikke helt efter Forventning.

Gang paa Gang søgte D. K. forgæves at bevæge Undervisningsministeren til at ansætte en kvindelig Overlærer. Saaledes i Aarhus i 1924, da to Overlærerembeder var ledige, og de tre Kvinder, som søgte dem, alle var indstillet til det ene sammen med 4 af de 22 mandlige Ansøgere. Da der af de 11 Overlærere i Aarhus kun var een kvindelig, og da Misforholdet mellem Antallet af ansatte Lærerinder i Købstadsskolen og kvindelige Overlærere i det hele taget var alt for iøjnefaldende, opfordrede man Ministeren til at raade Bod paa denne Uret mod Folkeskolens kvindelige Personale.

Lignende Henvendelser rettedes i den følgende Tid til Ministeren angaaende Overlærerembeder i Assens og Hobro. I Slutningen af 1926 var der

ligeledes et Overlærerembede ledigt i Æbeltoft, og paa to af de tre opstillede Lister var en kvindelig Ansøger opstillet. Paa en Henvendelse fra D. K. svarede Undervisningsminister Nina Bang, at hun af visse saglige Grunde ikke kunde ansætte den kvindelige Ansøger; iøvrigt beklagede hun, at end ikke Formanden for den lokale D. K. Kreds havde sat den kvindelige Ansøger først paa sin Mindretalsliste. Afgørelsen faldt først i 1927 under det næste Ministerium. En Mand blev udnævnt.

Efterhaanden blev de kvindelige Lærere trætte af forgæves at søge Overlærerembeder, men endelig i 1928 lysnede det, idet Kommunelærerinde Ellen Hansen, Aalborg, som var en af dem, der holdt ud og vedblev at søge, blev Overlærer ved den kommunale Mellem- og Realskole i Korsør, og det til Trods for, at hun skønt udmærket kvalificeret var indstillet som den sidste paa Mindretalslisten.

Undervisningsministeren Borgbjerg viste sig ogsaa at være venligt indstillet over for Tanken om at faa flere kvindelige Overlærere. I 1929 naaede man da saa vidt, at 6 af Købsstadsskolens ca. 230 Inspektør- og Overlærerstillinger var besat med Kvinder. Den sidste Udnævnelse vakte særlig Glæde inden for D. K. Det var Udnævnelsen af Thora Pedersen til Overlærer ved Østermarkens Skole i Aalborg. Nu er der, naar Frederiksberg og Gentofte Skolevæsen medregnes, 18 kvindelige Skoleledere.

Ved Københavns Skolevæsen lykkedes det stadig i noget højere Grad end i det øvrige Land for Kvinderne at naa de højere Stillinger i Skolen. I 1919 udnævntes 3 nye kvindelige Skoleinspektører, deriblandt Margrethe Petersen, der har gjort et stort Arbejde inden for D. K. i Skolespørgsmaalet. Nu er 12 af Københavns Skoleledere Kvinder d. v. s. ca. 15 %.

Ogsaa endnu højere Stillinger under Københavns Skolevæsen blev opnaaet af Kvinder, idet først Mathilde Jensen fra 1917, derefter Nikoline Helms og nu V. Battaglia har været Viceskoledirektør.

Men hvordan man stadig maatte være paa Vagt over for de lokale Myndigheder viser en Artikel i „Villabyernes Blad" indsendt af Bestyrelsen for D. K.'s Gentofte-Charlottenlund-Kreds 1937 i Anledning af, at man frygtede for, at Skolemyndighederne vilde forbigaa Lærerinderne ved Besættelsen af de nye „§ 35" Embeder, som ifølge den nye Skolelov skulde oprettes for Lærere, som kunde dimittere til Realeksamen. Det lykkedes derved at fremkalde en Udtalelse fra Skolekommissionens Formand om, at „Embedsbesættelsen kun sker efter Kvalifikationer."

Inden for Statsskolen kunde Kvinder blive Overlærerinder eller Inspektricer, siden Almenskoleloven kom i 1903. I kgl. Anordning om Undervisningen i Statens Fælleskoler for Drenge og Piger af 31. Juli 1903 bestemtes det, at,

„ved enhver Skole, som har Fællesundervisning, skal der ved indtrædende Embedsledighed, eller ogsaa, uden Hensyn til dette, saa snart der er mindst 30 Piger i en Skole, ansættes en fast Lærerinde, som kan undervise i et eller flere Lærefag, i det mindste gennem hele Mellemskolen. — Denne Lærerinde skal med Titel af Inspektrice føre Tilsynet med Pigerne i alt, hvad der angaar disses særlige Forhold i Skolen, samt i det hele være Skolebestyrerens Raadgiverinde med Hensyn til Pigernes Behandling, og have Ret til at foreslaa ham alle Forholdsregler, som Hensynet til deres særlige Interesser efter hendes Skøn kræver, og lede deres Iværksættelse.

Efterhaanden som Fællesundervisningen i sit fulde Omfang gennemføres i en Skole, og Antallet af kvindelige Elever i den stiger, skal der ved indtrædende Embedsledighed ses paa, at faste Lærerinder ansættes i passende Forhold til de kvindelige Elevers Tal. Disse Lærerinder skal kunne gennemføre Undervisningen i deres Fag gennem alle Mellemskolens Klasser, og om muligt ogsaa i Realskolen og Gymnasiet; og de skal i alt, hvad Undervisningen og Deltagelsen i Skolestyrelsen angaar, være stillede jævnsides med deres mandlige Kolleger."

Disse Bestemmelser var naturligvis saare tilfredsstillende for de kvindelige Elever, og — bortset fra, at Lønnen, der blev givet, var 1500—2400 Kr. for Lærerinder mod 2400—4000 Kr. for mandlige Lærere og 2400—3300 Kr. for Overlærerinder mod 3600—4800 Kr. for mandlige Overlærere, — ogsaa saare tilfredsstillende for de kvindelige Lærere.

Men det gik ret smaat med at føre dem ud i Praksis. I 1914 underviste kun to Lærerinder ved Statsskolerne i Gymnasiet. I 1931 var der f. Eks. ved Horsens Statsskole 18 mandlige og 2 kvindelige Lærere til at undervise 164 Drenge og 154 Piger, ved Randers Statsskole ligeledes henholdsvis 18 og 2 til 187 Drenge og 155 Piger, ved Aarhus Katedralskole var Tallene 21 og 4 — til 252 Drenge og 129 Piger, ved Roskilde Katedralskole 19 og 2 til 206 Drenge og 137 Piger. Dette kunde næppe kaldes at ansætte faste Lærerinder „i passende Forhold til de kvindelige Elevers Tal". Saa galt var Forholdet dog ikke overalt. Paa det Tidspunkt var der ved Statsskolerne 534 Lærere og 161 Lærerinder. Ved Fællesskolerne var der 398 Lærere og 81 Lærerinder til at undervise 4830 Drenge og 2740 Piger d. v. s. at kun ca. en Sjettedel af Lærerne var Kvinder, medens henimod Trediedelen af Eleverne var Piger.

Den 27. November 1937 indsendte D. K. — foranlediget ved at Almindelig Dansk Cand. mag.-Organisation havde gjort opmærksom paa Misforholdet mellem Antallet af mandlige og kvindelige Gymnasielærere følgende Andragende til Undervisningsministeriet:

„I Anledning af, at Antallet af kvindelige Lærere ved Gymnasieskolerne stadig er meget lille i Forhold til Antallet af kvindelige Elever og i Forhold til Antallet af kvindelige cand. mag.er, der uddannes, tillader Dansk Kvindesamfund sig at henstille til Ministeriet, at der ved indtrædende Embedsledighed, som lovet i kongelig Anordning af 31. Juli 1903, ses paa, „at faste Lærerinder ansættes i passende Forhold til de kvindelige Elevers Tal"."

Ved Lov af 22. April 1916 fik Kvinder lige Adgang med Mænd til at blive Adjunkter ved Statens højere Almenskoler. Men der var Tvivl om, hvorvidt Kvinder kunde blive Rektorer ved disse Skoler. I 1916 søgte D. K. at skaffe Klarhed i Sagen, og i 1918 rejstes Spørgsmaalet i Rigsdagen af cand. mag. Elna Munch. Undervisningsministeren svarede, at „Forstaaelsen af Almenskoleloven af 1903 maa være, at de kan blive Rektorer".

Elna Munch mente dog, at dette var højst usikkert, og at en Bestemmelse i Anledning af den store Skoleovertagelse i 1918 om, at de kvindelige Rektorer ved Skoler, der blev overtaget, kunde blive i deres Stillinger, var en ren Undtagelseslov; derfor henstillede hun, at Kvinders Adgang til Rektorembeder blev lovfæstet.

Dette skete ved Loven af 4. Marts 1921 om „Kvinders Adgang til Tjenestestillinger og Hverv".

Imidlertid har man end ikke ved de rene Pigegymnasier kunnet være tryg for, at Kvinder vilde blive foretrukket som Ledere paa samme Maade, som Mænd bliver det ved de rene Drengegymnasier — og ved Statens Fællesskoler, skønt der ved disse sidste ogsaa kunde være Rimelighed for undertiden at ansætte kvindelige Rektorer.

I 1926 blev Rektorembedet ved Falkonergaardens Gymnasium — et Statspigegymnasium — ledigt, og en Moder til en af Eleverne henvendte sig til D. K. med Anmodning om, at det vilde gøre sin Indflydelse gældende, saa den nye Rektor ligesom den afgaaende maatte blive en Kvinde. Samtidig skulde Rektorembedet ved Sct. Knuds Gymnasium i Odense — ogsaa et Statspigegymnasium — besættes. D. K. henvendte sig da til Undervisningsminister Nina Bang:

„Der er i Øjeblikket to ledige Rektorembeder nemlig ved Falkonergaardens Gymnasium paa Frederiksberg og ved Sct. Knuds Gymnasium i Odense. — Disse Embeder har tidligere været beklædt med Kvinder, og da det vides, at der blandt Ansøgerne er fuldt kvalificerede Kvinder, tillader vi os at rette en indstændig Henstilling til den højtærede Minister om, at disse Stillinger maa blive besat med Kvinder, saa meget mere som der i Forhold til Antallet af Lærerinder Landet over kun

er meget faa Kvinder ansat i ledende Stillinger, og man maa mene, at det baade af Hensyn til Eleverne og Lærerinderne er uheldigt, at næsten alle Overlærerembeder besættes med Mænd."

Udnævnt blev Adjunkt Helene Johansen til Falkonergaardens Gymnasium og Lektor Helga Lund til Sct. Knuds Gymnasium.

Endelig kan der maaske være Grund til at nævne Besættelsen af Rektorembedet ved Rysensteen Gymnasium — et kommunalt Pigegymnasium i København — med Lektor Anne Marie Bo i 1931; — ikke fordi D. K. havde nogen Lod og Del i denne Udnævnelse, men fordi den kom som et værdigt Svar til alle, som havde talt for at modvirke Anvendelsen af gifte Lærerinder og „samgifte" Tjenestemænd under Stat og Kommune. Udnævnelsen opfattedes ogsaa som saadant med stor Interesse af Offentligheden; rundt om i alle Aviser kom Meddelelsen om, at den nye Rektor havde 5 Børn, og at hendes Mand var blevet udnævnt til Lektor samme Dag, som hun blev Rektor.

Bag denne Udnævnelse laa ingen kvindesaglig Aktion; bag den laa en Kvindes stilfærdige, men overordentlig dygtige og fra alle Sider anerkendte Arbejde for at føre en stor Pigeskole frem i første Række. Gennem Rektor Maria Nielsens mønstergyldige Ledelse af Rysensteen Gymnasium var der skabt en Tradition for kvindelig Ledelse, som man maatte vige tilbage for at bryde.

Hvis ikke Kvinder rundt omkring saaledes arbejdede stilfærdigt og sagligt for at gøre kvindelig Ledelse til en god Tradition, vilde den kvindesaglige Vagttjeneste være baade unyttig og uberettiget; men i Forbindelse med Kvinders saglige Indsats er den nødvendig, saa længe Traditionen for Kvinder som Ledere ikke er stærk nok.

Dengang der begyndte at aabne sig Statsseminarier for Kvinder, var det et brændende Spørgsmaal for D. K., om den økonomiske Fordel, man derved havde vundet for de unge Kvinder, skulde være købt paa Bekostning af den kvindelige Ledelse, som havde hævdet sig saa smukt i de private Kvindeseminarier.

Allerede i Andragendet af 1915 havde man bedt om „Statsseminarier for Kvinder ledet af Kvinder som Forstandere".

I Loven kom der dog kun til at staa „Ved Seminariet ansættes 1 Forstander (Forstanderinde) og 5 Lærere (Lærerinder)", skønt det, som en Lærerinde derom bemærkede i „Kvinden og Samfundet", burde være „Forstanderen", som gerne kunde faa Lov at komme bagefter i Parentes, idet hun fremhævede, at de private Kvindeseminarier var Mønsterseminarier, og at paa det Omraade havde Kvinder — „ikke konkurreret med Mændene,

men simpelthen taget det Arbejde op, som Staten lod ligge ugjort, og i over et halvt Aarhundrede udført det saaledes, at ingen kan nægte det sin Anerkendelse".

D. 14. Febr. 1918 sendte D. K. følgende Andragende til Undervisningsministeren:

> „Dansk Kvindesamfund" tillader sig herved at andrage om, at Stillingen som Forstander for Statskvindeseminariet i Ribe maa blive besat med en Kvinde.
>
> Som Motivering herfor tillader vi os at anføre følgende:
>
> Lærerindeuddannelsen er hidtil foregaaet paa Seminarier, der er oprettede og ledede af Kvinder. Denne Uddannelse har vist sig saa fuldt tilfredsstillende, at Staten gennem alle disse Aar rolig har kunnet lade denne betydningsfulde Opgave hvile i private Hænder. Herigennem maa det formentlig anses for fuldkomment godtgjort, at Kvinder besidder baade det Initiativ, den pædagogiske og administrative Dygtighed, som en saadan Stilling kræver.
>
> Endvidere tør det vel anses for givet, at en kvindelig Leder vil have de fleste naturlige Forudsætninger for at raade og vejlede de unge Kvinder i Uddannelsestiden, hvor Seminariet jo tillige delvis skal erstatte Hjemmet.
>
> I fuld Erkendelse af, at man ved Oprettelse af Statsseminarierne har taget et vigtigt Skridt for Tilvejebringelsen af økonomisk ligelige Uddannelsesforhold for Mænd og Kvinder til Skolens Tjeneste, er det vort Haab, at der ved Besættelsen maa blive taget Hensyn til ovenanførte Momenter."

I Juni udnævntes Forstander for Horsens Kvindeseminarium Johanne Louise Mohr til den nye Post, som hun beklædte indtil 1930. Derefter fik en Mand Stillingen til Trods for, at der havde været i hvert Fald een kvalificeret kvindelig Ansøger, Medforstander og Lærer i Pædagogik og Historie ved Th. Langs Seminarium, Kirstine Ege. Dette kaldte den da 77-aarige Anne Bruun frem i „Kvinden og Samfundet" med det for hende saa karakteristiske Spørgsmaal til D. K.: „Hvor er Heimdal i vore Dage?" [1]) Fhv. Seminarielærerinde Dagmar Nielsen svarede paa D. K.'s Vegne, „at den konstituerede mandlige Forstander ikke kunde forbigaas".

[1]) Jfr. hendes Digt ved D. K.'s 25-Aars Jubilæum i 1896, skrevet til Minde om Pauline Worm, en af Kvindesagens Pionerer; det begyndte saaledes:

„Hejmdal stander paa Bifrost Bro
Med Gjallerhornet i Haand,
Han lytter, han hører jo Græsset gro,
Han stirrer med vaagen Aand.

Det gælder at vække Lysets Hær
Til Kamp mod Jætte og Trold,
Det gælder at se, naar Stunden er nær
Til Fylking mod Uret og Vold."

At en konstitueret kvindelig Forstander for et Statskvindeseminarium imidlertid godt kunde forbigaas, havde man bittert erfaret i 1923, da det drejede sig om Forskoleseminariet i Vejle.

Ved dette kunde ifølge den oprindelige Lov af 1892 Forstanderpladsen besættes med en Kvinde; men den blev det ganske vist ikke; — ikke engang efter, at man i 1910 ved Lov havde fastlagt en langt ringere Løn for den Kvinde, som i Kraft af ganske særlige Kvalifikationer maatte faa Stillingen, end for den Mand, som skulde have den, naar der da ikke var en Kvinde, som det var umuligt at komme udenom.

I 1913 henvendte D. K. sig i et Andragende af 1. Sept. til Kultusminister Keiser-Nielsen i Anledning af, at Forstanderpladsen var ledig. Man gjorde opmærksom paa, at det overalt er et anerkendt Princip, at Kvinder særlig egner sig til Smaabørns Undervisning; „da dette Seminarium udelukkende uddanner Lærerinder til denne Undervisning, bad man Ministeriet, om det vilde tage denne Side af Sagen i Betragtning, og hvis der blandt de kvindelige Ansøgere fandtes nogen, „som fortrinsvis havde beskæftiget sig med de Spørgsmaal, som vedrører Smaabørns Undervisning, da at ansætte en saadan".

En saadan fandtes, og Ministeren var velvillig, men ansat blev en Mand, hvis Kvalifikation, efter hvad Anne Bruun sagde, var, „at han hele sit Liv kun havde undervist københavnske Latinskoledrenge".

I 1923 blev Stillingen atter opslaaet ledig, og denne Gang skulde man mene, at der var en Kvinde, som ikke var til at komme udenom, idet en af Lærerinderne i $2^1/_2$ Aar havde været konstitueret Forstander, foruden at hun havde sit fulde Timetal, hvilket sidste dog maatte have hindret hende i fuldt ud at vise sine Kvalifikationer som Leder.

I September henvendte D. K. sig derom til Undervisningsminister Appel og fremhævede, at „den her omhandlede Post efter sin hele Karakter absolut bør indehaves af en Kvinde". En Mand fik imidlertid Stillingen og havde den til 1938. Da der forestod Nybesættelse sendte D. K. et Andragende til Undervisningsministeriet om, at Stillingen denne Gang maatte blive besat med en Kvinde, hvilket den ogsaa blev. Men i 1923 vakte Besættelsen Bitterhed. „Hvad er Grunden?" skrev Thora Pedersen derom i „Folkeskolen". „Ingen, som har søgt overordnede Stillinger indenfor Folkeskolen, er i Tvivl derom. Randerspræsten fandt det rette Udtryk, da han til en kvindelig Ansøger til et Overlærerembede sagde disse Ord: „De har ikke den Kvalifikation, som i mine Øjne er nødvendig. De er ingen Mand.""

Intet Under, at de kvindelige Lærere tabte Lysten til at søge Stillingerne som Seminarieledere. Det naturlige Hensyn, som dikterer den yderst sjældne, om nogensinde, fravegne Regel, at en Uddannelsesanstalt udelukkende for unge Mænd bør ledes af en Mand, blev ikke taget til de unge Kvinder. Efter-

haanden kom da ogsaa flere af de private Kvindeseminarier under mandlig Ledelse, saaledes ogsaa N. Zahles Seminarium.

I Anledning af Besættelsen af Stillingen som Seminarieforstander i Ribe med en Mand i 1930, udtalte Folketingsmedlem Inger Gautier Schmit i Rigsdagen: „Det ligger simpelthen deri, at man ikke ynder at ansætte Kvinder som Lærere ved Seminarierne, og da man altid tager Seminarieforstandere ud af Seminarielærernes Kreds, er det klart, at det er saa godt som umuligt at faa en kvindelig Forstander, naar man ikke har Materiale at tage af. ... ikke engang ved Fællesseminarierne gør man det".

Dette uheldige Forhold er ogsaa medvirkende til, at det næsten udelukkende er Mænd, der fungerer som Censorer ved Lærereksamen. Gennem mange Aar havde man 3 kvindelige Censorer mod ca. 40 Mænd. I 1927 henvendte Formanden for D. K.'s Udvalg for lige Arbejdsvilkaar, fhv. Seminarielærerinde Dagmar Nielsen, sig til Undervisningsministeren med følgende Henvendelse:

> „Da Stillingen som Censor i Praktisk Skolegerning ved den afsluttende Prøve for Lærere og Lærerinder i Folkeskolen nu ved Dødsfald er blevet ledig, tillader D. K. sig herved at bede den højtærede Minister overveje, om det ikke vilde være rimeligt at besætte denne Stilling med en Kvinde.
>
> Der findes jo mange dygtige Kvinder blandt Pædagoger, og et meget stort Antal af dem, der indstiller sig til ovennævnte Prøve er Kvinder. Men til Trods for dette er det for Tiden saa godt som udelukkende Mænd, der er Censorer ved denne Eksamen."

Da Udnævnelse af Censorer beroede paa Indstilling fra Ministeriets daværende Konsulent i Skolesager Professor N. A. Larsen, henvendte Dagmar Nielsen sig til denne. Han indrømmede, at der var kvalificerede Kvinder nok, men vilde ikke forandre sin Indstillingsliste, idet der maatte tages Hensyn til dem, der havde været Hjælpecensorer. Derimod vilde han overveje Muligheden af at faa en Kvinde ind som Hjælpecensor. Det blev foreløbig ikke til noget, og i 1931 henvendte D. K. sig til Undervisningsministeren og Skolekonsulent F. C. Kaalund Jørgensen. Den sidste svarede som følger:

> „Under 15. Maj d. A. har jeg modtaget en Skrivelse, hvori „Dansk Kvindesamfund" andrager om, at der ved given Lejlighed maatte blive ansat flere kvindelige Censorer ved Bedømmelsen af Eksaminanderne ved Lærereksamen.
>
> Saaledes foranlediget skal jeg meddele, at jeg udover de kvindelige Særfag ikke paa Forhaand kan lade Kønnet være bestemmende, men at jeg i hvert enkelt Tilfælde maa lade de faglige og pædagogiske Kvali-

fikationer være det afgørende, hvad enten de findes hos Kvinde eller Mand.

Hertil kan jeg blot tilføje, at jeg efter den Erfaring, jeg i min Funktionstid har gjort om Kvinders Indsats i Seminarieverdenen, — som Ledere af Undervisningen, som Lærerinder og som Censorer, — absolut ikke har nogen Grund til at favorisere Mændene ved Besættelsen af Stillinger, men at jeg er blevet bestyrket i min Overbevisning om, at man inden for denne Kreds trygt kan lade de saglige Hensyn alene være afgørende."

I 1934 kunde D. K. med Glæde notere, at Kommune- og Seminarielærerinde i Aarhus Hulda Pedersen blev udpeget som Hjælpecensor. Men paa Censorlisten for 1935 stod der stadig kun een kvindelig Censor — foruden to i kvindelige Særfag — nemlig Dr. Kirstine Meyer, der gennem mange Aar har været Censor i Fysik — 3 Kvinder og 38 Mænd.

Dansk Kvindesamfund indsendte derfor den 29. November 1937 følgende Henvendelse til Undervisningsministeriet:

„I Anledning af, at Antallet af kvindelige Lærere ved Statsseminarierne er meget lille i Forhold til de kvindelige Elevers Antal, hvilket igen fører til, at Muligheden for at faa kvindelige Seminarieledere og kvindelige Censorer ved Lærereksamen bliver yderst ringe, tillader Dansk Kvindesamfund sig at henstille til Ministeriet, at der ved indtrædende Embedsledighed rettes paa dette Forhold ved Ansættelse af kvalificerede Lærerinder."

Endelig maa det i denne Forbindelse ikke glemmes, at Stillingen som øverste Leder af hele det danske Skolevæsen har været beklædt af en Kvinde, idet Historikeren, mag. art. Nina Bang var Undervisningsminister i det første Ministerium Stauning fra 1924 til 1926.

FOLKESKOLENS STYRELSE OG TILSYN

Allerede saa tidligt som i Samlingen 1887—1888 blev der i Rigsdagen stillet Forslag om at give Kvinder Valgbarhed til Skolekommissionerne. Dette faldt dog straks i Landstinget efter at have givet Anledning til en af Carl Plougs berygtede Taler om Kvindesagen.

I 1896 udtalte D. K.'s Fællesmøde i Anledning af, at der behandledes en ny Skolelov i Rigsdagen, Ønsket om, at Kvinderne maatte faa saavel Valgret som Valgbarhed til Skolekommissionerne.

Den første beskedne Mulighed for at faa Del i Skolens Tilsyn fik de dog først ved Lov af 29. Marts 1904 om forskellige Forhold vedrørende Folkeskolen, der ændrede Bestemmelsen i Landkommunalloven af 6. Juli 1867 om Skolekommissionens Sammensætning derhen, at der til Sognepræsten og de to sogneraadsvalgte Mænd kunde føjes yderligere to Medlemmer valgt af Sogneraadet, saaledes at mindst 2 valgtes udenfor Sogneraadet. „Mindst 2 af Skolekommissionens valgte Medlemmer skulle i saa Fald være Familiefædre eller Enker, som have undervisningspligtige Børn ..." Muligheden gjaldt altsaa kun Enker med Børn i Skolealderen og kun i Landkommunerne, og der endda kun for saa vidt, som disse valgte at have den udvidede Skolekommission.

Mod denne Begrænsning protesterede D. K. straks paa Fællesmødet i Aalborg 1905. Et Andragende blev indsendt til Regering og Rigsdag og til de samvirkende Sogneraadsforeninger, som gav Tilslutning. I 1907 indsendtes ogsaa et Andragende, atter uden Resultat.

Langt bedre blev naturligvis Kvindernes Stilling efter den kommunale Valglov af 20. April 1908, der gav Kvinder Adgang til selve de kommunale Raad og derigennem ogsaa til at vælges ind i Skolekommissionerne, for saa vidt som de var By- eller Sogneraadsmedlemmer. Dette anerkendtes af Ministeriet i en Skrivelse af 22. Novbr. 1909. Men den naturlige Konsekvens heraf, at ogsaa de udenfor Raadene valgte Medlemmer kunde tages blandt Kvinderne, uanset om de var Enker eller boede paa Landet, tog man ikke — i hvert Fald ikke paa højeste Sted. I en ministeriel Skrivelse af 7. Jan. 1910 gjordes det gældende, at paa Landet var stadig kun Enker med under-

visningspligtige Børn valgbare til Skolekommissionerne, og senere i et Svar af 28. Juli 1913 paa en Forespørgsel fra Aalborg Byraad ligeledes, at i Byerne var Kvinder kun valgbare, naar de var Byraadsmedlemmer. I Rigsdagen udtalte Folketingsmand Abrahamsen d. 27. Okt. 1913 herom, at saa vidt han kunde se, var der intet i Loven af 1908, der kunde støtte Ministeriets Opfattelse, men hvis den formelt var rigtig, vilde han henstille, at Loven blev ændret. Ministerens Svar gik ud paa, at alle Partier utvivlsomt var enige om, at Kvinder ved en Lovændring burde have Adgang til Skolekommissionerne. Forud for Rigsdagsvalgene i 1918 interpellerede D. K. Kandidaterne om deres Stilling til denne Sag og fik Tilslutning fra alle Partier. Det trak imidlertid ud med den Lovændring. I 1911 havde en Kommission, som var nedsat 1909 for at overveje Skolens Tilsyn, og som bestod af 22 Mænd og 1 Kvinde, afgivet sin Betænkning, ifølge hvilken Kvinder skulde have lige Adgang med Mænd baade til Skolekommissioner og højere Skolemyndigheder, men der blev ingen Lov paa det Grundlag. Under Finanslovsbehandlingen 1914 lyste flere Folketingsmænd efter den Lov om Skolens Tilsyn, som bl. a. skulde løse Spørgsmaalet om Kvinders Ret til at sidde i Skolekommissionerne, og i 1916 udtalte Folketingsmand Nørgaard som sin Mening om den Sag, at „vi Mænd snart ikke længere kan være bekendt at lade dem (Kvinderne) være udenfor".

Rent faktisk lod man dem heller ikke alle Steder være udenfor. Rundt omkring kan man finde Eksempler paa, at man har handlet, som om man ikke kendte Ministeriets Fortolkning.

I en større Landkommune valgtes to gifte Kvinder uden skolepligtige Børn. Præsten kasserede Valget. Sogneraadet gav sig til at lede efter Enker med Børn i Skolealderen; der fandtes tre, men en var tunghør og en havde faaet offentlig Hjælp — og den tredie fik man uheldigvis ikke Øje paa. Resultat: to Mænd ind til Trods for en ganske ualmindelig god Vilje til at faa Kvinder valgt.[1]) I „Kvinden og Samfundet" [2]) gav en Lærer Udtryk for sin Harme over „den idiotiske Bestemmelse" og anførte et Tilfælde, hvor en Kvinde havde siddet i Skolekommissionen i 12 Aar, to Gange genvalgt af Sogneraadet i den daværende Sognepræsts Tid, men pludselig var det gaaet op for Præsten, at han kunde fjerne hende, og det gjorde han, til Trods for at hun var almindelig afholdt, og han selv havde benyttet hende meget ved Eksaminer, naar han ikke selv kunde komme.

Naar man stadig ikke fik nogen lovlig Orden paa dette Forhold, var det, fordi man hele Tiden ventede, at den danske Skole skulde tages op til en grundig Drøftelse, og dette blev endelig til noget med „den store Skolekom-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1917, Nr. 12.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1917, Nr. 15.

mission, som blev nedsat ved Lov af 21. Februar 1919, og som efter 4 Aars Arbejde afgav Betænkning i 1923.

Mens Kommissionen sad, var der ikke andet at gøre end at vente — mere eller mindre taalmodigt. En Slags Forskud paa det ventede Resultat med Hensyn til Skolens Tilsyn fik Kvinderne ved en særlig Skolelov for Sønderjylland (af 30. Juni 1920, senere fornyet og optaget i Lov af 1. Maj 1923 om midlertidig Ordning af Folkeskolens Administration i de sønderjydske Landsdele). I den stod der ganske simpelt: „Valgbar til Skolekommissionen er enhver, der har kommunal Valgbarhed."

I selve „Kongeriget" fik Kvinderne da ogsaa ifølge en Lov af 4. Marts 1921 lige Ret med Mænd til at vælges ind i Skolekommissioner, men det varede nogle Aar, før man ude omkring fik klaret sig, at saadan var det. I Praksis herskede der den største Uklarhed. At man savnede kvindelige Medlemmer, viste sig ganske pudsigt paa et særligt Omraade; det var Pigernes Haandarbejde, som det paahvilede Skolekommissionen at foretage den aarlige Bedømmelse af. Overfor denne Opgave følte de mandlige Kommissionsmedlemmer sig undertiden noget inkompetente, og det hændte, at de ved denne Bedømmelse supplerede sig med en eller flere Kvinder. „Det er ogsaa hændt, at saadanne uvedkommende Damer har villet indføre deres Dom over Skolen i Eksamensprotokollen," skriver „Vor Ungdom"[1]) i den Anledning og fortsætter: „Man maa hertil sige, at ingen Lærer eller Lærerinde behøver at finde sig i at blive saaledes tilset." Og senere: „Iøvrigt har Kvinder nu Adgang lige med Mænd til at blive Medlemmer af Skolekommissionen, saa hvor det anses for fornødent, kan Sogneraadet sørge for, at en Kvinde er Medlem."

Det sidste var jo rigtigt, men i Praksis syntes det mere at komme an paa det fødte Medlem af Kommissionen, Sognepræsten, end paa Loven og Sogneraadet. I et Tilfælde fra Kjerte Sogn,[2]) hvor en Kreds af Mødre havde andraget om at faa Kvinder med ved Haandarbejdsbedømmelsen og bl. a. havde begrundet det med, at denne Reform var „almindelig, tidssvarende, gratis, beskeden og formaalstjenlig", nægtede Præsten som Formand i Skolekommissionen ikke alene, som han havde Ret til, at opfylde Ønsket, men overhovedet at behandle Andragendet. Dette førte til bitre Beklagelser blandt Kvinderne i Sognet over, at „vi ved sidste Valg opgav Kampen for at sætte Kvinder i Skolekommissionen, fordi der blev sagt os, at de ikke vilde sidde der med juridisk Ret, hvis deres Mænd levede, eller de ikke var Sogneraadsmedlemmer", som en af dem skriver.

Dette og lignende Tilfælde gjorde, at D. K.'s Forretningsudvalg paatog

[1]) Jan. 1923.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1923, Nr. 5.

sig at undersøge Sagen i 1925, og Landstingsmedlem Marie Hjelmer kunde hurtigt meddele, at Kvinder „selvfølgelig" havde Ret til at sidde i Skolekommissioner. Yderligere Bekræftelse fik man paa Formandsmødet samme Aar, hvor Redaktør Voldborg Ølsgaard gjorde Rede for en Sag, der havde ført til en ministeriel Udtalelse om Sagen. I en Kommune var to Kvinder blevet valgt ind, men Valget kasseret som ulovligt af Præst, Provst og Amtstue. Manden, som havde foreslaaet de to Kvinder, forfulgte imidlertid Sagen, og Resultatet blev følgende Svar fra Ministeriet:

> „Med Henvisning til Direktionens Skrivelse af 10. f. M. angaaende det under 21. Maj d. A. foretagne Valg til Skolekommission, hvor under 14. s. M. valgte kvindelige Medlemmer af nævnte Skolekommission blev skudt ud, medens to Mænd indvalgtes i deres Sted, skal Ministeriet herved tjenstlig meddele Direktionen til Efterretning og videre Bekendtgørelse, at man er enig med Direktionen i, at det under 14. Maj d. A. foretagne Valg er gyldigt, idet Kvinder i Henhold til Bestemmelserne i Lov af 4. Marts 1921 har Adgang til at blive Skolekommissionsmedlemmer under samme Betingelse som Mænd, og at det stedfundne Omvalg derfor som ugyldigt maa annulleres."

Derefter var der ikke længere Tvivl mulig.

Endelig skal det kun tilføjes, at Loven om Folkeskolens Styrelse og Tilsyn af 20. Maj 1933, som traadte i Kraft den 1. April 1934, ikke alene naturligvis formelt fastholder Kvindernes Ligestilling med Mændene, hvad Adgangen til Skolens Tilsyn angaar, men ogsaa reelt forøger deres Muligheder for at faa Indflydelse paa Skolens Forhold. Dels er der givet Lovhjemmel for Oprettelse af Forældreraad ved hver enkelt Skole, dels er Skolekommissionerne blevet større (indtil 9 Medlemmer), og endelig kan de tre valgte Medlemmer af Skoledirektionen i hver Amtsraadskreds vælges udenfor saavel som indenfor Amtsraadet.[1])

Gennem alt dette er der givet Mødre og andre skoleinteresserede Kvinder rigere Lejlighed end nogensinde før til at føre et aktivt Arbejde som Medlemmer af Skolemyndighederne, hvis blot de vil sørge for at udnytte deres Muligheder.

[1]) Tidligere var der en Skoledirektion for hvert Provsti, som bestod af Amtmanden, Provsten og et valgt Medlem, og her var der intet i Vejen for at vælge en Kvinde. I 1920 valgtes Elisa Petersen, Næstved, til Medlem af Tybjerg Herreds Skoledirektion i Præstø Amt.

FOR OG IMOD ARBEJDERBESKYTTELSE

„Ingen Beskyttelseslov, der ikke samtidig sikrer Kvinden økonomisk, kan hindre hende i at arbejde, arbejde haardt og strengt, og jo snævrere Grænserne drages for hendes Erhvervsfrihed, jo haardere og uslere bliver hendes Eksistensvilkaar."

Julie Arenholt.

Dansk Kvindesamfunds Interesse for Arbejderlovgivningen stammer fra Tiden omkring Aarhundredskiftet, da „den store Lockout" satte Sindene i Bevægelse, og da den første egentlige Arbejderbeskyttelseslov, der skulde afløse Tilløbene til en Fabriklovgivning fra 1873 og 1889, blev behandlet i Rigsdagen.

„Kvinden og Samfundet", som i 1898 var blevet et Ugeblad under Redaktion af Johanne Monrad og Annette Jensen, saa paa den Tid en særlig Opgave i at gøre Kvinderne til „Fredens Stridsmænd i den store sociale Kamp". Interessen for Arbejdernes Kaar i det hele taget var meget levende, men først og fremmest maatte Bladet naturligvis tale de arbejdende Kvinders Sag.

Ved den tidligere Lovgivning havde man naaet at faa Børns og unge Menneskers Arbejdstid begrænset, Natarbejde forbudt for dem, og deres Anvendelse bragt ind under et vist Tilsyn. I 1899 paatænkte man at gaa videre i samme Retning og tillige at yde alle Arbejdere i industrielle Virksomheder en vis Beskyttelse i Form af Krav til den hygiejniske Indretning af Fabrikker og Værksteder. Men desuden vilde man indføre visse Særbestemmelser ogsaa for de voksne kvindelige Arbejdere, nemlig tvungen Barselhvile og Forbud mod Kvinders Natarbejde.

Den første Bestemmelse havde en vis naturlig Begrundelse, og D. K. fandt den rimelig nok under Forudsætning af, at det offentlige vilde yde fornøden Støtte til de Kvinder, som mistede deres Arbejdsløn paa Grund af den tvungne Hvile, uden at denne Understøttelse fik Fattighjælps Virkning. Dette Krav blev opfyldt ved Fabrikloven af 11. April 1901 i Forbindelse med Bestemmelsen om, at en kvindelig Arbejder ikke maatte indtræde i Arbejde i en Virksomhed, som faldt ind under Loven, før 4 Uger efter sin Nedkomst. Dog kunde denne Tid forkortes ved en Lægeattest.

Forslaget om et Natarbejdsforbud for voksne Kvinder blev derimod energisk bekæmpet i „Kvinden og Samfundet", bl. a. i en Række Artikler „Fra Beskyttelsens forjættede Lande", der viste, hvor skadeligt et saadant Forbud kunde være for Kvindernes Arbejdsmuligheder. Da Loven blev vedtaget uden Forbud mod Kvinders Natarbejde, fik „Kvindesagskvinderne" da ogsaa „Skylden" derfor i „Socialdemokraten". — Vi vil hellere sige „Æren" derfor.

Julie Arenholt.

I 1901 undgik de danske Kvinder saaledes Natarbejdsforbudet, og paa det nordiske Kvindesagsmøde i Kristiania 1902 holdt Eline Hansen et „med stort bifald mottat foredrag om danske kvinders heldige kamp mot forbudet"; men Truslen kom igen udefra, fra det internationale Samarbejde med „Beskyttelsens forjættede Lande". Den første internationale Arbejdskonference i Berlin i 1890 slog uden videre „mindreaariges og Kvinders Fabriksarbejde" sammen, og Kvinderne har maattet føre en haard og endnu ikke afsluttet Kamp for overhovedet at blive betragtet som voksne Arbejdere. Betegnende er i saa Henseende en Bemærkning i det danske Arbejdsraads Beretning for 1922—1923: „Endvidere er det en Kendsgerning, at Børn og Kvinder er mere udsatte for Blyforgiftning end voksne Arbejdere".

I 1900 stiftedes i Paris den internationale Forening for Arbejderbeskyttelse, der oprettede et Centralbureau i Basel og fik Afdelinger i mange Lande, ogsaa i Danmark. I 1901 besluttede det at foretage en Undersøgelse af Kvinders Natarbejde udfra det Ønske at faa formuleret fælles Regler derfor, og Resultatet blev et Forslag til en Overenskomst om Forbud mod Kvinders Natarbejde, som vedtoges paa Arbejdskonferencen i Bern 1905.

I 1906 behandledes Forslaget paa en diplomatisk Konference i Bern, og der blev her vedtaget en Konvention om, at Kvinder ikke maatte beskæftiges i industrielle Bedrifter i Tiden mellem Kl. 10 Aften (22) og Kl. 5 Morgen.

Denne Konvention blev tiltraadt af en Mængde Lande, deriblandt ogsaa Danmark, men Danmark var det eneste af Landene, som ikke gennemførte den. De danske Kvinder gjorde Modstand. Den eneste Røst, som i den internationale Forsamling havde hævet sig mod Forsøgene paa at skabe en Beskyttelseslovgivning for Kvinder alene, kom fra en ung dansk Kvinde, Fabrikingeniør Julie Arenholt, der af D. K. var anmodet om at rejse til Schweiz for at overvære Forhandlingerne. Altid trofast mod den Overbevisning, som i hendes Ungdom fik hende til at vove dette, har hun siden været blandt de førende i danske Kvinders Kamp for Retten til Arbejde og Erhverv.

Da Bern-Konventionen begyndte at blive aktuel i Danmark, fordi en Revision af Fabrikloven nærmede sig, blev Sagen rejst paa D. K.'s Fællesmøde i Holstebro 1909 af Københavns-Kredsen. Arkivar Louise Neergaard indledede med et Foredrag derom, og Mødet vedtog en Resolution, der henstillede til Regering og Rigsdag, at man ikke gennemførte et Forbud mod Kvinders Natarbejde i industrielle Virksomheder, idet Fællesmødet ansaa „et Særforbud mod voksne Kvinders Natarbejde for at være et skadeligt Indgreb i Kvindernes Erhvervsfrihed".

Samtidig blev der nedsat et Udvalg bestaaende af Fru Esther Carstensen, Øjenlæge Estrid Hein, Fru Astrid Hostrup og Louise Neergaard. Dette Udvalg udarbejdede en Betænkning til Fabrikloven[1]), som samlede og motiverede alle D. K.'s Ønsker paa dette Omraade.

Hvad D. K. ønskede, var:

1) at Fabriktilsynet udvidedes til at omfatte mindre Virksomheder end før,
2) at Lavalderen for Børn, der arbejdede i Industrien, blev hævet, og deres Arbejdstid forkortet,
3) at der ikke i Loven blev indført noget Forbud mod Kvinders Natarbejde i industrielle Virksomheder, og
   at unge kvindelige Arbejdere lige saa vel som unge mandlige kunde faa Tilladelse til at arbejde om Natten, hvis det var nødvendigt for deres faglige Uddannelse,
4) at der førtes nøje Kontrol med Hjemmearbejderne og deres Lønforhold (Hjemmearbejderne var jo overvejende daarligt organiserede Kvinder),
5) at Adgang til at faa de 4 Ugers tvungen Barselhvile forkortet ved Lægeattest bortfaldt, og at en Kvinde, som paa Grund af Barselhvilen ikke maatte arbejde, fik Ret til af det offentlige at kræve en Understøttelse tilstrækkelig til hendes og Barnets Underhold, for

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1910, Nr. 2.

saa vidt hun ikke havde sikret sig en saadan Hjælp gennem en statsanerkendt Sygekasse, og at denne Understøttelse hverken skulde have Fattighjælps Virkning eller Fattighjælps Karakter og ikke skulde udbetales gennem Fattigforstanderne,

6) at Fabriktilsynets Personale blev udvidet, og at der ansattes flere kvindelige Inspektører.

Det sidste Ønske gik først i Opfyldelse, idet Fabrikingeniør, Borgerrepræsentant Julie Arenholt blev udnævnt til Fabrikinspektør i 1910. I Forvejen var der kun een kvindelig Fabrikinspektør, Annette Vedel (siden 1901).

Loven selv trak det derimod ud med. I Januar 1910 sendte Fællesstyrelsen den nævnte Betænkning til Indenrigsminister Dr. P. Munch, men først den 8. Febr. 1911 blev Loven forelagt i Landstinget af Indenrigsminister Jensen-Sønderup i Ministeriet Berntsen.

Forslaget svarede paa de fleste Punkter til D. K.'s Ønsker, men Adgangen til at forkorte Barselhvilen ved Hjælp af en Lægeattest var bibeholdt og kom til at blive staaende i Loven. Mere end alt andet betød det dog for Kvinderne, at Ministeren, skønt han havde været med til at nedstemme Natarbejdsforbudet i Loven af 1901, følte sig bundet af Bern-Konventionen til at foreslaa et saadant Forbud i 1911. Om det maatte der naturligvis kæmpes.

Første Behandling i Rigsdagen viste, at Regeringspartiet, Venstre, ikke var særlig ivrigt for at faa Særforbudet gennemført. Ministeren udtalte, at han havde Betænkeligheder vedrørende et Natarbejdsforbud for Kvinder alene, og Ordføreren Jørgen Berthelsen syntes ikke at ønske det. Derimod fandt Højres Ordfører det ønskeligt, og det samme gjaldt Socialdemokratiets. De samvirkende Fagforbund fandt ogsaa, at det var „heldigst, om man undlod at konstatere Kvindernes Ligeberettigelse med Mændene ved at opretholde Ligeberettigelse paa Natarbejdets Omraade". Men Socialdemokratiets Kvinder saa anderledes paa det. En socialdemokratisk Kvindekongres i København erklærede sig mod Særforbud, og de kvindelige Trykkeriarbejdere protesterede mod Lovforslaget. D. K.'s Fabriklovudvalg søgte derfor Samarbejde med de kvindelige Arbejdere, og Kvindernes samlede Modstand kulminerede i et Møde i Studenterforeningen den 16. Marts 1911. Indbydere til dette Møde var „Kvindeligt Arbejderforbund", Dansk Kvindesamfunds Københavns-Kreds og Kvindelige Trykkeriarbejdere. Blandt Talerne var Trykkeriarbejder, Borgerrepræsentant Henriette Crone, Louise Neergaard og Julie Arenholt. Mødets Resultat var en Resolution vedtaget med ca. 1200 Stemmer mod 2 (Mandsstemmer). Begrundelsen for Protesten var denne:

„Samfundsforholdene har medført, at Kvinden i stigende Grad tvinges til at ernære sig selv og andre ved sit Arbejde. Det er ikke muligt ved Særforbud at beskytte hende mod Misbrug af hendes Arbejdskraft, Indskrænkning af hendes Arbejdsfelt vil kun bevirke, at hun tvinges til at sælge sin Arbejdskraft billigere. Hensynet til hendes egen og hendes ufødte Børns Sundhed kan saaledes ikke tale til Grund for Særforbud, thi Sundheden fremmes ikke ved Forringelse af hendes økonomiske Stilling."

I første Omgang gik alt saare godt, et overvældende Flertal i Landstingsudvalget og i Landstinget selv stemte imod Natarbejdsparagraffen; og i D. K. troede man allerede, Sejren var vundet. Men da Loven i Okt. 1912 kom for i Folketinget, enedes visse Repræsentanter for Højre, Socialdemokratiet og de Radikale om at sætte Paragraffen ind igen. Venstrepartiet var derimod ikke tilbøjelig til at tage den med, bl. a. frygtede man fra den Side, at Forbudet skulde blive anvendt paa Mejerskerne paa Mejerierne, hvis Natarbejde Landbruget ikke kunde undvære. At der ogsaa fandtes virkelig Forstaaelse for Kvindernes Stilling, viser følgende Brudstykke af Folketingsmand Ivar Berendsens Tale:

„... *Det er sikkert, at driver vi dem ud fra Fabrikkerne, driver vi dem fra kontroleret til ukontroleret Arbejde.* Dernæst træffer de arbejdende Kvinder andre kvindelige Arbejdere paa Fabrikker, og det er den første Betingelse for, at de kan organisere sig, og Organisation er den første Betingelse for, at de kan opnaa bedre Vilkaar. Hjemmearbejde, Udsvedningsarbejde, er, foruden at det er ukontroleret Arbejde, ensomt Arbejde, der ikke giver Adgang til Organisation, men lader de enkelte staa som svage Enere.

Saa kan man sige: Men lad dem blive ved Dagarbejdet, og lad dem være fri for Natarbejdet. Dertil svarer jeg, at fra Udlandet ved vi, at det ikke kan lade sig gøre. Vi ved, at Fabriksarbejde ikke kan indrettes saaledes, at Mænd faar alt Natarbejdet og Kvinder alt Dagarbejdet. Enten maa de ogsaa tage Natarbejdet, eller ogsaa maa de gaa bort fra det kontrolerede Arbejde over til det ukontrolerede."

Disse Ord dækkede ganske Dansk Kvindesamfunds Standpunkt og var maaske heller ikke upaavirkede af det store Arbejde, som fra D. K.'s Side blev gjort for at faa samlet sagligt Materiale mod Natarbejdsforbudet. Man nøjedes ikke med endnu engang at samarbejde med Fronten af kvindelige Arbejdere om en Henvendelse til Folketinget og Fabriklovudvalget. Gennem Louise Neergaard stod man i Forbindelse med den „Internationale Korrespondance", som var stiftet paa den internationale Kvindesagskongres i Stockholm 1911 og nu med Hovedkontor i Holland virkede for at give de

Kvinder, der bekæmpede Beskyttelseslovgivningen, Oplysninger om Stillingen i andre Lande, og for at gøre Kvindernes Stilling klar for de Mænd, som deltog i de internationale Arbejderbeskyttelseskongresser. Og Julie Arenholt, som i 1912 kom med i D. K.'s Fabriklovudvalg, indsamlede under en Studierejse til Stockholm Oplysninger om Virkningerne af Natarbejdsforbudet, som var blevet indført i Sverige i 1909 trods tapper Modstand fra Kvinderne. I Norge og Finland, hvor Kvinderne havde Stemmeret, undgik de samme Aar Forbudet. Resultaterne i Sverige godtgjorde i rigt Maal Berettigelsen af de danske Kvinders Modstand mod Forbudet, og paa Grundlag af dem lykkedes det Julie Arenholt personligt at paavirke en Del af Folketingets Medlemmer; omsider faldt Natarbejdsforbudet for Kvinder ogsaa i Folketinget, idet der her var 24 Stemmer for og 64 imod, og den 24. April 1913 blev Fabrikloven endelig vedtaget.

Fabrikloven af 29. April 1913, som med visse Ændringer ifølge „Døgndriftloven" af 12. Februar 1919 og Lov af 18. April 1925 angaaende Børns og unge Menneskers Arbejde, endnu er gældende, indeholder altsaa intet Forbud mod Kvinders Natarbejde. Derimod rummer den to andre Særbestemmelser for Kvinder. Den ene er den nævnte Bestemmelse om tvungen Barselhvile (Lovens § 29), der suppleredes med følgende Bestemmelse: „I Virksomheder, hvor 25 Kvinder eller derover er beskæftigede, skal der være et særligt, i den kolde Aarstid opvarmet Lokale, hvor de arbejdende Mødre kan give Die." Herom udtalte Folketingsmand C. Sørensen under Debatten i Rigsdagen, at han haabede, at denne Bestemmelse ikke vilde faa den Virkning, at Kvinder, der har smaa Børn, bortvises fra Arbejdspladsen, fordi Arbejdsgiverne ikke vil indrette et saadant Rum. En tilsvarende Følelse har man i visse kvindesaglige Kredse haft overfor hele Barselshvileparagraffen, og Erfaringer for, at den ikke blot kunde føre til Afskedigelse af svangre Kvinder og arbejdende Mødre, men ogsaa til at trykke Lønnen for alle Kvinder, har gjort Frygten for den stærkere end Haabet. Selv om D. K. ikke var imod Paragraffen i 1913, har Udviklingen derfor gaaet i Retning af at modarbejde ogsaa den Tvang, som øves mod den kvindelige Arbejder i Tilfælde af Moderskab. De mest konsekvente Forkæmpere for Kvindernes Erhvervsfrihed ønsker nu Spørgsmaalet løst, saaledes at ingen særlige Byrder paalægges Arbejdsgiverne af Hensyn til de kvindelige Arbejderes Graviditet og Barnefødsler. Fraværelse paa Grund af Uarbejdsdygtighed bør i saadanne Tilfælde, mener de, behandles efter de samme Regler, som enhver anden gyldig Fraværelse, og det bør være Arbejdsgiveren uvedkommende, af hvilken Aarsag Fraværelsen sker, naar Lægeattest for Uarbejdsdygtighed foreligger. Forbedrede Lønvilkaar og større Sikkerhed for at beholde Arbejdet i Forbindelse med en Moderskabshjælp fra Samfundet vil efter deres Mening være den eneste virkelige Moderskabsbeskyttelse.

Den anden Særbestemmelse, som stiller voksne kvindelige Arbejdere anderledes end voksne mandlige Arbejdere, findes i Fabriklovens § 23, der bestemmer, at Arbejde, som er særlig anstrengende eller skadeligt for Sundheden, kan forbydes Personer under 18 Aar og *Kvinder*. Under Kampen for at undgaa Natarbejdsforbudet havde man ikke Øje for det farlige ogsaa i denne Paragraf: mod den „er der ingen Protest rejst fra Kvindernes Side, thi her træffes Afgørelsen ikke vilkaarligt, men efter nøje Undersøgelse vedrørende det enkelte Arbejdes Sundhedsfarlighed", skrev Louise Neergaard derom.

Aaret efter at Fabrikloven var blevet gennemført i sin reviderede Skikkelse herhjemme, afholdtes det andet nordiske Kvindesagsmøde i København. Her var Beskyttelseslovgivning det ene af de to vigtige Spørgsmaal paa Dagsordenen. For Dansk Kvindesamfund talte Julie Arenholt om Kampen og Sejren, støttet bl. a. af Louise Neergaard, der kunde berette om det internationale Arbejde; saaledes gjorde hun opmærksom paa, at en fransk Kvinde, Mme Durand, var kommet til det nordiske Kvindesagsmøde for at være til Stede under Forhandlingerne om Særbeskyttelsen. Hun havde selv faaet dens Følger haardt at føle. Hun havde udgivet et Dagblad for Kvinder og brugt kvindelige Trykkeriarbejdere og var paa den Maade kommet i Konflikt med Loven. — Paa de danske kvindelige Arbejderes Vegne talte Trykkeriarbejderen Henriette Crone. Desværre viste Mødet ogsaa, at der var danske Kvinder, som stod uden for den nævnte Enhedsfront. Herreskræder Andrea Brockmann talte om, at Syerskerne nok kunde trænge til Beskyttelse mod Natarbejde og Hjemmearbejde, hvilket var ganske sandt, men Hjemmearbejderne faldt endnu i det væsentlige uden for Loven. Ogsaa Tilsynsassistent under Fabrikstilsynet, Ragna Schou, talte for Beskyttelseslovgivningen for Kvinder: Forbudet vilde ikke medføre Forbedring i Kvindernes Livsvilkaar, men det var heller ikke Meningen. Meningen var, at det „i Samfundets Interesse" skulde „beskytte Kvinderne og deres Børn mod de for Sundheden skadelige Følger af Arbejdet, f. Eks. Natarbejde". Fra de andre nordiske Lande talte ingen Forbudstilhængere, og med overvældende Majoritet blev følgende Resolution vedtaget:

> Paa Forslag af Undertegnede[1]) udtaler Kvinder af alle Samfundsklasser fra Danmark, Finland, Norge og Sverige paa Det 2det nordiske Kvindesagsmøde i København den 11te Juni 1914, efter indgaaende Redegørelse og Drøftelse af Spørgsmaalet om Særlove for Kvinder i Industri og Haandværk, sig mod saadanne Love, — en effektiv Moderskabspause undtagen.
>
> Mødet udtaler sin Tilslutning til en Beskyttelseslovgivning for baade Mænd og Kvinder, men protesterer mod Særbestemmelser for

[1]) De danske Forslagstillere var Julie Arenholt, Henriette Crone og Astrid Stampe Feddersen.

Kvinder alene som skadelige for de kvindelige Arbejderes Stilling paa Arbejdsmarkedet.

Fremdeles bør Lovbestemmelser for Arbejdets Art samt for Orden og Sædelighed paa Arbejdspladserne være de samme for Mænd og Kvinder. Kvinderne kan ellers under den stærke Konkurrence blive udsat for vilkaarlige Dispositioner ad administrativ Vej i højere Grad end Mændene.

Halvanden Maaned efter udbrød Verdenskrigen, og under de fire Krigsaar suspenderedes i de krigsførende Lande alt, hvad det internationale Samarbejde og den nationale Lovgivning havde bygget op af Beskyttelsesbestemmelser for Arbejderne. Paa Trods af alle Love og Konventioner arbejdede Kvinder og Børn Dag og Nat og ofte i meget sundhedsfarlige Industrier (Giftgasproduktion for Eks.). Intet Under, om deres Sundhedstilstand efter Krigen raabte paa en Genoptagelse af Arbejderbeskyttelsen.

Men de særlige Forhold, som Krigen havde skabt, gjorde ogsaa, at det ikke udelukkende blev den rene Arbejderbeskyttelse, der retter sig efter Arbejdets Art, som kom til at interessere Politikerne. De Tusinder og atter Tusinder af Soldater, der trods alt vendte levende og arbejdsdygtige hjem fra Fronterne, skabte et Beskæftigelsesproblem af mægtige Dimensioner. At skaffe dem Arbejde, om det saa blev paa Bekostning af de kvindelige Arbejdere, saas fra mange Sider som en Nødvendighed, og det kunde bl. a. gøres gennem en Beskyttelseslovgivning, der dels forbød Kvinder at arbejde i visse Industrier, dels stillede dem svagere i Konkurrencen inden for Industrien i det hele taget. Forsøg paa at gennemføre en Særbeskyttelseslovgivning for Kvinder kom derfor til at spille en uforholdsmæssig stor Rolle for den i Forbindelse med Folkenes Forbund oprettede internationale Arbejdsorganisation, hvis egentlige Formaal skulde være at sikre Verdensfreden gennem social Retfærdighed.

Arbejdsorganisationens første Konference holdtes i 1919 i Washington. Da de danske Kvindeorganisationer vidste, at den vilde behandle særlige Beskyttelseslove for Kvinder, henvendte de sig allerede før Konferencen til Regering og Rigsdag. Danske Kvinders Nationalraad, der dengang omfattede 46 Foreninger og Institutioner med 40,000 Medlemmer, stod her Side om Side med Dansk Kvindesamfund. Henvendelsen[1]), der blev underskrevet af Julie Arenholt for D. K. og Henni Forchhammer for D. K. N., sluttede med at udtrykke Haab og Forventning om, at de danske Kvindeorganisationers Opfattelse maatte blive taget i Betragtning ved Afgørelsen af Danmarks Stilling til Spørgsmaalet paa Konferencen.

De danske Repræsentanter sluttede sig imidlertid alligevel til Kravet om

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1919, Nr. 17.

Natarbejdsforbud for Kvinder, og i Januar 1921 blev Washington-Konventionen derom forelagt til Ratifikation i den danske Rigsdag. Straks stod Kvindefronten fra 1910 og 1912 rede til at forny Modstanden mod Særforbudet mod Kvinders Natarbejde. Kvindeligt Arbejderforbund, Kvindelige Trykkeriarbejdere og Dansk Kvindesamfund sendte ved deres Formænd, Sofie Rasmussen, H. Gram Petersen, og Julie Arenholt, en samlet Henvendelse til de politiske Partier. I denne hed det bl. a.:

> „Det i det forelagte Lovforslag (Nr. 70) øjensynligt af teoretiske, internationale Grunde foreslaaede Forbud maa vi derhos finde fuldkommen upaakrævet for vort Lands Vedkommende. Det turde i høj Grad være at overvurdere Forbudets Virkninger i samfundshygiejnisk Henseende at mene, at det, som det er forelagt, vil faa nævneværdig Betydning for den kommende Slægts Sundhed, selv om det, hvad jo ingenlunde er Tilfældet, var givet, at de fra deres Arbejde fortrængte Kvinder gik over i sundere, lettere og bedre Kaar."

Iøvrigt fandt man Forslaget sagligt set svagt underbygget, fordi der intet som helst Bevis fandtes for, at Kvinders Natarbejde havde skadet Slægtens Sundhed, og man sluttede med at protestere mod, at man af teoretiske, vore Forhold fremmede, internationale Hensyn gennemførte en Ordning, som næppe vilde faa anden Betydning end at gøre store Skarer af arbejdende Kvinder brødløse.

Ogsaa dengang lykkedes det at undgaa Gennemførelsen af dette Forslag, der var „mere sejglivet end en Kat", som Formanden for D. K.'s Udvalg for Lige Arbejdsvilkaar, Trafikassistent Anna Westergaard, sagde, da hun paa Fællesmødet paa Nyborg Strand i 1921 aflagde Beretning om, hvordan Udvalget, suppleret med Estrid Hein og Louise Neergaard, havde maattet arbejde med denne Sag, som man i 1913 havde troet at ramme en forsvarlig Pæl igennem. Den Lov, som blev gennemført i 1922, drejede sig kun om Børns og unge Menneskers Arbejde.

I Efteraaret 1922 henvendte D. K. sig sammen med D. K. N., K. F. U. K., og Danske Kvinders Fredskæde til Indenrigsminister Dr. Krag for at faa en kvindelig Repræsentant med til den internationale Arbejdskonference i Genève med det Resultat, at K. F. U. K.'s Forretningsfører Ester Brock blev Raadgiver for Regeringsrepræsentanterne.

Aaret efter havde D. K. den endnu større Glæde, at Julie Arenholt blev sendt med til Arbejdskonferencen som teknisk Raadgiver, og ogsaa i 1924 deltog hun i Konferencen.

Den 3. December 1924 dukkede Natarbejdsforbudet for Kvinder op igen, idet Socialminister Borgbjerg forelagde et Forslag til Lov om „Kvinders

Arbejde om Natten i Haandværks- og Industrivirksomheder" — altsaa et nyt Forsøg paa at faa Washington-Konventionen ratificeret i Danmark. Socialministeren motiverede bl. a. Forslaget med disse Ord:

> „Jeg er saa gammeldags, at jeg bekender mig til den Tro, at Dagen er skabt til Daad og Skumringen til Hvile. Helst saa jeg alt Natarbejde, som ikke er strengt samfundsnødvendigt, forbudt. At begynde med Kvinderne, der dog aabenbart for alle er dem, der daarligst kan taale Natarbejdet, naar de skal være Slægtens Mødre, kan kun fremme Udviklingen hen imod den Tilstand, da det ogsaa i størst mulig Udstrækning er forbudt for mandlige Arbejdere."

Ønsket om at faa Natarbejdet afskaffet i størst mulig Udstrækning delte man tilfulde i D. K., men at begynde med Industriens Kvinder alene fandt man, var et Udtryk for, at Samfundet endnu ikke tog deres Erhvervsinteresser rigtig alvorligt. Desuden fandt man det nu som før underligt at motivere det med, at man vilde beskytte Kvinden som Moder, naar man kun vilde lade Forbudet gælde i forholdsvis gode og vellønnede Erhverv, som Mændene gerne vilde ind i, men ikke i daarlige Erhverv eller f. Eks. for Sygeplejerskerne. Der var i Rigsdagen en Del Modstand mod Forslaget. Fra Arbejdsgiver-Side ønskede man naturligvis ikke Forbudet, og en vis Forstaaelse for Kvindernes Stilling viste sig i Venstres Holdning:

> „Der skal stærke Beviser til, inden vi gaar med til dette Forbud. Det er en meget betænkelig Sag at afskære Kvinder fra at deltage i Erhvervslivet paa lige Vilkaar med Mændene, naar de er i Stand til at udføre Arbejdet uden Skade for deres Sundhed og uden Skade for den kommende Slægt."

Men de socialdemokratiske Kvinder? Kunde Samarbejdet mellem dem og D. K. holde mod en socialdemokratisk Regering? Det viste sig, at det kunde. Kvindeligt Arbejderforbund, Kvindelige Trykkeriarbejdere og D. K., der tilsammen repræsenterede 26.000 Kvinder, gentog deres Henvendelse fra 1921 til Rigsdagens Partier. De kvindelige Bryggeriarbejdere, som kun for en enkelt Times Vedkommende berørtes af Natarbejdsforbudet, søgte derimod kun at redde sig selv. Deres Ordfører i Rigsdagen stillede Forslag om, at Forbudet skulde gælde fra Kl. 11 (23) til Kl. 6 Morgen, saa kunde de kvindelige Bryggeriarbejdere faa Lov at arbejde fra 10 til 11 Aften! Imidlertid gik Forslaget i Udvalg og blev ikke gennemført. Venstre-Ministeriet Madsen-Mygdal, som i 1926 fulgte det første socialdemokratiske Ministerium, fornyede det naturligvis ikke.

Imidlertid viste den Drøftelse, som Forslaget affødte i „Kvinden og Samfundet" i Løbet af Foraaret 1925, at der var Medlemmer inden for D. K.,

som saa med Sympati paa Tanken om et Natarbejdsforbud, dels fordi de mente, at det var Arbejdsgiverinteressen i at beholde den billige Arbejdskraft ogsaa om Natten, man tjente ved at modarbejde Forslaget, dels med den sædvanlige Begrundelse, at gifte Kvinder med Natarbejde ikke kunde være det, de „burde og skulde" for Mand og Hjem og Børn. I begge Tilfælde oversaa man, at de Kvinder, som har Natarbejde, selvfølgelig har det, fordi det er det bedste, som de med deres Forudsætninger og i deres Forhold kan skaffe sig. I det sociale Tidsskrift „Samfundets Tarv" skrev cand. mag. Clara Blach bl. a.:

> „Nogen Dokumentation for den samfundsmæssige Nødvendighed synes dog at maatte kræves, før man gaar til et principielt saa vidtrækkende, eensidigt Indgreb i voksne Kvinders Erhvervsfrihed. Paa Forhaand synes det lidet indlysende, at det er mere skadeligt for en kvindelig Trykkeriarbejder at have forholdsvis højt betalt Arbejde til Kl. 12½ Nat end at have langt ringere betalt Arbejde Dagen igennem, eller at det skulde være særlig skadeligt for en Kvinde og for hendes Hjem, at hun begynder sit Arbejde Kl. 4 om Morgenen for at være færdig Kl. 12 og saa gaa hjem og faa et Par Timers Søvn, før hendes Børn kommer fra Skole. Og saa vidt vi har kunnet faa oplyst, er det just det, „Natarbejdet" i det store Flertal af Tilfælde drejer sig om: Arbejde til Kl. 12—12½ (Nat) og Arbejde fra Kl. 4 Morgen."

At en Forbedring af de kvindelige Industriarbejderes Lønninger paa det nøjeste maatte være knyttet til deres Konkurrencedygtighed, oversaa de kvindelige Tilhængere af Natarbejdsforbudet ogsaa. Noget tilsvarende viste sig med Hensyn til Barselhvileproblemet under en Konflikt i 1930, der fik de kvindelige Industriarbejdere til at strejke i flere Uger for at opnaa højere Løn. I deres Resolution var ogsaa indbefattet et Krav om længere Barselhvile og Forbud mod Afskedigelse af Kvinder i et vist Tidsrum før og efter Barnefødsel. Der sporedes her en vis Indflydelse fra russiske Forhold, hvor saadanne Forbud lod sig gennemføre uden Skade for Kvinderne paa Grund af Statens indgribende Kontrol med alle Virksomheders Ledelse. Det var Drømmen om den gennemførte socialistiske Stat, som spøgte. Men samtidig var der en Kreds af konsekvente og realitetsindstillede Kvinder Verden over, som samlede sig om en ubetinget Modstand mod al Særlovgivning. Det var „Open Door International", stiftet i Berlin 1929, der var Tilhænger af en vidtgaaende Arbejderbeskyttelse, forudsat at den gjaldt begge Køn, men forøvrigt hævdede, at den bedste Beskyttelse var en god Løn, men en saadan vilde Kvinderne aldrig kunne opnaa, hvis de kunstigt hæmmedes i deres Konkurrencedygtighed.

Til Fællesmødet i Kolding 1930 kom som Repræsentant for denne nye internationale Organisation Mrs. Elizabeth Abbott, men allerede inden hun fik Lejlighed til at tale, var et Forslag af Fabrikinspektør Julie Arenholt om, at D. K. skulde tilslutte sig „Open Door International" blevet stemt ned med den Motivering, at Foreningen i Forvejen var tilsluttet to store internationale Organisationer. Følgen var, at Danmark fik en ny Kvindeorganisation „Den aabne Dør" med Julie Arenholt som Formand. Forholdet mellem den nye Forening og D. K. har dog været det bedste, da det — trods Vaklen hos enkelte Medlemmer — dog stod klart, at D. K. var imod Særbeskyttelseslove for Kvinder. Et af Fællesstyrelsen i 1929 nedsat Udvalg, bestaaende af Fabrikinspektør cand. polit. Kirsten Gloerfelt-Tarp (Formand), Dr. med. Eli Møller, Seminarielærerinde Dagmar Nielsen og Landstingsmedlemmerne Elisa Petersen og Marie Hjelmer aflagde paa Fællesmødet i Kolding en Beretning, som resulterede i en Vedtagelse om, at Barselhvile burde være en Ret, men ikke en Pligt for Arbejderkvinderne.

Det samme viste sig, da Regeringen i Anledning af en forestaaende Revision af Washington-Konventionen fra Arbejdsbureauet blev forespurgt, hvorledes den vilde forstaa Ordet „Kvinder" i Konventionen og hvilke Tidspunkter, den ønskede fastsat for „Nattens" Indtræden. I en Skrivelse af 6. November 1930 henstillede saavel D. K. N. (ved Henni Forchhammer) som D. K. (Elisa Petersen) indtrængende til Socialministeren at tage Hensyn til de danske Kvinders afgjorte Modvilje mod et Natarbejdsforbud, der „ingen Berettigelse har, hvor de sociale Forhold er relativt gode, og hvor Kvinderne er organiseret og indstillet paa at varetage deres egne Interesser".

Lige siden 1922 havde D. K. sammen med andre Organisationer hvert Aar henvendt sig til Regeringen for at faa en kvindelig Repræsentant med til Arbejdskonferencen i Genève. I nogle Aar var det Fabrikinspektør Kirsten Gloerfelt-Tarp, men i 1931 var hun forhindret i at rejse. D. K. henvendte sig derfor sammen med D. K. N. og Kvindernes Fredsliga til Socialministeren med Forslag om, at Borgerrepræsentant Gerda Mundt maatte blive Medlem af den danske Delegation. Samtidig stillede „Den aabne Dør" Forslag om Landstingsmedlem Henriette Crone. Begge de nævnte Kvinder stod klart som Modstandere af Særlovgivning for Kvinder, og dette var meget vigtigt, da der netop paa Konferencen skulde behandles nogle Forslag vedrørende en Revision af Natarbejdskonventionen, som skulde gøre denne mere akceptabel og dermed ogsaa lettere at gennemføre — altsaa farligere for Kvinderne. Samtidig skulde Børns Arbejde i Industrien behandles, saa en rimelig Repræsentation af Kvinder var særlig paakrævet. Regeringen valgte imidlertid ingen af de foreslaaede Kvinder, men derimod Fabrik-

inspektør Ragna Schou, en erklæret Tilhænger af „Beskyttelseslovgivning" for Kvinder, der netop paa Grund af sin Uoverensstemmelse med D. K. paa dette vigtige Punkt ikke havde kunnet opnaa Valg til D. K.'s Fællesstyrelse — uanset sine kvindesaglige Sympatier og Interesser iøvrigt. Den socialdemokratiske Regering ønskede altsaa en Forbudstilhænger sendt til Genève paa trods af de danske Kvinders Ønsker og Interesse. For at der dog i Genève —, omend ikke paa selve Arbejdskonferencen — skulde lyde en anden Kvinderøst fra Danmark, rejste Fuldmægtig Anna Westergaard derned og talte ved et offentlig Møde. Derimod lykkedes det ikke hende og de øvrige Repræsentanter for „Open Door International" at blive hørt af Komitéen vedrørende Natarbejds-Konventionen. Deres Anmodning derom blev stemt ned efter $1^1/_2$ Times Debat, hvorunder dog Danmarks kvindelige Repræsentant talte for, at disse Kvinder, der havde en anden Mening end hun selv, i det mindste skulde have Lov til at blive hørt. Paa Konferencen blev der stillet Forslag fra den britiske Regering om, at Kvinder, der ikke udfører manuelt Arbejde, men er beskæftigede ved Tilsyn eller Ledelse (kvindelige Ingeniører, Tilsynsførende o. s. v.) skulde undtages fra Natarbejdsforbudet. Der var imidlertid delte Meninger om, hvorvidt akademisk uddannede eller ledende Kvinder overhovedet var indbefattede i det i 1919 vedtagne Forbud. Man besluttede derfor, inden man tog Stilling til det britiske Forslag, at raadspørge den internationale Domstol i Haag. Denne fastslog, at Forbudet gjaldt for alle Kvinder i Industrien uden Undtagelse.

I 1932 indskrænkedes den danske Delegation „af økonomiske Grunde" til to Medlemmer, og der kom ingen Kvinde med. Kirsten Gloerfelt-Tarp var ellers som sædvanlig blevet foreslaaet af de tidligere nævnte Organisationer. Som Motivering for Afslaget anførtes foruden Økonomien den, at Ministeriet ikke mente, der var Spørgsmaal paa Dagsordenen, som angik Kvinder, — og det til Trods for, at der f. Eks. skulde forhandles om Lavalderen for unges Arbejde.

I 1934 var Fabrikinspektør Julie Arenholt Medlem af den danske Delegation og fik som saadant Lejlighed til at udtale sig under det videre Forløb af Behandlingen af den engelske Regerings Forslag om, at ledende Kvinder i Industrien skulde undtages fra Natarbejdsforbudet. Den engelske Arbejdergruppe var imod særlige Begunstigelser for Lederne. En indisk Kvinde foreslog derimod, at man ved Ledere ogsaa skulde forstaa Arbejdersker i betroede Stillinger. Da dette blev skarpt tilbagevist, stod Julie Arenholt paa det Standpunkt, at man skulde forkaste Ændringsforslaget, selvom det betød et Fremskridt for en vis lille Gruppe Kvinder. Blev Konventionen vedtaget paa ny med denne Ændring og ratificeret, vilde den store Mængde af arbejdende Kvinder rammes af den i de første ti Aar. Hvis den gamle Konvention

vedblev at bestaa, kunde den derimod opsiges af Staterne med 1 Aars Varsel. Samme Aar optoges Spørgsmaalet om et Forbud mod Kvinders Arbejde under Jorden til Drøftelse. Det kommer ikke umiddelbart Danmark ved, da vi ikke har kvindelige Minearbejdere, men det er værd at nævne i denne Sammenhæng, at de Kvinder, som paa Foranledning af danske Kvindeorganisationer sendes som danske Regeringsrepræsentanter til Genève, ikke blot har Mulighed for at virke for danske Kvinders Interesser, men ogsaa at gøre en Indsats for andre Landes Kvinder. Saaledes modarbejdede Julie Arenholt, og paa Konferencen i 1936 Kirsten Gloerfelt-Tarp, Forbudet mod Kvinders Minearbejde. Det blev dog vedtaget og har skabt et uoverskueligt Problem med Hensyn til at faa de store Masser af arbejdsløse Kvinder anbragt i andet Arbejde. Prostitutionen har vel taget en Del af dem, men det er jo ikke en Løsning.

I 1935 fik nogle danske Kvinder imidlertid ogsaa en Prøve paa, hvordan Beskyttelseslovgivningen virker. En Akkumulatorfabrik i Odense havde i flere Aar beskæftiget fire — i travle Tider syv — Kvinder, men en skønne Dag fandt disse pludseligt — antagelig paa Foranledning af Fabriktilsynet — et Regulativ opslaaet paa Fabrikken, hvori der stod, at det var forbudt for unge Mænd under 18 Aar og K v i n d e r at arbejde med Blyforbindelser og Blymasse. De unge Mænd maatte heller ikke gøre rent i de Lokaler, hvor der arbejdedes med Bly. (Det maatte Kvinder imidlertid godt trods dette Arbejdes Farlighed.) For de kvindelige Arbejdere paa Akkumulatorfabrikken saa det ud til at blive katastrofalt. De lod sig lægeundersøge for at bevise, at Blyarbejdet ikke havde skadet deres Sundhed, og henvendte sig til Danske Kvinders Nationalraad. I deres Redegørelse stod bl. a.:

> „Vi kan ikke tænke os, at det skal være lovligt at kaste os ud i Arbejdsløsheden til Fordel for unge Mænd fra 18—20 Aar, som staar omtrent paa samme Løn som vi, men som har 100 Procent mindre Chance end vi for at klare sig mod Bly, da det er den personlige Hygiejne, det kommer an paa, og vi, som har arbejdet med det i saa lang Tid, har den fulde Forstaaelse af at tage alle Forholdsregler."

De omfattende Undersøgelser, som Erhvervsraadet under D. K. N. lod foretage, viste da ogsaa, at Mænd var lige saa modtagelige for Blyforgiftning som Kvinder, og at Faderens Blyforgiftning kunde være lige saa skadelig for Afkommet som Moderens: „.... angaaende Beskyttelsesforanstaltninger, som den her omhandlede (Kvindernes Afskedigelse) — der har været gennemført paa forskellige Omraader i flere Lande — virker de i de fleste Tilfælde paa den Maade, at Kvinderne først kastes ud af Arbejdet, derefter gøres dette ad teknisk Vej gennem v i r k e l i g e Beskyttelsesforanstaltninger næsten eller helt ufarligt (saaledes som Tilfældet formentlig efter det nye Regulativs

Gennemførelse vilde være her i Landet), undtagen altsaa for de Kvinder, som arbejder ved Rengøring ...".

Til det da siddende Udvalg angaaende Fabriklovens Revision blev der rettet Henvendelser af Erhvervsraadet, D. K. N., Kvindeligt Arbejderforbund og D. K.

I den sidste (af 1. December 1935) stod der:

> „Enhver speciel Indskrænkning i Kvinders Arbejdsret vil i høj Grad forringe deres Arbejdsmuligheder og vil saa godt som altid drive dem over i daarligt betalt og mindre eller ikke kontroleret Arbejde, som under et Svangerskab ofte vil være langt farligere for Fosteret end det tilvante og velkontrolerede Arbejde.
>
> I vore Dage, hvor det er muligt ved hygiejniske Foranstaltninger at bekæmpe sundhedsfarlige Momenter ved Arbejdet, maa dette synes at være den eneste moralsk berettigede Udvej til Forbedring af saavel Kvinders som Mænds Arbejdsvilkaar.
>
> De hidtil fremsatte Anskuelser om, at visse Arbejder er særlig sundhedsfarlige for Kvinder og den kommende Slægt, beror mere paa Følgerne af utilstrækkelige hygiejniske Foranstaltninger eller paa følelsesbetonede Fordomme end paa objektive videnskabelige Undersøgelser.
>
> § 23 i Fabrikloven sidestiller den voksne Kvinde med unge Mænd under 18 Aar, et Forhold, der er ganske stridende med Kvindens Stilling som ligeberettiget og fuldmyndig Borger i Følge Grundloven af 1915.
>
> Under Hensyn til foran anførte og til, at § 23 i Fabrikloven af 1913 rummer en alvorlig Fare for Kvinders Arbejdsret, skal Dansk Kvindesamfund indtrængende anmode om, at denne Paragraf snarest maa blive ændret saaledes, at Ordene: „Mænd under 18 Aar eller kvindelige Arbejdere" erstattes med Ordene: „Personer under 18 Aar".

Dansk Kvindesamfund er ikke imod Beskyttelseslovgivning, forudsat at denne retter sig efter Arbejdets Art og ikke efter Arbejderens Køn. Det har endogsaa søgt at faa skabt Beskyttelseslovgivning paa et Omraade, hvor der hidtil ingen har været, nemlig for Kontorarbejderne.

1935—36 forhandledes der i Rigsdagen om en Lov om Overarbejde, og det Spørgsmaal blev rejst, om den ogsaa burde medtage Kontorarbejdere. Denne Tanke blev ivrigt støttet af D. K., som over for Udvalget, der havde Loven til Behandling bl. a. udtalte:

> „Dansk Kvindesamfund har i den senere Tid beskæftiget sig med Kontorarbejdernes Lønforhold og Arbejdsforhold. Et meget stort Antal Arbejdere i Kontorfaget, først og fremmest unge Kvinder, er underkastet saa daarlige Arbejdsvilkaar, at vi anser det for nødvendigt at

faa indført i Loven Bestemmelser, der kan beskytte disse Arbejdere mod Misbrug, der hidtil upaaagtet har kunnet lade sig praktisere, fordi de paagældende har været unddraget Lovens Beskyttelse. Overarbejdsproblemet er saaledes et brændende Spørgsmaal."

D. K. henstillede derfor indtrængende, at man bragte Kontorarbejdernes Vilkaar i Overensstemmelse med det Princip, som laa til Grund for Overarbejdsloven, saaledes, at det Misbrug kunde ophøre, der medførte, at Kontorarbejdere i stor Udstrækning „arbejdede langt ud over den normale Arbejdsdag, oftest uden Ekstrabetaling".

Det var „Kvinden og Samfundet"s Redaktør Anna Koch Schiøler, som i nogle Artikler i Bladet[1]) havde rejst Spørgsmaalet om Kontorarbejdernes Vilkaar, ivrigt støttet af Dansk Kvindesamfunds københavnske Ungdom, der den 25. November 1935 afholdt et offentligt Møde om Sagen. Indlederen, Overlæge ved Fabrikstilsynet, Dr. med. Skuli V. Gudjonsson, og en Række Repræsentanter for Fabrikstilsyn og Funktionærorganisationer fældede en meget haard Dom over Kontorforholdene, der var helt uden Tilsyn. Rumforhold, Belysning og Hygiejne var ofte meget slette. Under Henvisning til disse Udtalelser og til Diskussionen paa Tuberkuloselægernes Kongres i Aarhus 1935, hvor Professor Knud Faber havde gjort Offentligheden opmærksom paa, at Lungetuberkulosen var i Stigning blandt unge Kvinder, henstillede Dansk Kvindesamfund i en Henvendelse af 21. Januar 1936 til Udvalget angaaende Fabriksloven, at denne Lov ogsaa kom til at omfatte Kontorvirksomhederne, og ikke blot dem, der beskæftigede mindst 6 Personer, men overhovedet alle Kontorer, da de værste Misbrug ofte fandt Sted i ganske smaa Virksomheder.

I samme Forbindelse kan nævnes en Henvendelse[2]) til det af Rigsdagen nedsatte Udvalg angaaende Lærlingeloven. Ogsaa om dette Spørgsmaal havde D. K. K. U. afholdt et offentligt Møde i 1935 (16. Marts), hvor Fuldmægtig i Socialministeriet K. A. Hansen talte om den gældende Lov og det nye Forslag, og Lærerinde Andrea Hedegaard om de unge Kvinders Forhold til Lærlingeloven.

Diskussionen drejede sig især om Kontorfagene og det huslige Arbejde. Man drøftede Muligheden for at udvide Lærlingelovens Omraade saaledes, at unge under 18 Aar ikke maatte beskæftiges med Husgerning i Hjem, hvor ikke enten Husmoderen var faglært, eller faglært Hushjælp fandtes. Den Henvendelse, som 12. Marts 1936 blev overbragt Socialministeren, Ludvig Christensen, af Kontorist Inger Hempel og Stenografilærerinde Stella Kornerup, begge Medlemmer af D. K.'s Fællesbestyrelse, drejede sig dog kun om Kontorforholdene. I Forslaget til Lov om Lærlingeforholdet

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1935, Nr. 6.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1936, Nr. 6.

stod (Kap. 11 § 2, Stk. 3) at Oprettelse af skriftlig Lærekontrakt ikke finder Anvendelse, naar den umyndige antages til Arbejde, der bestaar bl. a. i Stenografi, Maskinskrivning og Bogholderi, igennem hvilket det ikke er muligt at give en hel eller delvis Uddannelse i vedkommende Fag. Denne Bestemmelse rammer en Mængde unge Piger, der beskæftiges ved saadant Arbejde og betragtes som Specialarbejdere, fordi det er i Arbejdsgivernes Interesse. Imidlertid har Statens Handelsfaglærereksamen fra 1932 knyttet Fagene Maskinskrivning, Stenografi, Kontorarbejde og Dansk nøje sammen, saaledes at en virkelig samlet Uddannelse godt kan gives i disse Fag. Noget lignende kunde gøres med Bogholderi, saaledes at de nævnte Faggrupper godt kunde sidestilles med de andre Fag under Lærlingeloven. Dansk Kvindesamfund henstillede altsaa, at der ogsaa skulde oprettes Lærlingekontrakt, naar unge blev antaget til Kontorarbejde af omtalte Art.

Selv om der i ordnede Lærlingeforhold ligger en Beskyttelse for de unge Arbejdere, er dette dog ikke, hvad man i egentlig Forstand kalder Beskyttelseslovgivning, men i Marts 1938 kom endelig Betænkningen fra det i 1934 under Socialministeriet nedsatte Udvalg vedrørende Arbejderbeskyttelse.

Udvalgets Opgave havde været at revidere „den Del af den sociale Lovgivning, der vedrører Beskyttelsen af den menneskelige Arbejdskraft mod Ulykkes- og Sygdomsfarer under Arbejdet og imod en uhensigtsmæssig Udnyttelse af Arbejdskraften saavel af Hensyn til den enkelte Arbejder som af Samfundshensyn, der gør det paakrævet at beskytte den menneskelige Arbejdskraft som den afgørende Faktor i Produktionen".

Ud fra D. K.'s Synspunkt kunde man straks med Tilfredshed notere, at Lovforslaget var meget mere omfattende end den tidligere Lovgivning.

I Lovens § 1 fastslaas det, at den omfatter „Beskæftigelse af enhver Art, offentlig eller privat, hvorved Arbejdere (Medhjælpere) anvendes i en Arbejdsgivers Tjeneste". Det vil sige, at foruden de Industri- og Haandværksvirksomheder, som før har været inddraget under Loven, kommer nu Bygge- og Anlægsvirksomhed, Kontor- og Handelsvirksomhed, Lager- og Pakhusarbejde, Transportvirksomhed, herunder Lastning og Losning, Hotel- og Restaurationsvirksomhed og desuden de ganske smaa Industri- og Haandværkervirksomheder, som før var undtagne.

Om de Bestemmelser, der skal anvendes paa Kontorerne, drejer Lovens § 14 sig. De handler om Loftshøjde, Luftrum, Beskaffenheden af Gulve, Tag, Vægge og Lofter, saaledes at fornøden Tæthed og Varmeisolation opnaas, Belysning — helst Dagslys, ellers blændfri kunstig Belysning. Belysningsforholdene skal ordnes saaledes, at Arbejderens Syn ikke paavirkes uheldigt —, Rengøring, Temperatur, Drikkevand, Vaskeindretninger, Garderober og Cykleskure, Arbejdsklæder, Opholds- og Spiserum, Aftrædelsesrum, Stole (skal være hensigtsmæssigt indrettede), Luftfornyelse o. s. v.

Med Hensyn til Arbejstiden foreslaas det, at den skal lægges saaledes, at der i hvert Døgn gives Arbejderen en samlet Hvileperiode paa mindst 11 Timer i Træk. Hvileperioden skal omfatte Tiden fra Kl. 22 til 6. Dog tillades det Kontorer og Lagre i en Periode indtil 14 Dage aarlig i Forbindelse med Statusopgørelsen at nedsætte Hvileperioden til 8 Timer og at lade Arbejderne arbejde indtil Kl. 24. Unge Mennesker under 18 Aar skal have mindst 12 Timers sammenhængende Hvileperiode i Døgnet og maa ikke arbejde i Tiden mellem Kl. 18 og Kl. 6. I Statustiden kan de dog arbejde indtil Kl. 22 under Forudsætning af, at der mellem Kl. 17 og Kl. 19 indrømmes dem en Times Spise- og Hviletid.

D. K.'s Ønsker med Hensyn til en Beskyttelse af Kontorarbejderne og især de unge var saaledes imødekommet. Man var ligeledes tilfreds med at Landbrug og Gartneri var draget ind under Loven, idet man ogsaa her haabede, at navnlig Børn og unge vilde drage Fordel af Beskyttelsen.

Paa Fællesmødet i Løkken 1937 havde Overlærer Thora Pedersen henvendt Opmærksomheden paa det Misbrug af Børns og ganske unges Arbejdskraft, som fandt Sted især paa Landet, men iøvrigt ogsaa i Byerne. „Vi pløjer ikke med vore Føl," sagde hun, men vore Børn og unge giver vi ofte en lang og haard Arbejdsdag. Et Udvalg, som blev nedsat af D. K. og D. K. N. i Fællesskab tog Sagen op og rettede Henvendelse til de Kommuner, som havde Vedtægter vedrørende Børns og unges Arbejde om at ændre dem og sørge for, at de blev overholdt. Det var dog kun meget faa Byer, hvor saadanne fandtes, men i København naaede man efter Forslag fra Fællesslærerraadet det Resultat, at Aldersgrænsen for Anvendelse af Børn til Budtjeneste forhøjedes til 13 Aar i Stedet for 12. 14 Aar, som der paa et Repræsentantskabsmøde i D. K. N. havde været Stemning for, lod sig ikke genemføre, og der mærkedes paa det nævnte Møde en afgjort Modstand fra Landbokredse mod, at Børns Arbejde paa Landet blev reguleret ved kommunale Vedtægter. Man maatte derfor haabe paa, at en almindelig Arbejderbeskyttelseslov gældende for baade Land og By kunde gennemføres.

En Skuffelse var det at se, at Udvalgsbetænkningen helt gav op overfor den huslige Arbejdskraft. Undtaget fra Beskyttelse er „Arbejde i en Arbejdsgivers private Husholdning". „Der er næppe Tvivl om, at der i et vist Omfang er Brug for en Beskyttelseslovgivning her," skrev Udvalget, men „man anser det for en uløselig Opgave, om Arbejdstilsynet i private Hjem skulde føre Kontrol med Overholdelsen af Lovens Bestemmelser vedrørende Medhjælperens Forhold".

Spørgsmaalet om tvungen Barselhvile var ikke afgjort i Lovforslaget, men henvist til Befolkningskommissionen, som allerede var kommet med drastiske Forslag til Udvidelse af Omraadet for Barselhvilen. Den nye Lov kom

derfor til at være saa nogenlunde fri for Særforbud for Kvinder. § 83 sagde dog, at der skulde kunne udstedes Forbud mod, at en Arbejdsgiver, som har faaet Dom for en alvorlig Sædelighedsforbrydelse, beskæftiger unge Arbejdere eller Kvinder. Helt trygge kunde Kvinderne ikke føle sig ved Lovens § 9, hvori der stod, at Socialministeren efter Forhandling med Direktionen for Arbejdstilsynet og Arbejdsraadet kunde fastsætte „Regler om forhøjet Beskyttelse, hvorved Arbejdets Udførelse gøres afhængig af særlige Betingelser, saasom at Arbejdstiden skal begrænses, og at der ikke maa anvendes Arbejdere under 18 Aar eller voksne Arbejdere, som ikke opfylder de til Arbejdets Udførelse fornødne konstitutionelle Betingelser".

Den principielle Betragtning, der laa bagved, var, at Forebyggelse er bedre end Helbredelse, og derfor gælder det i det hele taget om gennem den ene Slags sociale Lovgivning — Beskyttelseslovgivningen — saa vidt muligt at undgaa, at der stilles for store Krav i Henhold til den anden Slags sociale Lovgivning — Forsorgen og Folkeforsikringen. Motiveringen til Paragraffen viste dog, at der alligevel var Grund til at nære Betænkelighed. „Som Regel vil Bestemmelser, der udstedes i Henhold til nærværende Paragraf," siges det, „i lige Grad omfatte Mænd og Kvinder, omend det naturligvis ikke er udelukket, at særlige Hensyn til Konstitutionen vil kunne motivere Særbestemmelser for det ene Køn." „Dette vil dog kun undtagelsesvis forekomme," siges der beroligende med Henvisning til Kvindeorganisationernes Henvendelser af 1935. Men da der andetsteds i Betænkningen fandtes en Udtalelse fra Udvalget om, at Danmark burde ratificere Genèvekonventionen om Blyhvidt af 1921, hvorefter unge Mænd og Kvinder ikke maatte beskæftiges med Malerarbejde, hvor Blyhvidt anvendes, var det klart, at Særbeskyttelsestendenserne endnu ikke var helt udryddet. Paa endnu et Punkt vakte Forslaget nogen Bekymring i D. K. Det bestemte, at Tilsynspersonalet skulde være teknisk og lægeligt, hvilket formentlig fremtidig vilde udelukke, at cand. polit.'er ansattes som Fabrikinspektører.

D. K. indsendte derfor i Begyndelsen af 1939 følgende Andragende til Socialministeren. Det er underskrevet af Landsformanden Edel Saunte.

> I Anledning af den foreløbige Betænkning vedrørende Arbejderbeskyttelse, tillader Dansk Kvindesamfund sig herved at henstille, at følgende Paragraffer i Betænkningens Lovforslag ændres inden Forelæggelsen paa Rigsdagen.
>
> ad. § 1. Bestemmelsen i Paragraffens II Stykke ændres saaledes, at Loven principielt ogsaa omfatter Arbejde i en Arbejdsgivers private Husholdning.
>
> ad. § 9. Bestemmelsen i denne Paragraf ændres saaledes, at denne ikke aabner Mulighed for administrativ Udelukkelse af Arbejdere, specielt Kvinder, fra bestemte Arbejdsomraader.

ad. § 61. Bestemmelsen i denne Paragraf ændres saaledes, at der under Direktoratet ansættes saavel et teknisk og et lægeligt som et socialt uddannet Tilsynspersonale, f. Eks. cand. polit. el. lg., og saaledes at det stedlige Tilsyn kan varetages saavel af teknisk som af socialt uddannet Personale.

ad. § 83. Bestemmelsen i § 83 ændres derhen, at det ved Dommen forbydes saadanne Personer at antage unge under 25 Aar, og saaledes at et saadant Forbud ikke udstedes administrativt.

Om det lykkes at faa disse Ændringer indføjet i Loven, vil den kommende Arbejderbeskyttelseslov betyde et stort Fremskridt.

I 1938 afgav en anden — ogsaa i 1934 nedsat — Kommission Betænkning, nemlig Kommissionen vedrørende Alkoholspørgsmaalet. I dens Betænkning vedrørende Beværterlovgivningen var der to Punkter, hvor det i Betænkningen indeholdte Lovforslag truede med at skade Kvindernes Erhvervsmuligheder. I Forslagets § 30 Stk. 4 stod: „I Beværtninger og Gæstgiverier med Ret til Udskænkning af stærke Drikke maa der, bortset fra Værtens hjemmeværende Børn og Børnebørn, ikke anvendes kvindeligt Serveringspersonale eller Garderobebetjening under 18 Aar." I Bemærkningerne motiveredes det med, at „det ikke kan anses for heldigt, at ganske unge Kvinder beskæftiges i disse Virksomheder".

Konsekvensen af dette Forslag maatte blive, at den spæde Begyndelse til en ordentlig Tjeneruddannelse for Kvinder, som nu er gjort, vilde blive totalt ødelagt. Ingen ung Pige vilde fremtidig kunne komme i Lære i en almindelig Restaurant eller Hotel i den Alder, hvor det er normalt at begynde Uddannelsen.

Den anden Bestemmelse, som maaske var mere krænkende for Kvinderne end egentlig skadelig, stod i Lovens § 37. Efter den kunde Politiet, for saa vidt som det „af Hensyn til Sædeligheden, Ædrueligheden eller Opretholdelsen af Ro og Orden maa anses for nødvendigt" ... „forbyde, at der i de paagældende Beværter- eller Gæstgivervirksomheder anvendes kvindeligt Serveringspersonale, Garderobebetjening m. v."

D. K. nøjedes med at protestere mod den første Bestemmelse i et Andragende til Folketingsudvalget vedrørende Loven om Beværtning og Gæstgiveri samt Handel med stærke Drikke. Man foreslog her Lovens § 30 ændret saaledes, at der kom til at staa:

> „I Beværtninger og Gæstgiverier med Ret til Udskænkning af stærke Drikke maa der, bortset fra Værtens hjemmeværende Børn og Børnebørn, ikke anvendes Serveringspersonale, Garderobe- eller Toiletbetjening under 18 Aar — medmindre disse maatte være ansat som Lærlinge med Lærlingekontrakt."

Motiveringen lød saaledes:

„Det er vor Overbevisning, at den mandlige Ungdom under 18 Aar ogsaa bør være beskyttet, ligesaavel som den kvindelige, og at der under alle Omstændigheder bør gøres en Undtagelse, for saavidt den unge — det være sig en Mand eller en Kvinde — er ansat som Lærling ved Faget med Lærlingekontrakt, fordi det forekommer os, at det fornødne Tilsyn med Virksomhedens Karakter bør kunne føres i Henhold til Lærlingelovens Bestemmelser.

Som Lovforslaget nu er formuleret, vilde man faktisk taget udelukke de unge Kvinder fra en faglig Uddannelse i Restaurations- og Hotelværterfaget."

Denne Henvendelse foranledigede et voldsomt Angreb paa D. K. i Tjenerforbundets Blad og i „Socialdemokraten", der dog ogsaa gav Plads for to lange Artikler af D. K.'s Landsformand Edel Saunte. Dansk Kvindesamfunds Bestyrelse kendte ikke „de Huler", hvor Kvinder i Tjenerfaget arbejder, blev der sagt, og derfor nægtede den „at ville tage de Ting i Betragtning, som moralsk er afgørende for Spørgsmaalets tilfredsstillende Løsning". Edel Saunte svarede hertil, at D. K. netop vilde, at hverken unge Kvinder eller unge Mænd skulde arbejde saadanne Steder, men man mente dog, at der fandtes Restauranter, som egnede sig til Oplæring af unge af begge Køn, og det laa desuden i Tjenerforbundets egne Hænder at anerkende en Restaurant som Uddannelsessted.

Ogsaa Danske Kvinders Erhvervsraad beskæftigede sig i en Henvendelse til Udvalget med Forbudet mod de unge Kvinders Arbejde i Faget og blev i den Anledning angrebet i Rigsdagen af Hr. Hans Rasmussen, der protesterede mod, at man kaldte Restaurationsarbejde for „industrialiseret Husgerning" og derfor et udpræget Kvindefag. Og atter var Argumentet det usaglige: om de Kvinder, som havde underskrevet Henvendelsen, vilde have deres egne Døtre anbragt som Servitricer i en Beværtning. I „Kvinden og Samfundet" svarede Anna Westergaard, Erhvervsraadets Formand, ham:

„Døtre eller ikke Døtre" kommer hverken Hr. R. eller Sagen ved. Men over for den unge Slægt har vi alle Ansvar, ogsaa naar det gælder de unge Kvinder. Og for dem er det, det drejer sig om, at arbejde. Derfor: Afskaf, forbyd Drikkeriet med Kunderne. Luk de sjofle Beværtninger, hvis der er nogen. Før et ordentligt Tilsyn med dem, der opretholdes. Dette er elementære Krav til et anstændigt Samfund. Men et saadant Samfund vil aldrig gaa med til at lade sine Døtre gaa paa Gaden, fordi man „af Hensyn til Sædelighed og Ædruelighed" lukker Dørene for dem til et Erhverv, der kunde og burde organiseres saadan, at det gav ikke mindst Kvinderne gode og store Arbejdsmuligheder."

DEN GIFTE KVINDES RETSSTILLING

„Lighed for Loven er et godt og frugtbart
Princip og ingen Frase."
Viggo Bentzon.

ÆGTESKABSLOVGIVNINGEN

I det Arbejdsprogram, som Dansk Kvindesamfunds Styrelse opstillede i 1883, hedder det i Punkt 3: Hustruens formueretlige Ligestilling med Manden, og Punkt 4: Hendes Del i Myndigheden over Børnene. Det var haardt tiltrængt, at der sattes et Arbejde i Gang for at genvinde det, Kvinderne i Tidens Løb havde mistet af Myndighed og Raadighedsret i Ægteskabet. Før Enevældetiden havde den gifte Kvinde beholdt sit eget Navn og sin Ejendomsret til alt, hvad hun bragte ind i Ægteskabet, ligesom ogsaa det, hun siden erhvervede eller arvede, var hendes Særeje. Med Christian V's danske Lov (1683) skete der en uhyggelig Forandring heri. Det gjaldt — som Johs. Steenstrup har udtrykt det — om „at skabe Retssubjekter med større økonomisk Handlefrihed", og derfor lod man Hustruen gaa op i Manden. Den gifte Kvinde blev umyndiggjort, hun mistede ikke just sin Ejendomsret, men Raadigheden over baade Særeje og Fælleseje. Manden raadede over det hele; selv over den Fortjeneste, hun bragte hjem ved sit Arbejde.

Det første Skridt bort fra denne Tilstand betegnedes ved den „Bajerske Lov" af 7. Maj 1880, der gav den gifte Kvinde Raadighed over, hvad hun selv tjente, dog ikke, hvis hendes Selverhverv var grundet eller væsentlig vedligeholdt ved Mandens eller Fællesboets Midler. Forud for Vedtagelsen af denne Lov laa et aarelangt Arbejde foranlediget af Dansk Kvindesamfund og udført af Juristen, Professor Goos, og Folketingsmand Fredrik Bajer, der bragte Sagen frem i Rigsdagen 1876 og i 1878 gik ud af sit Parti for at staa frit under Debatten om Loven. En Adresse fra D. K. med ca. halvtredje Tusind Underskrifter blev sendt til Rigsdagen, og aldrig saa snart var Loven gennemført, før D. K. var der med næste Punkt

— atter fremført af Bajer — i 1881, om at faa Raadighedsretten udvidet til ogsaa at gælde Arv og Gave til Hustruen.

I 1883 optog D. K.'s Arbejdsprogram som nævnt Sagen igen ved at rejse Ligestillingskravet, og i April 1884 holdt man et offentligt Agitationsmøde med cand. jur. Zeuthen som Indleder om Spørgsmaalet gift Kvindes Ejendomsret, og i November samme Aar holdtes et nyt Møde, denne Gang med Overretssagfører Svend Høgsbro som Taler. Fuldstændig Enighed om en ny Lovgivning var der dog ikke mellem de to Jurister. Zeuthen mente, at hver af Ægtefællerne burde have Raadighed over, hvad han eller hun medbragte i Ægteskabet eller siden erhvervede. Høgsbro holdt paa Særeje, naar det drejede sig om det i Ægteskabet medbragte samt Arv eller Gave siden, men Fælleseje og Fællesraadighed med Hensyn til det under Ægteskabet paa anden Maade erhvervede.

Drøftelsen af disse to forskellige Standpunkter førte til, at Astrid Stampe Feddersen i det første Nummer af „Kvinden og Samfundet" (1885) skrev en Artikel om „Særeje og Sameje", der opstillede et af Kvindebevægelsens mest fundamentale Problemer. Zeuthen havde ment, at det var godt, naar en Kvinde gik ind i Ægteskabet med fuld Raadighed over, hvad hun i Forvejen ejede og siden erhvervede, og med usvækket Erhvervsevne. Heroverfor hævdede Astrid Stampe Feddersen, at det vilde være en Uretfærdighed mod Hustruen, for hun gik ikke ind i Ægteskabet med usvækket Erhvervsevne. Det ejendommelige ved Ægteskabet var, at det berøvede en Kvinde hendes Erhvervsevne, fordi den, som skulde føde og passe Børnene, ikke samtidig kunde erhverve. Skulde Manden have Eneraadighed over sin Arbejdsfortjeneste, maatte Kvinden have Krav paa Eneraadighed over Børnene, men det var jo ikke Meningen. Fuldstændigt Fællesskab i Ægteskabet over Børn og Ejendom, enten denne var medbragt eller erhvervet ved Arv eller Gave eller Arbejdsindtægt, det var det Program, hun vilde opstille. Ægteskabet burde være et fuldstændigt Fællesskab mellem to ligestillede og ligeberettigede Mennesker.

I December 1887 forelagde Fredrik Bajer et nyt Forslag om „Ægtefællers formueretlige Ligestillelse" for Folketinget. Ifølge dette skulde hver Ægtefælle have Raadighed over, hvad den indbragte i Ægteskabet, og over alt, hvad der under Ægteskabet tilfaldt den som Arv eller Gave eller Udbytte af Særeje samt det, der var anskaffet for Særeje. Der var dog stadig noget delte Meninger i D. K. om, hvorvidt Særejet og Særraadigheden skulde fremhæves saa meget, eller om man skulde bygge paa Fælleseje og Fællesraadighed. Meningerne brødes i „Kvinden og Samfundet" og førte til, at Sv. Høgsbro udarbejdede et helt Lovforslag paa Grundlag af Fællesskabstanken og udviklede det nærmere i Skriftet „Kvinden og Ægteskabet efter

gældende dansk Ret". I Rigsdagen blev intet vedtaget, og paa Fællesmødet i Elbæk 1895 kunde man kun enes om, at der burde indføres tvungen Ægtepagt, saaledes at alle, som indgik Ægteskab, blev nødsaget til at finde en Form for „deres indbyrdes Rettigheder med Hensyn til Husvæsenet, Børnene og Formuen", men iøvrigt kunde indrette sig, som de vilde. Den 24. Oktober 1896 indbragte Sv. Høgsbro og J. C. Christensen to Forslag i Folketinget, der foruden den tvungne Ægtepagt rummede Bestemmelse om borgerlig Ægteskabsindgaaelse og om, at Kvinder skulde kunne være Forlovere.

Forslagene slap imidlertid ikke igennem Landstinget, men i 1898 gennemførte Justitsminister Rump et af Juristerne Nellemann og Deuntzer udarbejdet Forslag om Formueforholdet mellem Ægtefællerne, som blev til Lov af 7. April 1899. Efter dette skulde den gifte Kvinde have formueretlig Myndighed paa samme Maade, som den ugifte havde haft det siden 1857, men Manden beholdt Raadigheden over Fællesboet, og Ægtepagter var stadig sjældne, selv om Adgangen til at oprette dem lettedes. Dog begrænsedes Mandens Raadighed over Fællesboet noget. Han maatte uden Hustruens Samtykke kun bortgive indtil 5 % om Aaret o. s. v., og Formuefællesskabet kunde ophæves paa Hustruens Begæring, hvis Manden misbrugte sin Raadighedsret.

Loven var saaledes et Fremskridt, men ikke fuldt tilfredsstillende; dog følte den som en Sejr for Astrid Stampe Feddersen og hendes Meningsfæller, der holdt saa stærkt paa Fællesskabet. I en Artikel udtrykte hun sin Paaskønnelse af Lovforslaget, men pegede dog paa dets to store Mangler: at det ikke gav Kvinderne fuld Medraadighed over Fællesboet, og værst af alt, at det ikke gav dem Medraadighed over deres Børn. Inden Loven var vedtaget, tog hun Initiativet til en Takadresse fra D. K. til Rigsdagen, hvori ogsaa Kvindernes Ønsker skulde udtrykkes, men den naaede ikke frem, før det var for sent.

Da den Smule Medraadighed over sine Børn, som Loven hidtil havde givet Moderen, nemlig Ret til sammen med Faderen at gøre Indsigelse mod, at mindreaarige Børn indgik Ægteskab, i Begyndelsen af det nye Aarhundrede truedes af en Lov, forelagt af Justitsminister Alberti, hvorefter Faderen alene fik denne Ret, protesteredes der energisk og i rette Tid af D. K.'s Københavns-Kreds, som holdt et offentligt Møde om Sagen, men forgæves.

I 1904 blev Spørgsmaalet om borgerlig Vielse igen sat under Debat, og Drøftelserne fortsattes i „Kvinden og Samfundet". I et kirkeligt Udvalg, som undersøgte Sagen, havde Præstefruen Thyra Jensen fra Vigsnæs udtalt som sin Mening, at Flertallet af Kvinderne var imod tvungent bor-

gerligt Ægteskab. En Forespørgsel fra D. K.'s Fællesstyrelse til Kredsene om deres Stilling til valgfrit eller tvungent borgerligt Ægteskab, gav dog Flertal for „tvungent" — et Resultat, som maa ses i Sammenhæng med det kirkelige Vielsesritual og dets oprørende Underdaninghedskrav (jfr. Side 93).

Paa Fællesmødet i Svendborg 1907 nedsattes et Udvalg til Forbedring af Kvindens Retsstilling bestaaende af Professor Munch-Petersen, Folketingsmand, Jensen-Sønderup, Astrid Stampe Feddersen, Helene Berg, Astrid Hostrup og Christine Henriksen, der repræsenterede Arbejderhustruerne, og i de følgende Aar arbejdedes der ogsaa energisk for at faa gennemført Ændringer i Lovgivningen, saa den drog Konsekvenserne af, at Kvinderne havde faaet Myndighed.

Ifølge Christian V's danske Lov kan kun den, som selv er myndig, være Værge for andre, men da den ugifte Kvinde i 1857 og den gifte i 1899 havde faaet Myndighed, burde de ogsaa kunne beskikkes til Værger. Paa Fællesmødet i Svendborg gjorde cand. jur. Henny Petersen opmærksom paa dette Punkt, der havde stor praktisk Betydning. Det var ydmygende, pinefuldt og vanskeligt paa mange Maader for en Kvinde, at hun efter sin Mands Død ikke kunde være Værge for sine egne Børn, men maatte have en fremmed Mand til at træffe Bestemmelse om dem. I 1908 vedtoges et Lovforslag, der gjorde det muligt for Kvinder at være Værger og Testamentvidner, og ved Loven af 27. Maj 1908 med „Nogle Bestemmelser om Hustruers og Ægtebørns Retsstilling" fik D. K. ogsaa nogle af sine Krav opfyldt. Hustruens Samtykke skulde derefter kræves ved en ikke fuldmyndig Søns eller Datters Indgaaelse af Ægteskab. Enker blev fødte Værger for deres Ægtebørn, og forladte Hustruer kunde beskikkes til Værger for deres Børn. Desuden indeholdt Loven den interessante Bestemmelse, at en Mand, der unddrog sig fra at sørge forsvarlig for Hustru og Børn, kunde sættes i Bidrag til Hustruen, selv om de levede sammen, saaledes at Hustruen havde Eneraadigheden over Bidraget.

Paa Fællesmødet i Odense samme Aar tog man en anden Sag op, idet Fællesstyrelsen efter Forslag af Overretssagfører Munch-Petersen bemyndigedes til at arbejde for, at Næringsloven forandredes derhen, at der tillagdes gift Kvinde Ret til at drive Næring under samme Betingelser som Mand og ugift Kvinde. Ifølge den gældende Lov kunde en gift Kvinde ikke løse Næringsbevis. Hvis hun havde drevet Handelsvirksomhed som ugift, kunde hun kun beholde den, hvis der blev oprettet Ægtepagt, hvorefter den blev Særeje for hende.

Samtidig kunde det tidligere nævnte Udvalg forelægge et Udkast til „Nye

Bestemmelser vedrørende Formueforholdet mellem Ægtefæller og Ægtefællernes Forældremagt over deres Børn". Efter dette skulde Ægtefællerne i Fællesskab raade over Udbyttet af fælles Virksomhed, men hver for sig have Raadighed over det i Ægteskabet medbragte eller senere ved selvstændig Virksomhed eller som Arv eller Gave erhvervede. Begge Forældre skulde have Forældremagten over Børnene, — i Uenighedstilfælde skulde Stedets Øvrighed og en af hver af Forældrene valgt Mand eller Kvinde afgøre Sagen. Ligestillingen var udtrykt ved konsekvent Brug af Ordet „Ægtefælle" i Stedet for „Mand" eller „Hustru".[1])

Fællesmødet vedtog Forslaget, og Formanden, Jutta Bojsen-Møller, overrakte Justitsminister Høgsbro det d. 25. Juni 1908 med Anmodning om, at Sagen snarest maatte blive optaget til velvillig Behandling. Høgsbro var villig til at tage Spørgsmaalet om Raadigheden over Børnene op, men ikke Formueretsspørgsmaalet, da der lige var lovgivet derom. Han døde imidlertid kort efter, og det bebudede Forslag om Hustruens og Ægtebørns Retsstilling kom ikke.

I 1909 lykkedes det D. K.'s Forretningsudvalg at faa Indenrigsministeren til at love at tage Spørgsmaalet om en Ændring i Næringsloven op til Overvejelse, men mere skete der heller ikke foreløbig.

Af mindre Betydning, men ikke helt uvæsentlige, var Forsøgene paa at gennemføre en Fællestitel for gifte og ugifte Kvinder. Saa meningsløst det end er at beholde baade „Frue" og „Frøken", var hævdvunden Skik for stærk. Til Trods for Astrid Stampe Feddersens og andres ivrige Bestræbelser er de to Titler stadig i Brug, og Fællesmødet i Nykøbing F. 1911 vedtog, at begge skulde bruges i Bladet. Heller ikke er det blevet til ret meget med at udrydde den forholdsvis nye Navneskik, hvorefter en Kvinde bortkaster sit eget Familienavn ved Ægteskabs Indgaaelse og antager sin Mands. I en Artikelrække i „Kvinden og Samfundet" om „Dansk Navneskik" (1913) gjorde Astrid Stampe Feddersen opmærksom paa, at det ikke er en Pligt for Hustruen at tage sin Mands Navn, og at en Højesteretsdom af 28. Maj 1879 har kendt en Hustrus Underskrift med eget Navn for gyldig. Da Gyldighedsfristen for Navneforandring ifølge Loven af 22. April 1904 vilde udløbe 1. Juli 1915, sendte D. K.'s Fællesmøde i København 1914 et Andragende ind om, at det udtrykkelig maatte siges i Loven, at en Kvinde har Ret til at beholde sit Slægtsnavn, og at en gift Moder skulde kunne give sine Børn sit Navn uden at indhente Tilladelse hos sin Slægt.

Et interessant Udtryk for, hvordan den gifte Kvinde dog mere og mere betragtedes som en selvstændig Person, har vi i en Udtalelse under en Debat i Folketinget samme Aar om, hvorvidt der skulde kunne gøres Udlæg i Hu-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1908, Nr. 12.

struens Særeje, naar Manden ikke betalte den kommunale Skat, som alene paahvilede ham. Pastor Keiser-Nielsen bemærkede hertil, at det logiske vilde være at beskatte Mand og Hustru hver for sig.

At der ogsaa var Mænd, der følte sig ilde berørt ved Hustruens Retsstilling, viser en Bog om „Lige Kaar for Hustru og Mand", som Adjunkt Frederik Ingerslev udgav i 1911. I den foreslog han alle retsindige Mænd at skabe en Ordning ad Frivillighedens Vej, saalænge Loven ikke ydede Hustruen Retfærdighed. Typisk for Forholdene er det, at da engang en Flok Kvinder mødtes paa D. K.'s Kontor for at drøfte den kommende Ægteskabslovgivning, var der ingen af dem, som levede efter det bestaaende System. „Enkelte af os," siger Estrid Hein derom, „var startede af vore Forældre med Særeje, andre havde oprettet det selv, og atter andre levede under et System af praktisk Fællesraaden, og en enkelt under det af Adjunkt Ingerslev foreslaaede System". Paa det Tidspunkt syntes den Tid allerede nær, da Kvinderne skulde faa politisk Ligestilling, og Astrid Stampe Feddersen minder derfor i sin Anmeldelse af Ingerslevs Bog i „Kvinden og Samfundet" om, at Hustruens Retsstilling maatte være noget af det første, som Kvindernes politiske Indflydelse skulde bruges til at ændre.

Omtrent samtidig dukker den endnu uafklarede Tanke om „Husmoderløn" op. Den findes f. Eks. i Olive Schreiners Bog om „Kvinden og Arbejdet" 1911, som anmeldtes i „Kvinden og Samfundet".[1])

I 1910 nedsattes i de nordiske Lande Familieretskommissioner, der i Fællesskab skulde søge at udarbejde en ensartet Familieret for Danmark, Norge og Sverige, og den danske Kommission, hvis Formand var Professor Dr. jur. Viggo Bentzon, henvendte sig i 1912 til D. K. og anmodede Fællesstyrelsen om at nedsætte et Udvalg, der vilde samarbejde med Kommissionen. Dette Udvalg kom til at bestaa af Marie Riising-Rasmussen, Johanne Andersen, Birgitte Berg Nielsen, Helene Berg, Overretssagfører Astrid Rickmann og Læge Hedvig Reinhard. Dets Bemærkninger til det første Lovudkast, som udarbejdedes af Kommissionen, nemlig om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning, blev trykt i Betænkningen.

Den 10. og 11. Juni 1914 afholdtes det andet nordiske Kvindesagsmøde i København med D. K. som Indbyder. Hovedemnet for Forhandlingerne var naturligvis Familieretten[2]). Efter en almindelig Indledning af Professor Viggo Bentzon delte man Emnet i tre Spørgsmaal, som behandledes hver for sig, først af en officiel Indleder for hvert af de nordiske Lande og dernæst i fri Diskussion.

[1]) 1912, Nr. 7.
[2]) Beretning fra det 2. nordiske Kvindesagsmøde i Kbhvn. 1914.

Professor Bentzons Foredrag var et smukt Vidnesbyrd om hans sjældne Forstaaelse for Kvindebevægelsen, der dybest set bundede i hans medmenneskelige Følelse, hans Evne til at indleve sig i en Kvindes Situation som Hustru under de gældende Love eller som Mor til et uægteskabeligt Barn.

Hensigten med det nordiske Kvindesagsmøde saa han i „at styrke og klare Kvindernes Interesse for Ægteskabslovgivning," saaledes at de, naar de forventelig inden længe selv fik politisk Indflydelse, kunde handle for sig selv.

Under sin Redegørelse for Familieretskommissionernes Opgave og Resultater udtalte han sig med stor Anerkendelse om det tidligere nævnte Udvalg, som D. K. havde nedsat, og han udtalte Ønsket om, at Kvinderne maatte faa Sæde i selve Kommissionerne. Med Hensyn til Ordningen af Formueforholdet krævede han fuld Ligestillethed for Mand og Hustru, og han gjorde op med Professor Edvard Lehmann, der i sit Skrift om „Fremtidens Kvindesag" (1914) havde haanet Lighedskravet i Almindelighed — han ønskede „Frihed — Lighed — Broderskab" afløst af „Forskel — Orden — Broderskab" — og Kvindernes Lighedskrav i Særdeleshed. „Lighed for Loven *er* et godt og frugtbart Princip og ingen Frase," sagde Bentzon, men man maatte huske, at derfra og til faktisk Ligestillethed var der endnu et Spring. Det var saaledes ikke nok at give hver af Ægtefællerne Eneraadighed over sit Selverhverv, for saa blev der maaske intet at raade over for Hustruen. „Overfor Lighedsproblemet staar derfor ogsaa det store Problem om, hvorledes Kvinden bedst kan vederlægges for sit Arbejde i Hjemmet." „Det dybeste Princip," sagde han senere i en anden Forbindelse, „er nemlig ikke Lighed, men Retfærdighed, Hensyntagen til, hvad der ordner og skærmer Livet i al dets brogede Uensartethed."

Men Lighed for Loven var paa alle Omraader det, der i første Linie skulde kæmpes for. Det var en rigtig Tendens hos Kvinderne at afvise Særbeskyttelse (som de gjorde det, naar det gjaldt Fabriksarbejde). Beskyttelsesregler *binder*. Ogsaa, hvor man kunde tænke sig, at Kvinderne burde have en naturlig Fortrinsret, f. Eks. med Hensyn til Raadighed over Børnene, advarede Bentzon mod, at man forlod Lighedsprincippet: „Netop fordi Børnene naturbestemt staar Moderen nærmest, bør Ægteskabet som social Dannelse føre Mandens Forhold til Børnene lige paa Højde med hendes: — ikke over — ikke under —." Med disse Ord sluttede han sit Foredrag.

Det første af de tre Punkter, som Diskussionen drejede sig om, var „Formueforholdet mellem Ægtefæller" indledet af den norsk-svenske Jurist Anna Bugge-Wicksell (norsk født og juridisk Kandidat; svensk gift, hvorefter hun ogsaa tog svensk juridisk Eksamen). Hvor interessant det end vilde være at se Samspillet mellem de forskellige nordiske Synspunkter, skal

her væsentlig kun de danske Indlæg nærmere omtales. Dog kan der være Grund til at citere følgende Passus af Anna Bugge-Wicksells Foredrag, fordi det grundvæsentlige Synspunkt, der er udtrykt deri, blev taget til Følge af Kommissionen: „I det Tilfælde (nemlig, at Hustruen hverken har egen Arbejdsindtægt eller Indtægt af Kapital, men giver hele sit Arbejde in natura til det fælles Hjem) behøves en udtrykkelig Bestemmelse om, at hun ikke blot derigennem opfylder sin Underholdspligt lige saa effektivt, som Manden gør det gennem sit Pengebidrag, men ogsaa har Ret til en Del af Mandens Indtægter til at bestride sine personlige Udgifter. Vi maa bort fra den Forestilling, at naar Hustruen ikke har selvstændigt lønnet Erhverv, saa er det Manden, som alene underholder Familien; Loven maa udtrykkelig fastslaa, at hendes Arbejde for Familien er af akkurat samme Værdi som hans, og der bør yderligere gives hende en *Ret* til at kræve ikke blot Husholdningspenge og Midler til Børnenes Tøj, men ogsaa en rimelig Sum til sine egne private Udgifter."

Den danske Indleder under det nævnte Punkt var D. K.'s Formand, Astrid Stampe Feddersen, der nærede en ganske særlig Interesse for Familieretsspørgsmaalet. Kort og klart tegnede hun den gifte Kvindes Stilling i Danmark under Christian V's Danske Lov og Kirkens forkuende Indflydelse. Men trods alt var der lykkelige Ægteskaber, fordi „Mændene var saa meget bedre, end de Love de gav." Dernæst skildrede hun de Fremskridt, der var sket fra 1880 til 1908 og gjorde til Slut Rede for det tidligere omtalte Forslag, som D. K.'s Udvalg havde udarbejdet.

Under næste Punkt „det personlige Forhold mellem Forældre og Børn" var den norske Højesteretsadvokat Elise Sem Hovedindleder. De danske Forhold og Ønsker blev klarlagt af D. K.'s tidligere Formand Marie Riising-Rasmussen fra Odense. Baade „ægte" og „uægte" Børns Forhold blev drøftet; her skal kun Forældrenes Stilling til de førstnævnte behandles.

Kun i to Tilfælde havde en dansk Moder Forældremagt over sine Børn, sagde M. R. R., nemlig naar det drejede sig om Børnenes Religionsundervisning og om umyndige Børns Indgaaelse af Ægteskab. I alle andre Tilfælde var det Retspraksis — skønt der ikke var nogen egentlig Lovhjemmel for det — at anerkende Faderens Eneraadighed over Børnene[1]). Han bestemte over deres Undervisning, kunde eventuelt overdrage sin Forældremagt til andre ved at anbringe Børnene paa Børnehjem, i Pleje eller paa Kostskole uden at behøve at spørge eller underrette Moderen; og han kunde sætte dem til Lønarbejde — deraf maaske det forfærdelige Misbrug af Børn fra 7 Aars-

[1]) „Saalænge Forældrene lever sammen i Ægteskab, maa det ... utvivlsomt antages, at Faderens Vilje i Tilfælde af Uenighed er den afgørende i Kraft af den Stilling som Familiens Overhoved, som han efter Lovgivningens Opfattelse har" — Deuntzer.

alderen til Budarbejde, Landarbejde og Fabriksarbejde (indtil Fabrikloven af 1913). En Højesteretsdom af 1900 viste Moderens Stilling særlig klart. En Mand havde mod sin Hustrus Ønske efterhaanden fjernet alle Børnene fra Hjemmet og vilde ikke lade hende vide, hvor de opholdt sig. Da hun endelig fik opsporet, hvor den yngste — en lille Pige paa 5 Aar — var, søgte hun at faa hende udleveret ved Fogedens Hjælp, men forgæves. Manden fik Dom for, at han — ganske uanset hvordan Moderen var — havde Lov at disponere, som han vilde. Det var disse forfærdelige Forhold, D. K. havde villet raade Bod paa ved sit Lovforslag af 1908.

Under Diskussionen udtalte Overretssagfører Munch-Petersen det som sin Mening, at dette Forslag om lige Forældremyndighed, og i Tilfælde af Uenighed Voldgift, i al Stilfærdighed var „det eneste naturlige og rette". Samtidig tog han fat paa et vigtigt Spørgsmaal, som ganske vist laa lidt udenfor Diskussionens Rammer, nemlig gift Kvindes Nationalitet. Det var en Krænkelse af en Kvindes Følelse for Fædrelandet, at hun mistede sin Borgerret, fordi hun giftede sig med en Udlænding, og det kunde være økonomisk uheldigt for hende, at hverken hun eller hendes Børn havde noget Krav paa Forsorg i Nødstilfælde i det Land, hvor hun hørte hjemme, og som hun maaske aldrig havde forladt.

I et Indlæg henviste Jutta Bojsen-Møller til Hostrups Skuespil „Eva" og Bjørnsons „Naar den ny Vin blomstrer". Det første viste Uretfærdigheden i, at Manden kunde tage Børnene, selv de spæde, fra Moderen. „Hvad kan det hjælpe, at vi har Penge selv at raade over, og at vi faar Stemmeret. Naar Manden kommer og siger: „giv mig dine Penge, ellers tager jeg dit Barn — væk med Pengene! Naar han siger: „du maa stemme paa den Mand, ellers tager jeg dit Barn — væk med vor Stemmeret!" Men Moderens Eneret er heller ikke god, det viser Bjørnson, for saa bliver det Manden, „der gaar stille og ene omkring, medens Børnene holder sig til Moderen".

Det tredie Punkt, som behandledes, var Indgaaelse og Ophævelse af Ægteskab, og her havde man et af de skandinaviske Familieretskommissioner færdig udarbejdet og i 1913 offentliggjort Forslag til Lov at gaa ud fra. Det drejede sig nu om at komme til Klarhed over, om Kvinderne kunde være tjent med dette Udkast, og det syntes i det store og hele at være Tilfældet. Hovedindlederen var den danske Overretssagfører Astrid Rickmann.

Med Hensyn til Ægteskabsindgaaelse var der den gamle Bestemmelse fra 1734 om, at en uberygtet Kvinde, der havde været forlovet med en fuldmyndig Mand og var blevet besvangret af ham, kunde faa ham dømt til at indgaa Ægteskab. Denne i og for sig velmente Bestemmelse ønskede Kvinderne ikke opretholdt, da de fandt, at Ægteskabet maatte bygge paa Parternes frie Vilje. Man var derfor nogenlunde tilfreds med Forslaget om, at der i Stedet kunde gøres en vis Erstatningspligt gældende. Ægteskabsalderen

var foreslaaet forhøjet fra 16 til 18 Aar, og med Hensyn til de øvrige Ægteskabsbetingelser blev der givet Forbud mod, at Personer, der var sindssyge eller aandssvage i højere Grad indgik Ægteskab undtagen under særlige Forhold, og ligeledes blev der givet særlige Bestemmelser med Hensyn til Kønssygdommene og Epilepsi. Det var et stort Spørgsmaal, om man skulde forbyde Mennesker, der led af en smitsom Kønssygdom, at gifte sig, eller om man blot skulde kræve, at den anden Ægtefælle blev underrettet før Ægteskabets Indgaaelse, og saa iøvrigt nøjes med Lov af 30. Marts 1906, der ogsaa sætter Straf for at smitte Ægtefællen. Lovforslaget holdt sig til det sidste og krævede kun yderligere, at hvis en af de vordende Ægtefæller led af en Kønssygdom, saa skulde begge Parter inden Brylluppet have mundtlig Oplysning af en Læge om Sygdommens Farer. Hvad Formen for Ægteskabets Indgaaelse angik, havde man gjort det valgfrit, om den skulde være borgerlig eller kirkelig. Med Hensyn til Ægteskabets Opløsning var Problemet hovedsagelig, om det skulde gøres lettere eller sværere at opnaa Separation og Skilsmisse. Lovudkastet betød, at det blev lettere, navnlig at „dyb Uoverensstemmelse" blev Separationsgrund. Der var ikke faa Kvinder, der mente, at dette især vilde ramme Kvinderne, fordi det oftest var Mænd, der ønskede Skilsmisse, men i det store og hele kunde man dog samles om det Standpunkt, som Astrid Rickmann formulerede saaledes: „Ikke et ensidigt Hensyn til Fordelen for den ene Part. Hvis Kvinderne vil se saadan paa Sagen, vilde de kun gøre Mændenes Uret om igen. Men et ligeligt Hensyn til begge Parter — det er den eneste Vej, ad hvilken man naar til en menneskelig retfærdig Løsning." Og saa maatte man indrømme, at Lovens Bestemmelser om Bodeling og en mulig økonomisk Godtgørelse til den krænkede Part betød et Fremskridt for Kvinderne.

Den nordiske Familieretskommission arbejder. De to Kvinder paa Billedet er Emilia Broomé og Estrid Hein. Manden yderst til højre er Viggo Bentzon.

Forhandlingerne om Familieretten endte med, at Professor Bentzon takkede for den Forstaaelse, Kommissionsarbejdet havde mødt blandt Kvinderne. „Alle danske Kvinder," sagde han, „bør efter Evne arbejde med paa denne store Sag: at faa Ægteskabsloven gennemført saa hurtigt som muligt, og saa god som mulig."

Dagen efter, den 11. Juni 1914, vedtoges følgende Resolution enstemmigt:

> „Det 2. Nordiske Kvindesagsmøde i København udtaler, at det paa de fleste Punkter kan tilslutte sig det af Familieretskommissionen i 1913 afgivne Udkast til Love om Ægteskabs Stiftelse og Opløsning i Haabet om, at Familieretskommissionerne ved deres kommende Arbejde vil skaffe Ligestilletheden mellem Mand og Hustru fuld praktisk Anerkendelse. Mødet anser det for fornødent, at Kvinder bliver Medlemmer af de nordiske Familieretskommissioner ved de nu kommende Arbejder, hvor Kvindernes Interesser er særlig store og deres Indsigt i Arbejdet særlig paakrævet. Mødet udtaler endelig sin Forvisning om, at gode og retfærdige nye Love paa dette og lignende Omraader snarest muligt og i en væsentlig ensartet Form bør søges gennemført i de tre Lande."

Ønsket om at faa Kvinder ind i Familieretskommissionerne gik nogenlunde hurtigt i Opfyldelse. Efter at Sverige i November 1914 havde faaet Fru Emilia Broomé med og Norge samtidig Elise Sem, fik endelig ogsaa Danmark sin kvindelige Repræsentant i Begyndelsen af 1915, nemlig Øjenlæge Estrid Hein, dengang Formand for D. K.'s Københavns-Kreds.

Det trak imidlertid ud med Familieretskommissionernes Arbejde, og D. K. mente ikke, at man kunde vente længere med en Ændring i den gifte Moders Forhold til Børnene. I December 1914 indsendtes derfor et Andragende om, at der maatte blive gennemført en foreløbig Lov, der skulde gælde, til man fik Resultatet af Familieretskommissionens Virksomhed, og hvorefter Moderen fik Medraadighed over Børnene og Adgang til at faa afgjort — ogsaa uden at der fandt Separation eller Skilsmisse Sted — hvem af Forældrene, der i givet Tilfælde skulde bestemme, hvor og af hvem Børnene skulde opdrages o. s. v. Man tænkte sig en Slags Voldgift, saaledes at disse Sager ikke behøvede at kræve Domsafgørelse. Andragendet blev velvilligt modtaget — men henvist til Familieretskommissionen.

Samme Aar havde man ogsaa arbejdet videre med Spørgsmaalet om gift Kvindes Skat. Et Udvalg, som havde behandlet Sagen, var kommet til det Resultat, at man foreløbig kun kunde arbejde for, at den Kvinde, som havde Selverhverv eller Særformue, blev selvstændigt beskattet. Dog vilde man ikke indsende Andragende, før Regeringen kom med sit Forslag, men paa Grund

af „de urolige Forhold" erklærede Indenrigsministeren, at der ikke vilde blive fremsat Forslag til Revision af Skattelovene.

I 1915 fik den svenske Rigsdag forelagt Lovudkastet af 1913, og i den Anledning begyndte Debatten om Familieretten for Alvor igen. Det var især det endnu ikke færdigbehandlede Spørgsmaal om Ægtefællers formueretlige Forhold, der blev gjort til Genstand for lange og sindrige Betragtninger i „Kvinden og Samfundet". Saaledes fremsatte Islændingen Bjørg Bløndal Udkast til et System, der gik ud fra hvert Menneskes personlige „Kapitaliseringsværdi", som var afhængig af Uddannelse, Arbejdsevner o. s. v. Naar en Kvinde opgav at udnytte sin „personlige Kapital" i Samfundets Tjeneste og i Stedet stillede sig i et enkelt Hjems Tjeneste, burde Manden erstatte hende hendes Kapitaliseringsværdi. Det samme skulde være Tilfældet, hvis en Mand opgav sit Erhverv, naar han giftede sig, men det hændte jo sjældent. Rent teoretisk var der naturligvis noget rigtigt i Bjørg Bløndals Forslag[1]), men i Praksis duede det ikke, fordi hverken de enkelte Mennesker eller Samfundet som Helhed dengang var rede til at drage Konsekvensen, som maatte være, at i alle Tilfælde, hvor en Mand ikke var i Stand til at erstatte sin Hustru den Arbejdsindtægt, hun gik Glip af, burde hun bevare sit Udeerhverv. Det blev som Astrid Rickmann (paa det Tidspunkt gift Holten-Bechtolsheim) udtrykte det, et Spørgsmaal om at finde en „billig" eller en „dyr" Kone.

Saa snart Familieretskommissionerne havde udarbejdet et Udkast til Loven om Formuesforholdene, fik D. K.'s Familieretsudvalg dette gennem Estrid Hein, og det udarbejdede en Betænkning dertil, som Estrid Hein overbragte Kommissionerne. Offentlig kendt blev Forslaget foreløbig ikke.

I December 1915, da Familieretskommissionerne var samlet i København, holdt D. K. en Fest for dem paa Langelinies Pavillon, hvor bl. a. den norske Formand, Sorenskriver Poulsen, og den svenske Justitsraad Westring talte, og hvor D. K.'s Ønsker blev forebragt den samlede Kommission.

I 1915 havde D. K. som omtalt før faaet nye Love og en ny Formulering af sit Formaal som Følge af Kvindestemmerettens Gennemførelse. Paa et Fællesstyrelsesmøde den 14. September 1916 udarbejdede Fællesstyrelsen derfor nye Retningslinier for Arbejdet. Under Punkt b i disse vedtog man blandt andet at arbejde for samme Ret for Kvinder til at løse Næringsbevis uanset gift eller ugift Stand og samme Indfødsret uanset gift eller ugift Stand.

Ogsaa gift Kvindes Skat blev der rørt ved i 1916, idet Karen Hessel i Borgerrepræsentationen erklærede, at naar Skattelovene skulde revideres, burde man fjerne den Uretfærdighed, at Stat og Kommune beskatter den gifte Kvindes Indtægt stærkere end den ugiftes, derved at den lægges til

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1915, Nr. 14.

Mandens, saa hele Skatten beregnes efter en højere Skala. I „Kvinden og Samfundet“ [1]) illustrerede en Samtale mellem to unge Ægtefæller Forholdene. Et Par af Replikkerne lyder saaledes:

> Hun (der har tjent 750 Kr. og selv vil betale Skat af dem) til Manden, der sidder med Selvangivelsen: „Hvormeget skal jeg nu af med?“
>
> Han: „Ja, vent lidt. Du skal nu betale i Kommuneskat løseligt regnet 36 Kr.“
>
> Hun: „Og hvis jeg ikke var din Kone, boede paa den anden Side af Gaden?“
>
> Han: „Uden Baby 11 Kr. Med Baby 8 Kr.“
>
> Hun: „Jeg skal altsaa, bare fordi jeg ikke er saadan en, men en hæderlig gift Kone, blokkes for 36 Kr. af mine stakkels 736 Kr. 50 Øre paa Bogen.“
>
> De finder ud af, at hun, med Statsskatten, skal betale 58 Kr., altsaa mere end syv Gange saa meget, som hvis hun havde været en ugift Moder. „Saaledes straffes Ægteskabet her i Landet.“ Moralen af Historien var, at man burde melde sig ind i D. K. —

I 1918 skulde Grundloven af 1915 træde i Kraft, og den Tid nærmede sig altsaa, da Kvinder skulde stemme og direkte deltage i Rigsdagsarbejde. I den Anledning søgte „Kvinden og Samfundet“ at gøre op, hvad alle Kvinder burde kræve. Det skete i Form af en Serie ledende Artikler: „Hvad Haanden skriver“.

Blandt de Krav, der stilledes, var de familieretlige naturligvis i Forgrunden. Det første gik ud paa, at Lov om Formuesforholdet mellem Ægtefæller af 7. April 1899 Kap. 2 § 11 ændredes, saa at der i Stedet for „Raadigheden over Fællesboet tilkommer Manden alene“, kom til at staa „tilkommer Manden og Hustruen i Fællesskab“.

Det næste, Haanden skrev, var § 10 af D. K.'s Forslag til Lov vedrørende Ægtefællers Forældremagt over deres Børn:

> „Saalænge Forældrene lever sammen, udøver hver af dem den fulde Forældremagt over deres Børn. Opstaar der derved Uenighed mellem Forældrene, kan hver af dem forlange Spørgsmaalet afgjort ved en Voldgift af Stedets Øvrighed som Formand samt en af hver af Forældrene valgt Mand eller Kvinde.“

„Lad det være alle Kvinders Fællesmaal som Vælgere for første Gang, at den kommende Rigsdagsperiode ikke maa afsluttes, før Bestemmelsen om Faderens Overhøjhed i Forældreforhold er fjernet af Loven. Lad ingen Kan-

[1]) 1917, Nr. 13.

didat gøre sig Haab om en eneste Kvindestemme, hvis han ikke klart og tydeligt har lovet sin Støtte hertil," skrev Bladets Redaktør, Gyrithe Lemche, i den Forbindelse.

Den tredie Artikel i Serien handlede om en Ændring i Lov af 8. Juni 1912 om Indkomst- og Formueskat til Staten. § 7: „Den gifte Mand beskattes af hele sin og den med ham samlevende Hustrus Indkomst, selv om hun har Særformue," ønskedes erstattet af:

> „Naar Ægtefæller lever i Formuefællesskab, beskattes Hustruen af den Indkomst, der er erhvervet af hende ved selvstændig Virksomhed, Manden af Ægtefællernes øvrige Indkomst. Af Indkomst, der er Særeje for en Ægtefælle, betaler alene denne Skat."

Og derefter gik man videre med Krav om Ændring af Næringsloven af 29. December 1857 med Tillæg af 23. Maj 1873, saaledes at den bragtes i Overensstemmelse med Grundlovens § 81 om, at alle Indskrænkninger i den fri og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundet i det almene Vel, skal hæves ved Lov.

Disse Krav, og Kravet om, at en dansk Kvinde skulde kunne bevare sin Indfødsret, selv om hun giftede sig med en Udlænding, blev ogsaa formuleret som Interpellationer, der blev sendt til Kandidaterne ved Valgene i 1918. Af de indkomne Svar [1]) gav Flertallet Udtryk for Tilslutning, men der var naturligvis mange, der ikke svarede.

De nyvalgte kvindelige Rigsdagsmedlemmer viste ogsaa straks deres Interesse for Familieretsspørgsmaalet, idet Mathilde Malling Hauschultz under Finanslovdebatten stillede det Spørgsmaal til Justitsministeren, om Familieretskommissionens for længst færdige Udkast til Lov om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning vilde komme frem i Samlingen i Form af Forslag til Lov.

I Sverige var det blevet til Lov i 1915 og i Norge i 1918; kun Danmark lod det ligge, til Trods for, at nye Regler for Separation og Skilsmisse var haardt tiltrængt, hvilket hun anførte et uhyggeligt Bevis for [2]).

I Løbet af 1918 fuldendte Familieretskommissionerne deres Arbejde og sendte deres Forslag til en ny Ægteskabslov til Regeringerne ledsaget af udførlige Motiveringer. I „Kvinden og Samfundet" [3]) redegjorde Estrid Hein for dette nye Forslag, der behandlede Ægtefællers indbyrdes Forhold, Forældremagten og Formueforholdene. Der havde i Kommissionerne været et eenstemmigt Ønske om at lægge Ægtefællernes Ligestillethed til Grund for Loven, og dette var straks udtrykt i den første Paragraf: „Mand og Hustru

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1918, Nr. 8.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1918, Nr. 19.
[3]) „Kvinden og Samfundet" 1919, Nr. 1.

skal vise hinanden Troskab og være hinanden til Støtte. De skal i Fællesskab varetage Familiens Tarv." Dermed var det paa Forhaand givet, at Manden ikke kunde raade alene f. Eks. over, hvor Familiens Bosted og Bolig skulde være. Til Gengæld var der ogsaa blevet fuldstændig Ligestilling med Hensyn til Byrderne. Ægtefællerne var forpligtet til at forsørge hinanden.

I Modsætning til tidligere fik Hustruen nu efter Forslaget ogsaa Ret til de fornødne Pengemidler til Husholdningen og til at stifte Husholdningsgæld, som hun saa ogsaa hæftede for lige saa godt som Manden. Foruden Ret til Husholdningspenge fik hun Ret til Penge til sit personlige Behov, dog ikke fastsat til en bestemt Procent af Mandens Indtægter.

Med Hensyn til Børnene blev Ægtefællerne ligestillede. „Den mest skrigende og ægteskabsødelæggende Uretfærdighed i den nugældende Retspraksis afskaffes, og for Fremtiden henviser man uenige Ægtefæller til en Øvrighedsafgørelse, enten saaledes, at de kan faa en Afgørelse af den foreliggende Tvist eller saaledes, at Afgørelsesretten — ogsaa for Fremtiden — tillægges den ene Ægtefælle." „Af alle det gamle Systems urimelige Bestemmelser," skrev Estrid Hein, „har ingen voldt mig større Glæde at afskaffe end denne."

Paa D. K.'s Formandsmøde i Januar 1919 forelaa en Opfordring fra Københavns-Kredsen, til at Fællesstyrelsen i Forbindelse med Kredsformændene skulde søge at vække Medlemmernes Interesse for de nye Love om Ægteskabets Retsvirkninger. En god Hjælp til dette Arbejde fik man i en Pjece om Ægteskabslovgivningen, skrevet af Professor Bentzon.

I Foraaret 1919 blev Lovforslagene endelig forelagt Rigsdagen, og D. K. sendte i den Anledning en „ærbødig og taknemlig Hilsen" til Professor Bentzon, hvis „aldrig svigtende Retssans over for Kvindernes berettigede Krav" man ogsaa havde god Grund til at paaskønne. Paa et Møde den 28. Marts, afholdt af D. K. og Husmoderforeningen i København var han ogsaa straks parat med et godt Svar paa det helt utrolige Angreb paa de nye Love, som blev rettet af Magister Harald Nielsen. Denne betegnede dem som det mest revolutionære Lovforslag — naar undtages visse bolschevistiske Foreteelser — som var fremkommet i Europa. Forslagets Aand betød Afskaffelsen af Patriarkatet — en Ophævelse af alt, hvad Civilisationen paa denne Grundvold har opbygget gennem Tiderne; det vilde føre til et for Manden uantageligt Konkubinat, hans eneste Ret blev at befrugte og betale. Men det kunde jo være, at Manden under de Forhold vilde forstaa, at det er en daarlig Transaktion at gifte sig, og derved blev dette Lovforslag et Spørgsmaal om Folkets Bevarelse, da en tiltagende Barnløshed vilde være dets naturlige Følge.

At Interessen i D. K. for de ny Love var meget levende, viser „Kvinden og Samfundet", hvor det vrimler med Indlæg, Spørgsmaal og Betragtninger

om dem. Blandt Spørgsmaalene var ogsaa det, om der var Grund til at antage, at Barnefødslerne vilde synke som Følge af den nye Lovgivnig. Estrid Hein svarede, at synkende Tendens fandtes baade i Lande med gammeldags og moderne Ægteskabslovgivning. Ligeledes kom der ængstelige Spørgsmaal, om Antallet af Skilsmisser vilde stige, og om Mændene vilde lade sig skræmme bort fra Ægteskabet, saa en vis Panik var det lykkedes Harald Nielsen at skabe med sit Indlæg paa Mødet og sine Avisartikler. Fra den omfangsrige Avisdiskussion skal her kun lige nævnes en Artikel af Gyrithe Lemche i Berlingske Tidende, hvori hun sammenligner Ægteskabet i dets daværende Form med „en fraspændt Jernbanevogn, der er blevet staaende paa Skinnerne, mens langt borte Lokomotivet løber videre ned ad Banen med de øvrige Vogne".

Den fraspændte Vogn blev imidlertid stadig staaende. Rigsdagen kom ingen Vegne med Ægteskabslovene, skønt Behandlingen der var overvejende velvillig. I Folketinget havde Socialdemokratiet, det radikale Venstre og det konservative Folkeparti valgt kvindelige Ordførere, henholdsvis Helga Larsen, Elna Munch og Mathilde Malling Hauschultz, hvoraf kun den sidste havde visse ikke særlig stærke Indvendinger at gøre. Da Loven var gaaet i Udvalg, overbragte D. K.'s Formand, Fabrikinspektør Julie Arenholt, og Medlem af Fællesstyrelsen, Fuldmægtig i Justitsministeriet, Elisa Ussing den 27. November 1919 Udvalget et Andragende [1]), der udtrykte Glæde over, at Loven var forelagt, men samtidig gav Udtryk for, hvilke Ændringer man fra D. K.'s Side kunde ønske.

Det første Punkt drejede sig om det meget omstridte Spørgsmaal, hvad man skulde sætte i Stedet for den gamle Bestemmelse om, at en Mand kan tvinges til at indgaa Ægteskab med den Kvinde, han har lovet Ægteskab og besvangret. Lovforslaget nøjedes med at aabne Mulighed for økonomisk Erstatning. Fra konservativ Side havde man tænkt sig, at et saadant Forhold burde regnes lig et Ægteskab, uden at Parterne behøvede at ægtevies. Andre havde ikke villet gaa saa vidt, men tænkte sig dog, at man kunde gøre noget mere end at yde økonomisk Erstatning. D. K. foreslog i sit Andragende, at baade Moderen og Barnet skulde have Ret til at bære Barnefaderens Navn, hvis Moderen ønskede det, og ligeledes skulde Barnet have Arveret efter Faderen. Derimod tog man Afstand fra at regne Forholdet for et Ægteskab.

Desuden foreslog man, at Bestemmelsen om Ventetid for Kvinden inden nyt Ægteskab efter det forriges Ophør ved Død eller Skilsmisse skulde bortfalde.

Idet man anerkendte, at Hustruens Arbejde i Hjemmet vurderedes saaledes, at det sidestilledes med Ydelser i Penge, og gav hende Krav paa Bidrag

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1919, Nr. 21.

fra Manden ogsaa til sit personlige Brug, udtalte man derefter Ønsket om, at dette Bidrag maatte blive nærmere præciseret.

Med Hensyn til Forældremyndigheden fastholdt man D. K.'s gamle Forslag til Voldgift i Uenighedstilfælde, men indrømmede dog, at Lovforslagets Bestemmelser vilde virke paa omtrent samme Maade.

En Bestemmelse i den ny Lov gik ud paa, at hvis den ene Ægtefælles Virksomhed havde givet Overskud et Aar, saa kunde den overdrage indtil Halvdelen af Overskudet til den anden Ægtefælle uden at oprette Ægtepagt. D. K. kunde have ønsket, at der blev givet den ene Ægtefælle en vis Ret til Andel i den andens Overskud. Ligeledes kunde D. K. ønske, at det var fastsat, at naar to Ægtefæller i Fællesskab drev en Virksomhed paa en saadan Maade, at begges Arbejde var af lige Betydning, saa skulde hver have Halvdelen af Udbyttet. Man benyttede endvidere Lejligheden til at kræve gift Kvindes Adgang til Statens Husmandsbrug, et Krav, man flere Gange før havde fremført.

Det sidste Punkt drejede sig om Skatten. Det var et Fremskridt, at Ægtefællerne kunde forlange at blive sat særskilt i Skat, men den eneste retfærdige Ordning var, at man heller ikke lagde Indtægterne sammen, naar man beregnede Skatten. Dette var en af de Maader, hvorpaa man kunde lette Hjemmenes Byrder.

Den 19. Januar 1920 forelagde Folketingsudvalget sin Betænkning om Ægteskabsloven. Med Undtagelse af den konservative Overretssagfører H a r b o e, hvis Standpunkt Partifællen Mathilde Malling Hauschultz karakteriserede saaledes: „Manden er Skabningens Herre, og Kvinden et nødvendigt Onde," sluttede Udvalget sig i Hovedsagen til Lovforslaget. Dog var der en Del Ændringsforslag fra forskellige Mindretal. Behandlingen i Folketinget tog to Dage, og der blev ialt stemt om 129 Ændringsforslag, før Loven endelig blev vedtaget og kunde gaa til tredie Behandling. Et af Hovedpunkterne i Diskussionen havde drejet sig om Formen for Ægteskabsindgaaelse. Medens Familieretskommissionen havde foreslaaet valgfri borgerlig eller kirkelig Ægteforening, havde Regeringen foreslaaet tvungent borgerligt Ægteskab. Dette vakte megen Modstand blandt Konservative og nogle af Venstrepartiet. Bl. a. talte Klaus Berntsen for Valgfrihed. Med 66 Stemmer mod 52 vedtoges dog følgende Paragraf: „Ægteforening indgaas ved, at Brudefolkene samtidig møder for Giftefogeden og i 2 Vidners Nærværelse erklærer, at de vil leve sammen som Ægtemand og Ægtehustru".

Tredie Behandling fandt Sted den 14. Februar og blev ogsaa meget livlig, idet Venstremanden P i n s t r u p for ud med et voldsomt Angreb paa Loven. Den var „en giftig og bedsk Frugt af den moderne Kultur" og vilde betyde en Overrumpling af Folket (efter Familieretskommissionernes

aarelange Forhandlinger!), Forslagets Hensigt syntes „nærmest at være at skaffe golde selverhvervende Kvinder økonomisk Ligestilling med Familieforsørgere." Bestemmelsen om, at en Ægtefælle kunde kræve passende Vederlag for sit Arbejde i en fælles Bedrift kunde føre til, „at Gaardmandskonerne og Husmandskonerne kræver Timebetaling for at trække Køerne ud paa Græs og stoppe Mandens Strømper," o. s. v. Loven vedtoges med 58 Stemmer mod 17 og gik til Landstinget. Før den blev behandlet her, rettede D. K.'s Fællesstyrelse en indtrængende Henvendelse til de kvindelige Landstingsmedlemmer om at støtte Gennemførelsen af Loven.

Alt imens fortsattes Diskussionerne i Blade og Tidsskrifter. I „Gads Danske Magasin" skrev Edvard Lehmann mod den nye Lov, som „de tilfredse Hustruer slet ikke ønskede." Men, „hvad ved Mænd egentlig om tilfredse Hustruer," svarede Astrid Holten-Bechtolsheim, „mange Mænd er i dette Spørgsmaal elskeligt naive; naar de blot selv er tilfredse, og Hustruen har tilstrækkelig megen Fordringsløshed til at tie stille, saa tror de den hellige Grav velforvaret. Hvad vilde en saadan Ægtemand mon sige, hvis han engang kunde høre sin Hustrus lille Monolog over for en gammel slidt Kaabe, den Dag, da Manden glad hjemfører et sjældent Frimærke til sin Samling, der er tilvejebragt ved Sparepenge, som han ene og alene har kunnet lægge op ved sin Hustrus dygtige Økonomi?"

Første Behandling i Landstinget blev meget venligere, end man efterhaanden turde vente, og i hvert Fald værdigere i Formen, selv om der fra Venstres og konservativ Side gjordes visse Indvendinger. Socialdemokratiets Ordfører var K. K. Steincke, der bl. a. talte om „den Heksedans, der fra forskellig Side har været opført i Pressen og ogsaa uden for Pressen, i Anledning af dette Lovforslags Fremkomst, en Diskussion, der i hele sin Ensidighed og Fanatisme næsten staar Maal med Forhandlingsformen inden for de mindre lykkelige Ægteskaber." Han selv saa med største Sympati paa Lovens Forsøg paa at højne den gifte Kvindes Stilling i Ægteskabet og paa at „knække Mandfolkemoralen og Mandfolkebrutaliteten."

Loven gik derefter i Udvalg, og saa kom Ministeriet Zahles Fald og Paaskekrisen. Ægteskabsloven blev foreløbig glemt. Det var D. K., som prøvede at faa den draget frem igen ved en Henvendelse til den ny Regering, men først i November 1921 dukkede noget af den op igen, da Justitsminister Rytter i Ministeriet Neergaard fremsatte et Forslag til en Lov om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning, som var et Brudstykke af det af Familieretskommissionens udarbejdede Forslag med visse Ændringer. Hvad det tvungne borgerlige Ægteskab angaar, holdt man nu paa Kommissionens Forslag om Valgfrihed. Spørgsmaalet om, hvorvidt Mennesker med smittefarlige Kønssygdomme maatte indgaa Ægteskab, var afgjort efter D. K.'s Ønske,

saaledes at der ikke var Forbud men Oplysningspligt. Separationstiden var forlænget fra 1 Aar (i Kommissionsforslaget) til $1^1/_2$, „det er jo ikke saa lidt af en Skønssag, om man tror at befordre Ægteskabets Idé og den almindelige Moral ved at forlænge Fristen $^1/_2$ Aar," skrev Estrid Hein derom [1]).

I en Henvendelse af 7. Februar til det nedsatte Landstingsudvalg søgte D. K. at bevare Retten til Arv og Navn efter Faderen i de Tilfælde, hvor en Mand havde brudt sit Ægteskabsløfte. Den store og væsentlige Del af Ægteskabslovgivningen, som handlede om Ægteskabets Retsvirkninger, fik imidlertid Lov at ligge urørt, — „en mærkelig Behandling af det skandinaviske Samarbejde", mente Estrid Hein. Sverige havde nemlig fuldendt sin Del af Arbejdet og gennemført Ægteskabsloven. Derimod blev det for Kvinderne maaske vigtigste Spørgsmaal, nemlig Forældremyndigheden over Børnene, dog taget op samtidig med et Forslag til Lov om Umyndighed og Værgemaal. Hele det vigtige Kapitel om Forældremagten var altsaa pillet ud af Ægteskabsloven og kædet sammen med de almindelige Bestemmelser om Umyndighed og Værgemaal.

Det var noget bittert for Dansk Kvindesamfund at se Ægteskabsloven saaledes lemlæstet og Forældremyndighedsspørgsmaalet ordnet ved en særlig Lov. Var det ikke netop, hvad man for Aar tilbage havde bedt om fra D. K.'s Side, fordi man ikke mente, denne Sag kunde vente, til Familieretskommissionen blev færdig? Siden havde man kun „med blødende Hjerte" slaaet sig til Taals med Udsættelsen, fordi „hele Ægteskabsloven vilde vinde i Betydning ved at bevare dette Hovedpunkt inden for sine Rammer, der hvor det retteligt hørte hjemme."

I de fleste Henseender fulgte den nye Lov Familieretskommissionens Udkast. Dog lod man Muligheden for Øvrighedens Afgørelse af Konflikttilfælde udgaa, hvorved det blev vanskeligere eller umuligt for den økonomisk svagere stillede Ægtefælle at sætte sin Medbestemmelsesret igennem i Praksis. Mod denne Ændring protesterede D. K. i en Henvendelse af 7. Februar 1922 til Landstingsudvalget.

„Forældremyndigheden over Ægtebørnene tilkommer Forældrene i Forening," sagde Lovens § 21, men i § 6 stod der: „For mindreaarigt Ægtebarn er Faderen født Værge." Hvad var Meningen? Forklaringen kunde findes i § 45 om Værgens Beføjelse. Værgen skulde bestyre den umyndiges Formue. I formueretlig Henseende bibeholdt man altsaa Faderens Eneraadighed over Barnet. Som Motiver for dette Brud paa hele Lovgivningens afgørende Princip anførte man Faderens formentlige „Forretningskyndighed", dernæst at han var den ældste (uden at man dog gav Moderen en tilsvarende Stilling, naar hun var den ældste). Ogsaa denne Bestemmelse protesterede D. K. imod i sin Henvendelse af 7. Februar.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1921, Nr. 21 og 22.

Den eneste Trøst var, at Børn saa sjældent har selvstændig Formue, men en Plet paa Loven var og er denne Bestemmelse. Loven gik nemlig igennem i den angivne Form.

Den 30. Juni 1922 blev den endelig underskrevet, og samme Dag blev „Ægteskabsloven" i dens beklippede Skikkelse, nemlig som Lov om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning endelig færdig.

D. K. havde til det sidste søgt at faa Loven om Ægteskabets Retsvirkninger gennemført samtidig, bl. a. ved et Andragende til Regering og Rigsdag i Februar 1922 [1]), men uden Held. Muligheden for at give den gifte Kvinde Medraadigheden over Fællesboet trængte stadig efter Ministeriets Mening til en „højere Prøvelse". Fællesmødet i Maribo kunde kun udtale sin dybe Skuffelse.

Til alle Skuffelser og Vanskeligheder kom nu, at de danske Husmoderforeningers Hovedbestyrelse, opskræmt af de mange Avisartikler med Angreb paa D. K. og Ægteskabsloven, havde taget Afstand fra Kravet om retslig Ligestilling for Mand og Hustru i et noget uklart formuleret Andragende, som indsendtes til Justitsministeren [2]). Andragendet gik ud paa, at den kommende Lovgivning „især skulde tage Sigte paa de Hustruer, der ikke har Selverhverv eller Særeje," men da hele den foreslaaede Lovgivning saa godt som udelukkende tog dette Sigte, saa det ud, som om de ledende i Husmoderforeningen mere havde lyttet til Harald Nielsen, end de havde fordybet sig i Lovudkastene. Det viste sig imidlertid senere, efter en Række Indlæg i „Berlingske Tidende", at det alene var Husmoderforeningens Formand Carla Meyer, der havde Ansvaret for Andragendets Ordlyd. Den paa Foreningens Landsmøde vedtagne Resolution var i nøjeste Overensstemmelse med Dansk Kvindesamfunds Standpunkter. Den lød saaledes:

> „Vi anser den gifte Kvindes Arbejde i og for Hjemmene, saavel moralsk som økonomisk, af saa stor Værdi, at det berettiger hende til at raade over visse Midler til personligt Brug. Derfor kræver Hjemmets Kvinder for at pointere Ligevægtsforholdet mellem Mand og Hustru, at Budgettet tilrettelægges saaledes, at der tilkendes begge ensartede Beløb til personligt Brug."

Der var saaledes stadig Mulighed for et godt Samarbejde mellem de to Kvindeorganisationer, ogsaa naar det gjaldt Ægteskabslovens Gennemførelse.

Under Finanslovdebatten i Efteraaret 1922 efterlyste Elna Munch den sidste Del af Ægteskabsloven. Justitsministeren svarede hertil, at han haa-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 6.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 11.

bede, det skulde lykkes enten umiddelbart før eller umiddelbart efter Jul at komme med Forslag om det formueretlige Forhold, som saa forhaabentlig kunde gennemføres i indeværende Samling. Endvidere udtalte han, at intet vilde glæde ham mere, end om dette Lovforslag kunde blive gennemført med Tilslutning fra Kvindeorganisationernes Side, men, sagde han — formentlig med Carla Meyers Andragende i Tankerne — der er jo flere Kvindeorganisationer, og det kan ikke hjælpe kun at holde sig til en enkelt.

Der kom dog intet Lovforslag, hverken før eller umiddelbart efter Jul. *Quousque tandem!*[1]) skrev Estrid Hein, da man var naaet et Stykke ind i 1923. Nu var anden Del af Ægteskabsloven blevet behandlet af en „rekonstrueret — kvindefri — Kommission" og derefter forlød det, at Justitsministeren „ikke maatte" forelægge Kommissionens Forslag. „Jeg begynder at tro, at Udviklingen i Verden vil gøre Lovudkastet forældet, før det nogensinde naar at blive Lov." Hvem det var, som forbød Justitsministeren at forelægge Loven, var ikke godt at vide, men i en langvarig Diskussion i „Ugeskrift for Retsvæsen" mellem Professorerne Ussing og Vinding Kruse, gik den sidste voldsomt imod, at man forlod Mandens Eneraadighed over Fællesboet, og han roste sig af, at han havde forskaanet dansk Retsliv for en Lov, „der havde forløftet sig paa sin Opgave". Juristernes Hævdelse af, at det var lettere at have een at holde sig til i et Ejendomsforhold end to, spillede ejendommeligt nok en Rolle i Diskussionen, men dækkede vel i Reglen mere eller mindre bevidst over en konservativ Indstilling til Sagen.

Omsider blev dog Forslag til Lov om Ægteskabets Retsvirkninger forelagt i Landstinget den 23. November. Dansk Kvindesamfund og Husmoderforeningerne gik nu sammen om straks at udtale deres Paaskønnelse af Lovforslagets Form, der nærmest mod Forventning var omtrentlig som Familieretskommissionen oprindelig havde skabt den.

Kun paa enkelte Punkter kunde man ønske Ændringer, og da disse blev overvejet i Landstingsudvalget, endte det med, at de saa godt som allesammen blev indført i Loven. Kvindeforeningerne kunde da kun ønske sig denne gennemført saa hurtigt som muligt, og da man skulde have Valg i 1924, saa vidt muligt før dette, saa der ikke kom yderligere Forsinkelser. Det lykkedes dog ikke, men forud for Valget interpellerede man saa Kandidaterne, om de vilde arbejde for at faa Loven gennemført i den kommende Samling paa Rigsdagen.

Paa Fællesmødet paa Nyborg Strand 1924 sendtes en Opfordring til den nye Regering (Ministeriet Stauning) om at gennemføre Loven, og det blev da ogsaa Steincke, der som Justitsminister omsider førte Skuden frelst

[1]) „Hvorlænge skal dog!"

i Havn. Den 18. Marts var Loven om Ægteskabs Retsvirkninger endelig færdig.

Hvad bragte den saa Kvinderne, og hvad var gaaet over Bord under Sejladsen? Det Spørgsmaal besvaredes i „Kvinden og Samfundet“ [1]) i en Række Artikler af de mest virksomme Forkæmpere for en Reform i Ægteskabslovgivningen.

For det, som Loven bragte Kvinderne, afholdt D. K. den 24. Marts en Fest i Langelinie-Pavillonen, hvor man bl. a. sang:

„Jer, Fremsynets Kvinder og Frisindets Mænd,
vi bringer en Tak for Kampens Tider —
og Tak fra de Hjem, over Landet spredt hen,
hvis Lys som Stjerner smaa mod Mørket strider,“

og hyldede Familieretskommissionens Mænd og dens eneste Kvinde samt dem, som inden for D. K. havde gjort den største Indsats.

Det, som Loven bragte, skal ikke gentages, men det, der gik over Bord, skal nævnes, for noget af det blev D. K.'s Opgaver i den kommende Tid, ja, er det til Dels endnu. Over Bord var gaaet Hustruens Ret til at faa overladt Pengebidrag til de Hverv, hun overtager for Familien, og til Vederlag for selve sit Arbejde. Husmoderlønnen er stadig et stort og uløst Problem. Forsvundet var ogsaa gift Kvindes Adgang til at løse Næringsbevis og til at forlange sig sat særskilt i Skat. En særlig Skuffelse havde det været for Astrid Stampe Feddersen, at Loven paa eet Punkt ikke havde rettet paa Enevældens Opfattelse, at Mand og Hustru er eet — og denne ene er Manden. Der var intet gjort for at komme bort fra den Skik, der tager Navnet fra en Kvinde, naar hun gifter sig. D. K.'s Ønske om en udtrykkelig Lovbestemmelse for, at en Kvinde har Ret til at beholde sit Navn, var blevet henvist til Navneloven.

Den første Opgave, der forelaa for D. K. efter Gennemførelsen af Ægteskabsloven, var at advare mod Brugen af Lovens Bestemmelse om, at Ægtefællerne i de bestaaende Ægteskaber ved Ægtepagt kunde bestemme, at de vilde blive ved at leve under den gamle Lov. Naturligvis iværksatte Modstanderne af den nye Lovgivning en heftig Agitation Landet over for at faa Mændene til at sikre deres Eneraaden over Fællesboet, saa vidt de paa nogen Maade kunde faa deres Hustruer til at gaa med, hvilket ogsaa i mange Tilfælde lykkedes. Men lidt efter lidt blev der stille om Ægteskabsloven, og D. K. kunde gaa i Gang med de Opgaver, den havde ladet uløst.

[1]) 1925, Nr. 5.

NÆRINGSFRIHED FOR DEN GIFTE KVINDE

„Alle Indskrænkninger i den fri og lige Adgang til Erhverv, som ikke er begrundede i det almene Vel, skal hæves ved Lov."

Løfteparagraf i Grundloven (§ 81).

Ved Folketingsvalgene i 1920 fandtes blandt Dansk Kvindesamfunds Interpellationer til de opstillede Kandidater, et Punkt, der hed: „Ret til at drive selvstændig Næring for den gifte Kvinde".

I 1921 indsendte D. K. et Andragende til den af Regeringen nedsatte Kommission til Revision af Næringsloven, hvori man ansøgte om, at Bestemmelserne i Næringsloven af 1857, ifølge hvilken en gift Kvinde, som ikke er Enke, forladt, fraskilt eller frasepareret, er afskaaret fra at løse Næringsbevis og drive en Virksomhed, hvortil et saadant kræves, maatte ophæves. Endvidere paapegede man i Andragendet, at Næringsrettigheder var Særeje, og at Kvinder havde Ret til at raade over deres Særeje, saaledes at der ikke familieretligt kunde være nogen Vanskeligheder med at ophæve de forældede Særbestemmelser.

I de følgende Aar blev Resultaterne af Kommissionens Arbejde efterlyst Gang paa Gang paa D. K.'s Fællesmøder, men først i Oktober 1927 afgav Kommissionen sin Betænkning, hvori den anbefalede, at den Praksis, man i mange Aar havde fulgt med at lade en ugift Kvinde, der havde faaet Næringsbevis, beholde dette, ogsaa efter Indgaaelse af Ægteskab, blev Lov. Paa Fællesmødet 1928 omtalte Formanden i sin Beretning, at Kommissionen havde foreslaaet, at med den Ret til Selvstændighed i Erhvervslivet, som Kvinderne havde opnaaet, skulde Enkens Ret til at fortsætte Mandens Næring uden at købe Næringsbevis, bortfalde. Om dette Punkt var der fuld Enighed, „saa det var ikke af den Grund, Forslaget ikke blev til Lov i denne Samling", sluttede hun.

Loven kom først i 1931. Det blev lovfæstet, at en Kvinde kunde fortsætte med sin Næring efter sit Ægteskab, selv om Manden ogsaa havde Næringsbevis. Den næringsretlige Stilling blev herefter ifølge Lovens § 3 saaledes: „Personer, der lever i Ægteskab, kan dog kun erholde Næringsbrev i Henhold til denne Lov, for saa vidt den anden Ægtefælle ikke allerede maatte være i Besiddelse af et saadant Næringsbrev."

D. K.'s Landsformand Elisa Petersen sagde om dette paa Fællesmødet i København i 1931: „Ligestillingen eksisterer kun paa Papiret. I Praksis vil det i de fleste Tilfælde sige, at Hustruen bliver udelukket. En Kvinde, der er gift med en Haandværker, kan f. Eks. ikke løse Nærings-

bevis, — kan f. Eks. ikke med fremmed Hjælp drive en Damefrisørsalon."

Da Adgang til Erhverv er en grundlovshjemlet Ret, indsendte fire Kvindeorganisationer, nemlig Danske Kvinders Nationalraad, Danske Kvinders Erhvervsraad, „Den aabne Dør" og Dansk Kvindesamfund, i 1937 i Anledning af Forfatningskommissionens Nedsættelse et Forslag om, at der i den nye Grundlov maatte komme til at staa: „Alle Borgere, Mand som Kvinde, gift som ugift, har fri og lige Adgang til Erhverv, og Undtagelser maa kun begrundes i det almene Vel." I det af Rigsdagen vedtagne Grundlovsforslag var en saadan Bestemmelse dog ikke medtaget, men da det ikke naaede at blive godkendt af 45 % af Vælgerkorpset, blev det ikke til Lov.

GIFT KVINDES ERHVERVSRET

„Ifølge Meddelelse fra Konseilspræsidiet til de forskellige Ministerier kan der ikke stilles særlige eller andre Betingelser til Kvinder ved disses Ansættelse i Statstjeneste end dem, der stilles til Mænd, og ganske særlig ikke tillægges Ægteskabs Indgaaelse nogen som helst Virkning med Hensyn til vedkommende Kvindes Forbliven eller Ikke-Forbliven i Statens Tjeneste."

„Kvinden og Samfundet", 1914.

Næringsfriheden er kun en begrænset Del af det store Omraade, man kan kalde Erhvervsfrihed for den gifte Kvinde. I Ægteskabsloven af 1925 hedder det i § 2: „Det paahviler Mand og Hustru gennem Pengemidler, gennem Virksomhed i Hjemmet, eller paa anden Maade at bidrage til, hver efter sin Evne at skaffe Familien det Underhold, som efter Ægtefællernes Livsvilkaar maa anses for passende."

Den gifte Kvinde har altsaa ikke blot en Pligt til at forsørge sig selv, ganske som andre arbejdsdygtige Medlemmer af Samfundet, men hun har ogsaa Pligt til at bidrage til Hjemmets Opretholdelse og Familiens Underhold. Hvis Manden tjener tilstrækkeligt meget, og Hustruens Fag er Husgerning, ordnes Forholdet, som det er Tilfældet i Tusinder af Hjem i Byerne, i Reglen saaledes, at den gifte Kvinde yder sin Del alene gennem Virksomhed i Hjemmet. Paa Landet maa det dog anses for det normale, at Mand og Hustru arbejder sammen erhvervsmæssigt, enten det drejer sig om at drive en Gaard eller at passe et Roestykke. Det samme er Tilfældet i en Mængde Detailhandeler i Byerne. Hvor ingen af disse Ordninger passer, maa Mand og Hustru hver for sig søge at finde et Erhverv, og her er det, Vanskelighederne møder den gifte Kvinde. Saa længe det drejer sig om haardt og daarligt lønnet Arbejde, Vask,

Rengøring, Strygning, Syning o. lign., er der ingen Modstand at spore, men naar Kvinder med faglig Træning eller en speciel Uddannelse ønsker at fortsætte i deres Erhverv efter Ægteskabs Indgaaelse, risikerer de i mange Tilfælde Afskedigelse, og i alle Tilfælde mærker de fra visse Sider en Stemningsbølge imod sig. En Grund hertil er den store Arbejdsløshed blandt Mændene, som har faaet mindre logiske Hjerner til at skabe Slagordet „Dobbeltbeskæftigelse" om det Fænomen, at to Mennesker, som er gift med hinanden, hver har eet Erhverv. I nogen Grad har det maaske ogsaa til Hensigt at aflede Opmærksomheden fra den virkelige Dobbeltbeskæftigelse, som bestaar i, at een Mand eller, men sjældent, een Kvinde har flere lønnede Erhverv. Men Arbejdsløsheden er næppe tilstrækkelig Forklaring paa den mærkelige Uvilje mod gifte Kvinders Erhvervsarbejde. Omend halvt ubevidst spiller en nedarvet Uvilje mod, at Kvinder faar Penge udbetalt, faar Penge at raade over og dermed Mulighed for selvstændig Handlen og selvstændig Tænken, maaske ogsaa en vis Rolle.

I alle Tilfælde har Kvindebevægelsen maattet kæmpe en haard Kamp for at hævde den gifte Kvindes Erhvervsret — og ganske særligt i de senere Aar.

Paa Fællesmødet i 1930 omtalte Formanden for Dansk Kvindesamfund, Elisa Petersen, to Forhold, der viste, hvorledes selv Stat og Kommune modarbejdede Ægteskabet ved at kræve Coelibat. Til de „lukkede Kontoristklasser" søgte man unge, velkvalificerede Kvinder, der skulde være ugifte og bo i deres Forældres Hjem. Og samme Aar indførte Københavns Kommune Forbud mod, at Sygeplejersker indgik Ægteskab.

Lige efter Fællesmødet offentliggjorde Korsør Byraad et nyt Lønregulativ, hvori det hed: „Ansatte Damer, der gifter sig, skal fratræde deres Stilling," og Borgmesteren havde under Forelæggelsen i Byraadet udtalt, at det vilde være ønskeligt, om lignende Bestemmelser kunde gennemføres andre Steder. Dansk Kvindesamfunds Korsør-Kreds sendte straks en udførligt motiveret Protest til Byraadet underskrevet af Formanden Thorå Bache[1]). Foruden at pege paa, at Myndighederne burde prøve paa at „skaffe de bedst kvalificerede Personer uden Hensyn til, om disse er Mænd eller Kvinder, gifte eller ugifte", henviste man til Ægteskabsloven, og man sluttede med at sige: „Det maa ogsaa forekomme uretfærdigt, at en Mand uden Indsigelse kan have to eller flere Stillinger og tjene 20, 30 ja, 100.000 Kr., men to Ægtefæller maa ikke tilsammen have to Erhverv og tjene f. Eks. 6000 Kr."

Det lod sig imidlertid ikke gøre at ændre det vedtagne, men i en stor Artikel „Hvad er det, der sker?" i „Kvinden og Samfundet"[2]) gjorde Fuld-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1931, Nr. 16.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1931, Nr. 19.

mægtig Anna Westergaard Rede for Konsekvenserne af saadanne Regulativer, — det offentlige Arbejde vilde blive gjort til en Forsørgelsesanstalt, et filantropisk Foretagende, hvortil ikke Dygtighed og Uddannelse kvalificerede, men Arbejdsløshed og Børnerigdom; Ægteskabet vilde blive undergravet, og alt, hvad Kvindebevægelsen havde vundet, gaa tabt.

I 1932 vedtog Aarhus Byraad et Forslag fra Lønudvalget om, at Kommunen fremtidig skulde have Ret til at afskedige Kvinder, der var i Kommunens Tjeneste, naar de indgik Ægteskab. Det blev vedtaget med 17 Stemmer mod 3. Af de sidste var to Mandsstemmer. Byraadsmedlem Holst Knudsen talte stærkt imod Bestemmelserne som uretfærdige. „Jeg kan finde mig i, at man ikke fremtidig vil lade baade Mand og Hustru tjene Penge hos Kommunen, men det, man her vil lave, er at gøre Kvinderne Uret. Naar der tales om, at Kvinden først og fremmest skal ofre sig for Familien og Hjemmet, vil jeg sige, at det kan man lade hende selv om!" — „Den Tale faar De mange Kvindestemmer paa til næste Valg," sagde Lønudvalgets Formand, der iøvrigt oplyste, at naar det drejede sig „om en Dame, man satte Pris paa inden for Kommunen, foretages der naturligvis intet".

Dansk Kvindesamfunds Aarhus-Kreds indkaldte til en ekstraordinær Generalforsamling i D. K.s Hus, og efter Taler, bl. a. af Formanden, Fuldmægtig Karen Berlème-Nix, og Lærerinde Hulda Pedersen, der oplyste, at der i Kommunens Tjeneste fandtes 103 Kvinder, hvoraf fem var gifte, den ene med en arbejdsløs, vedtoges følgende Resolution:

> „Dansk Kvindesamfunds Aarhuskreds, forsamlet til ekstraordinær Generalforsamling den 13. April, protesterer som skattepligtige Borgere enstemmigt mod den i Byraadsmødet den 7. ds. vedtagne Bestemmelse angaaende de kvindelige, kommunale Funktionærer, der gifter sig, idet vi anser en saadan Bestemmelse for et Angreb paa Ægteskabet som Institution og for at være i Strid med Kvinders lovlige Ret og Adgang til Selverhverv paa lige Fod med Mænd."

Paa Fællesmødet i Fredericia samme Aar omtaltes disse Tilfælde i Formandens Beretning sammen med et Forsøg, som „Arbejdernes Sygekasse" i Vejle havde gjort, paa at faa vedtaget, at kun „mandlige Forsørgere" skulde ansættes som Funktionærer. Efter energisk Protest fra den stedlige D. K. Kreds' Formand, Lærerinde Marie Egeberg, var Ordet „mandlig" strøget.

Men gift Kvindes Erhverv var tillige sat som et særligt Punkt paa Dagsordenen, for at man kunde drøfte, hvordan den gifte Kvinde kunde udnytte den Erhvervsret, man inden for D. K. var enig om, hun skulde have, og hvordan D. K. skulde stille sig til de Angreb, som gifte Kvinder i Erhvervene sta-

dig var udsat for. Anna Westergaard indledede med et Foredrag[1]), der belyste Problemet klart fra alle Sider. Hun sluttede med at sige:

> „Arbejdet er for Kvinderne saa vel som for Mændene ikke blot det Middel, hvormed vi opretholder Livet. Arbejdet og den Glæde, Arbejdet giver, er en mægtig Livsværdi, som man ikke har Lov til at fratage noget Menneske. Hvad der sker nu, er det giftigste og farligste af alle Angreb paa Kvindebevægelsen og paa alt, hvad vi har bygget op. Vi Kvinder vil med Beklagelse mindes, at det danske Samfund i mange Byer har ladet Kvinderne undgælde for de tænkte Virkninger af en Verdenskrise, for hvilken Kvinderne ikke bærer Ansvaret."

D. K.'s Holdning blev derefter udtrykt i følgende Udtalelse fra Fællesmødet: „Ethvert Forsøg paa at udelukke Kvinder — gifte som ugifte — fra Erhverv eller hindre deres Avancement, saavel som ethvert Forslag om Særlovgivning for Kvinder vil blive mødt med den stærkeste Protest."

Et oplagt Tilfælde af Forbigaaelse af Kvinder ved Avancement var netop ved at udvikle sig i Esbjerg, hvor de kvindelige Assistenter under Kommunen blev forbigaaet ved Besættelsen af tre nyoprettede Fuldmægtigembeder. De klagede til Dansk Kvindesamfund, som protesterede overfor Kommunen, men samtidig søgte at faa iværksat en Indskriden overfor Kommunen fra højere Sted. Efter Fællesstyrelsesmødet i September gik D. K.'s Formand, Landstingsmedlem Marie Hjelmer, og Næstformanden, Esther Carstensen, Fuldmægtig Martine Bjørneboe og Overlærer Thora Pedersen til Statsminister Stauning for at anmode ham om at bruge sin Indflydelse til at dæmme op for Tilbøjeligheden til at trænge Kvinderne bort fra Erhverv og hindre dem i Avancement. Statsministeren erklærede sig enig med D. K. Det var hans Opfattelse og stemmede med hans Partis Program, at Mænd og Kvinder som ligeberettigede Borgere havde lige Adgang til Stillinger. Han lovede ved given Lejlighed at henstille til sine Partifæller at øve lige Ret mod Kvinder og Mænd.

Under Behandlingen af Spørgsmaalet om Beskæftigelsesfordeling i det Udvalg, der af Regeringen var nedsat til at behandle Arbejdsløshedsproblemet, udtalte en anden ledende Socialdemokrat, daværende Socialminister Steincke i 1932: „... Ægtefællers Dobbeltbeskæftigelse, som man fra visse Sider vil have forbudt, hvilket jeg dog personlig anser baade for principielt og praktisk uigennemførligt, i hvert Fald i Almindelighed, hvortil kommer, at Reformer i saa Henseende foruden at virke opløsende paa Ægteskabet let vil blive rettet mod Kvindernes hele Samfundsstilling og derfor maa vække dette principielt ligeberettigede Køn til Modstand."

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1932 ,Nr. 13.

Af samme Opfattelse var Trafikminister Friis-Skotte, der under en Finanslovdebat udtalte: „Jeg er en principiel Modstander af de sidste Tiders Bevægelser mod, at Mand og Hustru maa have hver sit Erhverv."

At Socialdemokratiets ledende Kvinder nærede samme Anskuelse som deres mandlige Partifæller, kan næppe undre nogen. I Begyndelsen af 1934 skrev Borgerrepræsentant Nina Andersen en Artikel i „Socialisten", hvori hun bl. a. gjorde op med den Paastand, at Afskedigelse af gifte Kvinder tjente til at lette Arbejdsløsheden. „Man afskaffer ikke Arbejdsløsheden," skrev hun, „ved at manipulere med forhaandenværende Arbejde, men kun ved at fremskaffe nyt produktivt Arbejde"[1]). Til sine Partifæller sagde hun: Nutidens Arbejdere maa lære, at „Kvindens Erhvervsarbejde kan løfte hende ud af uværdige Arbejdsforhold, formindske hendes Betydning som løntrykkende Faktor og gøre hende egnet til at staa ved Siden af Manden i Kampen for Samfundets Omdannelse og for Arbejdets Frigørelse." Der kræves Mod og Styrke for at sige noget, der er upopulært i Krisetider, men det maa alligevel siges til den arbejdshungrende Ungdom, „hvad der er reaktionært, og hvad der er i Overensstemmelse med Socialdemokratiets Principper". — „Det Mod og den Styrke maa vi kræve af de Mennesker, der er sat paa ledende Poster, de er nemlig sat der for at lede og ikke for at lade sig lede." Hun sluttede med de Ord: „Man skal gøre det, man ikke tør".

Denne Artikel i „Socialisten" blev af D. K. sendt til hvert enkelt Medlem af Byraadet i Nykøbing Falster, da dette kort efter meddelte en kvindelig Tjenestemand, at hun vilde blive afskediget, hvis hun giftede sig, og henstillede til tre gifte kvindelige Tjenestemænd at søge deres Afsked — for at afskaffe „Dobbelterhverv", som den socialdemokratiske Borgmester, der selv tillige var Landstingsmedlem, sagde. Samtidig sendtes der en kort og skarp Protest mod „at benytte lovligt Ægteskab som Afskedigelsesgrund for Kvinder. Efter vor Opfattelse strider det baade imod Grundloven og imod samtlige Partiers Programmer", udtalte D. K.[2]), og i en Artikel i „Kvinden og Samfundet" og i „Lolland-Falsters Folketidende" stemplede Anna Westergaard det skete som „ansvarsløs Kommunepolitik" og understregede Betydningen af, at Partiernes Programmer blev opfattet som Æresdokumenter, man kunde have Tillid til og ikke som „en Lap Papir". Fra et Repræsentantskabsmøde i Danske Kvinders Nationalraad, hvor 24 Foreninger var repræsenterede, og fra Foreningen „Den aabne Dør" blev der ogsaa sendt Henvendelser til Byraadet. Da endelig ogsaa den socialdemokratiske Partiledelse greb ind, maatte Byraadet opgive at iværksætte de paatænkte Afskedigelser.

[1]) Hvor lidt de gifte Kvinder i Erhvervene betød i Forhold til hele Arbejdsløshedsproblemet, paaviste Anna Westergaard i „Kvinden og Samfundet" 1933, Nr. 14.

[2]) „Kvinden og Samfundet" 1934, Nr. 3.

Men de gifte Kvinder kunde aldrig føle sig sikre. Om de stadige Angreb paa de gifte Lærerinder er skrevet i Afsnittet om Skolen. Men man prøvede ogsaa at ramme andre end selve de stats- og kommunalansatte Kvinder. I 1934 nedsattes der et Udvalg under Finansministeriet med den Opgave at undersøge, om der ved Ændringer i Tjenestemandsloven kunde skaffes Muligheder for arbejdsledige. Det kom ikke til noget særligt betydningsfuldt Resultat, men foreslog dog, at Kvinder, som var gifte med Tjenestemænd, skulde være afskaaret fra at faa Næringsbevis. Derimod fandt man det „selvfølgeligt, at en kvindelig Tjenestemands Ægtefælle enten har eller søger Erhverv", saa han skulde ikke udelukkes fra Adgangen til Næringsbevis. Regeringen var imidlertid imod denne uretfærdige Ordning, som Dansk Kvindesamfund og Danske Kvinders Erhvervsraad ogsaa protesterede imod. Den blev da heller ikke gennemført.

Paa et enkelt Omraade bundede Modstanden mod gifte Kvinders Erhverv ikke i Ønsket om at skaffe Arbejde for Mænd paa Kvinders Bekostning og heller ikke saa meget i Ønsket om at gøre Kvinderne økonomisk afhængige ved at binde dem til Arbejdet i Hjemmet. Dette Omraade var Sygeplejen. Her er Kvinderne uden Konkurrence fra Mændenes Side, men ikke uden en stærkt følelsesbetonet og traditionsbundet Indblanding i deres private Forhold fra Myndighedernes Side. Da i 1933 en Sygeplejerske paa et Statshospital spurgte, om hun maatte bo uden for Hospitalet, naar hun giftede sig, fik hun det Svar, at hvis hun giftede sig, maatte hun søge sin Afsked. Hun spurgte derefter, om det vilde gøre nogen Forskel, hvis hun blev boende paa Hospitalet efter sit Giftermaal, og fik nej. Hun spurgte endelig Ministeriet, om hun kunde afskediges paa Grund af Ægteskab, og meddelte, at hun vilde søge Sagen afgjort ved Dom, hvis Ministeriets Svar gik hende imod. Resultatet blev, at hun — i Stilhed — fik Tilladelse til at gifte sig.

Værre var det gaaet en Sygeplejerske under Københavns Kommune, da det i 1931 blev opdaget, at hun var gift. Hun passede sit Arbejde lige godt, men Borgmester Hedebol mente alligevel, han maatte prøve at finde „gamle Instrukser" frem, eller i Mangel deraf „uskrevne Love", som han nu vilde have skrevet ned. Trods Protest fra Dansk Sygeplejeraad og fra flere af de kvindelige Borgerrepræsentanter, deriblandt Karen Braae og Hedevig Matthiesen, blev det vedtaget, at der i Instruksen skulde staa: „Assistenten skal være ugift." I 1937 besluttede imidlertid en Sygeplejerske paa Bispebjerg Hospital at gifte sig og om fornødent at søge Dom for, at hun havde Lov at fortsætte den Gerning, hun havde virket i i femten Aar og ikke vilde undvære. Det gav Anledning til, at Sagen blev taget op til Behandling i Borgerrepræsentationen. Dansk Kvindesamfund sendte da sammen med Danske Kvinders Nationalraad, Danske Kvinders Erhvervsraad og „Den aabne Dør"

en Henvendelse ind, der paapegede, at eftersom 8-Timersdagen var ved at blive gennemført for Sygeplejersker, og mange af dem paa Grund af Pladsforhold blev nødt til at bo uden for Hospitalerne, saa var Forholdene nu saaledes, at de praktiske Vanskeligheder, der tidligere havde været for de Sygeplejersker, der vilde gifte sig, var ved at forsvinde. Da man principielt naturligvis under ingen Omstændigheder vilde indrømme Berettigelsen af at kræve Coelibat af Sygeplejersker, vilde man nu indtrængende henstille, at Forbudet mod Ægteskab blev ophævet. Det blev det ogsaa, men de gifte Sygeplejersker blev ikke helt ligestillede med de ugifte med Hensyn til Arbejdsvilkaar og Avancementsmuligheder.

I de senere Aar har Uviljen mod gifte Kvinders Erhverv navnlig givet sig Udslag inden for private Virksomheder og halvoffentlige Foretagender, f. Eks. Forsikringsselskaber. En enkelt Sag af principiel Betydning skal her nævnes. I 1935 afskedigede Østjydske Bryggerier en kvindelig Funktionær efter 11 Aars Tjeneste uden Pension, til Trods for at en Funktionær efter Pensionsfondens Statutter var berettiget til 25 % i Pension efter 10 Aars Tjeneste. Man henholdt sig til en Bestemmelse, hvorefter Pensionsretten kan fratages, hvis Afskedigelsen finder Sted „paa Grund af Forhold, som uden at kunne betegnes som Misligheder" dog efter Østjydske Bryggeriers Skøn burde medføre Afskedigelse. Det Forhold, som vedkommende Funktionær havde gjort sig skyldig i, var Indgaaelse af Ægteskab, og efter Bestyrelsens Skøn burde det straffes paa samme Maade som „Misligheder". End ikke sit eget Indskud til Pensionen skulde hun kunne faa tilbage. Imidlertid sagsøgte hun Bryggeriet, da det var af største Betydning for hende at faa Pensionen. Hendes Mand var nemlig arbejdsløs. Den Sagfører, der førte Sagen for Bryggeriet, hæftede sig bl. a. ved dette sidste Moment ved Sagen og hævdede, at den paagældende Funktionær ved sit Ægteskab var blevet „ringere stillet end før og derfor erfaringsmæssigt ogsaa en mindre værdifuld Medhjælper". Men først og fremmest vilde man afskedige hende, fordi hun — „forhaabentlig da — kommer ud for at afbryde Tjenesten grundet paa Barnefødsler".

Den kvindelige Funktionærs Sagfører henvendte sig til D. K. og anmodede om en Udtalelse om Sagen, og en saadan blev udarbejdet af Formanden, Landsretssagfører Edel Saunte i Forening med Formanden for Danske Kvinders Erhvervsraad, Anna Westergaard[1]). Sagen kom derefter for Vestre Landsret, som først kendte, at da Pensionsfondens Statutter ikke stemte med den nye Pensionslov, skulde selve Spørgsmaalet, nemlig om Ægteskab var et dadelværdigt Forhold fra en Funktionærs Side, som kunde medføre Pensionsfortabelse, afgøres ved Domstolene. Den 12. November 1936 faldt Dommen. Den gik ud paa, at da Sagsøgerinden ikke paa Forhaand var blevet

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1936, Nr. 4.

gjort bekendt med, at Indgaaelse af Ægteskab vilde medføre Afskedigelse med Tab af Pension, tilkendtes der hende den Pension, hun ifølge Statutterne skulde have Ret til efter 10 Aars Tjeneste (600 Kr. aarlig). Desuden skulde Bryggeriet betale Sagsomkostningerne. Det blev med andre Ord en meget daarlig Forretning at afskedige en fast, pensionsberettiget Funktionær i ung Alder uden anden Grund, end at vedkommende giftede sig.

I Tiden umiddelbart før den nye Funktionærlovs Ikrafttræden den 1. November 1938, da en hel Del Firmaer ønskede at befri sig for de Pligter, som Loven vilde paalægge dem over for de Funktionærer, der havde været ansat i en Aarrække hos dem, blev Stemningen mod gift Kvindes Erhverv benyttet som Undskyldning for Afskedigelser af mange gifte kvindelige Funktionærer. Skønt Loven ikke fastsatte noget om Løn i Tilfælde af Forsømmelser paa Grund af Graviditet og Barnefødsel, blev ogsaa dette Moment bragt ind i Forklaringerne paa de mange Afskedigelser af Kvinder. Da det forlød, at Firmaet Crome & Goldschmidt A/S havde afskediget 30 kvindelige Funktionærer, sendte D. K. det følgende Skrivelse:

> „I Anledning af, at Dansk Kvindesamfund gennem Dagspressen har bragt i Erfaring, at A/S Crome & Goldschmidt som Grundlag for en omfattende Afskedigelse af ældre Funktionærer, har anvendt som Undskyldning for denne Afskedigelse, at en Del af disse Funktionærer var gifte Kvinder, skal vi herved tillade os at nedlægge vor skarpeste Protest imod, at dette Forhold (Ægteskabet) benyttes som Grundlag for en Afskedigelse.
>
> Det er vor og vore 10.000 Medlemmers bestemte Opfattelse, at en saadan Handlemaade i højeste Grad er samfundsskadelig, en Opfattelse, som iøvrigt deles af befolkningspolitiskinteresserede Kredse — jfr. Befolkningskommissionsbetænkningerne saavel i Danmark som i Sverige.
>
> Samtidig skal vi ikke undlade at gøre opmærksom paa, at langt den største Del af Selskabets Kunder er gifte Kvinder, og ikke faa af disse Kvinder er vore Medlemmer."

En hel Del Kvinder og enkelte Mænd demonstrerede iøvrigt ved at opsige deres Konto i Stormagasinet, og Danske Kvinders Erhvervsraad benyttede Lejligheden til at indhente Erklæringer fra Københavns andre Stormagasiner om, at noget lignende ikke kunde tænkes hos dem.

For at vise Offentligheden en samlet Kvindefront i dette afgørende Spørgsmaal om Arbejdsretten arrangerede Erhvervsraadet den 22. November 1938 et storslaaet Møde i Studenterforeningen. Det fik Tilslutning fra 22 Kvindeorganisationer deriblandt D. K. Syv Kvinder fra forskellige Erhverv og Arbejdsomraader belyste Emnet fra forskellige Sider. De inter-

nationale Forhold gjorde Erhvervsraadets Formand Anna Westergaard Rede for i en Tale, der samlede sig om dette: vor Ret til Arbejde er vor Ret til Livet. Kun een mandlig Taler havde Ordet, men det var til Gengæld Landets Statsminister, Th. Stauning, der fuldt ud vedkendte sig Mødets Titel: „Kvindens Plads er i Arbejdet“ [1]):

> „I Arbejdet som i Samfundet maa der være Ligestilling,“ sagde han, „Kvinderne har samme Ret til Livet som Mænd, og derfor maa de ogsaa have Adgang til Erhverv efter Anlæg og Evner. Det gælder de Titusinder af ugifte Kvinder, og det gælder i de Tusinder af Tilfælde, hvor Forholdene ogsaa har ført den gifte Kvinde ud i Erhvervsarbejdet ... Kvinden har Ret som Menneske; hun maa ogsaa have Retten til at arbejde for sig og sin Familie. ... At drive Kvinderne bort fra Arbejdet vil betyde en Forøgelse af Arbejdsløsheden. ... Nej, Vejen er en anden. Ligelønsprincippet maa gennemføres i højere Grad, end det er sket. ... Man forstaar, at den omfattende Arbejdsløshed fremkalder Interesse for det Problem, og vi har nævnt (Husgerningstvang for unge Kvinder), men man kan ikke hidføre en Løsning i Strid med Kvindernes Ret som Mennesker og som Borgerinder i Samfundet. ... Jeg vedkender mig, at jeg anerkender Kvindens lige Ret med Manden.“

GIFT KVINDES SKAT

Samtidig med at Familieretskommissionerne arbejdede, fremkom som nævnt ved flere Lejligheder Tanken om en selvstændig Beskatning af den gifte Kvinde. Fællesmødet i Rønne 1913 drøftede „Beskatning af Familielivet“, og da der i 1915 i Rigsdagen blev behandlet et Forslag om Ændringer i den kommunale Beskatning, indsendte D. K. i Juli et udførligt motiveret Andragende til Landstingets Udvalg. I Stedet for den foreslaaede Bestemmelse i Lovens § 1 Stk. 2: „Den gifte Mand beskattes af hele sin og den med ham samlevende Hustrus Indkomst, selvom hun har Særformue,“ ønskede man, der skulde staa, at Hustruen beskattes af sin egen Indkomst, uafhængig af Manden, hvad enten hun har Særformue, eller der er Formuefællesskab i Ægteskabet.

Motiveringen var følgende:

1) Det store og stedse stigende Antal Kvinder, der før Ægteskabet er selverhvervende — maaske politisk myndige — skatteydende Borgere, maa det forekomme fornuftsstridig, at de ved deres Ægteskab stryges som selvstændige Skatteydere, og ydmygende, at de i dette Skatteforhold sidestilles med umyndige selverhvervende Børn.

[1]) „Kvinden og Samfundet“ 1938, Nr. 21.

2) a. Naar Manden alene er den skattepligtige, kan han ved at undlade at betale Skat, bevirke, at hans selverhvervende Hustru mister sin kommunale Valgret og Valgbarhed. — Der haves allerede Eksempler paa, at Mænd undlader at betale Skat for at hindre, at deres Hustruer bliver valgt ind i Kommunalraadet. — b. Under Skatteforhold, som de i ovennævnte § 1 Stk. 2 foreslaaede vil der i Tilfælde af, at Manden vægrer sig ved at betale Skat, kunne gøres Udlæg i de Hustruen tilhørende Ejendele (jvnf. Forslagets § 21, 2. Stk.) — hvilket er indlysende uretfærdigt.

3) Naar Manden betaler Skat af den samlede Indtægt, vil det ofte have den uretfærdige Følge, at Skatten bliver højere, end den vilde blive, naar Ægtefællerne betalte hver af sin Indtægt, idet den samlede Indtægt i mange Tilfælde vil komme saa højt op, at den ved Skatteligningen forhøjes med de efter Skattevedtægterne tilladte Procentbeløb. Staten — i hvis Interesse det maa være at beskytte og støtte Ægteskabs-Institutionen — kommer ved ovennævnte Skattebestemmelse let til at virke mod sin Hensigt, idet den ved fortrinsvis at beskatte Ægteskabet befordrer Samliv udenfor Ægteskab.

De Hustruer, som ikke havde nogen særlig Indkomst, maatte man foreløbig lade i Stikken, men man haabede, at Ægteskabsloven vilde give den hjemmearbejdende Hustru saadanne Vilkaar, at ogsaa hun fik en Indtægt, hun kunde beskattes selvstændigt af. Noget Resultat kom der imidlertid ikke af Henvendelsen.

Forud for Valgene i 1918 interpellerede D. K. Kandidaterne saaledes: „Vil De arbejde for, at Loven om Indkomst- og Formueskat ændres saaledes, at Hustruen fremtidig beskattes af sin egen Indkomst uafhængig af Mandens?“ Der var mange bekræftende Svar men ogsaa nogen Betænkelighed.

Da der i 1921 forestod en Revision af Skattelovene, tog man Sagen op igen. Paa Fællesmødet i Nyborg blev der fra Esbjerg-Kredsen rejst det Krav, at gifte „selverhvervende“ Kvinder maatte have Lov at blive selvstændigt beskattet. Vilhelmine Willingshøj, Slagelse, sagde hertil, at det var ikke godt at skelne mellem Hustruer med Erhverv hjemme og ude. De maatte alle have Ret til at blive sat selvstændigt i Skat. „Den i Hjemmet arbejdende Hustru kunde f. Eks. sættes i Skat af det samme, som en Tjenestepige faar.“ Det sidste vakte Protest fra Forsamlingen, men dermed havde man rørt ved det Problem, som indtil nu har gjort det umuligt at løse Spørgsmaalet. Ægteskabsloven bragte jo nemlig ikke den Reform, at den gifte hjemmearbejdende Hustru fik en bestemt Løn.

I Foraaret 1922 indsendte D. K. et langt Andragende til Folketingsudvalget angaaende Forslag til Lov om Indkomst- og Formueskat til Staten. Man bad heri om at faa Forslagets § 7 og § 8 ændrede. I den første ønskede

man, der skulde staa, at den gifte Kvinde sættes særskilt i Skat. Med Hensyn til den anden, som drejede sig om Forsørgerfradrag, ønskede man det præciseret „at Forsørgerfradrag kun tilstaas Personer, der efter gældende Lovgivning er forsørgelsespligtige over for Børn."

I Motiveringen hedder det, at D. K. ikke kan dele den Opfattelse, at

„enhver gift Mand, uanset om der er Børn i Ægteskabet eller ikke, er Forsørger.

Dansk Kvindesamfund er vel vidende om, at Fattigloven af 9. April 1891 indeholder Bestemmelser om, at Manden er pligtig til at forsørge sin Hustru; den almindelige Opfattelse af det økonomiske Forhold mellem Ægtefæller er dog næppe den, at Hustruen, der styrer det fælles Hjem og ved sit Arbejde er med til at opretholde det, er forsørget af Manden. Det moderne Retsbegreb i saa Henseende har sikkert fundet sit Udtryk i Familieretskommissionens Betænkning, hvori udtales, at det paahviler Mand og Hustru gennem Tilskud af Penge, gennem Virksomhed i Hjemmet eller paa anden Maade at bidrage, hver efter sin Evne, til at skaffe Familien det Underhold, som efter Ægtefællernes Livsvilkaar maa anses for passende.

Loven om de kommunale Valg af 1908, der tilsikrer Hustruen Valgret, naar Manden har betalt Skat til Kommunen, synes ogsaa at give samme Opfattelse af det økonomiske Forhold mellem Ægtefæller Lovhjemmel.

Dansk Kvindesamfund maa betragte det som en Undervurdering af den gifte Kvindes økonomiske Indsats i Arbejdet for Hjemmenes Opretholdelse, dersom der vedtages en Lovbestemmelse, der fastslaar, at Hustruen, hvad enten hun arbejder i eller udenfor Hjemmet, er forsørget af Manden.

Bortset fra det for Kvinden krænkende i Paragraffens Affattelse maa Dansk Kvindesamfund gøre gældende, at der ikke er nogen Grund til at give en Mand Skattelettelse, fordi han tager en Kvinde til Ægte. Begrundelsen herfor er formentlig, at det er dyrere for den gifte end for den ugifte at eksistere, idet førstnævnte maa opretholde et Hjem. Her overfor skal Dansk Kvindesamfund anføre, at ogsaa den ugifte Mand eller Kvinde i selvstændig Stilling har Krav paa og i mange Tilfælde er nødt til at have sin egen Husholdning. Naar Forslaget tilsikrer ogsaa Enkemænd, Enker, fraseparerede og fraskilte Mænd og Kvinder samme Begunstigelse som de gifte Mænd, ser Dansk Kvindesamfund heri en Indrømmelse af, at det er ligesaa dyrt for den ugifte som for den gifte at føre Hus.

Uanset, hvordan man stiller sig til Spørgsmaalet om, hvorvidt Staten bør blande sig i den enkeltes private Forhold, turde der derfor ingen Grund være til at favorisere de gifte."

Skattelovgivningen bibeholdt dog Bestemmelsen om, at „den gifte Mand beskattes af hele sin og den med ham samlevende Hustrus Indkomst" og sin Opfattelse af Familieforsørgere som „gifte Mænd og saadanne Enker og fraseparerede Mænd og Kvinder, som har egen Husstand".

Imidlertid blev Ægteskabsloven gennemført og dermed D. K.'s Syn paa Hustruens økonomiske Værdi lovfæstet, men det Forsøg, Kommissionen vedrørende Ægteskabsloven havde gjort for at faa en Bestemmelse ind i Skatteloven om, at „enhver af Ægtefællerne kan dog forlange at blive sat særskilt i Skat af sin Indkomst og Formue", havde været resultatløst ganske som D. K.'s Henvendelse. Saa stor Betydning vilde det heller ikke have faaet undtagen rent principielt, da Kommissionen havde tilføjet: „men det samlede Beløb af begges Skat maa ikke blive mindre, end om de beskattes under eet, og den herved mulig fremkommende Forøgelse af hvers Skattepligt skal fordeles forholdsmæssig mellem dem." Den Uretfærdighed, at Mennesker blev ekstra højt beskattet, fordi de levede sammen i Ægteskab, var saaledes ikke forsøgt fjernet. Hvor meget Forøgelsen kunde betyde, gav Landsretssagfører Ingeborg Hansen Eksempler paa i en Artikel i „Kvinden og Samfundet" 1926[1]) — den betød f. Eks., hvor Mand og Hustru hver tjente 5000 Kr. aarlig et Tillæg paa 148 Kr. d. v. s. en Forhøjelse paa ca. 56 %. Hun foreslog derfor, at man til Skattelovens § 7 slet og ret skulde føje en Bestemmelse om, at „Mand og Hustru kan forlange at blive sat i Skat hver for sig" (med tilsvarende Regler om Ansvaret for Skattebetalingen).

I de Kriseaar, som satte ind fra 1929, var der dog ret stille om Spørgsmaalet. Man gav stadig fra D. K.'s Side Udtryk for, at man følte, det var en Uretfærdighed saaledes at lægge en Ekstraskat paa en gift Kvindes Selverhverv, men man gjorde ikke noget særligt for at faa det ændret, da man følte, at det i vanskelige Tider gjaldt om at tage Skatten, hvor der var Skatteevne, og det var der trods alt i et Ægteskab, hvor baade Mand og Hustru havde lønnet Erhverv. „Paa Grund af deres nære Sammenslutning har Ægtefællerne utvivlsomt en større Skatteevne end to enlig boende Personer," havde Familieretskommissionen ræsonneret, og det var selvfølgelig rigtigt, for saa vidt Ægteskabet var barnløst. Kun maatte det samme Ræsonnement gælde alle samboende erhvervsarbejdende Mennesker. Ved at udvælge særlig de gifte som Skatteobjekt var der den største Chance for at ramme Mennesker med Forsørgerpligt over for Børn. Af denne Grund og af Hensyn til de øvrige Ulemper, som fulgte med denne Form for Beskatning for den gifte Kvinde, stod det altid klart for D. K., at Sagen ved given Lejlighed maatte tages op igen.

Paa Initiativ af Stenografilærerinde Stella Kornerup nedsatte D. K.

[1]) Nr. 20.

i December 1935 et Udvalg til Behandling af gift Kvindes Skat, og i 1936, da de kommunale Skattelove var til Revision, blev Interessen for Skatteproblemerne igen levende. Det ene Eksempel efter det andet paa Lovgivningens uheldige Virkninger blev fremdraget. Fra unge Ægtepar kom der Klager over, at den nygifte Mand i det først følgende Aar efter Ægteskabets Indgaaelse maatte betale ikke alene Skat af sin egen Indtægt i det foregaaende Aar men Skat af sin og sin Hustrus sammenlagte Indtægt, hvilket i Tilfælde, hvor Hustruen havde opgivet sit Udeerhverv, kunde føles aldeles katastrofalt. Skattelovgivningen virkede saaledes som en alvorlig Ægteskabshindring. Samtidig fik Finland en Lov, hvorefter den selverhvervende Hustru blev sat særskilt i Skat. I Danmarks Rigsdag kom det i Marts Maaned til en Debat om Sagen. Inger Gautier Schmit paatalte det urimelige i at beskatte Ægteskabet, som man gjorde, og tilføjede, at den Kvinde, som paa Grund af offentlige Hverv maatte holde huslig Hjælp, burde have Lov at fradrage den i Indtægtsberegningen til Skat, ganske som en Mand, der maatte holde ekstra Hjælp i Forretning eller anden Virksomhed, kunde gøre det. Fra konservativ Side udtalte Kr. Amby, at det ogsaa drejede sig om en Sambeskatning, naar en Landbokone eller en Forretningshustru ved deres Arbejde bidrog til at øge Mandens Indtægt; derfor fandt han Spørgsmaalet uløseligt. Indenrigsminister Dahlgaard fandt, at de for Statsskatten og visse Kommuners Skatteregler gældende Fradragsbestemmelser næsten løste Problemet, og desuden at det var billigere at leve som gift end som ugift. Det var rigtigt, at Fradragsreglerne bødede noget paa Uretfærdigheden der, hvor de fandtes, men D. K. haabede alligevel nu paa en virkelig Løsning af Spørgsmaalet, og Fællesmødet i Odense sendte derfor under Henvisning til tidligere Henvendelser en Anmodning til Regering og Rigsdag „om at foretage saadanne Ændringer i Skattelovgivningen, at den bliver bragt i Overensstemmelse med Princípet i den nyere Tids Forsorgs- og Ægteskabslovgivning, nemlig Mands og Kvindes fulde Ligestilling over for det offentlige i Ret og Pligt.

Det er i Modstrid med dette Princip, naar Hustruen stadig efter Ægteskabets Indgaaelse ikke er en selvstændig Skatteyder, saa meget mere som hendes kommunale Valgret og Valgbarhed derved gøres afhængig af Mandens Skattebetaling. Og det er endvidere aldeles urimeligt, at man ved at paaligne Manden Skat af Ægtefællernes samlede Indtægt opnaar højere Skat og altsaa derigennem beskatter Ægteskabet".

I Trontalen 1936 blev det bebudet, at en Kommission til Behandling af Skattespørgsmaalene vilde blive nedsat, og i den Anledning henvendte Edel Saunte sig sammen med Borgerrepræsentant Margrete Høst og Esther Carstensen til Finansministeren med en Anmodning om, at D. K. maatte

faa en Repræsentant i Kommissionen. Det fik Foreningen ikke, og den gik saa i Samarbejde med D. K. N., „Den aabne Dør" og Københavns Husmoderforening om at udarbejde et Forslag til Kommissionen.

Det blev færdigt og indsendt den 22. September 1938, men under Arbejdet havde det vist sig, at det under de nuværende Forhold ikke var muligt at finde frem til et gennemførligt Forslag vedrørende Skatteansættelse af den hjemmearbejdende Hustru. Henvendelsen lød saaledes:

„Undertegnede Organisationer tillader os herved at anmode den ærede Kommission om at tage følgende Forslag til Ændringer i Skattelovgivningen under Overvejelse, idet vi er af den Opfattelse, at disse vilde bringe Skattelovgivning i bedre Overensstemmelse med Ægteskabslovgivning og opfylde det rimelige Krav, Kvinderne kan stille om at faa Indflydelse paa Grundlaget for Beregning af den Skat, de hæfter for, og faa Mulighed for gennem Betaling af den Del af Skatten, der hviler paa dem, at frigøre sig for de til manglende Skattebetaling knyttede Virkninger:

1. Vi ønsker gerne Bestemmelserne vedrørende Selvangivelse af Indtægt og Formue ændret derhen, at Selvangivelsesblanketter, der tilsendes Ægtefæller (nu Ægtemanden), fremtidig lyder paa begge Ægtefællers Navne, og at disse for at betragtes som gyldigt udfyldt, skal være underskrevet af begge Ægtefæller.

2. Vi ønsker fremdeles, at Blanketterne kommer til at indeholde Rubrikker til lige udførlige Oplysninger angaaende begge Ægtefællers Indtægt- og Formueforhold.

3. Vi ønsker, at der aabnes Adgang til, at ogsaa gifte Kvinder selvstændigt kan betale den til deres Indtægts- og Formueforhold svarende Skat gennem Udstedelse af særlige Skattebilletter, uanset om det paa den enkelte Ægtefælle faldende Skattebeløb maatte blive beregnet i Forhold til Ægtefællernes samlede Indtægter og Formue, saaledes som det sker i Norge og Sverige, eller i Forhold til den enkelte Ægtefælles særlige Indtægt og Formue, saaledes som det sker i Finland. Vi undlader ikke at erindre om, at vi gentagne Gange har udtalt os til Fordel for det sidstnævnte System.

4. Endvidere ønsker vi Inddrivelsesreglerne ændret derhen, at de Retsvirkninger, der er hjemlet for manglende Skattebetaling (Fortabelse af kommunal Stemmeret, Tilbageholdelse af Arbejdsindtægt, Udpantning m. m.) kun skal kunne bringes til Anvendelse over for den af Ægtefællerne, der ikke maatte have betalt den paa ham (hende) hvilende Del af Skatten.

5. Vi ønsker, at alle ugifte Forsørgere m. H. t. Retten til Forsørgerfradrag — hvad enten den Forsørgede maatte være under eller over 18 Aar, — ligestilles med Enker, Enkemænd o. l.

6. Endelig ønsker vi, at Bidraget til fraskilte og fraseparerede Hustruer maa betragtes som skattepligtig Indtægt for hende, medens Manden bliver berettiget til at fradrage det faktisk betalte Bidrag i sin skattepligtige Indtægt."

GIFT KVINDES ADGANG TIL STATSHUSMANDSBRUG

I 1899 fik Danmark en Lov om Oprettelse af Husmandsbrug med Statsstøtte, men kun Mænd fik Adgang til at faa saadanne Brug. Da Loven i 1908 skulde revideres, anmodede D. K. Regering og Rigsdag om at give Kvinder Adgang under samme Vilkaar som Mænd, og det lykkedes at faa en Bestemmelse ind i Loven af 1909 om, at Kvinder kunde faa Husmandsbrug med Statsstøtte, men kun hvis de var ugifte. Siden har Foreningen bestræbt sig for at faa denne Uretfærdighed mod de gifte Kvinder, der jo yderligere meget ofte er Mødre, udryddet af Lovgivningen.

Da Husmandsloven i 1914 skulde ændres, sendte D. K. en Henvendelse til Landbrugsministeren om, at Ordet ugift maatte udgaa, men det blev alligevel staaende, og „Kvinden og Samfundet" skrev bittert om „denne urimelige og utidssvarende Bestemmelse, som hindrer en forladt Hustru i at bevare Hjemmet for Børnene og Børnene for Hjemmet og ved deres Hjælp opdyrke en Husmandslod, eller hindrer en Sømandshustru, hvis Mand ofte er paa lange Rejser og ikke til Stadighed kan sende Penge hjem, i at blive ude paa Landet, hvor hun maaske er opfødt, og ved en sund landlig Virksomhed tjene det nødvendige til sig og Børnene, i Stedet for at søge til Storbyen og ernære sig ved Syning ..."

1915 vedtoges et Forslag om Statsstøtte til Oprettelse af Husmandsbrug paa de dansk-vestindiske Øer — atter saaledes, at det kun var Mænd og ugifte Kvinder, som kunde faa dem. De gifte Negerkvinder var som deres hvide Søstre udelukkede.

I Januar 1917 fortsatte D. K. med et Andragende til Landbrugsministeren, til Folketingsudvalget og senere til Landstingsudvalget angaaende Oprettelse af Husmandsbrug. Atter bad man om at faa Ordet „ugift" strøget, og man henviste til Lovgivningens Motivering for Støtte til saadanne Brug, at den særlig skulde komme dem til gode, der ønskede at stifte Hjem og Familie. Hvorfor udelukke en Familie fra at faa et Husmandsbrug at leve af, fordi Manden ikke var kvalificeret til at drive det, naar Hustruen maaske var det? For at afværge eventuelle Misbrug foreslog man, at det skulde tilføjes, at „kun een af de samtidig i en Husstand levende Personer kan er-

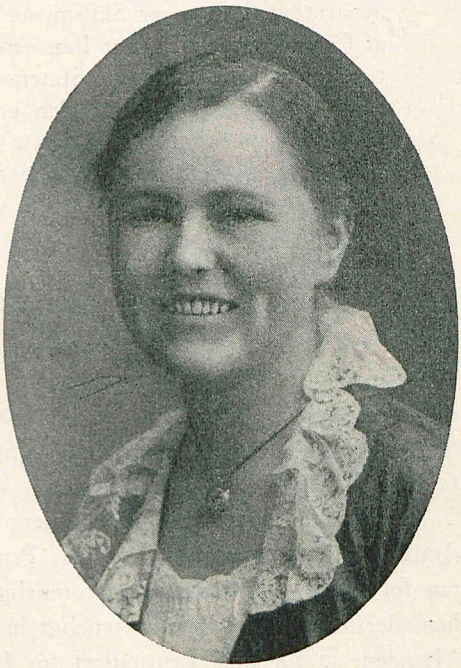
holde Husmandsbrug paa de i denne Lov indeholdte Vilkaar". Loven blev imidlertid vedtaget uden den ønskede Ændring, og D. K. rustede sig til næste Revision af Loven. Blandt D. K.'s Interpellationer forud for Valgene i 1918 var følgende: „Vil De arbejde for, at ogsaa gift Kvinde kan faa Adgang til et af Staten oprettet Husmandsbrug?" De Svar, som blev givet, var i langt de fleste Tilfælde bekræftende, og Lov af 4. Oktober 1919 satte som Betingelse for at opnaa Jord af Staten kun, at Ansøgeren skulde være „en ædruelig og hæderlig Person, som kan antages egnet til at drive et mindre Landbrug". Om Køn og ægteskabelig Stilling var der intet sagt.

FRASKILT HUSTRUS ADGANG TIL PENSION

Paa det nordiske Kvindesagsmøde i Stockholm 1937 var „Fraskilte Kvinders økonomiske Stilling" et af Punkterne paa Dagsordenen. Kvindelige Jurister fra de nordiske Lande som Sigrid Stray og Alfhild Halbo fra Norge, Ruth Stjernstedt og Eva Andén fra Sverige og Dansk Kvindesamfunds Landsformand Edel Saunte kunde alle ud fra deres Erfaring som Sagførere tale om, hvilket Problem det var for en fraskilt Kvinde at tilpasse sig økonomisk og socialt til Tilværelsen under de ændrede Forhold. Der var faktisk ved at danne sig et Proletariat af fraskilte Hustruer, sagde de, og det var klart, at der burde gøres noget, selv om det var vanskeligt at sige, hvad der kunde gøres. Bidragspligten for Manden ønskede man ikke at holde for ubetinget paa. Ægteskabet hvilede paa Mands og Hustrus Ligestilling ogsaa i økonomisk Henseende, men hvis den ene af Parterne — oftest Hustruen, men man ønskede, at Lovgivningen skulde skrive Ægtefælle, saa den ogsaa kunde gælde Manden — gennem Ægteskabet havde forringet sine erhvervsmæssige Muligheder i væsentlig Grad, var et Bidrag gennem en kortere eller længere Tid efter Skilsmissen kun rimeligt. I det store og hele var dog Spørgsmaalet om en Lovændring eller ændrede Administrationsregler for Skilsmissesager mere aktuelt for de andre nordiske Lande end for Danmark. Paa et Punkt stod derimod Danmark tilbage. Det var med Hensyn til fraskilt Hustrus Pensionsret. Her havde Norge allerede i 1921 i Lov om Statens Pensionskasse og Sverige i Loven af 1936 om Familiepension for Bestillingsmænds Efterladte faaet en Ordning, og paa dette begrænsede Omraade burde en Reform ikke være saa vanskelig at gennemføre.

Siden 1932 havde D. K. paa Foranledning af Henvendelser fra mange Sider bl. a. fra Sagførere, som havde mærket, at der her var et Hul i Lovgivningen, arbejdet med Sagen. Fællesstyrelsen havde nedsat et Udvalg be-

staaende af Overretssagfører Emilie Buchwald, Amtsraadssekretær Sigrid Ammitzbøl og Fru Esther Carstensen, og paa Fællesmødet drøftedes Sagen. Her advarede Fuldmægtig Anna Westergaard mod at røre ved Tjenestemandslovgivningen uden efter Forhandling med Tjenestemandsorganisationerne. Desuden sagde hun, at Tanken om at sætte Mandens efterladte Chancer paa Aktier mellem hans efterladte Hustruer var hende imod. Ekspeditionssekretær Fritze Teisen foreslog, at den første Hustru skulde have hele Pensionen i Stedet for den sidste; og saaledes var der nogen Tvivl, om hvad der skulde gøres, men der var dog Stemning for at lade Udvalget arbejde videre.

Emilie Buchwald.

Den 6. Januar 1933 indsendte D. K. et Andragende til Regering og Rigsdag, hvori man anmodede om, at der i Tjenestemandsloven maatte blive optaget følgende Bestemmelse:

> „saafremt Manden har været i flere Ægteskaber, skal Fordeling af Enkepension finde Sted efter Bestemmelse af Overøvrigheden paa Mandens Opholdssted ved Dødsfaldet mellem den eller de fraskilte Hustruer og den med ham ved Dødsfaldet samlevende Hustru. Denne Afgørelse kan kun ændres, hvis en af de pensionsberettigedes økonomiske Forhold undergaar en saa væsentlig Forandring, at den hidtidige Ordning maa anses for aabenbart ubillig. Den en af Parterne tillagte Andel i Pensionen kan dog ikke ved dennes Død overføres til den eller de andre pensionsberettigede."

Motiveringen var, at det virkede uretfærdigt, naar Pensionen ifølge Loven blev tillagt en Hustru, som eventuelt kun havde været gift med sin afdøde Ægtefælle i ganske faa Aar, medens hans tidligere fraskilte Ægtefælle, med hvem han muligt havde samlevet i en længere Aarrække, og som gennem Afsavnet af Pensionsbidraget i denne Tid ogsaa syntes at have et rimeligt Krav paa Pensionen, ikke kunde faa tillagt nogen saadan.

Henvendelsen fortsatte derefter:

„Man tillader sig endvidere at anmode om, at det i Forbindelse med nævnte Lovændring maa blive henstillet til Overøvrigheden, at Pensionens Fordeling bør ske saavel under Hensyntagen til det Aaremaal, hvori de respektive Ægteskaber har bestaaet, som til Parternes øvrige Forhold og til uforsørgede Børn.

Man skal pege paa, at Pensionsbyrden for Staten næppe herved vil forøges, idet det sikkert er almindeligt, at Ægtefæller, der har erholdt Separation, kun søger Skilsmisse, hvis en af dem vil giftes igen, og en af Grundene dertil er, at Pensionsretten for Hustruen bevares i Separationstiden. Endvidere vil Statens Pensionsbyrde til den længstlevende blive mindre, da Hovedreglen er, at Mandens sidste Hustru er den yngste, og nu erholder hun altsaa den fulde Pension til sin Død, medens en Del af denne antagelig vilde falde bort paa et tidligere Tidspunkt, naar den fordeles mellem hende og en — eller flere — tidligere Hustruer."

Den 6. Maj svarede Finansministeriet, at det ikke kunde fremme eller støtte den ønskede Ændring af Tjenestemandsloven, men D. K. blev ved. Fællesmødet i Sønderborg 1935 sendte en Resolution til Regering og Rigsdag med Anmodning om at faa Spørgsmaalet taget op, men fra Ministeriet fik man 25. Juli Svar med Henvisning til dets Udtalelser i Skrivelsen af 6. Maj.

Resolutionen fremkaldte yderligere et kraftigt Angreb paa D. K. i en Artikel i Skatteborgeren, skrevet af Professor Knud Berlin. Pensionsretten for Enken var i sig selv uforenelig med D. K.'s Ligeretskrav, hævdede han, derfor var det „lidet foreneligt med Kvindernes Krav om Ligeret med Mændene at forlange Pensionsret for fraskilte Kvinder, idet den bestaaende Ordning, hvorefter Enker efter mandlige Tjenestemænd oppebærer Pension, medens en saadan Ret ikke er tillagt Enkemænd efter kvindelige Tjenestemænd, er uforenelig med Ligeretssynspunkter. En konsekvent Gennemførelse af dette Synspunkt maatte føre til Enkepensionens Bortfald, og det var derfor lidet stemmende med nævnte Synspunkt, at Dansk Kvindesamfund nu krævede, at Pensionsretten for Enker udvidedes til ogsaa at omfatte fraskilte Hustruer. Den af Dansk Kvindesamfund anførte Begrundelse for den fraskilte Kvindes Pensionsret, nemlig at hun ved Skilsmissen berøves „sin Andel i den Opsparing til Pension, som hun og Manden sammen under deres Ægteskab har skabt", kunde der efter Professorens Opfattelse ikke tages Hensyn til, dels fordi det Beløb, hvormed Tjenestemanden bidrager til sin Pension, automatisk afkortes i hans Lønning og saaledes ikke er et Resultat af Mandens og Hustruens Sparsommelighed, dels fordi Beløbet afkortes i enhver Tjenestemands Lønning, hvad enten han er gift eller ej. Endelig mente Professoren, at en Gennemførelse af den fraskilte Hustrus Pensionsret vilde have

vidtrækkende økonomiske Konsekvenser, ikke mindst, fordi den Tilbageholdenhed, som paa Grund af den nuværende Pensionsordning har gjort sig gældende i Tjenestemandskredse med Hensyn til Opnaaelse af Skilsmisse, maa antages at falde bort, naar den fraskilte Hustru faar Andel i Enkepensionen. Emilie Buchwald svarede Professor Berlin med en Artikel, som blev nægtet Optagelse i „Skatteborgeren", men fremkom i „Dagens Nyheder". I „Berlingske Tidende" svarede Esther Carstensen, og der kom en livlig Debat i Bladene om Sagen. I det følgende refereres Emilie Buchwalds Synspunkter [1]):

> Det maa hævdes, at de af Professor Berlin anførte Argumenter mod at indrømme den fraskilte Hustru Adgang til Pension efter den tidligere Ægtefælle, som var Tjenestemand, ikke kan anses for afgørende. Det er vel rigtigt, at den nuværende Ordning, hvorefter den efterladte Enke, men ikke Enkemanden, har Adgang til Pension, principielt set ikke harmonerer med Kravet om fuld Ligeret for Mand og Kvinde, og en Gennemførelse af dette Princip kan derfor højst føre til, at Enkemanden stilles paa lige Fod med Enken med Hensyn til Pension, men ikke til at give den fraskilte Hustru Pensionsret. Spørgsmaalet er imidlertid, om man ikke ud fra andre Synspunkter maa naa hertil.
>
> Det faktiske Forhold i det bestaaende Samfund er jo fremdeles — og ikke mindst i Tjenestemandskredse — det, at det i det langt overvejende Antal Tilfælde er Manden, der er Familiens Forsørger, og naar derhos henses til, at Skilsmissernes Antal — ogsaa inden for Tjenestemandsstanden — er stærkt stigende, rejser det Spørgsmaal sig, om ikke samfundsmæssige Hensyn bør føre til en Ændring af Statens og Kommunens Pensionsregler i den af Dansk Kvindesamfund ønskede Retning. Det lader sig formentlig ikke benægte, at den økonomiske Stilling for en Tjenestemands Hustru forringes meget betydeligt ved Ægteskabets Ophævelse ved Skilsmisse som Følge af, at hun dermed mister Retten til Pension efter sin tidligere Ægtefælle og derfor som oftest vil være uden Midler til sit Underhold, naar han afgaar ved Døden, og Underholdsbidraget dermed bortfalder. Hun vil da som Regel være i en Alder, hvor hun ikke længere har nogen Erhvervsevne og derfor i mange Tilfælde være henvist til at lade sig underholde af det Offentlige. Allerede denne Betragtning taler stærkt for Kravet om fraskilte Hustruers Pensionsret, men hertil kommer, at heller ikke de øvrige af Professor Berlin anførte Betænkeligheder taler derimod.
>
> Den ønskede Fordeling af Enkepensionen mellem den eller de fraskilte Hustruer og den med Tjenestemanden samlevende Hustru kan saaledes ikke, som af Professoren anført, antages at medføre væsentlig

[1]) efter en Redegørelse for Spørgsmaalet, udarbejdet til Vejledning for D. K.'s Kredse.

forøgede Udgifter, idet Forholdet i mange Tilfælde vil være det, at Skilsmissen først har fundet Sted, efter at Ægteskabet har bestaaet i mange Aar, og som Regel vil blive efterfulgt af et nyt Ægteskab, hvor Hustruen er betydelig yngre end Manden, saaledes at man maa erkende, at den gældende Ordning i saadanne Tilfælde medfører en meget tyngende Pensionsbyrde, som — hvis den foreslaaede Fordeling af Enkepensionen var gennemført — vilde blive væsentligt formindsket. Kun i de Tilfælde, hvor Skilsmissen ikke efterfølges af nyt Ægteskab eller, hvor den mandlige Tjenestemand vel har indgaaet nyt Ægteskab, men Hustruen i dette er afgaaet ved Døden før ham, vil der ved Indførelse af Pensionsret for den fraskilte Hustru blive Tale om forøgede Pensionsudgifter for Stat og Kommune, men saadanne Tilfælde vil sikkert være sjældne, idet man med Hensyn til det første Tilfælde maa tage i Betragtning, at der i Reglen kun søges Skilsmisse, naar nyt Ægteskab ønskes indgaaet, og at man med Hensyn til det andet Tilfælde maa regne med, at Hustruen i det sidste indgaaede Ægteskab efter de indhøstede Erfaringer paa dette Omraade i Almindelighed vil være væsentlig yngre end Manden, saaledes at det vil være Undtagelsen, at hun ikke overlever denne. Endelig vil den af disse ret isolerede Tilfælde følgende Udgiftsforøgelse sikkert mere end opvejes af den Formindskelse af Udgifterne, der i det almindeligt forekommende Tilfælde, hvor den mandlige Tjenestemand har indgaaet nyt Ægteskab og ved sin Død efterlader sig en Enke, vil fremkomme som Følge af den ønskede Ændring af Reglerne for Enkepension.

Ved Gennemførelsen af den foreslaaede Fordeling af Enkepensionen vilde den fraskilte Hustru derhos faa en rimelig Andel i de Pensionsbidrag, som Tjenestemanden har udredet, medens Ægteskabet bestod. Kravet om Andel heri lader sig ikke afvise med den af Professor Berlin anførte Begrundelse. De af Tjenestemanden udredede Pensionsbidrag maa nemlig betragtes som en Del af hans Løn og har, medens Ægteskabet bestod, medført et vist Afsavn saavel for Manden som for Hustruen. Dette Synspunkt støttes formentlig ogsaa af Reglen i Københavns Kommunes Vedtægt om, at Tjenestemanden, der udtræder af Kommunens Tjeneste under visse Betingelser har Krav paa Tilbagebetaling af de af ham indbetalte Pensionsbidrag, samt af Bestemmelsen i Lov om Tilsyn med Pensionskasser af 11. Maj 1935 § 9, der foreskriver, at et Medlem, som udtræder af Pensionskassen uden at opnaa Ret til Pension, ikke maa udelukkes fra mindst at erholde udbetalt det Beløb, der svarer til de af ham selv til Pensionskassen indbetalte Bidrag med Hensyntagen til paaløbne Renter og afløben Forsikringsrisiko.

Denne Bestemmelse viser formentlig det rigtige Synspunkt, under hvilket de af Tjenestemændene udredede Pensionsbidrag bør ses.

I Løbet af 1936 og 1937 fortsatte D. K. sine Forhandlinger med Ministeriet om Sagen, og Fællesmødet i Løkken i 1937 fornyede Kravet om, at den fraskilte Hustrus Pensionsret maatte blive lovfæstet. Inden man naaede næste Aars Fællesmøde, var man endelig kommet et godt Skridt videre. Den nye Finansminister, Vilh. Buhl, havde Forstaaelse for Kravets Betydning, nedsatte et Udvalg til at undersøge Sagen og opfordrede D. K.'s Formand, Landsretssagfører Edel Saunte, der efter Emilie Buchwalds Død i Maj 1938 havde overtaget Arbejdet med Sagen, til at tiltræde dette Udvalg. Samtidig blev Spørgsmaalet rejst i Københavns Kommune, hvor baade Edel Saunte og flere af D. K.'s Medlemmer som Borgerrepræsentanter kunde virke for det.

Forslaget til den „ny Bestemmelse i Vedtægt for Bestyrelsen af Staden Københavns kommunale Anliggender" lød som følger:

> Naar en pensionsberettiget Tjenestemands Ægteskab opløses ved Skilsmisse, skal der i Dommen eller Bevillingen træffes Bestemmelse om, hvorvidt Hustruen skal bevare sin Ret til Enkepension. Retten til Enkepensionen kan dog kun tillægges hende, saafremt og saalænge Dommen eller Bevillingen tillægger hende Ret til Underholdsbidrag, og saafremt Skilsmissen ikke er sket efter Mandens Begæring paa Grund af Hustruens Brøde.
>
> Har Tjenestemanden indgaaet nyt Ægteskab, og er den nye Hustru efter de almindelige Regler berettiget til Enkepension, bliver Enkepensionen at dele mellem de to Hustruer i Forhold til Længden af det Tidsrum, hvori hver af dem har været gift med Tjenestemanden, dog saaledes at det evt. Tidsrum mellem de to Ægteskaber tillægges det Aaremaal, hvori den første Hustru har været gift med ham, og med den Begrænsning, at Pensionen til den fraskilte Hustru aldrig maa overstige det Underholdsbidrag, der var tillagt hende ved hendes Mands Død.
>
> Den fraskiltes Ret til Pension bortfalder, hvis hun før sin fraskilte Mands Død indtræder i nyt Ægteskab. Gifter hun sig efter sin forhenværende Ægtefælles Død, faar dette samme Virkning for Pensionen, som om det opløste Ægteskab havde bestaaet indtil Dødsfaldet.
>
> At Pensionsretten efter Mandens Død bortfalder eller suspenderes for den ene Hustrus Vedkommende ved Dødsfald eller nyt Ægteskab, er uden Betydning for den anden Hustrus Pensionsforhold.
>
> Forsaavidt Tjenestemanden maatte efterlade sig flere fraskilte Hustruer, finder tilsvarende Regler Anvendelse.
>
> De nye Bestemmelser om Enkepensionen, som er fastsat i denne Vedtægt, finder Anvendelse, selvom Ægtefællerne er separeret eller skilt før denne Vedtægts Ikrafttræden. Saafremt Manden har indgaaet nyt

Ægteskab før denne Vedtægts Ikrafttræden, og den nye Hustru efter de hidtil gældende Regler har eller ved Mandens Død vil faa Enkepension alene, beholder hun dog denne Ret.

Fællesmødet i Aalborg 1938 udtalte da sin Glæde over, at Finansministeriet havde nedsat et Udvalg og udtrykte Ønsket om, at Udvalgets Arbejde maatte blive fremmet, saa der i næste Rigsdagssamling kunde forelægges en Lov, der uanset Skilsmisse sikrede Hustruen Pension eller Andel i Pension.

Udvalget traadte sammen i Efteraaret 1938 og fik forelagt et Forslag til Tilføjelse til Lov om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning, Kapitel VI. Den havde følgende Indhold:

Separationen berører ikke Hustruens Ret til Enkepension efter offentlig eller privat Pensionsordning eller Pensionsforsikring.

Bestemmelsen om Enkepension i § ? faar tilsvarende Anvendelse, naar Manden dør efter Skilsmisse.

Har han indgaaet nyt Ægteskab, og er hans nye Hustru berettiget til Enkepension efter de almindelige Regler for vedkommende Pensionsordning eller Pensionsforsikring, bliver Enkepensionen at dele mellem de to Hustruer i Forhold til Længden af det Tidsrum, hvori hver af dem har været gift med Tjenestemanden, dog saaledes at det eventuelle Tidsrum mellem de to Ægteskaber tillægges det Aaremaal, hvori den første Hustru har været gift med ham, og med den Begrænsning, at Pensionen til den fraskilte Hustru aldrig maa overstige det Underholdsbidrag, der var tillagt hende ved Mandens Død.

Dog tilfalder Pensionen den nye Hustru udelt, hvis Ægtefællerne i det tidligere Ægteskab er skilt efter Mandens Begæring i Henhold til §§ 56—62 incl., eller hvis Skilsmissen er indtraadt efter forudgaaende Separation efter Mandens Begæring i Henhold til § 53.

Den fraskiltes Ret til Pension bortfalder, hvis hun før sin fraskilte Mands Død indtræder i nyt Ægteskab; gifter hun sig efter sin forhenværende Ægtefælles Død, faar det samme Virkning for Pensionen, som om Ægtefællerne ikke havde været skilt.

At Pensionsretten efter Mandens Død bortfalder eller suspenderes for den ene Hustrus Vedkommende ved Dødsfald eller nyt Ægteskab, er uden Betydning for den anden Hustrus Pensionsforhold. Forsaavidt Tjenestemanden maatte efterlade sig flere fraskilte Hustruer, finder tilsvarende Regler Anvendelse.

De nye Bestemmelser om Enkepension, som er fastsat i denne Lov, finder Anvendelse, selvom Ægtefællerne er separeret eller skilt før denne Lovs Ikrafttræden; saafremt Manden har indgaaet nyt Ægteskab før denne Lovs Ikrafttræden, og den nye Hustru efter de hidtil gældende Regler har eller ved Mandens Død vil faa Enkepension alene, beholder hun dog denne Ret, saaledes at den fraskilte Hustru mister Kravet paa Enkepensionen.

De nye Regler om Enkepension finder i intet Tilfælde Anvendelse, hvis Manden før denne Lovs Ikrafttræden er død eller udtraadt af Pensionsordningen (Pensionsforsikringen).

Det vil antagelig i Form af en Ændring af Forsikringslovgivningen være nødvendigt at tillægge Pensionsordningerne eventuelt Pensionsforsikringerne Ret til selv for allerede aftalte Forsikringer at kræve en forhøjet Præmie eller at nedsætte Ydelsen, svarende til den eventuelt forøgede Risiko i de nye Reglers Indførelse; en saadan Ændring maa antagelig kontrolleres af Staten under en eller anden Form.

Disse Ændringer i Vedtægter og Love, som helt og holdent skyldes D. K.'s Initiativ, synes i nær Fremtid at skulle blive gennemført, og Foreningen kan da gaa i Gang med paa andre Punkter at søge at forbedre fraskilte og forladte Hustruers Stilling.

GIFT KVINDES STATSBORGERRET

Indfødsretsforordningen af 1776 gjorde ikke Forskel paa Mand og Kvinde; det kgl. Hus forpligtede sig f. Eks. til „ikke ved Hoffet af noget Kjøn at anvende uden Personer, der ere eller regnes kan for Indfødte", og der tales om „Fruer og Jomfruer af Landets Indfødte". Forskellen kom ind med Loven af 1898 om Erhvervelse og Tab af Indfødsret. I den staar der:

§ 3. Den fremmede Kvinde, som gifter sig med en Mand, der har dansk Indfødsret, erhverver ved Ægteskab en saadan Ret.

§ 6. Dansk Indfødsret tabes endvidere af den Kvinde, som gifter sig med en Mand, som ikke har Indfødsret.

Det vilde altsaa sige, at en dansk Kvinde ved at gifte sig med en Udlænding — ganske bortset fra, om hun forlod Danmark eller ikke — mistede alle de Rettigheder, som hørte til Indfødsretten, den ubetingede Ret til at opholde sig i Landet, Ret til Forsørgelse, Adgang til Embeder, og siden 1908, henholdsvis 1915, Valgret og Valgbarhed til kommunale Raad og Rigsdagen.

Paa lignende Vis blev i de fleste andre europæiske Lande den gifte Kvindes Statsborgerret gjort afhængig af Mandens, og fra 1905 arbejdede de internationale Kvindeorganisationer paa en Ændring heraf, men det var først Verdenskrigen, der med sit Kaos i Nationalitetsspørgsmaalene gjorde Spørgsmaalet brændende aktuelt. Det kunde da gælde ikke blot at miste sin egen Statsborgerret ved et Ægteskab med en Udlænding, men at blive statsligt „hjemløs". Derfor behandledes Sagen paa internationale Kvindekongresser i Haag 1915 og Zürich 1919 med det Resultat, at man opstillede Kravet: Gift Kvinde skal have samme Ret til at bevare eller skifte sin Nationalitet som en Mand.

Saa vidtgaaende var det Andragende, som D. K., D. K. N. og Danske Kvinders Fredskæde i 1920 indsendte, ikke. Det gik kun ud paa at sikre en dansk Kvinde, at hun beholdt sin Indfødsret saa længe, hun blev boende i Danmark, at hun beholdt den under alle Omstændigheder, hvis hendes Mand var „hjemløs", at hun fik en særlig let Adgang til at generhverve den, hvis hun havde mistet den paa Grund af Ægteskab, og at Børn, som var undergivet Moderens Myndighed, fulgte hende i statsborgerretlig Henseende.

Da der i 1922 forberedtes en ny Lov om disse Forhold, skrev Professor Knud Berlin i „Nationaltidende" et Par Artikler, hvori han gik ind for de Krav, som de internationale Kvindekongresser havde fremsat. I en Artikel i „Kvinden og Samfundet" sluttede cand. jur. Ingeborg Hansen sig hertil. Samme Aar gav U. S. A. et godt Forbillede ved at gøre Statsborgerretten umistelig for den amerikanske Kvinde, som ønskede at beholde den.

I Marts 1923 indsendte da de samme tre danske Foreninger et Andragende, hvori de med Henvisning til deres tidligere Henvendelse og til den nye amerikanske Lov bad om at

1. En dansk Kvinde, som ægter en Mand, der ikke har dansk Statsborgerret, beholder sin danske Statsborgerret, medmindre hun selv ønsker at give Afkald derpaa.
2. En Kvinde, som ikke er dansk Statsborger, men ægter en dansk Statsborger, bliver ikke *af den Grund dansk Statsborger; men der gives hende Lempelser ved Erhvervelsen af dansk Statsborgerret.*
3. En gift Kvinde, hvis Mand har dansk Statsborgerret, men som selv har Statsborgerret et andet Sted, faar let Adgang til at erhverve dansk Statsborgerret.

Samme Aar vedtog den internationale Stemmeretsalliances Kongres i Rom et Udkast til en international Konvention, hvori de vigtigste Punkter var følgende:

En Kvindes Nationalitet skal ikke ændres alene paa Grund af Ægteskab eller en Forandring i hendes Ægtefælles Nationalitet under Ægteskabet.

En Kvindes Nationalitet skal ikke kunne ændres uden hendes Samtykke undtagen paa samme Betingelser, som vilde ændre en Mands Nationalitet uden hans Samtykke.

En Kvinde skal ikke miste sin Nationalitet uden paa Grund af, *at hun gifter sig med en Udlænding,* eller at hendes Ægtefælle under Ægteskab mister sin Nationalitet (Indfødsret) ved Naturalisering i et andet Land eller paa anden Maade.

En gift Kvinde skal kun miste sin Nationalitet under de samme Betingelser, som foranlediger, at en Mand mister sin Nationalitet eller

— dersom hun ved Indgaaelse af Ægteskabet eller under Ægteskabet i Henhold til Lovene i det Land, i hvilket Ægtefællen har Indfødsret, anses for at have erhvervet hans Nationalitet og afgiver en Erklæring om, at hun ønsker at overgaa til hans Nationalitet.

Erhvervelse af Nationalitet:

En udenlandsk Kvinde skal ikke blot paa Grund af sit Ægteskab opnaa Ægtefællens Nationalitet.

En Hustru skal ikke naturaliseres alene paa Grund af Mandens Naturalisation.

En gift Kvinde skal kunne opnaa Naturalisation under samme Betingelser som en gift Mand.

Der skal gives en Kvinde særlige Lempelser til Opnaaelse af Ægtefællens Nationalitet, og særlige Lempelser bør indrømmes en Mand til Opnaaelse af Hustruens Nationalitet.

Generhvervelse af Nationalitet (Indfødsret). Den gifte Kvinde, der har mistet sin Nationalitet ved Overgang til Ægtefællens, skal, naar Ægteskabet er ophævet ved Død eller Skilsmisse, have særlige Lempelser til Generhvervelse af sin egen Nationalitet, dersom hun vender tilbage til sit Fædreland.

Tab af Nationalitet ved Indgaaelse af Ægteskab. I saadanne Tilfælde, hvor en Kvinde, forinden Vedtagelse af en Lov baseret paa denne Konvention, har mistet sin Nationalitet, *enten* fordi hun har ægtet en Udlænding, *eller* fordi Ægtefællen under Ægteskabet har skiftet Nationalitet, skal hun efter Vedtagelse af en saadan Lov kunne genvinde sin Nationalitet, dersom hun afgiver en Erklæring om, at hun ønsker dette.

Erhvervelse af Nationalitet ved Giftermaal. I saadanne Tilfælde, hvor en Kvinde, forinden Vedtagelse af en Lov baseret paa denne Konvention, gennem Ægtefællens Naturalisering har opnaaet hans Nationalitet, beholder hun denne, med mindre hun afgiver en formel Erklæring om, at hun ikke ønsker det.

Beskyttelse for Kvinder uden Nationalitet. Dersom en Kvinde ifølge sit eget Lands Love mister sin Nationalitet (Indfødsret) ved Ægteskab, skal hun være berettiget til et Pas eller til Beskyttelse i Ægtefællens Stat.

Da der den 1. Februar 1924 blev forelagt Forslag til en dansk Lov, gentog Kvindeforeningerne deres Ønsker af 1923, og da de ved næste Fremsættelse af Forslaget i Efteraaret 1924 fandt, at det var blevet forringet ved, at en Paragraf, der gjorde det muligt for en indfødt Dansker at generhverve dansk Indfødsret blot ved at tage fast Ophold i Riget, var bortfaldet, henvendte de sig til Landstingsudvalget med en Gentagelse af de tidligere Henvendelser og en indtrængende Opfordring til at genoptage den forsvundne

Paragraf. At Norge og Sverige havde lignende Paragraffer i deres Lovforslag anførtes som Støtte herfor, og Udkastet til en international Konvention vedlagdes.

Ved Lov af 18. April 1925 naaede man saa vidt, at en dansk Kvinde, som gifter sig med en Udlænding, men bliver boende i Danmark, beholder sin Indfødsret. Og det bestemtes, at Kvinder, som ved Lovens Ikrafttræden havde mistet deres danske Indfødsret ved at gifte sig med en Udlænding, kunde begære at faa den tilbage, hvis de var blevet boende i Danmark. Tilsvarende Regler blev vedtaget i de andre nordiske Lande, idet man ogsaa paa dette Omraade søgte at skabe en ensartet nordisk Lovgivning.

Da den gifte Kvindes Nationalitet var et af de Problemer, som skulde behandles paa Folkeforbundets Konference for Kodificering af international Ret i Haag i 1930, bestemte det internationale Kvinderaad og den internationale Stemmeretsalliance sig til at lade nedsætte et fælles Udvalg for de to Organisationer, som sammen med de tidligere arbejdende Udvalg og Repræsentanter for de to andre store Kvindeforeninger, som beskæftigede sig med Sagen, Kvindernes internationale Fredsliga og Kvindelige Akademikere, skulde holde Møde paa samme Tid og Sted som Folkeforbundskonferencen. Blandt Deltagerne i dette Arbejde var Ingeborg Hansen. For at forberede Sagen i Danmark afholdt de tre store Kvindeorganisationer, som ogsaa tidligere havde samarbejdet om Spørgsmaalet, D. K. N., D. K. og Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed, et stort offentligt Møde, der resulterede i en Resolution med følgende Krav: „En Kvinde, enten hun er gift eller ugift, skal have samme Ret som en Mand til at beholde eller forandre sin Statsborgerret." Med denne Udtalelse haabede man at paavirke den danske Delegation til Haag, og under selve Forhandlingerne søgte Ingeborg Hansen at faa den til at gaa ind for de Standpunkter, som de internationale Kvindeorganisationer kæmpede for.

Haagkonventionen fik dog ikke det Indhold, som Kvinderne ønskede. Den søgte væsentlig at hindre, at Kvinder blev statsløse. Kvindeorganisationerne fortsatte da deres Arbejde i Genève, da Konventionen skulde behandles i Folkeforbundet. Der blev den efter Forslag fra Dame Edith Lyttleton paa Storbritanniens Vegne udsat til Forbundsforsamlingen i 1932. I Danmark henstillede Kvindeorganisationerne til Regeringen ikke at ratificere Konventionen, men mange Lande gjorde det allerede paa Forhaand, og i Folkeforbundet blev man da staaende ved den Form, Konventionen havde faaet.

For de internationale Kvindeorganisationer var det ogsaa vanskeligt at naa til fuld Enighed, men inden for Norden søgte man at komme videre. I Juni 1933 indsendte de tre tidligere nævnte danske Organisationer, nu sup-

pleret med Kvindelige Akademikere, en Henstilling til Justitsministeriet om at tage Indfødsretsloven op til Revision i Overensstemmelse med Ligestillingsprincippet. Samtidig indsendte man et Udkast til en ny Lov, udarbejdet af Henni Forchhammer og Juristerne Fritze Teisen, Ingeborg Hansen, Karen Johnsen og Edel Saunte. Paa et Møde i Stockholm i samme Maaned enedes Repræsentanter for danske, norske og svenske Kvindeorganisationer at forsøge et samlet Fremstød. I September Maaned indsendte de til deres respektive Regeringer en Opfordring til at revidere Indfødsretslovene og til at lade Kvinder, der repræsenterede Foreningernes Synspunkter, deltage i det skandinaviske Samarbejde for en Lovændring. Foreløbig skete der dog ikke noget. Derfor fornyede det nordiske Kvindesagsmøde i Stockholm i Marts 1937 Forsøget paa at vække Regeringerne til Handling. I den vedtagne Resolution henstilles det til dem, at de

> „snarest foretager Skridt til at indlede et nordisk Samarbejde med det Formaal at revidere de i Danmark, Finland, Norge og Sverige gældende Love om Statsborgerret, saaledes at Princippet om Mænds og Kvinders Ligestilling i Nationalitetshenseende bliver gennemført fuldt ud, naturligvis saaledes, at ogsaa Bestemmelserne om Børns statsborgerretslige Stilling i de Tilfælde, hvor Forældrene har forskellig Statsborgerret omarbejdes i Sammenhæng hermed — samt at der bliver givet Kvinder Lejlighed til at deltage i dette Arbejde."

Men man venter stadig paa Regeringerne.

DANSK KVINDESAMFUND OG DET HUSLIGE ERHVERV

„Vi maa have et Universitet; vi kan ikke nøjes med mindre."

Birgitte Berg Nielsen.

Dansk Kvindesamfund er og har altid været en Forening overvejende af Husmødre. Det er derfor selvfølgeligt, at husligt Arbejde og husligt Erhverv gennem hele Foreningens Historie har været Genstand for en aldrig hvilende Interesse og Omtanke. At Husmødrene, adskillige Aartier efter at D. K. var stiftet, oprettede særlige Husmoderorganisationer, der samlede sig om Husvæsensinteresser i snævrere Forstand, har ikke gjort nogen Forskel heri. Hele det store Arbejde, D. K. har gjort for at bane Vej for Kvinder i andre Erhverv, kan ogsaa ses under den Synsvinkel, at det var Husmødre, der virkede for Tilpasning til de af den industrielle Revolution skabte Ændringer i Hjemmenes Arbejdsvilkaar og Erhvervsmuligheder, derigennem, at de søgte at skabe gode Kaar for de Kvinder, hvis Arbejdskraft Hjemmene stødte fra sig. Og de gjorde det ikke blot for deres Skyld, som maatte søge nye Erhverv, men ogsaa for de tilbageblevnes Skyld. De vidste, at Værdien af deres Arbejde nu skulde maales efter Erhvervsmaalestok. Hvad Kvinder kunde tjene i andre Erhverv, blev bestemmende for, hvad huslige Kvinders Arbejde blev regnet for i rede Penge. Gode Kaar for de Kvinder, Hjemmene ikke mere kunde give lønnende Beskæftigelse, betød bedre Kaar for alle Kvinder, ogsaa de huslige. Lønninger og Arbejdsvilkaar i Industri og Handel trak Husassistentlønninger og -vilkaar i Vejret. Var Husmødrene ikke selv interesserede heri, saa maatte de dog ønske det for deres Døtres Skyld; men de af dem, som saa klarest, forstod desuden, at høj Løn til Husassistenter ogsaa betød en højere Vurdering af Husmoderens Arbejde, om hun end oftest af personlige Grunde maatte give Afkald paa at faa denne højere Vurdering udtrykt i en højere Aflønning af hendes eget Arbejde. Derfor har D. K.'s Arbejde paa det huslige Omraade væsentlig været et Arbejde for at højne det huslige Erhverv og for at faa almindelige Erhvervssynspunkter anlagt paa Husger-

ningen, saa den i alle Henseender anerkendes som et af Samfundets største og vigtigste Erhverv. Helt klar har denne Linje vel ikke altid staaet for Medlemmerne (og gør det maaske heller ikke endnu) — det viser bl. a. de gentagne Drøftelser af Tanken om at gøre Husgerning til offentligt Tvangsarbejde for alle Kvinder i en Periode af deres Liv. Men alt i alt er det næppe for meget at sige, at ingen Organisation i Danmark har gjort saa meget for det huslige Erhverv som netop Dansk Kvindesamfund.

I December 1885 holdt D. K. et offentligt Møde om Tjenestepigernes Stilling. Indlederen var Kommunelærerinde Anne Bruun, der med et varmt Hjerte for de store Piger, som hun saa gaa lige ud fra Skolen og blive Tjenestepiger, appellerede til Husmødrenes Ansvarsfølelse overfor disse purunge. Under Diskussionen talte Fru Ellen Plum om Nødvendigheden af Fagskoler for Tjenestepiger. Paa hendes Initiativ nedsattes Aaret efter det saakaldte „Kogeudvalg", der gav sig til at undersøge Muligheden af at faa Skolekøkkenundervisning indført. I 1887 forsøgte Kommunelærerinde Kirstine Frederiksen at faa Lov til at lade Pigebørn undervise i Husgerning i en Kommuneskole udenfor Skoletiden og til at lade dem forsøge sig med Madlavning der, hvor der var indført Skolebespisning; men begge Dele blev nægtet. Først 1899 indførtes Husgerning forsøgsvis i Pigeafgangsklasserne i Københavns Kommuneskoler [1]).

Paa Fællesmødet i København 1894 fremsatte Kirstine Frederiksen Forslag om Oprettelse af en Husmoderforening med det Formaal at oplære unge Piger i Husgerning i private Hjem paa Landet. Det blev dog ikke hende, men Anna Hjort, der realiserede Tanken. I 1898 stiftedes en saadan Forening, der skulde arbejde for, at unge Piger fra København kunde faa huslig Uddannelse i gode Hjem paa Landet, „i Haab om derved at skaffe Arbejderen en bedre Hustru og ham og hans Hustru derigennem et bedre Hjem". Efter eet Aars Uddannelse skulde D. K.'s Fæstekontor skaffe de unge Piger Pladser. Det første Aar sendtes 15 unge Piger ud, og Arbejdet fortsattes gennem mange Aar. I 1918—19 udarbejdede et Udvalg under Ledelse af Fru Johanne Andersen nye Planer for det. Udvalgsbetænkningen [2]) henvendte sig til Husmødre, som var villige til at tage mod Lærlinge i Husgerning, og til unge Piger, som søgte en Læreplads.

Af Læremoderen krævedes, at hun skulde undervise i daglig Madlavning og Syltning, paa Landet tillige i Pasning af Køkkenhave og Fjerkræ, desuden saa vidt muligt i Husholdningsregnskab. (For den Elev, som havde ført det bedste Husholdningsregnskab udsatte D. K. en aarlig Præmie paa 50 Kr.).

[1]) Se iøvrigt om Skolekøkkenundervisning i „D. K. og Skolen" Side 124 ff.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1919, Nr. 18.

Lærlingen skulde være villig til at deltage i alt forefaldende husligt Arbejde. Hun skulde nedskrive en Plan over Dagens og Ugens Arbejde og iøvrigt føre Dagbog over, hvad hun foretog sig. Hun skulde have en rimelig Fritid og Løn i Læretiden i Forhold til sin Dygtighed. Læretiden skulde vare eet eller to Aar. Efter dennes Afslutning skulde „Læremoderen" give hende et skriftligt Vidnesbyrd om Flid og Dygtighed. Hvis hun var tilfredsstillende, fik hun et Lærebrev udstedt af D. K. og underskrevet af Husmoderen.

Denne Betænkning udsendtes til Husholdnings-, Landbrugs- og Højskoler sammen med Spørgeskemaer til interesserede Husmødre og Elever, og Arbejdet med at bringe disse i Forbindelse med hverandre overtoges derefter af D. K.'s Hovedkontor.

Fra 1920 tog imidlertid Det kgl. Landhusholdningsselskab et lignende Arbejde op svarende til dets Uddannelse af Landvæsenselever, og efterhaanden blev D. K.'s Arbejde for at skaffe Læresteder i Husgerning opgivet. Derimod fortsatte man energisk Arbejdet for at underbygge Læretiden med almindelige Skolekundskaber i Husgerning (Skolekøkken) og for at supplere den praktiske Uddannelse i Hjemmene med en Uddannelse paa Fagskoler, Aftenskoler og Kursus. Husassistenternes Fagskole, som blev opretter i 1906, havde fra første Færd D. K.'s varme Interesse og har haft en Repræsentant for Foreningen i sit Tilsynsraad, siden den blev en selvejende Institution. Saa tidligt som 1903 henstillede D. K.'s Fællesmøde ogsaa til Staten at godkende Husholdningsskolerne, og da det var sket, virkede man for, at Tilsynet med dem maatte blive ført af en sagkyndig Kvinde (i Stedet for af en usagkyndig Mand). Iøvrigt arbejdede man især for, at der gennem Statstilskud skulde gives ubemidlede Mulighed for at besøge disse Skoler, og Gang paa Gang søgte man om Forhøjelse af de Summer, Staten ofrede paa Husholdningsskolerne. I 1930 vedtog Fællesmødet en Resolution med Krav om, at disse Skoler med Hensyn til Tilskud ligestilledes med Landbrugs- og Højskoler. Aaret efter, da dette Spørgsmaal stod paa Rigsdagens Dagsorden den 9. Januar, hændte der det bemærkelsesværdige, at Ordførerne for de fire Partier i Landstinget alle var Kvinder, alle var Medlemmer af D. K.'s Fællesstyrelse, og alle var enige om varmt at anbefale Tilskudet til Husholdningsskolerne. (De fire var Elisa Petersen, Andrea Brochmann, Fritze Teisen og Marie Hjelmer). Det blev da ogsaa gennemført.

Men Dansk Kvindesamfund har heller ikke været bange for selv at tage Undervisningen i Husgerning op. Paa Fællesmødet i Rønne 1903 vedtoges det at oprette Vandrekursus i Husgerning. Da saadanne var meget dyrere end de Kursus i Syning og Tilskæring, man samtidig planlagde, indgav man Andragende til Landbrugsministeriet om Støtte til dem. Fra 1905 opnaaedes

denne, og siden indgik Husholdningskursus i Kredsene som et fast Led i D. K.'s Arbejde. Da Statsstøtten ophørte paa Grund af Kriseaarenes Spareforanstaltninger, lykkedes det i mange Tilfælde at faa nogle af Udgifterne til D. K.'s Kursus i Husholdning dækket i Henhold til Aftenskolelovens Bestemmelser; og da der i 1938 i Rigsdagen behandledes et Lovforslag om forøget Tilskud til landbrugsfaglig Undervisning, slog D. K. sig sammen med Husholdningsorganisationerne om et Andragende, hvori en tilsvarende Støtte søgtes til husholdningsfaglig Undervisning, og der er i de senere Aar arbejdet planmæssigt af Husholdningsudvalget, bestaaende af Fru Ingrid Larsen, Hillerød, Fru Esther Carstensen og Forstander for Husassistenternes Fagskole, Alma Andersen, for at faa Kredsene til ikke alene at beskæftige sig med praktisk Husgerning, men ogsaa med Husholdningsteori.

Der blev udarbejdet og udsendt Foredrag og Studiekredsmateriale om husholdningsteoretiske Emner, og Udvalgets Medlemmer holdt en Mængde Foredrag rundt om i Landet. Alma Andersen og andre Husholdningslærerinder ledede Kursus i Husholdningsteori og vakte overordentlig stor Interesse for deres Arbejde. De mere gammeldags husholdningsinteresserede som f. Eks. Statens Tilsynsførende med Husholdningsskolerne, Karen Hessel, opfattede denne indgaaende Beskæftigelse med Husholdningsteori som en Svigten overfor Foreningens gamle Interesse for Husholdning. En senere Tid vil dog sikkert erkende, at det var D. K., som havde Ret i, at Tyngdepunktet i Husmødrenes supplerende Undervisning nu maatte lægges i det teoretiske, saa de kunde forstaa at udnytte Ernærings- og Hygiejneeksperternes mange livsvigtige Opdagelser.

Husgerning er imidlertid et af de største Erhverv. Det beskæftiger op imod en Million Kvinder, og de Forsøg, D. K. kunde gøre paa at tilrettelægge huslig Faguddannelse, maatte nødvendigvis blive en Draabe i Havet. Derfor ligger Foreningens Hovedindsats paa dette Omraade deri, at den før nogen anden Organisation har peget paa, at det var en Statsopgave at organisere Uddannelsen til dette vigtige Erhverv ganske som f. Eks. til Landbrug.

Birgitte Berg Nielsen opfordrede allerede paa Fællesmødet i 1899 D. K. til at indsende et Andragende til Staten om at oprette en Husmoderskole i Landhusholdning ved Landbohøjskolen. Ligesaa vel som Staten ofrede Tusinder paa at lære Landmændene at forstaa Næringsmidlernes Værdi for Husdyrene, burde den lære Husmødrene at værdsætte Næringsmidlernes Betydning for Menneskenes Ernæring, mente hun. Selv havde hun saa tidligt som i 1893 søgt at interessere Myndighederne for Sagen, men forgæves. Nu vedtog D. K. at støtte Sagen „af yderste Evne", Andragendet gik ind til

Landbrugsministeren og videre til Finansministeren; derfra til Rigsdagen, hvorfra det med Finansudvalgets Bifald blev sendt tilbage til Landbrugsministeren, som henlagde det. D. K.'s Fællesmøde i Aarhus 1901 havde imidlertid vedtaget en Udtalelse om, at Arbejdet for at fremme en god Husøkonomi burde støttes ved Oprettelsen af „Lærer- og Elevskoler med Husøkonomi som Læregenstand".

Ved Undersøgelser rundt i Landet foretaget gennem D. K.'s Kredse havde man underbygget Kravet. Dermed var Tanken om Husøkonomi som en Statssag, en Opgave lige saa værdig til Statsstøtte og Statsinitiativ som Landbruget, fremsat. Men at faa den realiseret skulde kræve aarelange Anstrengelser.

I de Aar, der gik, inden Birgitte Berg Nielsen kunde foretage et nyt Fremstød mod sit Maal, dukkede Tanken om huslig Uddannelse som en Statssag paa en ganske anden Maade op. Klager over Mangel paa Arbejdskraft til Landbrug og Husgerning er et stadigt tilbagevendende Fænomen i Historien, og Forsøgene paa at afhjælpe Mangelen ved Tvang i Stedet for ved Reformer, ligeledes. I en anonym Klage til den danske Konge fra 1715 tales der om, hvorledes „Bønderkarle og Piger, ja, endog umyndige Børn er under saadan Tvang" fra Godsejernes Side; og Svaret paa Spørgsmaalet om, „hvorledes det unge Mandskab ved Jordegodset kunde blive konserveret og derved mange Proprietærers Skade og Ruin forekommes", blev som bekendt Stavnsbaandet.

Hvem der først har ført Tanken om en tvangsmæssig Uddannelse af alle Kvinder i Husgerning frem her i Danmark, er vanskeligt at fastslaa. Muligvis er det Magdalene Lauridsen, Forstander for Husholdningsskolen Ankerhus i Sorø. I 1911 skrev hun en Artikel: „Kvindens Værnepligt"[1]), hvori hun talte om, hvorledes Bekymringen „over den bristende Evne og Lyst til at passe et Hjem tilbørligt, som paa saa mange Maader aabenbarede sig hos de unge Kvinder", i Udlandet havde ført til Tanken om at „kalde Kvinderne til et pligtmæssigt Værn om deres Folk", saaledes at der ved deres Uddannelse til Huslighed skabtes et „Fredsværn for Samfundet, der svarede til Mandens Krigsværn". Denne Tankegang — som vi har set ført ud i Konsekvensen i de moderne Diktaturstaters Lære om, at Kvindens egentlige Bestemmelse er at føde Børn, ganske som det er Mandens egentlige Bestemmelse at være Kriger, d. v. s. at dræbe de Børn, som Kvinden med Smerte har født — var dengang, før Verdenskrigen, pakket ind i patriotiske Betragtninger, der saa nogenlunde dækkede over de økonomiske Motiver, der ogsaa laa bagved, nemlig dels Mangelen paa billig, huslig Arbejdskraft i Tider, hvor Industrien bød relativt gode Kaar, og dels Husholdningsskolernes Ekspansionstrang.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1911, Nr. 6.

I en gnistrende harmfuld Artikel afslørede Forfatterinden Thit Jensen omgaaende det ene af disse Motiver[1]).

„Jeg har været ung Pige i Huset, mine Søstre har været det, mange unge Kvinder, jeg kender, og mange, jeg har talt flygtigt med, har været det, og alle er spredt ud over andre Felter nu. Ikke een ved jeg, der er blevet ved Husvæsenet, skønt det laa for mange af dem," skrev hun, og fortsatte:

> „En ung Pige viste mig en Dag sine Arme, de var skoldede op af daglig timelang Gulvvask med Klor, hun havde været i en Præstegaard. Hun sagde mig med taareblændede Øjne og det hvide Raseri i Sjælen: „Hun (Præstefruen) vidste, jeg var fra et dannet Hjem, og jeg vilde ikke være bekendt at løbe fra det, jeg havde paataget mig. Saa var jeg der i tre Maaneder, jeg troede ikke, jeg var sluppet levende over den Tid ..." En ung Pige kom i et socialdemokratisk Hjem, hun fik Badeværelset til Paaklædningsværelse, Spisestuesofaen til Seng og Entreen til sin Kommode. Splittet og jaget og kostet med Dagen lang ... Tusinde Pligter og ingen Fritid o. s. v. — Nu vilde Tjenestepigerne ikke mere; de gik deres Vej, men saa var der de „unge Piger i Huset"; de holdt til det en Tid uden Løn og fik for stedse Afsmag for Husvæsenet. „Saa langt er vi ude," sagde Thit Jensen. „Og derfor er det, man begynder at tale om kvindelig Værnepligt. — Det, der kunde og skulde være Kvindens naturlige Lyst og Længsel, skal den bitre Pligt nu tvinge dem til. Hvad enten de nogensinde faar Brug for det eller ej! Saa skal Samfundet til i dyre Domme at bygge Skolepaladser, hvor kvindelige Værnepligtige med Uvilje lader sig indrullere, og hvor de aldrig lærer de Tusinde smaa praktiske Kneb, hvorved der spares i en Husholdning ... Det bliver ikke i store Kaserner, man skal lære den kvindelige Ungdom at hygge i de smaa Hjem og omgaas økonomisk med smaa Midler, det skal de ældre Husmødre lære de yngre — det er deres Værnepligt."

Disse to Artikler fremkaldte naturligvis en Række Indlæg i „Kvinden og Samfundet". En Indsender ved Navn Mine Pilegaard mente, at Thit Jensen satte Sagen paa Spidsen, men kom selv til det Resultat: „Væk med de „Unge Piger", de er en Uting." — „Et godt Arbejde er sin Løn værd, og naar en faar Løn, er hun Arbejder, og det er en ærlig Sag." Ordet Tjenestepige burde afløses af Medhjælper. Det samme gik D. K.'s Formand Marie Riising-Rasmussen ind for, og hun mente, at en fastere Arbejdstid og fastere og mere Fritid vilde bidrage væsentlig til Løsningen af Problemet.

Ud fra sit varmt nationale Sindelag sympatiserede Astrid Stampe

[1]) „Unge Piger i Huset og kvindelig Værnepligt". „Kvinden og Samfundet" 1911, Nr. 7.

Feddersen med Ideen om kvindelig Værnepligt. Den vilde hjælpe til, at Kvinden følte sig som Borger i sit Fædreland, hvad hun ellers havde svært ved, naar hun hverken havde de samme Rettigheder eller Pligter i Forhold til det som Manden. Og det vilde hjælpe til at slette Klasseforskellen. Men hun var ikke enig i, at den skulde bestaa i Husgerning. Kvindens Arbejde i Hjemmet modsvarede ikke Mandens Militærtjeneste. Huslig Uddannelse var en udmærket Ting; men „tvinge Kvinderne til at søge denne Uddannelse synes det mig ikke, man kan". Naar Kvinderne ikke havde Lyst til Husgerning, skyldtes det efter hendes Mening, dels „at der af husligt Arbejde ofte lægges mere paa Kvindens Skuldre, end hun kan magte, og dels at det huslige Arbejde ikke agtes efter Fortjeneste". Derfor vilde det være uretfærdigt at gøre det til en „Værnepligt" i Stedet for at værdsætte det efter Fortjeneste. En Værnepligt for Kvinder burde derimod have militære Formaal og bestaa i Sygeplejeuddannelse, saa Kvinderne var rede, hvis Fædrelandet kom i Krig. Med et Svar herpaa fra Oversygeplejerske Cecilie Lütken, der pegede paa Røde Kors' Samariterkursus, sluttede Diskussionen.

Paa Fællesmødet i Kolding 1912 var Spørgsmaalet, hvorvidt D. K. skulde „tage Arbejdet op for Indførelse af en tvungen Uddannelse for Kvinder med det Formaal at dygtiggøre dem til en Husmoders og Moders Gerning", sat paa Dagsordenen. Det betragtedes altsaa ikke som udelukket paa Forhaand at gøre noget saadant. Indlederen Thora Knudsen viste sig at være en Tilhænger af tvungen huslig Uddannelse — „Værnepligt". Da Rigsdagen arbejdede med Spørgsmaalet om en planmæssig Undervisning for den konfirmerede Ungdom, haabede hun, Sagen kunde gennemføres i denne Forbindelse. Den tvungne Undervisning skulde vare fra det 14. til det 20. Aar. I Tilslutning hertil talte bl. a. Skolekøkkeninspektrice Eline Hansen ud fra lignende Betragtninger som Astrid Stampe Feddersen, men som Husholdningsekspert holdt hun naturligvis paa, at Emnet skulde være Husgerning. Imod talte Astrid Krüger-Eide fra Silkeborg. Hun fandt, at Tanken om en Tvangslov var et Brud med D. K.'s Fortid, og at det var

> „en reaktionær Linje: ved Tvang søge at drive Kvinderne mod en bestemt Interesse-Sfære, og samtidig vanskeliggøre og forsinke deres Uddannelse til andet Erhverv. — Men der er ogsaa en anden Tendens og af langt videre og mere skæbnesvanger Betydning: Tvangen som Princip. Skal D. K. — Emancipationens Forkæmper — være den, som viser Statsmagterne Tvangslovene som politiske Vaaben? Man ser vel den tragiske Ironi, der er fuldstændig ved, at det ikke er mod de mange eller faa Individer under visse Forhold, en saadan Tvangslov skulde rettes, men mod alle Kvinder qua Køn." [1])

[1]) Gengivet efter et Indlæg i „Kvinden og Samfundet" 1912, Nr. 20.

Saa klartseende var ikke mange i D. K., men man var forsigtig. Det blev kun vedtaget, at et Udvalg skulde nedsættes til at overveje Sagen. Og saa blev den forøvrigt drøftet vidt og bredt i Bladet. Et Foredrag af Dr. phil. Lis Jacobsen i D. K.'s Københavns-Kreds den 20. Marts 1912 — senere trykt i „Tilskueren" — bidrog ogsaa til at skabe Røre om Kvindens Forhold til Husligheden. Dr. Lis Jacobsen havde aflagt den Bekendelse, at hun ud fra sig selv vidste, at ingen Kvinde formaaede fuldtud at være Moder og samtidig Arbejder, Købmand, Forsker o. s. v. Derfor burde en ung Pige uddannes ligeligt med Henblik paa Ægteskab og Moderkald for det Tilfælde, at disse Ting skulde falde i hendes Lod og med Henblik paa Erhverv for det Tilfælde, at hun skulde forblive ugift. Det første skulde klares ved Hjælp af et halvt Aars Kursus i Barnepleje. Man maatte paa Grund af det ønskelige i en forøget Befolkningstilvækst opdrage de unge Piger til at „ville være frodige Matroner". I 1932 gentog hun i Studenterforeningen nogenlunde de samme Meninger i et Foredrag om, hvad hun kaldte „Matriarkatet" med præcis den samme Virkning paa en glemsom og sensationshungrende Offentlighed. Foredraget i 1912 har væsentlig Interesse i denne Forbindelse, fordi det gav „Kvinden og Samfundet"'s Redaktør, Esther Carstensen, Lejlighed til at sige nogle skarpe og klare Ting om det Problem, som var sat under Debat. Hun fastslog, at man maatte skelne skarpt mellem Husmoderens og Moderens Pligter.

> „Det er et Faktum, at en Kvindes Dygtighed som Husmoder ikke staar i noget som helst Forhold til Kærligheden til hendes Børn." — „Kvindens Frigørelse er ikke naaet, før hun frit kan vælge sit Arbejde, og det kan hun ikke, naar hun, fordi hun gifter sig, er tvunget til at gøre Husmoderens Arbejde og derved splittes i det, som er hendes Livsinteresse."

Om Dr. Jacobsens Foredrag sagde hun, at det ikke vilde faa mere Betydning

> „end om en stod op og talte mod Jernbanerne, fordi der var saa meget større Charme ved den Tid, da vi havde Postvogne til Befordring. Det er sikkert ikke for dristigt at sige, at Udviklingens Retning allerede er givet. Kvindernes Arbejde og Opgave i Hjemmene vil kun blive mere og mere indskrænket, ligesom Jernbanerne og Befordringsmidlerne kun vil blive hurtigere og hurtigere. Det er ikke Menneskenes Opgave at begræde de svundne Forhold, men at finde sig til Rette i de nye, vi kan faa nok at gøre dermed."

I 1913 tog Horsenskredsen Initiativ til en Protestadresse mod tvungen Undervisning i Husgerning for det Tilfældes Skyld, at Fællesstyrelsen skulde

vedtage et Forslag om en saadan. Den motiverede det med, at „kun, hvad et et voksent Menneske gør af egen fri Vilje og Tilskyndelse, bliver til virkelig Gavn for det", men udtalte sig samtidig for, at der blev givet alle Kvinder Mulighed for at lære Husgerning. For at undersøge, om det vilde være muligt at gennemføre en saadan Undervisning i Landets Sogne ved hjemlige Kræfter og udelukkende ad Frivillighedens Vej, opstillede Birgitte Berg Nielsen et Spørgeskema, som hun bad Kredsformændene svare paa. Straks mindede Magdalene Lauridsen om sin Plan om en tvungen Sogne-Husholdningsundervisning for 14—18aarige unge Piger ved Hjælp af Forskolelærerinderne, (som dertil skulde have Kursus i Husholdning. Ankerhus havde f. Eks. 1 Aars Lærerinde-Kursus).

Horsenskredsen fik Tilslutning fra 30 Kredse, men den havde svært ved at faa sin Protest frem. Den Artikel, hvori der redegjordes for Resultaterne af Henvendelsen til Kredsene, blev ikke optaget i „Kvinden og Samfundet", ej heller som lovet læst højt paa Fællesmødet. I det i 1912 nedsatte Udvalg brødes Meningerne. Flere var erklærede Tilhængere af en tvungen Uddannelse, saaledes Helene Berg, der i et meget smukt Foredrag, holdt paa det Internationale Kvinderaads Møde i Haag i Maj, havde gjort Rede for sine Synspunkter[1]). D. K.'s Formand, Marie Riising Rasmussen, der tillige var Udvalgets Formand, og hvis personlige Sympatier gik i Retning af en tvungen Uddannelse i Moderkundskab (ikke Husgerning) for alle unge Kvinder, som indgik Ægteskab, kunde kun paa Forhaand love, at hvis man gik ind for Tvang, vilde det være efter et Fællesmødes udtrykkelige Beslutning. Det Svar, som Udvalget gav Kultusministeriet, der samme Dag, som Udvalget var nedsat, bad om en Udtalelse fra D. K. om en videregaaende Undervisning for den konfirmerede Ungdom, maatte derfor blive henholdende. Man havde Sympati for Tanken og haabede, at den ogsaa vilde medføre Adgang for unge Kvinder til at sætte sig ind i en Moders og Husmoders Gerning, men vilde iøvrigt gerne have Lejlighed til senere at udtale sig bestemtere[2]).

Da man naaede frem til Fællesmødet i 1913, var Udvalget imidlertid klar over, at som Stemningen var blandt D. K.'s Medlemmer, turde de ikke tilraade en tvungen Uddannelse. Det havde derfor udarbejdet en Række Forslag om frivillig Uddannelse dels i Moderkundskab med en udførlig Plan for, hvorledes denne kunde tilrettelægges i Kredsene, — som Fællesmødet dog ikke godkendte — samt Forslag om en Henstilling til Kommunalbestyrelserne om at oprette Plejehjem for spæde Børn, fordi saadanne var tiltrængte og kunde bruges som Læreanstalter for vordende Mødre — og endvidere om en Henvendelse til de bestaaende Børnehjem om at optage Elever — begge

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1913, Nr. 14.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1913, Nr. 11.

de sidste vedtoges —, og dels i Husgerning gennem D. K.'s Læresteder for unge Piger og gennem Husholdningskursus i Skolekredse paa Landet. Det blev vedtaget af Fællesmødet, at man skulde arbejde videre med Læresteder ne, derimod afviste man Planen om Husholdningskursus paa Landet. D. K.'s Distrikter mente ikke at kunne overkomme mere — og Stemningen paa Fællesmødet viste sig at være afgjort imod tvungen Uddannelse.

En Sag, som var sat paa Dagsordenen af et menigt Medlem, Fru Ulrikke Mathiesen, i Form af et Spørgsmaal: „Vil Dansk Kvindesamfund arbejde for en normal Arbejdsdag for det unge Tyende, saaledes at det kan faa Tid til at uddannes i en Moders og Husmoders Gerning?" blev udsat.

I 1913 blev der under Landbrugsministeriet nedsat en Kommission til Revision af Landbohøjskolens Undervisningsplan, og dermed var der igen skabt en Mulighed for Gennemførelse af Birgitte Berg-Nielsens gamle Tanke. Den 16. Maj indsendte Fællesstyrelsen et Andragende om udvidet Undervisning i Husholdningslære paa Landbohøjskolen. Svaret kom i Juli og var et Afslag. Lokaleforholdene gjorde det umuligt at oprette en 6. Afdeling ved Højskolen. Derimod vilde man med Glæde i saa vidt Omfang som muligt give Kvinder Adgang til at deltage i Undervisningen i Grundvidenskaberne ved Skolen.

Man maatte saa lade Sagen hvile et Par Aar, men den 26. Februar 1917 sendtes et nyt, udførligt motiveret Andragende ind til Regering og Rigsdag.[1]) Dansk Kvindesamfund havde, sagdes der, til sine Husholdningsvandrekursus hovedsagelig brugt Lærerinder, der havde taget Eksamen i Grundvidenskaberne ved Landbohøjskolen. Siden 1900 havde Kvinder til Stadighed deltaget i denne Undervisning, og man havde Erfaring for, at den gav Husholdningslærerinderne et godt Udbytte. Derfor ønskede D. K., at en videregaaende Husholdningsuddannelse blev knyttet til Landbohøjskolen, og man mente ogsaa, dette var den billigste Ordning for Staten. I det Forslag til en Undervisningsplan,[2]) som man vedlagde, havde man taget Hensyn til, at Pladsforholdene paa Skolen var indskrænkede, men man haabede, at der senere ogsaa kunde blive Plads til praktisk Forsøgsarbejde.

Andragendet sluttede med en Understregning af Folkeernæringsproblemets Betydning:

> „Efterhaanden som Forstaaelsen heraf vaagner mere og mere, vil der fra Samfundets Side blive stillet Krav om, at Kvinders Uddannelse til huslig Virksomhed kommer til at hvile paa et lige saa videnskabeligt Grundlag som Mænds Uddannelse til Landbrugsvirksomhed, og med

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1917, Nr. 5.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1917, Nr. 9.

den stadig fremadskridende Folkeoplysning vil dette Krav vokse sig stærkere og stærkere."

Foruden til Regeringen og Rigsdagsmedlemmerne sendte D. K. Andragendet til samtlige Landets Husholdningsforeninger, og det vakte betydelig Opsigt. En mandlig Journalist henvendte sig til D. K.'s Kontor med Spørgsmaal, om Foreningen var ved sine „fulde fem", siden den vilde, at Kvinder skulde studere Fladorne og Krebsdyr for at kunne lave Mad. Efter at være blevet sat nærmere ind i Planerne skal han have udbrudt: „Men dette er jo en Kongstanke".

Den 19. April havde en Deputation fra D. K. en Samtale med Landbrugsminister Kr. Pedersen, som gav Tanken sin Tilslutning uden at binde sig til en bestemt Løsning, og det viste sig efterhaanden, at hverken Landbohøjskolen eller Landbrugsministeriet ønskede Sagen ordnet paa den af D. K. foreslaaede Maade. Samtidig mødte baade „Pædagogisk Forening for Husholdnings- og Skolekøkkenlærerinder" og „Foreningen af Husholdningslærerinder og -Lærere" op med Krav om en ensartet ordnet Uddannelse af Husholdningslærerinder. D. K. henvendte sig derfor paa ny til Regeringen, dennegang i et Andragende til Undervisningsministeriet (af 31. Oktober 1917), hvori man bad om, at en Kommission maatte blive nedsat til Behandling af hele Spørgsmaalet, og at D. K. maatte blive repræsenteret i Kommissionen paa den Maade, at Foreningen fik Lov at udpege Repræsentanterne for „de praktiske kvindesagsinteresserede Husmødre", som burde have et Ord med at sige.

De mange store offentlige Bespisningsanstalter, som var opstaaet under Krigen — Folkekøkkenerne og andre —, gjorde det særlig indlysende, at der var Brug for Kvinder med en mere omfattende teoretisk og praktisk Uddannelse end den, som krævedes for at lede et almindeligt Hjem. „Kvinden og Samfundet" bragte i Løbet af 1917 en hel Række Artikler om saadanne Foretagender, og D. K. søgte gennem Samarbejde med Lederen af Universitetets hygiejniske Institut, Professor Erlandsen, at faa sagkyndig Belysning af Husholdningsledernes Betydning for den offentlige Økonomi og Folkesundheden.

Ved Valgene i Foraaret 1918 — de første Valg til Rigsdagen, som Kvinder deltog i — lød en af D. K.'s Interpellationer til Kandidaterne saaledes: „Vil De arbejde for, at Staten giver Husholdningsfaget en med andre Fag sideordnet Stilling ved at oprette en Husholdningshøjskole i København, hvor de Lærerkræfter, der skal undervise Landets vordende Husmødre, faar en betryggende, med en Statseksamen afsluttende Uddannelse?"

De Svar, som man modtog, var overvejende bekræftende for alle Partiernes Vedkommende. Den 11. Juni nedsattes Kommissionen. Dens Formand

blev Borgerrepræsentant, Haandgerningsinspektrice Johanne Blom. D. K.'s Repræsentant blev Medlem af Fællesstyrelsen, Fru Johanne Andersen fra Mosegaard paa Fyn.[1])

Kommissionen gik grundigt til Værks og afgav først Betænkning i Slutningen af 1920. I Mellemtiden beskæftigede D. K. sig baade med Hushjælpproblemet og Husholdningsuddannelsesproblemet. I en bemærkelsesværdig Artikel af Elna Hansen i „Kvinden og Samfundet" gives der Udtryk for en Opfattelse af Husgerning som Fag, der ikke blot var langt forud for sin Tid, men ogsaa er forud for vor, for saa vidt som vi vel nu trods al Reaktion tør spaa, at Fremtiden tilhører de Tanker, som dengang blev fremført. „En Omlægning af det huslige Arbejde" hedder Artiklen. „Husgerning maa helt og fuldt ud være et Fag, her nytter ikke noget Lapperi," siger den.

> „et Fag, der kræver en solid Uddannelse, og som kan sikre den, der vælger denne Gerning, en Mulighed for at skabe sig en selvstændig Livsstilling. Der er vel ikke en Virksomhed, der har saa mange Fuskere som Husgerning. At lære Husgerning var i tidligere Dage ensbetydende med en Uddannelse i den højere Kogekunst, ofte en mere forfinet Madlavning, end vedkommende senere fik praktisk Anvendelse for. Nu har man mere Forstaaelsen af, at huslig Uddannelse er en Tilegnelse af mangeartede Færdigheder og Kundskaber. — Men der kan selvfølgelig ikke være Tale om at give alle unge Piger en faglig huslig Uddannelse, det vilde hæmme deres Udvikling paa andre Omraader for meget ... hverken de eller Samfundet kan være tjent med, om de eensidigt blev presset i samme huslige Form."

For dem, der vil have Husgerning som Erhverv, maa der

> „en virkelig Læretid til under en faguddannet Mester — om man vil, en Husgerningsmester. En saadan Mesters Opgave skulde ikke alene være at oplære Elever. Nej, denne maatte ogsaa kunne paatage sig at lede og udføre Arbejdet i Hjemmene og for Hjemmene, som Forholdene krævede det: Madlavning, Vask, Rengøring, Syge-, Barselpleje, Syning m. m. Ønsker man et eller andet Arbejde udført, henvender man sig til en Mester, ligesom til en Malermester, naar man vil have sin Lejlighed malet ..." „Ved en saadan Ordning opnaaede man, at Arbejdets Udførelse blev lagt i kyndige og uddannede Lederes Hænder, at den Gnidningsmodstand, der nu er mellem Husmoder og Hjælper, ophørte, at det blev muligt at indføre faste Arbejdstider for husligt Arbejde, og endelig, at Husgerning blev en virkelig Livsstilling, vel anset og vel lønnet som andet Arbejde." [2])

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1918, Nr. 14.
[2]) „Kvinden og Samfundet" Nr. 16—19.

I en ledende Artikel i 1920 skrev Redaktør Anna Koch Schiøler i samme Retning og brugte Ordet „kollektiv", der siden er blevet et Slagord i den Forbindelse. „Lad det huslige Arbejde", skrev hun

> „blive et Levebrød, som frister, fordi det fører til noget, og fordi man sikres en Uddannelse, der regnes for god mellem andre Uddannelser, saa vil nogle af Vanskelighederne ved dette Spørgsmaal være løst; at vi saa maa finde paa kollektive Udveje for dem, der ikke har Raad til Hjælp, det er en anden Sag."

Anna Koch Schiøler.
Fot. Holt og Madsen.

Paa Fællesmødet i Vejen i Juli 1920 holdt Birgitte Berg Nielsen et stort anlagt Foredrag om „Kvindesag og Husgerning".[1]) Grundtanken var, at Husgerning maatte gøres til et Erhverv, som Kvinder trygt kunde vælge, og derfor maatte man have en Fagundervisning med afsluttende Fagprøve i Husgerning og andre praktiske Fag, og en bestemt Arbejdstid for Husgerning som for Arbejde i andre Erhverv. Men iøvrigt indeholdt det en udtømmende Oversigt over, hvorledes Husgerningsundervisningen kunde indrettes fra Barneskolen til Universitetet.

> „Ethvert Barn bør lære at lave Mad, gøre et Køkken og et Værelse rent, vaske sit Tøj og sy sine daglige Klæder. Det er nødvendigt, at disse Arbejder bliver gjort, og da ingen kan stole paa til enhver Tid at kunne faa en anden til at udføre disse Arbejder for sig og have Raad til at betale for at faa Arbejdet gjort, saa maa de lære at gøre det selv. Undervisningen i disse elementære Husgerningsarbejder maa baade af pædagogiske og økonomiske Grunde henlægges til Barndomshjemmet og Barneskolen."

Formaalet er altsaa her ikke en begyndende Faguddannelse, der forudbestemmer Pigebørnene til husligt Erhverv senere, men at gøre alle Mennesker selvhjulpne i de elementære Husgerningsarbejder.

En obligatorisk Husgerningsuddannelse for voksne Kvinder afviste Birgitte Berg Nielsen bestemt.

> „Husgerning er for god en Gerning til, at det hele skal ødelægges ved at blive gjort til Tvangsarbejde. Som Kvindesagskvinder er det vor Opgave at højne det huslige Arbejde, saa vore Døtre med Glæde vælger dette Arbejde som Erhvervsarbejde." ... „Det kunde let blive et lille Helvede eller en Forsmag paa Helvede for en Kvinde at blive udkommanderet til at gøre Tjeneste i et privat Hjem, især da det næppe blev de bedste Hjem, der skulde skaffe sig huslig Hjælp paa den Maade." ... „Saa er der Tanken om Kaserneskoler, og der findes virkelig Kvinder, som for Alvor tror, at saadanne Tvangsskoler kan føre til noget godt, men det vil blive en stor, stor Skuffelse."

Men B. B. N. tilføjer med et NB.: „Vi behøver ikke at frygte for Kaserneskolerne. Det vil koste ca. 50 Millioner Kroner aarlig at gennemføre denne Kaserneundervisning med $^1/_2$ Aars Tjenestetid for hver kvindelig Rekrut, saa vi slipper nok for denne nye Form af Militarisme".

Ogsaa Tvangsundervisning i Form af obligatorisk Ungdomsskole med en halv Dags Undervisning ugentlig fandt hun uheldig, fordi den betød Tab af Løn og ringere Chancer i Kampen om Arbejdet. „Den tvungne Husgerningsundervisning vil i alle Tilfælde skade Kvinderne økonomisk" ... „Derimod skal vi arbejde for at tilrettelægge frivillig Undervisning i Husgerning paa en saadan Maade, at enhver Kvinde eller Mand, som ønsker det, kan faa let og billig Adgang til at deltage i Husgerningsundervisningen". Kommunale og private Aftenkursus burde oprettes og de bestaaende støttes. B. B. N. udtalte ogsaa Ønsket om, at D. K. i Lighed med Landboforeningerne og Husholdningsforeningerne maatte faa alle sine Udgifter til Husholdningskursus dækket i Stedet for kun de halve.

Dertil kom Husholdningsskolerne med deres kortere eller længere Kursus, men de unge Pigers faglige Uddannelse til Husgerning som Erhverv burde væsentlig foregaa i Hjemmene, hvor de kunde gøre Gavn for Kost og Løn. Til en Faguddannelse mente B. B. N., man maatte kræve 2 Aars praktisk Uddannelse i et eller flere Hjem og derefter et Aars Uddannelse paa et særligt dertil planlagt Husholdningskursus med afsluttende Eksamen i de statsanerkendte Husholdningsskolers obligatoriske Fag.

> „Denne Husholdningseksamen skal være en Statseksamen. De Kvinder og Mænd, som har taget denne Husholdningseksamen, er fagligt set ligestillet med faglærte Haandværkere og bør med Hensyn til Løn, Arbejdstid og andre Arbejdsvilkaar være ligestillede med de faglærte mandlige Arbejdere."

Og saa var der endelig „Statens Husholdningsuniversitet". (Fællesmødet ændrede efter Henstilling af cand. polit. Meta Hansen, der fandt, at „Universitet" var en for omfattende Betegnelse, Navnet til „Videnskabelig Husholdningsskole"). Adgangen hertil skulde være en Husholdningsstudentereksamen — ikke som senere foreslaaet (maaske ved en Misforstaaelse af B. B. N.'s Mening) ved Oprettelsen af en fjerde Retning „for Piger" i Gymnasieskolen — men ved Oprettelsen af en praktisk og teoretisk Prøve, som skulde kaldes Husholdningsstudentereksamen. Som praktisk Prøve kunde den førnævnte Husholdningseksamen bruges, som teoretisk Prøve Realeksamen eller en tilsvarende Prøve i almindelig Skolekundskaber plus en Prøve i Kemi.

Eksamen for Husholdningskandidater skulde være næste Trin i Husholdningsstudiet efter 3 Aars teoretisk, praktisk og pædagogisk Uddannelse ved „Universitetet". Denne Eksamen skulde kvalificere til Stillinger som Husholdningslærerinde, Husholdningsleder, særlig i Statens eller Kommunens Tjeneste, og Husholdningskonsulent med den Opgave at hjælpe og vejlede Husmødrene. Da Uddannelsens Varighed svarede til Seminarieuddannelsen, mente B. B. N., at Lønnings- og Arbejdsvilkaar for Husholdningskandidater skulde svare til de seminarieuddannede Læreres.

Til Videreuddannelse af Husholdningskandidaterne skulde der være korte Fortsættelseskursus, og især for Husholdningskonsulenterne et længere 1—2 aarigt Kursus med afsluttende Prøve svarende til Kursus paa Statens Lærerhøjskole o. lign.

Men desuden skulde Husholdningsuniversitetet naturligvis give Adgang til en virkelig videnskabelig Uddannelse med Skoleembedseksamen eller Magisterkonferens som Maal. Denne Eksamen skulde give Adgang til Stillinger af lignende Art som Gymnasieskolens Lærerstillinger og Rektorstillinger. Dens Indehavere skulde væsentlig bruges til at undervise voksne Elever i Husgerning og til at beklæde de overordnede Embedsstillinger ved „Husholdningsskolevæsenet".

Magistrene skulde have Adgang til Lærerstillingerne ved Universitetet og de højere Læreanstalter og der særlig arbejde med den videnskabelige Udforskning af de forskellige Specialer inden for Husholdningsvidenskaben.

Alle disse Former for Uddannelse skulde staa aabne for Mænd saa vel som for Kvinder, men Mændene skulde saa heller ikke fritages for den grundlæggende 2-aarige praktiske Uddannelse i et Hjem. Da Tanken var at gennemføre Skolekøkkenundervisning for Drenge saa vel som for Piger, vilde det ogsaa være heldigt, om nogle Mænd vilde uddanne sig til Skolekøkkenlærere.

Gennem alt dette vilde man gøre Husgerning „respekteret" baade i Hjem

og Skole lige fra Elementærundervisningen i Barneskolen til den fineste videnskabelige Forskning paa et dertil indrettet Husholdningsuniversitet.

> „Vi skal naa dertil, at en Kvinde trygt kan vælge Husgerning som Erhverv ikke blot for en Tid, men for en Fremtid, hvad enten hun saa vil være Husholder, Lærer eller Videnskabsmand. Naar vi det, saa vil Kvinderne i Flok og Følge melde sig til Tjeneste ved det huslige Arbejde, men naar vi det ikke, saa vil Kvinderne i stadig stigende Tal søge deres Erhverv uden for Hjemmene. Med Loven om Kvinders Adgang til Statens Embeder og Bestillinger og Loven om lige Løn for samme Arbejde for Kvinder og Mænd er Kvinderne løst fra Stavnsbaandet til det huslige Arbejde. Kvinderne kan nu frit vælge deres Erhverv, og ved Flid, Dygtighed og Paalidelighed kan de skaffe sig gode Stillinger som selverhvervende Borgere, hvorimod det huslige Arbejde ikke kan byde Kvinder en saadan selvstændig og betrygget Stilling. Den økonomiske Selvstændighed er derfor det centrale i praktisk Kvindesagsarbejde; derfor samler Dansk Kvindesamfunds Arbejde for Husholdningssagen sig nu om at faa Husgerning respekteret som faglært Arbejde. Vi kræver derfor, at Staten skal oprette et Husholdningsuniversitet, hvor der ved praktisk Forsøgsarbejde og videnskabelig Forskning kan skabes et paalideligt Grundlag for den faglige Uddannelse i Husgerning."

I Debatten om B. B. N.'s Foredrag paa Fællesmødet deltog bl. a. Rebecca la Cour Madsen, som ogsaa talte imod tvungen Husgerningsuddannelse, men udtalte Tvivl om Betydningen af Oprettelsen af en Universitetsundervisning. Charlotte Hansen mente, at det var enhver Kvindes Pligt at skaffe sig Kendskab til Husvæsen, Barnepleje og Hjemmets Sygepleje, men det burde overlades til hende selv, hvordan hun vilde gøre det. Kun burde Staten „fremtvinge, at enhver Kvinde er i Besiddelse af denne Kundskab", ved at bestemme, at ingen Arbejdsgiver maatte beskæftige Kvinder, som ikke havde aflagt Prøve i disse Fag. Ej heller maatte en Kvinde indgaa Ægteskab, før hun havde aflagt en saadan Prøve. Ogsaa Anna Bransager Nielsen fra Haraldsborg Husholdningsskole talte for en obligatorisk Uddannelse i Husgerning. Mod denne talte derefter flere, deriblandt Anna Westergaard, der stemplede ethvert Forsøg paa at hæmme Kvinders Adgang til økonomisk Selvstændighed gennem Erhverv som fjendligt mod Kvindesagen. D. K. skulde ikke lade sig drive bort fra den rene Kvindesagslinie, fordi Arbejdskraft manglede i Hjemmene — et internationalt Fænomen, som det ikke er D. K.'s Opgave at raade Bod paa. Efter Diskussionen at dømme var der saaledes ikke megen Forstaaelse for B. B. N.'s store Planer, men man billigede dem dog ved enstemmigt at vedtage en Re-

solution, hvori man 1) gav Tilslutning til Tanken om, at der gives alle unge Kvinder Adgang til at tilegne sig Uddannelse i huslig Gerning, 2) anbefalede, at der ordnedes et Fagstudium med afsluttende Fageksamen i Husgerning, 3) ønskede, at Staten vilde oprette en videnskabelig Husholdningshøjskole, „hvor man ved Forsøgsarbejde og anden videnskabelig Forskning søger at oparbejde en Husholdningsvidenskab særlig af økonomisk Værdi".

En detailleret Plan over en saadan Højskoles Indretning var i Forvejen udarbejdet af Birgitte Berg Nielsen, antagelig til Brug for Husholdningskommissionen, og offentliggjort i „Kvinden og Samfundet".[1]) Den omfattede Byggeplan og Arbejdsplan for den praktiske Forsøgsskole og Laboratorierne, der skulde beskæftige sig med Husholdningsfysik og Husholdningsbakteriologi. Alt i alt var det et storslaaet Fremstød, som B. B. N. i Forbindelse med D. K. foretog i Aaret 1920. Resultater kom der foreløbig ikke.

I December 1920 afgav Husholdningskommissionen sin Betænkning, hvori den foreslog en obligatorisk Undervisning i Husgerning for Piger i de Skoler, hvor det lod sig gennemføre. Paa Landet skulde Kommunerne oprette en obligatorisk Uddannelse for unge Piger mellem 14 og 18 Aar. Iøvrigt foreslog Kommissionen enstemmigt, at Staten oprettede en Husholdningshøjskole i København, og D. K. indsendte derefter i 1921 til Undervisningsministeriet et Andragende,[2]) hvori man gentog Fællesmødets Ønsker fra 1920 og yderligere gav Udtryk for, hvilken Vægt Foreningen lagde paa, at der blev oprettet en Husholdningshøjskole. „Vi føler os overbevist om", hed det, „at det huslige Arbejde vil vinde i Anseelse og igen faa fornøden Tilgang, naar det som andre Fag faar sin planmæssige, velordnede Fagprøve, saaledes, at Tvangsindgreb fra Statens Side lige over for Landets Kvinder vil vise sig ganske unødvendigt".

„Tvungen Værnepligt" syntes der imidlertid at være mere Interesse for end for en rationel Løsning af det huslige Erhvervs Problemer. I Januar 1921 havde „en Kreds af Herrer og Damer" indsendt et Andragende til Regering og Rigsdag. De tænkte sig, at „et lovbefalet Aar til Beskæftigelse med huslige Sysler — et kvindeligt Værnepligtsaar, før de gaar ind til et Erhverv eller gifter sig — kunde lede de unge Pigers Liv og Tanker i sundere Baner", o. s. v. Den ledende Dame var Professorinde Frieda Buhl. De Herrer, som tilsluttede sig, var Professorerne Rovsing og Ammundsen, Borgmester Kaper, Præsterne Dalhoff og Mollerup o. fl., og Professor J. Oskar Andersen indbragte Andragendet for Folketinget. At Ordet „Værnepligt" skulde forstaas om ikke militært saa militaristisk, lagde Professorinde Buhl ikke Skjul paa. I en af sine Artikler

[1]) 1920, Nr. 4, 5, 6, 7, 8 og 11.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1921, Nr. 7.

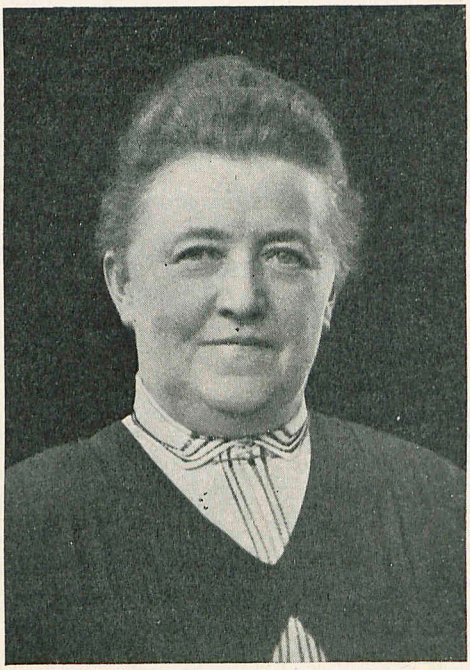
skrev hun: „For at opmuntre de unge til at yde deres bedste, tænkes der indført Belønninger og Straf i Form af en Afkortning eller Forlængelse af Tjenestetiden eller maaske Distinktioner paa en eventuel Uniform — eller begge Dele".

I den følgende Tid skulde man opleve, at danske Præster nedsatte et Udvalg for „kvindelig Værnepligt". Mere naturligt var det, at Husmoderforeningen tog Initiativet til en Undersøgelse af, hvad man kunde gøre for Ungdommens Oplæring i Husgerning, ved at nedsætte et Udvalg repræsenterende de forskellige Synspunkter — ogsaa Professorinde Buhls og Præsternes.

Imidlertid havde D. K. nu helt fundet sit Standpunkt. D. K. arbejdede i k k e, som det efter Fællesmødet i 1920 nedsatte Udvalg for „Kvindesag og Husgerning", understregede i sin Beretning paa Fællesmødet i 1921, for tvungen Husgerningsuddannelse. Derimod stred Foreningen videre for „Kongstanken" — den videnskabelige Husholdningsuddannelse. Og nu dukkede Muligheden for en Løsning op fra en helt uventet Kant. Birgitte Berg Nielsen havde hævdet, at Husholdningshøjskolen skulde ligge i København, for at den kunde samarbejde med de andre videnskabelige Institutioner. Nu var Planerne om et Universitet i Jylland imidlertid naaet dertil, at der i Aarhus var holdt et forberedende Møde om Universitetssagen i 1919. Paa dette nævntes da Muligheden af at indrette baade en landbrugsvidenskabelig og en handelsvidenskabelig Uddannelse, og Lærerinde H u l d a P e d e r s e n foreslog saa, at man dertil føjede en husholdningsvidenskabelig Uddannelse. Tanken interesserede Universitetsudvalget, og Hulda Pedersen henvendte sig til D.K. med Forslag om Samarbejde i Husholdningssagen. Dette resulterede i, at hun tiltraadte Udvalget for Kvindesag og Husgerning; men foreløbig besluttede dette at samle sin Interesse og sit Arbejde om Kommissionsforslaget, der gik ud paa Oprettelsen af en Højskole i København. Hvis denne Vej ikke førte til Maalet, vilde man med Glæde optage et Samarbejde med det jyske Universitet. Overlæge A l b e c h, som var den ledende Forkæmper for Universitetsplanerne i Aarhus, beklagede, at D. K. ikke turde knytte Husholdningshøjskolen afgørende til det nye Universitet. „Her var en udstrakt Haand, som Kvinderne burde have grebet", sagde han, „at de ikke gjorde det, kan de let komme til at fortryde".

Men Fremtidens Linje var alligevel nu antydet, for Kommissionens Vej førte ikke til noget. Efter Henstilling fra Udvalgets Formand, Johanne Andersen, og dets Sekretær, A g n e s E l g s t r ø m, vedtog Fællesstyrelsen at rette en Henvendelse til de Foreninger, som havde været med til at kræve Kommissionen nedsat, om et fælles Andragende, og at nedsætte et husøkonomisk Fællesudvalg af Husmødre og Husholdningseksperter. I Maj 1922 samlede Fællesstyrelsen Repræsentanter for de husholdningsinteresserede Forenin-

ger til et Møde i Anledning af, at der endnu engang havde vist sig en Mulighed for en Løsning af Højskoleproblemet i Forbindelse med Landbohøjskolen. Der var Mulighed for at indrette Sygehjemsbygningen paa Rolighedsvej til Husholdningsuddannelse. Det viste sig imidlertid, at Landbohøjskolen selv skulde bruge Bygningen, og at Regeringen foretrak at ordne sig med de private Husholdningsseminarier — i hvert Fald midlertidigt. Disse fik større Statstilskud mod at udvide deres Læreruddannelse til 2 Aar. De private Seminarier var tidligere gaaet med til at opgive deres Læreruddannelse, hvis Staten oprettede en Højskole. Nu var Situationen den, at de i Stedet fik Penge til at udvide for, og da de ligefrem begyndte at bygge til paa deres Skolebygninger, frygtede man i D. K. med god Grund, at Tanken om en Statshøjskole i Realiteten var skrinlagt — og dermed det videnskabelige Husholdningsstudium. Alligevel søgte D. K. at holde Tanken levende. Før Valget i 1924 interpelleredes Kandidaterne, om de vilde arbejde for en Husholdningshøjskole, eventuelt i Tilknytning til det nye Universitet, og fra Fællesmødet samme Aar sendtes en Opfordring til Regering og Rigsdag om snarest at imødekomme Kravet om Oprettelse af en Statshusholdningshøjskole; den motiveredes saaledes: „De danske Husmødre har til Forvaltning af Landets mange større og mindre Husholdningsbudgetter Krav paa den Støtte, som en videnskabelig begrundet Husøkonomi vilde give dem."

Hulda Pedersen.

I 1925 var det 50 Aar siden, Kvinder havde faaet Adgang til at studere ved Universitetet. Ved den Fest, som i den Anledning afholdtes paa Universitetet, udtalte Fysiologen Dr. med. Marie Krogh bl. a.:

> ... „der er dog et Forhold, som jeg gerne ganske særlig vil fremhæve. Det er den Ejendommelighed, at der her i Landet indenfor de Fag, der ligger Kvinderne allernærmest, ikke findes nogen tilrettelagt højere Undervisning.
>
> Naar der i vore Tider tales om Kvindernes Ansvar for Hjemmenes

og derigennem for hele Samfundets Økonomi og om deres Ansvar for Børnene og derigennem for hele Slægtens Udvikling, tillægger man Kvinden et større Ansvar, end hun kan bære, idet man glemmer, at hun ikke har haft Lejlighed til at tilegne sig den fornødne Sagkundskab. Denne kræves for at kunne tage selvstændigt Standpunkt til de mange Spørgsmaal, der rejses, Spørgsmaal, der baade økonomisk og sundhedsmæssigt kan være meget vidtrækkende ...

Det forekommer mig af stor Betydning, om Videnskabens Resultater i langt højere Grad, end det nu er Tilfældet, kunde blive anvendt paa Hjemmenes Problemer. Med al Respekt for den praktiske Erfaring, saa gælder det dog her som paa alle andre Omraader, at den teoretiske Viden er en nødvendig Betingelse for virkeligt Fremskridt. Det har man ogsaa forlængst erkendt indenfor Industri og Landbrug, Handel og andre Virksomheder og draget Konsekvensen deraf, idet man har indført en højere Undervisning i Fag, der vedrører disse Ting. Paa Landbohøjskolen kan — for at tage et Eksempel — de unge lære, hvorledes vore Husdyr skal opdrættes rationelt, men hvor kan de lære noget om vore Børns Ernæring og Pleje?"

Marie Krogh sluttede sin Tale med at understrege Betydningen af, at vi her i Lighed med de amerikanske Universiteters Afdeling for „Home Economics" fik en videregaaende teoretisk Undervisning i Husgerning.[1]) D. K.'s Landsformand Elisa Petersen, som var til Stede ved Festen paa Universitetet, udtalte sin Glæde over at høre D. K.'s gamle Krav rejst fra Universitetets Talerstol, og der var ogsaa Grund til at glæde sig, saa meget mere, som Dr. Krogh ikke blot talte om Sagen, men ogsaa var i Gang med at realisere den i Samarbejde med Ingeborg Suhr Mailand. Hendes Plan til en praktisk Løsning gik ud paa Oprettelsen af et Fortsættelseskursus paa Statens Lærerhøjskole, hvis Forstander, Vilhelm Rasmussen, stillede sig meget forstaaende. Staten var imidlertid ikke til at formaa til at bevilge Penge til Foretagendet, og først fra Januar 1929 blev den første beskedne Begyndelse gjort af de to nævnte Kvinder sammen med Inspektør ved Statens Lærerhøjskole, Thyra Hansen med 6 Elever, som det ad privat Vej var lykkedes at skaffe gratis Undervisning i Husholdningsvidenskab.

Samtidig arbejdede Hulda Pedersen, der var blevet Formand for D. K.'s Udvalg for Husholdning, med den jyske Universitetsplan, og den 3. og 11. Marts 1926 afholdt D. K. og Aarhus Husmoderforening sammen med det jyske „Universitetssamvirke" to store offentlige Møder i Aarhus, hvor følgende Resolution blev vedtaget:

[1]) „Kvindelige Akademikere" 1925, S. 58—59.

„Aarhusianske Mænd og Kvinder samlede til Møde i Aarhus 3. Marts 1926 (11. Marts) udtaler Ønsket om, at der i Tilslutning til det nye Universitets Lægefakultet og Handelsfakultet oprettes en videnskabelig Husholdningshøjskole, hvor:

1) de Lærerkræfter, der skal uddanne Danmarks kvindelige Ungdom, de vordende Husmødre, kan faa en Uddannelse, der er fuldt paa Højde med Udviklingen, og som kan danne Grundlaget for en videnskabeligt begrundet Husholdsningsøkonomi, hvor
2) Husholdningskonsulenter kan faa en Uddannelse saaledes, at de er i Stand til at holde Danmarks Husmødre underrettede om Ernæringsvidenskabens Resultater, og hvor
3) Ledere af Landets mange offentlige Fælleshusholdninger: Hospitaler, Alderdomshjem, Børnehjem o. lign. kan uddannes saaledes, at de paa forsvarlig Vis kan lede dette for Samfundet i sundhedsmæssig og økonomisk Henseende saa betydningsfulde Arbejde."

Efter dette følte man sig i D. K. et godt Skridt nærmere mod Maalet, og Glæden gav sig Udslag deri, at man fra Fællesmødet i Randers 1926 sendte en Hilsen og Tak til Birgitte Berg Nielsen. Man følte sig endogsaa kaldet til at rejse Husholdningssagen i hele Verden. Udvalget for Husholdning sendte følgende Resolutionsforslag til *I. W. S. A.*'s Kongres i Paris 1926:

„I Erkendelse af, at Husmødrene, hvem Tilberedelsen af Slægtens daglige Ernæring hovedsagelig er betroet, ikke er tilstrækkelig udrustede til at drage det fulde Udbytte af de betydelige Fremskridt, som er foregaaet i den sidste Menneskealder paa Ernæringsvidenskabens Omraade, opfordrer I. W. S. A. sine Organisationer i alle Lande til at optage et energisk Arbejde for Oprettelsen af Statshusholdningshøjskoler med Undervisning efter videnskabelige Metoder, fra hvilke den Lærekraft kan udgaa, som paa Husholdningsskoler, Fortsættelsesskoler for Kvinder og i Skolekøkkener skal lære de vordende Husmødre at administrere deres Budgetter mere økonomisk og tilberede Familiens Føde paa mere sundhedsmæssig Vis, stadig i Overensstemmelse med Ernæringsvidenskabens sidste Resultater."

I 1927 tog en Kreds af husholdningsinteresserede Kvinder, deriblandt Karen Hessel, Magdalene Lauridsen og Husholdningskonsulent Ulla Pedersen, der havde studeret i Amerika og siden berejst D. K.'s Kredse for at sprede Oplysning om det videnskabelige Husholdningsstudiums Betydning, Initiativet til Dannelsen af et „Selskab for huslig Økonomi". Hertil blev de forskellige husholdningsinteresserede Foreninger opfordret til at sende Repræsentanter, og D. K. sendte som sin Repræsentant Fru Marie Illum. Det var uden større Begejstring, man tilsluttede sig. For Husholdningshøj-

skolen, som havde D. K.'s særlige Interesse paa det huslige Omraade, turde man ikke vente, at den nye Sammenslutning særlig ivrigt vilde virke, men man indrømmede, at dette maaske bl. a. skyldtes, at Tanken herom trods alle Bestræbelser endnu ikke var naaet ud i den brede Befolkning. Derfor vilde man støtte alt, som var med til at bygge Forstaaelsen af D. K.'s store Sag op nede fra, ogsaa det Arbejde, som eventuelt maatte blive gjort af „Fællesudvalget for Husholdningssager", som blev det nye Foretagendes Navn. Det holdt kun eet Møde om Aaret og har næppe haft anden Betydning end, at det gav de husholdningsinteresserede Lejlighed til at tale sammen. Samtidig kom D. K. ogsaa i praktisk Samarbejde med Husmoderforeningen om en Revision af Levnedsmiddelloven. De to Foreninger indsendte i Fællesskab et Andragende, og Fru Dagmar Nielsen deltog som D. K.'s Repræsentant i det af Husmoderforeningen nedsatte Udvalg til Gennemgang af Lovforslaget til Ændring af Loven. I 1936 fortsatte D. K. Arbejdet med dette Spørgsmaal i en d. 22. Oktober til Justitsministeriet indsendt Henvendelse med Forespørgsel, om Ministeriet ikke fandt det betimeligt, at der blev nedsat en Kommission til Behandling af Spørgsmaalet om Kontrol med Levnedsmidler. Ministeriet lovede senere at komme tilbage til Spørgsmaalet.[1])

I 1933 havde „Universitetsundervisningen" i Aarhus staaet sin Prøve gennem 5 Aar, og det nye Aarhus Universitet skulde indvies. Hulda Pedersen rejste da paa Fællesmødet, som netop blev holdt i Aarhus det Aar, det Spørgsmaal, om man nu ikke for Alvor skulde tage Arbejdet for en videnskabelig Husholdningshøjskole i Forbindelse med det nye Universitet op, da alle andre Forsøg var strandet eller standset paa Halvvejen. D. K. burde tage Initiativet, men iøvrigt gaa i Samarbejde med Husmoderforeningerne, Husholdningsforeningerne og Husholdningslærerindeforeningerne. Universitetssamvirket stod netop overfor at skulle gaa i Gang med Planerne for et Erhvervsfakultet og vilde sikkert møde en Henvendelse om at lade Husholdningssagens interesserede blive repræsenteret med Velvilje.

Fællesmødet vedtog eenstemmigt, at D. K. skulde søge en videnskabelig Husholdningsuddannelse gennemført ved Aarhus Universitet. Allerede den 26. September holdtes det afgørende Møde i Dansk Kvindesamfunds Bygning i Aarhus. D. K. havde indbudt en lang Række husholdningsinteresserede Organisationers Repræsentanter og sagkyndige Enkeltpersoner til at drøfte Oprettelsen af et Husholdningsfakultet ved Aarhus Universitet.

D. K.'s Formand, Landstingsmedlem Marie Hjelmer, ledede Mødet, men Ordfører for D. K. var iøvrigt Hulda Pedersen, der fremhævede, at det gjaldt om at være med fra Begyndelsen, naar der skulde forhandles om Erhvervsfakultetet.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1936, Nr. 19.

For at man kunde orientere sig med Hensyn til Uddannelsens Maal og Midler, holdtes der følgende tre Foredrag: Forstander Agnes Elgstrøm: „Hvilken Uddannelse bør man forlange af Husholdningslærerinder?" — Overlæge Arne Faber: „Hvilken Uddannelse bør man forlange af Ledere af større offentlige Fælleshusholdninger?" — Og Formanden for de jyske Landboforeningers Husholdningsudvalg, Rebecca la Cour Madsen: „Hvilken Fællesuddannelse bør man forlange af Husholdningskonsulenter?" Der var derefter Lejlighed til en almindelig Forhandling, og Mødet sluttede med Nedsættelsen af et Forretningsudvalg, som skulde træde i Forbindelse med Universitetssamvirket. Det kom til at bestaa af følgende: Hulda Pedersen, Formand. Formanden for Aarhus Husmoderforening Johanne Appel, Næstformand. Marie Hjelmer, Borgerrepræsentant, Karen Braae, Agnes Elgstrøm, Rebecca la Cour Madsen, Formand for Husholdningsskolernes Forening Margrethe Petersen.

De første Forhandlinger med Universitetssamvirket resulterede i, at Udvalget lovede at forelægge et udarbejdet Forslag med Hensyn til 1) Optagelsesbetingelser, 2) Undervisningens Omfang og Varighed samt Lærerkræfterne, 3) Lokaler m. m.

Og dernæst rejste Spørgsmaalet om Pengene sig. Paa D. K.'s Formandsmøde i 1933 appellerede Hulda Pedersen for første Gang til Medlemmernes Vilje til at hjælpe med at skaffe de fornødne Midler. At det var trykkede Tider, affærdigede hun som Indvending: „Var det ikke i de tunge Tider 1814, at Grunden blev lagt til den danske Folkeskole; var det ikke efter 1864, at Hedeselskabet stiftedes, og den danske Højskole i særlig Grad blev til? — — Nej, det eneste, det kommer an paa, er, om vi danske Kvinder vil denne Sag; saa kan vi. — — Og forstod vi rigtigt, hvad det drejede sig om, saa vilde vi. Det, det drejer sig om, er at skabe Respekt om danske Kvinders Hovederhverv, som mere eller mindre helt beskæftiger ca. 80 % af Danmarks Kvinder. Det, det drejer sig om, er at faa slaaet fast — at ogsaa til at passe Børn, lave Mad, føre Hus og forvalte de Millioner, som aarligt ruller gennem Husmødrenes Hænder, skal der Indsigt, Uddannelse og Dygtiggørelse" — — — o. s. v.

De bitre Ord, som med Rette kunde være sagt om Staten, som svigtede danske Kvinders Hovederhverv, om Staten, som havde Raad til at oprette og drive en teknisk Højskole og en Landbohøjskole, men intet vilde gøre for en Husholdningshøjskole, dem sagde hun ikke. Med helhjertet Begejstring og paa den smukkeste Maade gik hun ind for Tanken om, at danske Kvinder skulde hjælpe sig selv og hjælpe Samfundet. Og her maatte D. K. gaa i Spidsen nu som før.

Den 9. Maj 1934 havde Forretningsudvalget under Landsudvalget for

Oprettelsen af et Husholdningsfakultet de af Universitetsudvalget ønskede Planer færdige, saa de kunde forelægges for et Plenarmøde i Landsudvalget. Den udarbejdede Betænkning blev eenstemmigt vedtaget, og den 15. Maj blev den givet videre til Formanden for Universitetsbestyrelsen, Landsretssagfører Holst Knudsen. Der blev derefter af Universitetsbestyrelsen og Universitetssamvirket nedsat et Udvalg til at forhandle om Planerne med Landsudvalget — bestaaende af Dr. med. Krebs og Overlæge Dr. med. Jakobsen fra Aarhus, Professor Faber fra Københavns Universitet samt Folketingsmand Sneum.

Naar disse to Udvalg havde forhandlet sig til Rette om Planerne, skulde de godkendes af Københavns Universitet og endelig af Undervisningsministeriet.

Alt dette Arbejde maatte naturligvis tage Tid, og før det var gjort, kunde der ikke træffes Bestemmelse om Landsindsamlingen. Først i 1936 forelaa Aarhus Universitets Forslag til en Husholdningsundervisning. Det laa paa væsentlige Punkter nær op ad det, som Landsudvalget havde vedtaget, men gav i visse Henseender mere, end man dengang havde turdet foreslaa.

Det endelige Forslag gik ud paa, at der skulde oprettes 1) et videnskabeligt Husholdningsinstitut med Husholdningskandidateksamen som Afslutning og 2) en egentlig Universitetsundervisning med Magisterkonferens som Afslutning. Husholdningsinstituttet skulde være en selvstændig Institution (altsaa hvad Birgitte Berg Nielsen mente, da hun sagde: vi maa have et Universitet!) men dog foreløbig knyttet til Aarhus Universitet, saadan at det ved Benyttelse af Laboratorier, Brug af Lærerkræfter o. s. v. drog Nytte af Universitetet. Fagene skulde samle sig om Ernæringslære, Hygiejne og Husholdningsøkonomi. Første Del af Eksamen skulde tages efter 1 Aars Forløb i Fagene Fysik, Kemi, Anatomi, Fysiologi, Biokemi, Sygdomslære og Bakteriologi. Anden Del efter $1^1/_2$ Aars Forløb i Fagene Ernæringslære, Varekundskab, Nationaløkonomi, Hygiejne o. fl.

Undervisningens Maal skulde være at uddanne 1) Ledere og Lærere til de bestaaende Husholdningsseminarier, Statens Lærerhøjskoles Skolekøkkenafdeling og eventuelt til Husholdningsskoler og Specialkursus. 2) Konsulenter i Ernæringslære, Husholdningsøkonomi, personlig Hygiejne m. m. 3) Vejledere i forebyggende Arbejde. 4) Ledere af Køkkenlaboratorier og Husholdningsforsøg samt 5) Ledere af større Fælleshusholdninger. (For de sidste var det Tanken senere at oprette en særlig Linje til 2. Del af Eksamen).

Adgang til Instituttet skulde gives efter en særlig Adgangsprøve, hvortil følgende skulde have Ret til at indstille sig: Husholdningslærerinder med

supplerende Uddannelse i visse Fag, Studenter, som havde gennemgaaet et til dette Formaal godkendt Husholdningskursus, Folkeskolelærerinder, der havde gennemgaaet et Aarskursus paa Statens Lærerhøjskoles Skolekøkkenafdeling og Ansøgere med stor praktisk Uddannelse; i sidste Fald skulde Ansøgningerne godkendes i hvert enkelt Tilfælde.

Efter Husholdningskandidateksamen skulde de, som havde Studentereksamen og Filosofikum kunne studere videre ved Universitetet og tage Magistergraden med Ernæringslære som Hovedfag og Husholdningsøkonomi eller hygiejniske Fag som Bifag. Dette Studium skulde tilrettelægges ved Samarbejde med det lægevidenskabelige og det økonomiske Fakultet.

Til Husholdningsinstituttet vilde kræves en særlig Bygning med Laboratorier, Køkkener til Forsøgskogning, Auditorier og Bolig for Lederen. Endvidere vilde man gerne have et Kollegium til de husholdningsstuderende.

Pengene til disse Bygninger skulde skaffes paa samme Maade som Midlerne til de øvrige Institutionsbygninger, der var opført paa den af Aarhus By skænkede Universitetsgrund d. v. s. ved Bidrag fra de i Sagen interesserede Personer og Organisationer. Derefter kunde man bede Regering og Rigsdag om at lade Staten overtage Driften, hvad den hidtil havde gjort med Hensyn til det andet Arbejde, som var i Gang ved Aarhus Universitet.

Den nødvendige Sum blev beregnet til 200.000 Kr. Den tænktes tilvejebragt dels ved Salg af en halv Million Mærker à 25 Øre (= 125.000 Kr.), dels ved at de interesserede Foreninger skaffede en Del af de resterende 75.000 Kr. ved lokalt Arbejde (Bortlodninger, Underholdning, Henvendelse til lokale Fonds og Institutioner o. s. v.), og endelig ved at Landsudvalget henvendte sig til forskellige Institutioner.

Hele denne Plan blev godkendt paa et Plenarmøde i Landsudvalget den 26. September 1936 i Aarhus. Man fordelte derefter Mærkerne mellem de tilsluttede Foreninger. For Dansk Kvindesamfunds Vedkommende blev det 100.000 af de smaa blaa Mærker, der skulde afsættes, eller 25.000 Kr., der skulde skaffes — mindst. Og Arbejdet maatte foregaa indenfor Foreningen. Offentlig Indsamling blev der ikke givet Tilladelse til.

Og saa begyndte Mærkesalget i D. K. Hver Kreds fik sin Portion i Forhold til sin Størrelse og tog fat. „Det er Ærepenge, det gælder," skrev Gyrithe Lemche, „den Ære, at vi, som rejste Kravet om Husholdningsuniversitetet, ogsaa skal gaa i Spidsen, naar Kravets Opfyldelse koster Ofre af Penge". Trods „vanskelige Tider" tog man Opgaven med godt Humør:

Ja, Mærker kommer vrimlende
Af Breve store trimlende
Saa blaa som selve Himlene
Ind i hvert Hus og Gaard.

De kommer ikke ramlende
Og heller ikke famlende,
De er for Sundhed samlende;
Det klart i Brevet staar,

hed det i en Sang ved en Fest til Fordel for Husholdningsinstituttet. Men det lykkedes vist kun een Kreds — nemlig Lyngby-Kredsen — at faa udsolgt inden den første Frist, som var sat. Senere blev Indsamlingstiden forlænget flere Gange. Da Indsamlingen sluttede, havde D. K. i alt samlet ca. 20.000 Kr., hvoraf dog en stor Del var samlet af Aarhuskredsen og Hulda Pedersen personlig.

Den 21. Oktober 1937 holdt Københavns-Kredsen og Dansk Kvindesamfunds københavnske Ungdom et offentligt Møde med Emnet: Hvornaar faar Danmark en videnskabelig Husholdningsundervisning. Aftenens Hovedtaler var Overlæge, Dr. med Carl Krebs. Blandt de andre Talere var D. K. N.'s Formand, Fabrikinspektør Kirsten Gloerfelt-Tarp og Hulda Pedersen. Aftenen gav Anledning til nogle Betragtninger i „Kvinden og Samfundet", af Ingeborg Suhr Mailand. Hun fandt ikke de Oplysninger, Mødet havde givet, tilfredsstillende, hvad Husholdningsfakultetets Form og Maal angik. Den eneste positive Oplysning, hun havde faaet, gik ud paa, at Uddannelsen skulde vare $2^1/_2$ Aar, og i saa Fald kunde der, mente hun, ikke blive Tale om andet end en lidt udvidet Husholdningsseminarieuddannelse, som man kunde have faaet billigere ved øgede Krav til de bestaaende tre Husholdningsseminarier. Hulda Pedersen svarede dertil, at Husholdningsinstituttet vilde kræve Kvalifikationer, der nogenlunde svarede til en Husholdningslærerindes som Adgangsbetingelse og derfor virkelig betød en højere Undervisning. Ingeborg Suhr Mailand fastholdt, at det kun kunde blive et nyt Husholdningsseminarium, naar man da ikke indskrænkede sig til at optage kvalificerede Husholdningslærerinder (saaledes at Eksamen fra et af de tre Seminarier altsaa blev Adgangsbetingelse). Formanden for Aarhus Universitets Husholdningsudvalg afsluttede Drøftelsen ved at pege paa, at ogsaa Husholdningsseminarierne havde været med til at godkende Planerne for den nye Institution, der begyndte beskedent som alt ved Aarhus Universitet, men vilde gro, hvis der blot var Sammenhold mellem de interesserede Parter.

Men trods alle Vanskeligheder kan det vel siges, at det videnskabelige Husholdningsinstitut nu er mere end halvt fuldendt, og det er med store Forventninger, man ser hen til det. Med den Udvikling, der er i Ernæringsvidenskaben og Hygiejnen, er det paa høje Tid, at der skabes et Organ, hvorfra al den nye Viden kan spredes ud i Landet paa en praktisk og frugtbar Maade. Men mest af alt tør man maaske knytte Forventninger til den moralske Virkning, det nye Institut vil faa overfor alle de Tendenser, der er til at betragte Husgerning som et tilfældigt og ukvalificeret Arbejde, som enhver Kvinde kan sættes til, og som daarligt er værd at ansætte i Løn, eller næsten som et Slavearbejde, som Naturen har bestemt alle Kvinder

til, og som Staten vil hjælpe dem i Gang med, hvis de ikke selv føler Naturens Kald.

Mangelen paa Husassistenter har dog i de senere Aar ført til en betydelig Forbedring af Løn og Arbejdsvilkaar, og Husmoder- og Husassistentorganisationen samt Danske Kvinders Erhvervsraad nedsatte i Dec. 1934 et Udvalg til Drøftelse af det huslige Erhverv og til at gøre et Forsøg paa at finde faste Arbejdsformer for det huslige Fag. Resultatet blev den saakaldte „grønne" Betænkning af 25. September 1936. Men fra andre Sider har der været Bestræbelser i Gang for at undergrave Arbejdet for at give Husassistenterne en bedre Stilling. Kommunale Kursus for unge arbejdsløse Kvinder med P l i g t til derefter at tage Husassistentplads tydede ikke paa Respekt for Kvinders Erhvervsvalg i Almindelighed eller for det huslige Erhverv i Særdeleshed. Og i Januar 1937 indsendte 60 Kvinder fra Haslev og Omegn til Justitsministeren en Skrivelse, hvis aandelige Niveau bedst illustreres ved følgende Sætning:

> „Med mindre hun paatager sig en Husassistents forholdsvis lidt eftertragtede Stilling, er vel Størstedelen af de opvoksende Kvinder fuldstændig uvidende om Bestridelse af begge Kald (d. v. s. Husmoder- og Moderkald), udover hvad der er erhvervet af Vrangforestillinger og eventuelt Misbrug af det sidste." [1])

Det gjaldt derfor om at tvinge de unge Kvinder til at paatage sig en Husassistents lidet eftertragtede Stilling. Det kunde man gøre ved at give alle unge Kvinder eet Aars tvungen Husgerningsundervisning og derefter forbyde dem at arbejde paa Fabrik og Kontor, (hvilket var uheldigt for deres Moral), indtil de blev 20 Aar. Naar de havde naaet denne Alder, kunde de gifte sig og slippe for videre Tiltale, eller tage Arbejde paa Fabrik eller Kontor, hvis de endelig vilde den Vej, men saa skulde de til Bod være med til at betale den tvungne Husgerningsundervisning for næste Kuld af unge.

Justitsministeren gjorde naturligvis intet Forsøg paa at gennemføre dette Program, men Kvindeorganisationerne (D. K., Husmoderforeningerne, Husassistenternes Forbund, Erhvervsraadet, Socialdemokratisk Kvindeforening, Den aabne Dør, Kvindernes Handels- og Kontoristforening og Centralraadet for Statens Kontoristklasser) benyttede Anledningen til at præcisere deres Syn paa Sagen:

> „Der findes her i Landet en Husassistent-Stand, der har kæmpet længe og haardt for at blive anerkendt som Stand, for at tilrettelægge en faglig Uddannelse for denne Stand og for at erobre en social Position. Blev dette Fags Arbejde gjort til Tvangsarbejde for alle Kvinder,

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1937, Nr. 4.

dets Uddannelse til Tvangsuddannelse for alle Kvinder, vilde dette have en Ødelæggelse af Husassistentstanden til Følge."

Med Hensyn til et Forbud mod unge Kvinders Anvendelse til Fabriksarbejde udtalte man:

„Vort Samfund bør forstaa, at unge Kvinder udfører Fabriksarbejde og andet samfundsnyttigt Erhvervsarbejde for at opretholde Livet paa hæderlig og anstændig Maade, altsaa af Nødvendighed. Saa længe der er grundlovsmæssig Erhvervsfrihed her i Landet, kan man naturligvis ikke gribe til Foranstaltninger som den foreslaaede, men vi skal paapege, at den kvindelige og mandlige Borger i denne Henseende er ligestillede, og at en Handlemaade af denne Art overfor unge Kvinder vilde berøve dem Muligheden for at eksistere paa hæderlig Vis og for en meget stor Dels Vedkommende drive dem ud i en for Samfundet ikke ønskelig Retning, nemlig Prostitution."

For Husassistenternes Vedkommende staar Maalet klart: en veluddannet, vellønnet og velanset Stand. Som Midler dertil har man hidtil samlet sig om Uddannelse og Organisation, men der maa vel i Fremtiden sættes stærkere ind paa et tredie Omraade: Skabelsen af Erhvervsmuligheder. De Hjem, der kan lønne en veluddannet Husassistent, bliver færre og færre, efter som Uddannelsen og Lønkravene stiger, saa enten maa Husassistenterne nøjes med en Løn, der staar i Misforhold til deres Kvalifikationer, eller de maa finde andre Udveje for sig selv og Hjemmene — med andre Ord: „kollektive Udveje", som Anna Koch Schiøler i 1920 havde kaldt dem. „Andelskogerier! Andelsvaskerier! Andelsfrugterier!" raabte Elisabeth Vestergaard paa for Landets Vedkommende i et „Skiftedagsskrig" i „Kvinden og Samfundet" 1935. Husassistancebureauer er Byernes Behov.

Men hidtil har D. K. ikke beskæftiget sig med denne Side af Sagen, uden for saa vidt som det har haft en Repræsentant i Foreningen for kollektiv Boligkultur.

For Husmødrene har det været langt vanskeligere end for Husassistenterne at anlægge Erhvervssynspunkter paa deres eget Arbejde. Det er svært for dem selv, og det er svært for det øvrige Samfund. I Statistisk Aarbog opføres Husmødrene som „forsørgede" under deres Mænds Erhverv — en ganske irrationel Betragtningsmaade. En Husbestyrerinde, som gaar hen og gifter sig med den Mand, hun fører Hus for, bliver naturligvis ikke mere forsørget af ham, fordi han muligvis ophører at føle sig forpligtet til at udbetale hende Løn i rede Penge. Det Misforhold, der ofte er mellem en Husmoders Arbejde og hendes økonomiske Udbytte, den primitive Aflønning i Naturalier, som ofte praktiseres over for Husmoderen i et Samfund, hvor

ellers Pengeøkonomien er gennemført, har resulteret i, at Tanken om Husmoderløn har trængt sig paa. Men altid har man efter lange og hede Drøftelser ladet den falde igen. De, som maaske er nærmest ved at forstaa Sagen, er Arbejderhustruerne. Ved en Drøftelse i „Arbejderkvindernes Oplysningsforbund" i 1932 indledede Julie Arenholt, Anna Westergaard og Inger Gamburg en Diskussion: „Er Husmoderens Arbejde et Erhverv?" En Kvindes Indsats som Hustru og Moder kan ikke betales, sagde Julie Arenholt, men det kan hendes Arbejde. Den uundværligste Arbejder i Samfundet burde ikke være økonomisk hjemløs, sagde Anna Westergaard; Mænd vilde have godt af at gøre sig klart, at de hver Maaned burde betale deres Hustruer for deres Arbejde i Huset, og Husmoderen i de Hjem, hvor der ingen Penge er til Løn, skal være klar over, at hun giver — — hendes Arbejde er en Gave til Hjemmet. Men Inger Gamburg rørte ved det afgørende Punkt, da hun sagde: Naar Manden ikke er i Stand til at give sin Kone en lille Løn for det huslige Arbejde, saa kan man ikke opretholde den nuværende Form for husligt Arbejde, for saa har han ikke Raad til at gifte sig. — En god Landhusmoder som Karen Busk, Formand for De fynske Landboforeningers Husholdningsudvalg, var inde paa lignende Tanker i en Artikel i „Kvinden og Samfundet" 1934[1]). De gifte Kvinder maa lige saa vel som andre skabe sig et rentabelt Arbejde. Kan de ikke gøre det i deres Hjem, maa de helt eller delvis søge Arbejde udenfor. „For en Moder er Hjemmet en udmærket Arbejdsplads, fordi hun kan have sin Gerning midt iblandt sine Børn, og det huslige Arbejde er slet ikke saa daarligt lønnet eller lønnende, naar blot man har nogen at holde Hus for; at holde Hus for een Mand, enten det saa er ens Ægtefælle eller en fremmed, kan ikke betale sig, med mindre Vedkommende har Raad til den Luksus at have en Kvinde til at gaa og hygge og pusle blot om sin Person — — men lad os ikke glemme, at naar Kvinden skal til at leve af at smykke sig for Manden, hvad enten han er Ægtefælle eller ej, saa er hun inde paa en Levevej, der er ødelæggende for begge Parter."

Lidt efter lidt gaar det saaledes op for Kvinderne, hvor meget der egentlig laa i Ægteskabslovens Opfattelse af Hustruen som ligeberettiget og ligeansvarlig Ægtefælle, og man søger forsigtigt at drage de fulde Konsekvenser heraf, selv om det volder store Vanskeligheder.

Dansk Kvindesamfund og de andre Kvindeorganisationer, som har beskæftiget sig med Spørgsmaalet: gift Kvindes Skat, har gennem dette Arbejde søgt at komme Problemet nærmere paa Livet, men er heller ikke naaet til at finde en Maade, hvorefter den hjemmearbejdende Hustrus Indtægt kan beregnes.

[1]) Nr. 4.

Erhvervssynspunkter anlagt med fuld Konsekvens paa Husmoderens Arbejde, bedre Erhvervsmuligheder for de husligt uddannede Kvinder og Gennemførelsen af det videnskabelige Husholdningsinstitut bliver saaledes de tre vigtigste Opgaver i Fremtiden for D. K.'s Virken paa det huslige Erhvervs Omraade.

Derimod har Staten nu omsider taget den huslige Uddannelse op til Behandling. I Marts 1938 samlede ti Kvindeorganisationer — deriblandt D. K. — til et stort Møde i Kvindernes Bygning. Mødet, som transmitteredes, sluttede med Vedtagelsen af en Resolution, hvori man anmodede Regeringen om at nedsætte en Kommission til Behandling af Uddannelse og Arbejdsvilkaar for det huslige Erhvervs Udøvere. I Maj bestemtes det, at Kommissionen skulde nedsættes, og D. K. bad om at blive repræsenteret ved Hulda Pedersen. D. K. fik imidlertid ingen Repræsentant i den af Statsministeren under 8. Juni nedsatte Kommission. Heller ikke en Udtalelse fra Fællesmødet hjalp, men en Trøst var det dog, at Medlem af D. K.'s Fællesstyrelse, Forstander Alma Andersen blev Medlem som særlig sagkyndig paa den huslige Uddannelses Omraade. Dermed var ogsaa D. K.'s Synspunkter sikre paa at blive fremført i Kommissionen.

Den 13. Januar 1939 afgav Kommissionen Betænkning. I denne foreslaas det, at der skal oprettes en „sammenhængende og fremadskridende Husholdningsundervisning", byggende paa de to Aars Husgerningsundervisning for Piger, som Skoleloven af 1937 gjorde obligatorisk i den eksamensfri Folkeskole, og som Kommissionen foreslog udvidet til alle offentlige Skoler og eksamens- eller tilskudsberettigede Privatskoler i de sidste to Aar af den undervisningspligtige Alder. Derudover vilde man ikke foreslaa nogen obligatorisk huslig Uddannelse for unge Piger (kun Karen Hessel gjorde sig til Talsmand for Tvang i stor Maalestok, idet hun vilde have en obligatorisk Undervisning for alle unge Kvinder i Alderen 14—18 Aar), og Kommissionsforslaget kom derfor til at lyde paa et Tilbud om en vederlagsfri, skolemæssig anlagt Husholdningsundervisning til alle unge Kvinder mellem 14 og 20 Aar. Undervisningen skulde gives i Dag- eller Aftenskoler i tre fortløbende Klasser à 100—150 Timer aarlig. Man behøvede dog ikke at deltage i tre paa hinanden følgende Aar. Undervisningen skulde være af en saadan Beskaffenhed, „at den kan danne Afslutningen paa den grundlæggende Uddannelse i Husholdning, som enhver Husmoder eller huslig Medhjælp bør have".

Ogsaa den videregaaende husholdningsfaglige Uddannelse beskæftigede Kommissionen sig med. Den skulde finde Sted paa Husholdningsskoler og Fagskoler for Husassistenter. Her skulde Undervisningen være mere teoretisk, og desuden skulde den omfatte almendannende Fag som Samfundslære, Historie og Litteratur. Det sidste var en Imødekommelse af en Henvendelse,

som var indsendt fra D. K. N., men i Ungdomsskolen havde man ikke ment at kunne tage saadanne Ting med uden maaske som valgfrit Fag. Statsstøtten til denne Undervisning skulde udvides, men kun ydes til Elever, som havde gennemgaaet den treaarige Ungdomsskoleundervisning. Med Hensyn til Husholdningslærerindernes Uddannelse stilledes der Forslag til „en fastere, saa vel i økonomisk som i faglig Henseende mere betryggende Ordning af Husholdningsseminariernes Forhold", og der udtaltes Ønske om en treaarig Uddannelse, foruden at der planlagdes et af Staten oprettet Efterkursus, som Lærerinderne med visse Mellemrum skulde deltage i.

Kommissionen gav Udtryk for Interesse for Planerne om en Universitetsundervisning i Aarhus, hvortil det nævnte Efterkursus kunde henlægges, men skønnede iøvrigt, at det laa udenfor dens Opgave at drage den videnskabelige Husholdningsundervisning ind under sit Forslag.

Desværre mente den ogsaa, at Drenges og unge Mænds Adgang til huslig Uddannelse laa uden for dens Kommissorium. Men den vilde dog ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa „det ønskelige i, at der meddeles Drenge i den skolepligtige Alder Skolekøkkenundervisning". D. K. var saaledes i Overensstemmelse med Kommissionens Mening, da det den 1. Marts indsendte en Anmodning til Undervisningsministeriet om, at der i Loven vedrørende Husholdningsundervisning maatte blive indført en Bestemmelse om Skolekøkkenundervisning i et vist Tidsrum for Drenge i den skolepligtige Alder. Man motiverede Anmodningen med „den praktiske Værdi, en saadan Undervisning kan have" og med, at den utvivlsomt vilde „kunne øge Respekten for Husholdningsfaget og dens Betydning". I et udførligere motiveret Andragende til Statsministeren pegede ogsaa D. K. N. paa det Misforhold, at Opdragelsen tilrettelægges saaledes, at Mænd savner de almindeligste Forudsætninger for at tage Del i det huslige Arbejde i Hjem, hvor baade Mand og Hustru har Erhvervsarbejde, eller i Arbejdsløshedsperioder. Desuden fastholdt man Ønsket om, at en almindelig Orientering i Samfundsspørgsmaal, specielt med Hensyn til Kvindens Stilling i Samfundet, blev knyttet til den faglige Husholdningsundervisning som obligatorisk Fag. Og endelig henstillede man, at Skolekøkkenundervisningen i Skolerne ikke fik Lov at gøre Pigernes Undervisning i de egentlige Læsefag ringere end Drengenes. Tiden til det nye Fag kunde tages fra Fag som Haandgerning, der havde et rigeligt Antal Timer, saa meget mere som Faget Syning kom til at høre til den frivillige Ungdomsskole.

Man maa nu haabe, at der paa dette Grundlag gennemføres en Lovgivning, hvorved den huslige Uddannelse bliver forsvarligt varetaget af Stat og Kommune i Forbindelse med de interesserede Organisationer.

DANSK KVINDESAMFUND OG BØRNELOVGIVNINGEN

„Det gale, som skyldes Loven, er let at rette. Man maa i Grunden blot bekvemme sig til een eneste Indrømmelse, den at anerkende, at ogsaa det uægte Barn har en Fader, der har en Faders Forpligtelse mod det."

Byfoged Emil Jürgensen.

Uden for Ægteskab fødte Børns Retsstilling.

I de Aar, da der kæmpedes saa vedholdende for den gifte Moders Medraadighed over sine Børn, var det undertiden ikke langt fra, at de Kvinder, som havde faaet Børn i Ægteskab, misundte de ugifte Mødre deres „i etisk Henseende saa smukke Stilling" overfor deres Børn. Og da der blev Tale om at give det „uægte" Barn Ret til Arv og Navn efter Faderen, spurgtes der ængsteligt, om det ogsaa betød, at han skulde have Eneraadigheden over Barnet, for saa var det for dyrekøbt en Vinding.

I alle andre Henseender var den ugifte Moder og hendes Barns Stilling imidlertid ikke misundelsesværdig. Hvis en Kvinde ikke vilde lade sit Barn helt i Stikken, hvad hun faktisk i Kraft af gamle Reskripter fra 1750 og 1764 kunde gøre ved at føde hemmeligt paa Fødselsstiftelsen i København, stod hun helt alene med Ansvaret over for Barnet. Hun var pligtig til at forsørge det, kun med et „nødtørftigt" Bidrag fra Faderen, og hendes Muligheder for at forsørge sig selv og et Barn var yderst ringe, dels paa Grund af Kvindernes daarlige Samfundsstilling i Almindelighed og dels paa Grund af den særlig ubehagelige Holdning, Samfundet indtog over for ugifte Mødre.

I Begyndelsen af 1880'erne rejste Byfoged Emil Jürgensen Spørgsmaalet om en vidtgaaende Reform i „uægte" Børns Retsstilling, og i 1886—87 blev der i Rigsdagen behandlet to Forslag, der gik ud paa at hjælpe Børn uden for Ægteskab. Det ene drejede sig om forøget Underholdsbidrag, det andet om Tilsyn med Plejebørn (der jo oftest var uægtefødte Børn). Hvad det sidste angaar, var man saa fremskridtsvenlig, at man foreslog, at Tilsynet skulde kunne føres baade af Mænd og Kvinder.

Dansk Kvindesamfund ønskede videregaaende Reformer, men var tilbøjelig til at optræde forsigtigt for ikke at forspilde alt.

Derfor nøjedes man med i 1886 at indsende en Adresse med Tilslutning

til Lovene og nogle mindre Ændringsforslag, dog nævnte man, at D. K. havde „mere vidtgaaende Ønsker ... med Hensyn til en fuldt retfærdig Lovordning paa dette Omraade, saasom med Hensyn til 1) at lægge Faderens Stand og Vilkaar til Grund for Underholdsbidragets Størrelse, 2) at ophæve det for den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse gældende Privilegium m. H. t. hemmelig Fødsel, samt 3) at give det uægte Barn Ret til at bære Faderens Navn og Arveret efter ham og fædrene Frænder."

Under Behandlingen i Landstinget forringedes Loven om Bidragspligten, idet Bestemmelsen om, at Faderen skulde være med til at dække Udgifterne for Moderen under Svangerskabet, bortfaldt efter Forslag fra Landstingsudvalget. Til Gengæld gik et Mindretal i Udvalget (tilhørende Venstre) saa vidt, som D.K. ikke i Øjeblikket havde turdet gaa, og foreslog, at et „uægte" Barn skulde have Ret til Arv og Navn efter Faderen, og ligeledes, at Børn født paa Fødselsstiftelsen skulde have Ret til at faa deres Moders Navn at vide. Det første Forslag fik begejstret Tilslutning i „Kvinden og Samfundet", men med Hensyn til det sidste tilraadede man Forsigtighed. Saa vidtgaaende blev Loven naturligvis ikke, da den endelig blev gennemført i Aaret 1888 samtidig med Loven om Tilsyn med Plejebørn, men flere af de i D. K.'s Adresse udtrykte Ønsker var der taget Hensyn til.

I 1894 foreslog Svendborg-Kredsen, at man igen skulde optage et Arbejde for at bedre de uægtefødte Børns Stilling ved at indsende et Andragende om, at de maatte faa Ret til Arv og Navn efter Faderen. Forslaget afvistes af Fællesmødet i København samme Aar som liggende udenfor de Opgaver, D. K. kunde tage op. Først da Offentligheden opskræmtes af en Række Barnemord, blev ogsaa D. K. vakt til at gøre noget for Barnemødrene igen.

Foreløbig maatte de nøjes med de ganske vist forhøjede, men stadig usle Børnebidrag, og hvis Faderen ikke betalte, stod de ofte helt uden Midler i det første Halvaar efter Fødslen, da det offentlige først efter den Tid gav sig til at inddrive Bidragene.

Paa Fællesmødet i København 1904 rejste Birgitte Berg Nielsen det Spørgsmaal, hvad D. K. kunde gøre i Anledning af de mange Barnemord, og henstillede, at man foretog sig noget for at gøre det lettere for Mødrene at beholde deres Børn hos sig. Resultatet af Forhandlingerne blev, at man efter Forslag af Svend Høgsbro vedtog følgende almindelige Udtalelse: „Børnene bør have Faderens Navn, og Faderens Forpligtelser skal begynde, saa snart Svangerskabet vanskeliggør Moderen hendes Erhverv". Samme Aar skrev Præsten Uffe Birkedal i „Kvinden og Samfundet" for at faa D. K. til at gøre noget. D. K.'s Styrelse overlod det da til cand. phil. Helene Berg at undersøge Sagen. Hun kom til det Resultat, at hverken Barnemordene eller Fødslerne uden for Ægteskabet var i Tiltagende, men Protokollerne fra Kvindefængslet viste, at Barnemorderskerne i Reglen ikke

havde været straffet før, og at de var de bedste Fanger, saaledes at der var al god Grund til at antage, at det var økonomiske og sociale Forhold, der tvang de unge Kvinder ud i den Forbrydelse, de siden straffedes saa ubarmhjertigt haardt for. Der var i hele Landet ogsaa kun to Steder, hvor en ugift Moder kunde søge Tilflugt med sit Barn. Helene Berg tilraadede derfor, at D. K. nedsatte et Udvalg til Behandling af Alimentantloven. I dette blev hun selv den eneste Kvinde. De øvrige Medlemmer var Folketingsmand Jensen-Sønderup, Politiinspektør Goll og senere Herredsfuldmægtig Svend Bentzon fra Svendborg.[1]) Et Lovforslag blev derefter udarbejdet; det var ikke færdigt til næste Aars Fællesmøde i Aalborg, men fik Mødets Sanktion paa Forhaand, og i Maj 1906 indsendtes det til Justitsministeriet.

Forslaget gik blandt andet ud paa, at Bidraget fra Faderen skulde udstrækkes til Barnets 18ende Aar og bestemmes efter hans økonomiske Evne, saaledes at ikke næsten ethvert Barn, der var født uden for Ægteskab, paa Forhaand bestemtes til at tilhøre Proletariatet; at Faderen ogsaa skulde yde Hjælp til Moderens Underhold en Maaned før Fødslen, samt til Omkostningerne ved denne; at baade Moderens og Faderens Navn skulde opgives ved Anmeldelse af Fødsler (ogsaa naar disse havde fundet Sted paa Fødselsstiftelsen), og — hvad der var meget vigtigt, at Bidrag skulde kunne udbetales forskudsvis af det offentlige, uden at det regnedes for Fattighjælp for Moderen.

Den 5. November 1906 forelagde Justitsministeren et Lovforslag om „Uden for Ægteskabet avlede Børn og disses Mødres Retsstilling", der paa mange Punkter havde draget Nytte af det Forslag, D. K. havde indsendt. Desværre havde man udeladt Bestemmelserne om, at Faderens Navn skulde opgives, og at hans Økonomi skulde være medbestemmende ved Fastsættelsen af Bidraget. Med disse Forringelser vedtoges Lov af 27. Maj 1908 om „Børn uden for Ægteskab og disses Forældre".

Først i 1913 blev der en Anledning til at søge Loven ændret. Den 7. Februar forelagde Justitsministeriet Forslag til Ændringer, og den 28. i samme Maaned indsendte D. K. sit Ændringsforslag. Det gentog Ønsket om, at Bidraget maatte afpasses baade efter Faderens og Moderens økonomiske og sociale Forhold, og ligeledes om, at Faderens Navn og Stilling maatte blive opgivet ved Anmeldelse af Fødslen „thi vi mener, at Bestræbelserne bør rettes imod at skaffe ethvert Barn (enten det er født i eller uden for Ægteskabet) Oplysning om, hvem der er dets Fader, saavel som dets Moder". Desuden gjorde man Indvendinger mod noget i Bestemmelsen om, at naar Barnefaderen vilde forlade Landet for længere eller ubestemt Tid, uden at have opfyldt sine Forpligtelser, kunde han indsættes i Gældsarrest paa Begæring af Barnemoderen. Det var nemlig foreslaaet, at denne Ret kun skulde til-

[1]) Svend Bentzon: „Uægte Børn", 1906.

komme den Kvinde, som ikke tidligere havde været besvangret uden for Ægteskabet — en temmelig meningsløs Begrænsning. Samtidig slog man til Lyd for en samlet Ordning af Tilsynet med de Børn, som var under Offentlighedens Forsorg, eventuelt efter det amerikanske *„Probation System"*.

Tilsyn med Børn.

Tilsynet med Børn var en Sag, som gennem flere Aar havde interesseret D. K., ikke mindst fordi man fandt det forkasteligt, at der ingen Kvinder var i Overværgeraadet eller Inspektionen for Opdragelseshjemmene, og da Loven om Værgeraad af 14. April 1904 blev taget op til Revision, fulgte man den med vaagent Øje. Under Fællesmødet i Kolding 1912 betonede man, at Kvinderne havde Ret til at deltage i Værgeraadenes Arbejde, og det oplystes, at en Henvendelse til Justitsministeren med Anmodning om, at det ved Lovens Revision udtrykkeligt maatte blive sagt, at Kvinder havde Adgang til alle de i Loven nævnte Stillinger og Embeder, var blevet modtaget med Velvilje.

Paa samme Møde blev der efter Henstilling fra Gyrithe Lemche nedsat et Udvalg, der skulde tage under Overvejelse, hvad der kunde gøres for at hindre Misbrug ved Adoption eller Anbringelse af Børn i Pleje mod Vederlag een Gang for alle.

Aaret efter vedtog Fællesmødet i Rønne paa Forslag af Overretssagfører Munch-Petersen en Resolution, hvori man krævede, at Adoptionsvirksomheden for Fremtiden kun kunde udføres, naar den autoriseredes af Staten.

Paa et stort offentligt Møde afholdt af Københavns-Kredsen den 25. November 1913 indledede Læge Arnold Møller om Bortadoption og Plejeanbringelse af Smaabørn. Dette skete ofte gennem private Bureauer, der samvittighedsløst udnyttede den fortvivlede Stilling, ugifte Mødre befandt sig i. Han udtalte Ønsket om, at det udelukkende maatte være filantropiske Foreninger, der gjorde dette Arbejde, som f. Eks. „Foreningen for nødlidende Kvinder med Børn", der i flere Aar havde drevet et Pleje- og Adoptionsbureau. Under Diskussionen foreslog Dr. med. Eli Møller, at der samtidig blev sørget for midlertidig Anbringelse af Barnet, medens Adoptionsforholdene ordnedes, helst saaledes, at Moderen fik Lejlighed til at være sammen med Barnet, hvilket muligvis vilde faa hende til at afstaa fra Bortadopteringen. Desuden ansaa hun det for meget væsentligt, at det blev Kvinder, som betjente de autoriserede Bureauer. Professor Dr. jur. Viggo Bentzon, Formanden for den danske Afdeling af den skandinaviske Familieretskommission, der netop havde udarbejdet et Lovforslag om Adoption, der dog ikke berørte Adoptionsvirksomheden, talte varmt for Autorisation, men ønskede dog, at Sagførerne skulde bevare deres Ret til at ordne Adoptioner, naturlig-

vis under samme Kontrol, som kunde tænkes gennemført med Bureauerne. Mødets 800 Deltagere, hvoriblandt der var mange socialt interesserede Mennesker, bl. a. en Del af Rigsdagens Medlemmer, vedtog derefter en Resolution, der opfordrede Regering og Rigsdag til, snarest mulig at gennemføre en Lov om Autorisation af Adoptionsvirksomheden. Kort efter Mødet fik D. K.'s Hovedkontor fra et Politikammer i Provinsen en Forespørgsel vedrørende en Leder af et privat Bureau paa Vesterbro i København. Det viste sig, at det var en tidligere straffet Kvinde, der havde været impliceret i en Sædelighedssag. Man pressede derfor paa over for Regeringen for at faa hurtig Hjælp, der er „dobbelt Hjælp", og det fik man da ogsaa i Loven af 1. April 1914 om „Adgang til Medvirken ved Anbringelse af Børn"; den traadte i Kraft 1. Juli.

Som tidligere nævnt fik man i Slutningen af 80'erne Lovbestemmelser om Tilsyn med Plejebørn, der gav Hjemmel for Anvendelsen af Kvinder til dette Arbejde. I Løbet af 1888 fik Kredslægerne i København tilvejebragt et Tilsyn bestaaende af 50 Kvinder rundt om Byen, som uden Løn paatog sig at tilse Plejehjemmene. Efterhaanden blev Arbejdet dog for stort, og man begyndte i 90'erne at ansætte lønnet Tilsyn. I 1913 var man naaet saa vidt, at der var ansat 12 Kvinder, der fik 600 Kr. i Løn og var pensionsberettigede. De fleste andre Steder var Plejetilsynet ulønnet og frivilligt Arbejde. For Aalborgs Vedkommende skrev Byraadsmedlem Christine Jensen-Storch i „Kvinden og Samfundet" om gode Resultater, men der syntes alligevel at være stærke Ønsker fremme i D. K. om et sagkyndigt og lønnet Tilsyn overalt. I Forbindelse hermed rejste Distriktslæge Johan Lemche Spørgsmaalet, om der ikke burde oprettes flere kommunale eller private Plejehjem. Det blev efterhaanden for dyrt og vanskeligt for Mødrene at finde en god Familiepleje til deres Børn. En saadan kostede ca. 25 Kr. maanedlig, deraf betalte Barnefaderen de 12, og Moderen skulde saa udrede 13 Kr. + eventuelle andre Udgifter til Barnet af sin Løn, der oftest kun var 20—25 Kr. i Kontanter.

I 1914 kom Sagen for i Rigsdagen, hvor Folketingsmand L. Rasmussen foreslog Privatpleje for 3—4 Børn i Stedet for de større Plejehjem. I Landstinget tog Jørgen Berthelsen fat paa Børnetilsynet og foreslog, at der i København, og Byer med over 10.000 Indbyggere, skulde kunne ansættes Værgeraadsformænd uden særlig Embedsuddannelse. I „Kvinden og Samfundet" hilste man dette med Glæde som ensbetydende med, at Kvinder kunde faa disse Stillinger. Svarene paa et Spørgeskema, som D. K. havde udsendt til alle Kredsene vedrørende Plejebørnstilsyn og Værgeraadsvirksomhed, viste, at der var meget faa Kvinder i Værgeraadene. Da der i 1915 blev en Plads ledig i Overværgeraadet, indsendte Fællesstyrelsen en Henvendelse til

Kirke- og Undervisningsministeriet om, at den maatte blive besat med en Kvinde, men forgæves.

I 1916 formuleredes D. K.'s Krav paa dette Omraade saaledes: „D. K. bør forlange, at der her i Landet indføres en betryggende Kontrol med alt Børnetilsyn, og at dette lægges i Hænderne paa Personer, der har den fornødne Sagkundskab og Interesse til at kunne gøre Fyldest i denne Gerning."

Under Krigen blev de i Forvejen meget smaa Alimentationsbidrag helt utilstrækkelige, og i Rigsdagen henstillede Folketingsmand Rasmussen i 1916, at de blev forhøjet under Hensyn til Dyrtidsforholdene. Justitsministeren svarede, at det ikke kunde gøres, da Bidragene ifølge Loven fastsattes for 5 Aar ad Gangen, saaledes at det, som var fastsat i 1913, gjaldt til 1918. D. K.'s Børneudvalg forberedte ikke desto mindre en Henvendelse om Spørgsmaalet, men inden det naaede at komme med den, havde Rigsdagen vedtaget en Lov om Forhøjelse af Bidragene til Børn født uden for Ægteskab for Tidsrummet 1. April 1917 til 30. Juni 1918.

Samtidig søgte man paa anden Vis at komme enligtstillede Mødre til Hjælp. I 1913 havde Medlem af Borgerrepræsentationen i København, Anna Jensen, stillet Forslag om et kommunalt Dagplejehjem for mindre Børn, men foreløbig var det Plejehjem for Spædbørn, som var mest paakrævet, og i 1917 søgte D. K.'s Københavns-Kreds ved en Henvendelse til Kommunen at faa den til at oprette saadanne.

Paa Fællesmødet i Aalborg 1918 tog man igen fat paa Tilsynsspørgsmaalet, idet man vedtog et Andragende om Ændring af Loven om Tilsyn med Plejebørn (af 1. Marts 1895). Man foreslog, at Tilsynet blev lagt ind under Embedslægerne, der i Forvejen førte Tilsyn med Plejehjemmene, og henstillede, at der blev sørget for flere Plejehjem. Da man intet hørte fra Regeringen, sendtes der hen paa Efteraaret en Deputation til Justitsministeren, han oplyste, at der var nedsat et Udvalg til Revision af Børneloven af 1905 og Plejebørnstilsynsloven af 1895.

I dette Udvalg var hverken D. K. eller D. K. N., der i Fællesskab med D. K. arbejdede for „Børnesagen", repræsenteret, men der var et udmærket kvindeligt Medlem, nemlig Formanden for Forældreforeningen i København, Margrethe Nielsen.

Til Udvalget sendtes den 20. Februar 1919 en Henvendelse, udarbejdet af D. K.'s Børneudvalg, hvis Formand da var Elisa Petersen, og underskrevet af D. K.'s fungerende Formand Julie Arenholt. Heri var de tidligere Forslag nærmere udformet. De lød nu paa „at Landet inddeles i Tilsynskredse svarende til Lægekredsene. At de i hver Kreds ansatte Tilsynsførende ansættes direkte under Embedslægen og arbejder under dennes Kontrol. At der ved Ansættelsen af de Tilsynsførende forlanges, som Tilfældet

er nu i de større Byer, en vis Uddannelse i Børnepleje — (fra Børnehjem, Børnehospital el. lign.) — saa Tilsynet kan optræde raadgivende og vejledende for Hjemmene, samt at der udarbejdes en fast Instruks for de Tilsynsførende."

Endvidere foreslog man, at de forebyggende Foranstaltninger kom til at faa en mere fremtrædende Plads i den kommende Lovgivning. Man ønskede, at der i Købstæderne oprettedes saa mange Vuggestuer og Smaabørnsasyler eller Børnehaver, at alle de Forældre, som ønskede det, mod en ringe Betaling kunde anbringe deres Smaabørn der. Ligeledes fremhævede man det paakrævede i, at der oprettedes Fritidshjem med Læsestuer, Værksteder o. s. v. for de skolepligtige Børn, og Dagarbejdsskoler for Piger. De, som fandtes, var kun for Drenge.

Dernæst henstillede man, at der blev oprettet tilstrækkelig mange Optagelseshjem og Opdragelsesanstalter til at sikre en hurtig Forretningsgang, og man mente det hensigtsmæssigt at adskille Stillingen som Overinspektør for Opdragelsesanstalterne fra Hvervet som Formand i Overværgeraadet. Naturligvis undlod man ikke at anmode om, at disse og andre Embeder i Loven udtrykkelig maatte blive betegnet som aabne for Kvinder, og man understregede Vigtigheden af, at der i alle Værgeraad kom mindst een Kvinde.

En principiel Tilslutning i Hovedsagen fik Forslagene fra Kredslæge F. Ingerslev i Saxkøbing, som skrev i „Kvinden og Samfundet" om Sagen, og da Regeringsudvalget i 1920 forelagde et Forslag, som man i D. K. fandt uheldigt paa mange Punkter, udarbejdede D. K.'s og D. K. N.'s Børneforsorgsudvalg med Hjælp fra Bestyrelsen for Danmarks Kredslægeforening en ny Række Forslag.[1]) Ifølge disse skulde alle Børn, født af en ugift Moder (ogsaa Enker, fraskilte og fraseparerede) anmeldes til Kredslægen, til hvem ogsaa senere enhver Forandring i Opholdssted skulde anmeldes. Enhver, som modtog et Barn i Pleje, (ogsaa i Børnehjem), skulde ligeledes anmelde det til Kredslægen. De Tilsynsførende skulde arbejde under Kredslægen og føre Tilsyn med Børn, der var adopterede for Betaling. Der skulde træffes Foranstaltninger til at sikre ethvert Plejebarn nødvendig Lægehjælp.

Forøvrigt fraraadede man fra D. K.'s Side Planen om at gøre Tilsyn med Plejebørn til et borgerligt Ombud. Man burde ikke gribe til Tvang, men ansætte et uddannet og lønnet Tilsyn. Denne Henvendelse blev overrakt Justitsministeren den 18. November 1920. Regeringens Forslag til de nye Love blev forelagt i Landstinget den 18. Marts 1921 og var paa visse Punkter nærmere D. K.'s Ønsker, end Udvalgsbetænkningen havde været. Værgeraadsforsorg og Tilsyn med Børn var i det væsentlige holdt adskilt i to Love, og det blev foreslaaet, at eet Medlem af Værgeraadene paa Landet og to i Bykommunerne skulde være Kvinder. Den gamle Ordning, at Til-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1920, Nr. 20.

synsmyndigheden skulde ligge hos Kommunalbestyrelserne, var bibeholdt, og Hvervet som Tilsynsførende skulde være borgerligt Ombud. Tilsynet skulde omfatte alle Børn født uden for Ægteskab (med mindre de var under Værgeraadene). D. K.'s Forslag om Anmeldelsespligt var medtaget.

Paa Fællesmødet i Nyborg 1921 aflagde Gyrithe Lemche som Formand for Børneforsorgsudvalget Beretning herom og beklagede, at der ikke var skabt Sikkerhed for, at der kom Kvinder i Overværgeraadet og Inspektionen for Opdragelseshjemmene, og at en ensartet Ordning af Børnetilsynet ikke var opnaaet ved Lovforslaget.

Lovene var ikke blevet gennemført i Løbet af Rigsdagssamlingen, og 5. Oktober 1921 blev de forelagt i Landstinget paa ny. D. K.'s Børneforsorgsudvalg udarbejdede da en ny lang og udførlig Henvendelse til Regering og Rigsdag.[1]) I denne fastholdt man det hensigtsmæssige i en fuldstændig Adskillelse mellem Tilsynet med de Børn, som ikke havde givet Anledning til offentlig Paatale, og Forsorgen for de Børn, som var kommet paa Kant med Samfundet. Skellet mellem den Børneforsorg, der ikke rører ved Forældremyndigheden, og den, der helt eller delvis overtager denne, burde holdes helt klart. Man stillede dernæst Forslag om, at mindst een af Pladserne i Overværgeraadet og den ene Inspektørstilling blev forbeholdt Kvinder. Med Hensyn til Forsorgen for Plejebørn foreslog man, at et Barn under 2 Aar skulde have en Barnevogn foruden sit øvrige Udstyr, og at Plejeforældrene skulde præstere Attest for, at de ikke led af smittefarlige Kønssygdomme eller var forfaldne til Misbrug af Alkohol eller narkotiske Midler. Dernæst henstillede man, at der ogsaa blev gennemført en sundhedsmæssig Kontrol med Børnene under Værgeraadene, og endelig ønskede man aabnet Mulighed for, at Børn, som kom under Værgeraadsforsorg udelukkende paa Grund af uheldige Forhold i deres Hjem, kunde overføres til det almindelige kommunale Tilsyn, der overvejende skulde være hygiejnisk.

For saa vidt gik Sagen sin jævne Gang gennem D. K.'s Udvalg og Rigsdagen, men efterhaanden som Medlemmerne i D. K. fik set lidt paa Forslaget om Tilsyn med alle ugifte Mødres Børn, var der nogle, der følte, at det var at gaa for vidt. Paa Formandsmødet i Januar 1922 stod Meningerne skarpt mod hinanden, men Afstemningen viste Flertal for Udvalgets Standpunkt. I Løbet af Aaret vrimlede det dog med protesterende Indlæg i „Kvinden og Samfundet". Før Fællesmødet skrev Anna Westergaard og Julie Arenholt i Forening en stor Artikel,[2]) hvori de gik imod Tilsynet. „Indsætter man et offentligt Tilsyn i Forholdet mellem Moder og Barn, saa udtrykker man dermed Samfundets Mistillid til denne Moder i Forhold til

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 7.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 11.

hendes Barn," og dette at „lovfæste Mistilliden til enhver ugift Moder, selv den samvittighedsfuldeste, kærligste og forstandigste," fandt de var en Krænkelse for alle Kvinder. Hvis det ikke følte som noget socialt nedsættende, hvorfor afviste man Tilsynet, naar det gjaldt Enker? „Vi, Kvindernes egen Organisation, alle Kvinders Organisation", bør ikke „tabe og offentligt fornægte Tilliden til Kvinders Instinkt som Mødre". Hvis Dansk Kvindesamfund vilde hjælpe ugifte Mødre, og det var en af dets Opgaver, saa burde det ske ved Foranstaltninger, „der støtter moralsk ved at forbedre Uddannelse og Opdragelse, fremelske Ansvarsfølelsen, lette Adgangen til selvstændigt Erhverv og dermed økonomisk Frihed, og ved at fremdrage og fremhæve ogsaa Faderens personlige og økonomiske Ansvar over for Barnet". Paa Udvalgets Vegne forsvarede Gyrithe Lemche det Standpunkt, man havde taget. Det drejede sig ikke om at bede Regering og Rigsdag om et Tilsyn med ugifte Mødres Børn, men om at tilslutte sig et Forslag, som var kommet fra Regeringen, og selv det gjorde man kun med visse Forbehold: saaledes ønskede man, at der blev indført en Bestemmelse i Regeringsforslaget om, at den ugifte Fader eller Moder, som beholder sit Barn hos sig, skulde have Adgang til at faa sine Forhold bedømt af Overøvrigheden, saafremt den Tilsynsførende ikke vilde fritage ham eller hende for Tilsynet, hvilket Lovforslaget aabnede Mulighed for.[1]) Som et Udtryk for de Følelser, der raadede hos de Kvinder, Sagen drejede sig om, kan tages et Indlæg fra Distriktsjordemoder Gjertrud Vedel: „Jeg oprøres i mit Inderste mod D. K., hvis det gaar med til, at der skal være tvungent offentligt Tilsyn med ugifte Mødres Opdragelse af deres Børn. Jeg har selv født en lille Pige uden for Ægteskab — —"

Et helt lille Skuespil „Det, de glemte" i samme Nummer af Bladet,[2]) skrevet af Inga Nalbandian, er et impulsivt og varmhjertet Indlæg for samme Synspunkt: „Se, der var nu alligevel en Ting, de gode Damer, de udmærkede Kvinder, i al deres ærlige Iver glemte — og det var at tænke paa Forholdet mellem Moder og Barn, nærmere bestemt paa Barnets Tillid til dets Moder. Se, det var noget meget, meget sart, og noget meget, meget vigtigt —".

Før Spørgsmaalet blev afgjort paa Fællesmødet i Maribo, havde Fællesstyrelsen vedtaget, at hvis der ikke blev $^3/_4$'s Majoritet for eller imod en Udvidelse af Tilsynet, vilde D. K. ikke henvende sig til Regeringen angaaende dette Punkt, men overveje Spørgsmaalet endnu engang i Børneudvalget. Forhandlingen blev lang og bevæget. Flere Kredsformænd mødte med Mandat til at gaa mod Tilsyns-Forslaget, og mange Medlemmer talte varmt og stærkt

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 12.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1922, Nr. 12.

mod at vise Mistillid til de ugifte Mødre i Almindelighed i Stedet for at bruge de Penge, et Tilsyn vilde koste, til at hjælpe de daarligst stillede iblandt dem økonomisk. Paa den anden Side talte adskillige baade i og uden for Fællesstyrelsen, som havde sørgelige praktiske Erfaringer fra kommunalt

Marie Hjelmer paa Fællesmødet i Frederikshavn 1934.

og socialt Arbejde, for et Tilsyn. Blandt de sidste var Marie Hjelmer, Dora Sandal, Marie Ingerslev, Elisa Petersen og Charlotte Hansen. Thora Pedersen var ogsaa for et Tilsyn, men ud fra den særlige Betragtning, at saa mange ugifte Mødre var under 21 Aar, altsaa ikke myndige i andre Henseender, hvorfor de heller ikke burde være helt eneraadende over deres Børn. For saa vidt kunde ogsaa Tilsynsmodstanderne være enige. „Hvor der er Tale om Børn, der sætter Børn i Verden, kan vi let blive enige om, at de maa under Tilsyn", sagde Julie Arenholt. Afstemningen om Forslaget, som foregik skriftligt, gav 126 Stemmer for og 53 Stemmer mod Børneforsorgsudvalgets Standpunkt.

Imidlertid var Værgeraadsloven blevet færdig og stadfæstet 12. Juni 1922, uden at den dog betød noget særligt Fremskridt set i Forhold til D. K.'s Ønsker. Nogen Sikkerhed for, at der kom Kvinder i Værgeraadene og Overværgeraadet, gav den ikke, men man havde dog snart den Glæde, at Landstingsmedlem Marie Christensen blev det ene af de rigsdagsvalgte Medlemmer i Overværgeraadet, og at Fuldmægtig i Justitsministeriet Elisa Ussing blev Næstformand i Københavns Værgeraad.

Tilsynsloven trak det imidlertid stadig ud med, saa der var Tid til at fortsætte Diskussionen om lønnet eller ulønnet, sagkyndigt eller frivilligt Tilsyn, og om Tilsyn med alle uægtefødte Børn. I Forbindelse med Adoptionsloven drøftede man ogsaa Spørgsmaalet, om en ugift Moder skulde kunne adoptere sit eget Barn, en noget besynderlig Tanke, men karakteristisk for de Vanskeligheder, ugifte Mødre havde at kæmpe med, naar de vilde beholde deres Barn hos sig. Man tænkte sig, at hvis de kunde præstere Adoptionsbevis for Barnet, vilde der blive „skumlet" mindre over, at de som ugifte Kvinder havde et Barn at sørge for.

Under Finanslovdebatten i Efteraaret 1922 efterlyste Elna Munch Tilsynsloven, og hun benyttede Lejligheden til at advare mod Bestemmelser om Tilsyn med alle uden for Ægteskab fødte Børn under 15 Aar. Fra Dansk Kvindesamfunds og Danske Kvinders Nationalraads Side søgte man ogsaa ved Henvendelser til Justitsministeren den 4. Januar 1923 og senere den 10. Januar til Landstingsudvalget[1]), at faa Klarhed over Lovens videre Skæbne, samtidig med at man gjorde Rede for D. K.'s Stilling, saaledes som sidste Fællesmøde havde vist den, og man fik da at vide, at den økonomiske Situation umuliggjorde en Gennemførelse af et lønnet og sagkyndigt Tilsyn, som de to Organisationer havde gjort sig til Talsmand for. I Betragtning heraf besluttede D. K.'s Formandsmøde i Januar 1923 at rette en ny Henvendelse til Regeringen[2]), hvori man erkendte de økonomiske Vanskeligheder, men derfor ogsaa fraraadede, at Plejebørnstilsynet blev udvidet til at gælde alle ugifte Forældres Børn. Desuden fraraadede man som før at gøre Tilsynsvirksomheden til et borgerligt Ombud, og man fastholdt, at Tilsynet burde arbejde under Embedslægerne. Til Slut anmodede man om at faa indføjet en Paragraf om, at Loven skulde revideres 5 Aar efter, da den økonomiske Situation maaske saa havde ændret sig. Denne Henvendelse blev den 10. Februar tilstillet Regering og Rigsdag, men fik ingen Indflydelse paa Loven, som snart vedtoges i Rigsdagen og blev stadfæstet den 28. Marts. Den var næsten helt igennem en Skuffelse for D. K.; ganske vist fik Modstanderne af et Tilsyn med alle uægtefødte Børn den lille Indrømmelse, at det kun skulde gælde

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1923, Nr. 2.
[2]) „Kvinden og Samfundet" 1923, Nr. 4.

til Barnets 7. Aar, ikke som foreslaaet til det 15., men Tilsynet med Plejebørn, som man ønskede saa gennemført som muligt, skulde fremtidig kun vare til Barnets 14. Aar. Tilsynet var blevet borgerligt Ombud, og Sagkundskab krævedes ikke. Et Fremskridt var der dog ogsaa at finde i Reglerne om Anmeldelse angaaende Barnets Anbringelse, men hovedsagelig var Loven saaledes, at D. K., som havde krævet den taget op til Revision, maatte fralægge sig alt Ansvar for Resultatet.

Foreløbig var der ikke andet at gøre end at søge at faa Kvinder ind i de Embeder, hvorunder Børnetilsynet sorterede. Fællesmødet 1923 sendte en Resolution med Anmodning om, at den ene af de to Medhjælpere, der skulde ansættes under Overinspektionen for Opdragelseshjemmene maatte blive en Kvinde.

Derefter kunde man gaa videre med det stadigvæk aktuelle Problem: „Faderens Bidrag til sit uden for Ægteskab fødte Barn." Selvom der i Loven af 1908 stod, at dette skulde være $^2/_3$ af Udgifterne til Barnets Underhold i et middelgodt Plejehjem, saa viste det sig, at der mange Steder i Landet var et ganske andet Forhold mellem det fastsatte Normalbidrag og den Plejeløn, Moderen faktisk maatte betale for at faa sit Barn i Pleje. Den 21. September 1923 sendte D. K.'s Fællesstyrelse derfor en Henvendelse til Landets Amtmænd om, at Normalbidraget 1924—25 maatte blive fastsat i Overensstemmelse med Loven[1]). Og for at sikre, at dette ogsaa skete fremtidig, vedtog Fællesmødet i 1924 en Resolution, hvori D. K. henstillede til Justitsministeren „at foranledige, at Normalbidragene fremtidig fastsættes af Landets Amtmænd i Overensstemmelse med Alimentationslovens Ord, saaledes at dette virkelig udgør $^3/_5$ af samtlige Udgifter ved Barnets Ophold".

Børnetilsynsloven havde ikke tilfredsstillet D. K.. Den bitre Uvilje mod Tilsynet med ugifte Mødres Forhold til deres Børn vedblev ogsaa at være levende. Den havde heller ikke tilfredsstillet Værgeraadene, som efter at have set Udvalgsbetænkningen af 1920 om, at de to Former for Samfundsindgriben over for Børn skulde samles under dem, ikke kunde slippe denne Tanke. I Loven af 28. Marts 1923 var der ogsaa aabnet Mulighed for, at Kommuner, som ønskede det, kunde lægge det samlede Børnetilsyn under Værgeraadene. I 1927 skrev Overinspektør Oluf Skjærbæk i Børnesagens Tidende en Artikel, hvori han beklagede at saa faa — 13 Købstadsværgeraad og 246 Landværgeraad — havde faaet det samlede Børnetilsyn overdraget. Han fandt, det var bedst, om Værgeraadet saa tidligt som muligt fik Forbindelse med de Hjem, hvortil det dog maaske senere maatte tilkaldes. Det havde da en Mulighed for at virke forebyggende. Mod en saadan „optrækkende Enhedslov" protesterede Gyrithe Lemche i to Artikler i „Kvinden og Samfun-

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1923, Nr. 17.

det“ [1]). Værgeraadene kæmpede imidlertid paa deres Side en meget ideelt bestemt Kamp for at udrydde Begrebet „Værgeraadsbørn“, som noget nedsættende. I „Kvinden og Samfundet“ skrev Medlem af Værgeraadet i Korsør Caja Rude et varmt og stærkt Indlæg for „Enhedsloven“, der vilde ophæve den „Klassedeling“, som saa mange Børn maatte lide under, og hun betonede Værgeraadenes Betydning som pædagogisk Faktor. Hertil svarede Gyrithe Lemche, at Tilsynsloven efter sin Oprindelse havde hygiejniske Formaal. Den var blevet til som et Led i Kampen mod den store Dødelighed blandt Plejebørn og uægtefødte Børn i det hele taget. Dette Formaal havde D. K. hele Tiden holdt fast ved, medens man fra alle andre Sider havde svigtet det.

Udviklingen kom til at give begge Parter Ret. D. K.'s sejge Fastholden ved Ønskeligheden af et sagkyndigt hygiejnisk Tilsyn foregreb Tanken om Sundhedsplejerskerne, der gaar til hvert eneste Hjem, hvor der er født et Barn, enten det er sket i eller uden for Ægteskab, og tilbyder Raad og Hjælp. Men paa den anden Side skulde Værgeraadsfolkene ogsaa med Tiden faa Ret med deres „Enhedslov“. Det ses klarest af et Indlæg, som den eneste Kvinde i Børnelovsudvalget, Margrethe Nielsen, skrev som Svar til Gyrithe Lemche. Heri pegede hun forøvrigt ogsaa paa en Bestemmelse i Alimentationsloven af 1913, som alle Kvinder burde søge at faa ophævet, nemlig den, at en Moder, som havde mere end eet Barn uden for Ægteskab, mistede sin Ret til at faa Bidrag udbetalt af det offentlige, med mindre hun satte Barnet i Pleje, men til Slut i sin Artikel skrev hun, at det maaske blev nødvendigt at finde et andet Navn end „Værgeraad“:

> „Det ligger maaske ikke saa langt borte i Tiden at ophæve alle de gamle Love om Tilsyn med og Tilskud til Børn, som trænger dertil, under en Lov, som kunde kaldes „Loven om Dansk Børneværn“. Dertil kan Dansk Kvindesamfund sikkert gøre en stor Indsats.“

Ordet „Børneværn“ foregriber Socialreformens Ordning af Børneforsorgen, og inden længe var det da ogsaa den, som D. K. skulde tage Stilling til. Paa Fællesmødet i København 1931 gjorde Lærerinde Andrea Hedegaard Rede for, hvad Justitsminister Steinckes Forslag indeholdt. Under det sociale Udvalg i hver Kommune skulde være et Børneværn, der tog sig af baade den forebyggende Forsorg, Tilsynet med Børn og Opdragelse og Forsørgelse af Børn uden for deres Hjem. Tilsynet skulde omfatte Børn under 14 Aar, som for Betaling er anbragt i Familiepleje eller Dagpleje, Børn uden for Ægteskab til deres fyldte 7. Aar, Børn under 18 Aar, der er under vedvarende offentlig Forsorg sammen med deres Forældre, og Børn, til hvis

[1]) „Kvinden og Samfundet“ 1928, Nr. 2—3.

Forsørgelse der af det offentlige udbetaltes Bidrag. Tilsynet kunde udvides til Børn, der er i Pleje uden Betaling, og Adoptivbørn, men Børn kunde ogsaa fritages for Tilsyn, naar Forholdene talte derfor.

Hvervet som tilsynsførende skulde være borgerligt Ombud, men som Tilsyn med Børn under 1 Aar skulde saa vidt muligt anvendes Kvinder med Kendskab til Spædbørnspleje.

Hvis Henstilling fra de tilsynsførende angaaende Børnenes Pleje ikke blev fulgt, skulde det sociale Udvalg indhente Erklæring fra Embedslægen. En Gang om Aaret skulde det sociale Udvalg indgive Beretning til Overinspektionen for Børneforsorgen om Tilsynet i det forløbne Aar.

Det var tydeligt, at Forslaget i væsentlig Grad var en Kodificering af tidligere gældende Bestemmelser, men at der ogsaa var taget noget, om end ikke meget, Hensyn til de af D. K. tidligere fremførte Synspunkter, og at Værgeraadenes Ønsker om en Enhedsordning var imødekommet. I Socialreformens Forslag om Bidrag til Børn af enlige Forsørgere var der derimod sket væsentlige Fremskridt. Den af Margrethe Nielsen paatalte urimelige Bestemmelse, der tvang Kvinder, der havde flere Børn uden for Ægteskab, til at sætte dem i Pleje for at faa Bidraget, var bortfaldet, og Alimentationsbidragene blev fastsat mere ensartet og forhøjet noget. Dog viste det sig stadig svært at naa de $^3/_5$ af, hvad Opholdet i et godt Plejehjem virkelig kostede. Hvis Faderen havde Barnet hos sig, fik han Ret til forskudsvis Udbetaling af Moderens Bidrag, der sattes til $^2/_5$ af Barnets Ophold.

Paa Fællesmødet i Aarhus 1933, hvor Socialminister Steincke selv indledede en Diskussion om Socialreformen, blev der stillet Spørgsmaal om Kvindernes Mulighed for at komme med i Arbejdet med at administrere de nye Love. Hertil svaredes, at Børneværnene kunde tiltrædes af Personer, valgt uden for Kommunalbestyrelserne, som havde særlig Indsigt i Børneforsorg.

I Tilknytning hertil vedtog Fællesmødet en Resolution[1]), der henstillede til de kommunale Raad, at der, naar Socialreformen traadte i Kraft, og de sociale Udvalg skulde udpege dem, der skulde tage Del i Arbejdet inden for Kommunen, ogsaa udpegedes et rimeligt Antal Kvinder.

De „zahleske" Børnelove.

Socialreformen traadte i Kraft den 1. Oktober 1933. Da var de første Skridt til den nye Reform i de uden for Ægteskab fødte Børns Stilling allerede taget, idet Justitsminister Zahle havde bebudet Forslag til Ændringer i deres almindelige Retsstilling.

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1933, Nr. 12.

I sit indledende Foredrag om Familieretten under det nordiske Kvindesagsmøde i København 1914 udtalte Professor Viggo Bentzon:

> „Alle Børn fødte uden for Ægteskab har naturligt Krav paa at kunne bære deres Faders Navn og paa at faa Arveret efter ham. I den Retning arbejdes der i Øjeblikket energisk i hvert af de nordiske Lande for sig; stærkere dog i de andre end i Danmark, saaledes at denne Sags Venner her i Landet maatte kunne ønske ogsaa dette Spørgsmaal og i det Hele disse Børns Retsstilling ordnet gennem Fælleslove."

Det var især Norge, som var langt fremme i dette Spørgsmaal. Allerede i 1915 gav de Castbergske Love Børn uden for Ægteskab Ret til Arv og Navn efter deres Fader. I Danmark havde, som nævnt, allerede i 1880erne Dansk Kvindesamfund og nogle af Venstrepartiets Mænd udtrykt Ønske om en tilsvarende Reform, men da D. K. i 1906—1908 udarbejdede sit Lovforslag, kom det ikke til at indeholde Bestemmelser herom, „ikke fordi D. K.'s Udvalg ikke erkendte dette Spørgsmaals (Arveretsspørgsmaalet) principielle Betydning, men fordi Kravet om Arveret først kan gennemføres efter, at andre Reformer i det uden for Ægteskab fødte Barns Stilling i Samfundet er blevet gennemført. Herhen hører Reglerne om Hemmeligholdelsen af Navnet paa Mødre, der føder paa Fødselsstiftelsen" (Helene Berg). Arveret efter Faderen forudsatte først og fremmest, at Faderen kunde opgives med Sikkerhed, og Faderen kunde man kun faa opgivet gennem Moderen. Derfor, saalænge det end ikke altid var oplyst, hvem Moderen til et Barn var, var det ikke let at komme videre, og det Spørgsmaal, om man burde fratage ugifte Mødre Retten til at føde hemmeligt og til at holde Barnefaderens Navn skjult, var der megen Usikkerhed om. Byfoged Jürgensen mente, at Moderens Fordølgelse af Faderens Navn oftest indeholdt en Krænkelse af Barnets Ret, men var bange for det store Apparat, som skulde sættes i Gang, hvis man skulde tvinge Mødrene til at opgive, hvem der var Fader til deres Barn. Og fra Fødselsstiftelsen advarede man mod at opgive Muligheden for Hemmeligholdelse af Moderens Navn. Som de ugifte Kvinders Stilling var, betød det ofte et altfor voldsomt Indgreb i deres Liv, hvis de offentligt skulde vedkende sig et Barn. Helene Berg mente imidlertid, at det „saa vidt som menneskeligt muligt" burde „bringes paa det rene, baade hvem der er Fader, og hvem der er Moder til det uden for Ægteskab fødte Barn". Derpaa beroede jo alle vidtgaaende Reformer.

En anden Grund til, at man fra D. K. ikke stillede Forslag om Navneret og Arveret, kan have været den tidligere omtalte Frygt for, at Barnet med disse Rettigheder som Ægtebarn ogsaa fik et Ægtebarns Stilling til Forældrene, d. v. s. at Faderen fik Eneraadigheden over det. Paa det nordiske Møde

1914 sagde Julie Arenholt: „... er det Meningen, at det uden for Ægteskab fødte Barn i Forhold til sine Forældre retsligt set skal stilles ligesom det ægtefødte Barn, saa maa vi for Guds Skyld vente, indtil vor Familieret er lavet saaledes om, at Faderen og Moderen har samme Ret over Barnet."

Under Fællesmødet paa Nyborg Strand 1921 var der fra Kolding-Kredsen stillet Spørgsmaal om, hvad der kunde gøres „for at kræve Barnefaderen stærkere til Ansvar i Barnemordstilfælde". Overretssagfører Henny Magnussen, som skulde indlede en Diskussion om „Barnefædrenes Ansvar over for det uden for Ægteskab fødte Barn", mente ikke, man kunde skærpe det strafferetlige Ansvar, men at man skulde gaa civilretlige Veje og „straks fremsætte det Krav, at det uægte Barn — saa vidt det faktisk er muligt — stilles paa samme Maade som Faderens ægte". Hun mindede derefter om den gamle Lov af 5. Marts 1734[1]), ifølge hvilken en Kvinde, som var blevet besvangret under Ægteskabsløfte, officiel Forlovelse, kunde tvinge Manden til Ægteskab. Det tjente danske Kvinder til Ære, at de kun yderst sjældent brugte den Lov, men de kunde benytte den Ret, de havde ifølge Loven til at forlange Barnet kuldlyst, saaledes at det fik Ægtebarns Rettigheder i Forhold til Faderen, samtidig med at Moderen beholdt Forældremyndigheden. Hvis Faderen fik Valget mellem Ægteskab og Kuldlysning, vilde han sikkert vælge den sidste. Henny Magnussen sluttede sit Foredrag med at sige:

> „I mine Krav til Barnefaderen vil jeg gaa endnu videre, end D. K. maaske vil gaa, og hævde, at hvis Faderen er højtstillet og velsitueret, skal hans uægte Børn have Ret til samme Uddannelse og Underhold, som Faderens ægtefødte Børn vilde faa, og jeg stiller endnu to andre Krav til Faderen, nemlig 1) det uægte Barns Ret til at føre Faderens Navn, hvis Moderen — og senere Barnet selv — ønsker det, 2) det uægte Barns Arveret efter Faderen lige med ægte Børn."

Hun troede og haabede, at vi efterhaanden vilde faa disse Krav opfyldt, og hun mente, at der derigennem var opnaaet det bedst mulige for Børnene, og at Bevidstheden om Barnets Ret vilde bidrage til at afholde Mødrene fra Barnemord og Mændene fra at sætte uægte Børn i Verden. I sin Tale efter Foredraget udtalte D. K.s Formand, Julie Arenholt, sin Glæde over, at Foredraget havde været i D. K.s Aand, men Diskussionen viste, at der var nogen Usikkerhed med Hensyn til Retten til Arv og Navn. Gyrithe Lemche oplyste, at D.K.s Børneudvalg havde drøftet Spørgsmaalet, om man kunde knytte et moralsk Baand mellem Fader og Barn ved dettes Ret til Faderens Navn, men var betænkelig ved Arveretten. Som Grund herfor anførtes, at man ikke altid vidste, hvem Faderen var.

[1]) Jfr. Afsnittet om Ægteskabsloven Side 222.

Allerede inden de „zahleske" Børnelove var forelagt i Rigsdagen, drøftedes de uden for Ægteskab fødte Børns Stilling ivrigt paa Møder i D. K. og i Indlæg i „Kvinden og Samfundet" i 1933 og 1934, og det var til en Begyndelse ogsaa Moderens Pligt til selv at vedkende sig sit Barn og at opgive Faderen, man prøvede at gennemtænke. Paa den ene Side syntes Barnets Ret til at kende sine Forældre saa aabenbar, paa den anden Side syntes det haardt, naar Samfundets Holdning til en ugift Moder stadig var saa ubarmhjertig, at kræve af en Kvinde, at hun skulde sætte sin sociale Position og maaske sit Levebrød til ved at vedgaa, at hun havde faaet et Barn, og med Hensyn til Faderen var der ogsaa megen Tvivl, om man ikke burde overlade det til Moderen, om hun vilde hemmeligholde hans Navn. Hun kunde jo have gode Grunde dertil, og hvem havde Ret til at tvinge hende, naar hun selv kunde forsørge sit Barn?

Endelig d. 1. November 1934 blev det bebudede Lovkompleks om Ændring i de uægteskabelige Børns Retsstilling forelagt i Folketinget. Det drejede sig om ikke mindre end fem Forslag til Love:

1) „Om Børn uden for Ægteskab", hvorefter Barnet, naar Faderskabet var fastslaaet, skulde have Ret til Faderens Navn og Ret til Opdragelse og Forsørgelse indtil det 18. Aar under Hensyntagen til begge Forældres Livsvilkaar. Faderens Bidragspligt blev altsaa nu en Forsørgelsespligt. Moderens Ret til at føde hemmeligt paa Fødselsstiftelsen og til at hemmeligholde Faderens Navn bortfaldt.

2) „Om Inddrivelse og Sikring af Underholdsbidrag".

3) „Om Ændring af Forordning af 21. Maj 1845 indeholdende nogle Forandringer i Lovgivningen om Arv", hvorefter Børn født uden for Ægteskab efter 1. Januar 1936 fik lige Arveret med Ægtebørn og arvede paa samme Maade.

4) „Om Ændringer i og Tilføjelser til Loven om Rettens Pleje", hvori Bestemmelserne om Faderskabs-Sagerne samledes.

og 5) „Om Ægtebørn", hvori Begrebet Ægtebørn defineredes lidt anderledes end i Kristian den Femtes danske Lov, hvori der stod, at Ægtebørn er de, der er fødte af Forældre, der er ægteviede med hinanden. Nu modtog man alle Børn af Forældre, der blot paa et eller andet Tidspunkt har været gift med hinanden.

Paa D. K.s Formandsmøde i København den 3. December indledede Næstformanden i Fællesstyrelsen, Overretssagfører Emilie Buchwald, en Diskussion om Lovforslagene. Under denne hævdede Gyrithe Lemche, at det havde været D. K.s Styrke, at man ikke havde taget Standpunkt til saa vidtgaaende Spørgsmaal, uden at der var opnaaet Enighed om dem. Og det

var der ikke i D. K., naar det drejede sig om Kravet om Ret til Arv og Navn. Hun vilde foreslaa, at man spurgte Kredsene om deres Stilling. Dette Forslag blev omgaaende fulgt. I Begyndelsen af 1935 udsendte Fællesstyrelsen et Spørgeskema til alle Kredsene. Spørgsmaalene lød som følger:

1) Mener De, at det Hovedprincip er rigtigt, som danner Grundlaget for Justitsministerens nye Lovforslag: at de uægte Børn i retslig Henseende stilles lige med Børn født i Ægteskab?
2) Billiger De: At Faderens Underholdspligt over for hans uden for Ægteskab fødte Barn udstrækkes til Barnets 18. Aar?
3) At Barnet opdrages under Hensyntagen til begge Forældres Livsvilkaar?
4) At Faderens Bidragspligt til Udgifterne ved Moderens Barselfærd og Underhold normalt bliver to Maaneder før og en Maaned efter Fødselen. Under særlige Omstændigheder (Sygdom foraarsaget ved Svangerskabet eller Nedkomsten) kan Bidragspligten udstrækkes indtil fire Maaneder før og ni Maaneder efter Fødselen?
5) At Børn uden for Ægteskab har Ret til at faa tillagt Moderens eller — hvis Faderskabet er fastslaaet — Faderens Familienavn?
6) At det uægte Barn, hvis Faderskabet er fastslaaet, arver lige med det ægtefødte?
7) At de særlige Regler om Hemmeligholdelse af Navne paa Mødre, der føder paa Rigshospitalet, bortfalder.

Fra Fællesstyrelsens Side foreslog man Kredsformændene, at de skulde afholde to Møder om Sagen, eet orienterende og et Par Uger efter eet, hvor Afstemningen fandt Sted.

Som den, der gennem mange Aar havde arbejdet med Børnesagen i D. K.s Fællesstyrelse søgte Gyrithe Lemche at trække nogle Linjer op til Vejledning for Kredsene: Et bekræftende Svar paa Spørgsmaal 2, 3, 4 og 7 vilde være i Overensstemmelse med de Krav, som D. K. allerede havde opstillet i 1906. Derimod mente hun, at man ved at svare Ja ogsaa paa Spørgsmaal 5 og 6 og derved paa Spørgsmaal 1, afveg fra Linjen i D. K.s tidligere Arbejde paa dette Omraade. Som det vil fremgaa af det foregaaende, var dette noget af en Misforstaaelse, hvilket Gyrithe Lemche ogsaa senere selv erkendte under sjællandske Distrikts Møde i Vordingborg, hvor Folketingsmand, Lektor Hartvig Frisch indledede om Spørgsmaalet og bl. a. nævnte D. K.s Adresse til Rigsdagen i 1886. I Rigsdagen udtalte Hartvig Frisch bl. a.:

> „Interessante er ogsaa de Henvisninger, som den højtærede Justitsminister fremførte med Hensyn til de Krav til Lovgivningsmagten, som adskillige Gange har været rejst af D. K. Jeg har set efter de Henstillinger, som er gjort i Bemærkninger netop til D. K.s Krav, og jeg

finder, at Rigsdagen allerede i 1887 har modtaget en Skrivelse fra D. K., som paa en Række ganske væsentlige Omraader rejser Krav, der svarer til, hvad dette Lovforslag gaar ud paa. Interessant er det, at Kvinderne i 1887, da det dengang foreliggende Lovforslag ikke var nær saa vidtgaaende som dette, holdt tilbage nogle Krav, om hvilke de selv ytrer, at de ikke vilde finde det formaalstjenligt i Øjeblikket at rejse dem, men som de dog i Slutningen af deres Skrivelse nævner. For os, der skal arbejde med denne Lovgivning, er det ganske interessant at se, hvad Kvinderne holdt tilbage i 1887, men dog nævnte. Kravene lyder saaledes:

1) at lægge Faderens Stand og Vilkaar til Grund for Underholdsbidragets Størrelse,
2) at ophæve det for den Kgl. Fødsels- og Plejestiftelse gældende Privilegium med Hensyn til hemmelig Fødsel,
3) at give det uægte Barn Ret til at bære Faderens Navn og Arveret efter ham og fædrene Frænder.

Det er ganske interessant, at man allerede i 1887 har rejst disse Krav, omend man fandt, at det i Betragtning af det, der var fremsat som Lovforslag ikke vilde være hensigtsmæssig at stille dem som direkte Krav.

I 1906, da dette Spørgsmaal atter var til Behandling i Rigsdagen, har D. K. igen fremført et Andragende, som blev indgivet til Justitsministeren, men som iøvrigt er citeret i Bladet „Kvinden og Samfundet" 1906. I dette Andragende rejses en Række ganske tilsvarende Krav, men nu videregaaende end i 1887."

I Landstinget førtes ligeledes en længere Debat om D. K.s gamle Adresse til Regeringen. Gudrun Vang Lauridsen hævdede, at D. K. aldrig var gaaet ind for Arv og Navn efter Faderen, men blev udførligt imødegaaet af H. P. Johansen, som aabenbart havde læst „Kvinden og Samfundet" med Interesse og Udbytte.

Men det historiske Synspunkt har næppe været særlig afgørende for Kredsenes Tagen Stilling til Sagen. For dem, der gik imod Retten til Arv og Navn, var det væsentligt to Synspunkter, som gjorde Udslaget, og begge disse blev ogsaa fremsat af Gyrithe Lemche.[1]) Det ene gik ud paa, at man ved den paatænkte Reform ikke udelukkede Skellet mellem Børnene, men kun flyttede det. I de ikke sjældne Tilfælde, hvor Faderskabet ikke kunde fastslaas, kunde man dog ikke give Arv og Navn efter Faderen, og der vilde saaledes opstaa en ny „Pariakaste" af Børn. Det andet tog Sigte paa Hustruen og Ægtebørnene, som ved Mandens Død skulde dele Arv med de uægtefødte Børn. Et „Snigløb paa Hustruens Retsstilling" kaldte Gyrithe Lemche de nye Love set ud fra

[1]) „Den højeste Ret — den højeste Uret" — „Kvinden og Samfundet" 1935, Nr. 4.

dette Synspunkt. Tilsvarende Betragtninger gjorde Kredsformanden i Hillerød, Ingrid Larsen, gældende i Tilknytning til et Møde i Københavns-Kredsen, hvor Justitsminister Zahle selv havde indledet om Lovforslagene. „Kan Ægteskabet, som i de senere Aar gennem Skattelove, Næringslov, Tjenestemandslov, har faaet Stød paa Stød, ogsaa taale Konsekvenserne af de foreslaaede Forslag?" spurgte hun. Indvendinger mod Lovene af en helt anden Art fremsattes paa det nævnte Møde af Julie Arenholt. Det var sagt, at de ikke vilde koste det offentlige en Øre, og dermed var ogsaa sagt, at de ikke kom til at betyde noget reelt. Hvad betød Forsørgelsesret og Arveret, naar de fleste, som fik Børn uden for Ægteskab, var unge Mennesker, der enten havde handlet i Letsindighed eller ikke havde Raad til at gifte sig. Og hvorfor skulde et Barn have Faderens Navn, naar det dog skulde leve hos Moderen?

Med Hensyn til de yngre Aarganges Stilling til Sagen var Resultaterne af Dansk Kvindesamfunds københavnske Ungdoms Nytaarsenquête 1935 oplysende. Betegnende for den er følgende Svar fra en af Deltagerne:

> „... hvis den Institution, som hedder det officielle, indregistrerede Ægteskab, for at bevare en vis Respekt om sig kræver saa uhyrlige Ofre som Forringelse af Tusinder af uskyldige Børns materielle og aandelige Livsvilkaar, saa er den Institution næppe det Offer værd. Der er næppe nogen Fare for, at det lykkelige Samliv mellem en Mand og en Kvinde og deres Børn mister noget ved, at nogle Børn faar de minimale Rettigheder, som frit Valg af Navn plus Arveret betyder."

I Anledning af Enquêten spurgte Ekstrabladet en Række Mænd, hvordan de vilde besvare de stillede Spørgsmaal. Typisk for deres Indstilling er Forfatteren Knud Sønderbys Svar:

> „Det er ikke Moderens Ret og ikke Faderens Ret indbyrdes eller over for Barnet — det er deres Pligt, det drejer sig om" ... „At større Ansvar og Pligt skulde kunne underminere den ægteskabelige Institution, er usandsynligt, saa meget mere som denne i en ideel Drøftelse vel krænkes mere af mange billigere Fornøjelser end af færre dyrere Forpligtelser."

I Marts forelaa endelig Svarene fra D. K.s Kredse. 82 Kredse havde indsendt Svar, der fordelte sig saaledes:

ad Sp.	1.	Flertal	for i	52	Kredse	mod i	22
—	2.	—	—	80	—	—	2
—	3.	—	—	78	—	—	1
—	4.	—	—	79	—	—	0
—	5.	—	—	68	—	—	10
—	6.	—	—	48	—	—	25
—	7.	—	—	69	—	—	11

Der var saaledes et overvældende Flertal for, at Faderen skulde have fuld Forsørgerpligt over for sit uægte Barn og større Forpligtelse over for Moderen i Tiden omkring Fødslen, og et betydeligt Flertal for det uden for Ægteskab fødte Barns Ret til Arv og Navn efter Faderen.

Til Trods for, at man saaledes havde faaet et saa klart Billede, som det skulde synes muligt at faa, af Medlemmernes Stilling, blev Sagen alligevel forelagt Fællesmødet i Sønderborg 1935 — Fællesmødet er jo Dansk Kvindesamfunds højeste Autoritet.

Her gennemgik Landsformanden Marie Hjelmer, der tillige var Formand for Børneudvalget, det foregaaende Aars Begivenheder med Hensyn til Børnelovforslagene, og derefter forelagde Overretssagfører Emilie Buchwald en Række Ændringsforslag til Regeringens Forslag, udarbejdet af et Underudvalg under Børneudvalget bestaaende af hende selv, Esther Carstensen fra D. K. og Byretssekretær Karen Johnsen fra D. K. N.

Disse var af overvejende juridisk og saglig Karakter og vedrørte ikke Spørgsmaalet, om D. K. i Hovedsagen kunde tilslutte sig de Zahleske Børnelove. De vigtigste Punkter drejede sig om følgende: Hvis Faderens Livsvilkaar er væsentlig bedre end Moderens, skal der kunne beskikkes Barnet en Værge, som forvalter Faderens Bidrag. Hvis en Hustru, som er Moder til et Barn født uden for Ægteskab og bidragspligtig, dør, skal der gælde de samme Regler som for en Mand. Hvis flere Personer er pligtige til at betale Bidrag til det samme Barn, skal hver betale det fulde Bidrag til det sociale Udvalg, som saa udbetaler Moderen et Beløb, som svarer til det største af de paalagte Bidrag, medens Resten indgaar i et Fond, der anvendes i Børneforsorgens Interesse. Hvis det viser sig, at en Ægtefælle før Ægteskabsindgaaelse har et Barn uden for Ægteskabet eller faar det under Ægteskabet, kan den anden Ægtefælle kræve Bosondring. Den længstlevende Ægtefælle skal have Lov at sidde i uskiftet Bo, selv om der er uden for Ægteskabet fødte Livsarvinger efter den afdøde Ægtefælle, og Pupilautoriteterne under Hensyntagen til begge Parters Interesser skønner det rimeligt. Faderen har ikke Ret til personligt Samkvem med Barnet, med mindre særlige Omstændigheder taler derfor.[1])

Efter en langvarig Diskussion bestemte man at stemme om Ændringsforslagene under eet. Med ca. 70 Stemmer mod ca. 50 besluttedes det, at Ændringsforslagene skulde indsendes til Justitsministeren. Med Hensyn til Hovedprincipperne i Regeringens Lovforslag havde Fællesstyrelsen i Forvejen bestemt, at hvis der ikke blev to Trediedeles Majoritet for Tilslutning til dem, vilde man ikke sende nogen Udtalelse herom til Regering og Rigsdag. Den skriftlige Afstemning gav 121 Stemmer for og 107 imod. Til Trods for,

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1935, Nr. 12.

at baade Afstemningen i Kredsene og paa Fællesmødet havde givet Flertal for en Genoptagelse af D. K.s oprindelige Ønsker med Hensyn til uægtefødte Børns Retsstilling, sendte D. K. altsaa ingen Henvendelse til Støtte for Reformens Gennemførelse.

Da Børnelovene den 13. December forelagdes paa ny — dennegang af Justitsminister Steincke — var Lovkomplekset vokset til at omfatte 7 Love, og det havde gennemgaaet visse Ændringer, ikke mindst under Hensyntagen til de af D. K. indsendte Ændringsforslag. De nævnte Forslag var blevet fulgt med Undtagelse af det om Samkvemsretten. Denne berørtes slet ikke i Loven, saaledes at Faderen overhovedet ingen Ret fik til Samkvem. Var der flere bidragspligtige, blev det Overøvrigheden, som skulde indkræve Bidragene. Bestemmelsen om uskiftet Bo kom kun til at gælde for Hustruen med den karakteristiske Motivering, at „hvis Hustruen under Ægteskabet faar Børn uden for Ægteskab, vil det som Regel medføre Skilsmisse".

Alt i alt har dog Dansk Kvindesamfunds Andel i Udformningen og Gennemførelsen af det Lovkompleks, som blev stadfæstet den 7. Maj 1937 og traadte i Kraft den 1. Januar 1938, ikke været særlig betydelig. Men det kan med Rette siges, at det var gamle Ønsker og Krav fra D. K.s Side, som herved fik deres Opfyldelse i Lovgivningen.

JÆGERSPRIS

I 1873 oprettedes *„Kong Frederik den Syvendes Stiftelse for hjælpeløse og forladte Pigebørn, især af Almuen"*, af Louise Christine, Lensgrevinde af Danner. Den 23. Maj 1874 fik Fundatsen kongelig Konfirmation.

I denne bestemtes det, at „Børnenes Pleje og Opdragelse samt hele Stiftelsens Husholdning" skulde „overdrages en Bestyrerinde," og videre:

> „Skulde der ikke kunne findes en Bestyrerinde, som i sig forener alle de Egenskaber, som maa udfordres, for at hun tilbørlig kan varetage de hende efter de ovennævnte Bestemmelser paahvilende Forpligtelser, eller dersom Stiftelsens Bestyrelse skulde antage, at Stiftelsens Øjemed bedst vil fremmes ved en Deling af Arbejdet eller dette endog bliver nødvendigt paa Grund af det voksende Antal Børn, som optages, skal det være Bestyrelsen tilladt at ansætte en Medhjælperske for Bestyrerinden."

At Grevinde Danner har tænkt sig, at Stiftelsen skulde være under kvindelig Ledelse i det daglige, kan der saaledes ikke være Tvivl om. Den højeste Ledelse var derimod betroet en Bestyrelse paa tre Mænd, hvoraf een altid skulde være retskyndig. Den skulde supplere sig selv med fire Suppleanter. Bestyrelsen skulde antage Bestyrerinden, hendes eventuelle Medhjælperske, Godsinspektør, Skovrider o. s. v.

Den 18. Februar 1876 approberede Justitsminister Nellemann et Tillæg til Fundatsen[1]), hvori der blev fastsat forskellige Ændringer, deriblandt den, at „som Forstander for Stiftelsen antages en Mand". Mod disse Ændringer protesterede samme Aar i en Pjece om Stiftelsen Jægerspris et af de oprindelige Bestyrelsesmedlemmer, som var valgt af Grevinde Danner selv, Justitsraad Klemp. Han var paa det Tidspunkt traadt ud af Bestyrelsen, men mente om sig selv, at han var den, som bedst kendte Grevinde Danners Tanker om Sagen, og han hævdede meget stærkt, „at den øverste Ledelse af Anstalten med Hensyn til, hvad der angaar Pigebørnenes Opdragelse og Forplejning, skal samles under een Person, og denne ene skal være en Kvinde."

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1913 Nr. 5 og 7.

Desuden gjorde Klemp Indvendinger mod, at der ikke skulde aflægges offentligt Regnskab, og at ingen kunde blande sig i Bestyrelsens Dispositioner. Justitsministeren havde selv præciseret, at „det Offentlige overhovedet ikke har at indblande sig" heri, med mindre Bestyrelsen „har gjort sig skyldig i væsentligt Brud paa Fundatsen eller i mislig Omgang med Stiftelsens Midler."

Den eneste Vej, man kunde gaa for at forsøge at faa kvindelig Indflydelse paa Ledelsen af denne Stiftelse for Pigebørn, var da at appellere til Bestyrelsen, og det begyndte Dansk Kvindesamfund at gøre i 1909, da Forstanderstillingen var ledig. Svaret paa Anmodningen om, at Stillingen maatte blive besat med en Kvinde, blev et Nej med Henvisning til Fundatsen, som i sin ændrede Form ikke tillod dette.

1911 forsøgte man noget andet, nemlig at faa en Kvinde ind i Bestyrelsen. Det blev ogsaa afvist med Henvisning til Fundatsen. 1915, da en Bestyrelsesplads blev ledig, rettede man en ny Henvendelse til Bestyrelsen, atter forgæves, men endelig i 1921 syntes det at lysne. Da svarede Bestyrelsen paa en Henvendelse, at den saa med Sympati paa Tanken om, at der aabnedes Adgang for Kvinder til at indtræde i den øverste Ledelse af Stiftelsen, og at den paatænkte at foreslaa en Fundatsændring. En saadan blev ikke foretaget, men langt om længe, i 1935, fik man en Erklæring fra Bestyrelsen om, at der fra dens Side ikke var noget til Hinder for, at Forstanderstillingen kunde besættes med en Kvinde. Anledningen var, at Stillingen var opslaaet ledig i December 1934, og flere kvalificerede Kvinder ønskede at søge den, men lod sig afholde af Fundatsen. D. K. henvendte sig da til Justitsministeren angaaende en Fundatsændring, men fik i November 1935 Svar med Henvisning til Bestyrelsens ovennævnte Erklæring.

Den havde imidlertid besat Stillingen med en Mand. D. K. henvendte sig da atter i Maj 1936 til Justitsministeriet med et udførligt Andragende. Man bad heri om, dels at der maatte blive aabnet Kvinder Adgang til Forstanderstillingen, dels om at der maatte komme til at staa i Fundatsen, at der skulde være mindst een Kvinde i Bestyrelsen. Og endelig tog man fat paa Spørgsmaalet om Pigebørnenes Uddannelse. Om denne sagde man, at Forholdene nu var saa meget anderledes, end da Stiftelsen oprettedes. Stifterindens Mening med, at de skulde opdrages til „Tjenestepiger" var sikkert den, at de skulde opdrages til at ernære sig paa hæderlig Vis, og det kunde de nu gøre i mange andre Erhverv.

I meget forsigtig og beskeden Maalestok begyndte man ogsaa fra Stiftelsens Side at tage noget Hensyn til de unge Pigers egne Ønsker med Hensyn til Erhverv, men den Konsekvens, hvormed man fortsat holdt enhver kvindelig Indflydelse paa Ledelsen af de unge Pigers Opdragelse ude, gjorde, at der stadig var Uro omkring Stiftelsen. Da den i 1935 ansatte Forstan-

der allerede efter tre Aars Forløb ønskede at fratræde sin Stilling, naaede man dog dertil, at denne blev opslaaet ledig med udtrykkelig Bemærkning om, at den kunde søges af en Kvinde.

Der var da ogsaa en Del Kvinder blandt Ansøgerne, men ingen af dem blev antaget. Bestyrelsen besluttede nemlig foreløbig helt at undlade at besætte Forstanderstillingen. Til at varetage Forstanderens Opgave konstitueredes to Mænd, nemlig Stiftelsens Overlærer og dens Fuldmægtig. Da denne Tilstand havde varet næsten et Aar, begyndte Kvindeorganisationerne at miste Taalmodigheden. Det var nu ikke alene D. K., som var opmærksom paa Forholdene, men ogsaa D. K. N., Den aabne Dør, Danske Kvinders Erhvervsraad, Socialdemokratisk Kvindeforening og De danske Husmoderforeninger tog Sagen op, og Pressen begyndte igen at skrive om den.

Denne Uro omkring Jægerspris førte til, at Bestyrelsen indbød nogle Repræsentanter for Kvindeorganisationerne til at se Stiftelsen og forhandle med den om Forholdene. Besøget fandt Sted den 17. Juni 1939 og resulterede i en Henvendelse, som var underskrevet af alle de ovennævnte Kvindeorganisationer. Det hedder heri, at det primære Krav fra Kvindeorganisationerne maatte være, at der ansattes en kvindelig Forstander og indvalgtes et kvindeligt Medlem i Bestyrelsen, men som Forholdene var i Øjeblikket, vilde man stille Forslag om Antagelse af en kommitteret for pædagogiske Spørgsmaal, en kommitteret for administrative Spørgsmaal og en Konsulent i Husgerningsundervisning, som alle skulde være Kvinder. Hertil svarede Bestyrelsen, at det var dens Opfattelse, at Hensigten med de fremsatte Forslag vilde kunne opnaas, uden at man behøvede „at sætte saa stort et Apparat i Scene som det foreslaaede", og at Forslagene næppe var forenelige med Stiftelsens Fundats. Derimod paatænkte den ved førstkommende Lejlighed at udnævne en kvindelig Suppleant til Bestyrelsen.

Lejligheden kom hurtigt. I September døde Bestyrelsens Formand, Kammeradvokat Vagn Aagesen, og i Begyndelsen af Oktober udnævnte Bestyrelsen Forstander for Husassistenternes Fagskole, Medlem af D. K.s Fællesstyrelse, Alma Andersen, til Suppleant. 30 Aars Bestræbelser fra D. K.s Side havde bragt det første Resultat.

BEFOLKNINGSSPØRGSMAALET

„Tvivlen om det forsvarlige i at faa Børn ... maa ophæves; ikke blot bringes til øjeblikkelig Glemsel ved en suggestiv Agitation, der appellerer til den utilfredstillede Moderskabslængsel i Kvinderne. Det Sprængstof, som rummes i Befolkningskrisen, skulde ikke gerne bruges til at skade Kvinderne, men til at sprænge Vej for Opfyldelsen af D. K.'s gode gamle Programpunkt: Forbedring af Kvinders og Børns Kaar." („Kvinden og Samfundet" 1936).

Paa Dansk Kvindesamfunds Fællesmøde i Aalborg 1918 indledede Eksperten paa den sociale Lovgivnings Omraade, Kontorchef ved Frederiksberg Forsørgelsesvæsen, Landstingsmand K. K. Steincke en Diskussion om Emnet: „Ad hvilke Veje bør Staten lette Forsørgerpligten?" Hermed førtes man lige ind i det store Problem, som i de senere Aar har faaet en saa voldsom Aktualitet, Befolkningsspørgsmaalet. Allerede dengang stod det klart for mere kyndige Iagttagere, at der i den Tilbagegang i Befolkningsforøgelsen, som var fulgt efter den mægtige Opgang i det 19. Aarhundrede, laa et Problem af stor Rækkevidde, og derfor begyndte der at opstaa en rent befolkningspolitisk bestemt Interesse for de samme Reformer, som bl. a. Dansk Kvindesamfund havde gjort sig til Talsmand for, væsentlig ud fra rent humane og demokratiske Synspunkter.

Spørgsmaalet om en Lettelse af Forsørgerbyrden, især for enlige Forsørgere havde D. K. saaledes tidligere beskæftiget sig med. I Januar 1911 indsendtes til Regering og Rigsdag en Resolution, hvori Foreningen opfordrede til at tilvejebringe bedre økonomiske Vilkaar for Enker med Børn og at gøre det paa en saadan Maade, at den Hjælp, som blev ydet, ikke fik Fattighjælps Virkninger. Den Lov, man hermed ønskede at øve Indflydelse paa, var forelagt i Rigsdagen 1910, men havde vanskeligt ved at blive færdigbehandlet. I Samlingerne 1911—12 og 1912—13 blev den forelagt igen, og fra Formandsmødet i D. K. i Januar 1913 indsendtes efter Forslag fra det Udvalg, som arbejdede med Sagen, (Elisa Petersen, Helene Berg, Esther Carstensen, Gyrithe Lemche og Overretssagfører Munch-Petersen), en indtrængende Anmodning om, at „en Lov der

sikrer Enker, som ikke kan erhverve det fornødne til deres uforsørgede Børns Underhold og Opdragelse", snarest maatte blive gennemført. Og hertil føjede man en Anmodning om, at Staten, indtil Loven gennemførtes, vilde „tillade og støtte Hjælpekassernes Bestræbelser for at holde Enker med Børn udenfor Fattigvæsenets Forsorg". I Marts indsendte ca. to Hundrede Kvinder fra hele Landet et Andragende, hvori de „energisk" støttede „dette af Danmarks ældste Kvindeforening gentagne Gange ved Andragender og Resolutioner fremførte Krav". Man henviste til Lovene af 1908 om forskudsvis Udbetaling af Bidrag til Mødre til Børn født uden for Ægteskab og til fraseparerede, forladte og fraskilte Mødre, og bad om, at den samme menneskekærlige Tanke, som laa bag den, maatte udvides til at gælde Enkerne. Da det omsider i April — lige henimod Rigsdagens Slutning — lykkedes at faa Loven frelst igennem, blev det sagt, at det var Kvindernes Skyld. Den bestemte, at Enker, hvis Indtægt og Formue laa under en vis Grænse, kunde faa en Hjælp af det offentlige — uden Fattighjælps Virkning — paa 100 Kr. aarlig, til Barnet fyldte 2 Aar, 80 Kr. til det fyldte 12 Aar, og 60 Kr. til det fyldte 14 Aar.

Hvordan visse Mænd saa paa Loven, viser følgende lille Udpluk fra „Ugens Tilskuer":

> „Men Enkerne reddedes altsaa. Og nu er Landet fuldt af glade Enker. En Kone, hvis Mand er en Drukkenbolt eller Døgenigt, vil se sine Børn forsørgede — hvis Manden dør. Hvorledes vil Statistikken over uoplyste Dødsfald se ud om 5 Aar?"

Det er interessant at se, at Loven paa sin Gang gennem Rigsdagen en Tid rummede Forslag om en tilsvarende Hjælp til Enkemænd. Der var, oplyste Indenrigsminister Jensen-Sønderup i Rigsdagen i Oktober 1911 i Danmark 3113 Enkemænd, som havde under 800 Kr. i aarlig Indtægt og tilsammen 6005 Børn under 15 Aar. Hvorfor ikke hjælpe dem lige saa vel som de 14,244 Enker med deres 22,337 Børn? Det synes imidlertid, som om D. K. paa det Tidspunkt samlede sig om at faa Hjælpen til Enkerne gennemført og nøjedes med at finde det selvfølgeligt, at ogsaa Enkemænd burde hjælpes.

Samtidig arbejdede man med en Ændring i den sociale Forsorg paa et andet Omraade, som vedrørte Mødre med Børn, nemlig Sygekasselovens Bestemmelser om Barselhjælp. I den gældende Sygekasselov stod i § 23:

> „I Barseltilfælde kan Sygekassen yde den paagældende Kvinde, naar hun er Medlem af Kassen, en Hjælp, der i Vedtægten kan fastsættes til en rund Sum; ved indtræffende Sygdom har hun Krav paa den sædvanlige Sygehjælp ottende Dagen efter Nedkomsten."

Kvinder, som var uarbejdsdygtige paa Grund af en Fødsel, kom ind under lignende Undtagelsesbestemmelser, som gjaldt for Sygdom, som Patienter „ved egen Skyld" havde paadraget sig, saasom fordrukne, Slagsbrødre og veneriske syge. De havde ingen Ret til Hjælp fra Sygekassen. Efter Forslag af Gyrithe Lemche blev der paa Fællesmødet i Kolding 1912 nedsat et Udvalg i Anledning af Sygekasselovens Revision, og da Lovforslaget var forelagt i Oktober, indsendtes et Andragende, hvori man foreslog, at den tidligere citerede Paragraf fik følgende Form:

> „I Barseltilfælde skal Sygekassen yde det paagældende kvindelige Medlem en Hjælp af 2 Kr. pr. Dag, saalænge Sengelejet varer indtil 10 Dage efter Nedkomsten, med mindre hun er berettiget til Barselhjælp iflg. Lov af 11. April 1901 om Arbejde i Fabrikker og dermed ligestillede Virksomheder. (§ 18). Efter 10 Dages Forløb har hun ved tilstødende Sygdom Krav paa den sædvanlige Sygehjælp."

Folketinget vedtog imidlertid kun, at de statsanerkendte Sygekasser fremtidig skulde være forpligtede til at yde Lægehjælp i Barseltilfælde samt en økonomisk Støtte, der ikke maatte være under 5 Kr. Loven naaede ikke igennem Landstinget, men blev genfremsat i Efteraarssamlingen 1913, og § 23 havde den af Folketinget vedtagne Form, hvorpaa D. K. gentog sit Andragende med Kravet om Dagpenge. Selv om Lovforslaget var et Fremskridt, fandt man det ganske utilstrækkeligt. Samtidig pegede man paa Muligheden af en Barselforsikring i Forbindelse med Sygeforsikring og oplyste, at i de Lande, hvor man havde en obligatorisk eller frivillig Sygeforsikring, var Barselhjælpen langt større end den i Danmark foreslaaede. Da Folketinget intet ændrede i Paragraffen, sendte man Andragendet til Landstinget. I Samlingen 1914—15 blev Forslaget først forelagt i Landstinget, og her gik Udvalget D. K. noget i Møde, idet man lagde Dagpengesystemet til Grund for Hjælpen, men man vilde kun yde 1 Kr. om Dagen i de 10 Dage. Folketinget holdt imidlertid fast ved Paragraffens tidligere Form, saa der maatte en Behandling i Fællesudvalg til, og her sejrede den Form, som Landstinget havde vedtaget. „Dansk Kvindesamfund har faaet en Fjer i Hatten," skrev Sygekasseinspektør Wittrup i Politiken, da Loven endelig i 1915 var færdig, „Barsellejet skal betragtes som berettiget til Hjælp."

Saa svært var det at faa gennemført selv den beskedneste Hjælp til en Kvinde i den relativt korte Tid, hun maatte nedlægge Arbejdet og gøre sig afhængig af andres Bistand, fordi hun skulde føde et Barn. Et Andragende fra D. K. i September 1917 om Skattelettelser for Forsørgere var ogsaa et Forsøg paa at hjælpe dem, der bærer Byrden med Slægtens Opretholdelse, men blev resultatløst. Det var endnu kun faa, som forstod, at der var en

Forbindelse mellem det bestaaende Befolkningsproblem og den uvillige Holdning overfor ubemidlede barnefødende Kvinder og vanskeligt stillede Forsørgere. Men K. K. Steincke var en af dem. I sit Foredrag paa D. K.s Fællesmøde opstillede han det Spørgsmaal,

> „hvorledes Staten skal stille sig til hele Befolkningsspørgsmaalet. Det er jo en kendt Sag, hvorledes den europæiske Race trues af den Nedgang i Fødselsprocenten, der kan paavises, og som begynder i Overklasserne og derefter breder sig til Underklasserne.
>
> Det er i Øjeblikket ikke Overbefolkning, men Stagnation, Racedegeneration og Tilbagegang, der truer Europa, som i Forvejen ligger under for Kapitalismen og Militarismens Herredømme. Lovgivningsmagtens Bestræbelser maa rettes paa at opmuntre den ægteskabelige Frugtbarhed. To-Børnssystemet maa afløses af et Tre- eller helst Firebørnssystem. — Ægteskabet som Institution bør bevares. Et sundt Samfund maa hvile paa det ordnede Familieliv, gode Hjem med en Far og en Mor. Staten er interesseret i at begunstige Befolkningsforøgelsen, og alle Foranstaltninger, der kan lette Ægtefællerne Forsørgerpligten uden at fratage dem deres Pligt og Ansvar overfor Børnene er af det gode eller endogsaa delvis nødvendige."

At Staten maatte vise „sin Interesse for Ægteskabet og Hjemmene som Samfundets Grundvold" mente han at kunne slaa fast, men Problemet var: i hvilket Omfang og hvordan. Tanken om „Forsørgerløn" affærdigede han straks:

> „Den Udvej er uigennemførlig, at man skulde indføre en Grundløn med særlige Forsørgertillæg ved Ægteskab og Børnefødsler. Lønnen er Betaling for et Arbejde, og dette vilde medføre, at *samme* Arbejde blev lønnet efter *forskellige* Tariffer. En saadan Udvej vilde heller ikke begunstige Ægteskabet og Børneforøgelsen, idet den mindre kvalificerede ugifte ofte vilde blive foretrukken for den muligvis dygtigere gifte Arbejder og Forsørger. Dette System lader sig jo heller ikke gennemføre i de fri Erhverv."

Som ikke-radikale Smareformer foreslog han: Erstatning til Forsørgere, som ramtes af Militærindkaldelser, Hjælp til Hjem, hvor den ene Ægtefælle og særlig Moderen ved Sygdom var forhindret i at varetage sine Pligter. Denne Hjælp skulde ikke have Fattighjælps Virkning, hvis vedkommende var i Sygekasse. Afskaffelse af Forsørgerpligten overfor Stedbørn, saaledes at offentlig Hjælp til disse ikke fik Fattighjælps Virkning, og Udbetaling af mindst det normale Børnebidrag til trængende Forældre uden Fattighjælps Virkning i det Tilfælde, at Manden ikke havde paadraget sig Alimentationsforpligtelser efter Ægteskabets Indgaaelse.

For at angive, hvorfra Pengene skulde komme, skitserede Kontorchef Steincke en Række Skattereformer, deriblandt følgende „lille uskyldige Lovbestemmelse": „Intet Barn kan arve mere end en Trediedel af sine Forældres Formue, den mulige Rest tilfalder Statens Børnefond." En anden Indtægtskilde for denne foreslaaede Børnefond skulde være en stærkt progressiv „Børneskat" paa Ugifte.

I Slutningen af Foredraget berørtes Spørgsmaalet om „Raceforbedringen", og Konklusionen blev denne:

> „Staten bør paa bedste Maade begunstige Befolkningsforøgelsen og Ægteskabet ved Lettelse af Forsørgerpligten uden dog at fjerne Ansvaret for Børnene. Udvidet social Lovgivning og stigende Humanisering er kun af det gode, naar de følges af fornødne regulerende og kontrollerende Forholdsregler."

Under Diskussionen udtalte Gyrithe Lemche, der var Formand for det Udvalg, som D. K. paa hendes Initiativ havde nedsat til Undersøgelse af Sagen, at hun ikke indsaa, hvorfor et Tilskud til alle Forsørgere uanset Stand og Kaar skulde være Fremtidsmusik.

Det blev det imidlertid. I 1919 og 1920 gennemdrøftedes de Problemer, som var rejst ved Steinckes Værk om „Fremtidens Forsørgelseslovgivning", i „Kvinden og Samfundet" og andre Blade samt ved Møder, og flere nærmere udformede Forslag blev fremsat bl. a. et af Gyrithe Lemche, som vilde kombinere Skattelettelse med direkte Tilskud, men det blev altsammen ikke til Alvor. Det, som først laa for, var en Revision og Kodificering af hele den spredte sociale Lovgivning, som var blevet til i Aarenes Løb. I December 1925 nedsattes en Kommission med dette Formaal. Den kom til at bestaa af 18 Medlemmer, deraf var eet kvindeligt, nemlig Kontorchef Clara Black. Dansk Kvindesamfund anmodede da paa Foranledning af Julie Arenholt Socialministeren om at blive repræsenteret, men fik til Svar, at det ikke lod sig gøre at udvide Kommissionen, men han vilde henstille til dens Formand at høre D. K. paa de Omraader, hvor Foreningen særlig havde arbejdet, og at lade den sende en Repræsentant til visse Møder. Det blev dog vist ikke til meget med dette.

I 1929 afgav Kommissionen Betænkning, og paa D. K.s Fællesmøde i 1931 — der afholdtes i Rigsdagen i Anledning af 60-Aars Jubilæet — indledede Fabrikinspektør Kirsten Gloerfelt-Tarp en Diskussion om Socialreformens Barselhjælp. Forslaget til en Socialforsikring betød et stort Fremskridt. Sygekasserne skulde nu yde fri Jordemoderhjælp og om fornødent Lægehjælp, Dagpenge i 14 Dage af samme Størrelse, som vedkommende havde sikret sig i Tilfælde af Sygdom, for Kvinder, hvem det ifølge Fabrik-

loven var forbudt at arbejde efter en Fødsel, en daglig Pengehjælp (3 Kr. i København, 2,40 Kr. i Provinsbyerne og 1,80 Kr. paa Landet), og denne Hjælp kunde forlænges til 6 Uger, hvis Moderen paa Grund af Diegivning holdt sig borte fra Arbejdet. Endvidere skulde en saadan Hjælp ogsaa kunne ydes 8 Uger før en Fødsel, hvis der forelaa Lægeattest for, at det sædvanlige Arbejde var skadeligt for Kvinden.

Af Indvendinger havde Kirsten Gloerfelt-Tarp, at Dagpengehjælpens Betydning forringedes ved, at Loven tillod Sygekasserne at bestemme, at gifte Kvinder, som arbejdede i deres Hjem, ikke kunde sikre sig Dagpenge. Den Hjælp, som ydedes Kvinder, hvem det var forbudt at arbejde en vis Tid efter Fødslen, mente hun ogsaa burde udvides til at gælde andre erhvervsarbejdende Kvinder.

Da Rigsdagen i 1933 havde vedtaget de fire nye Love, som skulde afløse de 55 gamle, og Socialreformen dermed var en Kendsgerning, indbød Dansk Kvindesamfund Socialminister Steincke til at gøre Rede for den paa Fællesmødet i Aarhus. Med Hensyn til de Punkter, som særlig interesserede D. K., fremhævede han, hvorledes Moderskabslovgivningen var ordnet gennem Sygekasserne, og hvorledes der var sikret enligtstillede Forsørgere, ogsaa Mænd, Hjælp til deres Børns Opdragelse, og at Fradragsreglerne var blevet faste, ikke længere afhængige af de lokale Myndigheder. Endvidere omtalte han Børneværnsinstitutionerne.

Under Diskussionen rejste cand. jur. Edel Saunte en Række Indvendinger mod de nye Bestemmelser. Fradragsreglerne var ulige for Mænd og Kvinder. De begyndte for en Kvinde allerede, naar hun naaede 1500 Kr. i Indtægt, men for en Mand først med 1800 Kr., og Barselhjælpen, som beløb sig til 55 Kr., var ganske utilstrækkelig.

Lovene var imidlertid vedtaget og skulde prøves, men i 1936 blev der i Rigsdagen forelagt Forslag til Ændringer i Lov om Folkeforsikring og Lov om offentlig Forsorg, og dermed var der givet D. K. en Anledning til at søge at faa nogle af de kritiserede Punkter forbedret. Man indsendte da en Henvendelse til Regering og Rigsdag, hvori der fremsattes forskellige Forslag, som man mente, dels vilde betyde „Opfyldelse af et rimeligt Retfærdighedskrav fra Kvindernes Side," dels vilde „give Kvinderne en haardt tiltrængt Støtte i deres Kamp for Børnenes Sundhed og Pleje."

Om Forhøjelsen af Indtægtsgrænsen for forskudsvis Udbetaling af Bidrag sagde Henvendelsen, at den vel var en Forbedring, men dog stadig vilde udelukke en Række Mænd og Kvinder, der iøvrigt i Lovgivningen betragtes som ubemidlede. Den henstillede derfor indtrængende, at Indtægtsgrænserne blev forhøjet betydeligt og fastsat ens for Mænd og Kvinder. Endvidere ønskede man, at Forskellighederne vedrørende Bidragsreglerne for Børn burde op-

hæves, og at der specielt burde gælde samme Regler for Børn født i Ægteskab og Enkers (Enkemænds) Børn.

Med Hensyn til Barselhjælpen forbeholdt man sig at fremsætte sine Ønsker i en særlig Henvendelse.

En saadan udførlig Henvendelse blev den 2. Maj indsendt til Socialministeren fra D. K. N., og D. K. stod som tilsluttet Forening bag den. I denne gik man ud fra, at enhver Kvinde skulde have Ret til fornøden Hjælp i Tilfælde af Fødsel, og at denne Hjælp under den gældende Sociallovgivning kunde ydes dels gennem Folkeforsikringslovens Sygekasseordning, dels gennem Forsorgslovens System af Regler om Hjælp til Personer, der ikke kunde komme i Sygekasse. I Administrationen af denne Hjælp burde Kvinder være rigeligt repræsenteret. De Minimumskrav, der opstilledes, var: En fast Sum (200 Kr.) til alle nydende og ydende Sygekassemedlemmer i Tilfælde af Fødsel, Jordemoderhjælp samt Lægehjælp i saa stor Udstrækning, at alle, som ønskede det, kunde faa Narkose, og Dagpengehjælp før og efter Fødslen efter samme Sats, som gælder i Sygdomstilfælde (dog med Fradrag af de første tre Uger, som skulde betragtes som dækkede ved de 200 Kr.). Til de Kvinder, der ramtes af Forbud mod Arbejde i et vist Tidsrum paa Grund af Svangerskab, skulde der ikke blot ydes Dagpenge, men fuld Erstatning for tabt Arbejdsfortjeneste. — Denne Henvendelse blev af Socialministeren oversendt til Befolkningskommissionen.

Paa det Tidspunkt var Befolkningsspørgsmaalet for Alvor rejst rundt omkring i Landene, og Gunnar og Alva Myrdals Bog „*Kris i befolkningsfrågan*", som kom i 1934, havde ikke blot vakt et slumrende Sverige, men ogsaa gennem en Oversættelse til Dansk givet Impulser til Handling i Danmark. Samtidig havde de overhaandtagende Svangerskabsafbrydelser uden Lægehjælp vist, at der var alvorlig Fare for Kvindernes Sundhed og Slægtens Fremtidsmuligheder. I Juni 1932 havde Justitsminister Zahle nedsat en Kommission til Overvejelse af Spørgsmaalet om Afbrydelsen af Svangerskab efter de her i Landet indvundne Erfaringer burde være tilladt, og „om Ønskeligheden af, at Staten støtter eller foranstalter et lægeligt Oplysningsarbejde med det Formaal, at Svangerskab ikke indtræder mod vedkommende Kvindes Vilje". Om disse Spørgsmaal var Meningerne i D. K. saa delte, at Foreningen maatte standse Diskussionen i Bladet og nøjes med saglig Oplysning. Om nogen Henvendelse angaaende en eventuel Lovgivning kunde der ikke være Tale. Det eneste, man kunde samles om, var et Krav fra Fællesmødet i Fredericia samme Aar om, at der i Kommissionen sikredes Kvinderne en fyldig Repræsentation. Det fik de ogsaa, men Flertallet af Medlemmerne var dog Mænd. Kommissionens Betænkning og den deraf følgende Lovgiv-

ning, der efter en Tids Udsættelse traadte i Kraft den 1. Oktober 1939 skal ikke omtales her, da D. K. ikke forsøgte at faa Indflydelse paa den.

Derimod havde D. K. sit Program klart, da der den 17. September 1935 blev nedsat en Befolkningskommission med det Formaal at fremsætte Forslag til Foranstaltninger, der kunde modvirke Affolkningstendenserne og skabe „bedre, sundere og sikrere Levevilkaar for Befolkningen som Helhed".

Den 12. Marts 1936 indsendtes følgende Andragende:

> Dansk Kvindesamfund anmoder herved Befolkningskommissionen af 1935 om ved Overvejelserne angaaende Befolkningsspørgsmaalet bl. a. at tage det for denne Sags heldige Afgørelse nødvendige Hensyn til den store Forandring i Kvindens Stilling i Familien og Samfundet, som Industrialiseringen allerede har bevirket, og som den fortsatte industrielle Udvikling uden Tvivl vil forøge.
>
> Selv om det næppe er muligt at fastslaa den for Landet ønskeligste Befolkningstæthed, kan det dog betragtes som en Grundregel, at der ikke bør lægges Hindringer i Vejen for Fødsel og Opdragelse af Børn i gode Hjem med Mulighed for at give dem en god Start i Livet. Det maa anses for en Fordel for et Barn at blive født i Ægteskab, og for at fremme dette Forhold bør Ægteskabet ikke hæmmes ved ekstra Byrder og uretfærdige Bestemmelser. Det bør derimod støttes og fremmes ved Foranstaltninger fra Samfundets Side, og den gifte Kvinde bør ikke i noget Forhold stilles ringere end Samfundets øvrige Borgere.
>
> Den gifte Kvindes Erhvervsfrihed bør saaledes sikres.
>
> Den gifte Kvinde har et berettiget Krav paa, som alle andre Borgere, at være frit stillet ved Udførelsen af sin Forsørgerpligt i Valget mellem at udføre Hjemmets Arbejde eller at anvende sin Uddannelse og sine Evner udenfor Hjemmet. Indgreb i den gifte Kvindes Erhvervsret er en Tilskyndelse til at undgaa Ægteskab.
>
> Samfundet maa ligeledes sikre den fødende Kvinde, saavel den gifte som den ugifte, imod Tab af Erhverv og Indtægt paa Grund af Fødsel. Specielt bør Sociallovens § 19 udvides saaledes, at den giver alle Kvinder udvidet Barselhjælp, uanset om de er beskæftiget i Virksomheder, der falder ind under Fabrikloven eller ej, blot disse Kvinder kan være nydende Medlemmer af en Sygekasse.
>
> Der bør oprettes kommunale Fødehjem eller Fødeafdelinger paa de bestaaende Sygehuse med Adgang for alle fødende Kvinder, hvilket uden Tvivl vil bidrage til Formindskelse af Børnedødeligheden og Forbedring af Helbredstilstanden blandt Kvinder, ligesom der ogsaa bør oprettes offentlige Kliniker, hvor gravide Kvinder kan søge Raad og Bistand.
>
> Endvidere bør Samfundet paa langt mere effektiv Maade end hidtil tage den forebyggende Børneforsorg op. Det maa medvirke til Opret-

telsen af Vuggestuer, Børnehaver og Fritidshjem i langt højere Grad end nu, ligesom Indførelse af en rationel Sundhedspleje for Børn i alle Aldre gennem Sundhedsplejersker, Skolesygeplejersker, Skolelæger og Skoletandlæger snarest bør fremmes.

Stat og Kommune bør utvivlsomt ogsaa støtte Bygningen af Fælleshuse, hvori findes Vuggestuer, Børnehaver og Fritidshjem foruden Centralkøkken, Vaskeri og andre tekniske Lettelser for selverhvervende Mødre saavel gifte som ugifte.

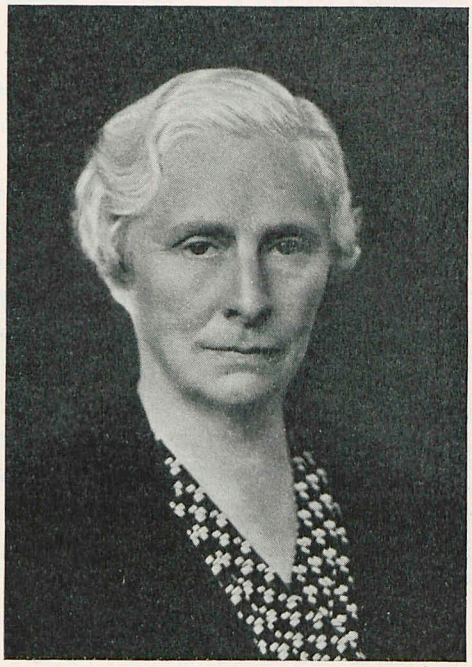
Indtægtsgrænsen for Kvinder, der skal have Børnebidrag forskudsvis udbetalt af det offentlige, bør væsentlig forhøjes, og Behandling af alle Sager vedrørende en saadan Udbetaling bør kunne afgøres hurtigt.

I Almindelighed bør det stærkt understreges, at det for den kommende Slægts aandelige og legemlige Sundhed er af den allerstørste Betydning, at Mødrenes egen Udvikling er saa alsidig som muligt, hvilket kun kan opnaas ved, at Samfundet sikrer Kvindernes Selvstændighed og økonomiske Uafhængighed i samme Udstrækning som Mændenes.

Alligevel viste der sig hurtigt en udtalt Tilbøjelighed til indirekte at lade Kvinderne bære Byrderne ved de sociale Foranstaltninger til Hjælp for Børnene, som Befolkningskommissionens første Betænkning (1936) havde anset for nødvendige. I Januar 1937 udtalte Socialminister Ludvig Christensen sig i Folketinget til Fordel for, at Arbejdsgiverne kom til at deltage i Betalingen af Udgifterne til Børneinstitutioner, og Borgmester i København Viggo Christensen havde fremsat den Tanke, at de Arbejdsgivere, som fortrinsvis beskæftigede kvindelig Arbejdskraft, skulde „aflevere en Del af den Forskel, der er i Lønnen for de lavt lønnede kvindelige og for de mandlige unge Arbejdere", til det offentlige. I den Anledning sendte D. N. K., D. K., „Den aabne Dør", og „Danske Kvinders Erhvervsraad" en samlet Henvendelse til Socialministeren, hvori man pegede paa, at de kvindelige Arbejdere, som blev underbetalt, maatte være de nærmeste til at faa den Løndifference, som skulde „afleveres". Børneinstitutionerne derimod var, sagde man, „offentlige Velfærdsforanstaltninger i hele Samfundets Interesse, ikke mindst begge Forældres". En Ekstraafgift for Arbejdsgiverne vilde betyde enten Afskedigelse af kvindelige Arbejdere „eller en Fastholden ved eller Forringelse af de i Forvejen lave Lønninger". „En Vedtagelse af det fremsatte Forslag vilde betyde, at Lovgivningsmagten for sit Vedkommende anerkendte Underbetaling af den kvindelige Arbejdskraft og drog sig denne til financiel Fordel". I øvrigt hentydede man til en Artikel i Holbæk Amts Avis for 21. Nov. 1936, hvori der bl. a. stod: „det kan absolut betale sig at afskedige de Kvinder, som er Mødre ... Man siger, at disse Kvinder er billig Arbejdskraft. Nej, det er netop dyr Arbejdskraft — meget dyrere end Mændene. Thi hvem

skal betale Børnehaver og Børnehjem? Samfundet — ja, vel, men dog først og fremmest de store Skatteydere — altsaa i første Række Fabrikanterne."

I April 1937 indsendte D. K. N. fra sin Generalforsamling to Henvendelser til Regering og Rigsdag. Den første rejste Krav om „en betydelig Udvidelse af offentlige Foranstaltninger til Oprettelse og Drift af Vuggestuer, Børnehaver og Fritidshjem". I den anden Henvendelse stillede man Forslag til Udvidelse af den bestaaende Lovgivnings Rammer, navnlig saaledes, at det i Socialovens § 128 omtalte Statstilskud beregnedes saaledes, at Udgifter til Lokale m. m. indgik i de Driftsudgifter, der kan refunderes af Staten, idet de store Huslejer ofte var en medvirkende Aarsag til Manglen paa Børneinstitutioner.

Esther Carstensen. Fot. Elfelt.

Den enige Kvindefront, som her viste sig ved Kravet om forebyggende Børneværnsinstitutioner, fandt ogsaa Vej til Offentligheden i et stort Møde, som holdtes den 23. November 1937 og blev transmitteret af Statsradiofonien. Det var arrangeret af D.K. og D.K.N. i Forening, med udtrykkelig Tilslutning af en lang Række af Nationalraadets Foreninger. Emnet var „Befolkningsspørgsmaalet og Kvinderne". I dette Spørgsmaal havde Kvinderne, som Esther Carstensen sagde, „en naturlig Ret til at blive hørt", og foruden Sekretæren i Befolkningskommissionen Jørgen Dich talte paa Mødet ni Kvinder om Befolkningsproblemet set fra de forskelligste Synspunkter. Det blev understreget, at Problemet først og fremmest laa deri, at Børn var blevet en Udgift, ikke som før Medarbejdere i den produktive Enhed, som det gamle Hjem var. Samtidig var Kvindernes Arbejde i væsentlig Grad blevet taget ud af Hjemmene, men naar de gik hjemmefra for at skaffe sig Indtægter til at dække de voksende Forsørgerbyrder, blev de modarbejdet paa alle Maader. I Praksis fik de ofte Valget mellem Erhverv eller Børn, og følgelig sank Børnetallet. At afskedige Kvinder, fordi de gifter sig eller faar Børn, var, fastslog D. K.'s Landsformand, Edel Saunte, „stridende

mod Almenvellet — umoralsk og samfundsskadeligt". Blandt de andre Talere var Formanden for D. K. N., Kirsten Gloerfelt-Tarp, som udtalte, at man enten kunde bruge Forsikringssystemet eller gaa Skattevejen, men i alle Tilfælde maatte man ikke opfatte en forsvarlig Moderskabshjælp som en ny Byrde paa Samfundet, men som en Omlægning af Samfundets Udgifter fra mindre nødvendige til mere nødvendige, Medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse og Suppleant i D. K.'s Fællesstyrelse Ida Husman talte om det Omraade, hvor hun selv havde gjort en Indsats, nemlig Indførelsen af gratis Adgang til Narkose under Fødsel, og om Nødvendigheden af at faa oprettet flere Fødeklinikker. Om „Mødrehjælpen", i København, som yder lægelig og social Bistand til ugifte Kvinder, talte dens Forretningsfører, cand. jur. Vera Skaltz, om Daghjem, Børnehaver og Fritidshjem talte Folketingsmedlem Gerda Mundt og om Oplysningsarbejdet for Børns Sundhed Forstanderinde Eli Magnussen. Endelig talte Fabrikinspektør Julie Arenholt om Boligproblemet, det første Omraade, hvor Befolkningskommissionen havde faaet udarbejdet et Forslag til Lov. Det kom i November 1937 og drejede sig om Laan til Boligbyggeri og Huslejefradrag for mindrebemidlede børnerige Familier. Som sidste Taler resumerede Estrid Hein Aftenens Indhold og understregede, at det var Kvaliteten, der først og fremmest maatte sigtes mod. Hun ønskede, at der vilde blive ansat Børnepsykiatere ved Skolerne, og at man vilde foretage en arvebiologisk Undersøgelse af Befolkningen, men sluttede med et Digt, der smukt gav Udtryk for, at

„... vældig er Kaarenes Vægt.
Det staar til os selv at skabe
en sund eller sygelig Slægt."

Alle Talerne fra denne storslaaede Kvindedemonstration i Befolkningsspørgsmaalet blev trykt i et lille Hefte, som yderligere bidrog til at sprede de kvindesaglige Synspunkter ud over Landet.

Men Kvindeorganisationernes Indsats bestod ikke blot i Andragender og Taler og Gennemtænkning af Problemerne. Der blev oprettet Mødrehjælpsinstitutioner i Aarhus og Odense bl. a. paa Initiativ af Medlemmer af D. K. Da der ved Lov af 15. Marts 1939 blev bestemt, at der ved offentlig Foranstaltning skulde oprettes Mødrehjælpsinstitutioner til at give svangre Kvinder (ogsaa gifte) personlig, social og juridisk Bistand i en Række Byer, (de tre Institutioner, som fandtes, skulde overtages og nye oprettes i Næstved, Aalborg og Sønderborg), søgte D. K. at blive repræsenteret i Institutionernes Bestyrelse i Kraft af Foreningens Interesse for Sagen, saaledes som der var aabnet Mulighed for det i Loven. Adskillige af D. K.'s Kredse var ogsaa medvirkende til og med til at tilvejebringe det økonomiske Grundlag for

Børneplejestationer, Børnehaver, Ansættelse af Sundhedsplejersker o. s. v., og fra D. K. N. organiseredes af cand. polit. Bodil Begtrup en storslaaet Kampagne for „Vore Børns Sundhed". Over hele Landet blev, meget ofte i Samarbejde med D. K.'s lokale Kredse, arrangeret Møder, hvor en Læge holdt et Standardforedrag om Børnehygiejne, hvorefter en Husholdningslærerinde demonstrerede Spædbørnskost, og en Film, der var optaget til Formaalet, blev vist. Denne Film blev iøvrigt i 1937 forevist for Folkeforbundets sociale Kommission.

I Januar 1938 kom Befolkningskommissionens tredie Betænkning. Den drejede sig om „Moderens Rettigheder i Anledning af Fødsel" samt om Seksualoplysning.

Kommissionens Forslag angaaende Moderens Rettigheder faldt i to Dele. Den første handlede om en Moderskabsydelse til enhver gravid Kvinde. Moderskabsydelsen skulde bestaa i det nødvendige Udstyr til et spædt Barn, delvis Betaling af den fornødne Hushjælp i Forbindelse med Fødslen, Hjælp til Køb af Barnevogn og Barneseng samt 65 Kr. kontant. Den anden Del hed „erhvervsmæssigt arbejdende Kvinders Rettigheder og Pligter i Anledning af Fødsel." Den begyndte med et Forbud mod, at Kvinder, som har erhvervsmæssigt Arbejde uden for eget Hjem eller Bedrift, deltager i saadant Arbejde i 4 Uger efter Fødslen (med mindre en Lægeattest godtgør, at det ikke vil være til Skade for hende eller Barnet). Derefter kom Rettighederne. En Kvinde med Udearbejde skulde have Ret til at opgive sit Arbejde i 8 Uger før og 8 Uger efter Fødslen. Det skulde være forbudt at afskedige en Kvinde som Følge af Graviditet eller Fødsel. Hvis hun afskedigedes, medens hun var gravid eller inden 6 Maaneder efter Fødslen, skulde hun have Ret til Løn i 16 Uger (dog ikke, hvis hun selv ved særlig uheldig Adfærd var Skyld i Afskedigelsen, eller denne skyldes nødvendig Indskrænkning i Bedriften, eller hvis hun var beskæftiget i Arbejdsgiverens Husholdning). Hvis en Kvinde var beskæftiget ved Ekspedering, Servering eller Husgerning skulde Arbejdsgiveren have Ret til at forlange, at hun benyttede sig af Adgangen til den lange Arbejdsfrihed før Fødslen. I 8 Maaneder efter Fødslen skulde en Kvinde have Ret til fornøden Frihed til Diegivning. De Kvinder, som havde Ret til Moderskabsydelsen, havde ogsaa Ret til Dagpenge før og efter Fødslen, hvis de havde haft erhvervsmæssigt Arbejde af væsentlig Betydning for Hjemmets Økonomi og havde normal Tilknytning til deres Fag. Dagpenge betaltes før Fødslen fuldt ud i den Tid, hvor en Kvinde af Helbredshensyn eller som Følge af Henstilling fra Arbejdsgiveren havde benyttet sin Ret til Arbejdsfritagelse. Dagpenge efter Fødslen betaltes fuldt ud, naar Moderen var

hjemme og havde sit Barn hos sig, i et Tidsrum indtil 8 Uger. Udgifterne til Dagpenge skulde fuldt ud udredes af Staten.

Med Hensyn til Barselhvilebestemmelserne, sagde Kommissionen i sine Bemærkninger til Lovforslaget, at „man har ment at imødekomme det navnlig fra Kvindernes Side fremsatte Ønske om ikke at indføre et egentligt Forbud mod Arbejde, idet man har nøjedes med at gøre Genoptagelsen af Arbejdet afhængigt af, at Kvindens Læge mener at turde gaa ind herfor". Kvindeorganisationerne havde dog vel hellere set, at et Forbud helt var undgaaet, saaledes at det var Adgangen til at forsømme, som var gjort afhængig af Lægeattest, og den ny Forbudsmulighed, som var kommet ind i Kommissionens Forslag til Ændringer i Tjenestemandsloven, kunde de heller ikke sympatisere med. Det hed heri, at hvis en kvindelig Tjenestemand var beskæftiget med Ekspedition eller lignende Arbejde, skulde det kunne forlanges af hende, at hun skulde benytte sig af den Ret til Arbejdsfritagelse, som Kommissionen foreslog, at kvindelige Tjenestemænd skulde have i Lighed med andre erhvervsmæssigt arbejdende Kvinder, men med fuld Løn i den Tid, hvor de andre havde Ret til Dagpenge med det fulde Beløb. Motiveringen var „Hensyn til Kunderne", men andetsteds i Betænkningen tales der om, at det fra et befolkningspolitisk Standpunkt vilde „betyde et Fremskridt, hvis man fra alle Sider i Befolkningen vilde betragte de svangre Kvinder med større Naturlighed og Respekt". Kvindeforeningerne saa desuden med stor Bekymring paa de omtalte Bestemmelser, som gjorde Kvinderne til en mere besværlig Arbejdskraft for Arbejdsgiverne at have med at gøre, nemlig dels den vældige Udvidelse af Barselhvilen og dels Forbudet mod Afskedigelse, som var foreslaaet. Kommissionen sagde selv herom, at Kvindernes lave Løn betød en saadan Fordel for Arbejdsgiverne, at den vilde opveje alt andet, men som Foreningen „Den aabne Dør" og „Kvindernes Handels- og Kontoristforening" siger i et Memorandum udsendt i Anledning af Betænkningen, ligger Tyngdepunktet i Befolkningsspørgsmaalet ikke i den korte Periode omkring Barnets Fødsel, men i den lange Opvækstperiode. Derfor burde man ogsaa fra et befolkningspolitisk Synspunkt vogte sig for Foranstaltninger, som tjener til at bibeholde eller forringe de lave Kvindelønninger.

Noget Lovforslag om Mødres Rettigheder har imidlertid endnu ikke været forelagt i Rigsdagen, og D. K. har derfor endnu ikke foretaget noget i Sagen.

Det andet Omraade, Betænkningen beskæftigede sig med, var „almindelig og individuel Oplysning om Seksualhygiejne". I den Anledning indhentedes Oplysninger bl. a. fra D. K., som gennem mange Aar havde arbejdet for at raade Bod paa den „dybe Ukyndighed", som Kommissionen talte om, der „uden Tvivl for mange har ført med sig baade legemlig og sjælelig Skade". Inden for D. K. har især Dr. med. Eli Møller og Fru Harriet Daugaard arbejdet med denne Sag. Eli Møller opgav i Anledning af Befolk-

ningskommissionens Forespørgsel, at hun i 1921 havde paabegyndt sine Kursus i Seksualhygiejne væsentlig for Kvinder, som siden vilde gaa ud i D. K.'s Kredse Landet over med oplysende Foredrag. Desuden holdt hun paa Foranledning af D. K. Aftenforedrag for Kvinder, som tilmeldte sig gennem Foreningen. De blev holdt i Universitetsannexet og havde fuldt Hus. Siden havde hun holdt Foredrag for Københavns Kommunes Fortsættelseskursus, Afgangsholdene paa Femmers Kvindeseminarium og de kvindelige studerende ved Universitetet og de højere Læreanstalter. Denne Virksomhed blev senere overtaget af Dr. med. Dida Dederding. Harriet Daugaard opgav, at hun siden 1922 havde holdt Kursus i Moderkundskab og seksual Hygiejne med en Tilslutning af 3—6000 Deltagere. Foredragene blev holdt i D. K.'s Kredse, i Husmoderforeninger, Husholdningsforeninger og i Socialdemokratisk Oplysningsforbund.

Med Hensyn til Oplysningen om svangerskabsforebyggende Midler, som Kommissionen særlig ønskede at høre om, sagde Harriet Daugaard, at hun siden 1935 havde givet Oplysning om disse i Kursus, hvor Deltagerne var over 18 Aar. Ogsaa Eli Møller havde givet Oplysning om „de eksisterende præventive Midler mod Kønssygdomme og uønskede Svangerskaber". Med Hensyn til Interessen for Seksualundervisningen skrev hun:

> „Jeg kan ikke tilbageholde en lidt bitter Bemærkning om, at i de senere Aar syntes — efter Spørgetimerne at dømme — særlig Interessen for de præventive Midler at være fremtrædende — men maaske kan det skyldes, at den stigende Oplysning om disse Emner i Almindelighed ad saa mange andre Veje er naaet ud til Offentligheden."

Den sidste Forklaring maa gælde for D. K.'s Arbejde paa dette Omraade i det hele taget. Nogen Statistik, der gør det muligt med Sikkerhed at oplyse, hvor omfattende det i Tidens Løb har været, findes ikke, selv om der for visse Aar er gode Oplysninger. Eksempelvis kan anføres en Udvalgsberetning i 1925:

> „Fra 1. April 1924 til 31. Marts 1925 er der i Dansk Kvindesamfunds Kredse afholdt 38 Kursus i Moderkundskab, Barnepleje og Seksualhygiejne med 4453 Deltagere, hvoraf 315 havde Friplads.
>
> 15 af disse Kursus har faaet Statstilskud, de øvrige 23 har ikke alene baaret alle Udgifter, men endog givet Overskud.
>
> Disse Kursus fordeler sig saaledes ud over Landet:
>
> | | | | |
> |---|---|---|---|
> | Jylland ..... | 23 | Sjælland ..... | 9 |
> | Fyn ..... | 2 | Lolland-Falster ..... | 4 |
>
> Eleverne kommer fra alle Samfundslag, gifte saavel som ugifte."

Men i de senere Aar synes Behovet for en almindelig grundlæggende Seksualoplysning ikke længere at være saa stort. Der vil væsentlig blive Tale

om at oplyse de unge, som ikke i Skolen har faaet den fornødne Belæring. Et Kursus i seksual Hygiejne med Spørgetime har saaledes regelmæssigt hørt til Programmet for D. K.'s Sommerlejr for unge Kvinder. Ogsaa her var Dr. Eli Møller i mange Aar den kyndige Vejleder.

Med Hensyn til Børns Opdragelse paa dette Punkt, mente Befolknings-

Dansk Kvindesamfunds første Sommerlejr (Danebod Højskole 1930).
Et Led i D. K.'s Oplysningsarbejde er de Feriekursus for unge Kvinder, som paa Initiativ af Lærerinde Hulda Pedersen begyndte i 1930. I Form af Foredrag, Demonstrationer og Studietimer har ca. 100 unge Kvinder hvert Aar, samtidig med at de holdt Ferie med Gymnastik, Svømning, Udflugter og Fester, faaet Oplysning om aktuelle Samfundsproblemer, kulturelle Forhold og Sundhedslære, alt under Ledelse af kendte Kvinder fra D. K. Samtidig er Kvindebevægelsen paa denne Maade kommet i Berøring med en Række Højskoler (Danebod, Frederiksborg, Ry, Ryslinge og Ollerup).

kommissionen, at den burde begynde allerede i Børnehaven og fortsættte i Skolen, og at Grundsynspunktet burde være, „at Familien er en ønskelig Form for Seksuallivets Indordning i vort samfundsmæssige Liv", men da Skolens Lærere endnu næppe magtede denne Opgave, burde der paa Seminarierne gives de vordende Lærere fornøden Undervisning.

Kommissionen var her i Overensstemmelse med et Andragende, som tre af D. K.'s Fællesstyrelsesmedlemmer, Charlotte Hansen, Estrid Hein og Gyrithe Lemche den 14. Juni 1924 overbragte Undervisningsministeren. I dette bad man om, at der paa alle Seminarier maatte blive oprettet Kursus i seksuel Hygiejne og ligeledes ved Universitetet for de Lærere, som var færdiguddannede.

Paa dette Omraade skulde man synes, det maatte være muligt snart at naa til en Reform, selv om Befolkningskommissionens Forslag om en gennemført Moderskabshjælp maaske vil faa Lov at vente en lang Tid paa sin Gennemførelse.

RETSPLEJE OG STRAFFELOVGIVNING

„... Er der noget Sted, hvor Tilhængere af en fuldt retfærdig Samfundsordning maa kræve at se Kvinder repræsenterede, saa er det der, hvor der fældes Dom saa vel over Kvinder som Mænd ..."

„Kvinden og Samfundet" 1914.

I Begyndelsen af Aaret 1914, da Kvinderne havde Vished for, at de i den nye Grundlov vilde faa fulde politiske Borgerrettigheder, blev der i Rigsdagen af Justitsminister Zahle forelagt et Forslag til Lov om Rettens Pleje, hvori der paa en Række Punkter ikke gaves Kvinderne Ligestilling med Mændene. Blandt andet var der stærk Tvivl med Hensyn til Forstaaelsen af Lovforslaget § 69 og § 73, som omhandlede Udtagelse til Nævning, idet man ved at bruge Ordene „han" og „Mænd" syntes at ville udelukke Kvinderne til Trods for, at der som Betingelse for at blive Nævning, alene krævedes Valgret til Folketinget — en Betingelse, Kvinderne i Henhold til den nye Grundlov vilde kunne opfylde.

Under Forslagets første Behandling i Folketinget rettede Borgbjerg Forespørgsel, om det var Meningen, at Kvinderne skulde kunne være Nævninger eller ikke. Selv vilde han foreslaa, at der kom til at staa Personer i Stedet for „Mænd". Hertil svarede Justitsministeren, at naar Kvinderne nu skulde opøve sig som Statsborgere ved politisk Valgret, kunde de maaske vente noget med at blive Nævninger, men han vilde ikke modsætte sig, at de blev det.

I Marts indsendte Dansk Kvindesamfund et Andragende til ham, hvori man gjorde opmærksom paa den Række Punkter, hvor Kvinderne ikke ligestilledes med Mændene, og paa den Uklarhed, der herskede med Hensyn til kvindelige Nævninger. Det Udvalg, der af Folketinget var blevet nedsat, afgav kort efter sin Betænkning, hvori det udtrykkelig udtaltes, at ogsaa Kvinder kunde blive Nævninger. Hermed var det ene Punkt i Andragendet bragt til en heldig Løsning.

De andre Punkter, der drejede sig om Adgang til Dommerembeder, Politimesterembeder o. fl., blev der ikke gjort noget ved, og Retsreformen blev vedtaget i 1916 med Ikrafttræden 1. Oktober 1919.

Alligevel indsendte D. K. i Juni 1916 et Andragende, hvori man pegede paa alle de Paragraffer, der alene brugte Ordet „Mænd". Man anmodede — under Henvisning til, at de tre store politiske Partier paa deres Program havde sat fuld politisk Ligestilling mellem Kønnene — om, at dette enten maatte blive ændret, eller at Ordet „Mand" udtrykkelig skulde opfattes lig „Menneske", saadan at Kvinder ikke udelukkedes fra alle disse Stillinger. Paa D. K.'s Fællesmøde samme Aar blev der holdt et offentligt Møde over Emnet „Retsreformen", hvor daværende Politimester Aug. Goll talte. Han gjorde Rede for, hvorledes den nye Lov gav Kvinderne Adgang til at være Nævninger og Sagførere, men udelukkede dem fra Stillinger som Dommere, Politimestre og Overanklagere. Nogen Grund hertil var der ikke blevet givet i Rigsdagen. Den Grund, Aug. Goll kunde tænke sig som afgørende herfor, var, at Kvinderne ikke besad de Livserfaringer og det Kendskab til Kønslivets intimeste Detailler, som en Dommergerning krævede. Ganske som Kvindens fysiske Ejendommeligheder udelukkede hende fra Soldatergerningen, udelukkede hendes psykiske Ejendommeligheder hende fra Dommerembedet. Dog ikke ethvert Dommerembede — det var især Underretsdommerembederne — altsaa Forhørsdommerembederne, Kvinderne var uegnede til. Derimod saa Goll dem gerne baade som Dommere i Lands- og Højesteret samt som Overanklagere.

Der blev dog ikke foretaget nogen Forandringer i Loven, før dens Ikrafttræden skete 1. Oktober 1919, men i 1921 fik Kvinderne ved Loven om Adgang til Tjenestestillinger ogsaa Adgang til de i Retsplejeloven omtalte Stillinger. Kort efter blev den første Kvinde beskikket som Forsvarer, idet Overretssagfører Henny Magnussen ved en Nævningeret i Odense forsvarede en 16-aarig Pige, som havde dræbt sit nyfødte Barn. Snart blev ogsaa en Kvinde konstitueret som Dommer — men den første fast ansatte kvindelige Dommer fik vi ikke før i 1934, da R. Fabricius Gjellerup blev udnævnt til Byretsdommer.

Længe inden Spørgsmaalet om Kvinder som Dommere og offentlige Anklagere var blevet aktuelt, havde man fra D. K.'s Side arbejdet paa at faa kvindeligt Politi. Det første Resultat heraf blev, at der i 1911 i Aalborg ansattes en kvindelig Politibetjent som den første i Landet. Samtidig fortsatte man med at arbejde for at vække de forskellige Bystyrers og Statens Interesse for Sagen ved at indsende Andragender om kvindeligt Politi. I Rigsdagen udtalte flere Medlemmer sig til Gunst for Sagen, og der blev stillet Forslag om kvindeligt Politi. Resultatet heraf blev, at Aarhus i 1914 ansatte een kvindelig Politibetjent og København kort efter to kvindelige Politibetjente.

I 1917 sendte D. K. et Andragende til den dasiddende Politikommissiom om, at det maatte blive gjort til en Pligt for Bykommunerne at ansætte

Kvinder indenfor deres Politi. Og da Københavns Politi i 1919 stod overfor Udvidelser, indsendtes der straks et Andragende til Politidirektøren i København, om at lade Kvinder komme i Betragtning ved Udvidelsen. Virkningen heraf var ringe — 1921 var der saaledes kun ialt 6 kvindelige Politibetjente i hele Landet, og disse var alene beskæftiget ved Sædelighedssager, Værgeraads- og Paternitetssager. Ingen Kvinder var ansat ved Ordenspolitiet, paa Politistationer eller ved Patruljetjeneste. Atter sendte man et Andragende til Justitsministeren, som sendte en Genpart af Andragendet ud til de store Byers Politimestre med Anmodning om at have deres Opmærksomhed henvendt paa Spørgsmaalet. Men med Undtagelse af Ansættelse af et Par kvindelige Politibetjente i Fredericia skete der intet i Sagen. Efterhaanden udvidedes Kredsen af interesserede; et Resultat heraf blev, at man i 1930 paa Foranledning af Danske Kvinders Nationalraad med Tilslutning fra atten Foreninger indbød Professor v. Düring til at tale om dette Emne ud fra de Erfaringer, han selv havde gjort forskellige Steder i Tyskland. Mødet den 28. Marts vedtog følgende Resolution, som overbragtes Justitsministeren, Politidirektøren i København og Politimesteren paa Frederiksberg af Henni Forchhammer, Overretssagfører Emilie Buchwald og Lærerinde Dagmar Nielsen:

> „Samfundets Tarv kræver Anvendelse af kvalificerede Kvinder i Politiets Tjeneste i større Udstrækning end hidtil, navnlig i Sager, der angaar Kvinder og Børn, samt Oprettelse af et særligt kvindeligt Politiinspektorat."

1931 ansatte Frederiksberg Kommune 2 kvindelige Politibetjente paa nøjagtig lige Vilkaar med de mandlige Politibetjente baade med Hensyn til selve Tjenesten som med Hensyn til Løn og Avancementsmuligheder. Men ellers var det smaat med Resultaterne — et Par kvindelige Betjente ansat af og til gav ikke det, man ønskede, nemlig et kvindeligt Politi under en kvindelig Politiinspektør. I 1936 indsendte D. K. til Regering og Rigsdag en Henvendelse om, at der maatte blive oprettet et kvindeligt Politi i Lighed med f. Eks. „Mordkommissionen", saaledes at det kunde have sit Hovedsæde i København, men tilkaldes til Sædelighedssager o. lign. ude i Landet. I 1937 fornyede man Henvendelsen, men Resultatet blev kun Ansættelsen af een kvindelig Betjent. Da der i 1938 indførtes Enhedspoliti, haabede man paa et Fremskridt i Sagen vedrørende kvindeligt Politi, ikke mindst da der i Foraaret 1939 blev bebudet en Udvidelse af Politistaben. Der blev derfor sendt en Deputation bestaaende af Fuldmægtig Martine Bjørneboe og Fru Ingrid Larsen til Justitsministeren og den nye Rigspolitichef for at forelægge dem D. K.'s Ønsker i saa Henseende. Rigspolitichefens Svar, som gik ud paa at under-

strege det ønskelige i at kunne raade over et større Antal kvindelige Politibetjente, gav Haab om en gunstig Løsning af det snart i en Menneskealder omstridte Spørgsmaal, men foreløbig ønskede han først og fremmest flere mandlige Betjente, saa det var næsten mere, end man i Øjeblikket havde turdet vente, at der straks blev ansat seks nye kvindelige Betjente.

Samtidig med at man arbejdede paa at faa Kvinder ind i Stillinger inden for Retsvæsenet, tog man forskellige Spørgsmaal inden for Straffelovgivningen op til Behandling. Den gældende Straffelov var af 1866 og baade forældet og utilstrækkelig, og allerede tidligt havde Dansk Kvindesamfund søgt at faa Staten til at forsøge at skabe større Sikkerhed imod Sædelighedsforbrydelser. Man sendte Andragender med konkrete Forslag ind i Haab om, at den i 1905 nedsatte Straffelovskommission skulde tage Hensyn dertil. Dette skete ogsaa paa en ganske tilfredsstillende Maade, idet den af Kommissionen i 1912 udsendte Betænkning paa en Række Punkter havde efterkommet Andragendets Ønske [1]). Imidlertid blev Betænkningen og Forslaget til en ny Straffelov Genstand for megen Kritik, hvorfor daværende Justitsminister Bülow i Efteraaret 1912 meddelte Rigsdagen, at det af Straffelovskommissionen udarbejdede Forslag ikke vilde blive forelagt som Lovforslag, men var blevet oversendt til kritisk Gennemgang hos de Myndigheder, hvorunder det sorterede. Desuden var det sendt til Dansk Kriminalistforening og Underdommerforeningen, for at man ogsaa kunde faa Betænkninger fra disse. Hele dette Materiale tillige med selve Forslaget vilde saa siden, naar det forelaa samlet, komme til at danne Grundlag for et Lovforslag til en ny Straffelov.

Dansk Kriminalistforening henvendte sig til D. K. og bad om en Udtalelse specielt vedrørende Spørgsmaalene „Forbrydelse imod Sædeligheden og Forbrydelse i Familieforhold", som var Spørgsmaal, der særlig laa Kvinderne og dermed D. K. paa Sinde. Dansk Kvindesamfund svarede i Overensstemmelse med tidligere Udtalelser vedrørende dette Emne. Dette var i 1914. Saa kom Krigen, og Arbejdet gik næsten i Staa.

Heller ikke den Mulighed for kvindelig Indflydelse paa Bedømmelsen af Sædelighedsforbrydelser, som var givet ved Nævningeinstitutionen, betød ret meget, da der havde vist sig en Tendens til at udskyde Kvinder som Nævninger i disse Sager. Derfor sendte D. K. i Oktober 1920 et Andragende til Justitsminister Rytter, hvori man bad ham om at henstille til Statsadvokaterne ikke at benytte „den dem i Henhold til § 859 i Lov om Rettens Pleje af 11. April 1916 tilkommende Ret til at forkaste en udtrukken Nævning, til i saadanne Sager at forkaste Kvinder, fordi de er Kvinder, naar de iøvrigt skønnes kvalificerede".

Men var man i Rigsdagen blevet utaalmodig over Sendrægtigheden i Straffelovskommissionens Arbejde, saa var man det ikke mindre i Dansk

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1912, Nr. 19.

Kvindesamfund. Paa Fællesmødet i Vejen 1920 tog man Emnet op til Behandling, og man vedtog at prøve at faa Offentlighedens Opmærksomhed henledt paa Sagen. Det Værn, den gamle Straffelov ydede mod gentagne Sædelighеds- og Voldtægtsforbrydelser var alt for ringe, fandt man. Som Følge heraf enedes man paa et Fællesstyrelsesmøde i København i Januar 1921 om at rette en Henvendelse til Regering og Rigsdag — en Henvendelse, der fik Form af en Landsadresse. I Arbejdet for denne Landsadresse og for Sagen i Almindelighed udfoldede særlig Ellen Bang et utrætteligt Arbejde. Adressen samlede ca. 106.000 Mænds og Kvinders Underskrifter og blev den 6. Oktober 1921 overrakt Justitsministeren af en Deputation bestaaende af Repræsentanter for D. K., K. F. U. K. og „Det hvide Baand". Denne Landsadresses Ordlyd var følgende:

„Atter og atter opskræmmes Befolkningen af de stadig gentagne Sædelighedsforbrydelser mod Børn, atter og atter krænkes Befolkningens Retsbevidsthed ved de i saadanne Sager afsagte Domme, hvis Mildhed staar i den skarpeste Modsætning til den almindelige Opfattelse af saadanne Forbrydelsers særlig oprørende Karakter, og ikke mindst forfærdes man over, at vor nugældende Straffelov ikke hindrer de stadigt forekommende Tilfælde, i hvilke een Gang straffede Sædelighedsforbrydere gentager denne Forbrydelse. De nugældende Strafferegler paa dette Omraade er altfor svage og virkningsløse til at yde Værn for vore Børn mod legemlig og aandelig Overlast fra seksuelt belastede Individer.

Dansk Kvindesamfund maa derfor kræve af Lovgivningsmagten, at der snarest muligt gennemføres saadanne Ændringer i den nugældende Straffelovgivning,

1) at Samfundet sikres imod, at en Voldsforbryder kan gentage sin Forbrydelse,
2) at Straffen for uterlig Omgang med Børn — Drenge eller Piger — skærpes i en saadan Grad, at Forbrydelsen stemples som Udaad af alleralvorligste Art ved, at den i den nugældende Lovgivning hjemlede Straf af Bøde og simpelt Fængsel afskaffes og erstattes med Fængsel eller Strafarbejde,
3) at seksuelt abnorme Individer, der har begaaet ovennævnte Forbrydelser, afsondres under lægekyndigt Tilsyn, saalænge Helbredelse ikke er sikret, saaledes at uhelbredelig abnorme Individer indespærres for Livstid."

Foruden at arbejde for denne Landsadresse havde D. K. nedsat et Udvalg med Julie Arenholt som Formand, som skulde beskæftige sig mere detailleret med Spørgsmaalet om en ændret Straffelovgivning for Sædelighedsforbrydelser mod Børn. Man ønskede ikke alene ændrede og strængere Straffe,

man overvejede ogsaa, hvilke andre Midler der kunde anvendes til Uskadeliggørelse af saadanne Mennesker, og man syntes i vide Kredse stemt for Kastration eller Sterilisation.

Paa Fællesmødet i 1922 aflagde Julie Arenholt Beretning om Udvalgets Arbejde. Da det heller ikke ved Hjælp af Landsadressen havde været muligt at fremskynde Lovgivningen, foreslog Udvalget, at man vedtog en Resolution, som udtrykte en Beklagelse af, at der endnu intet var sket i Sagen trods det voksende Antal Forbrydelser. Antallet af domfældte Sædelighedsforbrydere var i Aarene 1916: 192, 1917: 172, 1918: 149, 1919: 161, 1920: 192. Derefter skete der en betydelig Stigning, idet der i 1921 var 312, 1922: 314. Man henstillede derfor, at Forholdet, saafremt Straffelovskommissionens Betænkning ikke var umiddelbart forestaaende, blev ordnet ved en særlig Lov. Denne Resolution blev vedtaget og oversendt til Justitsministeren, som svarede, at det maatte anses for uhensigtsmæssigt at tage Spørgsmaalet op til Overvejelse, forinden Straffelovskommissionen havde afgivet sin Betænkning. I den paafølgende Rigsdagssamling rettede Fru Elna Munch i Folketinget en Anmodning til Justitsminister Rytter om, at der blev givet en særlig Straffelov for Sædelighedsforbrydelser, men ogsaa denne Anmodning blev afvist.

Endelig i 1923 afgav Straffelovskommissionen sin saa længe ventede Betænkning, der da ogsaa var meget udførlig og indeholdt fire Lovforslag med Motiver. Denne Betænkning blev gjort til Genstand for Drøftelse paa Fællesmødet 1923, hvor Julie Arenholt redegjorde for, paa hvilke Punkter Kommissionen havde imødekommet D. K.'s Ønsker, ligesom Landsretssagfører Ingeborg Hansen i en Række Artikler i „Kvinden og Samfundet" orienterede Foreningens Medlemmer[1]).

Fra D. K.s Side havde man ønsket at faa afskaffet Bødestraffe for Uterlighedsforbrydelse — i Stedet foreslog Kommissionen nu Fængsel som mindste Straf. Med Hensyn til D. K.'s Krav angaaende abnorme Forbrydere, da foreslog Kommissionen, at disse, mod hvem Straf maatte anses som uanvendelig, anbragtes i en dertil indrettet Forvaringsanstalt (Arbejdshus), indtil Helbredelse var sikret. Desuden havde Kommissionen foreslaaet, at man anvendte Sikkerhedsforvaring overfor Recidivister, d. v. s. Personer, som havde begaaet lignende Forbrydelser tidligere (to Gange før). Dog regnedes der kun med Forbrydelser begaaet efter det 18. Aar. Endvidere skete der Opfyldelse af gamle Ønsker om en højere Lavalder for ubetinget Beskyttelse mod Sædelighedsforbrydelse fra 12 til 15 Aar — D. K. havde foreslaaet 16 Aar som Lavalder. Ligeledes blev det foreslaaet, at Pigers Lavalder for Sikring mod Forførelse blev ændret fra 16 til 18 Aar, og samtidig blev dette tillige gjort gældende for Drenge, saaledes at alle unge under 18 Aar var strafferetslig

[1]) 1923, Nr. 12, 14 og 15.

beskyttede. Saaledes viste Kommissionsbetænkningen et stort Fremskridt, og man haabede, at der snart vilde blive Tale om et Lovforslag i Rigsdagen.

Da det stadig var almindeligt, at Kvinder blev udskudt som Nævninger i Sager vedrørende Sædelighedsforbrydelser, søgte D. K. ogsaa en Lovændring med Hensyn til dette Punkt. I 1923 indsendtes der til Justitsministeren en Anmodning om, at der maatte blive foretaget en Ændring i Retsplejelovens § 859, hvorved det kunde hindres, at Kvinder blev udelukkede som Nævninger ved Behandlingen af Voldtægts- og Sædelighedssager. Man ønskede Ændringen saaledes, at den sikrede, at mindst en Trediedel af Nævningerne i disse Sager blev Kvinder. Justitsministeriets Svar paa dette var, at man ikke mente, at der burde søges nogen retslig Garanti for de kvindelige Nævningers Deltagelse (bl. a fordi det vilde medføre, at der krævedes to Nævningegrundlister, en for Mænd og en for Kvinder), og at man i Stedet vilde henvise til den større Betydning, der laa i den rent faktiske Garanti, man vilde faa derved, at man søgte saa mange Kvinder som muligt optaget paa Grundlisterne. Det var klart, at dette Svar ingenlunde kunde tilfredsstille de fra D. K. fremsatte Ønsker, men der syntes foreløbig intet at gøre derved. Paa Fællesmødet 1924 udtaltes Haabet om, at den af den nye Regering planlagte Revision af Retsplejeloven maatte muliggøre en Ordning af Spørgsmaalet. Desuden blev der rettet en Opfordring til Kredsene om at søge saa mange Kvinder som muligt optaget paa Nævningegrundlisterne.

Over et Aar var gaaet, siden Straffelovskommissionens Betænkning var afgivet, og stadigvæk var der ikke blevet forelagt noget Lovforslag til en ny Straffelov. Paa det ovenfor omtalte Fællesmøde blev der derfor paa ny vedtaget en Resolution, som rettede en indtrængende Anmodning til Regering og Rigsdag om at arbejde paa, at der gennemførtes en Lov, der paa virkningsfuld Maade beskyttede Børn mod Sædelighedsforbrydelser, samt om at en saadan Lov maatte blive gennemført i den kommende Rigsdagssamling 1924—25, selv om den foreslaaede Revision af „almindelig borgerlig Straffelov" foreløbig blev udsat.

I Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1924—25 blev imidlertid det længe ventede Lovforslag til en ny borgerlig Straffelov forelagt af Justitsminister Steincke. Dette Straffelovsforslag[1]) var udarbejdet paa Grundlag af Straffelovskommissionens Betænkning af 1923. Det er tidligere omtalt, paa hvilke Punkter Kommissionsbetænkningen havde søgt at imødekomme D. K.'s Ønsker, saaledes blandt andet med Hensyn til Sikkerhedsforvaring af seksuelt abnorme Personer. I det nu fremsatte Forslag var man kommet D. K.'s Ønske endnu nærmere, idet Kommissionsudkastets Bestemmelse om, at Sikkerheds-

[1]) I „Kvinden og Samfundet" 1925 Nr. 6 og 7 skrev Ingeborg Hansen om „Dansk Kvindesamfund og Straffelovsforslaget".

forvaring kun kunde anvendes, naar en Person havde begaaet Sædelighedsforbrydelse to Gange før, og alene for de Forbrydelser, der var begaaet efter 18 Aars Alderen, var blevet ændret derhen, at Sikkerhedsforvaring kunde idømmes i Stedet for Straf, naar en Person en Gang før havde været idømt Straf af Tugthus eller Fængsel for en Sædelighedsforbrydelse, ligesom Forbrydelse begaaet før Personens 18. Aar regnedes med. Men paa en Række andre Punkter kunde man ønske Forslaget anderledes, hvorfor man nedsatte et Udvalg med Ingeborg Hansen som Formand til at beskæftige sig med de Dele af Straffelovsforslaget, som særlig havde haft Kvindernes Interesse: Sikkerhedsforanstaltninger mod Sædelighedsforbrydelser, Dobbeltmoralen og Bestemmelser til Bekæmpelse af Kønssygdomme. Med Hensyn til Sikkerhedsforanstaltninger mod Sædelighedsforbrydere var man som ovenfor nævnt, tilfreds med den nye Ordning, men man var utilfreds med Straffebestemmelserne for disse Forbrydelser, idet man ikke ønskede, at Straffen gjordes mildere, end den var i Straffeloven af 1866. Med Hensyn til Dobbeltmoralen var Lovforslagets Bestemmelse angaaende Utugtserhverv og Straffen derfor uheldig. Medens Loven af 30. Marts 1906 om Modarbejdelse af offentlig Usædelighed og venerisk Smitte — den saakaldte Utugtslov eller Oktoberlov (efter Tidspunktet for dens Ikrafttræden), i alt Fald efter sin Ordlyd rammer saavel den Kvinde, der søger sit Erhverv ved Utugt, som den Mand, der betaler derfor, havde Straffelovsforslaget ændret Fremgangsmaaden saaledes, at det alene var Modtageren af Betalingen, der straffedes. Denne ensidige Fremgangsmaade maatte anses for ganske virkningsløs overfor det Onde, man vil ramme, nemlig den offentlige Usædelighed. Af samme Grund vendte D. K. sig derfor imod Lovforslagets Bestemmelser vedrørende kønslig Usædelighed for Betaling mellem Personer af samme Køn. Kommissionsudkastets Bestemmelse var den rigtige, idet den ramte Deltagerne, mens Lovforslaget alene ramte den, der modtog Betalingen.

Ingeborg Hansen. Fot. Elfelt.

D. K. krævede her som i det andet Tilfælde, at begge Parter i Handelen blev straffet.

Inden Straffeloven kom til Behandling, var der imidlertid sket en Begivenhed, som indvarslede en ny Fremgangsmaade overfor Sædelighedsforbrydere. En gentagne Gange straffet Sædelighedsforbryder var netop blevet løsladt, men blev omgaaende efter Ordre af Justitsminister Steincke — som havde søgt sin Hjemmel i en Kancelliskrivelse af 6. Nov. 1830 — arresteret og indsat i Vestre Fængsel, hvor Manden blev underkastet Retslægeraadets Undersøgelse. Denne Hjemmel angik kun utilregnelige Personer, medens vedkommende Forbryder hidtil kun var dømt som tilregnelig. Sagen gik til Højesteret, hvor Afgørelsen, som faldt i Februar 1925, gik Justitsministeriet imod. Manden blev løsladt og fik Erstatning.

Denne Sag bevirkede, at Justitsminister Steincke straks i Efteraaret 1924 fremsatte Forslag om en Lov, der kunde danne et Værn mod de Personer, som udsatte Samfundets Retssikkerhed for Fare. Det blev fremsat som et selvstændigt Lovforslag, idet man ikke mente at kunne vente, indtil en ny Straffelov forelaa. Dog fik det kun begrænset Gyldighed, oprindelig kun til Udgangen af 1927, men det ændredes paa Grund af en Anmodning fra D. K.'s Side til at skulle gælde, indtil en ny Straffelov traadte i Kraft. Denne Lov, i daglig Tale kaldet „Interneringsloven" af 11. April 1925, hjemlede Domstolene Adgang til at idømme Sikkerhedsforanstaltninger, herunder Tvangindlæggelse eller Tilbageholdelse paa Anstalt og Hospital, til Personer, hvis mangelfulde Udvikling, varig Svækkelse eller Forstyrrelse af Sjælsevnerne — herunder seksuel Abnormitet — har givet sig Udslag i strafbare Handlinger eller Trusler, der vidner om, at der er nærliggende eller alvorlig Fare for Krænkelser af Retssikkerheden ved Sædelighedsforbrydelser, Voldshandlinger, Brandstiftelse m. m. Allerede et halvt Aar efter, at Loven var traadt i Kraft, var fem Personer blevet interneret, hvad der viste, hvor paakrævet den havde været, — og Antallet af domfældte Sædelighedsforbrydere viste en fortsat Stigning, idet der var i 1923: 349, 1924: 360, 1925: 374. Antallet af Anmeldelser for Sædelighedssager var endnu større — oppe omkring de 4—500.

Ogsaa paa en anden Maade søgte man at skabe Sikkerhed, idet Justitsministeren i 1924 nedsatte en Kommission, hvori bl. a. Estrid Hein havde Sæde, med det Hverv at undersøge, om forebyggende Foranstaltninger og Indgreb i den personlige Frihed med eller uden den paagældendes Vilje ud fra Samfundshensyn, derunder ogsaa racehygiejniske Hensyn, kunde anses for forsvarlige og berettigede overfor Personer, der er degenerativt bestemte, og eventuelt hvilke Foranstaltninger, der burde foretages, hvorledes de og overfor hvilke Personer de burde anvendes.

Ogsaa denne Kommissions Nedsættelse kunde regnes for et Resultat af D. K.'s store Landsadresse om mere virksomme Forholdsregler overfor Sædelighedsforbrydere. Kommissionens Arbejde afsluttedes i December 1926, og paa Grundlag af det af denne Kommission udarbejdede Lovforslag blev der i Efteraaret 1928 af Justitsminister Rytter forelagt et Lovforslag, som i det væsentlige var som Kommissionsudkastet. Det gik i Hovedtræk ud paa:

1) at Personer, hvis Kønsdrifts abnorme Styrke eller Retning udsætter dem for at begaa Forbrydelser og derved fremkalde Fare for dem selv og for Samfundet, efter egen Begæring kunde underkastes Sterilisation, naar Tilladelse hertil meddeltes af Justitsministeren efter indhentet Erklæring fra Retslægeraadet og Sundhedsstyrelsen,

samt 2) at psykisk abnorme Personer, der var anbragt paa offentlig Anstalt, og for hvis Vedkommende det maatte anses for særdeles magtpaaliggende for Samfundet, at de sættes ude af Stand til at faa Afkom, kunde underkastes Indgreb til Ophævelse af Forplantningsevnen. Tilladelse hertil skulde ogsaa i hvert enkelt Tilfælde meddeles af Justitsministeren efter Erklæring fra Retslægeraadet og Sundhedsstyrelsen.

I Løbet af 1929 behandledes Sterilisationslovforslaget i Rigsdagen, og paa samme Tid drøftede man Interneringslovens Værdi og Betydning. Fra kompetent Side udtaltes, at Loven var god nok, men anvendtes altfor lidt, en Udtalelse, der støttede de fra forskellige Kvinder i „Kvinden og Samfundet" udtrykte Meninger. Men det udtaltes ogsaa, at der var mange Vanskeligheder forbundet med at anvende Loven. Her vilde derfor Sterilisationslovforslagets Bestemmelser betyde et værdifuldt Supplement. Sterilisationslovforslaget blev med nogle faa Ændringer stadfæstet d. 1. Juni 1929. Sundhedsminister Rubow, som paa den fraværende Justitsministers Vegne replicerede til Partiordførernes Udtalelser vedrørende Lovforslaget, udtalte sin uforbeholdne Anerkendelse af den Indsats, der fra D. K.'s Side var gjort i Sagen vedrørende Sædelighedsforbrydelser, og fremhævede tillige den Betydning, som denne Aktion havde haft, især med Hensyn til Politi- og Anklagemyndighedernes Holdning.

Et Skridt videre i Retning af større Sikkerhedsforanstaltninger mod Sædelighedsforbryderne betød Lov af 11. Maj 1935 om Sterilisation og Kastration. Ved denne Lov kunde der nemlig blive Tale om tvungen Sterilisation af Forbrydere — under hvilket Begreb faldt saadanne, der ved endelig Dom var fundet skyldig i Voldtægt eller Forsøg derpaa eller andre Forbrydelser imod Kønssædeligheden.

Imidlertid arbejdede Straffelovsforslaget sig igennem Rigsdagen. I 1925—26-Samlingens Begyndelse blev det fremsat paa ny og ligeledes 1926—27, blot fremsatte Justitsminister Rytter sit Forslag i noget forskellig Skikkelse

fra Steinckes Forslag, og paa en Række Punkter var Ændringerne saadan, at D. K. ikke kunde gaa med til dem. Derfor indsendte man i 1929 et meget udførligt Andragende [1]) til det af Folketinget nedsatte Udvalg angaaende Forslag til borgerlig Straffelov, hvori der redegjordes for D. K.'s Synspunkter. De Punkter, hvor man ønskede Ændringer, var følgende:

1) I de tidligere omhandlede Sædelighedsforbrydelser regnedes der nu atter kun med Forbrydelser, begaaede efter det fyldte 18. Aar. Dette ansaa D. K. ikke for godt, idet man mente, at netop Sædelighedsforbrydelser, begaaede før det fyldte 18. Aar, maatte tyde paa vanemæssige Tendenser, som retfærdiggjorde Anvendelsen af Sikkerhedsforvaring.

2) I Rytters Forslag var der fastsat en Maksimumsstraf paa 10 Aar for den, der har Samleje med et Barn under 15 Aar, mens Steinckes Forslag ingen Straffemaksimum fastsatte. D. K. ansaa det foreslaaede Straffemaksimum for urimelig lavt.

3) D. K. anmodede dernæst om, at Udtrykket „stiller Utugtserhverv til Skue", hvorved kun Sælgeren, ikke Køberen ramtes af Loven, i Overensstemmelse med Lov af 1906 maatte ændres til: stiller „usædelig Levevis til Skue", hvorved begge Parter ramtes. Et Skridt i rigtig Retning var Rytters Forslag, hvor Straf for kønslig Usædelighed mellem Personer af samme Køn omfatter Deltagerne, og det samme mente man burde gælde med Hensyn til kønslig Usædelighed mellem Personer af forskelligt Køn, da det ellers vilde være Udtryk for Dobbeltmoral.

Endelig var D. K. ikke tilfreds med, 4) at Rytters Forslag modsat Steinckes havde indsat en Bestemmelse om, at naar en Kvinde, der søger Erhverv ved Utugt, dømmes for at have udsat nogen for Smitte med Kønssygdom, kunde der gives hende Paalæg om ikke paa ny i et bestemt Tidsrum at søge Erhverv ved Utugt. D. K. ønskede ingen Form for Særordning for Kvinder. Af samme Grund maatte Dansk Kvindesamfund modsætte sig Bestemmelsen om, at Kvinder, som lever af Utugt, kan straffes for Løsgængeri.

Det lykkedes imidlertid ikke at faa Forslaget færdigbehandlet under Justitsminister Rytter. Et nyt Ministerium kom til, Zahle blev Justitsminister og fremsatte paa ny i 1929 Forslag til en borgerlig Straffelov, et Forslag, som igen var forskelligt fra Rytters

Paa to Omraader viste det nye Lovforslag en Efterkommelse af D. K.'s Krav. For det første med Hensyn til Sikkerhedsforanstaltninger mod Sædelighedsforbrydere. Her bestemte Lovforslaget, at en Person, som tidligere havde begaaet een Sædelighedsforbrydelse og gentog en saadan, skulde idømmes Sikkerhedsforvaring, og dette uanset om vedkommende Forbrydelse var

[1]) „Kvinden og Samfundet" 1929, Nr. 2 og 3.

begaaet før eller efter det 18. Aar, og 1866-Lovens Straffe for Sædelighedsforbrydelser blev skærpet.

Med Hensyn til Beskyttelsen af unge var Forslaget ogsaa en Sejr for Dansk Kvindesamfunds Krav, idet det hjemlede fuldstændig Beskyttelse mod kønslig Omgang for unge under 15 Aar og en delvis Beskyttelse for unge mellem 15 og 18 Aar. Samtidig ændredes Maksimumstraffen for Samleje med Børn under 15 Aar til 12 Aar.

Men Dobbeltmoralen var ikke bragt ud af Lovforslaget. Ganske vist indførtes i Forslaget Udtrykket „usædelig Levevis" i Stedet for „Utugtserhverv", men man beholdt fortsat Bestemmelsen om, at en Kvinde, der lever af Utugt, kan straffes for Løsgængeri, saaledes at Særlovgivningen for Kvinder bibeholdtes. Trods Anmodning fra D. K. om en Slettelse af denne Bestemmelse, ændredes den ikke. Men at Lovforslaget blev til Lov den 15. April 1930, betød alligevel, at 25 Aars Kamp og Arbejde omsider bar Frugt.

Med Hensyn til det offentliges Forsøg paa at modarbejde Smitte af Kønssygdomme, da har den tidligere nævnte Lov af 30. Marts 1906 („Oktoberloven") visse Bestemmelser om tvungen Lægeundersøgelse og Lægebehandling af Mennesker, der lider af veneriske Sygdomme. Vedrørende disse Bestemmelser indsendte D. K. og Danske Kvinders Nationalraad 1934 et Andragende om, at der maatte gives de Kvinder, der i Henhold til Lovens § 10 underkastes Lægeundersøgelse, Adgang til, hvis de ønsker det, at blive undersøgt af en Læge af deres eget Køn, og at der ligeledes maatte gives en saadan Adgang for de Kvinder, der i Henhold til Lovens § 5 underkastes en tvungen Kur for offentlig Regning, alt for saa vidt en dertil egnet Læge findes paa Stedet.

Med Hensyn til det første Spørgsmaal svarede Justitsministeriet imødekommende, mens Indenrigsministeriet i en Skrivelse af 11. Novbr. 1935 med Hensyn til det andet Spørgsmaal udtalte, at Ministeriet ikke dengang fandt tilstrækkelig Anledning til at søge Lovens § 5 ændret som foreslaaet, men at man vilde tage Spørgsmaalet op til Overvejelse ved en eventuel Revision af Loven.

Da der siden var en Revision af Oktoberloven under Forberedelse, indsendte de to Foreninger d. 21. August 1937 et Andragende til Ministeriet om at rejse Spørgsmaalet om den nævnte Ændring af § 5 i den nedsatte Kommission.

Det er tidligere omtalt, at Dansk Kvindesamfund ønskede en Ændring i Retsplejeloven med Hensyn til Nævningeinstitutionen. Foruden dette kom der to Punkter til, hvor man kunde ønske Loven ændret, nemlig dels med Hensyn til Offentligheden i Retsplejen, som man ønskede alene skulde gælde for myndige Borgere, hvorved unge under 21 Aar udelukkedes fra at over-

være Retsmøder, og dels saaledes, at unge, der sigtedes for Forbrydelser, ikke blev gjort til Genstand for offentlig Omtale. Angaaende disse to sidste Punkter sendte D. K. i 1927 et Andragende til Justitsministeren, som tog velvilligt imod det. I de følgende Aar fortsatte man med at arbejde for, dels at der kom flere kvindelige Nævninger i Nævningesagerne, og dels at henlede det af Folketinget nedsatte Retsplejelovudvalgs Opmærksomhed paa de to førnævnte Punkter. Et Mindretal indenfor Udvalget støttede Forslagene vedrørende Offentlighed og offentlig Omtale. Der skete hyppige Ændringer i Retsplejeloven af 1916, men D. K.'s Ønsker syntes fortsat ikke at vinde Fremgang.

I 1930 foreslog Justitsminister Zahle en Række Ændringer i Loven om Rettens Pleje, der især gik ud paa at faa Lægdommere til at medvirke i alle Straffesager gennem en Domsmandsinstitution, som skulde fungere ved Forbrydelser, hvor Loven ikender Straf paa Fængsel i mindre end 8 Aar, medens Nævningeinstitutionen fortsat skulde være i Anvendelse dels ved politiske Forseelser og dels ved Forbrydelser, hvor Loven ikender Straf paa Fængsel i 8 Aar eller derover. Da imidlertid den nye Straffelov af 1930 havde indført mildere Straffe for Barnemord og Fosterdrab, saa vilde disse Sager i Fremtiden blive unddraget Nævningeinstitutionen.

Dette var imidlertid en Ordning, som mange Kvinder ikke fandt rigtig, men iøvrigt herskede der stærkt delte Meninger om dette Spørgsmaal. I særlig Grad gjorde Ingeborg Hansen en betydelig Indsats for at faa forhindret, at Folkets Retsbevidsthed blev udelukket fra klart at gøre sig gældende i saadanne Sager. Paa hendes Foranledning afholdt D. K. N. i Foraaret 1931 et Møde, hvor det vedtoges at rette en Henvendelse til Rigsdagen om, at man maatte bevare Nævningerne i de nævnte Sager. Og paa D. K.'s Fællesmøde i København indledede Justitsministeren en Diskussion om Sagen. Den kom ganske naturligt især til at dreje sig om Barnemords- og Fosterdrabssagerne. Det lykkedes imidlertid ikke foreløbig at faa Rigsdagen til at gennemføre de foreslaaede Ændringer. De blev først til Virkelighed i den nye Retsplejelov af 1. Oktober 1936, som tillige medførte en Række Forbedringer paa de af D. K. ønskede Omraader. I Lovens § 32 bestemtes, at unge under 18 Aar ikke har Adgang til offentlige Retsmøder, en Bestemmelse, der var et vigtigt Skridt bort fra 1916-Lovens Bestemmelse om, at de „kunde nægtes Adgang", og saaledes et Skridt i Retning af det af D. K. foreslaaede om Adgang kun for myndige Personer. Ligeledes bestemtes der i § 29, at Retten kan beslutte Dørene lukkede, naar anklagede er under 18 Aar. Iøvrigt gik Lovens nye Bestemmelser om Offentlighedsprincippet ud paa, at Dørene undtagelsesvis kan lukkes i Straffesager, naar særegne Omstændigheder giver Grund til at antage, at offentlig Forhandling vil tilføje

nogen en ufornøden Krænkelse. Endvidere søgte de nye Regler at komme Dagspressens Tilbøjelighed til at skabe Sensation om Straffesager til Livs.

Endelig skete der en Forenkling af Reglerne for Udtagelse af Nævninger, og Nævninge- og Domsmandsgrundlisterne blev desuden gjort større — et Forhold, som burde komme Kvinderne til gode. Allerede i Foraaret 1936, da der skulde udarbejdes nye Lister, havde D. K.'s Kredsformænd henvendt sig til alle de Kvinder, som var lokale Grundlisteformænd og havde indtrængende bedt dem om at virke for en ligelig Fordeling af Kvinder og Mænd paa Grundlisterne. D. K. tilbød at være behjælpelig med at finde egnede Kvinder. I 1939 fornyede D. K. sin Henvendelse vedrørende Kvinder paa Nævninge- og Domsmandsgrundlisterne og modtog velvillige Svar fra mange af Grundlisteformændene.

I den seneste Tid har D. K. ogsaa paa forskellig Vis arbejdet videre med Spørgsmaalet om, hvorledes der kan skabes øget Sikkerhed mod Sædelighedsforbrydelser og Voldsforbrydelser over for Kvinder og Børn. Da der en Tid var megen Tale om, at Cykler skulde nummereres, sendte D. K. i 1938 en Henvendelse til Justitsministeren, hvori man paapegede den Værdi, en saadan Foranstaltning vilde have med Hensyn til Opsporing af Sædelighedsforbrydere. Det havde i Praksis vist sig, at de meget ofte fjernede sig fra Gerningsstedet paa Cykel. Hvis den var nummereret, vilde man med nogenlunde samme Effektivitet som ved en Automobilforseelse kunde indkredse Manden.

I 1939 udtalte D. K. desuden overfor Justitsministeren, at Straffelovens Bestemmelser om, at der kan paalægges Kvinder, der lever af Utugt, at søge lovligt Erhverv, ogsaa maatte kunne anvendes over for Mænd, der lever af Alfonseri og Prostitution. Ganske vist gør Arbejdsløsheden det vanskeligt at finde godt Arbejde at anvise saadanne Personer, men naar man ved, hvor daarligt lønnet Arbejde, det er, Kvinderne henvises til efter Arbejdspaalæg, vilde man ikke finde det urimeligt, om arbejdssky mandlige Personer blev henvist til at søge Arbejde ved Landbruget, hvor der er Mangel paa Arbejdskraft. Og endelig udtalte D. K., at Straffen: Arbejdshus i større Omfang burde anvendes over for Alfonser, hvorfor man ønskede, at Anklagemyndigheden oftere vilde nedlægge Paastand herom.

Ogsaa disse Spørgsmaal har været varetaget af Ingrid Larsen og Martine Bjørneboe med Bistand af Landsformanden Edel Saunte.

FILM OG RADIO

Allerede saa tidligt som i 1913, da den første Filmcensur skulde indføres her i Danmark, var Dansk Kvindesamfund opmærksom paa den Betydning, det havde, at der blev set ogsaa med Kvinders Øjne, naar Films skulde bedømmes. Man sendte en Henvendelse til Justitsministeren om, at der i Centralcensurkomiteen maatte komme lige mange Mænd og Kvinder. Desuden bad man om, at ogsaa Gadeplakater og Programmer maatte inddrages under Censuren.

Andragendet førte ikke til noget Resultat. Derimod tog flere af D. K.s Distrikter Sagen op paa deres egen Vis. De søgte nemlig Biografbevilling for hver sit Omraade og øvede derigennem Censur overfor, hvad der vistes af Films paa deres egne Forevisningssteder.

I den sidste halve Snes Aar har ikke blot D. K., men ogsaa en Række andre Kvindeorganisationer arbejdet for at faa Kvinderne repræsenteret dér, hvor det afgøres, hvilke Films, der skal vises for dansk Publikum. I 1928 dannedes „Danske Kvindeforeningers Filmsudvalg", der særlig arbejdede for at faa en Kvinde ind i Filmcensuren. Da der i 1932 var en Stilling som Censor ledig, blev der udfoldet en stor Aktivitet fra D. K., D. K. N. og Filmsudvalgets Side for at faa den besat med en Kvinde, og det var en Skuffelse, at Skuespiller Olaf Fønss blev valgt, Da i 1937 den nye Biograflov var under Forberedelse, gik D. K., D. K. N. og Socialdemokratisk Kvindeforening sammen om en Henvendelse til Justitsministeren, hvori man anmodede om, at der maatte blive givet Kvinder Lejlighed til at være med, naar det gjaldt at tilvejebringe Skole- og Kulturfilms, og der maatte komme en Kvinde i det paatænkte Filmsraad. Man haabede, at der vilde blive givet de tre Kvindeforeninger Udpegningsret til en af Pladserne i Raadet. Det skete ikke; heller ikke en Henvendelse i Februar 1938 til Folketingsudvalget angaaende Biografteatervæsenets Ordning hjalp, men da Loven var vedtaget, overlod Justitsministeren det til Organisationerne at indstille en Kvinde til den Plads, han kunde besætte i Raadet udover Formandsposten. De tre Foreninger enedes om D. K.s Landsformand, Landsretssagfører Edel Saunte. I 1938 kom

der saaledes en Kvinde i Filmsraadet. Ogsaa i „Dansk Kulturfilm" har D. K. været repræsenteret, først ved Ingeborg Hansen, siden ved Edel Saunte.

I 1939 blev der en Stilling ledig i Filmcensuren, og de tre Organisationer indsendte da den 15. Marts følgende Henvendelse til Justitsministeren:

> „Undertegnede Kvindeorganisationer tillader sig at anmode om, at den ledige Stilling i Filmcensuren maa blive besat med en Kvinde.
>
> Igennem mange Aar har internationale og nationale Kvindeforeninger arbejdet for, hvor der fandtes Filmcensur, at den udøvedes baade af Mænd og Kvinder, og i mange Lande findes kvindelige Filmcensorer.
>
> Biografernes underholdende og opdragende Indflydelse spiller en stadig større Rolle blandt de Faktorer, der har Indflydelse paa Børnenes, Ungdommens og den voksne Befolknings Indstilling til Nutidens Problemer og til deres Bedømmelse af etiske og materielle Værdier. En saa stor Del af Biografernes Publikum udgøres af Kvinder, Børn og Unge, at det er naturligt, at der findes en Repræsentant for Kvinderne i Filmcensuren. Der er nu en Lejlighed til, at det Misforhold, at alle Filmcensorer er Mænd, rettes, og vi beder om, at dette maa ske.
>
> Vi tillader os at foreslaa som Filmcensor, cand. polit. Fru Bodil Begtrup, Næstformand i Danske Kvinders Nationalraad, Formand for Udvalget „Vore Børns Sundhed", dansk Repræsentant i Det internationale Kvinderaads Filmsudvalg, Danske Kvinders Nationalraads Repræsentant i Dansk Kulturfilm. Fru Begtrup har beskæftiget sig meget med Filmsspørgsmaal, og vi henviser i den Forbindelse blandt andet til, at Spædbørnsernæringsfilmen „Barnets Sundhed — Slægtens Fremtid" — bekostet af Dansk Kulturfilm — blev fremstillet paa Fru Begtrups Initiativ og under hendes Medarbejden."

Nu er endelig dette Krav fra Kvindeorganisationernes Side blevet opfyldt. Filmsraadet indstillede tre af de 40 Ansøgere til den ledige Stilling, og blandt disse tre valgte Justitsminister Steincke Bodil Begtrup.

Ogsaa det enestaaende Middel til at faa Befolkningen i Tale, som Radioen er, har D. K. arbejdet for at faa Indflydelse paa eller i hvert Fald at skaffe Kvinder Indflydelse paa. I Juni 1926 nedsattes et Radioudvalg under Ledelse af Borgerrepræsentant Hedevig Matthiesen. Det fik efter mange Vanskeligheder Lov til at indstille Foredragsholdere til Radioen. Det første Foredrag blev holdt af Gerda Mundt og handlede om kvindeligt Politi. Senere fik D. K. fast 2 halve Timer hver Maaned. For om muligt at faa en Kvinde ind i Radioraadet samarbejdede D. K.s Radioudvalg med „De danske Radioklubber", men et Forsøg paa at faa en Kvinde valgt ind mislykkedes.

Da det i 1928 forlød, at Radioraadet vilde supplere sig med flere Medlemmer, indsendte D. K. et Andragende til Regering og Rigsdag om, at der

maatte blive valgt en Kvinde ind i Radioraadets Programudvalg. Det blev afslaaet med den Motivering, at Andragendet kom for sent.

Man søgte da paa anden Maade at naa frem i Forbindelse med andre Kvindeorganisationer. 1929 nedsattes et fælles „Kvindernes Radio-Landsudvalg", som anmodede Ministeriet for offentlige Arbejder om at faa en Repræsentant i Radioraadet. Svaret gik ud paa, at hvis Kvinderne vilde repræsenteres, maatte de organisere sig i Lytterforeninger. I Januar 1930 lagdes Grunden til „Kvindernes og Hjemmenes Lytterforening", der til at begynde med havde 625 licensbetalende Medlemmer. Den ny Forening fik Ret til to Medlemmer — de blev Hedevig Matthiesen og Marie Illum — til det Repræsentantskabsmøde, hvor der skulde vælges Repræsentanter til Radioraadet, men de var naturligvis et saa forsvindende Mindretal, at de ikke kunde gennemføre Valget af en kvindelig Kandidat.

Gennem de faste Udsendelser, som Kvindernes Radio-Landsudvalg raadede over, var der givet Kvinderne Mulighed for at bringe deres Synspunkter frem, men Arbejdet med Kvindernes Lytterforening skuffede. Dette skyldtes formentlig, at naar der kun var en stemmeberettiget for hver Radio, vilde det oftest være Manden i et Ægteskab, som afgjorde hvilken Lytterforening, man skulde støtte. Der blev derfor paa D. K.s Fællesmøde i 1937 foreslaaet en Ændring i Reglerne om Stemmeret til Lytterforeningernes Repræsentanter. Den gik ud paa, at baade Mand og Hustru burde have Stemmeret, uanset hvem af dem, der betalte Licensen. Denne Ændring er dog ikke gennemført, saaledes at Kvindernes Mulighed for at gøre sig gældende i Radioen stadig væsentlig ligger i Kvindernes Radio-Landsudvalg, der ledes af Fru Ellen la Cour Overgaard, og hvis Repræsentant for Dansk Kvindesamfund er Fru Magda Andersen.

KVINDERNES BYGNING OG DANSK KVINDESAMFUNDS KONTOR

I Aarhus, Kolding og Vejle har Dansk Kvindesamfunds Kredse rejst deres eget Hus, men selve Landsforeningen har ikke noget Hus, den kan kalde sit, selv om der i København findes adskillige Bygninger, i hvis Rejsning den har været interesseret, saaledes Clara Raphaels Hus, der bevarer Mindet om vor første Kvindesagspioner, Husassistenternes Fagskole, Kvindelig Læseforening, Kvinderegensen, hvor der efter Vedtagelsen paa Fællesmødet i Kolding 1930 blev oprettet et Værelse med D. K.s Navn (Pengene hertil blev indsamlet af et Udvalg bestaaende af Dr. med. Eli Møller, Dagmar Nielsen og Amalie Aggebo), og hvor andre Værelser bærer Astrid Stampe Feddersens, Jutta Bojsen-Møllers og andre kendte Kvindelederes Navne, og endelig „Kvindernes Bygning".

Tanken om en Kvindernes Bygning i København stammer ikke fra D. K. Initiativet blev taget af Forfatteren Emma Gad og Maleren Sofie Holten, efter at „Kvindernes Udstilling" i 1895 havde været en straalende Succes og havde givet et Overskud paa ca. 10.000 Kr. Deres Tanke var at gøre dette Beløb til Grundfond til en Kvindernes Bygning, hvor der skulde være en billig Restaurant, et billigt Gæstehjem for Kvinder, billige Boliger for enligtstillede Kontordamer, gratis Læsestuer for kvindelige Arbejdere, gratis Klinik for Kvindesygdomme o. s. v. For at faa de fornødne Midler, som jo maatte være meget betydelige, hvis de skulde strække ogsaa til Driften af alle disse i sig selv ikke rentable Foretagender, begyndte man en Landsindsamling, men den gav ikke det ønskede Resultat. Maaske følte Kvinderne ude i Landet sig noget usikre over for de ret svævende Planer. En Landbokvinde skrev ind og klagede over, at man ikke vidste andet om Bygningen, end at „den skulde være hvid og ligge paa Kongens Nytorv".

Efterhaanden løstes en Del af de Opgaver, man havde tænkt paa, paa anden Vis, og Ida Falbe-Hansen sagde derfor paa et Møde i D. K. i 1897, at man ikke skulde fastslaa bestemte Maal for Bygningen. Maalet var blot at skabe Ly for kvindelig Virksomhed.

Kvindernes Bygning.

D. K.s Forbindelse med Foretagendet bestod da blot deri, at „Kvinden og Samfundet" var Organ for Indsamlingen, indtil man i 1900 afsluttede denne. Først i 1913 blev D. K. mere direkte interesseret i Byggetanken. Efter Opfordring af Bestyrelsen for „Kvindernes Bygning" og paa Anbefaling af Gyrithe Lemche paa Fællesmødet vedtog man at sende en Repræsentant til Bestyrelsen.

I 1922 var Kapitalen vokset til 163.000 Kr., og man mente nu, at man turde begynde med at erhverve en eller flere gamle Ejendomme for derefter,

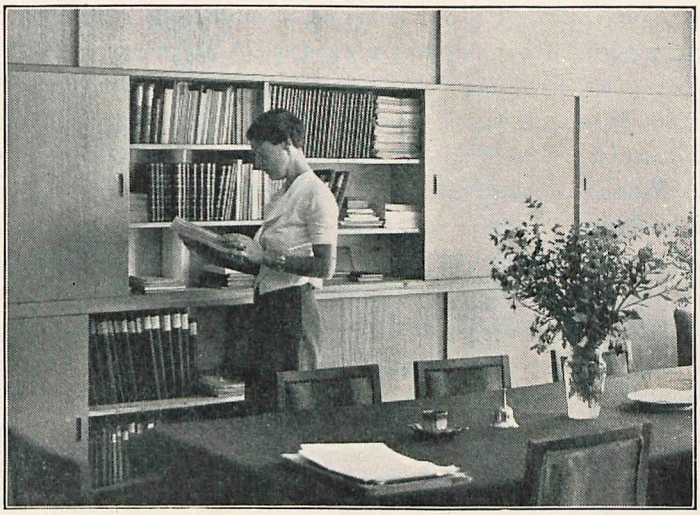
naar man havde Grunden, at begynde en ny Indsamling for at faa selve Byggekapitalen. D. K. søgte derfor at faa kvindesaglige Principper gennemført i Arbejdet fra Begyndelsen og henstillede, da der til Undersøgelse af forskellige Planer var anvendt en mandlig Arkitekt, at man ogsaa gav kvindelige Arkitekter Lejlighed til at vise deres Dygtighed. Som Formand for Re-

D. K.'s Forretningsudvalg samlet paa Kontoret i Absalonsgade i Anledning af Foreningens 60-Aars Jubilæum i 1931. Fra venstre: Dagmar Nielsen, Camilla Perssen, Elisa Petersen, Emilie Buchwald og Marie Illum.

præsentantskabet for Kvindernes Bygning svarede Gyrithe Lemche, at man ganske delte D. K.s Anskuelse. Et lignende Problem opstod senere i Anledning af, at Institutionen som juridisk Konsulent havde Direktør Boldsen. Der blev Gang paa Gang ved Generalforsamlingen foreslaaet, at man udelukkende skulde anvende Kvinder i Administrationen, og i 1928 blev D. K.s Fællesstyrelse forespurgt, om den vilde skrive under paa en Henvendelse til Bestyrelsen om at anvende kvindelig Arbejdskraft i „saa vid Udstrækning, som den kan kaldes sagkyndig". Gyrithe Lemche var dog imod at anvende „halvbefaren Lods", som hun sagde. Tanken var stadig, at man vilde anvende en kvindelig Arkitekt, men den juridiske Konsulent, som man havde haft i ti Aar, mente hun ikke, man burde skifte. Det blev dog til, at Landsretssagfører Ingeborg Hansen valgtes til juridisk Konsulent, og Gyrithe Lemche nedlagde derefter sit Formandshverv. Formand i Stedet for hende blev Guldsmed Karna Nilsson, medens Marie Illum var D. K.s særlige Repræsentant.

I 1929 kom man endelig saa vidt, at man købte en Række gamle Ejendomme i Niels Hemmingsensgade for en halv Million Kr., men paa Grund af Huslejeloven kunde de ikke nedrives før 1931. De blev administreret af Ingeborg Hansen, Marie Illum og Grosserer Camilla Perssen og gav et ret godt Overskud. Camilla Perssen lod ogsaa udarbejde en fuldstændig

Dansk Kvindesamfunds Kontor i „Kvindernes Bygning" med Sekretær Margot Petersen.

Byggeplan, hvorefter man ved Bibeholdelsen af Bagbygningen vilde faa en saa god Lejeindtægt, at hele den nye projekterede Bygning til Gaden kunde anvendes til de Formaal, man havde tænkt sig, Bygningen skulde anvendes til. Bestyrelsen besluttede imidlertid i 1934 at udskrive en Konkurrence om en Bygning, der svarede til de efterhaanden meget begrænsede og ændrede Formaal — ogsaa Tanken om en Slags Regens for unge Kvinder, som uddannede sig i København uden at være Studenter, havde man maattet opgive. Den sejrende i Konkurrencen blev Arkitekt Ragna Grubb, hvis lyse, logiske og moderne Bygning er blevet meget beundret, efter at den er kommet i Brug. Den 9. Januar 1936 var der Rejsegilde paa „Kvindernes Bygning" — netop paa 40-Aarsdagen for det første Repræsentantskabsmøde — og den 30. November fandt Indvielsen af Bygningen Sted.

Men allerede i September havde D. K. flyttet sit Kontor derhen. Som nævnt i Kapitlet om Stemmeretten havde Foreningen oprindelig sit Kontor i Studiestræde. 1925 blev det flyttet til Absalonsgade og derfra 1934 til Absalons Gaard paa Raadhuspladsen. Nu er Kontoret i Kvindernes Bygning Cen-

trum for hele den mangeartede og vidt forgrenede Virksomhed, som D. K. udøver. Her træffes D. K.'s Formand, og her holder Forretningsudvalget og Fællesstyrelsen deres Møder. Her administreres D. K.'s Legater til Uddannelseshjælp for unge Kvinder og til Hjælp for Kvinder i trange Kaar; her gives der Erhvervsvejledning, et Arbejde, som i 1925 blev taget op af Borgerrepræsentant Hedevig Matthiesen og siden er ført videre af Stella Kornerup og Esther Carstensen bl. a. paa den Maade, at Centralarbejdsanvisningens Erhvervskartotek gennem D. K. er spredt ud over hele Landet; her gives der Raad i Familieanliggender, en Konsultation, som er oprettet efter Forslag af Gyrithe Lemche i 1928 og varetaget først af Fuldmægtig Martine Bjørneboe, siden af Sekretær Poula Brems. Her redigeres „Kvinden og Samfundet"; og her holder Kvindernes Radio-Landsudvalg sine Møder.

I Kvindernes Bygning holder ogsaa D. K.'s Københavns-Kreds og Ungdomskredsen sine Møder, og den ene Kvindeorganisation efter den anden faar Kontor, Klublokaler eller holder Møder der. Kvindernes Bygning er paa mange Maader blevet noget andet end det, de, som oprindelig planlagde den, tænkte, men den er en Central for kvindelig Virksomhed og kvindeligt Initiativ.

NYE OPGAVER

Foruden de store samlede Arbejdsomraader, hvor Dansk Kvindesamfund i Tidens Løb har gjort en Indsats og ofte efter 20—30 eller flere Aars ihærdig Fastholden ved bestemte Synspunkter har naaet Resultater af Betydning, er der naturligvis mangfoldige Forhold, som D. K. ved en eller flere Lejligheder har søgt at øve Indflydelse paa, eller som gennem en kortere Periode har optaget Interessen stærkt for derefter at finde en Afgørelse, enten som D. K. ønskede det eller i modsat Retning. Og i de allerfleste Opgaver, som særlig berørte Kvinder, har D. K. været med, ogsaa naar det hverken havde taget Initiativet eller kunde paatage sig den væsentligste Del af Arbejdet. Det er saaledes bl. a. blevet opfordret til at indtræde i adskillige Udvalg og Sammenslutninger, som beskæftiger sig med Opgaver af almen Interesse, saaledes i Foreningen til Kræftens Bekæmpelse og Foreningen til Bekæmpelse af rheumatiske Sygdomme, Udvalget vedrørende Beskæftigelsesterapi, og det forberedende Udvalg til Dannelse af en Landsorganisation til Sindssygdommenes Bekæmpelse.

I det Hjælpearbejde, som er blevet gjort til Fordel for spanske Børn under Borgerkrigen og for jødiske Børn, som har maattet forlade Tyskland, har D. K. ogsaa efter Evne været med. Baade Kredse og Enkeltmedlemmer har her været virksomme. Og i Sommeren 1939 var D. K. ogsaa blandt de Organisationer, som interesserede sig for sønderjydske Børns Ferieophold i danske Hjem. Det har ganske naturligt været saadan, at flere og flere af de nye Opgaver, som meldte sig, stod i Forbindelse med de skærpede Modsætninger mellem Nationerne og de politiske Verdensanskuelser. Selv en saadan Ting som Børns Legetøj har man i Lighed med Kvindeorganisationer i andre Lande ment at maatte beskæftige sig med, idet man har henstillet til Forældrene og Legetøjsforhandlerne at hindre Udbredelsen af Krigslegetøj i en Tid, hvor Krigen er blodig Alvor for store Dele af Verdens Befolkning.

Og endelig har Dansk Kvindesamfund, efter i det længst mulige at have skudt Tanken om Deltagelse i Danmarks Luftforsvar fra sig som en Opgave, der ikke var strengt kvindesaglig, og som kunde møde delte Meninger hos Medlemmerne, bøjet sig for Presset af Forholdene og paa Fællesmødet i

København i 1939 vedtaget at tilslutte sig Dansk Luftværnsforening. Da denne Forening nu stod lige for at skulle organisere Kvinder til Hjælp under Luftangreb, d. v. s. til Hospitalstjeneste, Evakueringsarbejde og Transport o. lign., mente D. K.'s Formand Edel Saunte, at det var „overordentlig nødvendigt", at D. K. nu tiltraadte Foreningen. Det vedtoges paa Fællesmødet med stort Flertal, og Edel Saunte blev derefter Medlem af Luftværnsforeningens Hovedbestyrelse og det Kvindeudvalg, som da Krigen brød ud, blev nedsat til at organisere Kvindernes civile Luftværnstjeneste. —

Edel Saunte. Fot. Jonals.

Det var under Verdenskrigen, Kvindebevægelsen i Danmark naaede sit første store afgørende Resultat, Stemmeretten og Valgbarheden. De 25 Aar, som er gaaet siden, har alt i alt været en vældig Fremgangstid for Kvinderne — ikke blot saaledes, at de har vundet Rettigheder og bedre Kaar, men ogsaa saaledes, at Samfundet er blevet mere og mere præget af deres Vurderinger. Kærligheden til Freden og Fremmelse af den sociale Lovgivning, det var, hvad den danske Regering ventede af Kvinderne, da de fik Stemmeret. Den sociale Lovgivning er blevet fremmet, og Viljen til Fred er blevet yderligere befæstet i Danmark som i det øvrige Norden i den Tid, som er gaaet. Men Verden er i Krig, og Danmarks Kvinder staar nu som ligeberettigede, omend endnu ikke i Praksis fuldt ligestillede Medlemmer af Samfundet ved Mændenes Side over for det uhyre Ansvar, som en Storkrig paalægger ogsaa Borgerne i en neutral Stat. For Dansk Kvindesamfund gælder det om at føre sit traditionsrige Arbejde for Kvinders Ligestilling med Mænd og for en Forbedring af Kvinders og Børns Kaar videre, og samtidig „med lidenskabelig Oprigtighed" at værne om den Tro, som Kvinder fra hele Verden i den ellevte Time før Krigsudbruddet samledes om: „at Staten skal være en Organisation, der sikrer Fred, Frihed, Retfærdighed og gode Kaar for alle."

SAGREGISTER

Aldersrente 92.
Arbejderbeskyttelse 185 ff.
Arbejdsorganisation, den internationale 12, 21, 186 ff.
Association internationale des femmes 9.

Barselhvile, tvungen 168, 187, 188, 202.
Befolkningsspørgsmaalet 312 ff.
Beskyttelseslovgivning 185 ff.
Beværterloven 204 ff.
Børnelovgivning 287 ff.
Børnehaver m. m. 137, 320 ff.

Danske Kvinders Nationalraad 10, 11, 12, 40, 61, 64, 65, 162, 169, 170, 192, 193, 196, 198, 229, 233, 234, 242, 252, 254, 282, 286 292, 293.
Danske Kvinders Erhvervsraad 162, 169, 170, 229, 234, 236, 282.
Danske Kvinders politiske Samraad 64, 65.
Dansk Kvindesamfunds Kontor 347.
Declaration of Principles 9, 21.
Demokrati 21.
Den aabne Dør 169, 170, 196, 229, 233, 234, 242, 282.

Enker, Hjælp til 312 ff.

Film 341.
Finsk Kvindeforening 24.
Flygtninge 21.
Folkeforbundet 11, 12, 14, 17, 21, 254.
Forskoleuddannelsen 152 ff.
Forsørgere, Hjælp til 312 ff.
Forsørgerløn 17, 25, 315.
Fraskilt Hustrus Pensionsret 27, 244 ff.
Fredsarbejdet 11, 17, 21.

Gift Kvindes Erhvervsret 167 ff., 229 ff., 319.
Gift Kvindes Skat 237.
Gift Kvindes Stilling 15, 25, 206 ff.
Gymnasieskolen 126 ff.
Gymnastik i Skolen 127 ff.

Haandarbejde i Skolen 123 ff.
Højres Kvindeforening 41.
Husassistenternes Fagskole 258.
Husgerning 256 ff.
Husholdningsinstitut, det videnskabelige 259 ff.
Husholdningsvidenskab 17, 259 ff.
Huslig Værnepligt 260 ff.
Husmoderarbejdet 25.
„Hvad vi vil" 29.
Hvid Slavehandel 14.

Internationalt Arkiv for Kvindebevægelsen 5.
International Council of Women 10, 11, 12.
International Fredskampagne
Internationale Kvinderaad, Det 10, 11, 12.
International Women Suffrage Alliance 12 ff.
Internationale Stemmerets Alliance, Den 12 ff.
Invaliderente 92.

Jægerspris 309.

K. F. U. K. 193.
Kommunale Fødehjem 319.
Kongres Stemmeretsalliance i København 20 ff.
Kontorarbejdere 199.
Kontoristklasse, lukket 92.
Kvindelige Akademikere 146, 254.
Kvindeligt Arbejderforbund 194, 199.
Kvindelige Bryggeriarbejdere 194.
Kvindelig Fremskridtsforening 29.
Kvindelig Handels- og Kontoristforening 282, 324.
Kvindernes internationale Liga for Fred og Frihed 11, 254.
Kvindernes internationale Ligas danske Afdeling 193, 196, 252.
Kvindelige Trykkeriarbejdere 194.
Kvindernes Bygning 344.
Kvindernes Underkuelse 9.
Kvindelig Valgretsforening 29, 32, 49, 50.
Københavns Husmoderforening 242.
Københavns Kommunelærerindeforening 162.

Landsforbundet for Kvindevalgret 14, 30.
Legetøj 349.
Lige Arbejdsvilkaar 17, 21, 25.

Lige Løn 15, 38, 66 ff.
Love, Dansk Kvindesamfunds 40.
Luftværnsforening, Dansk 349, 350.
Lærerindernes Arbejdsvilkaar 163.
Lærerindernes Uddannelse 148 ff.

Mandsalliancen for Kvinders Valgret 13, 34.
Menighedsraad 97, 113.
Misvisende Tal 88.
Moderskabshjælp 15, 27, 316 ff.
Moral, lige 15, 17, 21, 334 ff.

Natarbejde, Kvinders 185 ff.
Nationalitet, Gift Kvindes 15, 17, 21, 25, 27, 251 ff.
Nationalitet, Gift Kvindes 251 ff.
Navneskik 210.
Nordisk Kvindesagsnævn 25.
Nordiske Kvinders Samarbejdskomité 26.
Nordiske Kvindesagsforeningers Samorganisation 25 ff.
Nordisk Samarbejde 24 ff., 191, 211 ff., 254, 255.
Norsk Kvindebevægelse 6, 24.
Norsk Kvindesagsforening 24.
Næringsfrihed, Gift Kvindes 228, 234.
Nævninger 327 ff.

„Oktoberloven" 334 ff.
Open Door International 18, 195.

Partiernes Programmer 50 ff.
Politi, kvindeligt 25, 328 ff.
Politisk Repræsentation 48 ff.
Præster, kvindelige 25, 98 ff.

Racehygiejne 25, 322.
Radio 342.
Realskolen 126 ff., 137 ff.
Retspleje 327 ff.

Samfundslærekursus 61.
Seksualundervisning 324 ff.
Seminarier 148 ff., 176 ff.
Skandinavisk Samarbejde 22, 24 ff.
Skolebørns Sundhed 148.
Skolekøkkenundervisning 123, 286.
Skolens Tilsyn 181 ff.
Socialdemokratisk Kvindeforening 282, 340.
Socialreformen 316 ff.
Soldaters Fritid 21.
Sommerlejr, D. K.'s 326.
Statshusmandsbrug 243.
Status of Women 21.
Stemmeret, Kvinders 12 ff., 28 ff.
Straffelovgivning 327 ff.
Studentereksamen for Piger 145.
Suffragetterne 6, 13, 32, 39.
Svensk Kvindebevægelse 6, 9.
Sygekasser 313 ff.
Sygeplejersker 234.
Sygestatistik 75 ff.
Sædelighedsforbrydelser, Sikkerhed mod 330 ff.
Særbeskyttelse for Kvinder 15, 16, 18, 25, 185 ff., 323.

Tilsyn med Børn 290 ff.

Uddannelsesret, Kvinders 15, 25.
Uden for Ægteskab fødte Børn 15, 287 ff.
Udvidet Skolegang 141.
Ungdomsarbejde 18, 22, 25, 326.

Valgloven 59, 60, 61, 65.
Valgret, Kvinders 12 ff., 28 ff.
Valgretstoget 40 ff.
Vielsesritualet 93 ff.

Ægteskabslovgivning 206.

PERSONREGISTER

Aagesen, Vagn 311.
Aakjær, Jeppe 28.
Abbott, Elizabeth 18, 196.
Aberdeen, Ishbel 10, 13, 20.
Abrahamsen 82, 182.
Addams, Jane 13.
Agerholt, Anna Caspari 6.
Aggebo, Amalie 344.
Algreen-Ussing 28.
Albeck 278.
Alberti 208.
Amby, Kr. 241.
Ammitzbøl, Sigrid 62, 245.
Ammundsen, V. 98, 114, 115, 117, 272.
Andersen, Alma 233, 285, 311.
— Johanne 211, 257, 267.
— J. Oskar 100, 107, 277.
— Magda 62, 64, 343.
— Nina 233.
Andén, Eva 244.
Anthony, Susan B. 12.
Ankersted, Karen 54.
Appel, Jakob 139, 149, 178.
— Johanne 278.
Arden 113.
Arenholt, Julie 12, 14, 17, 18, 54, 56, 66, 79, 81, 83, 86, 87, 91, 106, 107, 108, 125, 185 ff., 284, 292, 294, 296, 302, 306, 316, 322, 331, 332.
Arnefelt Ella 155.
Ashby, Margery Corbett 13, 17, 20.
Astor, Nancy 15.
Atanatskovitch, Milena 19.
Augsburg, Anita 12.

Bache, Thora 230.
Bajer, Fredrik 9, 28, 206, 207.
— Matilde 9, 41, 42.
Bang, Nina 11, 55, 102, 139, 173, 175, 180.
— Dagny 18.
— Ellen 331.
Battaglia, V. 173.
Baumgarten, Hedvig 84, 87.
Bechtolsheim, Astrid Holten 211, 214, 217, 223.
Begtrup, Bodil 12, 323, 342.
Bentzon, Svend 289.
— Viggo 34, 206 ff., 290, 301.
Berendsen, Ivar 14, 189.
Berg, Helene 54, 209, 211, 264, 288, 301.
Berg Nielsen, Birgitte 46, 56, 68, 125, 149, 211, 256 ff., 288.
Berlème Nix, Karen 231.
Berlin, Knud 246, 247, 248, 252.
Berntsen, Klaus 30, 31, 32, 33, 36, 37, 128, 150, 222.
Berthelsen, Jørgen 34, 188, 290, 312.
Bindslev, Knud 170.
Birck, K. 100.
Birkedal, Uffe 288.
Bjerre, Elisa 53.
— Elise Møller 104.
Bjørneboe, Martine 143, 232, 329, 348.
— O. 145.
Blach, Clara 195, 316.
Blauenfeldt, Johanne Vahl 94.
Blom, Johanne 124, 125.
Bløndal, Bjørg 217.
Bo, Anne Marie 176.
Boël, Pol 10.
Bojsen-Møller, Jutta 31, 40, 41, 42, 94, 210, 214.
Boldsen 346.
Bonnevie, Margarete 22, 26.
Borgbjerg 29, 141, 151, 193, 327.
Braae, Karen 22, 234, 278.
Bramsnæs 91.
Brandes, Edvard 36.
— Georg 9.
Brems, Paula 62, 348. 153, 177, 178, 257.
Brock, Esther 193.
Brodthagen 85.
Brochmann, Andrea 54, 62, 63, 191, 258.
Broomé, Emilia 216.
Bruun, Anne 25, 46, 66, 83, 87, 149, 152,
Bruun-Rasmussen 117.
Buchwald, Emilie 245 ff., 303, 307, 329, 346.
Bugge-Wicksell, Anna 15, 221.
Buhl, Frieda 372.
— Vilh. 249.
Busk, Karen 284.
Bülow 330.
Byskov 90, 140.

Carstensen, Esther 53, 67, 159, 187, 232, 241, 245, 259, 263, 307, 312, 321, 348.
Catt, Carrie Chapman 12, 13, 14, 16, 17.

Cecil, Robert 20.
Charaoui, Hoda 19.
Christensen, Højberg 145.
— Manna Dencker 113.
— Marie 55, 63, 191, 196.
— Ludvig 200, 320.
— J. C. 30, 36, 37, 96, 97, 208.
Christian X 43, 44.
Cot, Pierre 20.
Crone, Henriette 91, 188, 191, 196.

Dael, Niels 121.
Dahl 111, 116, 118.
Dahlgaard 41.
Dahlsgaard, Inga 22.
Dalhoff 272.
Danner, Louise Christine 309.
Daugaard, Harriet 324, 325.
— Thora 13, 57, 58.
Dederding, Dida 325.
Deissner, Theodora 172.
Deuntzer 208.
Dich, Jørgen 321.
Dige, C. 73, 75, 77.
Düring 329.

Ege, Kirstine 177.
Egeberg, Marie 68, 231.
Elberling, Emil 34.
Elgstrøm, Agnes 273, 278.
Erlandsen 266.
Estrup 36, 38.

Faber, Arne 278, 279.
— Knud 200.
Falbe-Hansen, Ida 10, 103, 151, 344.
Fawcett, Millicent 13.
Fenger 110.
Fibiger, Mathilde 9.
Fiedler, Thora 42.
Fonnesbech-Wulff 117.
Forchhammer, Henni 10, 11, 42, 104, 141, 192, 196, 255, 329.
Frederiksen, Kirstine 10, 257.
Friis-Skotte 233.
Frijs, M. 30, 31, 36.
Frisch, Hartvig 304.
Frost, A. C. 112.
Fuglsang Damgaard 120, 121.
Furuhjelm, Annie 13.
Fønss, Olaf 341.

Gad, Emma 344.
Gamburg, Inger 284.
Gandrup, Richard 166.
Gautier Schmit, Inger 55, 102, 118, 141, 179, 241.
Gebhardt, Hedvig 26.
Geismar, Oscar 103.
Gjellerup, K. Fabricius 328.
Gloerfeldt-Tarp, Kirsten 6, 12, 196, 197, 198, 281, 316, 317, 321.
Goegg, Marie 9.
Goll, A. 289, 328.
Goos, C. 206.
Grane Petersen, H. 193.
Grundtvig 93.
Gudjonsen, Skuli V. 200.
Gøtsche 117.

Halboe, Alfhild 244.
Hald, Hedvig Sonne 60, 62.
Hammerich, H. Aagaard 35.
Hansen, Charlotte 15, 106 ff., 271, 296, 326.
— Eline 54, 186, 262.
— Ellen 173.
— Elna 125, 267.
— Ingeborg 17, 18, 65, 240, 252 ff., 332, 339, 342, 346.
— Johannes 120.
— Jørgen 109, 112.
— K. A. 200.
— Marie 72.
— Meta 54, 69, 89, 270.
— R. 82.
— Thyra 126, 275.
Harboe 222.
Hardie, Keir 13.
Hassing-Jørgensen 159.
Hauschultz, Mathilde Malling 54, 100, 219, 221, 222.
Hedegaard, Andrea 22, 200, 299.
Hein, Estrid 11, 12, 25, 42, 187, 193, 211 ff., 323, 326, 335.
Helms, Nicoline 173.
Hempel, Inger 92, 200.
Henriksen, Christine 209.
Hessel, Karen 49, 217, 259, 276, 285.
Hjelmer, Marie 17, 18, 55, 62, 63, 102, 184, 196, 232, 238, 277, 278, 296, 307.
Hjort, Anna 257.
— Dagmar 6.
Hoffmeyer 110.
Holck, Ida 62.
Holst Knudsen 231, 279.
Holten, Sofie 344.
Hostrup, Astrid 94, 187, 209.
Høst, Margrethe 241.
Hude, Anna 12.
Husman, Ida 322.
Hvid, Mine 172.
Høffding, Harald 28, 34, 39.
Høgsbro, Louise 94.
— Svend 207, 208, 209, 288.

Illum, Marie 17, 62, 67, 276, 342, 346, 347.
Ingerslev, Frederik 211, 213.
— Marie 166, 296.
— Nanna 120.

Jacobsen 98, 279.
— Lis 263.
Jensen, Anna 292.
— Annette 185.
— L. P. 74.
— Mathilde 173.
— Thit 261.
— Thorkild 87.
— Thyra 208.
Jensen-Sønderup 100, 188, 209, 289, 313.
Jeppe, Karen 11.
Jespersen, Ingrid 144.
— I. 88, 89.
Johansen, Helene 176.
— H. P. 305.
— Karen 130.
Johnsen, Anna 18.
— Karen 255, 307.
Jørgensen, A. Th. 112.
— Emil 287.
— Thormod 34.

Kaalund-Jørgensen, F. C. 179.
Kammersgaard 100, 154.
Kaper, Ernst 83 ff., 272.
Keiser-Nielsen 128, 150, 151, 171, 179, 211.
Kemal Pascha 19.
Klemp 309, 319.
Knudsen, Thora 262.
— Olga 55.
Koch, Hans 116.
Koch Schiøler, Anna 7, 15, 18, 20, 62, 110, 111, 200, 268, 283.
Koppel, Viggo 6.
Kornerup, Stella 26, 200, 240, 348.
Kragh 90.
Krebs, Carl 279, 281.
Krogh, Marie 145, 274—75.
Kruse, Vinding 226.
Krüger Eide, Astrid 226.
Kure 116.

Lagerlöf, Selma 13.
Lang, Karen Linderstrøm 158.
— Theodora 149.
Lange 40.
Larsen, Fængselspræst 118, 119.
— Helga 54, 221.
— Ingrid 259, 306, 329.
— N. A. 179.
— Morten 37.
— Rigmor 99.
Laurberg, Julie 12.
Lauridsen, Gudrun Vang 64, 161, 305.
— Magdalene 108, 126, 260.
Lauritzen 148.
Lehmann, Edv. 105, 212, 260.
Lemche, Gyrithe 6, 9, 24, 31 ff., 46 ff., 90, 111, 121, 125, 219, 221, 280, 290 ff., 312, 314, 316, 326, 345, 346.
Lemche Johan 124, 290.
Lindsay, Ben 13.
Ludwigs 106, 110.
Lund, Helga 176.
Luplau, Marie 104.
Lyttleton, Edith 254.
Lütken, Cecilie 262.

Macmillan, Chrystal 13, 18.
Madsen-Mygdal 90, 117, 140, 194.
Madsen, Peder 95, 99.
Madsen, Rebecca la Cour 271, 278.
Magnussen, Eli 322.
— Henny 302, 328.
Mailand, Ingeborg Suhr 275, 281.
Malaterre-Sellier, Germaine 19.
Malling-Petersen, Esther 64.
Mathiassen, Margrethe 57, 64, 75, 89.
Mathiesen, Ulrikke 265.
Matlin, Palsdottir 26.
Matthiassen, Hedevig 62, 234, 342, 343, 348.
Moe 97.
Mohr, Johanne Louise 177.
Mollerup 94, 272.
Moltesen, L. 34, 116.
Meyer, Carla 225, 226.
— Kristine 130, 180.
Mill, Stuart 9.
Munch, Elna 14, 15, 54, 82, 99, 100, 130, 154, 175, 221, 225, 297, 332.
— P. 188.
Munch-Petersen 34, 67, 209, 214, 312.
Mundt, Gerda 18, 63, 124, 196, 322, 342.
Mussolini 15, 16.
Myrdal, Alva 26, 318.
— Gunnar 26, 318.
Müller, Theodora 172.
Mølbak Frederiksen, Grethe 116.
Møller, Arnold 290.
— Eli 62, 196, 290, 324, 325, 326, 344.
— L. Basse 67.

Nalbandian, Inga 14, 295.
Nansen, Fridtjof 11.
Neergaard, Louise 15, 187, 188 ff.
— N. 29, 90, 107, 193, 223.
Nellemann 208, 309.
Nielsen, Anna Bransager 271.
— Dagmar 62, 90, 141, 143, 156, 177, 179, 196, 277, 344, 346.
— Harald 220, 225.
— Julius 153.
— Margrethe 292.
— Maria 176.
Nilsson, Karna 346.
Nørgaard 182.
Nørlund, Louise 12, 39.

Olesen 110, 111.
Olrik, Hans 34.

Ostenfeld 94, 101.
Overgaard, Ellen la Cour 343.

Pedersen, Ane Marie 116.
— Helen Clay 18.
— Hulda 33, 53, 57, 62, 180, 231, 273 ff., 326.
— Kr. 266.
— Thora 14, 70 ff., 130 ff., 173, 202, 232, 296.
— Ulla 276.
— Viggo 34.
Pedersen-Nyskov 44.
Perssen, Camilla 346, 347.
Petersen, Elisa 18, 53, 56, 62, 63, 91, 117, 118, 164, 184, 228, 230, 258, 275, 292, 296, 312, 346.
— Fr. V. 74, 77.
— Gunnar Fogh 117.
— Henny 209.
— Henriette 171.
— Ingeborg Paul 42.
— Johanne 42.
— Magdalene Paul 42.
— Margot 20, 22, 347.
— Margrethe 130, 131, 173.
— Margrethe 278.
— Sofie 145.
Philipsen, Gustav 67.
Pilegaard, Mine 261.
Pinstrup 222.
Plaminkova, Frantiska 19.
Ploug, Carl 28, 181.
Plum, Ellen 257.
Post, Hedvig 81.
Povlsen, Th. 37, 99.
Præstgaard, K. S. A. 42.

Rasmussen, Arboe 110.
— Hans 205.
— L. 290.
— Marie Riising 24, 213, 261, 264.
— S. 102.
— Sofie 72, 81, 193.
— Vilhelm 52, 154, 163, 171, 275.
Reinhard, Hedvig 52, 211.
Rerup, Wilhelmine 103.
Rickmann, Astrid 211, 214, 217, 223.
Rischbieth, Bessie 19.
Rode, Ove 32.
Roosevelt 21, 69.
Rosenørn, 94.
Rothe, D. 111, 112.
Rovsing 272.
Royden, Maud 15.
Rubin, Marcus 66.
Rubow 336.
Rude, Caja 299.
Rump 208.
Rydh, Hanna 22, 26.
Rytter 330, 332, 336, 337.

Sahlertz, Helga 125.
Salicath, Vibeke 54.
Salomon, Alice 13.
Sandal, Dora 296.
Saunte, Edel 19, 22, 65, 92, 120, 147, 203, 205, 235, 244, 249, 255, 316, 328, 340, 341, 350.
Scavenius 148.
Scharling Henrik 98, 99.
Scheuer, Bothilde 94.
Schou, Ragna 191, 197.
Schreiber, Adele 13, 19, 20.
Schreiner, Olive 211.
Schwimmer, Rosika 13, 45.
Sem, Elise 213, 216.
Shaw, Anna 12, 13, 15.
Sick, Ingeborg Maria 103.
Skaltz, Vera 322.
Skjærbæk, Oluf 298.
Skjødt, Carlsen 111.
Smith, Helge 67, 71.
Sneum 279.
Spiller, Nina 19.
Stampe, Astrid Feddersen 41, 42, 52, 55, 57, 58, 94, 95, 104, 191, 207 ff., 261.
Stauning, Th. 19, 21, 23, 139, 226, 237.
Steenstrup, Johannes 6, 206.
Steincke K. K. 92, 223, 226, 232, 299, 306, 308, 312 ff., 332.
Stjernstedt, Ruth 244.
Storch, Christine Jensen 86, 290.
Stray, Sigrid 244.
Svane 71.
Svejstrup, Poul 66.
Sønderby, Knud 306.
Sørensen, C. 190.
— Enevold 36.
— I. M. 67, 172.
— Maren 121.

Teisen, Fritze 245, 255, 258.
Thorup 130.
Thybjerg, Clara 141.
Torm 94, 98.
Trier, Herman 38, 149.
Tørsleff, Signe 172.

Ulbricht, Ingrid 107.
Ussing, Elisa 221, 297.
— H. 226.

Vedel, Annette 188.
— Gjertrud 295.
Vejlgaard, Sine 73, 81.
Velsen, Dorothea von 20.
Vermehren, Ruth 118 ff.

Verone, Marie 13, 17.
Vestergaard, Elisabeth 283.
Victoria 11.

Wahlström, Lydia 6.
Walin, Ingeborg 18.
Westergaard, Anna 12, 18 22, 48, 56 ff., 75 ff., 130, 193, 197, 205, 231 ff., 271, 284, 294.
Willingshøj, Wilhelmine 46.
Winther, Nicoline 65.
Wittrup 314.
Worm, Pauline 9, 177.

Zahle, Nathalie 103.
— C. Th. 30, 36, 37, 44, 64, 70, 81, 100, 119, 223, 300, 306, 318, 327, 339.
Zeuthen 53, 207.

Ølsgaard, Voldborg 184.

Dansk Kvindesamfunds Arbejde gennem 25 Aar (1915—1939)

beretter om den Indsats, som Danmarks første Kvindeforening har gjort paa en Række Omraader af Betydning for Samfundet og særlig for Kvinderne i de snart 25 Aar, som er gaaet, siden danske Kvinder fik politisk Valgret og Valgbarhed. I de indledende Kapitler sættes den danske Kvindebevægelse ind i den internationale Sammenhæng; der gøres Rede for dens Samvirken med Verdens store Kvindeorganisationer og for Kvindesagens Skandinavisme. Derefter skildres Afslutningen paa Stemmeretskampen i Danmark, Arbejdet for at faa Kvinder ind i Rigsdagen og de kommunale Raad, og de første Resultater, Kvinderne vandt, efter at de var blevet Vælgere: lige Løn med Mænd i Statens og Kommunens Tjeneste og lige Adgang til Stillinger — undtagen de Stillinger i Kirken, hvortil der kræves Præstevielse. Ligeledes fortælles om den mangesidige Indsats for at faa gennemført Forbedringer i Skoleundervisningen og de kvindelige Læreres Kaar. Ogsaa Arbejdet for Familieretslovgivningen, den gifte Kvindes Retsstilling, det huslige Erhverv, Børnelovgivningen, Befolkningsspørgsmaalet og Forsøgene paa at gøre Kvindernes Indflydelse gældende inden for Retsplejen og Straffelovgivningen, giver Bogen et Indtryk af.

„Dansk Kvindesamfunds Arbejde" er et Supplement til den almindelige Samfundskundskab, som alle Kvinder for deres egen Skyld bør interessere sig for. De Problemer, som her er behandlet, er ogsaa deres Problemer, og de vil gennem Bogen bestyrkes i Troen paa, at det kan nytte at gøre noget. Resultaterne kan komme sent, men de kommer sikkert, naar der arbejdes for dem med Udholdenhed og Konsekvens.

GYLDENDALS FOLKEBIBLIOTEK

